MIHAIL ANDREI

IULIAN GHIȚĂ

LIMBA ROMÂNĂ

FONETICĂ, LEXICOLOGIE, MORFOSINTAXĂ

SINTEZE ȘI EXERCIȚII

Editura CORINT

MIHAIL ANDREI

IULIAN GHIȚĂ

LIMBA ROMÂNĂ

FONETICĂ, LEXICOLOGIE, MORFOSINTAXĂ

SINTEZE ŞI EXERCIȚII

Ediţia a II-a revizuită şi mult îmbogăţită

(În sprijinul cadrelor didactice şi al elevilor)

ARGUMENT

Prezenta lucrare constituie o reeditare a cărţii "Limba română. Fonetică., lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii", apărută la E.D.P., în 1983 şi epuizată foarte repede, dar solicitată deseori de către mulţi profesori şi elevi care ne-au trimis numeroase propuneri pentru reeditarea ei cu unele revizuiri şi completări. Cartea reia deci principalele trei mari capitole (fonetică, lexicologie şi gramatică), revăzute şi mult îmbogăţite, atât cu noţiuni teoretice în cadrul sintezelor, cât şi cu diferite teste, chestionare şi tipuri de exerciţii care îi sporesc caracterul practic-aplicativ şi instrumental.

Având o structură unitară şi relativ completă, la un nivel superior celui din manualele şcolare, lucrarea prezintă sistemul actual al limbii române din perspectiva nevoilor didactice şi a cerinţelor de perfecţionare ale învăţământului preuniversitar. De asemenea, se adresează elevilor din gimnazii, din liceele umaniste şi din şcolile normale, precum şi candidaţilor la diferite examene şi concursuri de admitere în licee, colegii şi în facultăţi, unde se susţin probe scrise sau orale de limbă română.

Prin conţinutul sintezelor sunt reliefate principalele concepte şi noţiuni teoretice, exemplificate cu diferite texte din folclor şi din scriitori cunoscuţi, iar prin capitolele cu teste, chestionare şi diferite tipuri de exerciţii de recunoaştere (de identificare, evidenţiere, selectare, grupare, modificare sau substituire), dar mai ales prin exerciţiile cu caracter creator, se realizează o imagine generală, oarecum tradiţională, didactică şi descriptivă, a subsistemelor fonetic, lexical, morfologic, sintactic şi stilistic ale limbii române contemporane. Paragrafele referitoare la unele probleme de stilistică sau despre resursele expresive fonetice, lexicale şi gramaticale sunt tratate din perspectivă interdisciplinară, lingvistică şi estetică, faptele de limbă fiind analizate după criterii de interferenţe gramaticale, stilistice, estetice şi poetice.

Dorind să fie un instrument de lucru didactic, această carte nu se substituie manualelor şcolare, respectând, în general, lucrările oficiale fundamentale, dar aducând şi unele elemente noi din tratate de specialitate recente, menţionate în bibliografia selectivă de la sfârşitul cărţii.

- §§§ -

LISTĂ DE SIGLE ŞI ABREVIERI

A. = atribut
[A.] = propoziţie subordonată atributivă
A.c. = acuzativ
[A.c.] = propoziţie subordonată atributivă circumstanţială
adj. = adjectiv
adv. = adverb
Ap. = apoziţie
[Ap.] = propoziţie apozitivă
art. = articol articulat
c. = conjuncţie
C. = complement
[C.] = propoziţie subordonată circumstanţială
C.$_1$ ... C.$_2$ ... C.$_n$ = termeni coordonaţi
[C.$_1$]...[C.$_2$]...[C.$_n$] = propoziţii coordonate
C.Cdţ. = complement circumstanţial condiţional
[C.Cdţ.] = propoziţie subordonată circumstanţială condiţională
C.Cs. = complement circumstanţial consecutiv
[C.Cs.] = propoziţie subordonată circumstanţială consecutivă
C. Cum. = complement circumstanţial cumulativ
[C. Cum.] = popoziţie subordonată cumulativă
C.Cv. = complement circumstanţial concesiv
[C.Cv.] = propoziţie subordonată circumstanţială concesivă
C.Cz. = complement circumstanţial de cauză
[C.Cz.] = propoziţie subordonată circumstanţială de cauză
C.Ex. = complement circumstanţial de excepţie
[C.Ex.] = propoziţie subordonată de excepţie
C.I. = complement circumstanţial de cauză
[C.I.] = propoziţie subordonată instrumentală
C.L. = complement circumstanţial de loc
[C.L.] = propoziţie subordonată circumstanţială de loc
C.M. = complement circumstanţial de mod
[C.M] = propoziţie subordonată circumstanţială de mod
C.O. = complement circumstanţial opoziţional
[C.O.] = propoziţie subordonată opoziţională
C.R. = complement circumstanţial de relaţie
[C.R.] = propoziţie subordonată circumstanţială de relaţie
C.S. = complement circumstanţial sociativ
[C.S.] = propoziţie subordonată sociativă
C.F. = complement circumstanţial de scop
[C.F.] = propoziţie subordonată circumstanţială de scop (finală)
C.T. = complement circumstanţial de timp
[C.T.] = propoziţie subordonată circumstanţială de timp
D. = dativ
E. = termen explicat
E.P.S. = element predicativ suplimentar
ex. = exemplu
f. = feminin
G. = genitiv
interj. = interjecţie

I. = termen incident
I. = propoziție incidentă
j. = joncțiune
k. = conjuncție copulativă
K. = complement necircumstanțial
K. = propoziție subordonată completivă
K.D. = complement direct
K.D. = propoziție subordonată completivă directă
K.I. = complement indirect
K.I. = propoziție subordonată completivă directă
K.A. = complement de agent
K.A. = propoziție subordonată completivă de agent
m. = masculin
n. = neutru
n.p. = nume predicativ
n.p. = propoziție predicativă
N. = nominativ
N. = enunț nepropozițional
num. = numeral
p. = pagină
P.P. = propoziție principală
P. = predicat
P.n. = predicat nominal
P.v. = predicat verbal
pers. = persoană
pl. = plural
pr. = pronume
prep. = prepoziție
R. = regent
R. = propoziție regentă
R.n. = regent nominal
R.v. = regent verbal
s. = substantiv
S. = termen subordonat
S. = propoziție subordonată
SB. = subiect
SB. = propoziție subiectivă
S.d. = subordonat cu dublu regent
sg. = singular
ș.a. = și altele
t. = topică
v. = vezi ...
V. = vocativ
vb. = verb

Partea I
FONETICA ŞI FONOLOGIA

I. SINTEZE ŞI EXERCIŢII FONETICE

§1. Fonetica este disciplina care studiază producerea, transmiterea şi receptarea sunetelor limbajului articulat.

În enunţul „Apa trece, pietrele rămân", distingem *o latură de conţinut* (propoziţii, funcţii şi relaţii sintactice, clase şi categorii morfologice, cuvinte, sensuri, semnificaţii etc.) şi *o latură de expresie* pe care o percepem auditiv (sunete, accentul, intonaţia) sau vizual (literele, pauzele albe între cuvinte, semnele grafice, punctuaţia). *Obiectul foneticii* îl formează *semnele audibile* (şi *vizibile* prin scris) care servesc la realizarea comunicării între oameni.

Sunetele articulate sunt fenomene fizice cu anumite proprietăţi: *tărie*, *înălţime*, *timbru*, *durată*. Ele iau naştere prin intrarea în vibraţie şi prin modificarea caracteristicilor curentului de aer expirat. La producerea lor participă plămânii, traheea, laringele, coardele vocale, glota, epiglota, faringele, maxilarele, gura, buzele, dinţii, limba, fosele nazale. Mişcările acestor organe sunt iniţiate, dirijate şi coordonate de creier. Ansamblul organelor participante la producerea sunetelor se numeşte *aparat fonoarticulator*.

§2. Producerea sunetelor se numeşte articulare. În acest proces distingem două momente:

a) Aerul expirat din plămâni prin trahee (coloana de aer fonator) întâlneşte în laringe coardele vocale, puse în vibraţie la comanda transmisă de creier prin influxiuni nervoase. Vibraţiile se transmit aerului şi astfel se naşte vocea, la nivelul laringelui. Vibraţiile laringiene produc sunetele *sonore* (vocalele, consoanele sonante şi sonore); când nu apar astfel de vibraţii, se produc sunetele *surde* (consoanele surde). Producerea vocii se numeşte *fonaţiune*.

b) Coloana de aer fonator, în calea sa spre exterior, întâlneşte diferite obstacole, iar vibraţiile sunt amplificate de rezonatoare: cavitatea faringiană, cavitatea bucală, cavitatea labială şi cavitatea foselor nazale. Aşadar, vocea suferă diferite modificări în funcţie de felul obstacolelor, de forma şi participarea rezonatorilor; aşa iau naştere sunetele. Producerea sunetelor constituie articularea *propriu-zisă*.

Notă: *În cazul vorbirii şoptite, vocea este înlocuită printr-un zgomot specific, produs prin frecarea aerului expirat de pereţii coardelor vocale, ce formează o deschizătură îngustă.*

Sunetele produse sunt percepute de ureche, care transformă mesajul sonor într-un mesaj nervos, identificat şi recunoscut în mintea ascultătorului.

§3. După natura lor acustică, sunetele sunt **vocale şi consoane.**

Vocalele sunt sunetele produse de coloana de aer vibrat (voce) prin trecerea ei nestânjenită şi continuă prin traiectul vocal. Diferitele vocale rezultă în urma modificării formei rezonatorilor bucal şi labial. Muşchiul lingual se apropie mai mult sau mai puţin, fie de palatul tare, fie de palatul moale, buzele se întind sau se rotunjesc, cavitatea bucală şi cavitatea labială capătă astfel forme diferite. În emisiunea vocalelor palatul moale este ridicat şi închide trecerea coloanei de aer fonator spre fosele nazale. În funcţie de gradul de deschidere sau de închidere a maxilarelor şi de apropiere sau depărtare a muşchiului lingual de palat, vocalele sunt *deschise* (*a*), *semideschise* (*e, ă, o*) şi *închise* (*i, î(â), u*); în funcţie de locul de articulare, vocalele sunt *anterioare* (*e, i*), *mediale* (*ă, â(î)*) şi *posterioare* (*u, o*); *a* este vocală *neutră*; în funcţie de participarea buzelor la articulare, vocalele sunt *labiale* sau *rotunjite* (*o, u*) şi *nelabiale* sau *nerotunjite* (*a, e, i, ă, î(â)*).

Consoanele sunt produse de coloana de aer fonator care întâlneşte în calea sa diferite obstacole. Locul în care se formează consoana se numeşte ***loc de articulare.*** Locurile de articulare pot fi: buzele (*bilabiale: b, p, m*), buza inferioară şi dinţii superiori (*labiodentalele: v, f*), dinţii (*dentalele: d, t, z, s, ts, n, l, r*), palatul anterior (*prepalatalele: ž, š, ğ, č*), palatul mediu (*palatelele: g', k'*), palatul moale (*velarele: g, k*) şi laringele (*laringala: h*). Limba participă la articulare ca organ mobil, putând închide sau îngusta traiectul vocal. La emisiunea unor consoane, palatul moale lasă liberă trecerea unei părţi din coloana de aer fonator prin fosele nazale (*nazalele: m, n*). În unele situaţii, traiectul vocal este complet închis; prin deschiderea lui bruscă se produc consoanele *oclusive* (*explozive*): *b, p, m, d, t, n, g', k', g, k*; în unele situaţii, traiectul vocal se îngustează, iar aerul se scurge în tot timpul cât durează emisiunea: acestea sunt consoanele *constrictive*, care pot fi *fricative*: *v, f, z, s, ž, š* (îngustarea este mai pronunţată, aerul frecându-se de pereţii fantei), *vibrante: r* (vârful limbii vibrează apropiindu-se de alveolele superioare), *laterale: l* (aerul se scurge de-a lungul celor două margini ale limbii); alteori traiectul vocal, iniţial închis complet, se deschide treptat; se produc consoanele *semioclusive* (*africate*): *ts, č, g*. În funcţie de prezenţa vibraţiilor faringiene în producerea consoanelor, distingem: *consoane sonante*(*l, m, n, r*); consoane *nesonante sonore* (*b, v, d, z, ž, ğ, g', g*) şi consoane *nesonante surde* (*p, f, t, s, ts, š, č, k', k, h*).

Semivocalele (e, i, o, u) sunt articulate asemenea vocalelor corespunzătoare (e, i, o, u), dar apropierea limbii de palat e mai accentuată, efortul expirator mai mare şi durata mai mică.

Comparaţi: s<u>e</u>ară / s<u>e</u>ră; <u>i</u>ar / <u>i</u>n; s<u>o</u>are / s<u>o</u>cru; ia<u>u</u> / <u>u</u>rc.

Un *sunet tip* oarecare, păstrându-şi trăsăturile caracteristice, are numeroase variante şi varietăţi.

§4. În vorbire, sunetele se rostesc înlănţuite: **mişcările articulatorii** se întrepătrund şi se leagă între ele: un sunet începe să fie articulat înainte ca articularea sunetului precedent să fi luat sfârşit; fenomenul se numeşte ***coarticulaţie***. De aici rezultă că într-un context fonetic - în limitele unui cuvânt sau la limita dintre cuvinte (fenomen de *fonetică sintactică*) - sunetele se influenţează reciproc.

De regulă, influenţele nu afectează caracteristicile sunetelor: variantele se înscriu în tiparele sunetului - tip. De exemplu, sunetul - tip *n* sună diferit în contextele: *n*ară, a*n*, pum*n*, plâ*n*g, î*n*văţ; câ*n*t di*n* fru*n*ză, dar păstrează trăsăturile caracteristice: dental, nazal, oclusiv, sonant.

Uneori influenţele produc modificări ce duc la schimbarea calităţii sau la dispariţia sunetelor. Aşa sunt *asimilarea* şi *disimilarea*.

Asimilarea exprimă tendinţa de a evita două mişcări articulatorii deosebite; din cele două sunete (alăturate sau la mică distanţă), unul dobândeşte caracteristici asemănătoare cu ale sunetului influent. De exemplu, în succesiunea: nesonantă surdă - nesonantă sonoră, prima consoană se sonorizează, pronunţându-se aproximativ ca perechea ei sonoră (cuvintele: a*cv*atic, ade*cv*at, ba*tj*ocură, glas*v*and, op*t*zeci, segmentul sintactic vân*t* *b*un! se pronunţă aproape ca a*gv*atic, ba*dj*ocură, gla*zv*and, o*b'* *z*eci, vân*d* *b*un); în succesiunea: nesonantă sonoră - nesonantă surdă, prima consoană se asurzeşte trecând în seria nesonantelor surde (cuvintele: a*bc*es, a*bs*ent, o*bţ*iune, su*bţ*ire, segmentul sintactic „un cui*b* su*b* *s*treaşină" se pronunţă a*pc*es, a*ps*ent, o*pţ*iune, su*pţ*ire; un cui*p* su*p* streaşină); în succesiunea nazală - *n* - bilabiala *b* sau *p*, consoana *n* capătă caracteristici ale bilabialei nazale *m* (segmentele sintactice „î*n* *b*arcă, di*n* *p*ăcate" se pronunţă aproximativ î*m* *b*arcă, di*m* păcate).

Disimilarea implică schimbarea calităţii unui sunet sau căderea lui sub influenţa unui sunet identic sau asemănător; este expresia tendinţei de a suprima o mişcare ce se repetă. De exemplu, în cuvintele *albitru, colidor* (corect: *arbitru, coridor*) se observă o disimilare regresivă (primul *r* este modificat în *l*, deosebindu-se de al doilea *r*); în cuvintele *fereastă, propiu* (corect: *fereastră, propriu*) disimilarea este totală: al doilea *r* este suprimat.

Alte varietăţi ale sunetelor se datorează particularităţilor individuale ale vorbitorilor şi influenţei factorului afectiv. În mod diferit articulează sunetele un bărbat sau o femeie, un adult sau un copil (particularităţi anatomice ale aparatului fonoarticulator), un om sănătos şi unul cu guturai (influenţa stării de sănătate asupra aparatului fonoarticulator), un om calm şi altul mânios.

Note: 1. Defectele de pronunţie alterează sunetele, de exemplu consoana *s* rostită interdental sau cu vârful limbii apropiat de incisivii superiori (sigmatism, pelticie: *∅ete, ale∅*, în loc de *sete, ales*); consoana *r* articulată cu ajutorul uvulei (*r* graseiat: *ŕamă, aŕsă*, în loc de *ramă, arsă*).

2. Sub influenţa afectelor sunetele pot fi lungite (*Biine*! - ameninţare ascunsă; *Mmizerabile!* - indignare; *Şşterge-o!* - nemulţumire evidentă; *Ajutooor!* - desperare; *Buună treabă!* - ironie).

§5. Fonologia studiază latura funcţională a sunetelor, stabilind sistemul de foneme al limbii. **Fonemul** este unitatea fonică minimă neanalizabilă în unităţi inferioare şi succesive, având funcţia de a diferenţia între ele cuvintele şi formele gramaticale ale aceluiaşi cuvânt.

Notă: Fonemul este reprezentat totdeauna printr-un sunet care poate fi realizat prin mai multe *variante* şi *varietăţi*. *Variantele* sunt sunete asemănătoare ca pronunţare şi percepere cu fonemul, dar diferă datorită contextelor fonetice diferite în care apar; *varietăţile* sunt realizări individuale ale aceluiaşi sunet de către vorbitori diferiţi. Faţă de variantele (*m1, m2, m3, m4* în cuvintele *mare, miere, moale, câmp*) şi varietăţile sale (*r1, r2* în contextele *lucru, rău, rrăule*), fonemul este o *invariantă*. Prin urmare, fonemul poate fi înţeles ca o clasă de sunete asemănătoare ce au aceeaşi funcţie. Fonemul este general şi abstract, pe când sunetul este particular şi concret; fonemul este social şi aparţine limbii, pe când sunetul este individual şi aparţine vorbirii.

Funcţiile fonemelor sunt:

- *distinctivă*. În seriile de cuvinte *dar, far, var, zar; dar, dor, dur; sap, sar, sat* şi în formele cuvintelor *rău, răi; duc, duci,* ceea ce distinge cuvintele şi formele cuvintelor sunt fonemele marcate prin subliniere. Spunem că fonemele *d, f, v, z; a, o, u; p, r, t; u, i; k, č* comută deoarece prin substituirea unuia din ele prin altul, în contextele date, se obţine un nou cuvânt sau o nouă formă gramaticală a aceluiaşi cuvânt. Altfel spus, o schimbare în planul expresiei implică o schimbare în planul conţinutului. Fiecare din foneme are trăsăturile lui *pertinente* (relevante). De exemplu, în cuvintele *sare, zare* fonemele *s, z* se articulează la fel: amândouă sunt fricative, dentale, nesonante, dar se deosebesc prin lipsa (*s*), respectiv, prin prezenţa (*z*) sonorităţii; aceasta este trăsătura lor pertinentă. Această trăsătură opune pe *s* lui *z*; opoziţiile între foneme au valoare funcţională;
- *contrastivă*. În cuvântul *dar* fonemul notat cu *a* este în contrast cu fonemele notate cu *d* şi *r*, ceea ce înlesneşte analiza cuvântului în unităţi succesive, adică permite stabilirea structurii sale fonematice şi deci înţelegerea lui.

Fonemele intră în relaţie unele cu altele (relaţii de opoziţie şi de contrast), alcătuind *sistemul fonologic* al limbii, în care distingem *vocale, semivocale* şi *consoane*.

§6. Sistemul vocalic al limbii române este format din şapte vocale: *a, e, i, ă, â(î), o, u*. În funcţie de realizarea lor concretă şi de opoziţiile ce se stabilesc între ele, vocalele se clasifică după:

Participarea buzelor:		nerotunjite		rotunjite
Poziţia muşchiului limbii faţă de palat:		anterioare	mediale	posterioare
Gradul de deschidere a gurii (apertură):	închise	i	â (î)	u
	semiînchise	e	ă	o
	deschise:		a	

- *Vocalele* sunt *silabice*. Ele constituie centrul de sonoritate al silabei, ca în: b*a*ci / b*i*ci; r*ă*u / r*â*u; d*o*r / d*u*r sau formează singure silaba: *a*-pă, *e*-gal, *i*-re-al, lu-*ă*, *o*-lar, *u*-man, afară de *â(î)*, care nu poate fi decât în context cu cel puțin o consoană (*în*, do-bo-r*î*, ho-tă-r*â*-re).

Notă: Vocala *i* este în unele contexte nesilabică (*i*): lup*i*, verz*i*, totuş*i*, vorbeşt*i*.

§7. Semivocalele e, i, o, u se definesc drept *vocale nesilabice*; ele apar în structura diftongilor şi a triftongilor.

Diftongii sunt formați dintr-o vocală şi o semivocală; ei pot fi *ascendenți* (semivocală + vocală / SV /: seară, deodată, iarbă, iepure, iolă, iubi, soare, steaua; *descendenți* / VS /: mai, tei, cutii, căi, căpătâi, noroi, pui, august, meu, fiu, tău, râu, tablou; ai, ei, ii, ăi, âi, oi, ui, au, eu, iu, ău, âu, ou.

Triftongii sunt formați dintr-o vocală şi două semivocale, având structura: semivocală +semivocală + vocală / SSV /: (leoarcă, inimioară; eoa, ioa) sau semivocală + vocală + semivocală / SVS /: (vreau, vuiau, lupoaică, biruiai, iei, eau, iau, oai, iai, iei). Aşadar *diftongii* şi *triftongii* sunt segmente vocalice constituite din două, respectiv trei vocale, din care numai una se realizează ca vocală.

§8. Sistemul consonantic al limbii române este alcătuit din *22 consoane*. În funcție de realizarea lor concretă şi de opozițiile ce se stabilesc între ele, consoanele se clasifică după:

Prezența sau absența vibrațiilor glotale:		Sonante			Nesonante					
					sonore/ surde		sonore/ surde		sonore/ surde	
Modul de articulare:		Oclusive nazale	Constrictive vibrante	Constrictive laterale	Oclusive (explozive)		Constrictive fricative		Semioclusive (africate)	
Locul de articulare	bilabiale:	m	-	-	b	p	-	-	-	-
	labiodentale:	-	-	-	-	-	v	f	-	-
	dentale:	n	r	l	d	t	z	s	-	ts
	prepalatale:	-	-	-	-	-	ž	š	g	č
	palatale:	-	-	-	g'	k'	-	-	-	-
	velare:	-	-	-	g	k	-	-	-	-
	laringale:	-	-	-	-		-	h	-	-

Consoanele sunt *nesilabice*; ele sunt dependente de vocală, ca în cuvintele: ha*m*, ha*n*, ha*r*, ha*l* (m, n, r, l); *b*ar, *p*ar, *v*ar, *f*ar (b, p, v, f); *d*ac, *t*ac, zac, *s*ac (d, t, z, s); *j*ale, *ș*ale (ž, š); *gh*em, *ch*em (g', k'); *g*ară, *c*ară (g, k); *g*er, *c*er, *ț*el (g, č, ts).

§9. **Silaba** este segmentul fonetic superior fonemului, ce poate fi caracterizat printr-un singur accent. Ea este formată dintr-un singur fonem (o vocală) sau din câteva foneme (între care se află obligatoriu o vocală): *a-pă, ar-mă, strân-să*. Silabele deschise se termină în vocală (*a-ma-ră, stră-bă-tu-tă*); silabele închise se termină în semivocală (*spai*-mă, ta-*blou*) sau în consoană (*ar-bust, gal-ben*).

În fiecare limbă silabele au o structură specifică. Teoretic, este posibilă orice grupare a consoanelor în jurul vocalei; practic, în română sunt admise numai anumite grupări.

Gruparea consoanelor în jurul vocalei depinde de:

a) *poziția lor față de vocală:* înaintea ei sunt mai multe restricții decât după ea. Grupurile *kt, pt, mn, ps, ks* se întâlnesc rar înainte de vocală (numai în cuvinte împrumutate: *ct*itor, *pt*erodactil, *mn*emotehnică, *ps*iholog, *x*ilofon), dar frecvent după vocală (a*ct*, a*pt*, pu*mn*, mo*ps*, co*cs*, fi*x*);

b) *gradul lor de sonoritate*: vocala formând un vârf de sonoritate, înaintea ei se rânduiesc consoanele în *ordinea crescândă* a sonorității: surdă - sonoră - sonantă - semivocală - vocală (trag, drag, ștreang, zdrobit), după ea în *ordine descrescândă*: vocală - semivocală - sonantă - sonoră - surdă (frânt, crâng, ard, nins, calc, coif);

c) *modul de articulare*: nu sunt admise alăturări de consoane cu același loc sau același mod de articulare de vocală; după vocală apar foarte rar (rabd).

§10. **Accentul** pune în evidență o silabă printr-o pronunțare mai intensă: *a*mar, m*a*să, m*a*rgine, v*e*veriță. Silaba neaccentuată este în contrast cu silabele neaccentuate.

În cuvintele polisilabice accentul poate cădea pe orice silabă: pe ultima (ca-f*ea*), pe penultima (a-l*u*-nă), pe antepenultima (p*a*-pu-ră), pe a patra (*fer*-fe-ni-ță), pe a cincea (*do*-uă-spre-ze-ce).

Notă: Silabele unui cuvânt se numără de la dreapta spre stânga:

ca-pi-ta-lă, ra-di-o-jur-nal.
4 3 2 1 5 4 3 2 1

Cuvintele polisilabice pot avea două accente: unul principal (´) și altul secundar (`): à-li-men-tá-ră, ìn-ter-ac-ți-ú-ne.

În diferite forme ale aceluiași cuvânt, accentul rămâne stabil: vál/váluri/válurile; gálben/gálbenă; amândói/amândóuă/amândúrora; fiecáre/fiecăruia; excepție fac unele substantive de tipul: zéro/zeróuri, rádio/radióuri, sóră/surori, nóră/nurori), precum și verbul (a lăudá/láud/lăudám/lăudásem; a mérge/mergeám/mersésem).

Notă: Unele cuvinte și forme gramaticale cunosc o dublă accentuare. În unele cazuri ambele accentuări sunt admise: se recomandă însă, de exemplu: *antic, árșiță, fúrie, gingaș,*

matúr, mârşav, repórter, trafic (cf. DOOM), dar se întâlnesc şi: *ántic, arşíţă, furie, gingáş, mátur, mârşáv, reportér, tráfic.* În alte cazuri, numai una din ele este corectă, cealaltă are un model regional sau străin (*bólnav, carácter, fenómen, regízor, făcém*).

Fiecare cuvânt şi formă gramaticală au schema lor proprie de accentuare; în consecinţă, locul accentului în structura cuvântului are *funcţie distinctivă*: el diferenţiază cuvintele (*cópii/copíi, colónie/colonie, tórturi/tortúri, móbilă/mobílă, véselă/vesélă*) şi forme gramaticale (*cântă/cântă, cúmpără/cumpără*).

În vorbire, unele cuvinte - articolul, pronumele personale şi reflexive la dativ şi acuzativ, verbele auxiliare, prepoziţiile şi unele conjuncţii - nu au accent, fiind cuprinse într-o unitate accentuală cu cuvântul accentuat următor sau precedent: *un elév, al tréilea, cei tári, îmi spúne, gândéşte-te, s-au dús, dúsu-s-au, aş păstrá-o, de băút, după nói, bine că ne-am întâlnít*. Aceste cuvinte sunt folosite adeseori conjuncte: *de-un án, te-aştépt, spúne-mi, l-am văzút, dă-mi-l, de-aici*.

Accentul se întâlneşte şi în enunţ: un segment sintactic oarecare (un cuvânt, o sintagmă, o propoziţie) este evidenţiat prin rostirea lui mai intensă (Cine nu are dreptate *acela* ţipă mai tare. Cine are bătrân *să-l vândă* şi cine nu are *să-l cumpere*.); dar în timp ce în cuvânt există totdeauna o silabă accentuată, întotdeauna aceeaşi, în enunţ segmentul accentuat poate fi diferit (Să pleci *acum*. *Să pleci* acum.) şi nu este obligatoriu (Să pleci acum).

§11. Alternanţele fonetice sunt substituiri regulate ale anumitor foneme în diferite forme ale aceluiaşi cuvânt (ţ*ea*vă/ţ*e*vi, c*a*rte/c*ă*rţi, ver*de*/ver*zi*, t*â*n*ă*r/t*i*n*e*ri, jo*c*/jo*ci*/ jo*a*că/j*u*c*ă*m) sau în radicalul cuvintelor din aceeaşi familie (v*ânăt*/învin*eţ*i, vit*eaz*/vit*ej*ie, pa*s*/p*ăş*itor). Ele apar în cursul flexiunii cuvintelor şi în derivare şi sunt mijloace de marcare a categoriilor morfologice şi a diferenţei dintre cuvântul de bază şi derivate.

Alternanţele sunt ***vocalice*** (alternează vocale: ţ*a*ră/ţ*ă*ri, f*a*ţă/f*e*ţe, sau vocale cu diftongi: m*e*rg/m*ea*rgă, s*ea*ră/s*e*ri, c*oa*lă/c*o*li) şi ***consonantice*** (alternează consoane: bra*d*/bra*z*i, ur*s*/ur*ş*i sau grupuri de consoane: cuno*sc*/cuno*şt*i, pove*ste*/pove*şti*).

Intonaţia este *modulaţia vocii* (variaţiile de ton) în timpul emisiunii unei tranşe sonore; în limba română ea nu are rol fonologic. Intonaţia are semnificaţie în morfologie, în care apare ca *marcă a vocativului* („*Lună tu*, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci ...” - M. Eminescu) şi a *imperativului* („*Veniţi*, privighetoarea cântă ...”- Al. Macedonski) şi în sintaxă: *intonaţia neutră* (ton descendent) caracterizează enunţurile neutre („Pe un deal rasare luna, ca o vatră de jăratic, ...” - M. Eminescu); *intonaţia interogativă* (ton ascendent) - enunţurile interogative („Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?” - M. Eminescu); *intonaţia exclamativă* (ton constant, cu lungimea ultimei vocale din ultimul cuvânt al enunţului) - enunţurile exclamative („O! te-admir, progenitură de origine romană!” - M. Eminescu); tonul este uşor urcat în enunţuri înaintea pauzelor mici („La-nceput, pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă, / Pe când totul era lipsă de viaţă şi voinţă, / Când nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns ...” - M. Eminescu), iar un ton mai jos decât al enunţului în care sunt introduse

caracterizează segmentele incidente („De-oi muri - îşi zice-n sine - al meu nume o să-l poarte / Secolii din gură-n gură ...” - M. Eminescu).

§12. Fonemele sunt reprezentate grafic prin semne convenţionale numite **litere**. Totalitatea literelor formează **alfabetul**.

Note: 1) Scrierea care utilizează *litere* pentru a nota fonemele se numeşte *scriere alfabetică*, spre deosebire de alte scrieri ale căror semne (ideograme) notează fie silabe (*scrierea silabică* a vechilor popoare din Mesopotamia), fie idei (*scrierea hieroglifică* a vechilor egipteni, *scrierea ideografică* a chinezilor).

2) Scrierea alfabetică poate să reflecte un stadiu fonetic mai vechi în evoluţia unei limbi (ortografie *etimologică* - în franceză sau în engleză) sau stadiul actual (ortografie *fonetică* - în română).

3) În limba română s-a folosit în trecut alfabetul chirilic, care a fost înlocuit în anii 1860-1862, în mod oficial, cu alfabetul latin. Alfabetul latin a fost adaptat la sistemul fonologic al limbii române, de aceea unor litere - a, i, s, t - li s-au adăugat nişte semne diacritice (/˘/, /^/, /'/) pentru a nota foneme specifice limbii române: *ă, â(î), ş, ţ*.

Alfabetul limbii române are 31 de litere: a, ă, â, b, c, d, e, f, g, h, i, î, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ş, t, ţ, u, v, w, x, z, y.

Notă: În scrierea unor nume proprii străine sau a unor cuvinte străine neadaptate ortografic, se folosesc litere inexistente în alfabetul limbii române, de exemplu: H*ä*ndel - h*ä*ndelian, M*ü*nchen - m*ü*nchenez, R*ö*ntgen.

§13. Deşi scrierea în limba română este fonetică, totuşi între *literă* şi *fonem* nu este totdeauna deplină **corespondenţă**. De regulă, o literă notează un fonem anume. Aceasta este situaţia pentru literele: a=a (lac), ă = ă (să), â=î (se scrie *î* la începutul şi sfârşitul cuvântului; *â* când se află în interiorul cuvântului: hotăr*â*re, *î*ncepere, p*â*ine, a ur*î*), b=b (ban), d=d (dar), f=f (far), j=ž (jar), l=l (lan), m=m (mac), n=n (nor), p=p (pas), r=r (ram), s=s (sac), ş=š (şes), t=t (toc), ţ=ts (ţâr), v=v (vin), z=z (zar).

Literele *e, i, o, u, c, g, h* au următoarele valori:

-e = vocala *e* (*e*lev), diftongul *ie* (în pronumele: el, ei, ele şi în forme ale verbului *a fi*: eşti, este, e, eram etc.); semivocala *e* (în diftongi: seacă); semivocala *i* (la început de silabă înainte de *a, o*: aceea, ea, insinuează); literă ajutătoare (în combinaţiile *ce, ge, che, ghe* înainte de vocală: tăcea, geam, urechea, veghea);

-i = vocala *i* (*i*n), vocala *i nesilabică* (în finală absolută: lupi, focuri, cărţi, lucrezi, lucraţi, îmi, însuţi, câţi, nimeni, iarăşi, totuşi şi în elementul de compunere *ori* - oricând, oricine); *semivocala i* (în diftongi: ied, cui); literă ajutătoare (în combinaţiile *ci, gi, chi, ghi* înainte de vocală - ciot, giuvaier, chior, ghiol - şi în finală absolută - raci, dragi, unchi, unghi -, şi ca marcă pentru articolul hotărât: elevii, cărţii).

-*o* = vocala *o* (cos), semivocala *o* (în diftongi, după consoană: doar, soare, sau în triftongi: leoarcă); semivocala *u* (în diftongi, la început de cuvânt: oase, sau la început de silabă după o vocală: vioară, tumultuoasă);

-*u* = vocala *u* (urs), semivocala *u* (în diftongi: august, două şi în triftongi: topeau);

-*c* = consoana *k* (înainte de vocală, afară de *e, i* şi înainte de consoană: casă, clasă); consoana *č* (înainte de *e,i*: cer, cinci); consoana *k'* (în combinaţia *ch+e, i*: chem, chip);

- *g* = consoana *g* (înainte de vocală, afară de *e, i*, şi înainte de consoană: gară, glas); consoana *g* (înainte de *e, i*: ger, ginere); consoana *g'* (în combinaţia *gh+e, i*: ghem, ghindă);

-*h* = consoana *h* (har, şah); literă ajutătoare (în combinaţiile *ch, gh+e, +i*).

Literele *k, q, w, z* sunt folosite în nume proprii străine (Kuweit, Qatar, Washington, Yemen), mai rar în nume proprii româneşti (Kogălniceanu, Kernbach, Byck, Wachman - nume ale unor oameni de cultură români), şi în neologisme cu caracter internaţional.

În aceste cuvinte ele au următoarele valori:

-*k* = consoana *k* (înainte de vocală, afară de *e, i*, şi de consoană: kaki, kripton); consoana *k'* (înainte de *e, i* : keramit, kilogram);

-*q* = consoană *k* (quasar, quarc); consoana *k'* (quebracho / rostit kebraco - un soi de arbore exotic);

-*w* = consoana *v* (watt); semivocala *u* (western, wisky / rostite: uestern, uiski);

-*y* = vocala *i* (ytriu, hobby); semivocala *i* (yankeu, yoga, kowboy).

Litera *x* notează grupul de foneme *ks* (axiomă, box) sau *gz* (exact, examen). În câteva cuvinte grupul de foneme *ks* este notat prin literele *cs*: cocs, îmbâcsit, fucsină.

§14. Dacă scrierea alfabetică stabileşte valorile literelor şi corespondenţa dintre litere şi foneme, **ortografia** este rezultatul unei operaţii de normare a scrierii şi cuprinde ansamblul regulilor de scriere corectă (**norme ortografice**).

Ortografia limbii române se bazează, în esenţă, pe **principiul fonetic** (fonologic): notarea grafică corespunde realizării fonemelor în rostirea literară contemporană. În stabilirea normelor însă, au fost luate în consideraţie şi alte *principii*:

- *Principiul silabic*, potrivit căruia unele litere (*c, g, k*) în contexte silabice diferite notează foneme diferite, adică: *k* (*c*ap, *c*lar, *k*aiser "piept de porc fiert şi afumat", *k*lippă

"bloc mare de piatră izolat"), *g* (*g*alben, *g*lob), *č* (*c*ireşe, *c*eaţă), *g* (*g*est, *g*irafă), *k'* (*ch*etă, *ch*imir, *k*erosen "gaz", *k*itsch "pseudoartă"), *g'* (*gh*eară, *gh*ioc).

- *Principiul morfologic*, potrivit căruia regulile ortografice reliefează anumite trăsături ale structurii morfematice a cuvintelor (radical, prefix, sufix, desinenţă) şi ale modificării lor în cursul flexiunii, de ex.: se scrie *ea*, respectiv *ia*, dacă alternează cu *e*, respectiv cu *ie* (seară/seri, meargă/mergi, viteaz/viteji, piatră/pietre, piară/pier); după *gh, ch* urmează *ea* dacă alternează cu *e*, şi *ia* când nu există forme alternante (gheaţă/gheţuri, cheamă/chem, dar ghiaur, chiar); se scrie creez, agreez, fiindcă *cre-*, *agre-* reprezintă *radicalul*, iar *-ez* este *sufixul* specific pentru timpul prezent al unor verbe de conjugarea I (la fel ca în lucrez, semnez, notez) etc.

- *Principiul sintactic*, care impune delimitarea cuvintelor după sensul lor lexical şi după valorile lor gramaticale (*amintindu-ne, rugându-vă, dă-mi*, a fost *odată*, mai spune *o dată*).

- *Principiul etimologic* (sau tradiţional-istoric), care implică scrierea unor cuvinte în conformitate cu tradiţia literară (*este, subţire, obşte*) sau cu forma originară din limba de împrumut (*kaki, bleu, foehn, ohm*). De asemenea, se păstrază grafia numelor unor personalităţi aşa cum au semnat aceştia (*Alecsandri, C. Brâncuşi, Kogălniceanu, O. Densusianu, Hasdeu, N. Tonitza, G. Topîrceanu* etc.), precum şi numele proprii străine dacă sunt notate cu litere latine (Bordeaux, München, Shakespeare, Wall Street etc.).

- *Principiul simbolic*, care recomandă scrierea aceluiaşi cuvânt după împrejurare: cu iniţială mică dacă este întrebuinţat în accepţia lui obişnuită (*răsărit, apus, unire, reformă, revoluţie, facultate, comunicat*), dar cu majusculă dacă are semnificaţie deosebită, simbolică ("... El a venit / Dintr-un afund de Răsărit ..."; "... Şi Apusul îşi împinse toate neamurile-ncoace."; Unirea Principatelor; Reforma; Revoluţia de la 1848; Facultatea de Litere; "S-a dat publicităţii *Comunicatul comun*").

§15. Legată de ortografie este **despărţirea cuvintelor în silabe**. Cuvintele se despart în silabe prin cratimă fie la sfârşitul rândului, când spaţiul nu permite scrierea lor întreagă, fie în scopuri expresive: „Eu sunt Bi-bi-cu, ne-ne Ian-cu-le!" - I.L.Caragiale.

Sunt patru situaţii de despărţire a cuvintelor în silabe:

1) ***Grupurile vocalice***:

- *Vocale în hiat* (vocale alăturate) fac parte din silabe diferite: a-er, po-et, na-ţi-u-ne, fi-o-ros, fi-in-ţă, al-co-ol.

- *Diftongii şi triftongii* sunt grupuri vocalice cuprinse în aceeaşi silabă: spai-mă, şoi-mar, teu-gă, cre-deam, cre-deai, le-oai-că.

- *O semivocală între două vocale* formează silabă cu vocala următoare: oa-ie, fe-me-ie, po-ia-nă, plo-uă, mâ-ni-oa-să, bu-nă-oa-ră, cre-ea-ză.

2) ***Consoanele intervocalice***:

- *O consoană intervocalică* formează silabă cu vocala următoare: a-pă, sea-ră, vi-lă, bi-ne, su-nă, a-du-nă.

- *Două consoane intervocalice* se despart astfel: prima trece la vocala precedentă, iar a doua la silaba următoare: ar-mă, plim-bă, braz-dă, ur-că.

- Dacă din cele *două consoane intervocalice a doua este r sau l* atunci amândouă formează silabă cu vocala următoare: a-cru, li-brar, ta-blă.

- *Din trei sau mai multe consoane intervocalice*, prima formează silabă cu vocala anterioară, iar celelalte cu vocala următoare: as-tru, com-plot, pan-gli-că, mon-stru, con-struc-ție.

- În *următoarele grupuri de trei consoane* intervocalice: *lpt, mpt, ncş, nct, ncț, ncv, rct, rtf, stm*, primele două consoane se despart de a treia: sculp-tu-ră, somp-tu-os, sfinc-şii, in-stinc-tiv, func-ți-e, de-linc-vent, arc-tic, jert-fă, ast-mă.

3) ***Cuvintele compuse şi cuvintele derivate*** se despart ținându-se seama de elementele lor componente: *unt-de-lemn, drept-unghi, nes-ta-bil, sub-li-ni-a, de-scri-e, cro-mo-sfe-ră.*

4) ***Cuvintele conjuncte*** care formează silabă comună nu se despart unul de altul la capăt de rând, dacă sunt monosilabice: *mi-a* spus, *te-ai* duce, *de-un* an, *de-al* nostru, *c-un* prieten. Dacă unul din cuvinte este polisilabic, atunci este posibilă despărțirea la capăt de rând: *mi-amin-tesc, floare-albas-tră.*

§16. În afară de litere, ortografia se bazează şi pe anumite semne auxiliare, numite **semne ortografice**. Acestea sunt: *pauza albă, cratima, punctul, apostroful, bara, linia de pauză.*

Pauza albă (grafică) este un mijloc de a limita cuvintele după sensul lor lexical şi după valorile lor gramaticale: *a fost odată ca niciodată; mai spune o dată; nu mi-a dat nici o dată pentru statistică.*

Cratima este utilizată în scrierea cuvintelor conjuncte (nu te-am văzut de-un an), a unor cuvinte compuse (floarea-soarelui, de-a dura), în abrevieri (d-ta, D-sa).

Punctul se foloseşte în abrevieri (I. Creangă; a.c.; etc.; vol.; C.E.C.; C.F.R.; R.A.T.B.; P.S.; p. sau pag.).

Apostroful marchează pierderi de sunete din corpul unui cuvânt ('mneata!; sal'tare!; Las' că v-am găsit ac de cojoc. Dom'le. Un' te duci?).

Bara este folosită în abrevieri (Maşina avea 80 km/h).

Linia de pauză se foloseşte la scrierea unor cuvinte compuse formate din termeni în care cel puțin unul este termen compus (O întâlnire la nivel înalt franco-germană. Alizeele din emisfera boreală au direcția constantă nord-est-sud-vest.).

Regulile ortografice sunt cuprinse în câteva lucrări oficiale: *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuație*, ediția a V-a, 1995; *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM); *Gramatica limbii române* (GA); *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX); *Dicționar de neologisme* (DN); *Mic dicționar enciclopedic* (MDE).

Abaterea de la regulă constituie greşeală ortografică.

În unele situaţii, pronunţia literară nu concordă cu ortografia (*eu, este, era; ea, aceea; scria, ştia, familie, vie; subţire, dedesubt, adecvat; oase, impetuoase* sunt pronunţate *ieu, iera, ieste; ia, aceia; skriia, ştiia, familiie, viie; suptsire, dedesupt, adegvat; uase, impetuuase*); în acest caz, notarea grafică a pronunţiei constituie greşeală ortografică; mai mult, se creează posibilitatea de a acorda literelor alte valori şi în alte situaţii decât în cele precizate de reguli.

De exemplu: dacă *e=ie* în iniţiala cuvântului (cf. *el, este*), atunci apar grafii de tipul: *ed, epure, ese, reese* (corect: *ied, iepure, iese, reiese*); dacă *ea=ia* (cf. *ea, aceea*), atunci: *eată, eară* (corect: *iată, iară*).

În sistemul de notare a fonemelor coexistă litere diferite cu aceeaşi valoare, fiecare fiind întrebuinţată în alte cuvinte, conform tradiţiei literare sau notării în limba din care a fost împrumutat cuvântul; insuficienta cunoaştere a cazurilor de întrebuinţare a unei litere sau a alteia determină greşeli de tipul: *romîn* (corect: *român*); *reâncepe, sânt* (corect: *reîncepe, sunt*); *cox, vax, mixandră* (corect: *cocs, vacs, micsandră*) şi *fics, lucs, tecst, ocsigen* (corect: *fix, lux, text, oxigen*); *caliu, cachiu, chilometru* (corect: *kaliu, kaki, kilometru*).

Unele nume de persoane sunt notate tradiţional: *Negruzzi, Hasdeu, Brandză, Brâncuşi, Pârvan*. În acest caz, se poate întâmpla să se noteze fie pronunţia corectă: *Negruţi, Haşdeu,Brânză*, fie pronunţia incorectă: *Negruzi, Hajdeu, Brândză*. Greşelile sunt mai frecvente pentru numele proprii străine (franceze, germane, engleze, maghiare etc.).

Când se neglijează faptul că unele norme ortografice sunt stabilite în conformitate cu pronunţia, dar şi cu structura morfematică a cuvintelor, cu flexiunea şi cu valorile lor sintactice şi lexicale, atunci scrierea se abate şi de la sistem, şi de la normă, şi este greşeală ortografică. Iată câteva exemple: analiza greşită a prefixelor (*desbate, desamăgit; răsbate, înopta, înoda*; corect: *dezbate, dezamăgit, războte, înnopta, înnoda*) sau false analogii (*răsboi, isvor, innota, înnainte*; corect: *război, izvor, înota, înainte*); analiza greşită a articolului hotărât (*ii=i*: *cărţi, ţări, copii, oameni*, în loc de *oamenii, cărţii, ţării, copiii*) sau reducerea diftongului (*ii=i: şti, fi, poezi, categori*, în loc de: *ştii, fii, poezii, categorii*); cuvintele nedelimitate (*crezânduse, dămi, lea spus, sa dus, can codru*, în loc de: *crezându-se, dă-mi, le-a spus, s-a dus, ca-n codru*) sau delimitate greşit (*î-mi dă, veni-se, l-a pârâu, v-om face, veni-i*, în loc de: *îmi dă, venise, la pârâu, vom face, venii*) etc.

§17. Ortoepia este ansamblul normelor de pronunţare corectă, fixat în exprimarea literară. Normele ortografice au în vedere aspectul scris al limbii literare; se normează numai ceea ce este considerat corect; regulile odată fixate rămân neschimbate o perioadă îndelungată; greşelile sunt mai uşor de sesizat şi, în consecinţă, de prevenit şi de corectat. *Pronunţia*, deşi dependentă întrucâtva de aspectul scris al limbii, mai ales datorită progreselor învăţământului, este mai variată (în spaţiu: pe suprafaţa teritoriului limbii române) şi mai mobilă (în timp: există mai multe posibilităţi de răspândire a unor inovaţii), evoluează mai rapid şi se ivesc nonconcordanţe între scrierea corectă şi

pronunțare. De aici, rezultă că *normele ortoepice* sunt mai greu de stabilit și mai greu de impus.

În realizarea fonemelor limbii române, datorită coarticulației, sunetele suferă modificări (v. §10.). Modificările depind și de ritmul vorbirii (viteza de succesiune a silabelor cuvintelor în cursul vorbirii), care poate fi accelerat sau încetinit, de accentul tranșei sonore și de intonație.

În limba română există tendința de a înlătura hiatul.

Hiatul este întâlnirea a două vocale la limita a două silabe diferite. Hiatul se întâlnește în interiorul cuvântului (a-er, fi-in-ță, po-et, sfi-os, ști-ut) și în lanțul vorbirii la limita a două cuvinte diferite (Mă întâlnesc cu un prieten).

Hiatul poate fi evitat prin:

- epenteza semivocalelor *i, u*. Deși nu se notează în scris, ea se întâlnește în secvențe de tipul: *i-e, i-e, u-a, u-ă* (*vie, știa, aluat, luă, m-am întâlnit cu el*, se pronunță: *viie, știia, luuă, m-am întâlnit cu iel*);
- sinereză, adică prin fuziunea vocalelor în hiat într-un diftong. Fenomenul se observă în câteva cuvinte (deodată, deasupra, ocean, teatru, viață, vreodată); în cele mai multe hiatul se menține, de aceea sinereza (în afara unor cazuri ca cele menționate mai sus) constituie ***greșeală ortoepică*** (deci corect: *fi-o-ros, ne-a-pă-rat, ce-re-a-le, re-a-lism, re-cre-a-ți-e, so-ci-al, su-biect*, nu: *fio-ros, nea-pă-rat, ce-rea-le, rea-lism, re-crea-ție, so-cial, su-bi-ect*). Același fenomen se produce în lanțul vorbirii între cuvinte diferite (*de-atunci. mi-a spus*). În acest caz, există situații când sinereza este obligatorie (*te-ai dus, și-a făcut, le-am ascultat*) și situații când este facultativă (Îmi pare *o poveste* / Îmi *pare-o poveste*.);
- eliziune, adică suprimarea uneia din vocale aflate în hiat; ea se produce la limita unor cuvinte diferite, fiind uneori obligatorie (*m-am* gândit, *s-a* dus, *într-o* zi, *printr-însul*), iar alteori facultativă (Mi-a declarat *că a* citit totul. / Mi-a declarat *c-a citit* totul.). Un fenomen similar se produce în interiorul cuvântului și este *greșeală ortoepică* (*fincă, alcol, respectos, preten*, în loc de: *fiindcă, alcool, respectuos, prieten*).

O dată cu noile cuvinte împrumutate, în limba română au pătruns și sunete care aparțin altor limbi, ca în cuvintele *bleu, foehn, uni, tul* (rostite: *blö, fön, lös, üni, tül*). Acestea sunt înlăturate cu timpul, fiind înlocuite cu alte sunete, așa cum s-a întâmplat în cuvintele *birou, chiuvetă, coafor, frizer, pardesiu, șofer* rostite altădată: *bürou, küvetă, frizör, pardesü, șofőr*.

Substituiri și interferențe ale normelor ortoepice cu normele locale (ale graiurilor) sunt frecvente în vorbirea afectivă, degajată, neglijată (în stilul colocvial mai ales). Iată câteva astfel de abateri:

- Înlocuirea vocalei *a* prin diftongul *ea* în formele de indicativ imperfect ale verbului *a fi* (*eram, erai*, rostite: *eream, ereai* - în Muntenia, Oltenia); consoanele *d, p* sunt rostite în câteva cuvinte dur, deci nu admit vocale din seria anterioară după ele (*de, deschis, pe*, rostite: *dă, dășchis, pă* - în Muntenia,

Oltenia); consoanele *š, ž* sunt rostite palatal (*uşă, grijă, joc, şase*, rostite: *uş'e, grij'e, j'oc, ş'ase* - în Muntenia, Oltenia).

- Vocalele *ă,e* neaccentuate tind să se închidă spre *î,i* (*ramă, tablă, vulpe, iepure, fetele*, rostite: *ramâ, tablâ, vulpi; iepuri, fetili* - mai ales în Moldova); consoanele *s, z, š, ž, ts*, iar în unele cuvinte şi *r* se rostesc dur, deci nu admit vocale din seria anterioară după ele (*seară, sită, sete, zic, zer, rogojină, griji, şir, roşi, ţeapăn, ţese*, rostite: *sară, sitâ, săti, zâk, zăr, rogožină, griž, šâr, roš, tseapân* - în Moldova); consoanele africate *g, č* sunt rostite ca nişte constrictive palatale (*cer, ger*, rostite *šer, žer* - în Moldova); consoanele labiale *b, p, m* şi labiodentale *v, f* urmate de o vocală din seria anterioară sau de *i* se pot palataliza (*bine, piept, miel, vişin, fier*, rostite: *gini, kept, ńel, gišîn/gišân/žišîn, her/šer* - prin Moldova).

- Consoanele dentale *d, t* se palatalizează când sunt urmate de vocale din seria anterioară (*dinte, lapte*, rostite: *dinče, lapcé* - în Banat); diftongul *oa* este rostit ca un *o* deschis (*roată, soare*, rostite: *rotă, sore* - în Transilvania) etc.

În concluzie, se poate vorbi de existenţa câtorva *variante ortoepice*, în funcţie de corectitudinea articulării sunetelor, de accentuare, de felul ritmului (tempo) şi de intonaţie. Varianta fundamentală se apropie cel mai mult de pronunţia corectă cultivată, are un ritm normal şi o intonaţie neutră. Păstrând în general aceleaşi trăsături, există o altă variantă, care implică modificări în articularea sunetelor din cauza unui ritm accelerat şi a intonaţiei afective. Într-o a treia variantă sunt uşor sesizabile influenţe ale normelor locale în ce priveşte articularea sunetelor şi accentuarea enunţurilor.

§ 18. TESTE ŞI EXERCIŢII DE FONETICĂ

Ex. 1. Explicaţi funcţia distinctivă a fonemelor (=literele subliniate) în seriile: somn/domn; domn/dorn; dorn/torn/corn; torn/turn/târn/tern; seară/seacă/seamă; seamă/teamă/geamă/cheamă; cheamă/cheală.

Ex. 2. Precizaţi ce fel de opoziţii se stabilesc între fonemele (=literele subliniate) în seriile de cuvinte: bat-pat, vast-fast, ardă-artă, roz-ros, veghe-veche, rogi-roci.

Ex. 3. Explicaţi ce consecinţe au vecinătăţile asupra realizării fonemelor (=literele subliniate) în cuvintele:

- absent, adsorbant, obstacol, obtuz, subtil, subclasă, subteran;
- acvilă, anecdotă, catgut, eczemă, frecvent, jurisdicţie, aisberg.

Ex. 4. Despărţiţi în silabe cuvintele; formulaţi pe baza acestora exemple reguli de despărţire a cuvintelor în silabe:

- bour, biliard, creatură, idee, liană, poezie, sinuos, ştiinţă;
- furioasă, înfiorată, plouă, rouă, bouar, încuiai, trăiau, voiau;
- fumegă, lumânare, ocară, panică, zăpadă, uzină, grădiniţă, pace;

- asfalt, canton, farsă, ghimpe, pantof, testament, urcuş, zarvă;
- agrişă, buclă, ciclu, covrig, fetru, gudron, sticlă, vadră, vatră;
- contact, enclavă, filtru, mândru, zimbru, monstru;
- onctuos, instructiv, extinctor, sancţiune, simptom, gangster;
- abţine, adnota, dezmembra, expatria, însuma, insensibil, necruţător, nemaiauzit, contraatac, transoceanic, astfel, binevoitor, aerodinamic, antiteză, biolog, cinefil, fotograf, microscop.

Ex. 5. Despărţiţi cuvintele în silabe şi arătaţi care sunt silabele deschise şi care închise:

"Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi; / Dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne cerţi, / Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acum a ta cale, / Să ne dai un semn şi nouă de mila Măriei tale." (M. Eminescu).

Ex. 6. Efectuaţi analiza fonetică completă a cuvintelor de mai jos:

viteaz, vioară, inexactitate, gesturi, dreptunghi.

Model: *inoxidabil*: ín-o-xi-dá-bil (inoksidabil).

Cuvânt alcătuit din cinci silabe, cu accent principal pe penultima şi accent secundar pe a cincea silabă; distingem, succesiv, fonemele: *i* (vocală anterioară, închisă, nerotunjită), *n* (consoană sonantă, dentală, nazală), *o* (vocală posterioară, semiînchisă, rotumjită), *k* (consoană oclusivă, velară, surdă), *s* (consoană constrictivă, dentală, surdă), *i* (v. mai sus), *d* (consoană oclusivă, dentală, sonoră), *a* (vocală neutră), *b* (consoană oclusivă, bilabială, sonoră), *i* (v. mai sus), *l* (consoană sonantă, dentală, laterală).

Ex. 7. Subliniaţi în cuvintele date diftongii şi triftongii; grupaţi-i după caracteristici:

treacă, piatră, tăia, iepure, memoriu, roată, steaua, piuă, alai, răi, său, câine, leu, scatiu, doi, tablou, cuib, pleosc, vreo, copii, molâu, paupertate, lăcrămioară, coseai, lupoaică, piei, leoarcă, păreau, tăiau, tăiai.

Ex. 8. Stabiliţi valorile literelor din cuvintele: *doarme, veghează, cheie, executare, cetàte, eraţi, extrem, grai, vârfuri, tuci, mănunchi.*

Model:	aspect	sfinx	oase	suri
	aspekt	sfinks	ṷase	suri̯
	VCCVCC	CCVCCC	S̑VCV	CVĈ

Ex. 9. Citiţi corect cuvintele de mai jos; subliniaţi literele utilizate pentru cuvinte străine; precizaţi oral despre ce este vorba:
- Bombay, Botswana, Kuweit, New York, Quebec, Quito, Washington, Wroclaw, Racine, Shakespeare, Wall Street.
- blues, camping, dancing, design, merketing, schuss, uni, waterpolo, yen, boutique, computer, whisky.

Ex. 10. Rezolvaţi echivocul grafic din cuvintele date; precizaţi, prin schimbarea accentului, pentru fiecare alternativă: clasa morfologică, categoria gramaticală şi sensul

cuvântului: foi, căi, călări, zori, mări, lungi, ochi, porunci, scumpi; acele, colonie, lunecă, măsura, umbrele, unii, veselă.

Model: *haină - háină* (substantiv feminin singular; obiect de îmbrăcăminte); *haină* (adjectiv feminin singular; rea la inimă, câinoasă).

Ex. 11. Precizați sub forma unei scheme (de ex.: *văd/vezi/vadă: ă/e/a; d/z*) alternanțele fonetice din seriile de cuvinte date; explicați care este rolul lor gramatical:

frate/frați; brad/brazi; port/porți/poartă/purtăm; plec/pleci/pleacă; joc/joci/joacă/ jucăm; mânz/mânji; țeavă/țevi; rob/roabă; muscă/muște; fix/ficși; meu/mei; rău/răi prichindel/prichindei.

Ex. 13. Precizați accentul corect al cuvintelor:

antic, barbar, bolnav, caracter, dușman, frânghie, gingaș, gângav, sever, vultur; profesor, protector, regizor, revizor, translator;
Dobrogea, Govora; simplifică, specifică.

Ex. 14. Formulați reguli de scriere corectă a grupurilor de litere *ea* și *ia* pe baza exemplelor:

găleată, beat, deșteaptă, ceată, geană, gheată, cheamă; piatră, viață, biată, cheltuială, îndoială; chiar, ghiaur, maghiar, gheață, gheară.

Ex. 15. Explicați prin ce este evitat hiatul în cuvintele și secvențele următoare:

- bătălie, dibăcie, fiecare, gingie, mie; ciocârlie, familia, lăcomia; ouat, preluă, reluase; deocamdată, deoparte, deopotrivă, vreodată, vreun; mi-a declarat, ne-a oprit, le-ai făcut, i-am zis, de-aici, pe-atunci, ea-i spune; într-o clipă, m-a crezut, s-a întristat, vino-ncoace, pe-ndelete.

ALTE TESTE ȘI EXERCIȚII FONETICE

A. Sunet, fonem, literă, alfabet

- Definiți *sunetul* ca fenomen acustic (fizică). Definiți *fonemul* ca unitate funcțională a limbii. Precizați diferența dintre *sunet* și *fonem*. Discutați despre realizarea concretă în vorbire a fonemelor și despre variantele lor. Definiți *litera*. Precizați semnificația și rolul alfabetului în notarea vorbirii.

Ex. 16. Înlocuiți succesiv literele (fonemele) subliniate cu una din literele (fonemele) *l, m, r* în cuvintele de mai jos. Discutați rolul fonemelor în modificarea sensului cuvintelor.

- casă, dai, sac, vată, gamă, zână, pari; cap, ac, gen, hai, pod, os, fus; anin, cadă, cătări, chipie, gafă, poată, mică, scadă, sobă, cușcă.

Ex. 17. Înlocuiți succesiv literele (fonemele) subliniate cu una din literele (fonemele) din paranteze în cuvintele de mai jos. Observați schimbarea sensului cuvintelor și precizați rolul fonemelor în această modificare:

(o, u) - amar, dar, ară, sară, festă, lat, trec, ban;
(u, i) - far, jar, mare, par, balon, mac, plată, pac;
(u, e) - bate, bac, sare, sate, drag, trasă, soc, aline;
(u, â) - bază, pară, rană, pană, torn, botcă, însă;

(â, i) - ramă, lună, lungă, an, mană, vană, zbor;
(e, i) - baci, clamă, cramă, plac, plan, mai, formă.

Ex. 18. Precizați sunetele cu valoare fonematică în următoarele serii de cuvinte:

- casă, masă, pasă, pată, lată, vată, vită, sită, pită;
- somn, domn, dorn, corn, torn, târn, turn, tern;
- palat, barat, carat, cărat, curat, murat, mirat;
- geană, seamă, cheamă, teamă, teacă, toacă, joacă.

Ex. 19. Stabiliți numărul sunetelor și literelor în fiecare cuvânt; precizați corelația dintre ele pe baza exemplelor de mai jos:

- exact, examen, exces, experiment, exod, complex, context, îmbâcsi, cocs, eczemă, elipsă, coapsă;
- gheară, ghici, germen, genunchi, ingineri;
- chiar, cioară, ciungi, corb, Kripton, kilogram;
- lin-lini; lup-lupi; gară-gări; fagure-faguri;
- casă-case; echipă-echipe; mac-maci; stejar-stejari;
- noapte - înnopta; înot, inainte, regn-interregn; Sahara-transsaharian.

Ex. 20. Înlocuiți succesiv literele (fonemele) subliniate din cuvintele de mai jos cu altele și explicați modificările de sens:

- rost, rea, rând, rod, rob, seară, scară, soră, sur;
- pas, plasă, pus, măsură, mosor; ladă, lac, bal, altă;
- ban, cant, drag, fir, gripă, lină, moi, nori, pupa.

Ex. 21. Citiți corect cuvintele de mai jos; subliniați literele străine împrumutate; precizați oral pentru fiecare cuvânt despre ce sau despre cine este vorba:

- New York, Calais, Köln, München, Rio de Janeiro, Miskolc, Barcelona, Lidice;
- Marcius Fabius Quintilianus, Miguel Cervantes, Pierre Corneille, Friedrich Schiller, William Shakespeare, Sándor Petőfi, Edgar Allan Poe, Salvatore Quasimodo;
- Phoebus, Don Quijote de la Mancha, Wilhelm Tell, Regele Lear, Rodrigue, D'Artagnan;
- Caius Iulius Caesar, Hernando Cortez, Albrecht von Wallenstein, George Washington, Maximilien de Robespierre;
- Edgar Quinet, Carol Popp de Száthmáry, A.D. Xenopol, Costache Negruzzi;
- loess, kinescop, kaki, xilofon, wolfram, white-spirit, yard, quaker, yoga, ytriu, boutique, show.

Ex. 22. Citiți corect și traduceți în limba română următoarele expresii și maxime împrumutate din alte limbi:

- Ad calendas graecas; Labor omnia vincit improbus; Noli tangere circulos meos; Oratio pro domo;
- Chevalier sans peur et sans reproche; Il vaut mieux perdre un bon mot qu'un ami; Le style c'est l' homme même.
- To be or not to be, that is the question;
- Anch' io sono pittore; Dolce farniente; E pur si muove;
- Molinos de viento acometer.

B. Clasificarea fonemelor: vocale, consoane, semivocale; diftongi, triftongi, alternanţe fonetice

- Ce se înţelege prin vocală, consoană, semivocală, diftong, triftong? Daţi exemple. Care sunt vocalele limbii române şi după ce criterii se clasifică? Care sunt consoanele limbii române şi după ce criterii se clasifică? Care sunt semivocalele limbii române. Indicaţi posibilităţile de formare a diftongilor şi triftongilor. Ce înţelegeţi prin alternanţe fonetice? Indicaţi felurile de alternanţe fonetice.

Ex. 23. Transcrieţi textele însemnând cu *V* vocalele, cu *C* consoanele şi cu *S* semivocalele; consoanele cu timbru înmuiat notaţile cu *C'*:

a) "Cu grele răsuflete apele adorm,
Pe lanuri dorm spicele grele.
Asupra pădurii veghează de sus
Cetatea eternelor stele.
Luceafărul bolnav în lumea de-ngheţ
Clipeşte din gene molatic,
Când dorul pribeag, de pe-o creastă de ulm,
Şi-l geme porumbul sălbatic ..."

(*O. Goga*)

b) „ Când se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că şirul munţilor dă într-o mare verde şi întinsă, ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite, care treieră aria mării şi melodios până când ochiul se pierde în albastrul cerului şi în verdele mării."

(*M. Eminescu*)

Ex. 24. Subliniaţi în seriile de cuvinte de mai jos diftongii şi triftongii; alegeţi-i şi clasificaţi-i după structura lor:

- deal, treacă, geam, cheamă, aceea, gheată, greşeală, nenea, lunea, mergeam; iarbă, piatră, chiar, biată, grăiam, băiat, croiască, îndoială, abia; ghiol, chioşc, voios; pleosc, deodată, leorcăi; ieri, iepure, femeie, miercuri, piept; iute, iubire, piuneză, memoriu; toate, roate, foarte, poartă; steaua, roua, piuă, ecuator, ziuă, două, plouă; alai, chemai, plai; arau, august; copăi, răi; tău, ilău; câine. mâine; întâi; pârâu, lălâu; stei, cotei; leu, resteu; vii, geamgii; scatiu, zglobiu, buduroi, doi, răţoi; borderou, bou; cucui, cuibar; continuu, perpetuu;

- leoarcă, inimioară, cioară; beau, şleau, vreau; suiau, tăiau, miau; tăiai, mângâiai, piei.

Ex. 25. Daţi 10 exemple de cuvinte care să conţină diftongi şi triftomgi diferiţi.

Ex. 26. Precizaţi sub forma unui tabel alternanţele fonetice în următoarele serii de cuvinte:

- frate-înfrăţit; brad-brădet-brazi; văd-vezi-vadă; port-porţi-poartă-purtaţi; plec-pleci-pleacă; merg-mergi-meargă; joacă-jucăuş-joci; vând-vinzi-vânzare; sământă-seminţe; tânăr-întinerit; varză-verze; mânz-mânji; compus-compuşi; scos-scoasă-scoşi; spun-spui; cal-cai; pier-piei; vânăt-învineţit; odaie-odăi;

- ceartă-certuri; fiartă-fiertură; ţeavă-ţevi; piatră-împietrit; închega-cheag; gheaţă-gheţuri; greşeală-greşesc; ies-ieşire; rob-robi-roabă; cer-ceri; brav-bravi; general-generali; colonel-colonei; viteaz-viteji; vrej-vreji; confuz-confuzi;

- muscă-muşte; ploscă-ploşti; teasc-tescuit; ceaşcă-ceşti; acesta-aceşti; creastă-creste; fost-foşti; fix-ficşi; sfinx-sfincşi.

Ex. 27. Rezolvaţi echivocul grafic în exemplele de mai jos, precizând, prin schimbarea accentului, pentru fiecare alternativă, structura fonetică şi sensul:

- boli, boi, foi, polei, răţoi, roi, căi, haină, război;
- aburi, călări, cântări, mări, muri, spori, zări, zori;
- coji, cruci, domni, lungi, mărunţi, minţi, munci, ochi, orbi, porunci, primi, roşi, scumpi, vecini.

Ex. 28. Descrieţi abaterile de la pronunţare faţă de norma literară.

a) "Vom căuta să ne roskim astăzi ghespre metoda ghe a prăda gramakica în jenăre şi apoi numai doară ghespre metoda intuikivă şi ghespre răspunsurile neapărate ghe lojica lucrului, amăsurat inkelijinţii şcolerului." (*I.L. Caragiale*)

b) "Bandiţi regimului acest secol lumină bagiucurând constituţia ce aţi giurat voit ucidi di două ori cafiné central şi piaţa endependenţi frate meu fost reprezentant naţiuni." (*I.L.Caragiale*)

Ex. 29. Precizaţi ce foneme au fost omise în cuvintele subliniate şi explicaţi cauzele acestor omisiuni.

a) "Domn' judecător, uite, săru' mâna, ş-acuma e beat ..."

"Bravos d-le Iancule! Mă lucraşi car' va's zică? ..."

"Coane Iancule, îmi zice, 'm par' rău amu după su'cesul meu, c'am cedat şi nu mi-am pus cand'atura!"

"Eş' du'ce, 'ne Iancule! - sun' tu'tă, Co'tică!

- Tu'tă du'ce, 'ne Iancule!" (*I.L. Caragiale*)

b) "În timpul ăsta, cum vă zic,
Când toţi s-afirmă şi delíră,
Un biet proprietar de liră
Ce n-are-ncolo alt nimic,
Un visător ca un neghiob
De cer şi-atârnă nalta-i scară ..."

(*Caleidoscopul lui A. Mirea*)

C. Silaba; despărţirea în silabe (limitele silabei)

- Ce este silaba şi cum se constituie ea? În ce împrejurări se despart cuvintele în silabe? Enunţaţi principalele reguli de despărţire a cuvintelor în silabe.

Ex. 30. Să se despartă în silabe:

a) - armă, cărare, cunună, etichetă, fumegă, gogoriţă, havană, inimă, lumânare, mănuşă, notiţă, ocară, pasivitate, salută, sudură, tunică, uzină, vânătă, zăpadă;

b) - alerga, azbest, bacterie, cărbune, cuptor, farsă, fântână, ghimpe, gingie, harnic, insulă, izvor, închide, întuneric, jurnal, lapte, limbă, magnet, molcom, muşca, ocnă, pantof, pinten, strâmbă, testament, ţarcă, unghie, verde, zgârcenie;

c) - acră, acrişă, aplice, buclă, cuprinde, cadru, ciclu, cofraj, covrig, cidru, cupla, dovleac, fibră, greblă, gudron, hidrat, javră, lacrimă, litru, migrenă, microscop, negru, patrie, pătlagină, pâclă, piatră, refren, redresor, reflexiv, riglă, secret, soclu, socru, sticlă, steblă, şubred, şpaclu, tablă, ţiglă, vadră, zebră;

d) - astru, antracit, antrenor, buiestru, complot, compresor, compromis, construcţie, contract, distrat, filtru, intra, lostriţă, mândru, monstru, nostru, panglică, simplu, templu, timbru, ventral, zimbru;

e) - arctic, antarctic, delincvent, funcţionar, onctuos, punctual, sanctuar, sancţiona, simptom, somptuos;

f) - aerodrom, boreal, cereale, creatură, alineat, impermeabil, ideal, meandră, real, diac, liană, triaj, alee, idee, fiinţă, fiindcă, ştiinţă, conştiincios, poem, poezie, coerent, neologism, coopera, coopta, coordona, duet, duel, menuet, sinuos, băutură, cacao, aluat, bour, nour;

g) - ceaşcă, gheaţă, greşeală, searbăd, seamă, teamă, teapă, amiază, piaţă, viaţă, croială, îndoială, baie, boier, cheie, iepure, femeie, proiect, piuă, rouă, nouă, asiduu, continuu, serviciu, viciu, boabă, poartă, toartă, baieră, maiestru;

h) - aerolit, agrotehnic, antecedent, antipod, arheolog, autonom, barometru, bibliofil, bibliografie, cardiogramă, circumstanţă, cosmonaut, democrat, filarmonică, fonograf, fotometric, geodezie, monogramă, microbiologie, neogreacă, ortografie, perifază, poligon, pseudonim, televiziune, termostat;

i) - contraatac, contraindicat, supraglomerat, ultramarin, infraroşu, hipersensibil, interregn, transsiberian, transoceanic;

j) - anost, anion, insensibil, iresponsabil, necruţător, neavizat, nemaipomenit;

k) - decolorant, dejuca, dezbară, desminţi, expatria, exuberant, reeduca.

Ex. 31. Formulaţi succesiv regulile de despărţire a cuvintelor în silabe şi ilustraţi fiecare regulă prin exemple potrivite.

Ex. 32. Explicaţi de ce cuvintele de mai jos au fost astfel despărţite în silabe:

a-ca-de-mi-e, a-fec-tu-os, alt-un-de-va, al-ve-o-lă, a-ne-xi-u-ne, car-tof, co-a-gu-la-re, con-trar, cre-u-zet, dim-pre-u-nă, ec-ze-mă, in-fruc-tu-os, ge-o-log, in-sti-tu-tor, lin-gvis-ti-că, li-li-a-ce-e, ma-es-tru, mai-dan, ob-sta-col, oc-ci-dent, re-zi-du-u, sfoa-ră, sim-plu, vă-trai, va-dră, punc-taj.

D. Accentul: accent normal (neutru), accent afectiv; accent principal şi secundar; cuvinte fără accent

a) Chestionar:

- Ce se înţelege prin accent? Precizaţi caracteristicile accentului în limba română. Ce se înţelege prin accent normal (neutru) şi accent afectiv? Ce se înţelege prin accent

principal şi secundar al unui cuvânt? Ce fel de cuvinte nu au accent sau în ce împrejurări îşi pierd accentul?

Ex. 33. Despărţiţi cuvintele în silabe; subliniaţi silaba accentuată.

a) aşezământ, berbec, caiet, cerceta, dureros, eucalipt, fertil, gândi, haiduc, isprăvi, înverzi, limbaj, motiv, noian, oricât, pescar, real, salcâm, şiret, tălmaci;

b) aparenţă, boltă, cadenţă, cicoare, deget, elipsă, farmec, găină, harnic, inerţie, încolo, larmă, mască, minge, oaste, parte, reazem, spărtură, ştiucă, tainic;

c) baieră, corecţie, destindere, expresie, flacără, imagine, lacrimă, mătură, oaspete, pagubă, rubrică, statistică;

d) bivoliţă, gărgăriţă, lapoviţă, prepeliţă, alaltăseară, răzmeriţă, doctoriţă, veveriţă, gogoriţă, ferfeniţă, douăsprezece, pictoriţă.

Ex. 34. Despărţiţi cuvintele în silabe; subliniaţi cu două linii accentul principal şi cu o linie accentul secundar.

- aeromodel, alimentaţie, arhiabundent, bacalaureat, basorelief, binecuvânta, centimetru, circumferinţă, contravaloare, electrodinamică, hodoronc - tronc, interacţiune, laitmotiv, miazănoapte, paleolitic, primăvăratic, radiojurnal, satisfacţie, seismogramă, supraaglomeraţie, turbopropulsor.

Ex. 35. Precizaţi accentul corect al următoarelor cuvinte. În paranteză notaţi şi a doua formă de accentuare. Explicaţi cauzele sau regiunea unde e obişnuită a doua formă de accentuare.

- bolnav, caracter, duminică, duşman, fenomen, regizor, profesor, satiră, academie, incognito, primăvară, silex, letopiseţ, mijloc, prevedere, duceţi-vă, mergeţi, deschideţi, suntem.

Ex. 36. Subliniaţi silaba accentuată a cuvintelor din grupurile de mai jos.

a) cântec, descânta, încânta, cântători, cântase, cântare, încântat, descântece, încântaseră;

b) gheaţă, gheţuri, îngheţa, gheţuş, dezgheţat, îngheţasem, îngheţă, dezgheţară;

c) frânge, frântură, frânt, răsfrânge, înfrânt, frânturi, frânte, răsfrânte;

d) vedea, văz, vedere, nevăzut, văzui, văzusem, văzură, străveziu, străveche, prevăzuseră;

e) întârzie, târziu, târzie, întârzia, întârziase.

Ex. 37. Subliniaţi silabele accentuate în context; împărţiţi contextul în secvenţe dominate de un singur accent.

a) „Şi zicând aceasta, domnul vâră adânc capul pe ferestruică înăuntru; impiegatul, surprins de această mişcare , se dă-napoi şi lasă din mână geamul mobil, care pică peste gâtul domnului ca tăişul unei ghilotine. Domnul vrea să tragă capul afară, dar nu poate." (*I.L.Caragiale*)

b) „În sfârşit, Tudose muncea; strângea; nu bea, nu ochea prin mahala; mânca pâine cu bragă. După zece ani, ajuns la parte, după alţi cinci, tovarăş pe din două cu stăpânul său ..."

c) „Jupânul era bun, era cinstit, da de ... două chei la o tejghea ... două mâini în parale ... douăzeci de degete în firfirici ... patru buzunare şi două socoteli ..." (*B. Şt. Delavrancea*).

Ex. 38. Citiţi cuvintele de mai jos; indicaţi posibilităţile de accentuare şi sensurile (lexicale şi morfologice) pe care le dobândesc cuvintele o dată cu schimbarea accentului:

- aburi, acele, acri, adună, afirmă, bară, căi, clasă, colonie, comedie, consolă, copii, cunună, descurcă, dudui, evocă, formă, fulgeră, gustă, isprăvi, înclină, în lături, lumină, lunecă, măsură, minţi, modele, operă, planta, prepară, repede, ridică, robi, schimbă, snopi, spori, torturi, umblă, umbrele, umezii, unii, veselă, vizită, zări.

Ex. 39. Citiţi contextele de mai jos; subliniaţi cuvintele cu accent afectiv:

„– Domnule! strigă impiegatul; înţelege o dată că nouă nu ne plăteşte statul aici ca să stăm de vorbă; avem treabă; n-avem vreme de conversaţie .... Spune: ce pofteşti? Aici n-are voie să intre nimeni fără afaceri.

– Ce afacere ai?

– Ce afacere?

– Da! Ce afacere?

– Am dat o petiţiune ... Vreau să ştiu ce s-a făcut. Să-mi daţi un număr.

– Nu ţi s-a dat număr când ai dat petiţia?

– Nu.

– De ce n-ai cerut?

– N-am dat-o eu.

– Da' cine?

– Am trimis-o prin cineva.

– Când? În ce zi?" (*I.L. Caragiale*)

Ex. 40. Citiţi contextele; explicaţi regulile de folosire a liniuţei de unire în grupurile de cuvinte dominate de un singur accent:

a) „Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai ...
– Drăguţule bace,
Dă-ţi oile-ncoace,
La negru zăvoi,
Că-i iarbă de noi ..."

b) „Ajungă-ţi de şagă,
Că nu-i bună, dragă."

c) „Bună ziua, verişcane!
Mulţumescu-ţi, frate Mane!"

d) „Murgule, murguleţul meu,
datu-mi-te-a taică-tău ..."

e) „Nimerit-au, nimerit,
La mine-n birt o venit
Un voinicel tinerel ..."

f) „Pe cel deal, pe cel măidan
Plimbă-mi-se de-un mocan ..."

g) „Închinare-aş şi n-am cui!"

(*Folclor - Balade populare*)

Ex. 41. În următoarele grupări unitare, treceţi cuvântul neaccentuat din poziţie proclitică în poziţie enclitică; explicaţi regulile după care aţi făcut inversiunea şi motivaţi ortografierea.

a) au mers, vor cădea, aş fi, s-a dus, se vor stinge, te-ai duce;

b) ai citit-o, o vor citi, aş citi-o, i s-a frânt, l-am văzut, ne vor chema, l-am văzut, l-aş vedea, li se vor stinge, vi le-ar spune.

E. Ortoepie

1. Pronunţare literară, uzuală, dialectală

- Precizaţi principalele norme ale pronunţării literare. În ce constă deosebirile individuale în pronunţarea literară. Enumeraţi principalele împrejurări în care pronunţarea literară este obligatorie. Prin ce se caracterizează pronunţarea uzuală?

Ce deprinderi de vorbire influenţează pronunţarea uzuală. Ce se înţelege prin pronunţare dialectală?

Ex. 42. Pronunţati corect (cf. normei literare) cuvintele de mai jos:

- aerian, ecuaţie, poezie, idee, bineţe, sete, zer, singurătate, zicală, stinge, zbârnâi, ţiui, pietroi, caliciu, naufragiu, curaj, seamă, ţeavă, biată, fugeam, mijloc, ied, mâine, continuu, duel, aleea, podgorie, soţia, decembrie, haină, împrejur, piept, vie, hibrid, prismă, premisă, izvor, accelerat, beznă, răzleţ, bine, cină, iepure, era, han, miel, nene, bine, geană, risipă, şiroi, ţintă, rea, mătase, jir, şină, ghici.

Ex. 43. Pronunţaţi corect următoarele cuvinte (cf. normei literare):

- deschis, pe, iubesc, detun, printre, după, ochi, şarpe, jar, mănuşă, zvon, eram, scânteie, angajând, înfăţişând, vrei, serviciu, cheamă, obişnuit, paşnic, veşnic, grimasă, explozie, examen, înnoptez, şnur, şoşon, trăsnet, hapsân, hăţuri, glaspapir, tomnatic, fiindcă, snop, cvintet, duşman.

Ex. 44. Pronunţaţi corect (cf. normei literare) următoarele cuvinte:

- subţire, lapte, ceaţă, prin, cifră, cilindru, chirurg, genunchi, făină, cazma, fantasmă, recreaţie, vrăjmaş, cooperativă, ninge, marea, fierbinte, tânăr, dimineaţă, tendinţă, nimb, respectuos, serios, îndemn.

Ex. 45. Citiţi corect (cf. normei literare) următoarele contexte:

a) „Muntele Cerbu începe drept în loc; şi aproape-mi strâmbam gâtul, uitându-mă spre vârful lui. Suisem atâţea munţi călare sau pe jos; îmi venea totuşi greu să-mi dau seama, cum era să urcăm noi pe spatele cerbului. Caii de munte, însă, au ceva din firea caprelor; cu piciorul subţire şi nervos, cu unghia fină şi sensibilă, deştepţi din fire, cuminţi din împrejurări, caii de munte sunt un dar nepreţuit. Fără să cârneşti din frâu, ei aleg singuri poteca cea mai bătută. Totuşi, niciodată n-am înţeles, pentru ce caii aceştia merg pe marginea despre prăpastie, când drumul e tăiat în costa muntelui; e adevărat că oarecare fiori îţi răcesc inima, când te uiţi în jos; poţi fi însă pe deplin încredinţat că niciodată calul de munte nu va călca greşit." (*C. Hogaş*)

b) „Atunci Pomponescu, foarte amabil, sistă descarnificarea şi luând un şerveţel de hârtie depuse cu grijă osul pe el. Madam Farfara se grăbi şi ea să ofere câteva bucăţi pe care le socoti agreabile pentru un câine. Mai mult, Pomponescu disertă asupra fidelităţii

rasei canine, evocă iarăşi viaţa sa în raport cu acest subiect, descrise amănunţit o căţeluşă pe care i-o dăruise la Londra un amic englez, adăugă cu ironie bonomă că aceasta fusese singura fiinţă cu adevărat fidelă pe care o cunoscuse. Infatuarea obişnuită a lui Pomponescu, atenuată de melancolia decoroasă şi plină de tact, dădea un rezultat social plăcut." (*G.Călinescu*)

Ex. 46. Precizaţi care sunt abaterile (de la normele ortoepice) curente în zona (oraş, cartier, sat, comună) în care trăiţi.

Ex. 47. Sesizaţi diferenţele de pronunţare faţă de norma dialectală (proprii; ale vecinului; ale elevului X); notaţi-le şi explicaţi în ce constă abaterea.

Ex. 48. Dictare: se dictează conform normei literare.

a) „Dimineaţa, când mă sculai, tovarăşul meu dormea încă, lungit jos la pământ şi cu faţa în sus, pe poclada cu care Axinia se învelise de cu seară.

– Ei, amice! Axinio! ia sculaţi-vă să plecăm, că-i ziua albă, strigai eu, dându-mă jos de pe pat şi împingându-i cu piciorul pe rând. Axinia se sculă iute, îşi îndreptă fotele pe ea, se frecă la ochi, îşi întocmi tulpanul pe cap, umflă pernele şi poclada, ce-i slujiseră de aşternut, şi ieşi din casă fără să zică nimic." (*C. Hogaş*)

b) „... Astfel, odată l-a întrebat profesorul la lecţia de geografie:

– Leonido, care e capitala judeţului Buzău?

– Mizilul, domnule! a răspuns cu mândrie tânărul Leonida, viitor primar al urbei sale natale.

– Nu-i adevărat, Leonido, a zis profesorul, e Buzăul ... Dar capitala judeţului Prahova?

– Mizilul, domnule! a răspuns hotărât junele.

– Nu-i adevărat, Leonido; este Ploieşti. Dar a judeţului Ialomiţa?

– Mizilul, domnule! a răspuns desperat băiatul.

– Nu-i Mizilul; e Călăraşi ... Treci la loc!" (*I.L. Caragiale*)

Ex. 49. Dictare: se dictează potrivit normei regionale, dar se scrie conform normei literare.

a) „Acu iei mărgând pi drum, o găsât şi cremenea şî amnaru'. Diag' ié o avut cu ş'e aţâţa oleac' di foc. Ş-o dzâs aşă înd'iei, că sâ pazascâ focu' unu' din iei cât or dorni ş'eilanţ doi, că dacă s-o stânj'i focu', îi taii capu' s'elui ş'i-a păzî dintr-inşii. Acu', s-o culcat ş'ei doi şî ş'el mari a rămas sâ pazascâ. Pi la niezu' nopţii, s-o audzit un huiet grozav. Era on zmău cu trii capiti.

– Cum ai putut sâ-ni calş' moşâili di la tatâ-niu, făr'di voia nimărui? Hai la luptă!"

(*Folclor*)

b) "Scrie-i multă sânătace
Că ni-s bucuroşi, în paşie
Satu taşie
Fincă-i plaşie
Şie mai boambe grâu'faşie
Şî c-or fi-n ăşt an bucace.
Şî mai spune câce toace
Şî mai are biata fată,

Ruşinată
Îngrijată
Că spunând, banii să gată
Şî s-aficea nu să poace.
Porş'ii nu mai vreau tarâţă,
Scrie c-or crescut juncanii,
Mânc' curcanii,
Şî findcă mi-s gata banii
Îl mai ţuc dă o groşâţă!"
(*Victor Vlad Delamarina*)

2. Hiatul

- Definiţi hiatul. Care sunt posibilităţile de evitare a hiatului în vorbire.

Ex. 50. Subliniaţi cuvintele în care se află vocale în hiat. Despărţiţi cuvintele în silabe şi precizaţi în ce constă hiatul:

- aeroport, caiet, aed, caier, caolin, cacao, laic, maică, august, aur, balaur, cereale, permeabil, seară, real, creaţie, cheamă, idee, femeie, neutru, leu, leit, polei, leopard, vie, mie, miere, miasmă, miazăzi, ghioc, ghiont, violet, fiindcă, ştiinţă, copii, iureş, piuliţă, poem, poieniţă, altoi, coafură, moară, noian, alcool, noutate, duel, desuet, vuiet, nituit, lui, aluat, muiat, gâlgâi.

Ex. 51. Subliniaţi în contextele de mai jos hiatul rezultat din întâlnirea vocalelor unor cuvinte diferite; explicaţi cum este înlăturat în vorbire şi grafie.

- să nu o văd; nu are nici o greşeală; de aici până acolo; să întreb; unde e; şi apoi; o închid; se întâmplă; să o vedem şi pe asta; ziua întreagă; nu îţi spun, şi în astfel de împrejurări; uite o floare.

Ex. 52. Formaţi 5 propoziţii care să cuprindă şi cuvinte cu vocale în hiat.

Ex. 53. Formaţi 3 propoziţii în care hiatul să rezulte din întâlnirea vocalelor unor cuvinte diferite.

F. Accentul în propoziţie şi în frază

– Ce se înţelege prin accent în propoziţie şi în frază? Care este rolul accentului?

Ex. 54. Citiţi propoziţiile; cuvântul subliniat poartă accentul cel mai puternic; sesizaţi deosebirile de sens de la o propoziţie la alta, deşi formal au aceeaşi structură; comentaţi rolul accentului în definirea sensului propoziţiei.

a) *Ieri* am primit vestea.
Ieri *am primit* vestea.
b) *Azi* am scris o scrisoare.
Azi *am scris* o scrisoare.
Azi am scris o *scrisoare*.
c) Ţi-am spus *eu* asta?
Ţi-am spus eu *asta*?

Ex. 55. Subliniaţi cuvântul accentuat în propoziţiile de mai jos.

I-a ajuns cuţitul la os. Are bani gârlă. Cară apă cu ciurul. Nu căra apa la fântână. Nu-i fânul pentru gâşte. Vai de pânza-ntre două foarfeci. Unde şi-a-nţărcat dracul copiii. Unde topor nu taie. Fie trei zile, cu cea de-alaltăieri. Cât ai scăpărat din amnar. Numără pietrele. Să n-am parte de oale sparte. Văzut-ai ciubotar cu ciubote bune?

(*Folclor*)

Ex. 56. Subliniaţi cuvintele accentuate în frazele de mai jos:

Este şi viaţă, este şi moarte. Lesne e a făgădui, dar e greu a împlini. Mai bine o pace strâmbă decât o judecată dreaptă. Mulţi văd, puţini înţeleg. Nu-i cum îi zise, şi cum îi scrise. Cum e turcul şi pistolul. Ori câştig coarne, ori pierd urechile. Zic zece, tu taie una. Vara-ntins la umbră doarme şi iarna moare de foame. Urlă, lupe, urlă, că ai rămas de turmă. Trece vara ca o pâine, vine iarna ca un câine! (*Folclor*)

G. Intonaţia: raportul dintre accent şi intonaţie; intonaţia şi pauza; tipuri de intonaţie

- Definiţi noţiunea de intonaţie. ce tipuri de intonaţie sunt în limba română? Care este raportul dintre accent şi intonaţie? Ce legătură este între intonaţie şi pauză?

Ex. 57. Delimitaţi propoziţiile în contextele următoare şi precizaţi intonaţia fiecărei propoziţii:

a) – "Ei, ei! ce-i de făcut, Ioane?! Fetele de la ghilit , care văzuse asta, numa-şi dau ghiont una alteia şi chicoteau pe socoteala mea, de răsuna prundul. Iar eu intram în pământ de ruşine şi cât pe ce să mă înec, de ciudă ce-mi era. Şi din dragostea cea mare de mai dinioară, îmi venea să le strâng de gât, nu altceva. Dar vorba ceea: Poţi opri vântul, apa şi gurile oamenilor? De aceea le-am lăsat şi eu pe fete să râdă, până ce li s-a duce gura la urechi, şi pândind vreme pe când şed ele plecate, şi dau pânza în apă la ghilit, fac ţuşti! din baltă şi-o iau la sănătoasa. Şi aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele, pe care le stârneam cu picioarele, cât mine de sus. Şi fuga, şi fuga, fără să mă uit în urmă, până ce dau între hudiţi, pe drumul ce ducea la noi acasă." (*I. Creangă*)

b) În auto era frumoasa doamnă Elena Hallipa-Drăgănescu, ex-logodnica lui Maxenţiu.

– Nostimă femeie! Ce noroc a avut că a scăpat de dumneata! zise bărbatului ei, amabil. Nu-ţi mai aduci aminte? ... Când s-au licitat Plăesele ... a concurat şi Hallipa, tatăl Drăgăneascăi ... Parcă era acolo şi tânărul de adineaori.

– Care tânăr?

– Auzi!... Care tânăr! Prea multă apatie! Bărbatul ăsta nostim, pe care erai să-l omori cu docarul.

– Să-l omor!... Ce exagerată eşti. ma chére amie!

– Bine, bine! Fireşte că-ţi vine greu să recunoşti! Când cineva e aşa de stângaci ca dumneata!

– Eram prea preocupat la licitarea Plăeselor ca să remarc orice individ.

– Preocupat? Aş putea auzi de ce? Ştiai prea bine că răscumperi hodoroaga de palat şi moşia lucie cu făina mea!" (*H. Papadat-Bengescu*)

H. Grafie: scrierea cu majuscule

Ex. 58. Citiţi cu atenţie textele. Explicaţi pe baza textelor regulile scrierii cu majuscule.

a) „Ajungem... Aştept în birjă pe Ionescu. Peste câteva momente iacătă-l." (*I.L. Caragiale*)

b) „Când a intrat reporterul meu de dimineaţă, l-am întâmpinat spunând:
– Domnule Caracudi, nu merge aşa! Cu informaţiuni ca ale dumitale dăm de mal gazeta. Informaţii sunt astea? Fireşte că s-a ţinut azi un consiliu de miniştri, fiindcă acolo în fiecare joi se ţine câte unul!... (*I.L. Caragiale*)

c) „În odaia lui dinspre grădină, cu o lupă în mâna dreaptă şi cu hârtia în stânga, sorbea scrisul cu ochii:

1656, Martie 25. Adică noi boierii judecători jupan Preda Brâncoveanu, biv-vel dvornic ..." (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

d) „Horire-aş, horile-mi vin,
Dar nu pot, că sunt strein,
Horire-aş, horile-mi plac,
Dar nu pot, că sunt sărac." (*Folclor*)

e) „Niculăiţă Gropescu, feciorul lui neica Andrei Gropescu din cătunul Manga, comuna Măgureni, e un băiat cu judecată, blajin la vorbă, măsurat în mişcări şi, nu ştiu cum să zic: dar sfios, ori prin urmare sfios ...

... Şi n-a mai trebuit să se găsească altul, să-i scornească porecla, proorocită de moş Grigore cu o povaţă părintească ... "Niculăiţă Minciună" o să fie de acum încolo pentru tot satul." (*I. Al. Brătescu-Voineşti*)

EXERCIŢII RECAPITULATIVE

Ex. 59. Citiţi cu atenţie textele următoare:
- Subliniaţi cuvintele la care remarcaţi abateri de la normele ortoepice şi discutaţi în ce constă abaterile;
- Scoateţi cuvintele (sau grupurile de cuvinte) din care lipsesc sunete; explicaţi cum se justifică omisiunile;
- Scoateţi cuvintele care conţin diftongi şi subliniaţi-i;
- Citiţi corect cuvintele subliniate;
- Indicaţi în care cuvinte numărul sunetelor depăşeşte pe cel al literelor.

a) „Radu Comşa îşi aruncă ochii din mers pe telegrame: Frontul oriental. *Verdun*. Amiralul *Tirpitz* şi războiul submarin. Aceeaşi poveste! Nimic nu se mai petrece nou." (*Cezar Petrescu*)

b) „Unul din aceşti englezi, *Roger Bacon* şi după el altul *François Bacon*, peste trei veacuri, ne îndeamnă să ne întoarcem la natură şi să nu credem decât ceea ce se poate controla. Ei sunt părinţii ştiinţei moderne." (*Camil Petrescu*)

c) „Îţi place, dar te-a obosit ... ai vrea să obţii de la el un concediu, de teamă ca nu cumva să se strice prima impresie ca om trăit eşti experimentat. Ai mai avut în faţă câte un exemplar ca el, cu oarecare diferenţe dar cu caracteristicile lui, şi n-ai vrea să-l arunci la coşul memoriei, unde manuscrisele, mucurile de ţigări şi sâmburii de caise s-au confundat." (*T. Arghezi*)

d) „Săracu' văru! Dan, zice Vasile posomorât. Ce să mai facă el?

A ajuns să-i dea frate-său Ştefan cu paru-n cap."

„Dom' sub'lent ... lăsaţi, dom' sub'lent, am luptat noi pe degeaba, dar acuma! Şi zi aşa, dom' locotenent Braşoveanu e şi el p-aici."

„Baterie, strigă Anton, în curtea cehului, front spre piaţă! Fuga-marş, executarea!" (*M. Preda*)

Ex. 60. Despărţiţi în silabe textele de mai jos; subliniaţi silabele accentuate; despărţiţi cu o bară dublă (//) vocalele în hiat.

a) „Ele sunt patrimoniul unei vieţi trecute, relicviile scumpe pe care le porţi pretutindeni, unde te duce soarta, prisosul sentimental pe care îl revarsă sufletul în ore tăinuite." (*D. Anghel*)

b) „Soarele izbucni pe codri şi se risipi în roua fânaţurilor. Bătrânii acceptară cu dragă inimă povara aceasta nouă, însă neînsemnată." (*M. Sadoveanu*)

c) „Omul e de câteva ori mai mare decât acum o sută de ani, şi de câteva mii de ori mai puternic. Trebuie să ne silim să-i sporim, şi în pierderea noastră individuală pe drumul de urcuş, neîntrerupt, încrederea şi biruinţa." (*T. Arghezi*)

§ 19. RESURSE STILISTICE ALE STRUCTURII FONETICE

1. *Valorile expresive ale sunetelor*

a) Sunetele în context

Definiţi cuvântul şi precizaţi legăturile posibile între structura fonetică a cuvântului şi expresivitatea latentă a acesteia (vocale, consoane, diftongi; calitatea sunetelor, lungimea cuvântului etc.).

Ex. 61. Alegeţi şi repartizaţi pe două coloane cuvintele care vi se par neeufonice; motivaţi alegerea; introduceţi în contexte potrivite (alese din scriitorii cunoscuţi sau create de dv.) câte 3 cuvinte eufonice şi trei neeufonice.

Meteor, aievea, codru, fag, rotocol, cobalt, taină, brumă, salcie, clepsidră, ger, fir, sparge, deşert, nisip, cumpănă, gheaţă, fulg, pustiu, reţea, izvor, alint, cenuşă, brad, stejar, rostogoli, întuneric, alean, scoică, povară, beznă, lăstun, lentilă, mănunchi, frânge, butuc, amăgire, cristal, miere, morocănos, cunună, lumină, luntre, mlădiţă, păiş, stâncă, apă, scrum, fulger, pirogă, ancoră, pulbere, prund, rouă, siluetă, vatră.

Ex. 62. Precizați dacă între structura fonetică a cuvântului și conținutul noțional se stabilesc relații; unde este cazul, motivați:

adânc - profund, lung - scurt, mut - sonor, mic - mărunt - minuscul, mare - uriaș - gigantic - colosal, fierbinte - cald - rece, limpede - străveziu - transparent - cristalin - opac - tulbure, dulce - amar, lin - domol - sprinten - ager, subtil - fin - subțire - gros - grosolan, strâmb - drept, strident - calm, ușor - greu, firav - plăpând - gingaș - zdravăn- solid - butucănos, morocănos - posac - vesel - zglobiu, îngust - strâmt - larg, monoton - variat, flexibil - mlădios - rigid - țeapăn.

Ex. 63. Arătați prin ce procedee (sinonimie, perifrază, antepunerea epitetului, articularea articolului, pronunțarea prescurtată sau durativă, diereză etc.) s-a produs adaptarea volumului sonor al cuvintelor subliniate la conținutul noțional exprimat. Raportați adaptările survenite la intenția scriitorului:

a) „Cu mâne zilele-ți adaogi,
Cu ieri viața ta o scazi
Și ai cu toate astea-n față
De-a pururi ziua cea de azi."

(*M. Eminescu*)

b) „Ieri s-a votat monstruoasa lege a d-lui P.D. Carp asupra scoalelor profesionale așa cum a voit ministrul nerromân, care, ca briganzii a pus camerei servile cuțitul la gât strigându-i fioros: votul sau viața!

Penibil! terribil! orribil!

– No! ... văz't-ați numa ce iaste lucrul acela, m'rog carele se cheamă respectul dătorinții (cu elevațiune), carele este fundământul acelui lucru, m'rog, carele se cheamă adevăratul romăgnism? ..." (*I.L. Caragiale*)

c) „Culori, și fum de toamnă, plâns de poet
Apa e rece, frunzele plouă -
Vorbește încet, pășește încet,
Că totul cade ca o jale nouă." (*G. Bacovia*)

d) „În dăsagi, pe umăr, văru-meu Păcală
Aducea-n târg ouă și smântână-n oală.
Numărând pe dește cât e săptămâna,
Cumpănea cu ouă, brânză și smântâna,
Și pornea de joia și cu bulzi de caș,
Să-i ajungă vineri marfa în oraș ..." (*T. Arghezi*)

Ex. 64. În ce constă rezonanța deosebită pe care o au cuvintele subliniate?

a) „Garoafele din glastră, stând gata ca să moară,
Vorbesc de-o fată blondă cu fața diafană ..." (*D. Anghel*)

b) „Strofe vechi, o mandolină,
Un Cézanne și doi Gauguin
Patru măști de bronz:
Beethoven, Berlioz, Wagner, Chopin,
O sofa arabă, două vechi icoane bizantine,

Un potir de-argint, mai multe vase vechi de Saxa pline
Cu mimoze, tamburine spaniole, lampioane
Japoneze, trei foteluri cu inscripţii musulmane,
Fleurs du mal legate-n piele de Cordova,
Şi pe pian:
Charles Baudelaire şi alături *Villiers de l' Isle-Adam* ..."

(*I. Minulescu*)

Ex. 65. Precizaţi dacă există corespondenţă între structura fonetică a cuvintelor subliniate (proporţia de vocale şi consoane, calitatea sunetelor) şi resursele lor expresive; în ce constă aceste corespondenţe?

a) "*Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri*, / Iar în fundul apei clare *doarme umbra* lui de veacuri; / Se înalţă în tăcere dintre *rariştea de brazi*, / Dând atâta *întuneric rotitorului talaz*." (*M. Eminescu*)

b) "Zarea-şi *picură argintul* / Pe ovezele de *aur*, / Ostenit, din aripi bate, / Ca un *vis pribeag*, un *graur*." (*O. Goga*)

c) "De-atâtea nopţi aud *plouând* / Aud materia *plângând* / Sunt singur, şi mă duce-*un gând* / Spre locuinţele *lacustre*." (*G. Bacovia*)

d) "Cobiliţa-n cer se urcă / Sprijinită-n crac de furcă / Pe când moara, strânsă *glugă* / Ţine loc de *buturugă*." (*T. Arghezi*)

Ex. 66. Pe ce se bazează efectul expresiv al cuvintelor subliniate?

a) "Şi ca nouri de aramă şi ca *ropotul* de grindini, / Orizonu-ntunecându-l, vin săgeţi de pretutindeni, *Vâjâind* ca vijelia şi ca *plesnetul* de ploaie ... / Urlă câmpul şi de *tropot* şi de strigăt de bătaie." (*M. Eminescu*)

b) "Şi-n vremea când s-au cununat / S-a-ntins poporul adunat / Să joace-n drum după *tilinci*: / Feciori, la zece fete, cinci, / Cu *zdrângăneii* la opinci / Ca-n port de sat." (*G. Coşbuc*)

b. Asonanţe, aliteraţia, ecoul poetic

Ce se înţelege prin asonanţă, aliteraţie, ecoul poetic?

Cum se realizează armoniile imitative?

Ex. 67. Identificaţi asonanţele în contextele de mai jos şi stabiliţi ce a determinat prezenţa lor în vers.

a) "- Şi nime-n urma mea / Nu-mi plângă la creştet / Doar toamna glas să dea / Frunzişului veşted." (*M. Eminescu*)

b) "Voind să duci tezaurul de ceară, / Te prăbuşişi din drumul cel înalt. / Cine-o să vie, trupul tău de-afară / Să-l caute şi-n jur să-i sufle cald?" (*T. Arghezi*)

Ex. 68. Identificaţi aliteraţiile şi ecourile poetice din contexte şi precizaţi rolul lor stilistic.

a) "Ca un glas domol de clopot / Sună codrii mari de brad; / Ritmic valurile cad, / Cum se zbate-n dulce ropot / Apa-n vad." (*G. Coşbuc*)

b) "Se tânguiesc / Tălăngi pe căi / Şi neguri cresc, / Din negre văi, / Plutind pe munţi ... / Şi neguri cresc / S-anină-n crengi / Se tânguiesc / Şi plâng tălăngi / Pe căi pustii ..." (*St.O. Iosif*)

c) ”Şi broaştele semeţe cântau cu glasuri multe / Pe când, din înălţime, privindu-şi faţa-n lac, / Un nour singuratic stătea uimit s-asculte / Cum bat ca toaca toate şi-o clipă toate tac.” (*G. Topîrceanu*)

Ex. 69. Identificaţi şi explicaţi rolul asonanţelor, aliteraţiilor şi ecourilor poetice în proverbele, zicătorile şi formulele fixe de mai jos:

1) „Are un os de ros. Dă cu bâta-n baltă. Îşi face burta butie şi gura pâlnie. L-a făcut cu ou şi cu oţet. Umblă frunza frăsinelului. Get, beget. Şoapta cât ciubota, de-aude cumătra. Vorbi şi nea Vlad că-i şi el din sat. Acu nu cântă cucu, ci urlă lupul. Casa-i goală ca o oală. Hatârul n-are hotar. Nici o boală nu-i mai rea ca dorul şi dragostea. Nu te uita la căciulă ci te uită la făptură.” (*Folclor*)

2) „Apa trage la matcă şi omul la teapă. A plecat cu graba şi s-a-ntâlnit cu zăbava. Azi un ou mâine un bou. Boii bătrâni fac brazda dreaptă. Din salcie cerc de bute şi din nerod om de frunte. Cine poate oase roade, cine nu nici carne moale. Când e minte, nu-i ce vinde; când e brânză, nu-i bărbânţă. Când vede omul nevoia, vorbeşte ce nu-i e voia. Din vorbă-n vorbă ajungi la cociorvă ... Furnică cu furnică, fie cât de mică, face mare muşuroi. Gura dulce mult aduce. Jocul rupe cojocul. La aşa cap, aşa căciulă. La omul sărac nici boii nu trag.”

„Pomul pădureţ pădureţe poame scoate. Viţa de vie tot învie, dar cea de lăuruscă se usucă. Vrabia mălai visează.” (*Folclor*)

Ex. 70. Identificaţi în poeziile indicate mai jos aliteraţiile şi ecouri poetice şi explicaţi efectul lor stilistic.

- ”Ce te legeni ...” de M. Eminescu
- ”Umbra lui Mircea. La Cozia” de Gr. Alexandrescu
- ”Nunta Zamfirei”, ”Paşa Hassan”, ”Mama”, ”Vara” de G. Coşbuc
- ”Balada popii din Rudeni” de G. Topîrceanu
- ”Lacustră” de G. Bacovia

Ex. 71. Identificaţi armoniile imitative; arătaţi cum au fost realizate şi care este rolul lor stilistic în contextul dat.

a) ”Tropotă, bubuie, plaiul Candavii / Lângă Cavaia, / Caii se spumegă, pui ai Moravii / Răpind bătaia...” (*D. Bolintineanu*)

b) ”Deodată se aude un tropot pe pământ, / Un tropot de copite, potop ropotitor!” (*V. Alecsandri*)

c) ”În vaduri ape repezi curg / Şi vuiet dau în cale, / Iar plopii în umed amurg / Doinesc eterna jale.” (*G. Coşbuc*)

2. *Valori expresive ale intonaţiei, accentului, debitului*

Definiţi intonaţia, accentul, debitul.

Ex. 72. Ce rol joacă succesiunea regulată a accentelor în versurile următoare?

a) ”Cel ce gândeşte singur şi scormone lumina / A dat o viaţă nouă şi-un om de fier, maşina, / Fiinţă zamislită cu gândul şi visarea, / Neînchipuit mai tare ca braţul şi spinarea.” (*T. Arghezi*)

b) "Atâta linişte-i în jur, de-mi pare că aud / Cum se izbesc de geamuri razele de lună." (*L. Blaga*)

Ex. 73. Stabiliţi succesiunea accentelor în versurile următoare; comentaţi concluziile la care aţi ajuns.

a) - "Focul e-nvelit pe vatră, / Iar opaiţele-au murit / Şi prin satul adormit / Doar vrun câine-n somn mai latră / Răguşit." (*G. Coşbuc*)

b) "De prin balcoane / Şi coridoare / Albe tulpane / Fâlfâie-n soare. / Ies gospodinele / Iuţi ca albinele / Părul le flutură, / Toate dau zor. / Unele mătură, / Altele scutură / Colbul din pătură / Şi din covor." (*G. Topîrceanu*)

Ex. 74. Citiţi cu atenţie fragmentele de mai jos respectând indicaţiile (grafice şi între paranteze) aparţinând autorului.

Comparaţi tipurile de intonaţie corelându-le cu intenţia sau stările sufleteşti ale personajelor.

a) "Ai voit amice ca mai nainte de a tipări să citesc eu, în manuscript, cartea românească ce tu ai compus sub titlul de Manualul vânătorului şi, după citire, să-mi şi dau părerea asupra-i. Pentru atâta încredere, nu am cum să-ţi mulţumesc, dar, teamă mi-e că, acordându-mi *mie* o aşa amicală şi linguşitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine, o iscusite vânătorule! Oare nu ştiai sau ai uitat cum că la vânătorie, ca şi la multe altele, eu mă pricep cam tot atât precât se pricepea vestitul ageamiu carele, văzându-se luat în răspăr de babele satului pentru izbânzile ce făcuse cu puşca dimineaţa, în bătătură se apăra în dulcea limbă a poeziei şi ţinea una că:

De e curcă,
Ce se-ncurcă,
La revărsatul zorilor,
În calea vânătorilor?" (*A.I. Odobescu*)

b) " *Leonida* (sculându-se din somn înspăimântat): Ai! ce e?

Efimiţa: Leonido! scoal' că-i foc, Leonido!

Leonida (speriat): Unde-i foc?

Efimiţa: Scoal' că-i revoluţie, bătălie mare afară!

Leonida: Aş! vorbă să fie! Ce te pomeneşti vorbind, domnule?

Efimiţa: Bătălie la toartă, soro: pistoale, puşti, tunuri, Leonido, ţipete, chiote, lucru mare, de am sărit din somn!

Leonida (luând-o cu binişorul): Miţule, nu-i nimica; ştii cum eşti dumneata nevricoasă, unde am vorbit toată seara de politică, te-ai fi culcat şi cu faţa-n sus şi ai visat cine ştie ce.

Efimiţa (impacinetată): Leonido, deşteaptă sunt eu acuma?

Leonida: Apoi de! Miţule, asta dumneata ştii.

Efimiţa (atinsă): Bravos, bobocule! nu m-aşteptam ca tocmai dumneata să te pronunţi cu aşa iluzii în contra mea; te credeam mai altfel ... îmi pare rău ...

Coane Leonido, sunt deşteaptă: am auzit cum te-auz şi m-auzi ... revoluţie, bătălie mare!" (*I.L. Caragiale*)

c) "E advocat vestit, dar cam peltic. / Avea ceva sub limbă-ncă de mic, / De când umbla cu gâştele prin sat, / Nebănuind că iese un mare advocat. / Dar gura slută

poate fi o vină, / Dacă citezi din greacă şi latină / Şi dacă te vădeşti în stare / Să aperi cu doi clasici un hoţ de buzunare? / O mare pledoarie dezleagă şi păcatul, / Că hoţul îşi împarte venitul cu-advocatul." (*T. Arghezi*)

d) "- Vreau să-ţi explic punctul de vedere teoretic în care mă voi aşeza în convorbirile noastre.

- Vă ascult, domnule profesor.

- Poezia, domnule, îşi are universul ei, aşa cum un continent are fauna şi flora lui. Ea constituie o lume separată de aceasta, cu rânduiala ei proprie.

-Atunci dacă un poet cântă Ceahlăul, muntele nu-i Ceahlăul!

- Nu e Ceahlăul, cum Styxul nu-i Dunărea. Te rog să ai răbdare. Universul prim nu-i străin de acest univers secund, sau mai bine-zis universul poeziei constituie un al doilea cosmos, admis. Pe aceasta urmează a-l examina." (*G. Călinescu*)

Ex. 75. Citiţi cu glas tare fragmentul de mai jos şi comparaţi debitul verbal (viteza de articulare a sunetelor) al vorbitorilor; trageţi concluzii asupra virtuţilor expresive ale debitului.

"*Caţavencu*: Domnilor!... Onorabili concetăţeni! Fraţilor!... (Plânsul îl îneacă) Iertaţi-mă, fraţilor, dacă sunt mişcat, dacă emoţiunea mă apucă aşa de tare... suindu-mă la această tribună... pentru a vă spune şi eu... (Plânsul îl îneacă şi mai tare). ca orice român, ca orice fiu al ţării sale... în aceste momente solemne (de-abia se mai stăpâneşte)... mă gândesc... la ţărişoara mea (plânsul l-a biruit de tot)... la România (plânge; aplauze în grup)... la fericirea ei! (acelaşi joc de amândouă părţile) la progresul ei!... (asemenea crescendo) la viitorul ei! (Plâns cu hohot. Aplauze zguduitoare.)" (*I.L. Caragiale*)

Ex. 76. Citiţi cu glas tare contextele de mai jos. Precizaţi efectele expresive datorită articulării diferite a sunetelor de către vorbitori. Arătaţi cum foloseşte scriitorul acest procedeu ca mijloc de caracterizare a unui personaj sau situaţii.

a) -"*Catindatul*: Aşa, cu ăl d-acuma?... da. (Chelnerul iese din dreapta) Pfu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac!... Vezi ce e când ştie cineva?... Era aproape de mintea omului: durerea devine din măsea, măseaua devine din răceală, răceala devine din frig - din cald devine că nu mai e frig; dacă nu mai e frig, va să zică că răceala se duce, şi vine căldura; a venit căldura, a trecut durerea... (chelnerul vine). Par egzamplu... (pune mâna pe falcă) lucrează magnetismul... arde... foc... Pfu! cald mi-e! (Chelnerul a pus pe masă romul). Un rom şi ţal!"

-"Dar n-apucă să răspundă ceva urâtul, şi mititelul îşi retrage îngrozit capul gol înăuntru şi-ncepe să zbiere.

- Mamiţoo! mam'mare! tantii!

- Ce e? Ce e? sar cucoanelor.

- Să oprească? zbiară mai tare Goe, bătând din picioare. Mi-a zburat pălăria! să oprească!!!"

- "Mitică zice moaşa, după ce rupe o bucată de turtă dulce de la madam Georgescu; faţi ţinste?...

Mă! băiete, o halbă!... da să nu-mi pui guler de gheneral! (*I.L. Caragiale*)

b) "Un singur lucru nu i-a plăcut şi nu-i place lui Pitache: băiatul. A spus-o hangiului de câteva ori şi i-o spune şi acuma, cu limba împiedicată, parcă ar avea clei în gură şi sughiţând la răstimpuri.

- Nu face, scultă-mă pe 'ine... hâc!...! aici e han mare... 'a răspântie... Va un băiat spirt. Omu' se grăbeşte la drum, dom'le. Vine, cere, bea şi pleacă... N-are vreme de pierdut şi călătorului îi şade bine cu dru'u...' (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

3. *Valori expresive ale formelor prozodice*

a. Ritmul

Ce se înţelege prin ritm, unitate metrică, măsură?

Ex. 77. Stabiliţi ritmurile în fragmentele de poezie şi proză de mai jos; trageţi concluzii asupra valorilor stilistice ale ritmului.

a) " Ce e viaţa noastră în sclavie oare?
Noapte fără stele, ziuă fără soare.
Cei ce rabdă jugul şi-a trăi mai vor
Merită să-l poarte spre ruşinea lor!" (*D. Bolintineanu*)

b) " O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi,
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmii de ploaie şi de vânt, ..." (*M. Eminescu*)

c) " Pe Vodă-l zăreşte călare trecând
Prin şiruri, cu fulgeru-n mână,
În lături s-azvârle oştirea păgână,
Căci Vodă o-mparte, cărare făcând,
Şi-n urmă-i se-ndeasă, cu vuiet curgând,
Oştirea română." (*G. Coşbuc*)

d) " Plouă stupid ...
Cerul îşi scutură
Ca dintr-o ciutură
Frigul lichid. (*G. Topîrceanu*)

e) " Mă rogi c-un surâs şi cu dulce cuvânt
rost să fac de seminţe, de rarele,
pentru Eutopia, mândra grădină,
în preajma căreia fulgere rodnice joacă
să-nalţe tăcutele seve-n lumină." (*L. Blaga*)

f) "Dinainte-i spaţiul nemărginit; dar valurile de iarbă, când înviate de spornică verdeaţă, când ofilite sub pârlitura soarelui, nu-i insuflă îngrijarea nestatornicului ocean. În depărtare pe linia netedă a orizontului, se profilează, ca moşoroaie de cârtiţe uriaşe, movilele, a căror urzeală e taina trecutului şi podoaba pustietăţii."
(*Al. Odobescu*)

g) "În luciul cel mare bătea asfinţitul plin şi roşu ca arama în fierbere. Şi cârduri de raţe pluteau lin, ori împrăştiau curcubeie sfărâmate, navigând delicat în zona

strălucită. Erau cele mai iuți și mai năprasnice zburătoare ale acelei singurătăți. Erau paserile care vin din cer cu zgomot de vijelie; care vin de departe; din miezul nopții, din apele arctice unde n-a apărut încă omul, ori din delta Nilului sfânt." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 78. Identificați unitățile metrice și alcătuiți schema versurilor de mai jos:

a) - "Aburii ușori ai nopții ca fantasme se ridică
Și plutind deasupra luncii, printre ramuri se despică.
Râul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineții mișcă solzii lui de aur."

- "Plecat-am nouă din Vaslui
Și cu sergentul zece,
Și nu-i era, zău, nimănui
În piept inima rece." (*V. Alecsandri*)

b) - "Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita încalte
Sufletul vieții mele."

- "Departe sunt de tine și singur lângă foc,
Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sunt bătrân ca iarna, că tu vei fi murit."

- "Da! din porțile mândre de munte, din stânci arcuite,
Iese-uraganul bătrân, mânând pe lungi umeri de nouri,
Caii fulgerători și carul ce-n fuga lui tună." (*M. Eminescu*)

c) „Eu sunt o-mperechere de straniu
Și comun,
De aiurări de clopot
Și frământări de clape -
În suflet port tristețea planetelor ce-apun,
Și-n cântece tumultul căderilor de ape..." (*I. Minulescu*)

d) "Zgomotul de lanțuri multe
A trecut prin curte
A ieșit lung pe porți
Printre vii și morți,
Târâș, grăbiș,
Prin păinjiniș,
Ca o fiară bolnavă de rugină." (*T. Arghezi*)

Ex. 79. Precizați valorile expresive ale unităților metrice din contextele:

a) - "Și nime-n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului veșted."

- "Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Streșine vechi casele-n lună ridică

Scârţâie-n vânt cumpăna de la fântână,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n stână." (*M. Eminescu*)

b) "Sania coboară clinul de pădure.
Fug în urma noastră luminişuri sure
Şi-n singurătatea care ne petrece,
Peste vârf de arbori, asfinţitul rece
Străbătând podoaba crengilor subţiri
Luminează-n aer bolţi de trandafiri." (*G. Topîrceanu*)

b. Rima

Definiţi rima. Precizaţi criteriile de clasificare a rimelor şi clasificaţi rimele.

Ex. 80. Identificaţi structura rimelor poeziei populare, pe baza exemplelor de mai jos:

a) "A plecat moţul în ţară
Cu cercuri şi cu ciubară
Şi cu tocuri de răşină
S-aducă la prunci făină."

b) "Meşterii grăbea,
Sforile-ntindea,
Locul măsura,
Şanţuri largi săpa
Şi mereu lucra,
Zidul ridica,
Dar orice lucra,
Noaptea se surpa!"

c) "Unde merg şi orice fac
De belele nu mai scap,
Nicăieri nu mai încap."

d) "Codrule, codruţule,
Bunule, drăguţule,
Ian desfă-ţi cărările,
Să-mi duc supărările,
Dorul mândrei arzător
Ce mă face călător..." (*Folclor*)

Ex. 81. Identificaţi structura rimelor poeziei lui Eminescu, analizând poeziile:
- "Călin (File din poveste)"; "Trecut-au anii"; "Peste vârfuri"; "Somnoroase păsărele"; "Ce te legeni..."; "Criticilor mei".

Ex. 82. Identificaţi structura rimelor poeziei lui T. Arghezi analizând poeziile:
- "Melancolie"; "Marină"; "Morgenstimmung"; "Ex libris"; "Inscripţie pe o uşe"; "Iarna blajină"; "Flautul descântat"; "Drumu-i lung"; "Balada maeştrilor".

Ex. 83. Analizaţi valorile stilistice ale rimelor subliniate:

a) - "Şi eu astfel mă uit din *jeţ pe gânduri*,
Visez la basmul vechi al zânei *Dochii*;

În juru-mi ceaţa creşte *rânduri-rânduri*;
Deodat-aud foşnirea unei *rochii*,
Un pas moale abia atins de *scânduri*...
Iar mâini subţiri şi reci mi-acopăr *ochii*."
- "Cu ochii serei cei *de-ntâi*
Eu n-o voi mai *privi-o*...
De-aceea-n urma mea *rămâi* -
Adio!"
- "Când însuşi glasul gândurilor tace,
Mă-ngână cântul unei dulci *evlavii* -
Atunci te chem; chemarea-mi *asculta-vei*?
Din neguri reci plutind te vei desface?"
- "Dintre sute de *catarge*
Care lasă *malurile*,
Câte oare le vor *sparge*
Vânturile, *valurile*?" (*M. Eminescu*)

b) - "Zările, de farmec pline,
Strălucesc în *luminiş*;
Zboară mierlele-n *tufiş*
Şi din codri noaptea vine
Pe *furiş*."
- "Văd clăile-n câmp, pe coline
Cunosc singuraticii *ulmi*,
Şi-acum, la lumina ce vine,
Încep să se mişte *greoaie*
Făpturi purtătoare de *ploaie*,
Se urcă pe *culmi*." (*G. Coşbuc*)

c) "Lungă, slabă şi *zăludă*,
Botezând natura *udă*
C-un mănunchi de *ciumafai*
Când se scutură de *ciudă*,
Împrejurul ei *departe*
Risipeşte-n *evantai*
Ploi mărunte,
Frunze *moarte*,
Stropi de tină,
Guturai..."

- "Sub cerdac, pe *lauruscă*
Cum trecură *Babele*,
A ieşit un pui de *muscă*
Să-şi usuce *labele*
Păsările *migratoare*
Se re-ntorc din *tropice*.
Gâzele depun la *soare*
Ouă *microscopice*."
(*G. Topîrceanu*)

d) "Despre *tine* şi *otravă*,
despre *slavă* şi *albine*,
scriu în *rune* o *poveste*
căci ce *este* nu se *spune*.
E mai *vie născocirea*
când *iubirea o îmbie*.
Scriu în *rune* ani de *fiere*
şi de *miere*. Zic din *strune*."
(*L. Blaga*)

c. Vers, vers alb, vers liber, strofa

Definiți versul. Arătați caracteristicile versului clasic, versului alb, versului liber. Ce este cezura? Schițați istoria dezvoltării versului în literatura română. Precizați structura strofelor și discutați felul cum gruparea versurilor în strofe este legată de intenția poetică.

Ex. 84. Alcătuiți schema versurilor; marcați cezura; comentați rolul expresiv al cezurei în exemplele date.

a) - ”Când voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi;
Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi, ...”
- ”Și osteniți oameni cu coasa-n spinare
Vin de la câmp, toaca răsună mai tare ...” (*M. Eminescu*)

b) ”Dar amurgul palid a-nceput să scadă.
Noaptea, ca un abur, crește din zăpadă.” (*G. Topîrceanu*)

c) ”Laudă semințelor, celor de față și-n veci tuturor!
Un gând de puternică vară, un cer de înaltă lumină,
s-ascunde în fieștecare din ele, când dorm.” (*L. Blaga*)

d) ”Ce-i inimă? Mi-i foame! Vreau să trăiesc și-aș vrea ...
Tu, iartă-mă, fecioară - tu, căprioara mea!
Mi-i somn. Ce nalt îi focul! Și codrul, ce adânc!
Plâng. Ce gândește tata? Mănânc și plâng.
Mănânc!” (*N. Labiș*)

Ex. 85. Analizați structura prozodică a următoarelor contexte:

a) ”Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate;
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
S-ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc.” (*Gr. Alexandrescu*)

b) ”În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată!
E cocostârcul tainic în lume călător,
Al primăverii dulce iubit prevestitor.” (*V. Alecsandri*)

c) ”Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă,
Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.
Pe căi bătute-adesea vrea moartea să mă poarte,
S-asamăn între-olaltă viață și cu moarte;
Ci cumpăna gândirii-mi și azi nu se mai schimbă,
Căci între amândoi stă neclintita limbă.” (*M. Eminescu*)

d) ”Ba Peneș-împărat văzând
Pe Barbă-Cot, piticul, stând
Pe-un gard de-alături privitor,
L-a pus la joc! Și-ntre popor
Sărea piticu-ntr-un picior
De nu-și da rând!” (*G. Coșbuc*)

e) "Nu mai sunt pe luncă flori,
Văile-s deşarte, -
Ţipă cârduri de cocori
Pribegind departe!" (*Şt.O. Iosif*)

f) "Mult iscusita vremii slovă
Nu spune clipa milostivă
Ce ne-a-nfrăţit pe veci necazul
Şi veselia deopotrivă ...
Mărită fie dimineaţa
Ce-a săvârşit a noastră nuntă,
Bătrâne Olt! - cu buza arsă,
Îţi sărutăm unda căruntă." (*O. Goga*)

g) "Porniră cele trei corăbii ...
Spre care ţărm le-o duce vântul?...
Ce porturi tainice,
Ascunse cercetătoare priviri,
Le vor vedea sosind mânate de dorul tristei pribegiri?..."
(*I. Minulescu*)

h) "Trec singur ... şi tare mi-e teamă ...
Şi unde mă aflu nu ştiu -
Vai, plopii detună oraşul...
Clavirele plâng în pustiu..." (*G. Bacovia*)

i) "Pe câmpul palid, în sulfină
Vitele pasc şi rumegă lumină.
Ramurile, poamele
Fac mierea, smirna şi toate aromele
Şi căluşeii cercului cu zodii
Curcubeie de jivine şi jigodii." (*T. Arghezi*)

j) "De prea mult aur crapă boabele de grâu.
Ici-colo roşii stropi de mac
şi-n lan
o fată,
cu gene lungi ca spicele de orz.
Ea strânge cu privirea snopii de senin ai cerului
şi cântă" (*L. Blaga*)

Ex. 86. Analizaţi structura prozodică a următoarelor poezii de M. Eminescu; precizaţi legăturile dintre structura prozodică şi intenţia poetică.

- "Crăiasa din poveşti"; "Freamăt de codru"; "Revedere"; "Cu mâne zilele-ţi adaogi ...".

Ex. 87. Analizaţi structura prozodică a următoarelor poezii de G. Coşbuc; precizaţi legăturile dintre structura prozodică şi intenţia poetică.

- "Noi vrem pământ"; "Doina"; "Paşa Hassan".

Ex. 88. Analizaţi structura prozodică a următoarelor poezii de G. Bacovia; precizaţi legăturile dintre structura prozodică şi intenţia poetică.

- "Moină"; "Note de primăvară"; "Vals de toamnă".

Ex. 89. Analizaţi structura prozodică a următoarelor poezii de L. Blaga; prin ce mijloace fonetice expresive noi sunt înlocuite mijloacele prozodice tradiţionale.

- "Eu nu strivesc corola de minuni a lumii"; "Vânzătorul de greieri"; "Brumar".

Ex. 90. Analizaţi structura prozodică a fragmentelor indicate mai jos; precizaţi ce modele au avut în vedere autorii şi cum s-a produs adaptarea:

a) "Doină, doiniţă!
De-aş avea o puiculiţă
Cu flori galbine cosiţă
Cu flori roşii pe guriţă!"
(*V. Alecsandri*)

b) "Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării." (*M. Eminescu*)

c) "...Trudit apoi, m-am aşezat pe-o stâncă.
La capătul călătoriei mele,
Se deschidea prăpastia adâncă
Şi străbătând a norilor perdele,
Cu-nveninate ace de lumină.
Sclipeau în întuneric şapte stele.
Eu le simţeam arsura pe retină
Şi-n van mă apăram, cu faţa-ntoarsă,
De raza lor caustică şi fină." (*G. Topîrceanu*)

d. Forme canonice de poezie

Precizaţi principalele caracteristici ale sonetului, rondelului, glosei, gazelului.

Ex. 91. Analizaţi următoarele forme canonice de poezie; indicaţi forma şi structura ei, motivaţi alegerea acelei forme de către poet, referindu-vă la ideea centrală exprimată în poezie:

a) Veneţia

"S-a stins viaţa falnicei Veneţii,
N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri,
Pătrunde luna, înălbind păreţii..." (*M. Eminescu*)

b) Rondelul apei din ograda japonezului

”Apei lui de prin ogradă,
Prea domol curgând la vale,
Bolovani, dintr-o grămadă,
Japonezu-i pune-n cale...” (*Al. Macedonski*)

c) Lupta vieții

”Copiii nu-nțeleg ce vor:
A plânge-i cuminția lor.

Dar lucrul cel mai laş din lume
E un bărbat tânguitor.

Nimic nu-i mai de râs ca plânsul
În ochii unui luptător.

O luptă-i viața; deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor ...” (*G. Coşbuc*)

4. *Exerciții recapitulative*

Ex. 92. Analizați contextele de mai jos, urmărind: ritmul, măsura, intonația, efecte armonice realizate prin selectarea cuvintelor cu o anumită structură sonoră şi prin organizarea lor în vers.

a) ”Vezi rândunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-aşează bruma peste vii -
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii? (*M. Eminescu*)

b) ”Rimele cântă pe harpă: - limpede curge izvorul,
Blondă e toată idila, blond e pe vale păstorul...
O! dimineață! O! viață! Sufletul ce se avântă cântă.
Sufletul ce se avântă, cântă cu frunza, cu apă,
Şi cu parfumul din floare, de închisoare se scapă,
Urcă, esență divină, deplină, şi pur s-absoarbe-n azur.”
(*Al. Macedonski*)

c) ”Necurmat afară ninge,
Ninge!...
Vai de vetrele în care
Focul nu mai e, se stinge...
Necurmat afară ninge,
Ninge!...” (*Traian Demetrescu*)

d) "Ţi-aduci aminte după ploaie ce albe străluceau la soare
Statuiele străvechi şi scumpe, şi cât de drag ţi-era cu mine,
Să povesteşti, umblând sub ramuri, de viaţa moartelor regine
Înmărmurite-n piatra rece de-o biată mână pieritoare?" (*D. Anghel*)

e) "Cu ochii urmări-vei ţărmul, topindu-se ca noru-n zare,
Şi ochii-ţi lăcrima-vor poate
Trei lacrimi reci de călătoare:
Iar eu pe ţărm,
Mâhnit privi-voi vaporu-n repedele-i mers,
Şi-nţelegând că mi-eşti pierdută
Te-oi plânge-n ritmul unui vers." (*I. Minulescu*)

Ex. 93. Stabiliţi prin ce procedee este realizată armonia interioară în contextele de mai jos. Delimitaţi sintagmele care au organizare ritmică şi semantică proprie şi aşezaţi-le unele sub altele ca într-o poezie în vers liber. Precizaţi efectul stilistic şi corelaţi-l cu intenţia scriitorului:

a) "Dar acolo, subt adâncul frunziş al codrului stă pitit vânătorul, cu ochiul ţintit la pradă, cu braţul ager pe trăgaci. Blânda turturică a sosit, ameţită de bucurie, aproape de soţul ei: ea s-a pus alături cu dânsul pe o cracă verde a stejarului; gungurind, ea îşi scutură aripile şi-şi încovoie guşa argintie. Soarele de amiază varsă emanaţiuni voluptoase de căldură în rariştea pădurii şi subt umbra copacilor; razele lui se strecoară luminoase printre frunze şi sclipesc ca aurul pe undele limpezi ale pârâului. Totul în fire e linişte, tăcere, dar şi speranţă; totul pentru nenorocita păreche, pluteşte în visuri de plăcere, în farmec amoros!" (*A.I. Odobescu*)

b) "De jur împrejur, ca şi cum s-ar ţine de mână, stau munţii cu piscuri înalte, peste care brădişul negru se întinde ca o imensă haină de doliu. Nici o pasăre nu-şi îndreaptă zborul său rătăcitor peste sălbăticia şi tăcerea de mormânt a locurilor acestora, unde iarba stearpă e fără de sămânţă şi unde numai brusturul de munte, cu floarea galbenă şi lată cât podul palmei, mai are curajul să se uite, de pe creasta stâncilor înalte, în prăpăstiile negre şi fără fund ce se deschid ca nişte guri de iad, sub picioarele lui." (*C. Hogaş*)

c) "Dimineaţa se deschisese curată şi însorită; prin bolţile pădurii nu aburea nici un fior de vânt. Copacii bătrâni şi tufărişurile aşteptau cu solemnitate minunea învierii şi purtau pe vârfuri muguri graşi, uşor crăpaţi, ca nişte crisalide din care trebuiau să nască noianuri de frunze. Nu erau însă decât o nădejde, un zâmbet fumuriu şi luminos. Iar foile moarte ale toamnei trecute ne foşneau sub paşi.

Pe-alocuri, de pe piscuri, vedeam cerul înalt până la munţi, şi văi depărtate în alte păduri mărețe şi afunde." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 94. Relevaţi prin ce mijloace fonetice este realizată muzicalitatea versurilor din contextele:

a) "Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vântul;
Sună pădurile, fâşâie frunzele,
Geme pământul; ..." (*D. Bolintineanu*)

b) "Acolo vântul serii prin frunze-alene zboară,
Lovind încet de umbră aripa lui uşoară,
Şi iarba, chemând vântul din ziori ca s-o dismierde,
Se mişcă-n vălurele precum o apă verde." (*V. Alecsandri*)

c) "După un semn
Clătind catargele
Tremură largele
Vase de lemn:
Nişte cetăţi
Plutind pe marile
Şi mişcătoarele
Pustietăţi." (*M. Eminescu*)

d) "Sub troiane de ninsoare zace stâncă, zace val...
E-nflorirea fără seamăn de zăpadă selenară,
Ce prin aer se propagă ca un vis de primăvară
Ce-ar zâmbi din flori de piersic şi răsunet de caval."
(*A. Macedonski*)

e) "Şi cum stam subt vânt şi frig,
Strâns cârlig,
Iscodind cu ochii treji
Mai în sus de brână, drumul
Unde seara ţese fumul
Multor mreji;
Pe subt vreascuri văzui bine
Repezită înspre mine
O guşată cu găteji.
Chiondorâş,
Căta la cale;
De pe şale,
Când la deal şi când la vale,
Curgeau betele târâş,
Iar din plosca ei de guşă
De mătuşă
Auzeai cum face: hârşi ...

Plâns prelung, cum scoate fiara,
Plâns dogit,
Când vreun şarpe-i muşcă gheara,
Muget aspru şi lărgit
De vuia din funduri seara ...
Mi-a fost frică, şi-am fugit!" (*I. Barbu*)

Ex. 95. Precizaţi diferenţele de expresie sub raport fonetic în fragmentele din poeziile lui Eminescu citate mai jos. Corelaţi diferenţele de expresie cu felul stărilor sufleteşti exprimate.

a) "Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stele le scapără-n cale,
Apele plâng, clar izvorând în fântâne;
Sub un salcâm, dragă, m-aştepţi tu pe mine."

b) "Lângă lac, pe care norii
Au urzit o umbră fină,
Ruptă de mişcări de valuri
Ca de bulgări de lumină,

Dându-şi trestia-ntr-o parte,
Stă copila lin plecată,
Trandafiri aruncă roşii
Peste unda fermecată."

c) "Să smulg un sunet din trecutul vieţii,
Să fac, o, suflet, ca din nou să tremuri
Cu mâna mea în van pe liră lunec;

Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,
Iar timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec!"

d) "Trăind în cercul vostru strâmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece."

e) "Şi când gândesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură,
Ca şi când n-ar fi viaţa-mi, ca şi când n-aş fi fost.
Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost
De-mi ţin la el urechea şi râd de câte-ascult,
Ca de dureri străine?... Parc-am murit de mult."

Ex. 96. Aflaţi şi extrageţi notând în caietul de lectură:
- 3 exemple de asonanţe;
- 3 exemple de aliteraţii;
- 4 exemple de armonii imitative.

Opere de cercetat: poeziile lui M. Eminescu, G. Coşbuc, O. Goga, G. Topîrceanu, G. Bacovia.

Ex. 97. Încercaţi să "compuneţi" un sonet sau un rondel. Alegeţi una din temele: prietenie, solidaritate, dragostea de patrie, omenia, creaţia, frumosul, binele.

Ex. 98. Imitând unul din poeţii notaţi în paranteză (L. Blaga, Nichita Stănescu, Marin Sorescu), încercaţi să "compuneţi" o poezie în vers liber. Se vor utiliza în mod obligatoriu, mijloace fonetice cele mai frecvente, caracteristice modelului ales.

Partea a II-a
LEXICOLOGIA

§ 1. Definiția lexicologiei. Lexicul sau vocabularul. Importanța vocabularului

Lexicologia este disciplina lingvistică ce se ocupă cu studiul vocabularului (frc. *lexicologie*; grec. *lexis* = cuvânt).

Vocabularul sau **lexicul** unei limbi este totalitatea unităților lexicale (cuvintelor), care există și care au existat, cândva, în limba respectivă. Există o *lexicologie sincronică* sau *descriptivă*, care studiază vocabularul unei limbi la un moment dat al existenței ei (de obicei momentul actual) și o *lexicologie diacronică* sau *istorică*, ce studiază dezvoltarea vocabularului de-a lungul timpului în strânsă legătură cu evoluția societății umane, în general, și a colectivității care vorbește limba respectivă, în special. Unii lingviști concep lexicologia într-un sens foarte larg, înglobând în ea tot ce ține de studiul cuvântului și al vocabularului ca *parte integrantă a unei limbi*. Alți cercetători separă lexicologia de *semantică* și de *etimologie* (preocupată de originea și evoluția cuvintelor), apoi, de *formarea cuvintelor*, de *frazeologie* și, desigur, de *lexicografie* (care e mai veche decât lexicologia propriu-zisă). *Lexicografia* stabilește principiile și metodele de întocmire a diferitelor tipuri de dicționare (monolingve, bilingve, explicative, etimologice, enciclopedice, ortografice etc. Vezi § 9).

Importanța vocabularului rezultă din faptul că bogăția unei limbi, este dată, în primul rând, de vocabularul și de varietatea vocabularului ei, teză unanim acceptată atât în lingvistica generală, cât și în cea românească.

De asemenea, se recunoaște că schimbările care au loc în societate, precum și spectaculoasele progrese ale științei și tehnicii contemporane se reflectă, în primul rând și nemijlocit, în vocabular, considerat ca fiind compartimentul limbii cel mai labil și mai deschis influențelor din afară. Celebrul lingvist francez *Antoine Meillet* afirma că "orice vocabular exprimă, de fapt, o civilizație", subliniind astfel legătura strânsă dintre istoria lexicului și istoria societății, iar *Georges Matoré* definește lexicologia ca o "*disciplină sociologică*". Importanța vocabularului este și de *natură stilistică*, deorece lexicul constituie aspectul cel mai specific al fiecărui stil funcțional (beletristic, științific, administrativ, publicistic); deosebirile dintre stiluri, ca variante ale limbii literare, reducându-se, în primul rând, la deosebirile de vocabular și de *frazeologie* (adică îmbinări de cuvinte cu caracter constant: locuțiuni, expresii, combinații sintactice stabile, mai mult sau mai puțin sudate ori închegate).

§ 2. Unități lexicale. Cuvântul. Cuvinte flexibile și neflexibile. Cuvinte autonome.

Numim **unitate lexicală: un cuvânt simplu** (*casă,cer,om, harnic, (a) scrie, bine, cu, la*), **un cuvânt compus** (*untdelemn, câine-lup, floarea-soarelui, pierde-vară*), **o locuțiune** (*de treabă, a băga de seamă, din când în când, prin urmare*). Tot unități

lexicale, de un tip special, trebuie considerate şi construcţiile mai complexe care funcţionează ca entităţi distincte în vorbire şi a căror structură, deşi analizabilă sintactic, nu poate fi modificată. Modificările, oricare ar fi ele, implică anularea construcţiei ca entitate distinctă. Astfel de unităţi sunt *expresiile* (*se face luntre şi punte* = "a face tot posibilul", *cum te văd şi cum mă vezi* = "evident sigur") şi cele mai multe din *zicători* (*are zile cu carul* = "are mult de trăit"; *a ajuns în mintea copiilor* = "şi-a pierdut maturitatea în gândire"; *na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o* = "s-a încurcat şi mai rău în treburi neclare), precum şi *proverbele* (*Când sunt doi, puterea creşte. Cine se scoală de dimineaţă departe ajunge. Prietenul la nevoie se cunoaşte.*).

Unităţile lexicale sunt materialul de construcţie al limbii. Considerate izolate (aşa cum se află în dicţionare), ele sunt independente. Comparaţi: *cu, a deprinde, disciplină, elev, în, învăţător, muncă, pe*, care sunt independente, cu: "*Învăţătorul deprinde pe elev cu disciplina în muncă*". Este o comunicare, în care înţelesurile izolate ale cuvintelor s-au contopit mijlocind transmiterea unei informaţii.

Cuvântul este o *structură fonică* la care se asociază un sens, aptă să îndeplinească o funcţie în comunicare (*om, floare, harnic, doi, eu, a scrie, sus, pe, şi*). În lingvistica modernă, termenul *cuvânt* este înlocuit cu *lexem* (format după modelul lui *fonem* şi *morfem*), dar nu toţi cercetătorii acordă noului concept aceeaşi semnificaţie. De asemenea, după cum arată *Theodor Hristea* (*Introducere în studiul vocabularului*), unii lingvişti fac o deosebire netă între *lexic* şi ***vocabular***, considerând că al doilea termen trebuie să desemneze numai un domeniu din vasta sferă a celui dintâi. Astfel de "domenii" care aparţin lexicului sunt, spre exemplu, *vocabularul politic sau social-politic, vocabularul economico-financiar, vocabularul sportiv, vocabularul aviaţiei, al marinei*, ş.a.m.d. Pe de altă parte, unii cercetători stabilesc o opoziţie între *lexicul limbii* şi *vocabularul unui text dat* atunci când fac *statistică lexicală*.

Structura fonică (sonoră) alcătuieşte învelişul sonor, material, (grafic este notată prin litere), adică *forma cuvântului*. Forma poate suferi modificări fără să se modifice *sensul lexical*. Acestea sunt **cuvinte flexibile** (*om - oameni; negru - neagră; a scrie - scriu - scriam - scrisesem - voi scrie*). Sunt şi cuvinte a căror formă rămâne neschimbată. Acestea sunt **cuvinte neflexibile** (*aşa, cum, pe, şi, fiindcă, vai*).

Unele cuvinte **denumesc** (*om, carte, floare*), altele **exprimă însuşiri** (*cald, rece*), **caracteristici** (*bine, aşa*), **acţiuni** (*a citi, a scrie*), **se referă** la numărul şi la ordinea prin numărare a obiectelor (*unu, amândoi, al treilea*), al numelor obiectelor (*eu, acesta, nici unul*); **exprimă sau imită** fără să numească (*vai!, ah!, scârţ!*). Toate aceste cuvinte au în vedere fapte reale, ele au un înţeles (obiectiv) considerate izolat, de aceea se numesc **cuvinte autonome**.

Alte cuvinte au un înţeles foarte abstract, servind la exprimarea unor relaţii care se stabilesc între cuvintele autonome în cadrul unei comunicări: acestea sunt **instrumente gramaticale** (*în, pe, că, şi, -l, -le*).

Ideea referitoare la *cuvânt ca unitate lexicală şi gramaticală* este clar exprimată mai ales în *GLR* (p. 14-15). Aşa cum arată *Th. Hristea* în "*Sinteze de limba română*", "concepând cuvântul în felul acesta, înseamnă că nu putem încadra în aceeaşi unitate lexicală forme flexionare care au fost, cândva, în raport de variaţie liberă, dar s-au

specializat, în cele din urmă, pentru exprimarea anumitor sensuri lexicale. Astfel, în limba română actuală se spune exclusiv “ *acord* atenție cuiva”, dar “*acordez* un instrument muzical”, deşi forma de infinitiv a celor două verbe este aceeaşi, şi anume “*a acorda* (din frc. *accorder*, ital. *accordare*)”. Tot aşa, față de singularul *raport*, formele de plural *rapoarte* şi *raporturi* înseamnă prima “*referate, comunicări, dări de seamă*”, iar a doua “*relații, legături*”. În momentul în care o formă flexionară s-a specializat pentru exprimarea unui anumit sens al cuvântului polisemantic, unitatea lexicală inițială s-a scindat în două sau chiar trei cuvinte diferite, care trebuie considerate *omonime parțiale* (de exemplu: *capete, capi, capuri*, sau *coarne, corni, cornuri*).

O atenție deosebită merită şi *variantele unui cuvânt*, care nu trebuie pus, în nici un caz pe acelaşi plan cu unitățile lexicale propriu-zise. Acestea sunt tot realizări concrete ale aceluiaşi cuvânt, dar de alt tip decât cele morfologice (de exemplu: casă, casei, caselor etc.). Unele variante incorecte (ex. *cófeină* (comp. germ. *Koffein*) şi *personagiu* (comp. ital. *personaggio*) se folosesc alături de formele corecte *cafeină* şi *personaj* pe care le-am împrumutat din limba franceză (*caféinne* şi *personnage*).

Numeroaselor variante de proveniență externă li se opun cele create în interiorul limbii române (sau al altei limbi) pe cale pur fonetică, prin *analogie* sau prin alte procedee cum sunt: *etimologia populară, contaminația, hipercorectitudinea* etc. Aşa sunt întâlnite *formele incorecte*: *complect, decreptitudine, repercursiune, lungoare, pantomină, piftea, juvaer* şi altele, față de *formele corecte*: *complet, decrepitudine, repercusiune, lingoare, pantomimă, chiftea, giuvaer* şi altele.

§ 3. Structura vocabularului *din punct de vedere al originii cuvintelor (etimologia). Bogăția lexicală a limbii române.*

A. *Fondul originar*. B. *Împrumuturi*. C. *Formații româneşti*.

Lucrările lexicologice ale unei limbi nu oglindesc şi nici nu ar putea să oglindească, vreodată, întreaga *bogăție lexicală şi semantică* a limbii respective. Astfel, cele mai recente dicționare româneşti nu reflectă nici pe departe întregul tezaur lexical al limbii române vechi şi, în special, contemporane.

Dezvoltarea deosebită a lexicului românesc în secolul al XX -lea face imposibilă fixarea lui integrală în vreun dicționar şi ne împiedică să stabilim cu exactitate *inventarul de unități lexicale ale limbii române.* O imagine aproximativă asupra bogăției vocabularului românesc din trecut şi de astăzi o găsim în *Dicționarul limbii române (DLR)* în curs de publicare la Editura Academiei Române. Din “*Introdu-cerea*” la tomul al VI -lea al acestui *dicționar - tezaur* aflăm că el va conține circa *140.000 de cuvinte şi variante*, ceea ce ar însemna aproximativ *120.000 de unități lexicale.* Intenția autorilor acesui monumental dicționar (ai cărui redactori responsabili au fost academicienii Iorgu Iordan, Al. Graur, iar în prezent este acad. Ion Coteanu) o constituie prima înregistrare fidelă a lexicului românesc în totalitatea sa. *DLR* urmăreşte să înregistreze: *cuvintele de circulație generală, întreaga terminologie populară, toate regionalismele şi arhaismele atestate, creațiile interne* şi *împrumuturile neologice* (adaptate la sistemul fonetic şi morfologic al limbii noastre),

termenii de argou (care au pătruns în vorbirea familiară și în stilul beletristic), precum și *creațiile lexicale personale*, care răspund unor necesități reale și care manifestă tendința de a se răspândi.

- *Structura etimologică a lexicului românesc*. Din punct de vedere al originii cuvintelor, *lexicul limbii române este constituit din*: A) *Fondul originar* (cuvinte latine și preromane moștenite); B) *Împrumuturi* din diferite limbii; C) *Formații românești*.

A) ***Ponderea elementului latin*** în vocabularul limbii române a fost demonstrată în numeroase lucrări de lingvistică, de istoria limbii și de filologie romantică, reprezentând aproxmativ 60 - 70% din totalul cuvintelor, ceea ce determină, alături de originea latină a gramaticii românești, *caracterul fundamental latin al limbii române*.

- Din *limba strămoșilor geto-daci*, care formează așa-numitul *substrat* al limbii române s-au păstrat până astăzi circa 160 de cuvinte, dintre care mai folosite sunt: *abur, bordei, brad, balaur, copil, droaie, fluier, groapă, jumătate, moș, noian, pârâu, strugure, țap, urdă, vatră, zgardă*, s.a. Unele cuvinte geto-dace sunt considerate de origine latină, fiind numite *cuvinte preromane*, împrumuturi din limba latină populară dunăreană devenită mijloc oficial de comunicare a populației romanizate din sudul și nordul Dunării (*Grigore Brâncuș, Vocabularul autohton al limbii române, 1983*).

Așa cum cuvintele *blestem, biserică, broască, carte, creștin, drac, luntre, farmec* continuă cuvintele latine împrumutate din limba greacă, tot astfel și cuvintele *brad, copac, căciulă, gard, mugure, mal, sâmbure, vatră* și altele sunt *cuvinte preromane* (probabil geto-dace) pătrunse în limba latină populară și moștenite în limba română laolaltă cu celelalte cuvinte latine din procesul de *bilingvism*.

- *Cuvintele de origine latină* care au intrat în vocabularul limbii române în etapa de formare a poporului român și a limbii române (sec. II - VI) și în secolele următoare sunt foarte numeroase. *Exemple*: a) *Denumiri ale părților corpului omenesc: cap, dinte, gură, mână, ochi, păr, picior, piept, ureche* etc.

b) *Denumiri ale ființelor umane: bărbat, femeie, fiu, fiică, frate, om, soră* etc.

c) *Denumiri ale celor mai importante noțiuni* din universul material al omului: *casă, cheie, ușă, masă, fereastră, perete, poartă, scaun, grâu, pâine, apă, lapte, carne. lemn* etc.

d) *Denumiri ale unor însușiri și acțiuni ale omului: bun, rău, a fi, a face, a avea, a bea, a mânca, a închide, a merge, a sta, minte, viață, moarte* etc. *Caracterul latin* al vocabularului românesc s-a dezvoltat prin *împrumuturi* din celelalte limbi romanice, de-a lungul secolelor prin influențele determinate de diferite evenimente sociale, politice, economice și mai ales culturale. Este semnificativ faptul că în limba română contemporană predomină ca frecvență cuvintele moștenite din latină, precum și neologismele venite din limbile romanice, îndeosebi din limba franceză, care au dus la întărirea latinității limbii române, adeverind astfel *definiția genealogică a limbii noastre*: "Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de Sud, Dardania, Moesia superioară și inferioară), din momentul pătrun-derii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre." (*Al. Rosetti*, *Istoria limbii române*).

B) **Împrumuturile din diferite limbi** reflectă multitudinea contactelor poporului nostru cu alte popoare, de-a lungul întregii sale existenţe, din etapa de formare a limbii române şi până în zilele noastre. Împrumuturile constituie o necesitate obiectivă, cuvântul *împrumutat* are mai întotdeauna ca *referent* un obiect, o instituţie, o noţiune, o nuanţă pentru care lipseşte termenul corespunzător în limba proprie. Deosebim *două feluri de împrumuturi: populare* (prin contactul direct între vorbitori de limba română şi cei de altă limbă) şi împrumuturi *de cultură* (prin intermediul instituţiilor reprezentative ale poporului nostru în cursul secolelor: aparatul administrativ, biserica, armata, şcoala etc.).

- *Împrumuturile din limbile slave* (*sârbă, bulgară, ucraineană*) şi *din limbile maghiară şi turcă* au, în general, *caracter popular*, iar *împrumuturile din limba slavonă (slava bisericească*), din *limba greacă*, din *limbile romanice*, inclusiv din *latina literară (savantă*), sunt de regulă, *împrumuturi de cultură*.

Dacă răspund unor nevoi reale, împrumuturile de cultură, însă, se răspândesc rapid şi dobândesc caracter popular. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, cu numeroase împrumuturi din limbile romanice şi din latina literară. Nu acelaşi lucru se poate spune despre *împrumuturile greceşti* şi *turceşti* din secolul al XVIII-lea, care nu au rezistat timpului, având *caracter livresc*.

O consecinţă a împrumutului este *formarea dubletelor* şi chiar a *tripletelor lexicale*: acelaşi cuvânt, unic la origine, capătă cu timpul două sau chiar trei aspecte fonetice diferite. De exemplu, cuvântul latin *subtilis* a fost iniţial moştenit (*subţire*), iar a doua oară a pătruns prin intermediul limbii franceze (*subtil*). În situaţie asemănătoare sunt şi: *a spune* şi *a expune* (< lat. *expunere*); *a închina* şi *a înclina* (< lat. înclinare); *virtute* şi *vârtute* (< lat. virtus); *a săruta* este moştenit din lat. *salutare*, iar tot prin acesta se explică şi neologismul *a saluta* (care nu a mai suferit acţiunea *"legilor fonetice"* constând în transformarea lui "**l**" *intervocalic* în "**r**" şi a lui "**a**" *neaccentuat* în "**ă**"). Tot dublete etimologice formează *drept* şi *direct* (ambele din lat. *directus*), *cerc* şi *circ* (din lat. *circus*), sau *cărbune* şi *carbon*, care se reduc la *carbonem* (acuzativul lui *carbo, -onis*). Faptul că *direct, circ* şi *carbon* au putut fi împrumutate din limba franceză (ori şi din această limbă) nu ne împiedică să le considerăm dublete etimologice ale mai vechilor *drept, cerc* şi *cărbune*, întrucât termenii franţuzeşti corespunzători (*direct, cirque* şi *carbone*) provin din etimonuri latineşti ca şi cuvintele româneşti.

Mai deosebite sunt verbele *a sfârşi* şi *a săvârşi* care reprezintă acelaşi cuvânt de provenienţă slavă (*sŭvŭrsiti*), primit, mai întâi, pe cale populară, şi, apoi, pe cale cultă sau livrescă, ceea ce se reflectă în cele două aspecte diferite, pe care le-a căpătat el în limba română. Deoarece, în planul sincroniei sunt diferenţiate din punct de vedere semantic, *sfârşi* (mai vechi) şi *săvârşi* (apărut ulterior) formează un *dublet etimologic*, adică două cuvinte deosebite, astăzi, ca formă şi sens, însă cu aceeaşi origine sau etimologie.

Note: - *Cele mai importante influenţe (vechi şi moderne)*, care au lăsat urme vizibile în vocabularul românesc şi, eventual, în sistemul de formare a cuvintelor sunt: I. *Împrumuturi*

lexicale vechi de origine slavă, maghiară, turcească; II. *Împrumuturi lexicale neologice (influența latină savantă, influența italiană, franceză, rusă, germană, engleză).*

I. *Împrumuturi lexicale vechi. 1. Elementele lexicale de origine slavă sunt împrumuturi vechi slave* pătrunse pe *cale orală și populară* și *cele pe cale scrisă, cultă sau cărturească*, datorită faptului că *limba slavonă* a fost folosită, la noi, timp de câteva secole, ca limbă a administrației, a diplomației și mai ales a cultului religios ortodox. De la slavii care au pătruns pe teritoriul nostru prin secolul al VI-lea, ne-au rămas cuvinte din cele mai variate sfere semantice și domenii de activitate. *Exemple: plug, brazdă, ogor, snop, stog, bivol, dobitoc, cârtiță, dihor, jivină, veveriță, vidră, babă, boier, ceas, ceață, coajă, glas, grădină, grijă, groază, milă, muncă, nădejde, nărav, necaz, nisip, noroc, obicei, pagubă, prieten, spor, temei, trup, veac, veste, vârstă, vrăjmaș, zid, zvon, bolnav, calic, drag, gol, grozav, lacom, mândru, pestriț, sărac, scump, strașnic, treaz, țeapăn, vesel, voinic, vrednic, zdravăn; a clădi, a croi, a dărui, a dovedi, a goni, a grăbi, a grăi, a greși, a hrăni, a iubi, a izbi, a îndrăzni, a lovi, a munci, a nimeri, a obosi, a opri, a topi, a trăi, a trăsni* și altele. După datele aproximative oferite de statistica întocmită de *D. Macrea*, la apariția *DLRM* (1958), cuvintele și variantele lor de origine slavă ar reprezenta 7,98% din volumul total al lexicului românesc modern cuprins în dicționarul respectiv.

Dintre termenii pătrunși în epoca *slavonismului cultural* (adică aproximativ între *secolele X - XV*, cei mai mulți aparțin *vocabularului social-politic și religios. Exemple de slavonisme: apostol, buche, bucoavnă, candelă, cazanie, călugăr, a citi, clucer, denie, diacon, duh, duhovnic, episcop, evanghelie, gheenă, hram, letopiseț, liturghie, logofăt, mitropolit, molifță, odăjdii, pomelnic, postelnic, pravilă, proroc* (greșit rostit *prooroc*), *psalm, rai, sobor*, (adunare, sinod), *schimnic*, (variantă neliterară *schivnic*), *slovă, stolnic, strană, utrenie, vecernie, vlădică, voievod, vornic, zapis* și altele.

Numărul mare al cuvintelor de origine slavă a determinat pe unii lingviști străini să considere limba română un idiom mixt ori amestecat, un fel de *limbă "romano-slavă"*. Fără nici o exagerare, se poate spune că (împreună cu numeroase cuvinte de origine slavă) alfabetul chirilic, folosit în limba română până la mijlocul secolului trecut, a mascat, măcar în parte, *caracterul latin al limbii noastre*, pe care i-l conferă în primul rând structura ei gramaticală. Materialul lexical pe care l-am împrumutat din limba slavă (și mai târziu din alte limbi) a fost "turnat" în tipare sau modele latinești preexistente, care erau definitiv constituite în momentul în care a început să se manifeste acestă influență. Fiind, în linii mari, formată ca *idiom de sine stătătoare, limba română* a putut să asimileze un număr impresionant de împrumuturi străine (și în primul rând slave), fără ca să-și schimbe structura gramaticală și, implicit, *caracterul ei latin*. Pentru a demonstra că elementele slave, deși foarte numeroase, nu au schimbat caracterul latin al limbii române, mulți lingviști, printre care un rol deosebit l-au avut B.P. Hasdeu și Al. Rosetti, au făcut diferite experimente și analize din care a rezultat că nu se poate construi nici măcar o propoziție numai cu elemente slave. Al. Rosetti a construit propoziția: "*Iubesc pe prietenii mei dragi.*" care aparent conține numai cuvinte slave, dar la un examen lingvistic mai riguros rezultă că sunt slave numai

rădăcinile cuvintelor, pe când elementele gramaticale folosite sunt exclusiv latineşti. Astfel, *-esc* provine din lat. *-esco.*, prepoziţia *pe* este latinească (*per*), *-i* marcă a pluralului şi articol provine din latinul *illi*, adjectivul posesiv *mei* este puralul lui *meu* (din latinescul *meus*, iar *-i* din *dragi* este tot un element latinesc.

Analizând poeziile lui Eminescu, a rezultat că sunt numeroase strofe şi chiar poezii întregi de influenţă populară numai cu cuvinte şi elemente gramaticale latine. În concluzie, limba română, deşi are multe influenţe şi împrumuturi din alte limbi, *şi-a păstrat permanent caracterul, structura şi fundamentul său latin.*

Împrumuturile lexicale de origine grecească se grupează în două perioade cu aspecte diferite. Prima a fost *influenţa greacă bizantină* care s-a exercitat asupra limbii române, între secolele al VII-lea şi al XV-lea. A doua a fost *influenţa greacă modernă*, numită şi *neogreacă*, manifestată în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

Întrucât nu dispunem de texte scrise în limba română mai devreme de secolul al XVI-lea, în multe cazuri e greu de ştiut dacă un cuvânt grecesc aparţine perioadei bizantine sau neogreceşti. De asemenea, nu ştim întotdeauna exact dacă elementele greceşti ne-au venit direct din această limbă sau prin filieră slavă (de exemplu: *argat, camătă, cămilă, colibă, crin, drum, hârtie, orez, sfeclă* şi altele). Numărul elementelor primite de noi direct din greaca bizantină este, relativ, mic. *Exemple: arvună, a agonisi, cort, colos, flamură, mătase, mânie, omidă, prisos, stol, traistă, urgie, urgisi* etc.

Mulţi *temeni bizantini* au pătruns, în limba română, prin intermediul slavilor meridionali care se interpuneau între lumea grecească şi populaţia romanizată din ţinuturile dunărene. Pe acestă cale am primit îndeosebi termeni religioşi şi de origine grecească pe care greu îi putem delimita de cei de origine slavă. Asemenea termeni sunt: *acatist, arhiepiscop, arhiereu, arhimandrit, catapeteasmă, ctitor, egumen, evanghelie, fariseu, ieromonah, iconostas, mănăstire, mătanie, mitră, mitropolit, mitropolie, osana, paraclis, parastas, patrafir, patriarh, protopop, psaltire, satana, smirnă* ş.a.

Elementele de origine neogreacă sunt mai numeroase şi au intrat în limba română, odată cu răspândirea culturii greceşti prin biserică, prin şcoală, prin cancelariile domneşti şi prin numeroase traduceri care s-au făcut din greceşte în româneşte.

II. *Împrumuturi lexicale neologice.* Toate împrumuturile lexicale prin diferite influenţe de-a lungul evoluţiei limbii române au contribuit la îmbogăţirea vocabula-rului românesc, dar nu şi la *modernizarea* acestuia, realizată mai ales cu ajutorul *neologismelor*. *Fondul lexical neologic* al limbii române este extrem de bogat şi de variat ca origine sau provenienţă. Ţinând seama de ceea ce înregistrează ultimele lucrări lexicografice, în primul rând *DN* (*Dicţionar de neologisme*, de *Florin Marcu* şi *Constant Maneca*, Ed. Academiei, 1980), rezultă că limba română actuală dispune de circa 40.000 de noelogisme, fără a socoti şi termenii tehnico-ştinţifici, economici, de strictă specialitate.

Împrumuturi lexicale neologice s-au realizat prin mai multe *influenţe*, dintre care cele mai importante sunt: *latină savantă, italiană, franceză, engleză, germană şi rusă.*

Note: 1. *Unii termeni neologici de origine latino-romanică* au pătruns în limba română încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea prin intermediul limbilor neogreacă, polonă şi rusă. De asemenea, importante sunt în această privinţă lucrările principalilor cronicari umanişti şi iluminişti din această perioadă.

2. *Mulţi termeni neologici sunt din limba engleză* care au pătruns direct sau indirect începând din ultimele decenii ale secolului trecut, când limba română a împrumutat o serie de neologisme englezeşti, aproape exclusiv prin intermediul limbii franceze. În secolul al XX-lea, unii termeni tehnici de origine engleză ne-au venit prin mijlocire germană sau rusă. *Exemple: buldozer, conveier, motoplug, screper* etc. Avem în multe cazuri *etimologie mutiplă* (anglo-rusescă, anglo-germană, dar mai ales franco-engleză). Unele *anglicisme* ne-au venit prin limba franceză dovedite de sensul lor, care coincide cu al etimonurilor franţuzeşti: *dancing, parking, pik-up, smoching, spicher*. Altele au modificări fonetice asemănătoare cu cuvinte franceze: *biftec, rosbif, sandviş*. Terninologia sportivă cunoaşte multe cuvinte englezeşti. Exemple: *aut, baschet, baseball, bowling, bridge, corner, dribling, fault, finiş, fotbal, golf, henţ, ofsaid, meci, polo, presing, ring, rugby, scor, set, start, suporter, şut, tenis, upercut, volei* etc. *Multe anglicisme şi americanisme*, care sunt mai recente şi au caracter internaţional au venit din engleză, din franceză ori dintr-o altă limbă *influenţată de engleza americană. Exemple: bluf, blugi* (din *blue-jeans*), *boss, holding, cow-boy, escalator, hold-up, jazz, mass-media, motel, radar, spot, stagflaţie, tobogan*. De asemenea, recente şi cu caracter intern-aţional mai sunt şi altele. *Exemple: apartheid, best-seller, accize, bungalov, dealer, dividende, brokeri, kitsch, briefing, hamburger, hot-dog, grep/grepfrut - grepuri/grepfruturi, chewing-gum, chicinetă, computer, design* (rostit *dizain*), *dispecer, display, fair-play, a finaliza, gentleman, hobby, loby, feedback, creanţe, cash (keş), super-market, consulting, mediatizare, livingroom, staff, summit, jogging, lider, manager, management, marketing, previziona, show, shop, smog, spici* (scris şi *speech*), *stress, striptis* (scris şi *strip-tease*), *sponsor* şi *sponsorizare, transplant, week-end, western, whisky* etc.

Unele dintre acestea nu sunt încă înregistrate în diştionarele noastre, dar ele şi altele mai recente se întâlnesc în stilul publicistic şi ştiinţific, care rămân cele mai bogate în neologisme.

Mai sunt şi alte împrumuturi, dar de mică importanţă, toate influenţele exercitate asupra limbii române fiind foarte variate şi explicând mult discutata eterogenitate a vocabularului românesc. Aceste influenţe nu au alterat însă *esenţa latină a limbii române*, dar i-au determinat o fizionomie lexicală aparte printre celelalte idiomuri neolatine. După reluarea contactului cu romanitatea occidentală, limba română şi-a îmbogăţit vocabularul uriaş de neologisme, faţă de care şi în epoca actuală este extrem de receptivă. Cum bine arăta *Sextil Puşcariu*, "mai ales împrumuturile neologice au transformat româna într-o limbă modernă, reîncadrând-o în spiritualitatea romanică şi îndepărtând-o de comunitatea balcanică, în care o înglobase mai ales cultura ce ne venea din Bizanţ şi de la slavi."

3. *Barbarisme*. Unele neologisme, *franţuzisme* şi *anglicisme* îndeosebi, care sunt de prisos în limba română şi nu s-au răspândit, având o sferă de circulaţie foarte restrânsă sunt numite *barbarisme* utilizând un termen impropriu (pentru că ne trimite la *barbar*), dar care nu poate fi eliminat deoarece se foloseşte şi în alte limbi, îndeosebi în limba franceză de unde noi l-am împrumutat. Asemenea *barbarisme* sunt: *inubliabil* (de neuitat), *impardonabil* (de neiertat), *froasat* (ofensat, *ofuscat*), *indimenticabil* (de neuitat), *infatigabil* (neobosit), *a badina* (a glumi), *oripilant* (îngrozitor), *a zapa* (a schimba canale la TV.), *a efasa* (a şterge), *a sermona* (a dojeni), *plezanterie* (lucru amuzant), *eclatant* (strălucitor) şi altele.

C) Formaţii româneşti pe baza cuvintelor moştenite sau împrumutate. Pe lângă cuvintele moştenite şi cuvintele împrumutate din alte limbi, vocabularul limbii române conţine numeroase cuvinte formate în cadrul limbii prin *mijloacele interne de îmbogăţire a vocabularului*, adică prin *derivare cu sufixe şi prefixe, prin compunere, prin conversiune* sau *schimbarea valorii gramaticale*, precum şi prin *izolarea unor sintagme*, adică *expresii şi locuţiuni* cu bogate valori semantice şi stilistice. (*Vezi § 6*).

§ 4. Structura vocabularului din punct de vedere al frecvenţei cuvintelor

A. *Fondul lexical principal*. B. *Masa vocabularului*
- *Arhaisme. Neologisme. Regionalisme. Cuvinte argotice. Jargoane.*

A. *Fondul lexical principal* sau *vocabularul fundamental* este alcătuit din cuvinte absolut necesare pentru a realiza comunicarea între oameni. Cuvintele din fondul principal lexical se caracterizează prin: a) *stabilitate*, având o vechime apreciabilă (*casă, om, a lucra, carte, bun, trei, eu, aşa* etc.); b) *unitate*, fiind cunoscute şi folosite pe întreg teritoriul ţării, de către toţi românii; c) *capacitate de derivare şi de compunere* (de exemplu: *om, omenie, omenesc, omeneşte, omenos* sau de la cuvântul *alb* s-au creat prin mijloace interne ale limbii române alte cuvinte: *albeaţă, a albi, albitură, alburiu, codalb, dalbe, albuş, a înălbi* etc.); d) *denumesc sau exprimă* cele mai importante *obiecte, noţiuni, relaţii, acţiuni* (de exemplu: *apă, alb, a avea, bine, cap, cinste, a citi, drag, ea, el, a fi, a face, frunte, frate, a fugi, a găti, a iubi, a înţelege, lac, luptă, mamă, meu, mâine, a mânca, a munci, munte, nostru, nou, ochi, ou, plată, prieten, a pune, a rămâne, a scrie, soră, a sfârşi, şi, tată, treabă, a trăi, a vedea, a veni, vesel, vechime* etc.); e) *au un indice* mare de frecvenţă (de exemplu: *a avea, a fi, fiinţă, tată, mamă, fiu, fiică, frate, soră, bunic, nepot, copil, oraş, sat, casă, masă, uşă, câmpie, deal, munte, pădure, a trăi, a merge, a lucra, a lupta, pâine, grâu, carne, lapte, bun, frumos, brad, stejar, câine, cal, găină, mare, mic, luni, marţi, ianuarie, iulie, toamnă, dimineaţă, zi, soare, seară, noapte, cer, stele, viaţă, moarte* etc.).

Fondul principal lexical este, în marea majoritate, de *origine latină*. În urma cercetărilor care s-au făcut (în special de către acad. *Al. Graur*) s-a ajuns la concluzia că 60% dintre cuvintele vocabularului fundamental al limbii române sunt de origine latină şi numai 40% sunt de alte origini. Sunt de origine romanică cele mai întrebuinţate substantive, adjective, verbe şi adverbe, apoi articolul, pronumele şi numeralul, verbele auxiliare şi copulative, prepoziţiile şi conjuncţiile adică elementele fără de care nu se poate alcătui nici cel mai elementar enunţ (Vezi şi § 3 A. *Fondul originar al limbii române*). Această constatare se adaugă la aceea că structura gramaticală (morfologia şi sintaxa) este aproape în întregime de origine latină, ceea ce dovedeşte fără umbră de îndoială caracterul romanic al limbii noastre. În privinţa ponderii elementului latin în cadrul vocabularului românesc modern sunt concludente datele unei analize statistice pe care acad. *D. Macrea* a efectuat-o asupra lexicului poeziilor lui *M. Eminescu*, concluzionând că elementele latineşti reprezintă sub raportul frecvenţei peste 80% din vocabularul marelui poet. Examenul statistic al vocabularului eminescian, comparat cu

cel al lui Paul Verlaine, a condus la concluzia că fizionomia lexicală a limbii române este tot atât de latină ca şi a limbii franceze.

B. *Masa vocabularului sau vocabularul secundar* (cum îi spune *G. Ivănescu*) este alcătuită la rândul său din câteva grupuri lexicale: *arhaisme, neologisme, termeni tehnici de specialitate, regionalisme, cuvinte argotice şi de jargon.*

Circulaţia cuvintelor care fac parte din masa vocabularului este foarte diferită de la o categorie la alta şi cuprinde aproape 90% din cuvintele limbii române. Unele sunt folosite strict în stilul ştiinţific sau tehnic (*computer, zenit, atom, diateză* etc.), în timp ce altele au o circulaţie mai mare trecând dintr-un stil funcţional în altul şi fiind folosite îndeosebi în stilul artistic (beletristic), mai cu seamă arhaismele, regiona-lismele, cuvintele argotice şi neologismele (Exemple: *cătănie, clop, a merge pe şest, mişto, monşer, mersi, casetofon, pick-up, manager* etc.).

a) *Arhaismele* sunt cuvinte ieşite din uz. Pe măsură ce vocabularul unei limbi se îmbogăţeşte cu neologisme, o parte din cuvintele vechi sunt uitate şi dispar din vorbirea curentă. Cauzele dispariţiei sunt multiple.

- Unele cuvinte se pierd deoarece obiectul de referinţă (noţiune, instituţie, funcţie, însuşire) nu mai există: *agă, arnăut, comis, clucer, diac, giubea, hatman, haraci, logofăt, medelnicer, paşă, postelnic, serdar, spătărie, tui* etc. Unele din acestea se mai folosesc în graiurile populare, schimbându-şi sensul şi având circulaţie regională. (*Exemplu: dragoman*, care avea sens de interpret, tâlmaci, uneori are sens de dregător cu probleme diplomatice). Alteori arhaismele sunt "reînviate" în limbajul popular cu nuanţă ironică sau satirică. De exemplu. *a mazili*, care avea în trecut sensul "a scoate din domnie (din porunca sultanului)", este utilizat astăzi cu sensul "a scoate din funcţie".

Alte arhaisme sunt înlăturate de sinonimele lor mai noi. De exemplu, din seria *făcaş, lotru, hoţ* se păstrează numai ultimul; *herb* a fost înlocuit prin *stemă, slobozenie* prin *libertate, buche* prin *literă, pizmă* prin *invidie, ocârmuire* cu *guvernare, zapis* cu *document, zlătar* cu *aurar, iscoadă* cu *spion, havuz* cu *bazin, pojarnic* cu *pompier, a catadicsi* cu *a considera* etc.

Există *arhaisme lexicale, fonetice, morfologice, sintactice.*

Din cele lexicale, unele au dispărut odată cu realităţile social-politice care le-au generat: *argat, bir, clacă, dijmă, grămătic, pârcălab, spătar, stolnic* etc.

- Răspândite sunt şi unele *arhaisme fonetice*: *a îmbla* pentru *a umbla, a împle* pentru *a umple, părete* pentru *perete, lăcaş* pentru *locaş, a rumpe* pentru *a rupe, samă* pentru *seamă, sară* pentru *seară, păcurar* pentru cioban etc. De asemenea, *arhaismele morfologice: inime, greşeale = greşeli, grădine = grădini, aripe, mânuri = mâini, palaturi, ruinuri = ruine, diamanturi, rădăcine, văzum, şezum, plânsem* etc.

- *Arhaisme sintactice* sunt mai puţine. *Exemple*: Dativ, cu funcţie de atribut - *Dativ adnominal.* ("Şi somnul vameş *vieţii*..."; "Tu stăpân *vieţii* mele..."; "preot *deşteptării* noastre" - M. Eminescu). Cuvântul "*rost*" nu mai este folosit cu înţelesul originar ("*cioc, gură*"), decât în expresii ca: "A spune *pe de rost*"; "a şti *pe de rost*"; "a lua pe cineva *la rost*". Asemenea *arhaisme* ca şi multe altele, folosite în stilul artistic au *valori semantice sau stilistice. Exemple*: "Şi încet cu mâna ridicată / Sprâncenele, din

rostu-i rar / Duios cuvintele răsar..." (G. Coşbuc); "Ai vedea că am *cuvinte* pana chiar să o fi rupt". (M. Eminescu). (Aici cu sensul vechi de *motiv*).

- Tot cu valori semantice şi stilistice, se mai păstrează arhaisme în *locuţiuni şi expresii*, unde vorbitorii nu mai sesizează sensul propriu al cuvântului vechi încadrat în sintagmă. *Exemple*: "a trage la *aghioase*" (*aghios* avea sens vechi de "imn religios"), "a nu şti *buche*" ("literă" în alfabetul grec); "a rămâne *lefter*" (liber) etc.

- Deosebite sunt unele cuvinte care începuseră să devină arhaisme nemaifiind folosite de multe decenii, dar, prin schimbările politice şi sociale de după 1989, au revenit în vocabularul activ: *primar, primărie, prefect, prefectură, jandarm, jandarmerie, parlament, poliţist, poliţie, legea funciară, arendă, cadastru, jurnalistică* etc.

- O precizare deosebită pentru *arhaismele semantice* o constituie folosirea unui arhaism susceptibil de întrebuinţări în stilul beletristic cu valori evocatoare de multe ori destul de greu distinctive între ce este *vechi, învechit*, sau *arhaic*. Pentru a ne da seama dacă un cuvânt este sau nu ***arhaic*** trebuie să-l raportăm nu numai la stadiul actual al limbii române, ci şi la epoca în care a fost scrisă o operă literară cu conţinut istoric. Astfel, *hatman, postelnic, neguţător, bogasier, lipscan, anafora* şi altele care apar în romanul "Ciocoii vechi şi noi", nu deveniseră încă arhaisme pe la 1860 când a scris Nicolae Filimon, acest "original romanţ".

- Arhaice pot fi considerate nu numai cuvintele, privite ca unităţi lexicale şi gramaticale, ci şi unele sensuri care au dispărut definitiv din uzul general, deşi complexele sonore prin care acestea erau exprimate continuă să existe în limbă şi să fie folosite cu alte înţelesuri. Acestea sunt *arhaisme de sens* sau *semantice* şi sunt destul de numeroase în stilul artistic (beletristic). *Exemple: "a săruta"* însemna în limba veche "*a saluta*" (din lat. *saluto, -are*), sens pe care îl întâlnim în poezia "Umbra lui Mircea. La Cozia" de Gr. Alexandrescu ("*Sărutare*, umbră veche primeşte - nchinăciune...", "*a tăbărî* a însemnat în limba veche "a-şi instala tabăra", pe când astăzi are sensul de "a da năvală asupra cuiva"; *mişel*, iniţial avea sens "*sărman, sărac, nenorocit*" (din lat. *misellus*), iar astăzi are sensul de *necinstit, ticălos, nemernic, mârşav; mândru* a însemnat în limba veche "*înţelept*", apoi a căpătat sensurile de "*trufaş, fudul, falnic* etc."; *nemernic* iniţial însemna "*pribeag, străin, pripăşit*", iar astăzi are sensul de "*ticălos, infam, mârşav*". Alte asemenea cuvinte cu sensuri schimbate: *limbă* (popor), *moşie* (patrie), *carte* (scrisoare), "*a certa*" (a pedepsi) şi multe altele care apar mai cu seamă în poeziile lui M. Eminescu. *Exemple*: "... ce domnesc peste vreo *limbă*"; "... iubirea de *moşie* e un zid."; "... cu război ca să ne *cerţi*"; "Mulţi *durară* după *vremuri*, peste Dunăre vreun pod / De-au trecut cu *spaima* lumii şi mulţime de *norod*"; "După *vremuri* mulţi veniră, începând cu acel *oaspe*, / Ce *din vechi* se pomeneşte, cu Dariu a lui Istaspe."; "Pe genunchi scriind *o carte*..." (M. Eminescu).

- *Arhaismele* sunt deci utilizate pentru realizarea valorii stilistice, a culorii locale, pentru a evoca oameni, obiceiuri şi îndeosebi evenimente din trecutul istoric, să dateze sau să fixeze în timp acţiunea unei opere cu conţinut istoric, trăsăturile caracteristice ale unei epoci, cât şi fizionomia unei ţări, a unui popor. Dintre scriitorii noştri care au utilizat cu măsură şi măiestrie arhaisme în operele lor cu tematică istorică, sunt demni

de rematcat: Costache Negruzzi, Alex. Odobescu, Mihai Eminescu, Al. Davila, Barbu Delavrancea şi, desigur, Mihail Sadoveanu, care a rămas neîntrecut în arta de a folosi şi îndeosebi de a doza arhaismele pentru valoarea lor artistică şi stilistică. (Vezi şi § 6).

b) *Neologismele* sunt cuvinte noi, care reflectă în mod direct şi imediat schimbările survenite în viaţa materială şi spirituală a unui popor. *Exemple: autostradă, magistrală, container, combinat, pescador, fibră, proces, sector, efort, valenţă, prioritate, echivalent, edilitar, sintetic, a integra, a însuma, eşichier, computer, indexare, implementare, mediatizare, tehnologic, retehnologizare* etc. Apariţia neologismelor se explică şi prin necesitatea de a înlocui un cuvânt mai vechi, uzat sau insufucient de precis, demonetizat (în sens figurat). De exemplu, *perdea* (la teatru) a fost înlocuit cu *cortină, stricat* înlocuit cu *defect, stăvilar* cu *baraj* etc.

- Distingem două grupe de neologisme: a) *creaţii româneşti* pe baza elementelor existente în limba română (de exemplu: *lacunar, lansator, lunar, plasator, prevedere, principial* etc); b) *împrumuturi* din diferite limbi, îndeosebi din limbile romanice, mai ales din limba franceză (de exemplu: *adresă. afiş, amorsă, bazin, pasaj, pastel* etc) şi din latina clasică (de exemplu: *oracol, oră, plantă, virtute* etc.).

- Neologismele din diferite limbi pătrund mai cu seamă în stilurile ştiinţific-tehnic şi oficial-administrativ, dar se răspândesc, cu timpul, în cercuri din ce în ce mai largi de vorbitori; în consecinţă îşi pierd caracterul neologic, devenind cuvinte uzuale. De exemplu, cuvinte ca: *avion, curier, director, dispută, fantezie, mesager, a conduce, uzină, fabrică, a vira* etc. nu mai pot fi considerate în zilele noastre neologisme, fiind cunoscute şi întrebuinţate în mod curent, în diferite domenii de activitate.

În stabilirea calităţii de neologism a unui cuvânt trebuie să ţinem seama de: gradul de răspândire, frecvenţa în întrebuinţare, atitudinea vorbitorilor (dacă ei îl "simt" sau nu ca un cuvânt nou).

- Unele cuvinte pot să se răspândească rapid şi să fie frecvent întrebuinţate, dar vorbitorii le simt "străine". Sunt termeni "la modă". (De exemplu, în ultimul timp se folosesc mult cuvinte ca: *liberalizare, implementare, indexare, privatizare, pluralism politic, eşichier politic, disident, disidenţă, diasporă, sponsor, sponsorizare, manager, management, marketing* etc.).

- După unii lingvişti, limba română actuală cuprinde în jur de 50000 de neologisme, în afară de termenii tehnico-ştiinţifici de strictă specialitate. Exemple de neologisme împrumutate din diferite limbi: *din limba franceză: automobil, bacalaureat, balon, bluză, cablu, cartograf, coeziune, departament, a developa, economie, garderob, restaurant* etc.; *din limba italiană: basorelief, capodoperă, camion, chitară, mandolină, solfegiu* etc.; *din limba germană: balonzaid, glaspapir, laitmotiv, lebărvurşt, oberliht, rucsac, şapirograf* etc; *din limba engleză: conveier, radiolocaţie, computer, grep (grepfrut), grepuri-grepfruturi, camping (pron. chemping), parking, pick-up (pron. pic-ap)* etc. (vezi şi §3.B).

c) *Termenii de specialitate* sunt cuvinte caracteristice unor domenii restrânse de activitate sau discipline ştiinţifice, unui sector economic sau administrativ, unei instituţii, unei ramuri tehnice sau unei profesiuni. Pentru fiecare din aceste domenii se formează o terminologie specială, care se prezintă ca un sistem stabil de cuvinte

monosemantice. Polisemia este dificilă sau improprie când comunicarea cere exactitate şi precizie. Când se produc schimbări sau restructurări, atunci termenii sunt definiţi în prealabil, conţinutul lor fiind precizat. *Spre exemplificare*, menţionăm că *în sintaxă* se operează cu termeni specifici de *gramatică: subiect, predicat, atribut, complement*, etc.; *în geometrie* - cu *ipotenuză, catetă, unghi, dreaptă, perpendiculară* etc.; *în petrochimie* - cu *butan, cracare, hidrocarburi, etilenă, detergent, polistiren* etc,; *în meteorologie* - cu *ciclon, culoar depresionar, izobară, nucleu de condensare* etc.; *în administraţie* - cu *formular, adresă, buget, circulară, decret, decizie, lege* etc.; *în armată* - cu *soldat, ofiţer, companie, regiment, front, gură de foc, ordin* etc.

Notă. Şi procesele de producţie tradiţionale (plugăria, creşterea vitelor, cărăuşia, dogăria, zidăria, morăritul , ţesătoria etc.), astăzi înlocuite cu altele moderne sau modernizate (transport, agricultură, zootehnie, construcţii, industria lemnului, industria textilă etc.), au terminologia lor proprie. *De exemplu*, pentru *ţesut* se foloseau: *războiul de ţesut* sau *stativele*, ale cărui piese componente erau: *strat, picioare, stinghii, suluri, furci, vatale, scripeţi, călcători, slobozitori, întinzător, suveică* etc. Unii dintre aceşti termeni s-au învechit, au devenit *arhaisme*, alţii au dobândit un conţinut nou. De exemplu, unealta de bază în ţesătorie este tot *războiul de ţesut*, dar între cel tradiţional şi cel mecanic-modern sunt deosebiri foarte mari.

Terminologiile tehnice moderne se bazează în foarte mică măsură pe termino-logia populară.

- În condiţiile economice şi social - politice actuale, în etapa de tranziţie la economia de piaţă au apărut în vocabular mulţi termeni neologici sau mai vechi din limba franceză sau engleză, precum şi unele cuvinte formate în limba română, care să corespundă noilor realităţi. Exemple: *manager, management, marketing, bursă, bluf, negociere, privatizare, boutique, implementare, indexare, sponsorizare, retehnologi-zare, holding, contencios, consulting, spot, staff, creanţe, accize, dividende, super-market, broker, dealer* etc.

d) *Regionalismele* sunt cuvinte cu o răspândire geografică limitată, cunoscute de vorbitorii dintr-o anumită arie. Regionalismele se înregistrează în hărţi şi atlase lingvistice: pe zone, dialecte şi graiuri. *De exemplu: Moldovenisme: agud, barabulă, bojdeucă, bortă, buhai, ciubotă (ciubotar-cismar), colb, colţuni, curechi, cuşmă, draniţă, dugheană, dulamă, glod, harbuz, jitar, ogradă, oleacă, păpuşoi, perjă, postmagi, prichici, strujan, şleah, zămos, zăplaz* etc. *Regionalisme munteneşti: alde, buduroi, ciurdă, conci, dadă, deliu, fişteică, ghioroc, groştei, a se împosoca, năvleg, pehlivan, pogon, sileav, a se şurupi, teci (păstăi). Regionalisme ardeleneşti: a aldui, bai, ai (usturoi), birău (notar), bolund, cătană, ceacău,cucuruz, duhan (tutun), făgădău, grof, iugăr, laibăr, lepedeu (cearşaf), papistaş, pălincă, sămădău* etc. Mai sunt şi alte regionalisme, de mică circulaţie, în *Banat* (exemple: *frunce, munce, şură* etc.), în *Maramureş* (*clop, horincă* etc.), în *Oltenia* (*muică, ţest, ţol, lubeniţă, juvete* etc.), în *Dobrogea* (*geamie, tui* etc.) şi altele.

- Soarta acestor cuvinte este diferită: o parte din ele pătrund în limba literară, îmbogăţind-o, adăugându-i noi valori stilistice şi semantice, mai cu seamă în stilul

artistic, iar altă parte din aceste regionalisme dispar treptat din uz, trecând în grupul arhaismelor.

- *Termenul de regionalism* este considerat de către unii, în mod greşit, sinonim cu *provincialism*, termen nepotrivit şi neacceptat de specialişti. De asemenea, *regionalismele* nu trebuie confundate cu elementele populare, care sunt fapte lingvistice generale, cuprinzând zone mult mai largi decât regionalismele, fără a fi însă forme corecte, literare. De exemplu, cuvântul *muiere*, din lat. *mulier*, nu este nici literar, nici regional şi nici dialectal, în unele zone este sinonim cu *femeie* sau cu *soţie*, dar în alte zone are *sensuri peiorative*.

Alte *elemente populare* sunt forme neliterare, pronunţări incorecte ale unor cuvinte: *cumpanie, deşte, rubinet, ghivetă, avucat, stăţii, bonlav, genuchi, întânlite, mingie* etc.

Acestea trebuie combătute pentru impunerea şi folosirea formelor corecte, literare, recomandate de DEX şi DOOM.

e) *Cuvintele argotice* sunt caracteristice vorbitorilor unor grupuri sociale restrânse, care le folosesc pentru a nu fi înţeleşi de ceilalţi. Nu numai răufăcătorii şi vagabonzii sunt "creatori" de limbaje "secrete" (exemple: *a gini, biştari, lovele, gagiul, mişto, pe şest, mardeiaş, moacă, a se bunghi, a o uşchi, pârnaie, hubăr, şuriu, şuţi, şmenari, a da şpagă, a face valuri* etc.), ci şi alte categorii, care nu sunt "aşa-nocivi" dar care totuşi, uneori, distonează faţă de respectarea corectitudinii şi purităţii limbii literare. Aşa sunt elevii şi studenţii (exemple: *proful, diriga, mate, bacul, a trage în piept pe profesor - a înşela, a fi grande, e nepotul lui Peşte* etc.); studenţii, soldaţii (exemple: *apevist, tambur, trupete, cocon, a lua în colimator* etc.); frizeri (exemple: *custură* = brici, *greblă* = pieptene, *guşă de somn* = ras cu perdaf, *a ciupi* = a te tăia cu briciul etc.) Asemenea cuvinte ar trebui combătute prin acţiunea de cultivare a limbii române.

f) *Cuvinte aparţinând jargoanelor*. Jargoanele sunt modalităţi de exprimare a pretinsei superiorităţi (suficienţei, snobismului) unei categorii ce se consideră "deasupra" tuturor celorlalţi. Mai cu seamă în secolul al XIX-lea, în rândurile aristocraţiei nobiliare şi ale burgheziei, existau asemenea preocupări de snobism, de diferenţiere prin vorbire "preţioasă" de celelalte categorii sociale pe care le considerau inferioare. Asemenea aspecte au fost satirizate prin operele celor mai de seamă scriitori ai noştri: Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Vasile Alecsandri, B.P. Hasdeu şi alţii. *Exemple de jargoane*: Boierimea, în timpul domniilor fanariote, utiliza un mare număr *de grecisme* (*didascăl, vivlion* = carte, *adiaforie* = indiferenţă, *a pliroforisi* = a informa, *ipolepsis* = stimă, *a cabulipsi* = a umili, *micropsihie* = sfiiciune). După ce limba franceză a ajuns "la modă", în cercurile celor din "înalta societate" erau folosite numeroase "*franţuzisme*" (*demoazelă* = domnişoară, *efasment* = dispariţie, *şic* = distins, *garde-malade* = infirmieră, *a blesa* = a ofensa, *mon cher* = dragul meu, *au revoir* = la revedere). Uneori în jargonul româno-francez sunt incluse şi cuvinte englezeşti (*darling* = dragă, *five o'clock* = reuniune snoabă la ora 5, *high-life* = înalta societate "lumea bună").

Unele din aceste cuvinte au trecut în argouri, cu modificări de formă sensibile: *bişniţă* (afacere dubioasă, necinstită din engl. business), *alivoar* (din frc. *au revoir* = la revedere) etc.

- În ultimul timp au pătruns în limba română multe *anglicisme* şi *americanisme* care se folosesc în mod foarte diferit de către vorbitori din diverse categorii sociale şi din cele mai variate medii. Exemple: *businessman* = om de afaceri, dar şi forma *bişniţar* cu înţelesul de afacerist necinstit; *shop* = magazin, *snak-bar, spot, manager, acţiune managerială, marketing, eşichier, bluf, fani, staff, summit, job-uri, jogging* etc. (Vezi şi § 3).

§ 5. Structura morfologică sau morfematică a cuvântului

a) *Morfeme.* b) *Rădăcină sau radical.* c) *Afixe (sufixe, prefixe, pseudoprefixe).* d) *Temă.* e) *Desinenţe.* f) *Accentul.* g) *Alternanţe fonetice.*

a) *Morfemul este segmentul constructiv al unui cuvânt*, purtător al unui sens determinat lexical sau gramatical. Format prin analogie cu termenul *fonem*, *morfemul* reprezintă, ca şi acesta, o unitate minimală. Deosebirea dintre cele două concepte constă în faptul că fonemul, ca unitate fundamentală a fonologiei, se caracterizează prin capacitatea sa de a distinge cuvintele, de a servi la exprimarea semnificaţiei (de exemplu *eră/a*ră, ca*r*/ca*d* etc.), în timp ce morfemul conţine el însuşi un *sens*. De pildă, în forma verbală *recurgând* , distingem morfemele: *re-*, *-curg*, *-ând*, fiecare având separat un sens lexical sau gramatical. De cele mai multe ori morfemul este reprezentat printr-un şir de forme. Se întâmplă, însă, ca un morfem să coincidă formal cu un fonem. De exemplu, *-e*, din *case* este, în plan morfologic, un morfem, întrucât, în forma dată (ca şi în altele de acelaşi tip: elev*e*, pies*e*, mes*e*) el este asociat cu semnificaţia de plural, în opoziţie cu *-ă* din cas*ă* (sau elev*ă*, pies*ă*, mas*ă*) care are sens de singular.

Analogia cu fonemul constă şi în faptul că *morfemul* trebuie înţeles ca un *element abstract*, care se realizează concret - ca şi fonemul - prin diverse *variante*, în general asemănătoare ca aspect determinate de contexte în care apar. De exemplu, morfemul de plural al substantivelor masculine se poate realiza, în funcţie de finala *radicalului*, fie ca *-i* silabic (codr*i*, miniştr*i* etc.), fie, mai ales, ca *-i* nesilabic (le*i*, pom*i*, câin*i* etc.); morfemul de gerunziu se realizează prin variantele *-ind* (fug*ind*, tă*ind* etc.) şi *-ând* (lucr*ând*, cobor*ând* etc.), fiecare caracterizând anumite grupe de verbe. Aşadar morfemul reprezintă o clasă de variante, întocmai ca fonemul, având un sens lexical sau gramatical.

Morfemele se pot clasifica după diverse criterii ajungând la clase şi subclase caracterizate diferit.

- *După conţinut*, după semnificaţia exprimată, morfemele se împart în *lexicale* şi *gramaticale*.

Morfemele lexicale sunt acele segmente distincte în analiză care au un *sens lexical*: *rădăcina sau radicalul, afixele derivative* (prefixele, sufixele, pseudoprefixe) cu ajutorul cărora se formează cuvinte noi (*în*-tiner-*i*, copil-*aş*, des-rob-*i*-*re*, *stră*-moş-*i*, stră-băt-*eam* etc.).

Morfemele gramaticale sunt elemente cu semnificaţie gramaticală marcând valorile prin care se manifestă diversele categorii gramaticale în flexiunea cuvintelor (genul, numărul, cazul - în flexiunea nominală, modul, timpul, persoana şi numărul în flexiunea verbală - desinenţe şi sufixe). Morfemele gramaticale pot fi grupate, în funcţie de aspectul formal în două clase distincte:

- *Morfeme segmentale* - exprimate prin unul sau mai multe foneme - cuprinzând marea majoritate a morfemelor.

- *Morfeme suprasegmentale*, reprezentate prin *accent* şi *intonaţie*, care contribuie deseori la exprimarea unor valori gramaticale (diferenţieri ale unor forme gramaticale omonime).

- *O clasă aparte* o reprezintă morfemele gramaticale *elemente auxiliare* sau *afixe mobile, morfeme libere* care apar ca elemente separate sintetice, compuse, analitice sau în combinaţii care permit *disocieri, permutări, intercalări* etc.

- *O ultimă clasă de morfeme gramaticale sunt alternanţele fonetice* (*vocalice şi consonantice*) - fenomen frecvent şi specific pentru flexiunea cuvintelor româneşti. Manifestându-se preponderent în cadrul rădăcinii cuvintelor şi fiind asociate, de regulă, cu un anumit morfem, alternanţele fonetice contribuie la exprimarea diverselor valori ale opoziţiilor dintre formele flexionare ale unui cuvânt. De exemplu, deosebirea dintre singularul *stradă* şi pluralul *străzi* este marcată, alături de desinenţele *-ă* şi *-i*, prin alternanţele *a/ă* şi *d/z*; de asemenea, opoziţia de persoană dintre formele *tu dormi / el doarme* se realizează nu numai prin desinenţele *-i* şi *-e*, ci şi prin alternanţa vocalică *o/oa*. Exemple sunt foarte numeroase atât în flexiunea nominală cât şi în cea verbală.

b) *Radicalul* sau *rădăcina* constituie segmentul comun mai multor cuvinte care alcătuiesc o familie lexicală. El conţine sensul lexical primar al cuvintelor din aceeaşi familie. *De exemplu*, în cuvintele *a scrie, a descrie, a înscrie, a prescrie, descriere, scriitor, scriitură, scrisoare, reînscriere*, radicalul este *scri-*. Radicalul poate apărea şi în forme uşor modificate, cauzate de alternanţele fonetice (schimbarea unor componente). *De exemplu*, în cuvintele *pas, a păşi, a depăşi, păşitor*, radicalul *pas/paş*, conţine alternanţa *s/ş*.

c) *Afixele* sunt segmente purtătoare de sens care alipite la radical modifică sensul primar al acestuia, obţinându-se de regulă un cuvânt nou. Afixele alipite înaintea radicalului se numesc ***prefixe***. *Exemple*: *de*scrie, *de*păşi, *de*cădere (prefixul *de-*); *des*face, *des*prinde, *des*cânta (*des-*); *în*negri, *în*nora, *în*desi, *în*nopta (*în-*);

- Afixele alipite după radical se numesc ***sufixe***. De exemplu, scri*itor*, munc*itor*, păş*itor* (*-itor*); băieţ*andru*, copil*andru*, flăcăi*andru* (*–andru*); grădin*iţă*, roch*iţă*, fet*iţă*, poien*iţă* (*-iţă*). *Sufixele* sunt *lexicale* şi *gramaticale*.

- *Sufixele lexicale* contribuie la formarea unor cuvinte noi. De exemplu: Sufixul -*că* (ţăran + *că* = *ţărancă*, sătean + *că* = *săteancă*, orăşean + *că* = *orăşeancă*); sufixul *-ă/tor* (lucr + *ător*, săp + *ător*); sufixul *-eală* (greş + *eală*, obos + *eală*, obloj + *eală*).

- *Sufixele gramaticale* servesc la exprimarea unor categorii gramaticale: modul şi timpul. De exemplu: *modul*: *-it*, *-ind* (amint*it*, auz*it*, fug*it* - participiul); auz*ind*, amint*ind*, fug*ind*, alerg*ând*, mânc*ând* - gerunziul; *timpul*: *-se* (fugi*se*, mânca*se*, scrise*se* - mai mult ca perfect) etc.

- Unele sufixe pot fi în acelaşi timp şi lexicale şi gramaticale. De exemplu, sufixul -*i* este lexical pentru că formează verbe de la adjective şi de la substantive (roşie - a roş*i*, limpede - a limpez*i*), dar este şi sufix gramatical pentru că formează infinitivul unor verbe (arici - a aric*i*, şcoală - a şcol*i*, zăbrea - a zăbrel*i*).

- Atât prefixele, cât şi sufixele pot apărea şi sub forme modificate, prin alte variante fonetice (alternarea formelor componente): prefixele *des-/dez-* (*desface, desprinde, dezbate, dezgheța*); *răs-/răz-* (*răsfira, răsădi, răzgândi*); sufixul *-ător/ătoare* (*alergător / alergătoare, lucrător / lucrătoare*) etc.

- *Pseudoprefixele* sau *prefixoidele* sunt asemănătoare prefixelor cu circulație internațională, formate din cuvinte care mai înainte fuseseră independente, dar ulterior s-au contopit cu cele noi. Exemple: *ante*braț, *ante*penultima, *micro*scop, *micro*sistem, *poli*glot, *poli*semantic etc.

d) *Tema* este partea dintr-un cuvânt care nu se schimbă în cursul flexiunii. Tema poate să coincidă cu radicalul (*cas*ă, *cas*e) sau să fie formată din radical + prefix sau sufix (*de/scrie, dez/bate, scri/itor, greş/eală, copil/andru*) sau din prefix + radical + sufix (*de/scri/ere*).

e) *Desinența* este partea cuvântului care se modifică în cursul flexiunii, exprimând diferite categorii gramaticale (*gen, număr, caz* la *flexiunea nominală*; *persoană* şi *număr* la *flexiunea verbală*). Exemple: *casă/case* - numărul; negr*u*/ neagr*ă*, negr*i*, negr*e* - genul şi numărul; scri*u*, scri*i*, scri*e*, scri*em*, scri*eți*, scri*u* - persoana şi numărul la conjugarea verbului la indicativ prezent fiind deci *desinențe* specifice acestui mod.

Uneori *desinența* poate fi *zero* (notată în lucrările de specialitate cu această siglă ∅). Exemple: alb, alb*ă*, alb*i*, alb*e* primul termen *alb* are desinențe zero (∅); eu fac, tu fac*i*, el fac*e*, noi fac*em*, voi fac*eți*, ei fac - primul şi ultimul, adică persoana I singular şi a III-a plural au desinența ∅ (zero).

- *Radicalul, afixele (prefixele, sufixele)* şi *desinențele* se numesc cu un termen generic *morfeme*. Ele sunt segmente constitutive ale cuvintelor, purtătoare ale unui *sens determinat lexical sau gramatical*.

- Distincția dintre *morfem, radical, temă, afixe, desinențe*, detaşarea unui component de unitatea de bază sau combinarea lui cu o altă bază din care rezultă un cuvânt nou sunt procese de analiză şi sinteză în diacronie, evenimente petrecute în evoluția limbii şi nu se repetă de fiecare dată cu toată încărcătura şi complexitatea lor, când un individ îşi însuşeşte limba maternă. Nimic nu ne împiedică să considerăm că un cuvânt oarecare - *acasă, casă, căsătorie, căsnicie* etc. - poate fi explicat ca o suită terminală *generată* sau *derivată* ca şi formele paradigmatice *casă, case, casa, casei, casele, caselor* etc.

- *Morfemele* pot fi, după *conținut* şi după semnificația exprimată, morfeme *lexicale, gramaticale, segmentale, suprasegmentale, mobile* sau *libere*.

- *Morfemele gramaticale mobile* servesc la exprimarea unor categorii gramaticale, în flexiunea nominală şi verbală sau în *paradigmele* fiecărei clase gramaticale. *De exemplu*, în formele cuvântului *a scrie, am scris, voi scrie*, prepoziția *a* este morfem caracteristic infinitivului, verbul auxiliar *am* este morfem al perfectului compus, iar verbul auxiliar *voi* este morfem al timpului viitor.

f) *Accentul* este un morfem suprasegmental deoarece însoţeşte cuvântul nefiind segment semnalat grafic. El are rolul de a diferenţia cuvintele (*colonie* şi *colónie*, *háină* şi *haină*, *vesélă* şi *véselă*) sau forme omografe din diferite clase sau categorii gramaticale (*adúnă* şi *adună*, *cântă* şi *cântă*, *ridică* şi *ridică*).

- În limba română, accentul nu are loc fix, ca în franceză, unde stă pe ultima silabă, sau în maghiară, pe prima silabă a cuvântului. Accentul românesc este liber, deşi, de obicei stă pe penultima silabă, dar poate să ocupe şi alte locuri (pe ultima silabă, pe antepenultima, uneori chiar pe prima silabă). Exemple: acásă, bibliotécă, radióuri, alergáre, popór, măséa, caféa etc.; purtáserăm, văzúserăţi, péşteră, péşterile, pásăre, márgine, répede, prépeliţă, véveriţă etc.

De obicei în flexiunea nominală şi pronominală, accentul românesc are loc *stabil* (bibliotécă, bibliotéci, bibliotécile, bibliotécarilor) indiferent de gen, număr sau caz. În flexiunea verbală, accentul se schimbă deseori de la gen, număr, persoană, timp, mod (eu pórt, tu purtái, noi purtáserăm, a purtá, purtând; eu văd, tu văzúşi, voi vedéaţi, văzúserăţi etc.)

- Multe cuvinte şi forme gramaticale cunosc o *dublă accentuare*. Exemple: bólnav / bolnáv (ultima este corectă), dúşman / duşmán, vérigă / verígă, dúminică / duminícă, profésor / profesór, súntem / suntém, súnteţi / suntéţi (de regulă ultimele forme sunt literare).

- *Formele duble* de accentuare se întâlnesc în special la *neologisme* (ántic / antíc, carácter / caractér, début / debút, mátur / matúr, precéptor / preceptór, regízor / regizór, séver / sevér, símbol / simból, vestíbul / vestibúl etc.). Şi în aceste exemple, a doua formă este cea acceptată de normele ortoepice ale limbii literare actuale.

- Rolul accentului în limba română este foarte important nu numai din punct de vedere lexical sau morfologic, dar şi sintactic şi stilistic.

Notă: În toate situaţiile când există nedumeriri cu privire la accentuarea şi, în general, la pronunţarea sau scrierea unor cuvinte, trebuie să se consulte ultimele dicţionare al limbii române (DOOM, DEX, DLR, DLRM, DN) şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a, Editura Academiei, 1995.

B. Alternanţele fonetice au de asemenea un rol deosebit în structura morfematică a cuvântului. Prin alternanţă fonetică se înţelege schimbarea regulată a unui sunet din rădăcină sau tema cuvântului în alt sunet mai mult ori mai puţin diferit de cel dintâi. Alternaţele fonetice se produc în cursul derivării, al formării de cuvinte noi cu afixe, precum şi în cursul flexiunii nominale sau verbale. Ele pot fi vocalice sau consonantice şi se întâlnesc mai ales la substantive, adjective şi verbe. Dintre *alternanţele vocalice* exemplificăm: *a/e* (fată/fete, masă/ mese); *a/ă* (carte/cărţi, parte/părţi); *ă/e* (măr/meriş, văr/veri); *o/u* (soră/surori, noră/nurori) etc. Mai pot alterna vocale cu semivocale sau cu *diftongi* (om/oameni, leu/lei, meu/mei etc.). *Alternanţele consonantice*. Exemple: *d/z* (cred/crezi, brad/brazi); *t/ţ* (pot/poţi, frate/fraţi); *s/ş* (frumos/frumoşi, duios/duioşi) etc.

C. Familia lexicală constituie totalitatea cuvintelor formate prin derivare, prin compunere şi prin schimbarea valorii gramaticale de la acelaşi cuvânt de bază. Astfel, de la verbul *a face* au fost formate mai multe derivate cu *prefixe* (exemple: *făcător, făcătură* etc.), *derivate parasintetice* cu prefixe şi sufixe în acelaşi timp (*prefăcător, prefăcătorie* etc.) şi *compuse propriu-zise* sau cu elemente de compunere: *binefacere, binefăcător, răufăcător* sau *contraface* (format din elementul de compunere *contra* + *face*).

Theodor Hristea, într-un studiu (publicat în revista "*Limba română*", nr. 6, 1977), susţine că ar trebui să se introducă şi conceptul de *familie frazeologică* a aceluiaşi cuvânt, dând ca exemple *combinaţiile frazeologice* care pornesc de la un cuvânt de bază şi care au unitate şi valori stabile lexicale şi gramaticale. De exemplu, de la cuvântul *mână* s-au format următoarele combinaţii frazeologice: *mână în mână, peste/mână, pe sub/mână, a da mâna, a fi mână spartă, a avea pe cineva la mână, a pune mână de la mână* ş.a.

D. Analiza structurii morfematice a unui cuvânt presupune deci segmentarea cuvântului în forme determinate de *flexiunea* sa. De pildă, în forma verbală *desfăceam* distingem *desinenţa -m*, prin comparaţie cu alte persoane ale *paradigmei* de imperfect (*desfăceai, desfăceaţi* etc.), şi sufixul de imperfect *-ea*, prin raportarea la alte tipuri ale indicativului sau la alte moduri (*desfăcui, desfăcuşi* sau *desfăcând*); segmentul *desfac* este şi el analizabil în *prefixul des-* (cu ajutorul căruia se formează verbul respectiv de la *a face* şi prin care se opune altor derivate ca *a reface, a preface*) şi rădăcina *fac*. *Morfemele* rezultă din opoziţiile paradigmatice, flexionare, reprezentând deci o marcă a diverselor valori gramaticale. Pentru a stabili corect morfemele unui cuvânt trebuie să procedăm la compararea diferitelor forme ale aceluiaşi cuvânt şi a cuvintelor din aceeaşi familie. *De exemplu*, structura morfematică a cuvântului *însemnare* se poate stabili astfel: *semn* constituie *rădăcina* sau radicalul, *însemnar* constituie *tema* formată din prefixul *în-* plus radicalul *semn* plus sufixul *-ar*, iar formele *însemnare/însemnări* sunt rezultate din temă plus desinenţele *-e* (pentru feminin singular) şi *-i* (pentru plural) la care se mai sesizează tot odată şi alternanţa fonetică *a/ă*.

Deci *morfemele* sunt: prefixul *-în*, radicalul *semn*, sufixul *-ar*(*e*) care conţine şi desinenţa *e*, iar pentru *însemnări* se adaugă alternanţa fonetică *a/ă* şi desinenţa *-i* care este marcă a pluralului şi alternează cu *-e*. Această analiză morfematică se poate compara şi cu alte cuvinte derivate tot de la radicalul *semn* (*consemnare/consemnări, desemnare/desemnări*), precum şi formele de la toate modurile şi timpurile verbelor *a semna, a însemna, a consemna, a desemna*, unde se folosesc şi *morfeme gramaticale, sufixe* pentru diferenţierea modurilor şi timpurilor, şi *desinenţe* pentru diferenţierea formelor de persoană şi număr.

Notă: Segmentul *în-* nu este întotdeauna prefix, deoarece în unele cuvinte face parte din *radical* (Exemple: *înainte, a înainta, a înota, a învăţa* etc.). Atunci când avem prefix într-un cuvânt care începe cu *n*, se scriu doi de *n* (Exemple: *înnora, a înnopta, a înnegri* etc.).

§ 6. Mijloacele de îmbogățire a vocabularului

A. ***Mijloace interne***: a) *Derivarea*; b) *Compunerea*; c) *Abrevierea*; d) *Formațiile analitice*; e) *Conversiunea*.

B. ***Mijloacele externe***: a) *Împrumuturile*; b) *Calcul lingvistic*.

Vocabularul unei limbi, în cursul evoluției sale, se modifică, se îmbogățește și se perfecționează continuu.

Îmbogățirea vocabularului se realizează prin *mijloace interne și mijloace externe*.

A. ***Mijloacele interne*** sunt *derivarea, compunerea, abrevierea, formațiile analitice, conversiunea (schimbarea clasei lexico-gramaticale)*.

a) *Derivarea* se face prin *prefixare* (*cu prefixe și pseudoprefixe*. Exemple: *des-/coase, pro-/duce, pro-/păși, pro-/pune; stră-/vechi, stră-/bun, stră-/moș, inter-/belic, inter-/dependent, inter-/național; contra-/atac, contra-/indicat, contra-/marcă*), prin *sufixare* (cu *sufixe lexicale*: *acru, ameți, cheltui +/-eală; ars, apucat, candidat +/-ură*) și prin *regresiune* (afixele sunt înlăturate: a cânt*a*/*cânt*, auz*i*/*auz*, greș*i*/*greș*, omor*î*/*omor*, treier*a*/*treier*).

- Nu toate prefixele și sufixele au aceeași importanță din punct de vedere al limbii române actuale. Unele din ele și-au pierdut total sau parțial capacitatea de a da derivate. Acestea sunt *neproductive*. De exemplu, prefixul *stră-*(*străvedea, străvechi*), și sufixul *-ei* (*ardei, putinei*) etc.

Prefixele și sufixele cu ajutorul cărora se obțin în limba română contemporană noi derivate se numesc *productive*.

- Dintre *prefixele productive*, cităm: ***con-(co-)***: *conlocuitor, coexistă*; ***des-(dez-)***: *descoase, dezrobi*; ***în-***: *a înșira, a înnoda, a înnora, înnegri*; ***ne-***: *necurat, nevăzut, nedreptate*; ***răs-(răz-)***: *răsputere, răscumpăra, răstălmăci, răspoimâine, răzda*; ***re-***: *reface, relua, revenire, readuce, reverifica* etc.

- Dintre *sufixele productive* cităm: ***-ar***: *oțelar, cizmar, bucătar, strungar*; ***-aș***: *cuțitaș, copilaș, băiețaș*; ***-ătate***: *străinătate, vecinătate*; ***-eală***: *greșeală, flecăreală*; ***-ean***: *sătean, bucureștean, orășean*; ***-easă***: *bucătăreasă, lăptăreasă, spălătoreasă*; ***-et***: *bănet, făget, păsăret, tineret*; ***-ie***: *bărbăție, omenie*; ***-ism***: *pașoptism, clasicism, romantism, pluralism, umanism*; ***-ist***: *ceferist, tractorist*; ***-tor***: *vopsitor, săpător, muncitor*; ***-al***: *săptămânal, vamal*; ***-ar***: *familiar, inelar, bucătar*; ***-bil***: *descifrabil*; ***-esc***: *românesc, tineresc*; ***-iu***: *argintiu, plumburiu*; ***-iza***: *alfabetiza, abstractiza, a privatiza*; ***-isi***: *aerisi, istorisi* etc.

- Dintre *pseudoprefixe*, cităm: ***ante-***: *ante*braț, *ante*proiect; ***anti-***: *anti*infecțios, *anti*social; ***arhi-***: *arhi*cunoscut, *arhi*plin; ***contra-***: *contra*atac, *contra*indicat; ***extra-***: *extra*terestru, *extra*fin; ***inter-***: *inter*național, *inter*pune; ***micro-***: *micro*element, *micro*buz; ***post-***: *post*liceal, *post*față; ***semi-***: *semi*cerc, *semi*lună; ***super-***: *super*sonic, *super*vizat; ***supra-***: *supra*preț, *supra*încărca; ***trans-***: *trans*carpatic, *trans*pune.

- În afară de *derivarea propriu-zisă*, există și o *derivare regresivă* sau *inversă*. Ea constă în suprimarea unor afixe pentru a forma cuvinte noi. De exemplu, derivate regresive sunt așa-zisele substantive postverbale: *blestem* din verbul *a blestema*, *îndemn*

din *a îndemna*, *alint* din *a alinta*, *tremur* din *a tremura*. Multe dintre aceste forme au valori expresive deosebite şi se întâlnesc mai ale în stilul artistic sau beletristic.

- Despre formarea cuvintelor s-au scris multe lucrări, în care găsim puncte de vedere diferite. Unii lingvişti consideră că această problemă este de natură morfologică şi o tratează în cadrul morfologiei. (Cea mai importantă lucrare este "*Formarea cuvintelor în limba română*", redactori responsabili acad. *Al. Graur* şi *Mioara Avram*).

- *Derivarea* cu sufixe este, de asemenea, tratată în multe lucrări de lingvistică, fiind considerată mult mai importantă şi mai răspândită decât cea realizată cu prefixe. După o statistică aproximativă, există în limba română circa *500 de sufixe* grupate pe categorii *lexicale, gramaticale* (substantivale, adjectivale verbale, adverbiale) şi *semantice*, ducând apoi la alte clasificări ale derivatelor realizate în câteva categorii importante, dintre care cităm: *derivate-nume de agent* (cositor, cizmar, jurist etc.), *derivate abstracte* (bunătate, ciudăţenie, îndrăzneală, vrednicie etc.), *derivate diminutivale* (căluţ, floricică, fràţior, băieţaş, puiculiţă etc.), *derivate augmentative* (băieţos, puştan, măturoi, beţivan etc.), *derivate cu sens colectiv* (ţărănime, brădet, tufiş, cânepişte etc.), *derivate care indică originea* (albanez, clujean, muntean, oltean, franţuzesc, rusesc, englezesc etc.). Mai sunt, de asemenea, şi alte clasificări ale derivării prin sufixe şi prefixe cu valori lexicale, gramaticale şi stilistice diferite. (Cf. *Procedee interne de îmbogăţire a vocabularului* de *Theodor Hristea*, E.D.P., 1983). De asemenea, multe exemple şi completări se pot găsi în lucrările despre structura morfologică sau morfematică a cuvântului (vezi § 5 C).

b) *Compunerea* este, de asemenea, un mijloc important de îmbogăţire a vocabularului. Se realizează pri *contopirea* sau *alăturarea* unor cuvinte care formează împreună un cuvânt nou. Exemple: *untdelemn, doisprezece, cumsecade, nemaivăzut, Câmpulung* etc. Compunerea se mai realizează şi prin *izolarea* unor sintagme, scrise fie cu *cratimă* (*floarea-soarelui, câine-lup, traistă-goală, aşa-zis, du-te–vino*) fie fără nici un semn (Delta Dunării, Liceul German din Bucureşti, Teatrul Dramatic din Constanţa etc.).

- În stilurile administrativ şi ştiinţific, mai ales se folosesc multe *cuvinte compuse* cu *elemente savante* (*aerodrom, ergonomie, epistemologie, electroliză, neurolog, motonavă, amorf* etc.). Alte elemente de compunere savante: *aer(o)-* (aerostat), *agro-* (agrotehnică), *auto-* (autogară), *biblio-* (bibliotecă), *bio-* (biografie), *cardio-* (cardiologie), *crono-* (cronologie), *demo-* (democraţie), *fono-* (fonograf), *geo-* (geologie), *hidro-* (hidrocentrală), *-morf-* (morfologie, amorf), *psiho-* (psihologie), *-tec(ă)-* (cartotecă, discotecă) etc.

- Despre scrierea corectă a cuvintelor compuse vezi § 11.

c) *Abrevierea* este asemănătoare compunerii: se realizează prin izolarea primelor litere sau a unor fragmente de cuvinte. Substantivele proprii alcătuite din iniţialele unor cuvinte se scriu de regulă cu majuscule, urmate sau nu de punct după fiecare iniţială: S.N.C.F.R. sau SNCFR, C.E.C. sau CEC, O.N.U. sau ONU = Organizaţia Naţiunilor Unite. Substantivele comune compuse din iniţiale ale unor cuvinte sau ale părţilor componente ale acestora (prefix, element de compunere) se pot scrie cu majuscule, urmate sau nu de punct (P.F.L. sau PFL = plăci fibrolemnoase; B.C.A. sau BCA etc.).

Separarea literelor prin puncte este greşită atunci când sunt cuvinte compuse din fragmente de cuvinte. De exemplu: *ASIROM, Plafar, Rompres, TAROM - S.A., ARTEXPO, Romexpo, Romtelecom* etc.

Uneori, de la cuvintele compuse prin abreviere se pot forma noi cuvinte prin derivare cu sufixe: *ceferist, orelist* etc. În ultimii ani au apărut noi cuvinte compuse prin abrevieri, care sunt rezultatul transformărilor din viaţa economică şi politică. Exemple: *Agroexport - S.A. Constanţa, Intexport S.R.L. - Bucureşti, Braiconf S.A. - Brăila, CAROM - S.A., METROREX, S.C. Mondexim, R.A.T.B., Mediafax, BANCOREX S.A., SIROM S.R.L. - Bucureşti, Faur S.A. - Bucureşti* şi multe altele.

d) *Formaţiile analitice* sunt structuri stabile de cuvinte în care termenii îşi pierd semnificaţia lor proprie pentru un sens general comun. Cele mai numeroase formaţii stabile sunt *locuţiunile: aduceri-aminte* (= amintiri), *băgare de seamă* (= atenţie), *de treabă* (= cinstit, cumsecade), *fără minte* (= nesocotit), *a-i face trebuinţă* (= a-i trebui), *a prinde de veste* (= a observa), *din când în când* (= câteodată), *cu toate că* (= deşi).

Asemănătoare cu locuţiunile sunt *expresiile*, echivalente cu un cuvânt simplu sau cu o altă construcţie: *cât negru sub unghie* (= foarte puţin), *a fugi mâncând pământul* (= a fugi foarte repede). Locuţiunile şi expresiile au valoarea părţilor de vorbire şi îndeplinesc aceleaşi funcţii sintactice.

- *Expresiile şi locuţiunile* constituie construcţii sintactice cristalizate în decurs de veacuri exprimând înţelepciunea poporului român. *Exemple: a ascunde ac în miere* (cei făţarnici, cu vorba blândă, dar cu gânduri ascunse), *ca prin urechile acului* (cu mare greutate), *a nu-i fi cuiva boii acasă* (a fi indispus), *s-a făcut agurida miere* (s-a îmbunat), *cusut cu aţă albă* (neadevărat, vizibil), *a face din ţânţar armăsar* (a exagera), *din bob în bob* (amănunţit), *cu jumătate de gură* (fără convingere), *cu jalba-n proţap* (a face reclamaţie), *a o lăsa baltă* (a lăsa ceva neschimbat), *a-şi da arama pe faţă* (a o demasca) etc.

e) *Conversiunea*, numită şi derivare improprie, constă în trecerea unor cuvinte dintr-o clasă morfologică în alta (cer *albastru* - *albastrul* cerului; *ars* de soare - miroase a *ars*). Trecând într-o altă clasă gramaticală, cuvântul îşi schimbă sensul şi funcţia gramaticală.

- *Conversiunea* mai este denumită şi *schimbarea valorii gramaticale*. După clasa morfologică în care trec cuvintele respective:

- *substantivizare*: *muncitor - muncitoare* (din adjective devin substantive); *eul meu = sinea mea* (din pronume devin substantive); *binele* nu se uită uşor (din adverb devine substantiv); *culesul* fructelor (din supin devine substantiv).

- *adjectivizare*: gând *ascuns*, vorbe *răspicate* (din participii devin adjective); mână *tremurândă* (din gerunziu devine adjectiv);

- *adverbializare*: scrie *frumos*, vorbeşte *răspicat* (din adjective devin adverbe); *vara* e cald, *dimineaţa* e răcoare (din substantive devin adverbe);

- *trecerea cuvintelor autonome în categoria instrumentelor gramaticale: foarte* bine, *voi* merge, trece *prin dreptul* casei etc.

B. *Mijloacele externe* de îmbogățire a vocabularului sunt *împrumuturile* și *calcul lingvistic*.

a) *Împrumuturile lexicale* în vocabularul limbii române sunt inovații de proveniență externă care constau din cuvinte și expresii luate din diferite limbi străine și adăugate fondului lexical existent (Vezi și § 3B.). Termenul *împrumut lexical* acoperă o zonă foarte largă în explicarea creșterii cantitative a lexicului atât în diacronie, cât și în sincronie. Termenul *neologism* (cuvânt nou) are legătură cu împrumutul, dar nu trebuie confundat cu acesta. În sens larg, după cum arăta acad. *Iorgu Iordan* (*Limba română contemporană*, 1978), *neologism* este orice cuvânt nou, împrumutat sau creat prin mijloace interne; în sens restrâns, neologism este numai cuvântul străin îmrumutat la o dată nu prea îndepărtată. Neologismul prezintă noutate pentru limba care-l împrumută, nu și pentru limba din care este luat, deși, în general, și acolo are, uneori, caracter neologic. Și celelalte cuvinte mai vechi, împrumutate înainte de secolul al XIX-lea, au avut la început un regim asemănător cu al neologismelor, pe care însă, datorită uzajului, l-au pierdut. Aceasta înseamnă că un cuvânt este neologism atâta timp, cât este simțit ca o noutate, iar caracterul neologic al cuvintelor cunoaște diferite grade, dacă privim lucrurile de pe pozițiile evoluției limbii. La stabilirea acestei gradații trebuie avut în vedere criteriul timpului și al frecvenței. Cu cât un împrumut se învechește și are circulație largă, cu atât se pierde aspectul său de inovație. Gradul de noutate al unui cuvânt poate varia și după vorbitor, dar trebuie să-l analizăm din punct de vedere al limbii, nu al vorbirii.

Neologismele sunt inovații care afectează cel mai puțin raporturile unităților lexicale în sistemul vocabularului românesc, deoarece, în faza incipientă a pătrunderii lor, în circulație, nu sunt motivate ca structuri lingvistice. Împrumuturile din fondul latin - *abecedar, ablativ, abrevia, abroga, subiect, obiect* etc. nu sunt motivate structural. Dar, dacă în limba de origine, un cuvânt împrumutat este motivat, elementele formative ale motivării lor structurale devin, cu timpul analizabile și chiar productive și cuvântul dat devine motivat și în limba care l-a primit. În alte situații și acestea formează majoritatea, împrumutul neologic se încadrează într-un microsistem de motivare structurală existent în vocabular, fie pentru că are și în limba de origine aceeași motivare, fie pentru că în procesul de adaptare i se adaugă normativele necesare acestei motivări. De exemplu, neologismul *solicitator*, lat. *sollicitator*, it. *sollecitatore* este un împrumut gata motivat, deoarece se încadrează în suita numelor de agent motivate cu sufixul *-tor*, iar neologismul *recomandare, recomanda* <fr. *recommander*, este motivat cu formantul românesc *-are*, semnificând acțiunea de *a recomanda*. Asemănătoare este situația neologismelor *anticipare, consemnare, dezarmare* etc., *austeritate, comoditate, duplicitate* etc.

- Cauzele inovațiilor lexicale prin împrumuturi de cuvinte neologice sunt de natură economică și socială; se împrumută cuvinte care semnifică aspecte noi ale culturii materiale și spirituale ale comunității lingvistice românești, ceea ce înseamnă că atât *semnificantul*, cât și *semnificatul* sunt inovații și îmbogățesc simultan atât patrimoniul lingvistic, cât și câmpul de referință semantică extralingvistic, constituind *o expansiune cantitativă și calitativă*. Mai mult însă, sunt cazuri în care inovațiile de vocabular sunt

determinate de apariţia unui câmp semantic nou, determinat, la rândul lui, de aspecte noi, inexistente ori nedescoperite în realitatea extralingvistică dată. Aşa este cazul cu terminologia tehnică şi ştiinţifică din zilele noastre determinată de cerinţele modernizării şi tehnologizării din ţările avansate şi care alimentează tot mai mult lexicul internaţional.

Notă: O definiţie strict fonologică a cuvântului ca secvenţă (ori sintagmă) autonomă de foneme nu este satisfăcătoare, dacă nu se relevă şi caracterul biplan, deoarece o secvenţă fonologică este planul expresiei cuvântului numai şi numai dacă este *semnificantă*, dacă poate fi identificată simultan şi ca *semnificat*. Numai în felul acesta cuvântul este un element pozitiv ca *unitate simultană* a ***semnificantului*** cu ***semnificatul*** lui. Considerate separat *aceste două feţe ale cuvântului sunt diferenţe de sunete, combinate cu diferenţe de sens*; luate împreună ele constituie o unitate pozitivă angajată în sistem în opoziţie cu alte unităţi ale aceleiaşi ordini. Astfel, secvenţa monosilabică *stoc* este *semnificantul* cuvântului *stoc*. (*André Martinet* în *Elemente de lingvistică generală*, 1963, arată că *unitatea biplană a cuvântului constă dintr-o latură* ***semnificată*** *(sensul sau valoarea) şi o latură* ***semnificantă*** *(forma fonică)*).

- *Neologismele împrumutate* sunt de origini foarte variate, dar provin mai ales din *limbile clasice (greacă şi latină)*, din *limbile romanice* îndeosebi din *l. franceză şi italiană* - şi din *limbile germanice (germana şi engleza)*. Împrumuturile lexicale presupun un anumit contact între limba română şi limbile de origine, adică existenţa unor situaţii de *bilingvism*, a unui număr mai mult ori mai puţin însemnat de vorbitori bilingvi care să asigure un contact de-ajuns de puternic, un climat socio-cultural şi lingvist adecvat, pentru a asigura introducerea în limba română a cuvintelor străine.

- *Exemple de împrumuturi* din diferite etape ale evoluţiei limbii române: *Neologisme latine şi greceşti* din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea (din lucrările cronicarilor moldoveni şi munteni): *filosofie, sacrament, teatru, tiran, pompă, piramidă, custodie, astrolog, caligraf, catalog, cauză, figură, generos, gentil, lexicon, muzică, ochean, organ, stemă, astronom, calendar, comisar, consul, cosmografie, fantezie, planetă, compliment* etc.

- *Neologisme latino-romanice*: a abroga, a absolvi, abstract, a abunda, accent, activ, actual, acut, acvilă, adagiu, a adjudeca, adjunct, a admite, a adnota, a agita, a amplifica, conştiinţă, esenţă, existenţă, calitate, a conchide, consecvenţă, consecinţă, egal, hegemon şi altele.

- *Împrumuturi din limbile romanice apusene*: *Neologisme franceze şi italiene*: *insulă* înlocuieşte pe *ostrov*, *spion* pe *iscoadă*, *amendă* pe *geremea*, *bazin* pe *havuz*, *bijutier* pe *giuvaer* etc. (Alte exemple din alte limbi - vezi § 3 B).

- *În limba română actuală* au pătruns foarte multe cuvinte noi mai cu seamă din *domeniul tehnic, economic şi social-politic*. *Exemple*: *agregaţie, bowling* (pron. bauling), *bluf* (pron. blaf - inducere în eroare), *brainstorming, buvabil, eşichier, holding, boutique, diasporă, disidenţă, flash* (pron. fleş), *feed-back* (pron. fid-bec), *feeling* (pron. filin), *jogging, interacţie, implementare, staff, lobby şi lobbying, fixing bancar, indexare, negociere, sponsor - sponsorizare, shop, smog, snack-bar* (pron.

snec-bar), *show* (pron. şou), *play-back* (pron. plei-bec) etc. (Unele cuvinte dintre acestea sunt numite *anglicisme*, deoarece provin din limba engleză).

Deşi cuvintele împrumutate în secolele trecute au suferit adaptări fonetice, gramaticale şi semantice, potrivit normelor limbii române, totuşi multe dintre cuvintele noi care au pătruns în ultimii ani sunt scrise şi pronunţate diferit în presă, la radio şi la televiziune, nefiind încă adaptate şi inserate în DOOM sau în ÎOOP.

b) *Calcul lingvistic* este traducerea morfemelor unui cuvânt sau a componentelor unui cuvânt compus ori ale unei locuţiuni prin echivalente româneşti. De exemplu: *cale ferată* (după fr. *voie ferée*), *a obţine* (fr. *obtenir*), *purtător de cuvânt* (după fr. *port-parole*), *război-fulger* (după germ. *Blitz-Krieg*) etc.

Calcul lingvistic constituie deci un mijloc extern de îmbogăţire a vocabularului, care constă în copierea, imitarea sau împrumutarea aşa-zisei structuri sau forme interne a unui cuvânt străin (derivat sau compus). Adică elementele alcătuitoare ale cuvântului străin sunt traduse în întregime sau numai parţial. Astfel, frc. *entrevoir* (format din *entre* = "între" şi *voir* = "a vedea") a fost redat în limba română prin *a întrevedea* care are exact acelaşi sens. După frc. *sentiment* s-a format *simţământ*, analizabil în rădăcina *simţ-* (care este a verbului *a simţi* corespunzător frc. *sentir*) + sufix *-(ă)mânt*, căruia în frc. îi corespunde *-ment*. Acelaşi cuvânt a fost odată împrumutat şi a dat în româneşte *sentiment*, iar a doua oară a fost "tradus" sau *calchiat* şi a dat naştere unui derivat *simţământ*. Dacă în procesul calchierii este tradusă numai o parte a modelului străin, adică un element constituent, *calcul este parţial*. Exemple: *concetăţean* (format din *con-* + *cetăţean*, după frc. *concitoyen*), *demers* (alcătuit din *de-* + *mers*, după frc. *démarché*). Când sunt traduse toate elementele constituente, *calcul este total*. Exemple: *întreprindere* (după frc. *entreprendre*), *supraveghea* (după frc. *surveiller*), *dreptunghi* (format din *drept* + *unghi*, după frc. *rectangle*, iar acesta este împrumutat din lat. *rectangulus*, compus din *rectus* "drept" şi *angulus* "unghi"). Tot un calc de structură totală reprezintă şi *anotimp*, al cărui model este germ. *Jahregzeit* (literal: *timpul anului*).

Adeseori sunt calchiate şi *unităţi frazeologice* - combinaţii lexicale cu caracter constant, reprezentând echivalente reale ori numai potenţiale ale unor cuvinte. *Calcuri frazeologice. Exemple*: *a lua cuvântul* (după frc. *prendre la parole*), *a cădea de acord* (după frc. *tomber d'accord*), *a trece în revistă* (după frc. *passer en revue*), *farfurie zburătoare* (după engl. *flying saucer*) etc. Rezultă că acest tip de calc constă în *traducerea literală* a unei unităţi frazeologice străine, ceea ce duce la apariţia, în limba română, a unei combinaţii lexicale stabile, care are o structură identică ori foarte asemănătoare cu a *modelului calchiat*.

§ 7. Structura vocabularului din punct de veder semantic şi stilistic. Semantica sau semasiologia.

Semantica sau semasiologia este o disciplină (ştiinţă) relativ nouă, parte componentă a lexicologiei (sau a ştiinţei despre cuvânt) care se ocupă în primul rând cu studiul schimbărilor de sens ale cuvintelor în etape succesive sau în contexte diferite.

Primul lingvist român care s-a ocupat de această ştiinţă a fost *Lazăr Şăineanu* care, în anul 1887, a publicat lucrarea "*Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor*". Aproape toţi lingviştii îl consideră însă ca părinte al semanticii lexicale pe filologul francez *Michel Bréal*, autor al lucrării "*Essai de semantique. Science de significations*" (Paris, 1897).

- Termenul de bază cu care operează *semantica lexicală* este *conceptul de "sens"* care desemnează "însuşirea obiectelor reflectată în mintea noastră" (prin *obiecte* înţelegându-se nu numai ceva concret, ci şi procese, fenomene, caracteristici etc.).

În mod obişnuit, un cuvânt are mai multe sensuri, însă analizat într-un anumit context, el are un singur sens sau înţeles lexical, pus în valoare de relaţiile lui cu celelalte cuvinte. Când aceluiaş cuvânt (înveliş ori complex sonor) i se asociază mai multe sensuri, avem de-a face cu fenomenul numit *polisemie* sau *polisemantism*. Limba română este cunoscută ca o limbă cu o bogată semantică sau cu vocabular polisemantic renumit. Când numărul sensurilor unui cuvânt polisemantic este exagerat de mare (vezi cazul verbului *a face* căruia în *DEX* i se dau 20 de sensuri importante), avem de-a face cu fenomenul numit *pletoră semantică*.

A. Structura lexico-semantică a cuvântului. Sens lexical. Sens motivat şi sens nemotivat. Semnificant şi semnificat. Denotaţie şi conotaţie.

a) Totaliatatea sensurilor unei unităţi lexicale formează *structura lexico-semantică a cuvântului*. Numim *sens lexical* înţelesul pe care vorbitorii îl atribuie unui cuvânt. De exemplu, cuvântului *casă* vorbitorii îi atribuie înţelesul "clădire servind de locuinţă omului". În alte limbi, acelaşi înţeles este acordat altor cuvinte: frc. *maison*, germ. *Haus*, rus. *dom*.

- *Cuvintele autonome* (care denumesc obiecte, exprimă însuşiri, caracteristici, acţiuni, numărul, ordinea, numele obiectelor, imită sau exprimă stări, emoţii etc.) au sens lexical.

- *Cuvintele - instrumente gramaticale* (care servesc la realizarea unor relaţii ce se stabilesc între cuvintele autonome în cadrul unor enunţuri) sunt lipsite de sens lexical.

- Faptul că asociem sensul casă (= clădire servind de locuinţă omului) la complexul fonic *casă* pare întâmplător, adică *nemotivat*. De fapt, de ce cuvântul *casă* înseamnă *casă* şi nu altceva? Cuvântul *a mârâi* însă imită prin structura sa fonică zgomotele produse de un câine aţâţat. În acest caz, între complexul fonic şi sens se stabileşte o anumită corespondenţă, *sensul este motivat*.

b) Rezultă, deci, că în limbă există *cuvinte cu sens motivat* şi *cuvinte cu sens nemotivat*.

- Din punctul de vedere al vorbitorului contemporan, cele mai multe cuvinte au *sensuri nemotivate*. (Exemple: *om, bun, râde, bune*). Alte cuvinte au *sensul motivat fonetic* (*bocănit, cuc, mormăie*) - structura lor fonetică imită zgomote din natură.

- Alte cuvinte au *sensul motivat morfematic*. Exemple: *desface, desprinde, desfrunzi, făuritor, alergător, îmblânzitor, copiliţă, rochiţă*; prefixul *des-* exprimă ideea de separare, sufixul *-tor* indică agentul unei acţiuni, sufixul *-iţă* este diminutival.

- *Cuvinte cu sens motivat sintagmatic*: a face explozie, maşini-robot, din când în când. Sensul lor rezultă din relaţiile stabilite între elementele componente.

- *Cuvinte cu sens motivat semantic*: Stâlpii societății, Gurile Dunării, Cheile Bicazului. Sensul construcțiilor se realizează prin transfer, datorită asemănării sau funcției.

- *Din punct de vedere al istoriei limbii* toate cuvintele au sensuri motivate: cuvintele latine *homo, bonus, bene,' ridere*, moștenite în limba română au devenit *om, bun, bine, a râde*.

Uneori, cuvintelor li se atribuie o *etimologie falsă*, din dorința de a apropia un cuvânt de un anumit etimon (cuvânt de bază). De exemplu, cuvântul *moravuri* este o creație cultă (în secolul trecut) prin apropierea cuvântului *năravuri* (de origine slavă) de cuvântul latin *mores* (= *obiceiuri*).

- *Etimologii populare*. Tendința populară de a încadra un cuvânt împrumutat, prin modificarea formei și a înțelesului lui, într-o familie de cuvinte cunoscute duce la *etimologii populare*. Exemple: *lăcrămație* (în loc de *reclamație*), care a fost pus în legătură cu *lacrimă, renumerație* (în loc de *remunerație*), pus în legătură cu *a număra, răspunzabil* (în loc de *responsabil*), pus în legătură cu *a răspunde* etc.

B. Semnificația. Semnificant și semnificat. Denotație și conotație

Între termenii *sens* și *semnificație*, se mai folosesc și termenii *înțeles, accepție, valoare, funcție*, prin care în lingvistica românească se definește conținutul cuvântului sau *semnificatului* lui. *Prin sens* înțelegem modul în care cuvântul *semnifică*, deci realizează semnificația în context unic.

- Spre deosebire de *sens*, termenul *semnificație* este un *cuvânt motivat structural*; sufixul *-(i)fica*, pe care îl găsim și la alte derivate, înseamnă *a face, a determina* ca *ceva* să devină *ceva*, adică *semn + ifica* înseamnă *a face* ca *ceva* să devină *semn*. De aici, *semnificație* înseamnă *ceea ce* face ca o secvență sonoră să devină semn lingvistic, adică *semnificat*, deci *să semnifice*, să aibă sens. Acest *ceea ce* sau *ceva* este iarăși referința semnificației și ea trebuie căutată în realitatea extralingvistică, în lumea obiectelor și a realităților dintre obiecte. Referința semnificației la realitate este numită *referent, denotatum, designatum* sau *obiect*.

- Ștergând distincția dintre sens și semnificație, *Emanuel Vasiliu* definește în felul următor semnificația: "Corelația care se stabilește în mod convențional, stabil și explicit între o secvență de sunete și un fapt sau o situație reală poate servi ca o definiție aproximativă, provizorie și ne-formală pentru ceea ce în mod curent numim *sens* sau *semnificație*." (Vezi lucrarea "*Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*", Ed. Acad., 1970, p. 12). În lingvistica actuală este tot mai frecventă tendința de a găsi soluțiile cele mai potrivite pentru analiza semnificatului în componentele lui *semice*, corespunzătoare analizei semnificantului în trăsături distinctive.

- În planul conținutului semnificativ, în căutarea unităților elementare semantice, componente ale semnificației cuvântului sunt *semele*. Un ansamblu de *seme elementare* definește un *semem*, adică semnificatul unui cuvânt. Analiza acestui ansamblu de seme, adică analiza componențială, semantică a cuvântului poate fi detaliată până la operare cu seme de diferite grade de generalitate, cu suite terminale care implică prin semnificație obiectul extralingvistic până la eliminarea oricărei ambiguități.

- În planul semnificației, cuvântul este un ansamblu de *seme simultane* (fără ordine pertinentă), în care nu se admite repetiția. Combinația de seme care constituie *semem*, adică *baze sau nuclee semice, morfeme, hipolexeme* corespund *fonemelor* și combinațiilor silabice de foneme. În forma conținutului cuvântul poate fi considerat *lexem* (adică o combinație între *bază, morfem, hipolexem*, iar în substanța conținutului poate fi considerat *semantem*, adică *un ansamblu de seme lexicale și gramaticale* (adică *lexeme* și *grameme* sau *morfeme - lexeme* și *morfeme - grameme*).

- În semantica, și stilistica lingvistică actuală sunt în circulație diverse concepții privind *raportul semnificant - semnificat* și *denotativ - conotativ*. În tezele lui *Charles Bally*, care a fundamentat stilistica lingvistică, un cuvânt, o structură sintactică etc. pot avea, în ce privește sensul, două aspecte distincte: unul *strict intelectual*, cum ar fi *semnificația*, deci aspectul *denotativ*, și altul *afectiv*, în care se vădește *poziția subiectivă*, reacția emfatică a vorbitorului.

- *Opoziția denotație-conotație* este legată de definirea semnificației prin extensiune (*denotatum*) sau prin intensitate (*conotatum*), adică este oarecum echivalentă cu distincția dintre semnificație și sens.

- În interpretarea acad. *I. Coteanu*, "*denotația și conotația* sunt valori ale semnului, bazate fiecare pe alt raport: *denotația* pe raportul dintre semn și obiect în genere, *conotația* pe raportul dintre semn și unele însușiri ale obiectului, înțelese ca atribute ale acestuia." (vezi "*Stilistica funcțională a limbii române*", Ed. Acad. 1973, p. 35). Pentru a înțelege mai bine ce înseamnă *denotația* și *conotația*, acad. *Iorgu Iordan*, în "*Limba română contemporană*", ed. 1978 (cap. Vocabularul, p. 251), analizează un exemplu luat din *DLRM*: "Cuvântul *viperă*: 1. șarpe mic, foarte veninos, cu o pată de culoare închisă în formă de V pe cap și cu o dungă lată, neagră, în zig-zag, pe spate (Pelias-berus), năpârcă. 2. Fig. Persoană rea, perfidă, veninoasă. Expr. Pui de viperă - om rău, femeie rea". Dacă ne referim numai la definiția 1, întâlnim o trăsătură definitorie care presupune semnul + (Veninos), fără care descrierea nu ar mai corespunde *sensului denotativ* al cuvântului *viperă*. Definiția 2, cu precizarea *figurat*, relevă sensul conotativ, evidențiat și prin exemplul dat.

- Granița dintre denotație și conotație este uneori greu de trasat. Există o amalgamare și o migrație birecțională între ele. Un *sem conotativ* se poate uza și neutraliza prin variațiile din densitatea experienței lingvistico-practice a vorbitorilor, după cum un *sem denotativ* se poate încărca cu valori conotative, tot datorită unor variații în densitatea experienței lingvistice a vorbitorilor.

- *Relația denotație-conotație* este complexă și are valori determinate de experiența de viață și de mediul social; există valori conotative specifice elementelor de vocabular arhaic, regional, tehnic, livresc, și neologic, argotic, vulgar, dar mai ales în zonele cele mai mobile ale lexicului, în formațiile idiomatice, interjecții, onomatopee, în creațiile hipocoristice (diminutive care exprimă stări și sentimente de afecțiune, alintare, dezmierdare. Exemple: *băiețel, covrigel, cafeluță, sufletel, puiculiță, porumbiță, ciobănel, floricică* etc.).

C. Bogăția semantică a vocabularului

- *Sens de bază - sensuri derivate; sens principal - sens secundar; sens propriu - sens figurat.*

Bogăția unei limbi nu este dată numai de numărul de cuvinte, ci și de *bogăția semantică*, de numărul mare al sensurilor derivate, secundare sau figurate ale cuvintelor din vocabularul acestei limbi.

a) *Sensul de bază* este sensul primar, cel mai cunoscut, mai frecvent. *Sensurile derivate* sunt cele care au apărut ulterior în diferite contexte având o oarecare îndepărtare de sensul de bază. Exemple: Cuvântul *față* are ca *sens de bază* o parte a corpului omenesc (*chip*). În contextele: *fața* casei, o filă are două *fețe*, o *față* a monedei, *fața* nevăzută sau *fața* văzută a lunii, avem *sensuri derivate* ale cuvântului de bază.

b) *O altă grupare* o constituie *sensul principal* și *sensurile secundare*. *Sensul principal* este cel mai general, folosit în toate zonele, în limba literară. *Exemple*: Prin ploaie se vedeau două *fețe* (doi oameni). La adunare erau prezente *fețe* importante (persoane). *Sensurile secundare* sunt cunoscute în zone mai restrânse, și cu oarecare valoare stilistică. *Exemple*: *Fața* lumii este foarte pestriță. Adevărata *față* a lucrurilor este greu de văzut.

c) *A treia grupare* o constituie *sensul propriu* și *sensurile figurate*. Exemple: Este roșu la *față* (sens propriu). Pe câmpie erau flori în zeci de *fețe* (sens figurat). El face *fețe-fețe* (sens figurat). *Piciorul* este în ghips. (sens propriu). "Pe-un *picior de plai* / Pe-o *gură de rai*" (sensuri figurate). De obicei sensurile figurate sunt folosite în stilul artistic, dar și în vorbirea populară.

Sensurile de bază, derivate, principale, secundare, proprii, figurate sunt *sensuri lexicale și semantico-stilistice*. Cuvintele au însă în diferite contexte și *valori diferite morfologice* și *funcții sintactice*. Acestea se numesc *sensuri gramaticale* ale cuvintelor. *Sensul lexical împreună cu cel gramatical formează o unitate indestructibilă.*

D. Monosemie și polisemie. Sens și semnificație

a) *Sensul este o constantă semantică*, în afara enunțului constituit, iar *semnificația este ansamblul variațiilor semantice*, implicând enunțuri constituite. *Semnificația* înseamnă *actualizarea sensului*. Un cuvânt oarecare, considerat izolat, poate avea unul sau mai multe sensuri. Într-un context dat, o unitate lexicală nu poate avea decât o singură semnificație. Deci semnificația rezultă din relațiile pe care unitatea lexicală le stabilește cu celelalte unități lexicale în context. *De exemplu*, cuvântul *mijloc* are sensurile: 1. *punct* aflat la egală depărtare de două extreme; 2. *talie*; 3. *procedeu*; 4. *resurse*; 5. *vehicul*. Acestea pot fi actualizate în contextele: "În *mijlocul* lacului este o insulă. Fata și-a strâns *mijlocul* cu o cingătoare. Cel mai bun *mijloc* de a afla capacitatea cuiva este să-l verifici în practică. Nu are *mijloace de trai*. Avionul este cel mai rapid *mijloc de transport*.

b) *Monosemie și polisemie*

1) Cuvintele care au un singur sens și, de regulă, realizează o singură semnificație se numesc *monosemantice*. *Exemple*, îndeosebi din domeniul științelor așa-zise exacte: *catetă, ipotenuză, teoremă, axiomă, atom, electron, neutron, calciu, sodiu, uraniu, cord, neuron* etc.

2) Cuvintele care au mai multe sensuri şi, în contexte diferite, realizează mai multe semnificaţii se numesc *polisemantice. De exemplu*: Am citit o *carte* interesantă. Ai *carte*, ai parte. "De din vale de Rovine / Grăim, doamnă către tine / Nu din gură, ci din *carte* ..." (*M. Eminescu*); Mi-am scos *cartea* de muncă. Deci, cuvântul *carte*, are următoarele semnificaţii, reieşite din contextele respective: *volum, act, învăţătură, scrisoare, carnet de muncă.*

- Orice sens are un *fascicul de indici semantici* care-l definesc. De exemplu indicii sensului "*casă*" sunt: a) *clădire*, b) *cu mai multe încăperi*, c) *servind de locuinţă*, d) *permanentă*, e) *omului*; indicii sensului *cocioabă* sunt: a) *casă*, b) *sărăcă-cioasă*, c) *veche, dărăpănată*, d) *scundă*, e) *urâtă, neîngrijită*.

E. Sensuri realizate prin procedee artistice

Cuvintele polisemantice îşi îmbogăţesc sensurile prin folosirea unor figuri de stil, în mod deosebit, în cadrul stilului artistic (beletristic). Cele mai cunoscute procedee artistice, care folosesc sensurile figurate ale cuvintelor sunt: *metafora, metonimia, sinecdoca, hiperbola, ironia, eufemismul*. La început, sensurile figurate, au o mare forţă expresivă, fiind individuale. Trecând în vorbirea colectivităţii, ele se uzează şi îşi reduc expresivitatea şi capacitatea evocatoare.

a) *Metafora*. Prin transfer metaforic *se modifică fasciculul de indici ai unui sens*: unii indici sunt înlăturaţi, fiind înlocuiţi cu alţii, dacă între termeni se stabilesc relaţii de asemănare. În final, unul din termeni este întrebuinţat în locul celuilalt: "Are o sănătate *de fier*. Merge *pe firul* apei la vale. În *primăvara* vieţii noastre toate ni se par simple. Ştirea o am din *izvor* sigur. Un intrigant *seamănă* neînţelegeri printre noi. E *ros* de ambiţii deşarte."

b) *Metonimia*. Prin transfer metonimic fasciculul de indici se modifică datorită faptului că *sensurile a doi termeni se află în relaţii funcţionale de vecinătate*. Astfel, *conţinutul* este denumit *prin obiect*. *Exemple*: "*Sala* a aplaudat. N-am băut decât două *pahare*. La fereastră se vedeą *o căciulă*." Alteori *produsul* este denumit *prin materia* din care este făcut (*Exemple*: "*Sticlă = materie, sticlă = recipient de sticlă; fier = metal, fier de călcat*), *produsul* înlocuit prin *locul de unde provine* (*Exemple*: A cumpărat o haină de *astrahan*. A băut o sticlă de *Cotnari*); *Opere sau invenţii* prin *numele autorilor* (*Exemple*: Becul are 60 de *waţi*. Locuiesc la *mansardă*. A cumpărat *un Luchian*.).

c) *Sinecdoca* este asemănătoare metonimiei. Ea realizează o schimbare în extensiunea logică a cuvântului, înlocuind un cuvânt printr-altul cu extensiune diferită: *partea pentru întreg* (*Exemple*: Mi-am găsit *un acoperiş*. S-a ivit *o pânză* la orizont.) sau *întregul pentru parte* (guler de *vulpe*, bocanci de *bizon*); uneori *genul pentru specie* (*Exemple*: N-are nici *o armă* asupra sa. Am prins *un peşte* de două kg.); *singularul pentru plural* (*Exemple*: *Omul* a cucerit întregul Pământ) sau un nume propriu pentru un nume comun (*Exemplu*: E un fel de *Harpagon* sau *Hagi-Tudose*. Începe să semene cu *Dinu Păturică*. Este un adevărat *Făt-Frumos*).

d) *Eufemismul* este un cuvânt sau o expresie prin care *este ascuns adevăratul sens* al cuvântului; uneori se realizează *îndulcirea unor termeni* cu sens dur sau jignitor. Fasciculul de indici ai unui sens este atribuit în totaliate unui alt termen decât cel

originar, deoarece vorbitorii doresc să diminueze sau să ironizeze din diferite motive. *Exemple*: E un domn *venerabil* (bătrân). E puțin *nemanierat* (bădăran). E cam *afumat*. A băut *puțin mai mult* (foarte beat). A stat doi ani la *mititica* (închisoare).

f) *Ironia* este asemănătoare eufemismului, sensul important fiind redat printr-un cuvânt care exprimă exact contrariul. *Exemple*: Actorul C. Tănase avea un nas *cam mititel*. Părea *un îngeraș* nevinovat. Este *ușă de biserică*. Darnic nevoie mare, un *Hagi-Tudose*. Vine foarte târziu acasă, dar e *foarte cumințică* etc.

§ 7 F. Evoluția semantică a cuvintelor. Schimbări semantice

- Dinamica vocabularului unei limbi determină schimbări lexico-semantice în structura și evoluția cuvintelor. Aspectele și cauzele schimbărilor semantice sunt numeroase și variate. În evoluția sensului lexical al cuvintelor există următoarele tendințe generale: a) *lărgirea sensului*; b) *restrângerea sensului* și c) *combinarea primelor două tipuri* (prin succesiunea lor în timp sau prin alăturarea lor simultană. Un exemplu de *extensiune semantică* îl constituie cuvântul *pasăre*, care, în românește, a dobândit un sens mult mai larg decât avea latinescul *passer* (vrabie). Exemplu de restrângere a sensului: lat. *nutricium* însemna "*hrană*" cu sens mult mai restrâns, *nutreț*, care înseamnă exclusiv "hrană pentru animale domestice erbivore".

- În evoluția semantică a cuvintelor există și alte aspecte deosebite. Astfel, un rol important în evoluția semantică îl au și *degradarea* și *înnobilarea sensului*. De exemplu, cuvântul *mișel* (din lat. *misellus*), care inițial însemna "slab, sărac, nenorocit", în mod treptat, a început să primească noi sensuri, generate de anumite stări de spirit; "*mișelime*" în limba veche, derivat de la *mișel*, însemna "sărăcimea", "*poporul*" care se răscula adesea împotriva asupririi, termenul căpătând astăzi sensul de "*ticălos, escroc, hoț*". Sensul vechi, etimologic, primordial a dispărut definitiv, fiind înlocuit cu alt sens care nu are nimic comun cu cel inițial.

Un alt exemplu de "*degradare semantică*" este cuvântul *mitocan* care la început însemna "locuitor al unui *mitoc*" (o variantă regională a cuvântului *metoc*, care denumea o mănăstire mică). Cu timpul *mitocan* și-a lărgit sensul, ajungând să însemne "locuitor pe lângă un oraș, la periferie", adică *mahalagiu* în sensul propriu al cuvântului. Ulterior, însă, a căpătat sens peiorativ, ajungând astăzi să însemne *golan, bădăran, mârlan, țopârlan*.

Un exemplu de *înnobilare* a sensului îl constituie cuvântul *războinic*, care inițial a însemnat "*ucigaș, tâlhar*", deoarece și cuvântul *război* însemna "*ucidere, măcel*". Astăzi cuvântul *războinic* are mai mult sensul de "*viteaz*", "*curajos*","*luptător aprig*".

Unele schimbări semantice au la bază o comparație sau o metaforă. De exemplu, "*a înțărca*" a însemnat, la început, "a închide mieii într-un țarc pentru a-i dezobișnui de supt". Ulterior, cuvântul a început să fie folosit metaforic și în legătură cu copiii mici care trebuie dezvățați de a mai suge lapte de la mamă.

- În structura lexico-semantică a cuvintelor se produc deseori *schimbări semantice*. Acestea se realizează, în principal, prin următoarele *procedee de transfer*:

a) *De la concret la abstract.* Exemple: Cuvântul *păs* (supărare, necaz, durere) provine din lat. *pensum* (greutate cântărită); verbul *a cântări* înseamna inițial numai "a determina greutatea sau masa unui corp cu ajutorul cântarului", azi înseamnă "a judeca bine, a chibzui".

b) *De la abstract la concret.* Exemple: Cuvântul *inimă* provine din lat. *anima*, care în limba latină însemna *suflet, viață*; cuvântul *intrare* (acțiunea de a intra, rezultatul ei) are astăzi şi sensul concret "loc de acces amenajat într-un perete sau într-o împrejmuire, stradă mică, fundătură".

c) *Specializarea unor termeni*, prin restrângerea sferei de cuprindere. De exemplu, în secolul XVI-lea, cuvântul *varză* însemna "verdeață, plante verzi"; astăzi are sensul de "specie de plantă cruciferă comestibilă".

d) *De la particular la general.* Unele cuvinte îşi lărgesc sfera de cuprindere. De exemplu, în vechime, cuvântul *cerneală* desemna numai "cerneala neagră", astăzi orice fel de lichid utilizat pentru scris, indiferent de culoare (cerneală albastră, roşie, verde, violetă).

e) *Învechirea unuia din sensurile cuvântului.* De exemplu, cuvântul *limbă* avea în trecut şi sensul de *popor.* ("Un sultan dintrea aceea ce domnesc peste vreo limbă ..." - *M. Eminescu*); astăzi, acest sens a ieşit din uz, fiind învechit.

f) *Înlocuirea* unui sens învechit cu altul nou. De exemplu, odinioară cuvintele *hain, prost, mehenghi* aveau sensurile: "de rea-credință, simplu, piatră de încercare a metalelor prețioase"; astăzi au fost înlocuite cu sensurile: *nemilos, nepriceput, isteț*

g) *Polarizarea* constă în cumularea a două sensuri contradictorii în acelaşi cuvânt. De exemplu, *în urmă*, avea sensul "*în spate, îndărăt*". (L-am lăsat *în urmă. În urmă* cu două ceasuri.). S-au adăugat ulterior şi sensurile "*mai târziu, apoi*" (*În urmă*, adică mai târziu, a renunțat la toate).

§ 8. Relații şi categorii semantice. Polisemie. Sinonimia. Antonimia. Omonimia. Paronimia. Hiponimia.

a) ***Incompatibilitatea semantică.*** Unitățile elementare ale sensului cuvintelor sunt numite de lingvişti cu termenul de *mărci semantice*, adică *semne distinctive*, după cum sunt distinctive trăsăturile care compun fonemele în planul expresiei. Practic lingvistica dovedeşte că în contextul *relațiilor dintre mărcile semantice* se realizează niveluri diferite de structuri şi redundanțe. Între sensurile cuvintelor se stabilesc, mai cu seamă în contexte diferite, relații semantice variate. Sunt însă şi cuvintre între care există *incompatibilitate semantică*. Aceasta înseamnă că sensurile a două unități lexicale au indici semantici contrarii, deşi păstrează o trăsătură comună supraordonată. *Exemple*: *frate* şi *soră* au indici semantici contrarii, dar păstrează o trăsătură comună - *frați*; *mamă* şi *tată* (= părinți); *negru* şi *alb* (= culori); *a pleca* şi *a sosi* (= a se deplasa în spațiu şi timp) etc. Un aspect mai rafinat al incompatibilității semantice este *oximoronul* (o figură de stil deosebită întâlnită în stilul artistic). Exemple: *bulgări fluizi* (două unități lexicale cu indici semantici contrarii, dar împreună realizează o imagine artistică de mare valoare stilistică); *fericire amară, durere dulce* ("*Dureros de dulce*" -

M. Eminescu), *cadavru viu, cărbune alb, gerul arde* sau *frige, vorbeşte tăcând* sau *tăcere grăitoare* etc.

b) ***Polisemia*** este principala categorie *semasiologică* sau *semantică* a unei limbi. După unii lingvişti, cuvintele polisemantice reprezintă peste 80% din lexicul activ. Polisemia caracterizează unităţile lexicale care au cel puţin două sensuri.

1. *Principala sursă a polisemiei* o constituie *alunecările* sau *deplasările de sens* ale unui cuvânt în diferite contexte. Este o noţiune sincronică, dar care se explică istoric sau diacronic, deoarece cuvintele se pot îmbogăţi cu noi sensuri, fără a pierde sensul lor iniţial sau primordial. Dinamica sensurilor unui cuvânt ni se dezvăluie numai la o analiză istorică sau diacronică. De exemplu, cuvântul *masă* a avut sens de bază, originar, pe cel de "mobilă", apoi a apărut "*ora mesei*" (adică ora la care mâncăm). Prin extensiune de sens, *masă* a ajuns să denumească chiar "mâncarea" (Seara *masa* trebuie să fie uşoară, frugală.). Printr-o nouă deplasare sau lărgire de sens, denumeşte *micul dejun* (masa de dimineaţă), *prânzul* (masa de la amiază), *cina* (masa de seară). Apoi, au apărut şi expresiile: *a lua masa, mese copioase* (ospăţ, banchet; A fost o *masă de pomină*); *înainte de masă* (adică, "prima parte a zilei"), *după-masă* (adică, "a doua parte a zilei"). Astfel, cuvântul *masă* a devenit *polisemantic*, cu o structură semantică foarte complexă, dar şi cu o frazeologie bogată, ce se poate întâlni în vorbirea populară sau consemnate în DEX sau DLR. Alături de *sensul de bază, sensul principal* şi *sensul propriu*, apar *sensuri derivate, sensuri secundare* şi *sensuri figurate*. Exemple: *la masa verde* (masă de jocuri de noroc; masă diplomatică de tratative internaţionale); *masă rotundă* (dezbatere liberă pe o temă); *pe nepusă masă* (pe neaşteptate); *capul, fruntea mesei* (loc de cinste); *a nu avea ce pune pe masă* (a fi sărac); *pune-te masă, strânge-te masă* (a trăi fără griji); *a-i fi casa-casă şi masa-masă* (a duce o viaţă ordonată) etc.

2. *O altă sursă a polisemiei* o constituie *figurile de stil* sau *tropii*, care se întâlnesc în stilul literar, în operele literare. (Vezi § 8 II c).

În cadrul polisemiei se analizează toate sensurile aparţinând aceleiaşi unităţi lexicale care au însă un nucleu de indici semantici comun. De exemplu, cuvântul *cap* are ca *indici semantici*: a) *parte a corpului unei fiinţe* (*capul omului*); b) *minte, inteligenţă* (Este un om *cu cap*); c) *conducător, şef* (Este *capul* unui grup); d) *extremitatea proeminentă* a unui obiect (*capul* şurubului); e) *o situaţie sau o stare materială sau spirituală* (Era *cap de serie*. Este cu *capul în nori*) etc. Unele din sensuri este principal sau de bază, iar celelalte sunt sensuri derivate, secundare sau figurate.

c) ***Sinonimia*** este relaţia semantică ce reuneşte două sau mai multe sensuri aparţinând unor cuvinte diferite, dacă întrebuinţarea lor este caracterizată prin aceiaşi indici semantici.

- *Sinonimia*, împreună cu polisemia, contribuie în mare măsură la îmbogăţirea limbii române prin precizarea şi nuanţarea exprimării, având bogate valori stilistice, afective şi expresive. Deosebit de importante sunt *seriile sinonimice* care se pot forma pe *criterii semantice sau stilistice diferite* în corelare cu *funcţiile denotative* sau *conotative* ale cuvintelor. Astfel de *serii sinonimice* se găsesc în *Dicţionarul de sinonime* de **Luiza Seche** şi **Mircea Seche**. Exemple: *mândru*, îngâmfat, fudul,

arogant, încrezut; *fermecat*, încântat, vrăjit, captivat; *acord*, concordanță, coincidență, congruență; *josnicie*, ticăloșie, mârșăvie, nemernicie, infamie, mișelie; *abjecție*, intrigă, meschinărie; *a stabili* - 1. a fixa, a hotărî, a decide, a preciza, a determina; 2. a dovedi, a arăta, a demonstra; 3. a înfăptui, a realiza, a înființa, a institui, a întemeia; 4. a se statornici, a se instala; (fig.) a se aciua, a se adăposti, a se obloji, a se infiltra, a aranja, a parveni etc. Pe lângă *sinonimia lexicală* mai există și o *sinonimie lexico-frazeologică*, când relația de echivalență semantică se stabilește între grupuri de cuvinte cu statut de unități frazeologice (expresii, locuțiuni etc.). Exemple: *a spăla putina, a o lua la sănătoasa; piață de desfacere, debușeu, incripție funerară - epitaf;* cetate de scaun = *capitală* etc. (Vezi **Theodor Hristea**, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică*, 1978).

- *Sinonimia* are totuși niveluri diferite. Mulți lingviști susțin că nu există sinonime perfecte. Totuși, în stilurile *științific, tehnic* și *oficial-administrativ* se găsesc termeni cu sinonimie perfectă. Exemple: *natriu = sodiu, sulf = pucioasă, cord = inimă, plămân = pulmon, oră = ceas, aramă = cupru, apus = vest, lexic = vocabular, exil = surghiun, decret = decizie, hotărâre = dispoziție*. De obicei asemenea termeni sinonimici sunt apropiați sau identici în analiză izolată, fără nici o legătură cu vreun context. Atunci când apar în diferite contexte, apar și sensuri și nuanțe semantice diferite, care determină ca sinonimia să nu mai fie perfectă, fiind influențată de diferite valori stilistice și artistice. Astfel, termenii se diferențiază prin *nuanțe semantice* (*susur, șoaptă, freamăt, murmur, zvon; a cugeta, a gândi, a reflec-ta, a medita, a cumpăni*); prin *nuanțe de întrebuințare* (*a făuri, a realiza, a înfăptui, a crea, a plăsmui*); prin *răspândirea lor teritorială* (*noroi, glod, tină; curte, ogradă, ocol, bătătură*); prin *gradul de expresivitate* (*față, obraz, chip, figură, mutră, moacă*).

Termenii sinonimici sunt în raport de variație liberă în unele contexte (se substituie reciproc fără modificări în plan semantic). Exemple: S-a făcut *timp frumos / vreme frumoasă*. Am închis pasărea *în colivie / în cușcă. M-am gândit / am reflectat / am meditat* mult la cele spuse de tine.

Uneori, termenii sinonimici sunt în *raport de distribuție complementară* în alte contexte (nu pot apărea în aceleași contexte). Exemple: *timp* frumos = *vreme* frumoasă, dar *timpurile* verbului, nu *vremurile* verbului; *cușca* sufleorului, nu *colivia* sufleorului sau *colivia* câinelui.

d) ***Antonimia*** esre *relația binară* (între două sensuri) în care indicii semantici ai cuvintelor sunt opuși: *cald / rece, bucurie / necaz, veselie / tristețe, a câștiga / a pierde* etc.

Termenii aflați în opoziție se presupun reciproc, adică aparțin aceleiași sfere semantice. De exemplu, *cald* și *rece* se referă la temperatură. Opoziția exprimă relații contrare, pe același plan semantic: *tânăr / bătrân, util / inutil, lumină / întuneric*; relații cu orientare diferită: *sus / jos, a urca / a coborî*; relații complementare: *adevărat / fals, drept / nedrept*; relații de conversiune: *a cumpăra / a vinde, a da /a primi* etc.

- Atenție deosebită se impune la scrierea antonimelor cu prefixe negative : *drept / nedrept, cinstit / necinstit, împerechere / desperechere, legal / ilegal, corect / incorect.*

- De asemenea, unele cuvinte sunt considerate incorect antonime, aşa, cum sunt *nebun, necurat, netot, nevrednic*, deoarece au suferit schimbări semantice în evoluţia lor. Corecte sunt următoarele antonime: *bun / rău, curat / murdar, tot / nimic, vrednic/ leneş*.

- Există unele antonime realizate cu ajutorul unor perifraze. exemple: *a ascunde / a da pe faţă, a opri / a da drumul, a dormi / a fi treaz* etc.

c) ***Omonimia*** constă în a*semănarea formală (fonetică)* a unor cuvinte care au însă *sensuri diferite*. Adevăratul sens al acestor cuvinte nu poate fi dedus decât în contexte diferite. Exemple: *lac* - apă stătătoare/ *lac* - soluţie de răşini pentru protejarea unor obiecte; *broască* - animal / *broască* - încuietoare la uşă; *război* - de ţesut / *război* - conflict armat etc.

- *Omografele* sau *echivocurile grafice* sunt cuvinte a căror formă coincide numai în scris, dar care se pronunţă diferit şi au sensuri diferite. Aceste cuvinte *se diferenţiază* după: *accent*, care are un rol deosebit ca *lexem* sau *morfem*, clasificând cuvintele după înţelesul lor lexical sau după valoarea morfologică. Exemple: *ácele* şi *acéle, vesélă* şi *véselă, háină* şi *haínă, zóri* şi *zori, zări* şi *zări* etc.

- *Omofonele* sunt forme ale unor cuvinte diferite sau grupuri de cuvinte care coincid fonetic (adesea şi grafic): *vie = podgorie, vie* = adjectiv (fiinţă *vie*), *vie* = verb, conjunctiv prezent, persoana a III-a, singular de la verbul *a veni*; *mică* = mineral (substantiv, nominativ, singular), *mică* = adjectiv, feminin, singular; *bineînţeles* = desigur (adverb), *bine înţeles* (adverb+adjectiv).

f) ***Paronimia*** constă în apropierea formală a unor cuvinte care au sensuri diferite. Din cauza formei apropiate pot fi confundate din ignoranţă, un cuvânt preluând înţelesul celuilat cuvânt. Exemple: *a apropia* şi *a apropria, a evalua* şi *a evolua, eminent* şi *iminent, a emite* şi *a omite, fortuit* şi *forţat, a colabora* şi *a corobora, familial* şi *familiar, oral* şi *orar, a releva* şi *a revela, temporar* şi *temporal, speţe* şi *speze* etc. Pentru a face deosebirea dintre acestea trebuie consultate DEX, DLR sau alte dicţionare, iar analiza lor să se facă în diferite contexte.

g) ***Hiponimia*** exprimă ideea de subordonare a unor sensuri apropiate (aparţinând unor unităţi lexicale diferite) faţă de un sens supraordonat; sensurile subordonate au un indice semantic principal comun cu al sensului aupraordonat. Între hiponime există o oarecare apropiere sinonimică, dar nuanţele semantice sunt destul de puternice pentru a le diferenţia. *Exemple de hiponime*: *carmin, roz, grena, pembe, rubiniu, roşcat, purpuriu, stacojiu, vişiniu* se subordonează lui *roşu; casă, bojdeucă, colibă, cocioabă, apartament* se subordonează lui *locuinţă*.

Note: 1. Relaţiile semantice se stabilesc între sensuri ale unor cuvinte care fac parte din aceeaşi clasă gramaticală (substantive, adjective, verbe etc.)

2. Cuvintele între ale căror sensuri s-au stabilit relaţii semantice formează *serii de termeni*.

Exemple: serie de sinonime (*zăpadă, nea, omăt*);
serie de omonime (*broască* - în apă, *broască* - la uşă); toc ...
serie de paronime (*a eleva, a releva, a revela*);
serie de hiponime (*adăpost, casă, colibă, locuinţă, cocioabă, foişor*);

§ 9. Valori expresive şi stilistico-funcţionale ale vocabularului

I. *Din punct de vedere noţional şi stilistico-funcţional* cuvintele au două funcţii esenţiale: a) *funcţia denotativă*, prin care se folosesc sensurile de bază, principale şi proprii ale cuvintelor; b) *funcţia conotativă*, prin care se valorifică sensurile derivate, secundare şi figurate ale cuvintelor. (Vezi şi § 7. A.).

- Bogăţia expresivă şi stilistică a vocabularului o dau, în mod deosebit, funcţiile conotative ale cuvintelor. Aşa cum arăta acad. **Tudor Vianu**, în studiul "*Dubla intenţie a limbajului şi problema stilului*", faptul lingvistic este în acelaşi timp "*tranzitiv*" şi "*reflexiv*". Cine vorbeşte "*comunică*" şi "*se comunică*", adică cine vorbeşte o face pentru a împărtăşi gândurile, ideile, reprezentările, sentimentele şi dorinţele sale, dar în acelaşi timp aceste comunicări năzuiesc să atingă o sferă anumită a semenilor care întrebuinţează acelaşi sistem de simboluri lingvistice. Deci, în manifestările limbii, prin folosirea cuvintelor cu cele două funcţii, se realizează în mod diferenţiat valoarea "*tranzitivă*" sau valoarea "*reflexivă*". Cu cât o manifestare lingvistică este menită să atingă un cerc omenesc mai larg, cu cât creşte valoarea ei "tranzitivă", cu atât scade valoarea ei "reflexivă", se împuţinează şi păleşte reflexul vieţii interioare, se diminuează căldura sufletească a vorbitorului prin care impresio-nează şi creează emoţii estetice. În *stilul ştiinţific* este predominantă *valoarea "tranzi-tivă"* a limbajului, adică se folosesc cuvintele îndeosebi cu *funcţia* lor *denotativă*.

În *stilul artistic* pe primul plan este *valoarea "reflexivă"* a limbajului, cuvintele fiind folosite în special cu *funcţia conotativă*.

- Clasificând cuvintele din acest punct de vedere, al valorii stilistice, se disting *două categorii*: 1. *cuvinte neutre stilistic*; 2. *cuvinte neutre stilistic funcţional*.

1. *Cuvintele neutre stilistic* sunt cuvinte pe care le întâlnim în toate stilurile limbii (oficial-administrativ, tehnic-ştiinţific, publicistic, artistic şi colocvial). Şi nu sunt specifice unui anume stil funcţional, frecvenţa şi valoarea lor de întrebuinţare fiind aceeaşi în toate situaţiile, în lexicul principal, în numeroase alte cuvinte întrebuinţate şi înţelese de majoritatea vorbitorilor. De exemplu, pentru a exprima noţiunea de *locuinţă* ne servim de cuvintele *locuinţă, casă*, care fac parte din fondul lexical principal, dar şi de cuvintele *apartament, cocioabă*, toate împreună fiind însă neutre din punct de vedere stilistic funcţional.

2. *Cuvinte marcate stilistic funcţional* sunt cele pe care le întâlnim frecvent şi care au o valoare de întrebuinţare precisă într-un anumit stil funcţional. Sunt marcate stilistic funcţional următoarele grupe de cuvinte:

a) *Termenii* caracteristici stilurilor oficial-administrativ şi tehnic-ştiinţific, care au funcţii denotative cu sensuri proprii şi exacte, dar uneori pot fi întâlniţi şi cu funcţii conotative. *Exemple*: consiliu, circumscripţie, comisie, decizie, a doza, electoral, etravă, etambol, bordaj, polarimetru, disc, gradaţie, lentilă, radical, tratative, taxă, voltaj etc. (Vezi § 4 B)

b) *Neologismele* sunt mai frecvente în stilurile tehnic-ştiinţific, publicistic şi oficial-administrativ. *Exemple*: contexte aparţinând celor trei stiluri:

1. “Datele privind activitatea depusă pe baza unui contract de muncă se înscriu în carnetul de muncă aşa cum acestea rezultă din contract sau din actele originale eliberate de unităţi pe baza scriptelor pe care le deţin.” (*stil oficial-administrativ*)

2. “Nu este un secret faptul că relativitatea, îndeosebi teoria relativităţii generalizate, nu a întrunit niciodată unanimitatea fizicienilor şi aceasta în primul rând datorită absenţei probelor experimentale.” (*stil ştiinţific*)

3. “În fiecare zi sute de posturi de televiziune şi mii de posturi de radio anunţă opiniei publice şansa de a fi însorită sau plouată, ninsă sau lovită de vânturi ...

- Experţi demni de toată încrederea au demonstrat cu probe concludente că tăierea în neştire a pădurilor tropicale are implicaţii profunde şi ireversibile asupra climei.” (*stilul publicistic*)

c) *Regionalismele, cuvintele argotice şi jargoanele* sunt caracteristice stilului colocvial. *Exemplu:* “Şi după ce ne culcam cu toţii, noi băieţii, ca băieţii, *ne luam la hârjoană* şi nu puteam adormi de *incuri*, până ce era nevoită biata mama să ne facă *musai* câte *un şurub-două* prin cap, şi să ne *deie* câteva *tapangele* la spinare.” (*I. Creangă*) - *Regionalisme.*

- ”Sandu ştia *şmecheria, o fumase* şi i-*a ciupit* banii *ginitorului* de două ori. Când a înţeles *fraierul*, era prea târziu.” (*Eugen Barbu*) - *Cuvinte argotice.*

- “ Altfel, doamna Eliza era foarte frumuşică, într-o rochie de *foulard citron*, plină de *volane*, elegantă şi incomodă pentru funcţia de *grade-malade*.” (*H. Papadat-Bengescu*) - *Cuvinte de jargon.*

d) *Cuvintele derivate* cu *sufixe diminutivale şi augmentative*, precum şi cu *unele prefixe* (*-s, -z, răs-, răz-, para-, în-*), dacă au formaţii paralele nederivate cu acelaşi sens sau cu sens apropiat. Sunt *caracteristice stilului colocvial*. Exemple: *băiat - băieţel, bărbat - bărbăţel, moş - moşulică, slab - slăbuţ, ani - anişori, fudul - fudulache, cutare - cutărică, dumneata - mătăluţă, nimic - nimicuţă, gol - golaş - golăiaş, picioare - picioroange, a vântura - a zvântura, a da - a răzda* etc.

Note: 1) Grupurile de cuvinte marcate stilistic funcţional sunt caracteristice unui anume stil, dar pot fi întâlnite şi în celelalte stiluri funcţionale, fără să aibă însă frecvenţa şi valoarea de întrebuinţare din stilul la care au fost înscrise.

2) *Stilul artistic* este permeabil pentru toate grupurile lexicale. Ele sunt utilizate nu numai pentru a comunica (funcţie “*tranzitivă*”), ci îndeosebi pentru a evoca, a determina emoţii estetice şi pentru a crea imagini artistice (funcţie “*reflexivă*”).

II. *Din punct de vedere al calităţii literare* (raportarea cuvintelor la norma literară) distingem:

1. Cuvinte cu *nuanţă literară* sunt cuvintele acceptate de normele literare. Cuvintele literare sunt cele din fondul lexical principal, dar şi neologisme, şi arhaisme: *casă, masă, mamă, familie, fiu* (fond principal), *filatură, depou, axiomă, carlingă, pilot, a decola, nucleu, plafon, manager* (neologisme), *voievod, hatman, surugiu, divan, agie* (arhaisme).

Nuanţa literară se referă şi la aspectul formal, şi la aspectul semantic al cuvântului: *familie* e un cuvânt literar, dar *famelie* e neliterar; *coteţ* cu sensul “adăpost pentru

păsări sau animale domestice mici" e literar, dar cu sensul "locuință" este neliterar (vulgar).

2. *Cuvintele neliterare* au nuanțe diferite: *emfatică* ("În vesperala simfonie tronează liniștea regală."); *familiară* ("Săracii *gâgâlici*, de cruzi s-au mai dus!", "Era o fetiță *măruntică*, însă voinică și *plinuță*."); *argotică* ("Dar nu mă-ntrebi *țațo* să-ți povestesc ce am pățit cu *mitocanul*!"; "Iaca, niște *papugii* ..."); *vulgară* ("Uf, *lasă-mă dracului* și dumneata, *mamițo*! nu vezi cum m-a pocit *dobitoaca*?"). În vorbirea îngrijită literară, cuvintele de acest fel sunt evitate.

III. *Din punct de vedere expresiv* distingem *cuvinte neutre expresiv*, lipsite de capacitatea de a emoționa, și *cuvinte expresive*, care datorită structurii lor fonetice sau prin utilizarea unor procedee specifice sunt plastice, sugestive, declanșează emoții.

Expresivitatea naturală este de regulă rară: *cuvintele imitative - onomatopee* (*cri-cri! buf! bang!*) și derivatele de la onomatopee (*bangăt, a tocăni, gângurit, pocnet, a sfârâi*) - sunt expresive. Alte cuvinte ni se par expresive datorită educației noastre fonetice. Exemple: *rotocol, morocănos, cristal, prund, fulger, străveziu*. În toate celelalte situații expresivitatea este rezultatul unui proces de cele mai multe ori deliberat.

- *Expresivitatea* este caracteristică stilurilor artistic și colocvial, dar, în timp ce în stilul colocvial ea este spontană, în stilul artistic este deliberată, intenționată.

- *Principalele procedee de realizare* a expresivității cuvintelor sunt:

1. *La nivelul structurii morfematice prin*:

a) *Derivare expresivă*. Sunt folosite sufixe și prefixe *afective*. Exemple: *băiețaș, cărțulie, căișori, chefuleț, băgăreț, fătoi, leu-paraleu, leit-poleit, lingău, nopticică, profesoraș, poezele, puțintel-puțintică, răscitită, stră-străbunic* etc.

b) *Compunere*. Exemple: *floarea-soarelui, ochiul-boului, încurcă-lume, pierde-vară* etc.

2. *Transfer de sens* (realizarea unor *figuri de stil* ca: metaforă, metonimie, sinecdocă, eufemism, ironie, hiperbolă). Exemple: ***Metafore***: *I se frânge inima* de durere. Moartea l-a *secerat în floarea vieții*. *Și-a pierdut capul* de fericire. " La cap *pieptene* / La mijloc *pepene* / La coadă *secere* / La picioare *rășchitoare* (*Folclor*); ***Sinecdoca***: "Două *plastroane* albe aprținând la două *fracuri* negre scoborau."; ***Metonomii***: "Prin pomi e *ciripit* și *cânt*.", "Codrul *clocoti* de zgomot și de *arme* și de *bucium*."; ***Eufemism***: "Mămica nu face bine ce face, are de gând *să ne lese cu sănătate*." ***Ironia***: *L-a opărit cu apă rece. Nu-și vede lungul nasului.*; ***Hiperbola***: *Moare de râs*. Nu te-am văzut *de-un car de ani*. *E numai piele și os*. (*Folclor*)

3. *Evidențierea* unei caracteristici frapante *prin epitet*. Exemple: "Iar prin *mândrul* întuneric al pădurii *de argint* / Vezi izvoare *zdrumicate* peste pietre *licurind*." (*M. Eminescu*)

4. *Evidențierea unui cuvânt* prin contrast *față de alte cuvinte alăturate și* pleonasm. *Exemplu*: "Angel radios! precum *am avut onoarea a vă comunica* în precedenta mea epistolă, de când *te-am văzut întâiași dată pentru prima oară*, mi-am pierdut *uzul rațiunii* ..." (*I.L. Caragiale*).

- În acest exemplu se realizează expresivitatea sporită şi prin introducerea în stilul colocvial, familiar, a unor termeni din stilul oficial-administrativ.

§ 10. Lexicografia. Dicționare. Glosare

- *Lexicografia* este ştiința şi practica întocmirii dicționarelor şi glosarelor.

- *Lexicologia studiază în diacronie şi (sau) în sincronie sistematica structurii formale, lexicale şi semantice a cuvintelor, evoluția lor, cauzele lingvistice şi extralingvistice ale acestei evoluții*, interdependența dintre diferitele subsisteme şi sistemul lexical în totalitatea lui, interdependența dintre sistemul lexical şi celelalte unități ale limbii. Cuvintele pot fi studiate şi unul câte unul - adică de unde vine fiecare, când şi cum s-a format, transformările prin care a trecut ca expresie şi conținut, întocmindu-li-se fişe etimologice; această latură a lexicologiei se numeşte *etimologie*. Domeniul de investigaţie al etimologiei este extrem de întins, iar problematica ei este de o mare complexitate adesea greu de sistematizat. (Pentru lămurirea problemelor teoretico-aplicative se pot studia lucrările: *Probleme de etimologie* de *Theodor Hristea*, 1968; *Scrieri alese* de *Iorgu Iordan*, 1968; *Alte etimologii româneşti* de *Al. Graur*, 1975, şi altele).

Unii lingvişti consideră *lexicografia* ca o parte practică a *lexicologiei*, care ar fi baza teoretico-ştiinţifică a lexicografiei. Unele ramuri ale lexicografiei s-au bucurat de mai multă atenție din partea specialiştilor datorită cerințelor practicii lingvistice; este cazul formării cuvintelor, al lexicologiei dialectale (*atlasele lingvistice*), al etimologiei. Alte ramuri ale lexicologiei sunt mai puțin dezvoltate, ca, de pildă, studiul lexicului de bază şi al vocabularului disponibil, al semanticii, glotocronologiei şi, în general, al lexicostatisticii.

- Deosebit de importante pentru studiul vocabularului, mai cu seamă în şcoli generale şi licee, sunt *dicționarele de diferite tipuri*.

- *Dicționarul* este o lucrare care cuprinde cuvintele unei limbi sau ale operei unui scriitor, aranjate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) şi explicate în aceeaşi limbă sau traduse în altă limbă.

- *Glosarul* este o lucrare care cuprinde cuvinte cu anumite particularități (regionale, arhaice, argotice sau puțin cunoscute), fiind însoțite de explicații. Uneori lucrarea are existență independentă (de exemplu, *D. Udrescu* "*Glosar regional Argeş*", Bucureşti, 1967) sau este *o anexă* (listă de cuvinte) la altă lucrare (de exemplu, *Glosarul* la "*Istoria ieroglifică*" de *Dimitrie Cantemir*, ed. 1965, pag. 271- 351).

- *Sunt mai multe tipuri de dicționare şi glosare*. Cele mai importante sunt: a) *Dicționarele explicative*, în care sunt explicate principalele sensuri ale cuvintelor. Explicația este realizată prin sinonime, definiții şi exemple (contexte). Aşa sunt: *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, 1975 şi ediția a II-a 1996; *Dicționarul limbii române moderne (DLRM)*, 1958; *Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. I-IV, (DLRLC)*, 1955-1957;

b) *Dicționarele etimologice*, care se ocupă cu istoria cuvintelor, stabilind originea, evoluția formei şi a sensului lor. Aşa sunt: *Dicționarul limbii române (DA)*, elaborat

sub conducerea lui *Sextil Pușcariu*, din care au apărut, între anii 1913-1949, în mai multe volume, *literele A-B* (în 1913), *litera C* (în 1940), *literele F-I* (în 1934), iar, în fascicule, cuvintele cu *literele I-L* (până la lojniță) (între 1937-1948) și din *litera D* (în 1949), apoi "*Dicționarul limbii române*", *serie nouă, (DLR)*, sub conducerea lui *I. Iordan, Al. Graur* și *I. Coteanu*, care continuă dicționarul amintit mai sus, și din care au apărut în fascicule, *literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț* (între 1965-1995);

c) *Dicționarele enciclopedice*, în care accentul cade pe conținutul noțional al cuvintelor rânduite în dicționar, ca în "*Mic dicționar enciclopedic*", (*MDE*), ediția I în 1972, ediția a II-a revizuită și adăugită în 1978; *Dicționar enciclopedic român*, vol. I, 1993;

d) *Dicționare speciale*, în care cuvintele sunt alese și prezentate, dintr-un punct de vedere particular. Aceste dicționare sunt utile pentru studierea unui anume aspect al limbii sau în scopuri practice imediate. Astfel de dicționare sunt: *Fl. Marcu, C. Maneca - Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, 1978 (înțelegerea neologismelor); *Dicționar de sinomine*, de *Mircea Seche* și *Luiza Seche* (1988); *N. Bucă, O. Vințeler - Dicționar de antonime*, București,1975 (studiul antonimelor); *Fl. Sădeanu - Dicționar de pronunțare. Nume proprii și străine*, București, 1975 (însușirea pronunției corecte a numelor proprii străine); *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, sub redacția Institutului de Lingvistică din București (1982) etc. Sunt și dicționare de rime, de terminologie de specialitate, tehnice, științifice etc.;

e) *Dicționare bilingve* și *multilingve*, în care se dau echivalențele cuvintelor din două sau mai multe limbi. Astfel de dicționare sunt utile celor care studiază limbile străine sau traducătorilor.

§ 11. Onomastica și toponimia se ocupă cu studiul numelor proprii. Nume proprii sunt:

a) *nume de persoană*: *antroponime* (Ion, Vasile, Radu, Maria, Elena, Oana, Mitică, Popescu, Ionescu, Ardeleanu, Mocanu, Fieraru, Ciulei etc.), *pseudonime* (Arghezi, Bacovia), *porecle* (Bârdănoi, Sățâiac, Cârna), *nume proprii mitologice și religioase* (Zeus, Ceres, Dumnezeu, Alah, Scaraoțchi) etc.;

b) *nume de animale*: *zoonime* (Bălaia, Ciuta, Florean, Joiana, Lunaia, Murgu, Roaiba, Turcana, Ursei etc.);

c) *nume de locuri*: *toponime* (Argeș, Carpați, Dumăre, Mureș, Rodna, București, Cluj-Napoca, Iași; România, Europa etc.);

d) *denumiri ale instituțiilor și întreprinderilor* (Institutul de Fizică Atomică, Facultatea de Litere, Liceul "Mihai Eminescu" din București, Școala Nr. 190 - București, Întreprinderea "Faur" S.A. - București, SICOMED - S.A. - București, Bancorex - S.A., Rodiped, Romexpo, Artexpo, Metrorex, Romtelecom, S.C. ARPO - S.A. - Curtea de Argeș, Întreprinderea "Apolo" - S.R.L. - București etc.);

e) *denumiri ale evenimentelor istorice* (Renașterea, Unirea Principatelor etc.);

f) *nume de corpuri cerești* (Marte, Sirius, Venus);

g) *titluri ale operelor științifice, literare și denumiri de documente istorice* ("*Originea speciilor*" de Charles Darwin, "*Pădurea spânzuraților*" de Liviu Rebreanu, Proclamația de la Izlaz);

h) *nume de produse industriale* (țigări "Snagov", aspirator "Record").

- *Numele proprii au un caracter puternic individualizat*, dar ele nu diferă radical de celelalte cuvinte ale limbii, cu care mențin numeroase contacte.

- *Mai toate numele proprii au ca punct de plecare un nume comun.* Acest lucru poate fi constatat ușor în foarte multe cazuri (Ciocârlan A., Glod M. - *nume de persoană*; Cobilița, Călărași, Podul Turcului, Curtea de Argeș - *toponime*), în altele însă, mai ales când e vorba de împrumuturi, abia în urma unor cercetări laborioase poate fi aflată sursa sigură.

- *Mai rar unele nume proprii devin nume comune*: Exemple: *orașul Havana - țigară havană, țara Olanda - pânză olandă, orașul Faenza - vas de faianță, Ampère - amper* etc.

§ 12. Probleme de ortografie, de ortoepie și de punctuație

- *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* Editura Academiei, 1982, (DOOM) și *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a (1995), stabilesc normele de scriere și pronunțare corectă a cuvintelor. Dintre aceste norme, menționăm numai câteva mai deosebite, care au adus modificări față de edițiile vechi ale *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*.

Notă: - *Prin Hotărârea prezidiului Academiei Române, din 22 martie 1993*, s-a stabilit ca în toate publicațiile, tipăriturile și documentele oficiale ale instituțiilor din România să se scrie cu grafia ***â*** și ***sunt***.

- Literele ***â*** și ***î*** corespund aceluiași sunet, întrebuințându-se după următoarele reguli:

a) ***î*** se scrie întotdeauna la începutul și la sfârșitul nemijlocit al cuvântului: *îl, îmbărbătez, împărat, înger, își, a amărî, a coborî, a hotărî, a târî, a urî*;

b) tot ***î*** se scrie și în corpul cuvintelor, când prin derivare sau compunere, ***î*** de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat, neîndurat, neînsemnat, preaînălțat, preaîntâmpinat*. Se va scrie *într-însul, dar dânsul*;

c) în toate celelalte cazuri se scrie în corpul cuvintelor ***â***: *blând, când, făcând, gât, mormânt, râu, român, sfânt, vânt* etc.

NOTE DIN DOOM:

1. *Cuvintele formate prin derivare cu prefixe și sufixe*;

a) Dacă prefixul se termină cu același sunet ca și radicalul, se notează ambele sunete (contr*aa*tac, inte*rr*egn, n*ee*conomic, pr*ee*xistent, r*ee*xaminare, tran*ss*iberian, î*nn*ora, î*nn*opta etc.)

b) *Câteva prefixe* își modifică forma în funcție de sunetul inițial al radicalului:

con- în majoritatea cazurilor (*concetățean, confrate*), dar *com-* înainte de *b, p* (*combate, compune*) și *co-* (*comesean, coregizor, coautor, coexistență*; excepții: *conlocui, conlucra*);

dez- înainte de consoană sonoră, consoană sonantă și vocală (*dezbate, dezgoli; dezmembra, dezlega; dezacord, dezonoare*); *des-* înainte de consoană surdă (*desprinde, desface, desțeleni*); *de-* înainte de *s, ș, j* (*desăra, deșela, dejuga*); înainte de *z* apare *des-* (*deszăpezi*);

in- în majoritatea cazurilor (*incomplet, independent*); *im-* înainte de *b, p* (*imbatabil, impune*) şi *i-* înainte de *m* (*imobil, imoral, imaterial*);

în- în majoritatea cazurilor (*încredere, îndrepta, înfăptui*) şi *îm-* înainte de *b, p* (*îmbuna, împăca*); în caz că radicalul începe cu *n*, atunci se scriu ambii *n* (*înnoda, înnopta, înnădi*);

răz- înainte de consoană sonoră şi consoană sonantă (*răzbate, răzgândi, răzmuia*); *răs-* înainte de consoană surdă şi vocală (*răscruce, răsalaltăieri*) şi *ră-* înainte de *s* (*răsufla, răsuci*);

c) *ante-* "înainte" (*antepenultima, anteproiect*) şi *anti-* "contra" (*antiaerian, antiştiinţific*) nu trebuie confundate;

d) *Sufixele următoare* se scriu corect astfel:

-atic (*tomnatic, lunatic, roşiatic*);

-ământ (*crezământ, acoperământ, îngrăşământ*);

-ean, -eală, -eaţă, -ească (*moldovean, bucureştean, mureşean, bănăţean; greşeală, ameţeală, albeaţă, roşeaţă; frăţească, tinerească*); sufixul *-eală* are forma *-ială* când derivă substantivele de la verbe în *-ăi, -ei, -âi, -oi, -ui* (*cotrobăială, poleială, bâlbâială, cheltuială*); *-eţe* (*tinereţe, bătrâneţe, frumuseţe, blândeţe*).

2. *Cuvintele compuse se scriu*:

a) într-un singur cuvânt (compunere prin contopire), dacă se prezintă ca o singură unitate semantică şi formală (untdelemn, bunăvoinţă, cuminte, dacoromân, câteşitrei, oricare, a binevoi, alaltăieri, totdeauna, despre, aşadar, fiindcă);

b) cu liniuţă de unire (izolări de sintagme), dacă se prezintă ca o singură unitate de înţeles, dar componentele au independenţă formală (câine-lup, floarea-soarelui, pierde-vară, albastru-azuriu, nou-născut, aşa-zis, fizică-chimie, într-adevăr, după-amiază, hodoronc-tronc).

3. *Nume proprii*:

a) *Numele proprii simple* se scriu cu iniţială majusculă (Ion, Elena, Ionescu; Cârna, Joiana, Mugur; Dunăre, Iaşi, Europa; Venus; "Baltagul", roman de M. Sadoveanu; ţigări Snagov, Electronica S.A., întreprindere); la fel se scriu şi numele proprii compuse prin contopire (Câmpulung, Electromontaj etc.)

b) *Numele proprii compuse*. Se scriu cu iniţială majusculă toate denumirile organizaţiilor de stat şi politice naţionale sau internaţionale, ale întreprinderilor şi instituţiilor de tot felul: majuscula este obligatorie la toţi termenii, cu excepţia cuvintelor ajutătoare. Exemple: Parlamentul României, Institutul de Lingvistică, Muzeul Literaturii Române, Uniunea Artiştilor Plastici, Întreprinderea "Semănătoarea" S.A. Bucureşti, Teatrul Dramatic din Braşov.

- Toate cuvintele din denumirile sărbătorilor calendaristice, naţionale sau internaţionale se scriu cu iniţială majusculă, cu excepţia celor ajutătoare: Anul Nou, Întâi Mai (1 Mai), Ziua Internaţională a Femeii, Ziua Victoriei, 1 Decembrie, Crăciunul, Paştele etc.

- Titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor literare, ştiinţifice, artistice, precum şi denumirile documentelor de importanţă naţională sau internaţională se scriu cu iniţială majusculă numai la primul cuvânt: Limba română, O scrisoare pierdută, Simfonia fantastică, România literară, Legea învăţământului, Legea fondului funciar etc.

Observaţie: În cazul toponimelor, numele generice (munte, vale, deal, râu, fluviu etc.) se scriu cu iniţială mică dacă nu fac parte din componenţa toponimului (fluviul Dunărea, râul Bistriţa, oraşul Galaţi) şi cu iniţială majusculă dacă fac parte din componenţa toponimului

(Delta Dunării, Marea Neagră, Peninsula Balcanică, Baia de Aramă, Poiana Ţapului, Valea Arinilor, Sascut-Sat, Râmnicu-Vâlcea, Bicaz-Chei, Tuşnad-Băi etc.).

c) *Nume proprii străine*

- Se scriu cu ortografia limbilor respective dacă acestea utilizează alfabetul latin (Mişkolc, München, Bordeaux, Washington; Goethe, Shakespeare, Corneille) sau în transcrierea oficială a statului respectiv, dacă utilizează alte caractere decât cele latine (Hiroshima, Bangkok, Kuwait). Excepţie fac numele străine pentru care există o scriere şi o rostire fixate prin tradiţie în limba română (Viena, Budapesta, Paris, Londra, Varşovia).

- Pentru transcrierea numelor proprii din limbile care utilizează alfabetul chirilic şi grec vechi, există un tablou de corespondenţe *v. DOOM p. 678-689* (Anabasis, Dionisiu / Dionysos; Hesiod, F.M. Dostoievski, Lev Tolstoi etc.)

4. *Abrevierile*, de regulă, se fac prin folosirea punctului. Exemple: S.N.C.F.R., I.M.G.B., S.A. (Societate pe acţiuni), S.R.L. (Societate cu răspundere limitată), nr. = numărul, dv. sau dvs. = dumneavoastră etc.

- Sunt şi cazuri când nu se foloseşte punctul: CEC, TAROM, m = metru, kg = kilogram.

- Când se prescurtează numele proprii, este obligatorie abrevierea în consoană. Exemple: Gh. (Gheorghe), (este incorectă prescurtarea Ghe.), G. (George) nu Ge.

- Sunt incorecte abrevierile: *f.* pentru *foarte*; *p.* sau *pt.* în loc de *pentru*; *d.p.d.v.* pentru *din punct de vedere*.

5. *Pleonasmul* este o greşeală gravă de vocabular, care constă în folosirea unor cuvinte şi sintagme ce repetă înţelesul cuvintelor anterioare. *Exemple*: a se întoarce înapoi, a avansa înainte, a rezuma pe scurt, a colabora împreună, a convieţui împreună, a coexista alături, a reve-dea din nou, panaceu universal, şi-a adus aportul, prefer mai bine, grăbeşte-te mai repede etc.

6. *Vulgarismele* sunt cuvinte şi expresii triviale, obscene, invective, blesteme, imprecaţii, jurăminte vulgare pe care convenienţele sociale le resping, deoarece afectează bunul-simţ al auditorilor. Folosirea acestora este dezaprobată şi combătută de normele limbii literare, fiind semne ale lipsei de educaţie şi de respect faţă de limba română.

§ 13. Exerciţii lexicale

Ex. 1. Delimitaţi unităţile lexicale în contextul:

"- Acum de ne-or da odată ce ne-or da - zise Flămânzilă - căci mă roade la inimă, de foame ce mi-e.

- Ia mai îngăduiţi oleacă, măi - zise Ochilă - că doar nu v-au mas şoarecii în pântece. Acuş s-or aduce şi bucatele, şi vinul, şi numai de-aţi avea pântece unde să le puneţi." (*I. Creangă*)

Model: "/ Prin dreptul / unui pod /, mi /-a ieşit / înainte / un urs / grozav /, care / m /-a vârât în toţi spărieţii." (*I. Creangă*)

Ex. 2. Găsiţi 5 cuvinte compuse, 5 locuţiuni şi 5 zicale sau proverbe în care să se afle drept component unul sau altul din cuvintele: *foc, gură, vechi, a prinde, a scăpa*. Pentru cuvintele compuse şi locuţiuni indicaţi în paranteze echivalentul.

Model: Fie cuvintele *floare, negru*:

Cuvinte compuse: floarea-soarelui (= sora-soarelui, răsărită); negru de fum (= substanţă folosită în industria chimică).

Locuțiuni: de florile mărului (= degeaba); a face din alb negru (= a falsifica).

Zicale și proverbe: Cu o floare nu se face primăvară. Dracul nu-i așa negru cum îl zugrăvesc unii oameni.

Ex. 3. Subliniați cuvintele instrumente gramaticale în contextul:

"Glasul i se curmă; ca un fier i se strecură prin tot trupul și rămase încleștat ... Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin care trecea suflarea morții, în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngănitură înfundată de cătușe și de lanțuri" (*A. Odobescu*)

Ex. 4. Explicați cum este realizată motivarea sensurilor subliniate în contextele:

"- Dar când să ațipească, deodată se aud prin casă o mulțime de glasuri, care de care mai uricioase: unele *miorlăiau* ca mâța, altele *covițăiau* ca porcul, unele *orăcăiau* ca broasca, altele *mormăiau* ca ursul." (*I. Creangă*)

- Învață la *tinerețe* ca să știi la *bătrânețe*. *Suișul* are și *coborâș*. Am găsit *cheia* problemei. Și-a pierdut *firul* vorbelor. O ploaie de flori mi-a *nins* pe creștet.

"- Smărăndița începe *din când în când* a mă *fura cu ochiul*. De unde nu-i, de acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă *băgare de seamă* nu strică. He! he! bine-ai venit, *nepurcele*!" (*I. Creangă*)

"- După ce s-a dus, a rânjit moș Hau, nu ne-a trimis nici scrisori, nici *telegrabnice*." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 5. Găsiți contexte adecvate pentru a actualiza sensurile următoarelor cuvinte: câmp, fraged, a ști, carte, mândru, a lua, a sta.

Model: minte: 1. facultatea de a gândi; rațiune; 2. judecată sănătoasă; 3. înțelepciune, chibzuință; 4. amintire, memorie; 5. imaginație

Mintea domnește, *mintea* împărătește. (1) *Minte* la nebun, cât glas la pește. (2) "De ai inimă și *minte* - feri în lături, e Dalila." - *M. Eminescu* (3) "Și dacă ramuri bat în geam / Și se cutremur plopii / E ca în *minte* să te am / Și-ncet să te apropii." - *M. Eminescu* (4) "A mea *minte*, a farmecului roabă. / Din orișice durere își face o podoabă." - *M. Eminescu* (5)

Ex. 6. Alcătuiți fasciculul de indici semantici pentru cuvintele:

anotimp ("diviziune a anului"), *boltă* ("element de construcție"), *drum* ("destinat circulației"), *a se juca* ("a se distra"), *subțire* ("referitor la dimensiuni").

Model: *baltă* ("apă stătătoare")

a) întindere de apă; b) stătătoare; c) permanentă; d) puțin adâncă; e) alimentată din izvoare, de pâraie sau de inundațiile periodice ale unui râu

Ex. 7. În contextele date, precizați care din sensurile cuvintelor subliniate este principal, care secundar și care este derivat, arătând cum a fost realizată derivarea semantică.

- S-a așezat la *umbra* nucului ... Fotografia are *umbre*. O *unbră* îi întunecă chipul. E numai *umbra* celui ce-a fost odată.

- Gardul e cam *șubred*. Argumentele sunt destul de *șubrede*. E un om cu o constituție *șubredă*.

- Am *închis* fereastra. La orele 20 magazinul se *închide*. Spre miazănoapte cerul se *închidea*, treptat. Știu eu cu ce *închide* el sufletul lui?

- E *târziu*. Acestea-s fructe *târzii*. El are reacții *târzii*.

Ex. 8. Comparați și precizați tipul de evoluție a sensurilor cuvintelor perechi subliniate:

"- Și prin *cărțile* în vravuri! / Umblă șoarecii furiș..."

"Unul dintre fiii falnicului domn / Sta zâmbind de-o amintire, pe genunchi scriind *o carte*." (*M. Eminescu*)

"- Dar tot *mereu* gândesc cum ne iubirăm, / Minune cu ochi mari și mână rece." (*M. Eminescu*)

"Dorul mândrii și cu-al meu, / De s-ar face pod *mereu*, / De-aici până la Brașeu, / Să treacă mândra și eu" (*Folclor*)

"- Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri / Și gonind biruitoare tot veneau a țării *steaguri*" (*M. Eminescu*)

"Noi punem *steagul* românesc / Pe crâncena redută." (*V. Alecsandri*)

"- Numai ochiul e vorbăreț, iară *limba* lor e mută"; "Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro *limbă*."; "Prea v-ați bătut joc de *limbă*, de străbuni și obicei." (*M. Eminescu*)

"- *Lemnul* ce nu face fructe bune de tăiat va fi. Unde aduni surcele eu am tăiat *lemne*."

"- Aici ... *a descălecat* acum șase sute de ani primul nostru voievod." (*A. Vlahuță*); "Dacă au sosit aici în Iași, *au descălecat* cu corturile în șes." (*M. Costin*); Obosit, a *descălecat* și s-a îndreptat spre fântână.

"- Sunt oameni cu puțin spirit, dar de-un *caracter* tare" (*M. Eminescu*). Pe la mijlocul secolului trecut se generalizează scrierea în românește cu *caractere* latine.

Ex. 9. Organizați cuvintele de mai jos în serii: a) incompatibile semantic; b) de sinonime; c) de antonime;

- zi, noapte, întuneric, beznă, lumină, seară, dimineață, amurg, zori, prânz, amiază, femeie, bărbat, soț, soție, nevastă, muiere, însoțitor, prieten, dușman, inamic, vrăjmaș, amic, aliat;
- clar, neclar, limpede, deslușit, încurcat, confuz, neprecis, rigid, flexibil, mlădios, elastic, țeapăn, suplu;
- a coborî, a se urca, a se sui, a descinde, a escalada, a se ridica.

Ex. 10. Alcătuiți contexte potrivite pentru omonimele:

arie, bun, casă, leu, pară, port, post, război, vară, toc.

Model: *broască*

- broască ("batraciană") spre toamnă broaștele se afundă în nămol și stau în amorțire până primăvara.
- broască ("încuietoare") Răsuci cheia în broască, dar ușa nu se deschise.

Ex. 11. Alcătuiți contexte potrivite prin care să rezolvați echivocul grafic și fonetic al următoarelor cuvinte:

- acele, bară, haină, lumină, modele, torturi, unii;
- mare, sare, vinete, roșii, care, minte, suferi.

Model: *isprăvi; par*

- isprăvi / De *isprăvi* de acestea am mai auzit eu.

- isprăvi / După ce *isprăvi* treaba, se aşeză la umbră.
- par / După ce înfipse ultimul *par*, verifică alinierea lor în adâncime.
- par / "Nu sunt ce *par* a fi." (*I. Minulescu*)

Ex. 12. Alegeţi alternativa corectă în cazurile de paronimie de mai jos:
- (*Oralul, orarul*) activităţilor a fost bine întocmit.
- Un roman poate crea în mintea noastră (*iluzia, aluzia*) realităţii.
- O colibă este o locuinţă (*temporală, temporară*).
- Mi-au fost semnalate câteva (*orori, erori*) în executarea melodiei.
- Îmi place să merg la ei, fiindcă sunt oameni foarte (*primitivi, primitori*), (*amatori, amabili*).
- La (*funerarii, funeralii*) au fost prezenţi toţi prietenii defunctului.
- Faţă de elevi are o conduită prea (*familiară, familială*).
- Medicamentul este în ambalajul său (*originar, original*).

Ex. 13. Realizaţi analiza morfematică a cuvintelor:
desfiinţa, dezmoştenii, împietrit, încununare, neştiinţă, omenesc, păienjeniş, peniţă, papornită, pescăruş, portar, preţui, puternic, răcoros, refacere, rezemătoare.

Ex. 14. Grupaţi următoarele cuvinte în familii de cuvinte şi arătaţi cum s-au format:
trecătoare, pas, vânt, a umple, trecător, târg, sunet, avânta, trece, sunător, vântoasă, umplutură, răsuna, trecere, trecut, târguşor, suna, zvânta, întrece, răsunet, depăşi, păşitor, târgui, vântuleţ.

Ex. 15. Arătaţi cum sunt formate cuvintele următoare:
lovitură, locuitor, răzgândi, toporişcă, realist, auzi, treier, megatonă, supradimensionat, ceferist, nouăsprezece, liber-cugetător, a-i părea rău, a face cale întoarsă.

Ex. 16. Precizaţi sursa împrumutului şi etimonului cuvintelor de mai jos, consultând DEX-ul, DLRM-ul sau alte dicţionare:
abil, acut, apel, balast, belşug, bornă, calapod, cameră, catarg, centru, chip, cioban, criză, divan, etaj, fabrică, fel, fes, gând, halat, haz, impresie, ladă, a lipsi, necaz, nevastă, oraş, parc, persoană, piron, plug, pomeni, prieten, priză, prund, a repeta, rod, salam, salcâm, sălaş, scoică, sfoară, a socoti, stradă, şanţ, şnur, ştirb, timid, târnăcop, tren, trup, ţol, util, uzină, vagon, vamă, var, viteaz, zero, zor, zvon.

Model: *clăti, efect, hotar.*
- *a clăti* < v. sl. *klatiti* (DEX, p.162)
- *efect* < fr. *effet*, lat. lit. *effectus* (DEX, p.291)
- *hotar* < magh. *határ* (DEX, p.407)
- *tutun* < tc. *tütün* (DEX, p.983)

Ex. 17. Indicaţi modele străine pentru formaţiile româneşti de mai jos. Consultaţi pentru aceasta DEX-ul, DLRM-ul sau alte dicţionare:
binecuvânta, consimţământ, deznodământ, fărădelege, a înrâuri, lume, localitate, nu-mă-uita, a prevedea, a suprapune, supranatural, submarin, tresări.

Model: *apă tare, război-fulger, supralicita, antet*
- *apă tare* / după fr. *eau-forte* /
- *război-fulger* / după germ. *Blitzkrieg* /

- *supralicita* < *supra-licita* / după fr. *surenchérir* /
- *antet* / după fr. *en-tête*

Ex. 18. Distribuiţi cuvintele în una din rubricile indicate mai jos:
animaţie, barabulă, cabulipsi, calomnie, casâncă, cătun, cenzură, ciopor, colb, conferinţă, cuhnie, dardă, diagramă, elocvent, firfiric, galion, gevrea, gherghir, graseia, gregar, hazard, hobot, husar, iatagan, iosag, îngurlui, julfă, maldăr, modera, montaj, percuta, posleţ, postelnic, poşidic, receptor, roştei, scont, şicli, şteap, tapangea, vipt.

Arhaisme	Neologisme	Cuvinte regionale
cabulipsi	animaţie	barabulă

Ex. 19. Indicaţi, după prezenţa şi frecvenţa cuvintelor de un anumit tip, cărui stil funcţional aparţin contextele:

"- La cererea dv. înregistrată la nr. de mai sus, vă facem cunoscut că nu vă putem comunica datele solicitate de dv., întrucât arhiva şcolii noastre este la Arhivele Statului."

"- Să presupunem că doi atomi cu câte un electron necuplat, cu spin opus, se apropie unul de celălalt. Ca nişte antene sensibile, câmpurile magnetice ale orbitalilor caută polii opuşi ai câmpului magnetic al celuilalt atom. Odată găsit, atomii se orientează reciproc şi electronii se cuplează."

"- Cu frumoasele ei staţiuni balneare, Mangalia a devenit, în ultimii ani, o imensă grădină cu milioane de flori, care trebuie nu numai plantate şi îngrijite, dar şi apărate. Şi cine ar putea face lucrul acesta mai bine decât copiii, mai ales că, de obicei, stricăciunile din parcuri erau puse chiar pe seama lor?"

"- Sunt la Nămăieşti de mai bine de o lună şi sper să stau până la 1 septembrie. Mi-am lăsat suplinitor la catedră, ca să mă odihnesc de munca zadarnică de peste an. D-voastră v-aţi repauzat bine? Mi se pare că rămâneţi acolo şi în septembrie."

"- Scopul recensământului este de a obţine date statistice asupra numărului şi structurii populaţiei după diferite caracteristici demografice, social-culturale, economice şi profesionale, asupra fondului de locuinţe şi condiţiilor de locuit ale populaţiei."

"- *La masă*. Nu se ţine lingura cu stânga. Bagă de seamă să nu pici şerveţelul. Nu mai ştiu ce să mă fac: copiii ăştia murdăresc câte cinci rânduri de rufe pe zi... Dumnezeule! n-am mai văzut copii atât de neascultători. Cine te-a învăţat, prostule, să pui ciulama în compot? Şterge-ţi guriţa. Nu cu mâneca, ţigane! cu şerveţelul."

Ex. 20. Explicaţi prin ce procedee a fost realizată expresivitatea cuvintelor subliniate în contextele:

a) "Din văzduh cumplita iarnă *cerne* norii de zăpadă, / *Lungi troiene călătoare* adunate-n cer grămadă." (*V. Alecsandri*)

b) "Zdrobită-n praf *murea arama*, / Şi codrul *chicotea, viteazul*" (*O. Goga*)

c) "Văd doar la geamuri fuga trăsurii ce ne duce / *C-un sac de somn* pe capră-ghebosul vizitiu." (*I. Barbu*)

d) "Iar la poala lui cea verde *mii de capete pletoase*, / Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă." (*M. Eminescu*)

e) "*Regele animalelor. Corabia-deşertului. Ţara piramidelor. Cetatea eternă. Cetatea lui Bucur. Aurul negru. A-şi măsura cuvintele. A muri de râs. A da bir cu, fugiţii.*"

f) "Nevasta lui ... era cam proastă, dar şi soacră-sa *nu era tocmai hâtră*. Mămuca nu face bine ce face; are de gând *să ne lase cu sănătate*." (*I. Creangă*)

g) "*Se tânguiesc / Tălăngi pe căi / Şi neguri cresc / Din negre văi / Plutind pe munţi ...*" (*Şt.O. Iosif*)

Ex. 21. Întocmiţi *un glosar* al cuvintelor regionale din zona (comuna) în care activaţi. În acest scop alegeţi-vă câteva teme precise, de ex. *locuinţa, o ocupaţie tradiţională* (albinăritul, morăritul, ţesutul şi uneltele pentru ţesut, munca în pădure, cultura viţei de vie, grădinărit, păstorit etc.), *familie, plante din flora spontană* etc. Chestionaţi de preferinţă vorbitorii mai în vârstă. Notaţi cuvintele, precizând: etimologia, clasele morfologice (substantiv, verb etc.), accentul, sensul principal şi un scurt context din care să rezulte sensul. Confruntaţi datele cu cele din DEX.

§ 14 TESTE ŞI EXERCIŢII LEXICALE

A. Cuvântul - unitate lexicală

a. Chestionar:

- Ce studiază lexicologia? Ce se înţelege prin vocabular? Din ce puncte de vedere poate fi studiat vocabularul? Definiţi cuvântul. Precizaţi relaţia cuvânt - noţiune.

Ex. 22. Explicaţi raporturile dintre cuvânt şi noţiunea pe care o desemnează (noţiune - valoare gramaticală - valoare lexicală) a cuvintelor subliniate din următoarele contexte:

- *Au înflorit trandafirii*. Trandafirii erau *roşii*.

- Aprinde *focul*! Are un *foc* pe suflet. Din larg văzurăm *focul* farului. Batalionul nostru a intrat în *foc*. Rubinul mă nelinişteşte cu *focul* lui roşietic.

- La început *casa* omului era *un bordei* sau *o colibă*.

Mai târziu au fost construite *palate*. *Locuinţele* obişnuite de azi sunt *blocurile*. În vilegiatură stăm într-o *vilă*.

- A adus *caprele* la păscut. Taie lemne pe *capră*. S-a căţărat pe *capra* trăsurii. S-a cules toată *floarea-soarelui*.

- Latinii numeai *ziua, dies*; francezii o numesc *jour*, italienii *giorno*, spaniolii *dia*.

- Televizorul te pune în contact direct cu *actualitatea* din lumea întreagă. I s-au aprins în ochi *luminiţe* şăgalnice.

b. Cuvinte autonome şi instrumente gramaticale

Definiţi noţiunile de *cuvânt autonom* şi *unealtă gramaticală*.

Ex. 23. Subliniaţi cu o linie cuvintele autonome şi cu două linii uneltele gramaticale:

"- Glasul i se curmă; ca un fior i se strecură prin tot trupul şi rămase încleştat... Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin care trecea suflarea morţii, în loc de

sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngănitură înfundată de cătuşe şi de lanţuri. Erau bieţii vecini robiţi şi puşi în fiare de răposatul armaş, cari aruncaţi în fundul pivniţelor cetăţii sale şi acum, în mijlocul nopţii, îşi scuturau dureroaselor lor lanţuri." (*A. Odobescu*)

Ex. 24. Comparaţi cuvintele subliniate în contexte şi indicaţi explicând, unde au valoare autonomă, unde au valoare de instrument gramatical şi unde au ambele valori.

1. "... mă sui încetişor în teiul care te adormea ... cu mirosul floarei..." 2. "Da te-ai ţinut de cuvânt, moş Nichifor!" 3. "Prin târg, aşa mâna de tare moş Nichifor, de-ţi părea că zboară iepele, nu altăceva." 4. "Las', jupâneşică, nu-ţi face voie rea..." 5. "Acum să-mi spui tu cine eşti, de unde vii, şi încotro te duci..." 6. "... ba că am un glas de înger şi multe alte minunăţii, încât mama în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel..." 7. "Ei, măi Ştefane şi Smărânducă, mai rămâneţi cu sănătate..." 8. "Bate-te mai bine cu mâna peste gură..." 9. "... m-au trimis la stână în dumbrava Agapiei, lângă podul Cărăgiţei, unde erau şi oile noastre..." 10. "Irinuca era o femeie nici tânără, nici tocmai bătrână..." 11. "... doar nu eram aşa de prost până pe acolo, să nu pricep atâta lucru" 12. "Căci aşa ne amăgea mama cu o pupăză, care-şi făcea cuib de mulţi ani într-un tei foarte bătrân şi scorburos." (*I. Creangă*)

Ex. 25. Căutaţi 6 exemple în care cuvintele să aibă alternativ valoare autonomă şi valoare de unealtă gramaticală.

c. Caracteristici semantice ale cuvântului

1. *Noţiune, sens, semnificaţie*

- Definiţi termenii: noţiune, sens, semnificaţie.

Ex. 26. Alegeţi din cuvintele de mai jos pe acelea care denumesc aceeaşi noţiune:

- flamură, copac, instrument, steag, arbore, drapel, unealtă, om, buduroi, aparat, praf, ustensilă, pulbere, noroi, submersibil, glod, ştiubei, stindard, tină, submarin, stup;
- a merge, a vorbi, a grăi, a umbla, a aşeza, a circula, a spune, a străbate, a pune, a fixa, a se deplasa, a zice, a expune, a plasa, a cutreiera, a instala;
- inteligent, blând, pasionat, hoinar, deştept, subtil, blajin, pătimaş, înflăcărat, rătăcitor, duios, vagabond, entuziasmat.

Ex. 27. Precizaţi sensul cuvintelor de mai jos. Alcătuiţi propoziţii pentru fiecare din sensuri. A dobândi; dulce; a duce; grădină.

Ex. 28. Precizaţi semnificaţia cuvintelor subliniate în contextele de mai jos; comparaţi semnificaţiile.

1. "S-au făcu ca ceara albă faţa roşă ca un măr ..." 2. "... îi spânzur prin ostreţe / Roze roşie de Şiras şi liane-n fel de feţe." 3. "Viitorul şi trecutul / Sunt a filei două feţe ..." 4. "Astfel umana roadă în calea ei îngheaţă,/ Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat, / Acoperind cu noime sărmana lui viaţă / Şi arătând la soare-a mizeriei lui faţă / Faţa - căci înţelesul i-acelaşi la toţi dat." (*M. Eminescu*). 5. "Întorceţi-i cu faţa la mine!" (*G. Brăescu*). 6. "Drumul drept îţi pare lung." 7. "Drept ca lumina cea dreaptă." 8. "Mai bine o învoială strâmbă decât o judecată dreaptă." (*Folclor*)

2. *Cuvinte cu sens motivat și nemotivat*

Ce se înțelege prin *sensul motivat* al unui cuvânt? Câte feluri de motivare a sensului cuvântului cunoașteți?

Ex. 29. Explicați legătură dintre forma și sensul cuvintelor de mai jos (motivare fonetică):

behăit, a bâjbâi, bocănit, a bolborosi, boncăluit, a bubui, a bufni, a chiui, a cârcâi, clămpănit, clinchet, a croncăni, cuc, dangăt, duruitoare, a fâșâi, foșnet, fonf, fâlfâi, a gâlgâi, a hârșcâi, hămăit, hop, a linchi, mieunat, mormăit, a orăcăi, a picura, sfârâit, șfichi, tic-tac, a țăcăni, a țâhni, a țârâi, țopăială, a vui.

Ex. 30. În ce constă motivarea intralingvistică a următoarelor cuvinte:

- ajutător, alegător, câștigător, ghicitor, înnoitor, supărător;
- amețeală, amorțeală, chibzuială, clevetealǎ, greșeală, moleșeală;
- arămire, coclire, nichelare, ruginire, oțelire;
- carbonat, clorat, fosfat, nitrat, silicat, sulfat, sublimat;
- dogar, gospodar, plugar, podar, oier;
- frățior, ghetuță, rochiță, ochișori, picioruș, mânuță, fetiță;
- aseptic, anormal, incolor, insipid, inuman, nesfârșit, nevârstnic;
- concetățean, confrate, a conlocui, a convorbi, cooperare, a deconecta, a decupa, deformare, a descleșta, descompus, presimțire, a rechema, recunoaștere, strămuta, subunitate;
- antiaerian, contraatac, monoton, prototip, telegraf, termoelement;
- aeromodel, biosferă, fotomontaj, geologie, microorganism;
- botgros, codobelc, codoș, codalb;
- vântură-țară, pierde-vară, floarea-soarelui, coada-șoricelului, câine-lup, stea-de-mare.

Ex. 31. În ce constă motivarea semantică a cuvintelor subliniate din următoarele contexte:

1. "Dar spre sufletele oamenilor cărările-s întortochiate ..." 2. "Prin văzduhul tăcut și neclintit fierbeau lumina și căldura ..." 3. "Mlădioasă și iute, cu ochii de șerpoaică, trecea grăbit ..." 4. "Și-n fulgerul acestui gând scurt, dincolo de drum, flăcăul văzuse și el ..." 5. "Fata zise cu sfială, care parcă se ascundea tremurul unui zâmbet ..." 6. "Românul, Gavril al Dascălului, își îndemnă calul cu arsuri dese de bici." 7. "Un nor urât, cu ploaie, ne tot urmărea. Câteva picături reci ne sărutară, în preajma unui iaz." 8. "Hi, Mânzule dragă! Hi, Cârlanule! Hi, băieții moșului ..." 9. "Îmi jucau fulgere negre și verzi pe dinaintea vederilor." 10. "Într-o văgăună, sub o răsfirare ușoară de fum, mormăia batoza ..." 11. "Tăcură apoi, ospătând, pe când afară, într-un întuneric orb, se simțeau înfiorările furtunii." 12. "Pârâul Cerbului sărea pe trepte sure de stânci și împrăștia lacrimi de pietre scumpe pe mușchiul gros, verde-închis, al malurilor ..." 13. "Vezi, gândăcelule, tare mi-a fost drag codrul în tinerețile mele! ... Așa îmi povestea bunicul lângă soba mare, bătrânească." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 32. În ce constă motivarea populară (etimologie populară) a cuvintelor subliniate în următoarele contexte:

1. "... nimeni nu trebuie a mânca de la datoriile ce ne impun solemnaminte pactul nostru fundamentale, sfânta Constituţiune ..." 2. "Haide, drace, haide! Să intri tu pe strada Marc Aoleriu, ori Catilina şi lasă!" 3. "Famelie mare, renumeraţie mică, după buget, coane Fănică." 4. "Spania-i lângă Portocalia, mă boule, şi viţă-versa." (*I.L. Caragiale*)

5. "Am trimis la Bucureşti o "lăcrămaţie" ..." 6. "În sfârşit, Talianul, domnul inginer Giovanni Sciagamozzi, era pentru muntenii din Valea Bistriţei pur şi simplu domnul Juvani, ori domnul Şaga-Mâţei" (*M. Sadoveanu*)

3. *Monosemie*

- Prin ce se caracterizează cuvintele monosemantice? Ce se înţelege prin terminologie?

Ex. 33. Subliniaţi cuvintele monosemantice din contexte. Explicaţi sensul fiecăruia.

1. "*Difracţie* (Fiz.), fenomen de abatere de la propagarea rectilinie a undelor (luminoase, acustice etc.) într-un mediu omogen şi care se produce la marginea unui obstacol." (*Dicţionar enciclopedic român, II*)

2. "Intuitiv lucid, răscolit de afecte puternice şi înzestrat cu o fantezie mai vie şi mai originală, artistul este în acelaşi timp stăpân peste o facultate expresivă superioară semenilor săi. Toate imaginile sunt înzestrate în adevăr cu tendinţa de a se realiza şi, după cum a arătat Ribot, fantezia creatoare cuprinde în sine un element motrice, înclinaţia irezistibilă de a-şi asuma o formă concretă şi de a trece, pe această cale, în lumea obiectelor." (*T. Vianu*)

4. *Polisemie*

- Definiţi noţiunea de structură semantică a unui cuvânt. Ce tipuri esenţiale de polisemie cunoaşteţi? Ce tipuri de semnificaţii distingeţi în structura semantică a unui cuvânt?

Ex. 34. Indicaţi tipul de polisemie a cuvintelor sublinate în contextele de mai jos:

a) "Stă în capul masei. Ai noştri au reuşit să formeze un cap de pod peste Mureş. S-a ridicat în capul oaselor.

b) Are haina roasă în coate. Valea făcea în acel loc un cot.

c) Greblei îi lipseau câţiva dinţi. Anul acesta am semănat porumb dinte-de-cal.

d) Nu nimerea gura cuptorului. Dunărea se revarsă în mare prin trei guri. Pe fiecare kilometru de front erau concentrate sute de guri de foc.

e) Erau nişte cupe de cristal cu picior înalt ca lujerul unei flori de câmp. Dintr-o fractură a rocilor, la piciorul dealului, ţâşneau izvoare limpezi. Un hexametru este alcătuit din şase picioare.

f) Era un om înalt şi slab, cu mărul lui Adam proeminent. Sta cam înclinat într-o latură, probabil din cauza unui defect al coloanei vertebrale.

g) A devenit şoarece de bibliotecă. Ăsta nu-i om, e şarpe! Rechinii finanţelor încep să se agite. Are papagal, nu glumă!

h) Nici o steluță nu plutea desupra lichidului limpede: supă chioară! Încearcă să mă înțepe cu săgețile lui boante, însă fără succes. Oamenii bogați se considerau stâlpii societății. Sufletul i se umplu de lumină.

i) Blana era frumoasă, cu spic argintiu. O seceră luminoasă plutea învăluită-n taină spre apus, pe cerul vinețiu. Avea și el o sfoară de pământ, mai nimica toată.

j) Apasă ușor pe cocoșul puștii. Flăcăul se cățără cu îndemânare pe scările de frânghie până în vârful catargului, la rândunică. Briceagul avea câteva tăișuri și un rac.

k) Cu fierul lucrăm pământul și ne apărăm țara. Prietenul meu ciupi strunele: lemnul se înfioră într-o vibrare ușoară. Ce mai faci, măi județ? Am luat masa. A băut două pahare pe nerăsuflate. Ne-am îndreptat spre intrare. Mi-ai fost ajutor de nădejde. Compania număra o sută douăzeci de baionete. Trei pânze se iviră la orizontul zdrențuit de zbuciumul valurilor. Mocanii creșteau mai cu seamă oi.

Ex. 35. Dați 5 exemple care să cuprindă metafore antropomorfe.

Ex. 36. Dați 5 exemple de metonimii curente care să se sprijine pe relația: parte - întreg și obiect - conținut.

Ex. 37. Indicați în exemplele de mai jos sensul originar și sensul derivat al cuvintelor subliniate. Dați explicația pentru fiecare din sensuri.

a) Ținea în mână o pușcă veche de vânătoare. Ștefan cel Mare a utilizat la Podul Inalt puști din lemn de cireș, cu cercuri de aramă. În râu se scălda o droaie de copii goi pușcă.

b) Mult am să vă mai duc în spinare? De la cabană mergeam pe spinarea muntelui ca pe șes până la izvoarele pârâului. Mergea ca și cum ar fi dus o povară în spinare. Haina părea bună numai în spinare; de-a lungul cusăturii, era descusută în câteva locuri.

c) Stofa subțire, ușoară în cute elegante. Pasta de lut era prea subțire ca să poată fi utilizată.

Are gustúri subțiri. Păianjenul coborî pe un fir subțire aproape invizibil. Începu o ploaie subțire. S-a îmbrăcat subțire. Subțire la pungă. Scria ca o fată: cu litere ascuțite și subțiri.

d) Se hotărî să rămână pe șantier. Rămâi cu bine! Mi-au rămas ochii la acele obiecte expuse în vitrină. A rămas repetent. Încăpățânat, a rămas pe poziția lui inițială. A rămas pe drumuri. Eminescu a rămas în conștiința noastră, a tuturora. Mai rămâne vorbă? L-am rămas la trântă.

Ex. 38. Indicați în exemplele de mai jos cuvintele cu funcție denotativă (exprimă noțiuni generale) și cuvintele cu fincții conotative (exprimă sensuri secundare și figurate):

Apa trece, pietrele rămân. Focul cu apa nu se pot împrieteni. Munca a făcut pe om. Muntele nu se teme de zăpadă. Banul e ochiul dracului. Surceaua nu cade departe de trunchi. Timpul cumpără paiele și nevoia le vinde. Plopul e destul de mare, dar pe dânsul poame n-are. Scumpul mai mult păgubește, leneșul mai mult aleargă. Seamănă ca două picături de apă. Fapta bună nu moare niciodată. (*Folclor*)

Ex. 39. Recunoaşteţi şi subliniaţi cu o linie (–) cuvintele care au sens numai denotativ (logic), cu două linii (=) cuvintele care au sens numai conotativ şi cu o linie întreruptă (---) cuvintele care, funcţie de context, pot avea şi sens intelectual, şi afectiv:

Alcalin, a alege, aliaj, avar, benă, boboc, bucuros, calcar, cârlig, copilaş, definiţie, drag, dram, expert, a exprima, fermecat, filieră, fraged, frumos, galop, genealogie, gust, gingaş, harbuz, haz, hering, iarbă, ignifug, isteţ, a împiedica, închizător, înmărmurit, jurământ, jitar, lacăt, lentilă, leneş, mansardă, a măsura, molcom, negoţ, nit, oaspete, obuz, olimpiadă, a oţărî, panoplie, pasăre, pinion, posac, puţin, rac, rădăcină, reflex, refren, sacâz, schi, savantlâc, secure, şăgalnic, şoc, ştachetă, televizor, timp, uşor, vargă, viu, viteaz.

5. *Schimbări semantice; restângerea şi lărgirea structurii semantice a cuvântului*

- Care sunt cauzele schimbării semantice a cuvintelor?

Definiţi noţiunile de *restrângere* şi *lărgire a structurilor semantice*:

Ex. 40. Arătaţi pe baza contextelor de mai jos cum a evoluat sensul cuvintelor subliniate.

"- A doua zi după discălecatul oştilor, au făcut Racoţi masă mare şi au cinstit pre amândoi domnii."

"Iară acesta împărat Traianu pre aici au venitu... şi iel au descălecat neamul, siminţiia care trăieşte până acum în Moldova şi în Ţara Muntenească şi cât norod ieste în Ardeal cu acest nume: român." (*M. Costin*)

"- De ce împreunându-să boierii cu vizirul, rugatu-s-au vizirului să le puie un domn dintre dânşii, pe care ş-ar alege ei, că acel domnu ce-l ridicasă ei este un om pre prostu."

"Avé grije şi de turcii balagii ce era în Iaşi trăitori, văzând că moscalii au intrat în ţară şi Dumitraşco-Vodă nu mai purcede în gios, să nu priceapă că-i hain."

"Şi ş-au făcut Dumitraşco-Vodă vro cinci, şase steaguri de lefecii şi 2 steguri de lipcani ..." (*I. Neculce*)

"- Lupul şi altă soţie îşi cearcă şi pre altul ca sine află, căruia lucrul şi faptă ... pre amănuntul povesti ..." "... precum mehenghiul metalurile de curate şi de spurcate ispiteşte ..." "... toată jigania cumplită colţii îşi tociia şi toată pasirea rumpătoare pintenii îşi ascuţia." (*D. Cantemir*)

"- Gâtlan, bun mehenghi, ie un pahar şi-l întinde gazdei ..."

"Oşlobanu prost-prost, dar să nu-l atingă cineva cu cât negru sub unghie, că-şi zvârle ţărnă după cap ca buhaiul." (*I. Creangă*)

"- Pentru ei cafardul este o tocire a nervilor, pricinuită de viaţa inutilă ce trece irosită în neştire."

"V-am adunat aici pentru că împreună cu soţia mea şi a domniei-voastre, noi, formăm, precum se ştie, familia militară, pentru că vine şi soţia domnului general, să le pregătim p primire ..." (*Gh. Brăescu*)

"- Descălecai, dădui jos toată povara din spatele Pisicuţii, îi luai frâul din cap ş-o lăsai slobodă, spre a-şi căuta de suflet ..." (*C. Hogaş*)

"- Mulţimea se îmbulzea, revărsată de pe trotuare, într-un freamăt. Negustorii scoteau steaguri în vitrină.

Se simţea în gura gangului, la un adăpost al său, cucerit, unde revenea cu încăpăţânare, cerşind cu ochii lăcrămoşi să fie lăsat în pace." (*Cezar Petrescu*)

"- Pe Fulger mort! Pe-un mal străin,
L-a fulgerat un braţ hain!" (*C. Coşbuc*)

"- S-a dus, s-a dus departe, până mai şi-a tocit opincile de fier şi toiagul de oţel şi de urma lui n-a dat." (*Folclor*)

Ex. 41. Căutaţi în opera lui I. Neculce 5 contexte pentru cuvintele de mai jos cu sensurile notate în paranteze. Comparaţi-le cu sensurile actuale şi explicaţi evoluţia lor semantică.

a adeveri (= a se angaja să ...); başcă (= bastion); lume (= lumină); a supune (= a ascunde); fum (= gospodărie).

6. *Sinonime, antonime, omonime, paronime*

- Definiţi termenii: sinonime, antonime, omonime, paronime.
- Care este principala funcţie a sinonimelor? Există sinonime perfecte? Prin ce se deosebesc sinonimele? Cum le clasificăm?

Ex. 42. Aflaţi termenul principal din urmăroarele serii de sinonime şi precizaţi diferenţele (semantice, de întrebuinţare, de construcţie, de expresivitate, de valoare afectivă) între termenul principal şi celelalte sinonime.

- colb, praf, pulbere, pudră; noroi, glod, tină; discipol, elev, învăţăcel, şcolar, ucenic, cursant;
- clar, limpede, transparent, străveziu; blajin, blând, duios, mângâietor, dulce;
- a cugeta, a chibzui, a cumpăni, a se gândi, a medita, a reflecta, a judeca, a plănui, a cântări; a se lupta, a se bate, a se război.

Ex. 43. Arătaţi deosebirile de întrebuinţare a sinonimelor subliniate:

1. "În noaptea lină de vară, un susur slab trece prin codrul adormit..." 2. "Şi vine o şoaptă plină de mâhnire, de departe, pe cununile frunzişurilor ..." 3. "... din alăuta ţiganului izvora o melodie mâhnită, un freamăt încet de durere." 4. "În tăcerea iatacului, venea bâzâitul duios al cântecului de afară." 5. "Deodată alăuta ţipă ascuţit; un murmur înăbuşit de glasuri răzbătu prin noapte ..." 6. "Viaţa tristă de iatac, în umbră şi în tăcere, se lumină o clipă la un zvon vesel de glasuri cunoscute ..." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 44. Alcătuiţi serii de sinonime la cuvintele: izvor, otravă, mut, preţios, a îndrăzni, a limita, zăpadă, ostaş, liber, urât, a sui, a arunca.

Ex. 45. Precizaţi sensurile principale ale cuvintelor *pas* şi *semn* şi alcătuiţi serii de sinonime pentru fiecare dintre sensuri.

Ex. 46. Alcătuiţi şase contexte situative pentru următoarele sinonime:

chip, obraz, faţă, figură, mutră, moacă.

Ex. 47. Definiţi cuvintele de mai jos prin antonimele lor:

tânăr, frumos, sărac, deştept; noapte, apus, căldură, vară; a vorbi, a întreba, a plânge; sus, nicăieri, înainte, azi; nimeni, nimic, acesta.

Ex. 48. Daţi definiţiile omonimelor cuvintelor de mai jos şi introduceţi-le în contextele situative:

broască, ban, capră, cocoş, lac, leu, loc, mare, pară, port, post, război, toc, ţap, vară.

Ex. 49. Explicaţi diferenţele între cuvintele:

- limbă, limbaj, idiom;
- traducere, versiune, tălmăcire;
- traducător, tâlmaci, interpret.

Ex. 50. Alcătuiţi perechi de antonime din următorul grup de cuvinte:

prieten, lumină, îndoială, stimă, sinteză, adevăr, întuneric, opac, îndemânatic, duşman, siguranţă, dispreţ, prolix, analiză, minciună, rodnic, transparent, stângaci, răspicat.

Ex. 51. Precizaţi contrariile cuvintelor subliniate în contexte:

- o minte ageră, un om cu mişcări agere, ochi ageri;
- fără capăt, de la capăt, un capăt de sfoară;
- cartofi copţi în spuză, copt la minte;
- linie dreaptă, parte dreaptă, mâna dreaptă;
- o bucată de fier, mână de fier, voinţă de fier.

Ex. 52. Care sunt deosebirile în întrebuinţare a sinonimelor: unealtă, instrument, aparat, ustensilă. Paronime: eminent / iminent; a releva / a revela; originar / original etc.

Ex. 53. Înlocuiţi spaţiile punctate din contextul de mai jos cu unul din seriile de sinonime:

"Ploaie ... în amurg, văzduhul înghiţi nourii şi noaptea toate ... se aprinseră pe ... ca în ajunul unei sărbători ... A doua zi ... se trezi ... numai în flori albe şi trandafirii care îmbălsămau ... pământul" (*după L. Rebreanu*)

- conteni, se sfârşi, încetă;
- astrele, stelele, corpurile cereşti;
- firmament, cer, boltă;
- mari, însemnate, importante;
- târgul, orăşelul, urbea;
- îmbrăcat, înveşmântat;
- tot, întreg.

Ex. 54. Alcătuiţi o scurtă compunere cu tema: "Toamna, în parc", în care să fie incluse seriile de sinonime de mai jos:

- copac, arbore, arbust, tufă, boschet; creangă, ram, ramură; cărare, potecă; drum, cale;
- umed, jilav; vânăt, cenuşiu, tulbure, plumburiu;
- a cădea, a se desprinde, a se desface.

D. STRUCTURA CUVÂNTULUI

1. *Rădăcină, prefix, sufix, temă, desinenţă*

- Definiţi termenii: rădăcină, prefix, sufix, temă, desinenţă.

Ce sunt pseudoprefixele?

Ex. 55. Descompuneţi cuvintele de mai jos în morfeme:

codaş, cojocar, a constrânge, convingere, cuier, decolorant, dormitor, drumeag, excepţie, festiv, focos, foiţă, greşeală, harnic, inamic, a izvorî, împăienjenit, a încrucişa, linişte, latitudine, legătură, localitate, mănuşă, muzicuţă, noţiune, neabătut, a osifica, pilitură, posibil, a polemiza, a preamări, prejudecată, prieteneşte, răţoi, realist, a recunoaşte, a străbate, străveziu, substrat, tineresc, tonaj, a tresări.

Ex. 56. Daţi exemple de 10 cuvinte a căror temă să fie compusă din prefix + rădăcină + sufix.

2. *Familia de cuvinte*

Ce înţelegeţi prin familia de cuvinte? Ce sunt cuvintele derivate?

Ex. 57. Explicaţi de ce cuvintele din seriile de mai jos fac parte din aceleaşi familii de cuvinte:

- coasă, coase, a cosi, cosit, cositoare;
- frunte, fruntaş, fruntărie, a înfrunta, a confrunta;
- loc, local, localitate, locaş, localnic, a locui, locuitor, înlocuitor, conlocuitor, dezlocuit;
- pinten, pintenat, a împintena;
- rădăcină, rădăcinos, a dezrădăcina, a înrădăcina.

Ex. 58. Grupaţi cuvintele de mai jos în familii de cuvinte:

trecătoare, pas, vânt, a umple, trecător, târg, sunet, stea, a avânta, a trece, sunător, vântoasă, umplutură, a răsuna, trecere, trecut, târguşor, a suna, steluţă, a petrece, a zvânta, răsunător, avânt, petrecere, a întrece, zvântat, stelat, petrecanie, întrecere, răsunet, petrecăreţ, a depăşi, a păşi, vântuleţ, a târgui.

Ex. 59. Alcătuiţi familii de cuvinte pentru următoarele rădăcini:

- *minte, cal, a fierbe, sare, faţă*

E. ÎMBOGĂŢIREA VOCABULARULUI

1. *Mijloace interne*

a. Derivarea: prefixare, sufixare, regresiune

- Ce se înţelege prin derivare? Definiţi noţiunile de prefix şi sufix. Precizaţi diferenţa dintre sufixele lexicale şi gramaticale. Ce sunt pseudoprefixele? Ce se înţelege prin regresiune (derivare regresivă)?

Ex. 60. Arătaţi prin ce mijloace sunt derivate cuvintele:

a ajuta, arătare, avitaminoză, breslaş, bucurie, cămăşuţă, căluş, a coopera, a combate, cursant, departe, desfăşurat, egiptean, fetişcană, frumuseţe, a galvaniza,

grădinar, a hăitui, ideal, impresie, a impune, inofensiv, a împiedica, jupâneasă, locuitor, lovitură, lucruşor, mărime, neajuns, numeros, omenesc, omeneşte, părere, pieliţă, pieptiş, plumburiu, pocnet, prădăciune, a precumpăni, presiune, puternic, răsplată, a se răzgândi, realist, renaştere, toporişcă, a transcrie, unsoare, zăngăneală.

Ex. 61. Precizaţi care din sufixele de mai jos sunt productive. Daţi exemple de cuvinte formate cu ajutorul sufixelor productive.

-ar, -tor, -giu, -er, -an, -oi, -aş, -el, -iar, -iţă, -uţă, -et, -iş, -că, -ătate, -ie, -ism, -ist, -ean, -lâc, -toriu (-torie), -esc (-ească), -os (-oasă), -ăreţ (-ăreaţă), -el (-ică); -îşi, -iza, -fica, -ui, -i, -a; -eşte, -mente, -iş (-âş).

Ex. 62. Subliniaţi sufixele cuvintelor de mai jos: indicaţi deosebirile semantice datorate sufixelor.

raţie - raţiune; divizie - diviziune; pensie - pensiune;
secţie - secţiune; staţie - staţiune; reacţie - reacţiune;
porţie - porţiune; instrucţie - instrucţiune;

Ex. 63. Subliniaţi cu o linie sufixele cu valoare lexicală şi cu două linii sufixele cu valoare gramaticală.

a scrie - scriere - scrisese - scris - scriam - scrisoare; a şti - ştire - ştiuse - ştiut - ştiam - ştiinţă; râu - a înrâuri - înrâurire - înrâurit; bere - băut - băutor - băusem - beam - băui; a lucra - lucrat - lucrător - lucrare - lucram - lucrasem - lucruşor; fur - furiş - a fura - furat - furase - furară - furişat - furişare - furişase.

Ex. 64. Explicaţi cuvintele formate cu ajutorul sufixelor lexicale. Indicaţi sufixul.

a) "În vasul mare intră şi mult şi puţintel. Învaţă la tinereţe ca să ştii la bătrâneţe. Schimbarea domniilor, bucuria nebunilor. Suişul are şi coborâş. Friptura bună nu se face la fum." (*Folclor*)

b) "Afară plouă mărunţel, ploaie rece de toamnă, şi boabele de apă prelingându-se de pe streşini şi picând în clipe ritmate pe fundul unui butoi dogit, lăsat gol într-adins la umezeală, făceau un fel de cântare cu nenumărate şi ciudate înţelesuri. Legănate de mişcarea sunetelor gândurile omului începură să sfârâie iute, în cercuri strâmte, apoi încet-încet se rotiră din ce în ce mai domol, în cercuri din ce în ce mai largi, şi tot mai domol, şi tot mai larg." (*I.L. Caragiale*)

c) "Obiceiul acesta al atâtor oameni de a apropia ploapele şi a strânge buzele într-un ostentativ zâmbet sceptic îl observa tot mai des la o categorie de oameni având de altfel o notă comună: lipsa de volubilitate, discreţia prudentă. S-ar fi părut că o familie de oameni dispare, exponent al umanităţii generaţiilor lui, gălăgios, capabil de toate malignităţile, însă deschis la vorbă, formulându-şi pe faţă admiraţiile şi ostilităţile." (*G. Călinescu*)

Ex. 65. Căutaţi substantivele derivate cu sufixele *-eală, -ime, -ură* din aceeaşi famile cu:

a arde, abur, acru, ager, adânc, a alerga, a amesteca, a ameţi, a apuca, a ara, aspru, candidat, cald, capăt, a cheltui, a ciupi, a cosi, crud.

Ex. 66. Formaţi substantive, nume de locuitori din ţările de mai jos. Explicaţi formarea.

Albania, Anglia, Australia, Belgia, Danemarca, Elveţia, Franţa, Finlanda, Grecia, Italia, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, Suedia.

Ex. 67. Formaţi substantive, nume de locuitori din oraşele de mai jos. Explicaţi formarea.

- Berlin, Praga, Moscova, Paris, Londra;
- Arad, Bacău, Constanţa, Craiova, Iaşi.

Ex. 68. Căutaţi un nume propriu feminin cu aceeaşi rădăcină: Adrian, Alexandru, Aurel, Dan, Eugen, Florin, Ion, Lucian, Mihai, Păun, Răduţ, Săndel, Zamfir.

Ex. 69. Clasificaţi substantivele formate cu sufixul *-ism* după sensul lor (concepţie, doctrină sau şcoală, sistem social, ocupaţie, calitate, însuşire, relaţii).

anacronism, aplinism, amatorism, atletism, birocratism, carierism, clasicism, diletantism, determinism, evoluţionism, eroism, feudalism, idealism, liberalism, modernism, patriotism, raţionalism, romantism, realism, urbanism.

Ex. 70. Citiţi diminutivele cuvintelor: barcă, băiat, cămară, cântec, cămaşă, clopot, fir, frate, grădină, insulă, lucru, măr, om, pasăre, puşcă, ramură, soră, strugure, stradă, turn, vale.

Ex. 71. Explicaţi formarea cuvintelor: aluniţă, băiţă, bărdiţă, căpriţă, cheiţă, doctoriţă, domniţă, fetiţă, foiţă, furculiţă, lămâiţă, lintiţă, peniţă, portiţă; aţică, floricică, lumânărică, păsărică, pătlăgică, pisică, rândunică, săricică, turturică, domnişoară, lăcrămioară, mustăcioară, pălărioară, sălcioară, scorţişoară, verişoară. Precizaţi sensurile cuvintelor şi arătaţi dacă sufixele *-iţă, -ică, -oară* au întotdeauna aceeaşi funcţie semantică.

Ex. 72. Precizaţi care din prefixele de mai jos sunt productive. Daţi exemple de cuvinte formate cu ajutorul prefixelor productive: a-, ad-, con- (com-, co-), dis-, de-, des- (dez-), in- (im-), ne-, pre-, pro-, răz-, re-, stră-, trans-.

Ex. 73. Subliniaţi prefixele cuvintelor de mai jos: a adumbri, anume, a compătimi, a conduce, a coopta, a dejuca, a desfiinţa, dezrobire, a dispune, ilogic, imprevizibil, indirect, îmbătrânit, a încleşta, nelinişte, a prelucra, proscris, a răstălmăci, a restabili, strămoş, transfigurare.

Ex. 74. Citaţi verbe anonime din aceeaşi familie cu: armă, barcă, jug, faţă, plete, rădăcină.

Ex. 75. Subliniaţi cuvintele derivate cu prefixe; indicaţi cuvântul-origine; precizaţi sensul comunicat de prefix.

"Şi deodată, dintre dealuri,
Se desprinde larg un zvon
Depărtat şi monoton,
Ca un murmur lung de ape
Revărsate peste maluri ...
Creşte-n luncă, mai aproape,
Umple văile vecine
De răsunet mare ..."

"Şi străbătând a norilor perdele
Cu-nveninate ace de lumină
Sclipeau în întuneric şapte stele
....
Un op, pe care anii-l îngropară
Subt comentarii sterpe şi pedante,
Ce-mi fac contimporanii de ocară ..." (*G. Topîrceanu*)

Ex. 76. Alcătuiţi serii de câte trei cuvinte cu prefixele şi pseudoprefixele cu circulaţie internaţională. Reţineţi sensul şi ortografierea lor.

a, an-	(gr. a = fără, lipsit de)	- *a*temporal - *an*arhie
ante-	(lat. ante = înainte)	- *ante*braţ
anti-	(gr. anti = contra)	- *anti*biotic
arhe(o)-	(gr. archaios = vechi, primitiv)	- *arhe*ologie
arhi-	(lat. arhi = foarte)	- *arhi*cunoscut
auto-	(gr. autos = însuşi)	- *auto*critică
bar(o-, i-)	(gr. baros = greutate)	- *baro*metru
bi-, bis-	(lat. bis = de două ori)	- *bi*valent
cata-	(gr. cata = de sus în jos)	- *cata*liză
circ(um)-	(lat. circum = împrejur)	- a *circum*scrie
contra-	(lat. contra = împotrivă, opus)	- *contra*atac
cripto-	(gr. kryptos = ascuns)	- *cripto*gramă
cvasi-	(lat. quasi = cam, aproximativ)	- *cvasi*luminat
di-	(gr. dis = de două ori)	- *di*ftong
dia-	(gr. dia = prin, între)	- *dia*gnostic
endo-	(gr. endo = înăuntru)	- *endo*card
epi-	(gr. epi = deasupra, pe)	- *epi*dermă
etero-	(gr. heteros = alt, diferit)	- *eterogen*
eu-	(gr. eu = bine, frumos)	- *eu*forie
extra-	(lat. extra = în afară; deosebit de)	- *extra*terestru - *extra*fin
fil(o)-	(gr. philos = prieten)	- *filo*logic
hiper-	(gr. hyper = peste)	- *hiper*corect
infra-	(lat. infra = sub, mai prejos)	- *infra*roşu
inter-	(lat. inter = între)	- *inter*naţional
intra-	(lat. intra = în interiorul)	- *intra*atomic
izo-	(gr. isos = egal)	- *izo*morf
mega-	(gr. megas = mare)	- *mega*fon
meta-	(gr. meta=după, ideea de schimbare	- *meta*foră
mezo-	(gr. mesos = de mijloc)	- *mezozoic*
micro-	(gr. mikros = mic)	- *microscop*
mono-	(gr. menos = unic)	- *mono*grafie

neo-	(gr. neos = nou)	- *neo*logism
omni-	(lat. omnis = tot)	- *omni*vor
omo-	(gr. homoios = la fel, același)	- *omo*nim
orto-	(gr. orthos = drept, corect)	- *orto*grafic
paleo-	(gr. palaios = vechi)	- *paleo*litic
pan(to)-	(gr. pan, pantos = tot, întreg)	- *pan*tomimă
		- *pan*teism
para-	(gr. para = alături, lângă, contra)	- *para*graf
peri-	(gr. peri = în jur)	- *peri*frază
poli-	(gr. polys = mult)	- *poli*glot
post-	(lat. post = după, ulterior)	- *post*față
proto-	(gr. protos = primul)	- *proto*plasmă
pseudo-	(gr. pseudes = fals)	- *pseudo*nim
semi-	(lat. semi = jumătate)	- *semi*cerc
super-	(lat. super = deasupra)	- *super*sonic
supra-	(lat. supra = peste)	- *supra*preț
tele-	(gr. tele = departe)	- *tele*gramă
termo-	(gr. thermos = cald)	- *termo*for
trans-	(lat. trans = dincolo de)	- *trans*atlantic
ultra-	(lat. ultra = foarte, extrem de)	- *ultra*sensibil

Ex. 77. Indicați cuvântul originar din care prin regresiune, derivare regresivă, au rezultat cuvintele de mai jos:

- amestec, auz, blestem, cânt, greș, învăț, odihnă;
- omor, poftă, risipă, salt, treier, văz.

b. Abrevierile

- Explicați ce sunt abrevierile. Ce circumstanțe determină abrevierile? Ce procedee de abrevieri curente cunoașteți?

Ex. 78. Indicați procedeele de abreviere în exemplele date mai jos. Grupați cuvintele de pe coloane după procedeul de abreviere: P.T.T.R., Centrofarm, Flaro, kilo, C.E.C., taxi, S.N.C.F.R., ceferist, Plafar, Iprochim, cinema, O.N.T., metro, O.N.U., Electromontaj S.A., ADAS, NAVROM, TAROM, orelist, Sincomed S.A., S.C. Silvam S.R.L., Rompres, Romexpo, Romtelecom.

Ex. 79. Subliniați abrevierile. Indicați cuvintele desfășurate. Precizați tipul abrevierii:

a) “Azi e joi; poimâine, sâmbătă, trebuie să mă-nființez la S.P.M.D.R. la 2 $^{1}/_{2}$ d.a. pentru...

O să mă întrebați însă: ce înseamnă S.P.M.D.R. ...?

- S.P.M.D.R. înseamnă “Societatea protectoare a Muzelor Daco-Romane.”

“Așa, inovația Onor. Direcțiunii generale a C.F.R. a prins ...” (*I.L. Caragiale*)

b) “Eu te-nchid, și mâine raportez domnului colonel, să știe și dumnealui cum se poartă domnii de la T.T.R. ... T.T. Răi ... să vă zică.” (*Gh. Brăescu*)

c. Compunerea

- Ce numim cuvânt compus? În ce clasă gramaticală sunt mai numeroase cuvinte compuse? Ce tipuri principale de compunere cunoaşteţi? Ce sunt elementele de compunere şi în ce scop sunt întrebuinţate?

Ex. 80. Precizaţi elementele componente şi tipul de compunere ale cuvintelor de mai jos:

- aeromodel, argint-viu, autoturism, binefacere, bună-cuviinţă, bun-simţ, basorelief, botgros, clar-viziune, câine-lup, Câmpulung, du-te–vino, electromotor, floarea-soarelui, fărădelege, general-maior, han-tătar, horticultură, încurcă-lume, ochiul-boului, oţel-beton, portaltoi, portdrapel, porthartă, post-restant, prim-ministru, proces-verbal, radiojurnal, soare-apune, untdelemn, viticultură;
- aşa-numit, albastru-închis, atotştiutor, binevoitor, dacoromân, franco-german, lacto-vegetarian, liber-cugetător, medico-sanitar, nemaivăzut, răuvoitor;
- douăzeci, doisprezece, două sute, nouăsprezece, patruzeci, tustrei, paisprezece, şaisprezece, şaizeci, optsprezece;
- altceva, fiecare, nici unul, niciodată;
- a binemerita, a binecuvânta, a fotografia, a batjocori, a pirograva;
- altă dată, alteori, astă-noapte, cândva, după-masă, devreme, nicicând, oarecum, oriunde, undeva.

Ex. 81. Alcătuiţi serii de câte trei cuvinte pentru fiecare din elementele de compunere. Reţineţi sensul şi ortografierea lor:

aer(o)-	(lat. aer = aer)	- *aero*drom
agri-	(lat. ager, agris = câmp)	- *agri*cultură
agro-	(gr. agros = ogor)	- *agro*nomie
antrop(o)-	(gr. anthropos = om)	- *antropo*morf
auto-	(= ref. la automobil, automat)	- *auto*gară
avi-	(lat. avis = pasăre)	- *avi*cola
biblio-	(gr. biblion = carte)	- *biblio*tecă
bio-	(gr. bios = viaţă)	- *bio*logie
cardi-	(gr. kardia = inimă)	- *cardi*olog
cine(mato)-	(gr. kinema = mişcare)	- *cinemato*graf
cicl-	(gr. kyklos = cerc)	- bi*cicl*etă
crat-	(gr. kratos = putere)	- demo*craţ*ie
cromo-	(gr. chroma = culoare)	- *cromo*sferă
crono-	(gr. chronos = timp)	- *crono*logie
demo-	(gr. demos = popor)	- *demo*crat
drom-	(gr. dromos = alergare)	- hipo*drom*
electro-	(gr. electron = chihlimbar, ref. la fenomene electrice)	- *electro*liză
fono-	(gr. phone = sunet, voce)	- *fono*graf
foto-	(gr. phos, photos = lumină)	- *foto*copie
fraz-	(gr. phrasis = vorbire, limbaj)	- peri*fraz*ă

geo-	(gr. ge = pământ)	- *geo*logie
gen-	(gr. geneia = naştere, apariţie)	- hidro*gen*
graf-	(gr. graphein = a scrie)	- bio*grafie*
gram-	(gr. gramma = literă, scriere)	- orto*gramă*
hemo-	(gr. haimă = sânge)	- *hemo*ragie
hidr-	(gr. hydro = apă)	- *hidr*aulic
kilo-	(gr. chilioi = o mie)	- *kilo*gram
lito-	(gr. lithos = piatră)	- *lito*grafie
log-	(gr. logos = cuvânt, vorbire)	- geo*log*
metro-	(gr. metron = măsură)	- *metro*nom
morf-	(gr. morphe = formă)	- a*morf*
mot-	(lat. motus = mişcare; pus în mişcare de un motor)	- *moto*navă
neuro-	(gr. neuron = nerv)	- *neuro*log
piro-	(gr. pyr, pyros = foc)	- *piro*gravură
plasm-	(gr. plasma = lucru modelat)	- proto*plasmă*
psiho-	(gr. psyche = suflet)	- *psiho*logie
-scop	(gr. skopein = a privi, a cerceta)	- micro*scop*
sof-/-zof	(gr. sophos = înţelept)	- filo*sof*, *sof*ism
-teca	(gr. theke = dulap, cutie)	- biblio*tecă*
topo-	(gr. topos = loc)	- *topo*grafie

Ex. 82. Precizaţi modul de compunere şi raporturile sintactice între elementele componente ale cuvintelor compuse; stabiliţi regulile ortografice ale acestor cuvinte.

- Maşină-unealtă, ciuboţica-cucului, traista-ciobanului, gură-cască, târâie-brâu, drum-de-fier, cal-de-mare, bunăstare, porthart, apă-tare, apă de colonie, codroş, untdelemn, miazăzi, soare-răsare;
- Câmpulung, Gura-Humorului, Râmnicul Sărat, Curtea de Argeş, Piatra-Neamţ, Mihai-Vodă Viteazul, Ştefan cel Mare, Făt-Frumos, Baba-Cloanţa, Muma-Pădurii, Sfarmă-Piatră, Statu-Palmă;
- Delta Dunării, Munţii Carpaţi, Unirea Ţărilor Române, Liceul Teoretic "Ion Creangă", Viaţa românească;
- binefăcător, cumsecade, aşa-zis, sus-numit, galben-auriu, româno-bulgar, nemaiauzit, meglenoromân;
- treisprezece, optzeci, o sută douăzeci, tuspatru;
- oricare, careva, orişicine;
- a binevoi, a binecuvânta; bună-cuviinţă, bunăvoinţă;
- cumva, altfel, totodată, rareori, după-amiază, astă-vară;
- de la, de pe, dinspre, faţă de;
- aşadar, precum, deoarece, fiindcă, pentru că.

d. Formaţii semantice

- În ce constă formaţia semantică? Definiţi noţiunile de *derivare improprie*, de conversiune sau schimbare a categoriei gramaticale şi de gramaticalizare. Ce sunt omonimele gramaticale şi prin ce se deosebesc de omonimele lexicale? Ce clase gramaticale sunt îmbogăţite prin derivare improprie?

Ex. 83. Pe baza exemplelor de mai jos (cuvintele subliniate în contexte), explicaţi în ce constă procedeul derivării improprii (schimbarea clasei lexico-gramaticale).

Albastrul cerului. Un costum *albastru*. Miroase a *ars*. Friptură *arsă*. Cărămizile *au fost arse*. Un gând *ascuns*. S-*au ascuns* în codru. *Aşternutul* e pregătit. Un strat de paie e *aşternut* pe jos. Un om *avut*. *Avutul* nu aduce fericire. E harnică *foc*. *Focul* arde înăbuşit. În timpul *culesului*. Fructele sunt uşor de *cules*. E un om *suferind*. *Suferinzii* au fost internaţi în spital. Am căpătat un *zece*. *Zece* cărţi. Cugetă în *sinea* lui. Se înşeală pe *sine*. Mi-am făcut un *bine*. *Bine*, te poţi duce. Un om *tăcut*. În sfârşit, *a tăcut*. Are un scris *frumos*. Scrie *frumos*. Vorbeşte *răspicat*. Două vorbe limpezi, *răspicate*. *Vara* e cald. Nu toate *verile* sunt călduroase. *Tăcere* deplină. Feluri de *mâncare*. *Bere* rece. *Dureri* acute. *Vorbire* cultivată.

Ex. 84. Subliniaţi în contextele de mai jos cuvintele derivate impropriu şi precizaţi din ce parte de vorbire provin:

a) "El era un om foarte învăţat şi cunoscut pe vremea lui. Naşul-meu Păcală era un om foarte cu duh; avea răspuns la orice vorbă. Şez strâmb şi grăieşte drept. Scumpul mai mult păgubeşte, leneşul mai mult aleargă. Să n-ai de-a face cu cei mari. Zic zece, tu taie una. Nu da împrumut ca să nu-ţi faci duşmani." (*C. Negruzzi*)

b) "Vântul jalnic bate-n geamuri
Cu o mână tremurândă
... E iubitul care vine
De mijloc să te cuprindă
Şi în faţa ta frumoasă
O să ţie o oglindă,
Să te vezi pe tine însăţi
Visătoare, surâzândă" (*M. Eminescu*)

c) "D. Goe este foarte impacient şi, cu un ton de comandă, zice încruntat: ..."

"Dar n-apucă să răspunză ceva urâtul, şi mititelul îşi retrage îngrozit capul gol înăuntru şi-ncepe să zbiere ..."

"Asta e uşor de constatat; manivela semnalului nu se poate trage decât rupându-se aţa înnodată şi cu nodul plumbuit."

"Din amândouă colţurile vine profumul de mititei ..." (*I.L. Caragiale*)

d) "A intrat alba în sat. Averea străină nu ţine de cald. Bate toba surdului, dă oglindă orbului. Binele cu bine se răsplăteşte. Ce face un prost nu pot desface zece înţelepţi. La aşa cap, aşa căciulă. La strâmtul tău şi la largul meu. Rău de vei semăna, mai rău vei secera. Râsul e frate cu plânsul. Zecile mărită secile; sutele mărită slutele; miile mărită urgiile. Ziua fuge de bivoli şi noaptea-i trece Dunărea." (*Folclor*)

e) "Frumosul artistic este într-adevăr o valoare, valoarea estetică. Dar valoarea estetică nu trebuie confundată cu opera de artă, adică cu obiectul sau cu bunul estetic."

"Binele este şi el obiectul unei aspiraţii şi, din acest punct de vedere, se opune frumosului." (*T. Vianu*)

Ex. 85. Subliniaţi uneltele gramaticale provenite din părţi de vorbire autonome. Explicaţi din ce părţi de vorbire autonome provin şi ce funcţie îndeplinesc.

a) "Nevoia e mama născocirilor. Nu te face înţelept în tot lucrul. Cine umblă pe drum cu gândul acasă îşi pierde căciula la târg. Cine umblă cârpindu-se mai rău se rupe. Cine nu are dreptate acela ţipă mai tare. Cărbunele se face cenuşă când îl ţii multă vreme în cuptor. Ca vremea nici un dascăl mai bun. Bogatul a greşit şi săracul îşi cere iertăciune. Au tăbărât ca lăcustele. Vei veni drăguş la căuş. Eu am ajuns de râs şi tu de ocară. E foarte cinstit când doarme. Ai dreptate, dar n-ai s-o iei. Decât toată vara cioară, mai bine o zi şoim. Nu vorbi unde nu sunt urechi. Cum e turcul şi pistolul." (*Folclor*)

b) "Faptul că vor năvăli, ... mă uluieşte, pare scris de o mână nevăzută."

"Ofiţerii sunt toţi mult mai tăcuţi decât trupa."

"Risc cel mult să fiu împuşcat ... Tot voi muri la noapte."

"Ar avea faţă de mine, cei care au fost acolo, o superioritate, care mi se pare inacceptabilă."

"Întunericul s-a făcut mai omenesc."

"Acest sfat e foarte influent în pluton ..." (*Camil Petrescu*)

e. Formaţii analitice (locuţiuni)

- Definiţi locuţiunile (noţiune lexicală). Prin ce se deosebesc cuvintele de locuţiuni? Care sunt indicii locuţiunilor?

Ex. 86. Subliniaţi locuţiunile din contextele de mai jos. Explicaţi structura şi sensul lor. Precizaţi clasa morfologică. Daţi echivalentul.

a) "Văzând eu că mi-am aprins paie-n cap ca asta, am şterpelit-o de acasă numai cu beşica cea de porc, ..."

"Şi scurt şi cuprinzător, sărut mâna mătuşei, luându-mi ziua buna, ca un băiet de treabă ..."

"S-a trecut ea şi asta; obraz de scoarţă şi las-o moartă-n păpuşoi ..."

"Că nu scapi nici cu giunca asta de mine, înţeles-ai? Nu-ţi paie lucru de şagă."

"Dă pace băietului, moşule - zise un humuleştean de ai noştri ..."

"Şi alţii ca alţii, dar eu ştiu că mi-am pus bine gura la cale ..."

"Numai ţine minte sfatul ce-ţi dau: în călătoria ta ai să ai trebuinţă şi de răi şi de buni ..."

"Îmi pare rău că n-am luat măcar spânul cel de-al doilea cu mine."

"Aşa-i dacă n-am ţinut seamă de vorbele lui, am ajuns slugă la dârloagă şi acum, vrând-nevrând, trebuie s-ascult că mi-i capul în primejdie?!"

"Du-te în pădurea cerbului, cum îi şti tu, şi măcar fă pe dracul în patru sau orice-i face, dar numaidecât să-mi aduci pielea cerbului cu cap cu tot, ..." (*I. Creangă*)

b) "... şi parcă răsună în mine, în singurătatea ce mă împresură, din când în când, glas domol, şi se deşteaptă fantome."

"Şi cum trec de Miteşti ... aşa, pe înserate ... dau cu căruţa de un pod ..."

"Într-adevăr, s-au schimbat multe, murmurai eu."
"Acolo când se face moarte de om, se-ngrozesc toţi şi se bat cap în cap."
"Îi port eu de-o vreme sâmbetele; acum mi-a picat în labă." (*M. Sadoveanu*)

c) " Ceea ce trebuie ştiut în primul rând despre ţara noastră e că are forma unei cetăţi."

"De jur împrejur, vedem contraforturile naturale ale cetăţii, sălbatec conglomerat de stânci, enorma contribuţie a geologiei la alcătuirea unui adăpost trainic."

"Carpaţii sunt scheletul puternic în jurul căruia se organizează pământurile ţării noastre."

"Ei fac parte dintr-un lanţ de munţi care încep din Pirinei şi se termină tocmai în Indochina ..." (*Geo Bogza*)

Ex. 87. Integraţi în contexte potrivite următoarele locuţiuni:

a) - de dinainte, de dinapoi, fel de fel, în floare, ca fulgerul, de ispravă, de lucru, pe măsură, de mână, în noduri, ca oul, iute de picior, cât pumnul, de rezervă, ca roua, de seamă, de la ţară, de veacuri;

b) - a-şi aduce aminte, a ajunge pe drumuri, a-i lăsa gura apă, a-i arde de ceva, a băga în sperieţi, a bate la ochi, a lua (pe cineva) în braţe, a se da pe brazdă, a-şi muşca buzele (de necaz), a face cale întoarsă, a-l duce capul la, a-şi călca pe inimă, a i se aprinde călcâiele, a face cinste, a da din colţ în colţ, a da în copt, a lua cuvântul, a da răspuns, a deschide vorba despre, a-şi lua inima în dinţi, a da drumul, a face praf (pe cineva), a lua foc, a face gât, a i se lega limba, a lua parte;

c) - peste drum, cu carul, cu orice chip, în chip de, în faţă, de-a-ndoaselea, de formă, de-a gata, în glumă, după voia inimii, din toată inima, în grabă, de jos, în loc;

d) - de aceea, cu toate că, de vreme ce, la deal de, departe de, din cauza, din zbor, după ce (că), faţă de, pe măsură ce, în mijlocul, până ce.

Ex. 88. Precizaţi semnificaţia expresiilor din folclor şi din scriitorii români. Arătaţi din ce operă şi cărui scriitor aparţin citatele. Integraţi expresiile în contexte potrivite.

a) Acarul Păun. Anteriul lui Arvinte. Cojoacele babei Dochia. Cu ocaua mică. De la Adam Babadam. În ţara lui Papură-Vodă. La paştele cailor.

b) Aveţi puţintică răbdare. Ca musca la arat. Capul lui Moţoc vrem. E un Caţavencu. Coadă de topor. Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau. După lupte seculare care au durat aproape 30 de ani. Egalitate, dar nu pentru căţei. Eu îmi apăr sărăcia, şi nevoile, şi neamul. Nemuritor şi rece. S-a schimbat boierul.

f. Formaţii onomatopeice

- Ce sunt onomatopeele? Cum iau naştere formaţiile onomatopeice?

Ex. 89. Explicaţi cum s-au format cuvintele următoare>

- bufnitură, bangăt, a bâjbâi, a bâzâi, bocănit, bolborosit, a boscorodi, bubuitură, ciripit, a cârâi, a clămpăni, a clănţăni, a cloncăni, croncan, cucurigu (sus, la cucurigu), dârdâit, a dondăni, duduit, duruitoare, foşnet, a gânguri, a gâfâi, a hămăi, hârşâitură, a linchi, lipăit, măcăit, a mieuna, mormăitură, a pâcâi, pic (un pic de apă), plescăit, pocnet, a pufni, scârţâit, a sfârâi, sforăială, şopăit, a trăncăni, a ţăcăni, vuiet, a zdrăngăni.

Ex. 90. Subliniaţi formaţiile onomatopeice din contexte. Explicaţi sensul lor.

a) "Nu băga mâna unde nu-ţi fierbe oala, nici căuta cai morţi să le iei potcoavele, căci pentru Behehe vei prăpădi şi Mihoho." (*C. Negruzzi*)

b) "Dar când să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri, care de care mai uricioase: unele miorlăiau ca mâţa, altele coviţau ca porcul, unele orăcăiau ca broasca, altele mormăiau ca ursul ..."

"De la o vreme se chefuieşte Ivan cumsecade, şi unde nu începe a chiui prin iad şi a juca horodinca şi cazacinca..."

"Moartea :.. începe a roade la copaci bătrâni, de-i pocneau fălcile."

"Şi de voie, de nevoie, începe a roade când copaci tineri, când a forfăca smicele şi nuiele de-i pârâiau măselele ..." (*I. Creangă*)

Ex. 91. Înlocuiţi spaţiile libere (........) prin onomatopeele potrivite.

Onomatopee: piu! piu!; caracara-ca!; caracara-ca!; cioc! cioc!; frrr!; pitpalac!; fiiiir - fiiiir; ţiri - ţiri - ţirii - ţic; scîîîîrţ!

"- Atunci s-a dus plângând la furnică şi a bătut la uşă; ....

- Cine e? a întrebat furnica. – Eu greierul."

"- Apoi au murit toate zgomotele şi nu se mai auzea decât cântecul greierilor; ...., aceleaşi două note lungi şi tremurate, ici, colo, pretutindeni ..."

"- Întâi coţofenele s-au abătut pe vârfurile copacilor, strigându-se: ....!"

"- Şi când zicea "trei", ... zburau cu toţii de la marginea lăstarului tocmai colo lângă cantonul de pe şosea, şi tot aşa îndărăt."

"- ... am auzit desluşit, glasul mamei lor chemându-i din capul miriştei: ....!"

"- Din lăstar i-a răspuns un glas stins ....!"

"- ....! Se deschide poarta şi intră, cine?"

"- ... ne dăm coatele imitând pe şoptite zgomotul foarfecelor bărbierului, care potriveşte barba tatei în odaia vecină ...." (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

2. Mijloace externe:

a. Împrumutul: din limbile clasice, din limbile vorbite; dublete etimologice, asimilarea împrumuturilor.

- Definiţi noţiunea de împrumut lingvistic. Care sunt cauzele care determină: sursa împrumuturilor, numărul şi caracterul lor? Cum se explică dubletele lingvistice în limba română? Ce se înţelege prin etimologie multiplă?

Ex. 92. Determinaţi sursa împrumuturilor de mai jos. În acest scop folosiţi "Dicţionarul explicativ al limbii române" (DEX) sau D.L.R.

- abil, acid, bornă, cafea, calapod, cameră, catarg, centru, cert, chip, cioban, clasă, comună, consiliu, cortină, criză, divan, etaj, fabrică, fel, fes, filtru, formă, gumă, gând, haz, halat, impresie, insulă, interes, ladă, liber, a lipsi, macaz, morală, natură, neam, necaz, notă, oraş, ordin, orizont, pahar, parc, pauză, persoană, plus, pol, poştă, principiu, priză, profil, a repeta, republică, rezervă, salam, salcâm, samur, sălaş, scenă, schelă, scamă, sensibil, serios, sfoară, sistem, a socoti, superior, şanţ, şnur, şoc, şorţ, timid, tren, vamă, zero.

Ex. 93. Grupaţi câte două cuvinte care au acelaşi etimon. Precizaţi diferenţele lor semantice. Alcătuiţi contexte potrivite pentru 4 dublete etimologice:

- acetic, april, a asculta, asemănare, cărbune, ceresc, a asculta, asimilare, cerc, a compara, coroană, fruct, carbon, celest, direct, a expune, fierbinte, greu, greutate, circ, prier, subţire, a săruta, serv, spinare, târziu, drept, plin, a cumpăra, cunună, a spune, plen, şerb, fervent, grav, oţetit, subtil, spinal, gravitate, a saluta, frupt, tardiv.

Ex. 94. Pe baza exemplelor de mai jos explicaţi cum s-a produs adaptarea împrumuturilor la sistemul lexical al limbii române.

a) Împrumuturi maghiare:

a bănui < bánni; bir < bér; chin < kin; chip < kép; gând < gond; hotar < határ; meşteşug < mesterség; oraş < város; talpă < talp; vamă < vám; vileag < világ; viclean < hitlean.

Obs. În maghiară cuvintele primesc accentul pe prima silabă.

b) Din limbile slave (bulgară - bg.; sârbă - sb.; ucraineană - ucr.; rusă - rus.);

- castravete < bg. krastavec; cofă < bg. kofa; graniţă < bg. granica; haină < bg. halina; lanţ < bg. lanec;
- potcoavă < bg. podkova; vârtej < vărtez;
- horn < ucr. horn; prispă < ucr. pryspa;
- pripon < sb. pripon; vătrai < sb. vatralj;
- samovar < rus. samovar; vipuşcă < rus. vypuska;
- administraţie < rus. administraţiia.

c) Împrumuturi greceşti:

cărămidă < keramida; condei < kondyli; cais < kaisi; folos < felos; ieftin < efthinos; a sosi < sono (viit. soso); salată < salata; scrumbie < skrumpri; zahăr < zahari; zugrav < zographos.

d) Împrumuturi turceşti:

cafea < kahve; chibrit < kibrit; duşman < duşman; dulap < dolap; dulgher < dülger; haz < haz; macaz < makas; tutun < tütün; papuc < pabuc; pingea < pençe; cercevea < çerçeve; şah < şah.

Obs.: În turcă cuvintele primesc accentul pe silaba finală.

e) Împrumuturi germane:

glasvand < Glaswand - f.; lagăr < Lager - n.;
rochie < Rock -m.
stanţă < Stanze -f.; şubler < Schublehre -f.;
şurub < Schraube -f.; turn < Turn -m.;
maistru < Meister -m.

f) Împrununuturi franceze:

afiş < affiche -f.; anexă < annexe -f.;
a aplica < appliquer; a aranja < arranger;
bază < base - f.; bicicletă < bicyclette -f.;
cartuş < cartouche -f.; cooperativă < coopérative -f.;

desen < dessin -m.; etapă < étape -f.;
furnal < fourneau -m.; legendă < légende -f.;
mecanică < mécanique -f.; melodic < mélodic -f.
motor < moteur -m.; notă < note -f.;
nuanţă < nuance -f.; parfum < parfum -m.;
piesă < pièce -f.; plan < plan -m.;
redactor < rédacteur -m.; şofer < chauffeur -m.;
uzină < usine -f.

g) Împrumuturi din latina literară:

civil < civilis; document < documentum; liber < liber; natură < natura; nerv < nervus; operă < opera; oră < hora; patrie < patria; a pronunţa < pronuntiare; raţiune < ratio; a salva < salvare; spaţiu < spatium; vers < versus.

Ex. 95. Indicaţi originea cuvintelor de mai jos şi epoca când au fost împrumutate.

a) a aspira, a bănui, a comunica, a făgădui, a motiva, a opări, a repeta, a regreta, a termina;

b) atelier, atom, bagaj, boboc, bon, bucluc, buldozer, bumbac, caldarâm, cant, cartof, cazan, clasă, cocoş, cofă, coloană, combinat, comitet, costum, destin, divan, edec, efect, exemplu, fasole, fel, gazdă, geam, gospodar, halat, humă, ironie, literă, metal, necaz, neam, notă, profil, punct, răchită, rest, sacâz, şarjă;

c) chiar, clar, mobil, năuc, parazit, pitoresc, politic, pozitiv, probabil, serios, special, suav.

b. Calc lingvistic

- Definiţi noţiunea de calc lingvistic.

Ex. 96. Explicaţi cum s-a produs calchierea cuvintelor de mai jos. (În dreptul fiecărui cuvânt românesc este dat şi modelul străin):

abătut (deprimat)	- fr. abbatu
aprindere de plămâni	- ger. Lungenentzündung
a se abţine	- fr. s'abstenir
a asigura	- fr. assurer
apă-tare	- fr. eau-forte
autocritică	- rus. samokritika
a abzice	- ger. absagen
consfinţi	- fr. consacrer
cale ferată	- fr. voie ferrée
demers	- fr. démarche
fată de casă	- ger. Hausmädchen
grădiniţă de copii	- ger. Kindergarten
a impune	- fr. imposer
limbă (popor)	- v. sl. jazyk
neatârnare	- fr. indépendance

obține	- fr. obtenir
purtător de cuvânt	- fr. porte-parol
pronume	- lat. pronomen
propășire	- fr. progrès
prezență de spirit	- fr. présence d'esprit
război-fulger	- ger. Blitzkrieg
rădăcină pătrată	- fr. racine carrée
rău de mare	- fr. mal de mer
suprastructură	- fr. superstructure
a subîmpărți	- fr. sousdiviser
simțământ	- fr. sentiment
a transpune	- lat. transponere
untdelemn	- v. sl. drěvěne maslo
unsprezece	- v. sl. jedinu na deseti
vinars	- ger. Brantwein

Ex. 97. Folosind "Dicționarul general al limbii române", indicați modelele următoarelor calcuri lingvistice:

- binecuvânta, consimțământ, combate, deznodământ, fărădelege, focar, a încredința, a înrâuri, lume, localitate, nu-mă-uita, partinic, a prevedea, a prescrie, a reculege, a recurge, a reuni, suprafață, a surprinde, a sustrage, a suprapopula, a suprapune, supranatural, a suplini, submarin, sublocotenent, a transcrie, a tresări.

c. Expresii memorabile din alte limbi

- Ce înțelegeți prin expresii (cuvinte) memorabile? Care este semnificația expresiilor memorabile introduse din alte limbi în limba română? Ce dicționare de expresii memorabile cunoașteți?

Ex. 98. Explicați sensul expresiilor memorabile subliniate din contextele de mai jos:

- "Cu murmurele lor blânde, un izvor de *horum-harum*,
Câștigând cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*;
Cu evlavie adâncă ne-nvârteau al minții scripet,
Legănând când o planetă, când pe-un rege din Egipt."

"- De-aceleași lucruri plângem noi și râdem
Non idem est si duo dicunt idem." (*M. Eminescu*)

"- Apoi mai iute și-altul, slab și costeliv ca un cal de brac, cu ochelarii pe nas, cu gura căscată, descărcându-și pușca, meargă unde-o merge! în cocheta becațină, ce se zărea pe malul bălții: "*Aport*! strigă el cu îngâmfare prepelicarului și acesta se întoarce, cam pe două cărări, cu o broască răscrăcănată în bot, pe când pasărea fugea, leșinând de râs în zboru-i capricios.

Tot fabula cea veche:
"*Partiriunt montes, nascetur ridiculus mus*."

"... descripțiunile lui Turgheniev sunt curate tablouri ieșite dintr-un penel de meșter: *Ut pictura poesis*." (*Al. Odobescu*)

"- ... dar, vorba francezului, *entre la coupe et les lèvres* ... mingea îmi zboară din mână ceaşca, opărindu-mă cu cafeaua, care se varsă pe pantalonii mei de vizită, culoarea oului de raţă." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 99. Explicaţi expresiile de mai jos, alegeţi zece dintre ele şi introduceţi-le în contexte potrivite;

- ab ovo; ad calendas graecas; alea jacta est; alter ego; aurea mediocritas; auri sacra fames; carpe diem; cum grano salis; de omni re scribili et quibusdam aliis; divide et impera; festina lente; horror vacui; in medias res; miles gloriosus; nec plus ultra; o, tempora!, o, mores!; pro domo; rara avis; sine ira et studio; tabula rasa; veni, vidi, vici;
- l'enfant terrible; le style c'est l'homme même; revenons à nos moutons; rien appris ni rien oubliè; tempête dans un verre d'eau;
- dolce farniente; e pur si muove.

Notă: Folosiţi "*Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*" de I. Berg, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

F. STRUCTURA VOCABULARULUI

1. Fondul originar; formaţii româneşti

Împrumuturi; calcuri

- Ce se înţelege prin fondul originar (primitiv) de cuvinte, care sunt caracteristicile acestor cuvinte? Ce sunt formaţiile româneşti?

Ex. 100. Alegeţi succesiv cuvintele din contextele de mai jos şi rânduiţi-le pe coloane: cuvinte din fondul originar, formaţii româneşti, cuvinte împrumutate, calcuri.

a) "Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaşte că-i cioban. Se vedea asta însă şi după glugă, după căciula dintr-un berbece, după chimirul lat şi lustruit şi mai ales după cămeşa scorţoasă de spălături în zer. Purta toiag nalt pe care-l ţinea în sus. Şi ochii mititei, abia-i vedeam de sub streaşina frunţii şi-a sprâncenelor. Avea plete creţe unse cu unt; iar barba-i era rasă cu custura de coasă." (*M. Sadoveanu*)

b) "Deputatul era din ce în ce mai descompus de îngrijorare şi mânie. Se plimba prin casă agitat, invocând anapoda devotamentul, cinstea, spiritul lui de sacrificiu. Era de o disperare penibilă. Îl priveam liniştit, ca pe un obiect de studiu, netulburat de teama de a pierde mai bine de o jumătate de milion de aur - deşi îmi dădusem seama ce înseamnă asta în viaţa mea." (*Camil Petrescu*)

c) "Basmul e un gen vast, depăşind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, ştiinţă, observaţie morală etc.

Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci şi anume fiinţe himerice, animale. Şi fabulele vorbesc de animale, dar acestea sunt simple măşti pentru felurite tipuri de indivizi. Fiinţele neomeneşti din basm au psihologia şi sociologia lor misterioasă." (*G. Călinescu*)

Notă: Folosiţi "Dicţionar explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1978.

2. Fondul principal lexical. Masa vocabularului

- Ce se înţelege prin fondul principal lexical? Care sunt caracteristicile cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical? Ce cuprinde restul (masa) vocabularului?

Ex. 101. Alegeţi cuvintele din contextele de mai jos şi rânduiţi-le pe două coloane: cuvinte din fondul lexical principal şi cuvinte din masa vocabularului.

a) "În fundul grădinii avea şi un măr care făcea mere de aur, şi de când îl avea el nu putuse să mănânce din pom mere coapte, căci, după ce le vedea înflorind, crescând şi pârguindu-se, venea oarecine noaptea şi le fura tocmai când era să se coacă. Toţi paznicii din toată împărăţia şi cei mai aleşi ostaşi pe care îi pusese împăratul ca să pândească n-au putut să prinză pe hoţi." (*P. Ispirescu*)

b) "Când sosise atunci pe iarna geroasă în Cetate, dimpotrivă, era lacomă de zgomot, de mulţime. Abia pripăşită, căuta locurile gălăgioase şi aglomerate, pentru a-şi ascunde şi apăra în ele timiditatea. Cunoştea oraşul de mult, îl mai locuise adesea, dar totdeauna, mai nainte îl străbătuse cu indiferenţă, îl privea cu banalitate. Dar atunci, la sosirea aceea, totul o mira, totul îi părea nou. Asupra inteligenţei ei, mulţimea făcea impresia pe care o face lumina vie asupra ochilor deprinşi cu umbra. Necunoscută, nebăgată în seamă, se amestеca în frământarea, în furnicarul ei ca una din miile de feţe vii ale chipului multiplu al Cetăţii." (*H. Papadat-Bengescu*)

Ex. 102. Subliniaţi cu o linie continuă cuvintele din fondul principal lexical şi cu una întreruptă cuvintele din masa vocabularului:

- a auzi, agitaţie, aici, a ara, ajun, alifie, a aloca, apă, aluzie, amalgam, amiază, amuzament, albastru, antenă, asediu, braţ, barbă, balustradă, a bea, beton, bou, birou, bujor, bătrân, buletin, bulb, cafea, caiet, calapod, cer, cleşte, calcar, car, chit, ciot, cuptor, cleşte, cerb, condei, a citi, croitor, a crede, a culege, cuţit, cusur, a dovedi, deget, detriment, divan, esenţă, a fugi, febră, frunte, fiu, furt, frescă, femeie, floare, furie, fond, foc, frecvent, fragil, frig, frecţie, film, folos, greu, gen, ger, general, ginere, a găsi, grafic, a iubi, impur, idilă, încă, a încolţi, întâi, joc, jilav, limbă, lacăt, lume, lup, legătură, lapte, luni, luncă, literatură, luntre, mac, minte, a mânca, maldăr, mână, mobil, moartă, minune, a munci, noră, a naviga, necaz, naţiune, nerv, obraz, a obosi, pod, palton, pată, pernă, plapumă, păpuşă, a primi, puţin, presă, rău, roză, recrut, rudă, ruină, semnal, soare, singur, sfinx, sare, slavă, slab, şoarece, teatru, târg, trapez, tată, timp, tânăr, urs, ulm, vulpe, vargă, viclean, vagon, a vrea, varză, vioară, zăpadă, zdreanţă, a zice.

3. Arhaisme, neologisme, terminologie

- Definiţi noţiunile: arhaism, neologism, termen. Care sunt cauzele îmbătrânirii unor cuvinte şi eliminării lor din vocabularul curent al unei epoci? Care sunt cauzele care determină crearea de neologisme? Ce tipuri de neologisme cunoaşteţi?

Ex. 103. Scoateţi arhaismele din contextele de mai jos şi explicaţi-le printr-un sinonim, un antonim, o perifrază sau o definiţie:

"- Jăluitorul luă punga şi ieşi plin de încredere că a scăpat numai cu cele douăzeci de rubiele ce desese sameşului; dar se amăgea, căci abia ce ieşi din cancelaria hătmăniei, fu înconjurat de condicari, logofeţi, iamaci şi slujutori. Condicarul cere să-i

plătească pentru trecerea în condică; logofeţii pentru tacâmul de pitace ce erau să scrie, dacă s-ar fi ivit vreo pretenţie asupra banilor ce primise, iar iamacii şi slujitorii, negăsind alt pretext ca să scoaţă şi ei ceva din punga nenorocitului împricinat, cereau în numele protectorilor lor." (*N. Filimon*)

"- Dar şi mai mare fu mirarea când slujitorii descărcară de pe catâri bogatele odoare sau daruri de nuntă ale peţitorilor greci; ici se vedeau sipeturi de sidef pline cu ghiordane cu cercei, cu lefturi de smaragduri, de balaşuri, de rubini, de zamfiri; pline cu paftale de aur şi de matostat, cu coloane şi cu sponciuri de mărgean şi de mărgăritare, cu surguciuri de briliant; mai colo boccealâcuri de stofă cu aşternuturi de agabaniu, cu primenele de borangic şi de filaliu cusute cu bibiliuri, cu gevrele şi cu brânişoare de beteală, cu feregele şi binişuri de buhur, de cănăvăţi de sevai, cu blănuri de jder, de râs şi de samur, cu gearuri şi cu tacliturі turceşti ..." (*Al. Odobescu*)

"- Apoi într-adevăr, Împăratul-Alb şi-a ridicat muscalii lui împotriva limbilor păgâne ...". "S-au avut înfăţişare şi s-au dus la divanuri rânduri de oameni...".

"Acel Haralambie era un arnăut domnesc."; "Măria ta, acest Haralambie a fost om tare între neferii Domniei înainte de a se fi hainit."; "Dumneata eşti comisul Ioniţă, de la Drăgăneşti."; "Se afla între arnăuţi unul Costea Căruntul, slujitor la agie."; "Dar Luminăţia sa oblicise ceva şi pusese srăji."; "Pân'ce nu l-au înconjurat arnăuţii cu hamgerele n-a fost chip să-l supunem."; "Acolo eu vreau să mă opresc şi s-aştept pe jupân Coste, cu toată sila lui."; "... negustorul, ca şi cum ar fi grămădit grija în buzunările afunde ale giubei, păru în toată floarea veseliei lui şi închină altă ulcică proaspătă căpitanului Neculai. Mai ales către mazâlul de la Bălăneşti părea el a simţi mai multă dragoste." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 104. Scoateţi neologismele din contextele de mai jos şi explicaţi-le printr-un sinonim, antonim, perifrază sau definiţie:

"O, da, tu eşti abstractă ... Dar eu, sărman poet,
De câte ori nu blestem că sunt aşa concret!
De-aş fi şi eu ca tine un mit, au artificiu,
Aş ignora desigur acest sărman supliciu,
M-aş regăsi cu tine în propriu meu mediu,
Aş crede că din viaţă mă aflu în concediu ..." (*G. Topîrceanu*)

"- Nevastă-mea era fericită şi surâdea ca o şcolăriţă, gâdilată în orgoliul ei că place unei femei atât de pretenţioase. Ele între ele, femeile sunt foarte simţitoare la aceste preferinţe. A urmat o serie de invitaţii reciproce ...". "Simţeam că nici nu era singura inferioritate pe care mi-o găsea. Pare-se că ambii, pe care ea îi admira acum, aveau un stil al lor, pe care eu nu-l aveam, vedeam cum zi de zi femeia mea se înstrăina, în preocupările şi admiraţiile ei, de mine. Viaţa mi-a devenit curând o tortură continuă." (*Camil Petrescu*)

"- Ceea ce dorea Hagienuş cu o sete ardentă şi prematură era liniştea şi vorbea de ieşirea la pensie de vreo zece ani. A te retrage de la orice agitaţie, a avea bătrâneţea asigurată şi a te deda fără solicitudine din parte cuiva la preocupările tale favorite, aceasta era concepţia orientalistului despre bătrâneţe, de senectute. Din Seneca, singurul dintre stoici pe care îl tolera Hagienuş, recita pe dinafară. Studiile pe care le făcuse

Regele Lear erau eminente, şi încă şi acum, când mergea în străinătate avea acces la savanţii iluştri, care-l stimau nespus." (*G. Călinescu*)

Ex. 105. Subliniţi termenii din contexte şi explicaţi-i prin perifrază sau definiţie:

a) "Încercarea de a stăpâni sistematic domeniul operelor de artă a produs o altă sinteză teoretică în aşa-numitele genuri artistice. Genurile artistice presupun însă ca nişte cadre constitutive artele, al căror teritoriu ele îl subîmpart. Problema genurilor artistice ne duce în inima teoriei speciale a artelor şi prin urmare peste limitele esteticii generale, căreia îi este consacrată exclusiv lucrarea de faţă." (*T. Vianu*)

b) "Prin teorema lui Thales se înţelege propoziţia care afirmă că o paralelă dusă la una din laturile unui triunghi le împarte pe celelalte două în segmente proporţionale."

c) "*Aporie* (gr. aporia = dificultate, nesiguranţă), termen desemnând la filosofii greci antici, o problemă greu sau chiar imposibil de rezolvat. Aporiile apar adesea ca rezultat al încercării de a rezolva metafizic o problemă filosofică. Aşa, de pildă, conceperea metafizică, unilaterală a mişcării ca succesiune de momente discontinue duce la negarea mişcării."

d) "Senzaţiile sunt imagini subiective ale realităţii obiective; ele reprezintă transformarea energiei stimulului exterior în fapte de conştiinţă prin intermediul activităţii analizatorilor."

e) "Structură fină, structură a liniilor din spectrele metalelor, caracterizată prin faptul că liniile unor serii spectrale sunt alcătuite din două sau uneori din trei componente învecinate care corespund unor nivele energetice apropiate." (*Dicţionar enciclopedic român*)

Ex. 106. Subliniaţi şi explicaţi arhaismele semantice din contextele următoare:

a) "Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vreo limbă,
Ce cu-a turmelor păşune, a ei patrie ş-o schimbă,
La pământ dormea ţinându-şi căpătâi mâna cea dreaptă";
"Despre parte închinării însă, Doamne, să ne ierţi;
Dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne cerţi,"
"Risipite se-mprăştie a duşmailor şiraguri,
Şi gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri."
"De din vale de Rovine,
Grăim, Doamnă, către Tine,
Nu din gură, ci din carte
Că ne eşti aşa departe." (*M. Eminescu*)

b) "Dacă şi riga ungurilor, Măria sa Matiaş-Crai, a dat înapoi de la Baia, când s-a arătat asupra-i, călare pe cal alb, Măria sa Ştefan-Vodă, ce poate face un creştin de rând?"

"I s-au risipit oştile, a prăpădit puştile cele mari."

"Boierii se învrednicesc să vadă pe Măria sa în fiecare zi; pe când sărmanii nu-l pot vedea niciodată."

"Măria sa Ştefan nu cunoştea nimic: venea cu soţii săi la nuntă." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 107. Subliniați arhaismele în expresiile de mai jos.

- Care sunt cauzele pentru care arhaismele nu s-au mai menținut în limbă, decât în expresiile citate?

Alcătuiți contexte potrivite cu expresiile citate:

a nu-i fi cuiva cu bănat; a îngheța bocnă; a merge pe brânci; a da buzna; a lega fedeleș; a da cuiva ghes; a nu avea habar; în așa hal; a lua cu hapca; a ajunge la aman; a da meșii cuiva; a da șfară în țară; a face zâmbre; a tăcea mâlc; a da în pârgă; a da târcoale; a face vâlvă; a coborî cu hârzobul din cer; a o lua razna.

Ex. 108. Introduceți în contexte potrivite următoarele grupe de termeni. Precizați care din aceștia sunt neologisme. Indicați în ce domeniu de activitate umană sunt uzuale și delimitați-le sensul:

a) tractor, semănătoare, asolament, combină, plug, treierat;
b) suveică, război, țesătorie, ring, filatură, fir, bobină, urzeală;
c) locomotivă, ac, semafor, vagon, depou, impiegat, marșrut, tren;
d) tun, tanc, soldat, ofițer, baterie, regiment, comandant, ordin, proiectil;
e) axiomă, teoremă, paralelă, perpendiculară, corolar, unghi, plan;
f) vers, ritm, rimă, măsură, strofă, catren, terțină, distih, sonet;
g) turbopropulsor, aripă, ampenaj, carlingă, pilot, parașută, a decola, a ateriza;
h) celulă, nucleu, membrană, protoplasmă, organism, pluricelular, pseudopod;
i) insulă, deltă, cap, mare, gură, fluviu, aluviune, maree, plancton;
j) prora, pupa, babord, tribord, busolă, chile, timonă, cart.

4. Cuvinte populare regionale (regionalisme)

- Ce se înțelege prin cuvinte populare regionale? Care este soarta acestor cuvinte?

Ex. 109. Subliniți cuvintele populare cu circulație regională. Indicați din ce regiune a țării sunt, cărui grai aparțin:

a) "Un cal roib, pintenog de trei picioare, cu șaua naltă pe dânsul, neclintit într-un dos de părete, cu mănunchiul de ogrinji sub bot ..."; "Și iaca, numai ce aud pocnind harapnic și duruind trăsura pe arcuri; și, când îmi înalț să-mi feresc capul, văd venind pe șleah o droșcă cu patru cai burziș ..."; "Ba vrăjmașul cu carele mă lupt mi-a mai tăiat cu plugul din ocina părintească doi stânjeni și cinci palme ..."; "Scot cu îndrăznire hârtiile din tașca de piele și i le întind ..."; "Și pe cel ce se scula împotrivă îl pălea cu hamgerul ..."; "Și de-acolo de la noi se zăreau gârlele și scruntarele și hanul acesta ..."; ".... trupul i se înălța în văzduh, iar gura i se dechidea ca o leică în nouri."; "Calul meu sta hojma cu șaua pe dânsul ..."; "... aceea-i o biată fată din șatră și dumneata numaidecât șăguiești și te duci"; "... eu sunt coropcar, prietenul oamenilor, și nu fac nimănuia nici un rău." (*M. Sadoveanu*)

b) "Terminarăm tot și plecarăm. Pe izlaz, spre gară, vorbeam cam cum să-i facem. Când ne oprirăm, ce mai! Se știa. Ziceam că întâi să încercăm piața la Ploiești, și dacă o fi acolo un șapte-opt-zece lei câștig peste piață, îl azvârlem acilea și ne întoarcem acasă. Ce să ne mai trămbălăm pentru doi-trei lei mai știu eu pe unde și să ne prăpădim caii de pomană ... Ce mai, vedem noi. Încet, încet, trecurăm gara și ia-o, nene, pe șosea. Ne-am luat drumul. Acuma, mă, trebuie să știți voi, că vorba ăluia, oameni suntem, de

ce să-mi încarc sufletul? Voi ştiţi că alde Miai e un om cumsecade. Vorbeam şi noi amândoi pe lângă căruţe! Eu: Miai în sus, Miai în jos, el: Paţanghele în sus, Paţanghele în jos, ba c-o fi gâscă, ba c-o fi raţă, hart! calul să nu dai în şanţ; când el în căruţa mea, când eu în căruţa lui, ajungem noi, cu sară, la Costeşti şi dejunăm, Anghelache! Am mas noi acolo; dimineaţa, pe la cântatul cocoşilor, înjugă Miai şi Paţanghele, şi mână, nene, spre Piteşti. La Piteşti, ce să vezi? Plin, plin înţelegeţi voi? N-aveai loc să te mişti, de căruţe!" (*M. Preda*)

Ex. 110. Integraţi în contexte potrivite următoarele cuvinte populare regionale:

a) bătătură, pogon, chindie, vâlnic, argea, a umbla craun, muşcel, năstrapă, fişteică, groştei, deliu, canataur, siteav, frişcă, dosădit, a se înţoli;

b) colb, bagdadie, cucuruz, curechi, glod, harbuz, ogradă, colţuni, bahnă, draniţă, bojdeucă, buhai, bărbânţă, chisnovat, coropcar, dălcăuş, dohot, jitar, julfă, a pruji, şpirlichet, şleah, strujan, ţuhal;

c) tină, cătană, clop, glajă, jugăr, şteamp, bai, lud, bocşă, irugă, a duhăni, bică, a aldui, bolând, pălincă, ceteră, a ţipa din (de pe), corfă.

5. Cuvinte argotice şi de jargon

- Definiţi noţiunile de *argou* şi *jargon*. Arătaţi care este soarta lexicului argourilor şi jargoanelor.

Ex. 111. Subliniaţi cuvintele argotice şi explicaţi-le printr-un sinonim sau perifrază. Precizaţi cărui mediu social sau profesiuni aparţin cuvintele argotice:

a) "Ia stai, Paraschive, să mă bunghesc şi eu!"

"Hubărul îl măsură dintr-o ochire."

"Cu şuriul ştii să dai? mai întrebă Stăpânul cu glas răguşit, şi o clipă cercelul de argint, legat cu aţă roşie de ureche, sclipi în lumina focului."

"Mişto cosor, să n-am spor! De unde l-ai pescuit?"

"Să nu fie vânzare, că pe toţi vă tai cu mânuşiţa mea ... Mi s-a urât cu pârnaia ..."

"Ştii să mangleşti cai? Gloabe? aruncă Mâna-mică."

"La urmă, şuţul a început să se laude că o să-l înveţe meserie ..."

"Dacă scoatem preţ bun, avem biştari frumoşi!" (*Eugen Barbu*)

b) "Când oi ajunge şi eu, doamne, să stau la "punct" cu "casca" în mână să aştept "aterisarea", ca să-mi vie rândul la urcat în "carlingă" să "pun gaze", să "împing manşa în fund" până simt că "se face moale", ceea ce înseamnă că "ampenajul s-a ridicat", apoi "să încerc manşa uşor ... s-o trag" şi "să decolez" ..." (*V.I. Popa*)

Ex. 112. Subliniaţi cuvintele din jargon şi explicaţi-le printr-un sinonim sau perifrază. Precizaţi cărei epoci istorice aparţin cuvintele din jargon:

a) "Atâta am să te rog, arhon postelnice; fiul meu înfăţişătorul acestei umile scrisori, a ajuns în ilichie şi cu toate că m-am silit a-l învăţa toate iuşchiuzarlâcurile şi marafeturile cu care trebuie să fie împodobit cu adevărat calemgiu, dar nefiind de ajuns toate acestea, îl trimit la domnia ta ca să se mai roadă, să poată ieşi şi el mâine-poimâine la obraze."

"Aşa este, bei-mu, dar de' să mai vedem."

"Hârtiile acestea te vor pliroforisi mai bine decât mine ..." (*N. Filimon*)

b) "Am inventat un lucru de minune, un strategème admirable."

"E gentilă, dacă nu beauté, tată-său e bogat; frumoasă zestre în bani şi-n natură!"; "Ce cauţi pe aici, mon cher?"; "Spusu-i-ai că însoţirea noastră, departe de a fi *une mésalliance*, o să ridice sus, sus, foarte sus în opiniunea publică neamul Hagi-Pană? ..."; "O singură vorbă, mon ange!" "Spiritul secolului ma chèrie!"; "O legătură eternă, à tout jamais! ..."; "Pardon! n-am fost bine înţeles."; "Repetă lecţiile mele à merveille."; "Nu cârciumă! Quelle expression! Réstaurant, tată hagiule! Restaurant cu grădină ... Café-chantant ..."; "I-am blesat tant-soit peu amoarea proprie, comme on dit ..." (*B.P. Hasdeu*)

G. LEXICOGRAFIE

- Câte tipuri de dicţionare cunoaşteţi? Arătaţi caracterul fiecărui tip? Enumeraţi principalele dicţionare ale limbii române?

Ex. 113. Arătaţi cum sunt explicate cuvintele în:

"- Dicţionarul limbii române moderne", Ed. Academiei, 1958.

"- Dicţionarul limbii române" (D.L.R.), Ed. Academiei, 1958 - 1985.

"- Dicţionarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1975; ediţia a II-a, 1996.

"- Dicţionar de neologisme", de Florin Marcu şi Constant Maneca, Ed. Academiei, Bucureşti, 1975.

"- Dicţionar enciclopedic român", vol. I - IV, Bucureşti, 1962 - 1966.

"- Mic dicţionar enciclopedic" (M.D.E.), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Ex. 114. Alcătuiţi lista cuvintelor şi locuţiunilor populare regionale din povestirea "Capra cu trei iezi" de I. Creangă şi aflaţi echivalentul, utilizând "Dicţionarul explicativ al limbii române", Ed. Academiei, 1975.

Ex. 115. Alcătuiţi lista cuvintelor şi locuţiunilor arhaice (raportate la stadiul actual de dezvoltare al limbii) din *Legenda XII* de I. Neculce ("O samă de cuvinte"), şi aflaţi-le echivalentul utilizând "Dicţionarul explicativ al limbii române", Ed. Academiei, 1975 sau 1996.

Ex. 116. Alcătuiţi lista neologismelor din poezia "Cosmonaut" de G. Călinescu (Opere 2, E.P.L., 1965) şi aflaţi-le echivalentul, utilizând "Dicţionarul de neologisme".

H. EXERCIŢII RECAPITULATIVE

Ex. 117. Analize lexicale:

- Analizaţi structura morfologică a cuvintelor subliniate;
- Alcătuiţi familii de cuvinte pornind de la rădăcina cuvintelor subliniate;
- Întocmiţi lista substantivelor derivate şi arătaţi mijloacele şi tipul de derivare;
- Întocmiţi lista verbelor derivate şi locuţiunilor verbale şi arătaţi mijloacele şi tipul de derivare, respectiv de compunere;

- Întocmiţi lista adjectivelor şi locuţiunilor adjectivale şi arătaţi mijloacele de derivare şi compunere;

a) "Două zile Titu Herdelea avea să povestească ce-a păţit şi cum a petrecut la ţară. L-*a descusut* întâi doamna Alexandrescu, proprietăreasa lui, care, când nu vorbea de Jenică şi Mimi, murea să afle despre toţi şi să cleveteascā. O seară întreagă a trebuit să repete familiei Gavrilaş, iar fiul cizmarului Mendelson, acuma civil, a venit *anume* să se intereseze de suferinţele ţăranilor şi să-i explice, fierbând de revoltă, că *nelegiuirile* sociale sunt atât de provocatoare, încât mulţimea exasperată va fi silită să-şi facă singură dreptate şi atunci se va prăbuşi în foc şi sânge toată baraca." (*L. Rebreanu*)

b) "În preajma unei păduri *străvechi* se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de când se ţinea minte în bătrânii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era "moş Călifar" din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de *înfăţişarea*-i dură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stuful srâncenelor şi de moara lui cu straşina de-un stânjen." (*G. Galaction*)

c) "Întâmplarea cu Ţugurlan se răspândise în tot satul şi de teamă să nu se repete şi cu alţii, trebuise să poruncească feciorilor să *desfiinţeze* pentru moment ţeava de scurgere şi să se poarte mai cu grijă cu oamenii. Nu izbutise nici cu şeful de post, acesta negase că i s-ar fi luat arma în ziua aceea şi legiunea de jandarmi n-avusese ce să-i facă. Dar ceea ce era mai îngrijorător era faptul că la *întrunirile* care avuseseră loc la bancă, nu veniseră decât cincisprezece - douăzeci de oameni, deşi se ştia că în asemenea împrejurări Aristide *dădea de băut*." (*M. Preda*)

Ex. 118. Exerciţii lexicale:

- Subliniaţi neologismele şi determinaţi sursa împrumutului sau modul de formare a cuvântului din elementele primare ale limbii;
- Subliniaţi adverbele compuse şi derivate şi explicaţi modul lor de formare;
- Explicaţi neologismele printr-un sinonim sau o perifrază.

a) "Prevenise însă pe gazdă, dându-i semnalmentul Siei şi ordin să n-o primească. Cât despre împrejurări, doctorul Rim lucra pentru a cruţa pe Lică de neplăceri. Lucra astfel, încât niciodată Sia nu avea să mai revadă pe tatăl fără de care nu concepea viaţa. În ziua repetiţiei la care trebuia să ia parte şi Maxenţiu, Ada şi Marcian crezuse că e bine ca ei trei să meargă mai devreme. Puteau astfel conversa înainte de sosirea muzicanţilor. În realitate, se gândea la intrarea penibilă a prinţului într-un public străin prea numeros.

Elena îl primise cordial. Nu arătase nimic din uimirea ei pentru schimbarea nenorocitului Maxenţiu. În afară de impresia pe care i-o făcuse decrepitudinea, prezenţa lui nu-i pricinuise nici o emoţie. Ieşise cu totul din ciclul de existenţă care cuprindea pe Maxenţiu; intrase în ciclul muzicii lui Bach." (*H. Papadat-Bengescu*)

b) "Întăritor aerul dimineţii: rece şi acidulat. Soarele străluceşte recent nichelat. Şi satul forfoteşte de soldaţi şi ofiţeri. Vin şi se îndreaptă spre gară, se încrucişează căruţe cu muniţii, chesoane şi lăzi de cartuşe. El salută şi răspunde la salutul altora. Nu cunoaşte pe nimeni. Mulţi îl privesc lung; uniforma nouă, curelele cromate, chipiul abia scos din cutie arată ciudat aici; haine de paradă printre uniformele prăfuite, cu noroi

uscat, pătate după îndelung stagiu în şanţuri şi bordeie, pe brânci, în viroage, unde iarba strivită a lăsat urme pe coate şi genunchi." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 119. Întocmiţi, folosind "Dicţionarul explicativ al limbii române" (DEX), Ed. Academiei, 1975, liste privind sensurile cuvintelor: *a căuta, curat, inimă, pace, a pierde, schimb, masă, casă, val.*

- Formulaţi pentru fiecare sens al cuvintelor câte un context potrivit.

Ex. 120. Subliniaţi arhaismele din contexte cu o linie (______), cuvintele populare regionale cu o linie întreruptă (---------) şi cuvintele argotice şi de jargon cu o linie ondulată (~~~~~~). Explicaţi-le printr-un sinonim sau perifrază:

a) "Şi când ajung la gazdă; ce să vezi? Mai fiecare tovarăş al meu furluase câte ceva: unul mere domneşti, altul pere de Rădăşeni, moş Bodrângă paşlise o grămadă de buci pentru aţâţat focul, şi Trăsnea sământă de cânepă. Iar Oşlobanu, cu ciubotele dintr-o vacă şi cu talpele din alta, viind mai în urma tuturor, numai ce-l vedem că se pune cu creştetul pe pat şi cu talpele la grindă, aşa încălţat şi îmbrăcat cum era; şi ce să-ţi mai vadă ochii? Să nu spun minciuni, dar peste o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce, pe care de obicei le purta suflecate, iar atunci le desuflecase anume pentru trebuşoara asta ..." (*I. Creangă*)

b) "Cu azi, cu mâine, a făcut cunoştinţă Kir Ianulea cu fel de fel de negustori, ba şi de boieri; a început să meargă pe la ei şi să-i poftească pe la el, la sindrofie. Şi la toată lumea plăcea, fiindcă era om deştept şi blând, cu multă ştiinţă despre ale lumii, cu purtări alese şi, mai vârtos cu dare de mână; levent şi galantom, pătruns de filotimie şi de hristoitie - într-un cuvânt, adevărat om de omenie. Astfel, care dintre negustori ba chiar dintre boieri aveau mai multe copile decât stare, umblau cu dinadinsul să-l ginerească. În vremea asta, el şi pusese ochii pe o tânără din vecini - o chema Acriviţa, fata a mai mare a lui Hagi Cănuţă, toptangiu pe vremuri. Hagiul, văduv, era om de seamă, însă cam ififliu pe potriva greutăţilor casei lui, fiind împovărat de trei fete, una după alta gata de măritat, şi încă doi feciori - băieţi buni, da cam - nepricopsiţi; aşa că puţină nădejde de zestre de la Acriviţa." (*I.L Caragiale*)

c) "Altfel, doamna Eliza era foarte frumuşică, într-o rochie de foulard citron, plină de volane, elegantă şi incomodă pentru funcţia de garde-malade, dar a cărui culoare se proiecta bine pe albastrul foarte pal al zilei de toamnă." "Şi Lică trece pe acolo şi uneori se înfruptă şi Adolful, dar Mika-Lé plânge când o înşeală cu dama "de coeur." "Nory înalţă din umeri - Beauté pentru zile fixe de joc de cărţi: O gâscă! ... A fost logodită cu Hallipa înainte de Lenora bella." "Căutăm, ţi-am spus, souchă. Când ne soseşte proaspăt câte un Kinder ne uităm cu interes la aducător, ca să ştim ce ne aşteaptă." (*H. Papadat-Bengescu*)

d) "În medeanul cel mare din acea margine de târg, soseau călăreţi la halcă.. O mulţime mare de lume de toate neamurile era adunată într-o lature. Într-o altă lature, se suiseră bărbaţi, femei şi copii pe zaplazuri şi pe acoperişurile caselor, în privelişte. În fund, pe pajişte, sosise Hrana-Beg, după cum i se auzea numele rostit din gură în gură, şi-şi oprise deodată calul împodobit cu zorzoane şi mărgeanuri; îşi înălţase barba şi se uita fudul; în juru-i se îmbulzeau alţi slujitori, care se aflau în acel târg sub mâna şi sub ascultarea lui Hrana-Beg. Prin latura deschisă intrau, la halcă, navrapi, tătări şi spahii

de la Anatolia, care de care în straie mai împodobite, cu lanţuguri la gât şi cu pene la gugiumanuri." (*M. Sadoveanu*)

e) "O să zic pe drum de seară
pe o strună de vioară,
o istorie şucară
că-i cu boală rea, amară;

O istorie cu-n crai
de la nunta cu alai,
şi de-ai da cât o să dai,
nu e una mai dihai!

Trist e cânticul, uitat,
de jale şi lăcrămat,
ca un fante de gagiu,
trist, şi vechi de nu-l mai ştiu." (*M.R. Paraschivescu*)

Ex. 121. Subliniaţi locuţiunile în contexte; explicaţi structura lor; aflaţi pentru fiecare din ele câte un echivalent .

Alegeţi 10 locuţiuni şi integraţi-le în contexte potrivite.

a) "Iedul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băţ de obraznici ce erau, iară cel mic era harnic şi cuminte."

"- Când oi veni eu, am să vă dau de ştire, ca să mă cunoaşteţi ..."

"- Asemene cel mijlociu, ţuşti! iute sub un chersin; se-nghesuieşte acolo cum poate, tace ca pământul, şi-i tremură carnea pe dânsul de frică: fuga-i ruşinoasă, da-i sănătoasă! ..."

"- Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? - îl păştea păcatul şi-l mânca spinarea, sărăcuţul ..."

"- Dacă mă vede că-s o văduvă sărmană şi c-o casă de copii, apoi trebuie să-şi bată joc de casa mea? şi pe voi să vă puie la pastramă?" (*I. Creangă*)

b) "Nu prea am chef ... Sunt obosit ... Am stat azi noapte târziu la Cosma, până la ziuă."

"- Nu-mi mai dă mâna, cocoană! leafa scăzută; criză; nu mai pot! trebuie să căutăm una mai ieftină ..."

"- Ca să pronunţe D. Anghelache, care este un tip de urbanitate, astfel de cuvânt, desigur trebuie să fie scos din ţâţâni." (*I.L. Caragiale*)

§ 15 EXERCIŢII STILISTICE LEXICALE

A. Resursele stilistice ale vocabularului

1. *Selectarea cuvintelor*

a. Volum lexical, bogăţie lexicală; statistica; exerciţii de rutină

- Ce se înţelege prin volum lexical şi prin bogăţie lexicală?

Ce importanţă prezintă procedeul statisticii în analiza stilistică?

Ex. 122. Numărați unitățile lexicale din următoarele contexte; stabiliți raportul dintre cuvintele autonome și uneltele gramaticale, explicați valoarea stilistică a acestui raport.

a) "Cu toate acestea, șezând acuma colea, fără grijă, răsturnat în jețul meu, privind pe fereastră cum mugurul liliacului se despică și-nverzește subt aburoasele sărutări ale soarelui de aprilie și ascultând, cu o dulce răpire, cum vrăbiile limbute ciripesc și cum brotăcelul cântă vesel întumarea zilelor calde, te încredințez că mi-ar place să străbat fără totuși de a mă mișca din loc și codri umbroși alergând cu gândul în goana cerbilor, și piscurilor de stâncă, după urmele ideale ale caprelor negre, și vizuinile de prin munți, în prepusa dibuire a urșilor și luncilor de răchită, după umbra dârei de mistreț, ba chiar și pustiile nășipoase, pe unde mi s-ar năluci vânători eroice de tigri înfricoșați și de lei fioroși!" (*A.I. Odobescu*)

b) "La fântâna de sub salcie, prietenii mei, ciopor pe buduroi. Pe lângă jgheab, la rând, caii. Scoatem apă cu ciutura o răsturnăm în scobitură.

Caii sorb, tobă li se fac pântecele.

Dacă ne-ar luneca unuia piciorul, ne-am prăvăli în fântână. Abia vedem fundul licărind. Cumpăna e înaltă. După înălțimea cumpenei, cunoaștem adâncitura fântânii. După înălțimea cumpenei, știm dacă apa e sloi ori cocleală în miezul verii. Apa care gâlgâie în fântâna din fața casei noastre e totdeauna rece și bună.

Vin femeile de pe alte uliți și iau apă la amiază și seara apă de băut în urcioare.

Bărbații la șanț, la cârciumă, la primărie. Femeile la gard, la fântână stau de vorbă." (*Z. Stancu*)

Ex. 123. Numărați unitățile lexicale din contextele de mai jos și stabiliți raportul dintre numărul lor total și numărul lor relativ (o unitate lexicală considerată o dată, nu de câte ori se repetă în context.) Interpretați valoarea stilistică a acestui raport referindu-vă la bogăția lexicală a limbii unui scriitor.

a) "Ajungând în pădure merge trei zile și trei nopți; cum mergea prin codru, dă peste un om care nu făcea alta decât copacii ce erau drepți îi strâmba, iar pe cei strâmbi îi îndrepta.

Cum îl vede Tei-Legănat, îl întrebă ce strică copacii? Strâmbă-Lemne, căci el era, îi răspunde că nu-i treaba lui să știe, dar dacă vrea, să se prindă amândoi frați de cruce, că i-ar fi de folos vreodată. Tei-Legănat se prinde frate de cruce cu Strâmbă-Lemne și amândoi se iau prin pădure. Merg cât merg și ajung la niște munți pietroși. Într-un țarc de munte ședea un om și veșnic sfărâma piatră. Tei-Legănat se prinde frate de cruce și cu Sfarmă-Piatră și tustrei își căutară de drum." (*Folclor*)

b) "S-a dus Bujor și Ileana l-a lăsat să moară. Măcar nici atâta nu i-a zis <Mai vino câteodată pe la noi!" Când el se gândea la asta, începea pământul să se clatine sub el. Naica Florea a zis vorbe mai grele. Pe ea nu era Bujor atât de mânios. El era mânios pe Ileana, pentru că n-a zis nimic. Tot gândea la Ileana și, cu cât mai mânios era, cu atâta gândea mai mult. În sfârșit, a ajuns că nici nu mai gândea la alta decât la Ileana; iară când o zărea câteodată trecând pe dinaintea casei, el tresărea, îl prindea fiori și-i furnicau vinele, încât să fi avut paharul cu cuminecătură în mână și pe acela l-ar fi scăpat." (*I. Slavici*)

Ex. 124. Stabiliţi raportul dintre neologisme şi regionalisme în contextele următoare; precizaţi intenţia autorului:

a) "Când soarele se pleacă spre apus, când mugurul serii începe a se destinde treptat preste pustii, farmecul tainic al singurătăţii creşte şi mai mult în sufletul călătorului. Un susur noptatic se înalţă de pre faţa pământului; din adierea vântului prin ierburi, din ţârâitul greierilor, din mii de sunete uşoare şi nedesluşite se naşte ca o slabă suspinare ieşită din sânul obosit al naturii. Atunci prin nălţimile văzduhului, zboară cântând ale lor doine, lungi şire de cocori, brâne şerpuite de acele păsări călătoare în care divinul Dante a întrevăzut graţioasa imagine a stolului de suflete duioase, de unde se desprinde, spre a-şi deplânge răstriştea, gingaşa lui Francescă..." (*I.A. Odobescu*)

b) "Ca şi cum ar fi pornit întru căutarea tovarăşului pierdut, cârduri după cârduri de raţe prinseră a se ridica de prin toate cotloanele şi bălţile. Treceau la înălţimi mari unde stăruia încă lumina soarelui asfinţit, veneau către noi prin negura uşoară a amurgului. Uneori păreau vâjâiri de ape; alteori fragmente de furtună căutând şuvoiul cel mare în felurite regiuni ale cerului.

Şi din când în când soseau deasupra luntrii indianului şi puşca fulgera bubuind spre ele. Brusc se-nşurubau spre cer şi pierdeau. Altele treceau, şi altele, - până ce se făcu noapte deplină şi vânturile zborurilor rămaseră numai ca un cântec al văzduhului. Auzeam în răstimpuri cârduri căzând în ghioluri. Şi întunericul se popula în juru-ne. Măcăituri de raţe izbucneau aproape; răţoii le răspundeau cu sunete moi şi catifelate. Noaptea se armoniza; drama care avusese loc căzuse în veşnicie; şi luntrea oamenilor aştepta neclintită răsăritul lunii." (*M. Sadoveanu*)

c) "Se auzeau numai lătrături de câini, unele apropiate, altele pierdute în depărtări, şi ţârâitul multiplu al greierilor. Urechea nu percepea la început decât un scârţâit confuz apoi începea să desfacă ţârâiturile în infinitele lor componente. Un glas părea că răsare chiar în apropierea urechii, altul răspundea înăbuşit din centrul pământului. Ţârâitul curgea cu monotonia tictacului din ceas, neobservată din obişnuinţă, huruitoare prin prea multă atenţie. Ca printr-o ocultă corespondenţă, pulberea de stele de pe cer îşi schimba ţesătura mereu, aşa cum şi-o schimbă o spumă fină de săpun care se topeşte, şi mişcarea continua mereu, ca o fierbere. Lipsiţi de viziunea pământului, cei doi se simţeau plutind în aer ca pe o navă." (*G. Călinescu*)

Ex. 125. Stabiliţi raportul dintre totalul cuvintelor întrebuinţate cu sens propriu şi totalul cuvintelor întrebuinţate cu sens figurat şi formulaţi concluzii comparative sub aspect stilistic.

a) "Aşteaptă să vezi, că e frumoasă... A mers aşa preţ de vreo zece luni de zile până să băgăm noi de seamă... Muşterii mulţi ... I-ai ras, i-ai tras dunga; te culci pe urechea aia, şi nu mai ţii altă socoteală. Într-o sâmbătă seară, vine spiţerul, şi nu ştiu cum din vorbă - era multă lume în prăvălie - lui d. Nae i se pare că spiţerul cere un bilet, şi-mi zice: <Iordache, un bilet nou d. Frichinescu..." aşa-l cheamă. dar el ... zice: <Eu bilet nou? n-am cerut; al meu e nenceput ..." şi scoate biletul alb ca laptele ... Măi, ce dracu! Ne uităm noi lung, eu şi d. Nae, la bilet ... pe urmă ne uităm la spiţerul, pe urmă unul la altul, şi d. Nae zice: >Bine! şi trage o dungă. Pleacă spiţerul... Zice d. Nae: <Iordache, biletul spiţerului e cu scamatorie; ia să-l ţinem noi de scurt; ori că ne-a luat bilete, ori

că ne-a furat pecetea, ori că şi-a făcut alta pe model, că prea se-ntinde abonamentul lui ca caşcavalul prăjit ...” (*I.L. Caragiale*)

b) “Ne oprirăm ca într-un fel de farmec şi uimire. Într-o vale, la dreapta noastră, se deschidea un loc neclintit, adunat din ploile primăverii. Asupra oglinzii lui negre şi lucii, atârnau arcuri argintii. Un cintez trecu pe deasupră-i, ţârâind uşurel, apoi tăcerea crescu în juru-i, spărioasă şi împietrită ca într-un basm şi ca într-un vis.” (*M. Sadoveanu*)

b. Polisemie

Ex. 126. Stabiliţi sensurile cuvintelor: *a închide, umbră, şubred* pe baza contextelor de mai jos:

- Închide fereastra! Închide uşa cu cheia! Închide umbrela! Închideţi cărţile! Închideţi paranteza! Închide capacul la radiator!

- A închis gura. I-a închis gura. Câteodată închidea ochii la obrăzniciile copiilor. Mi se închid ochii de oboseală. N-am închis ochii toată noaptea. A închis ochii pentru totdeauna. I s-a închis rana. La ora 14 magazinul se închide. Iar s-a închis apa caldă. L-a închis pentru 2 ani. S-a închis în sine. Spre miazănoapte cerul se închidea treptat. După ce a cufundat-o în apă, haina se închise la culoare. Pe porţiunea de la km 15 la km 18, şoseaua e închisă pentru reparaţii. A închis cu gard de sârmă aproximativ 1000 de metri pătraţi. Ştiu eu ce închide el în sufletul său?

- S-a aşezat la umbra nucului. Cei doi călăreţi au ieşit din umbra pădurii la lumină. Fotografia are umbre. O umbră îi întunecă faţa. E numai umbra celui ce-a fost odată. În lumina lunii umbre ciudate dansau în luminişul din pădure. Focul arunca umbre pe peretele rămas întreg. Se teme şi de umbra lui. Face umbră pământului degeaba. La dans i-a lăsat pe toţi în umbră. Nu vrea să se evidenţieze, îi place să stea în umbră. S-a aciuat în umbra celui mai tare.

- Gardul e cam şubred. Un om cu o constituţie cam şubredă. Argumentele sunt destul de şubrede. Sprijinul de care se bucurase era şubred.

Ex. 127. Precizaţi sensurile cuvintelor subliniate în contexte; comparaţi sensul fundamental al cuvântului cu cel rezultat din context; comentaţi efectul stilistic obţinut.

a) “Se-nalţă abur *moale* în grădină.
Pe jos, pornesc furnicile la drum.
Acoperişuri *veştede-n* lumină
Întind spre cer *ogeacuri* fără fum.
Pe lângă garduri *s-a zvântat* pământul
Şi ies gândacii-Domnului pe zid.
Ferestre *amorţite* se deschid
Să intre-n casă soarele şi vântul.”
....

b) “Soare *crud* în liliac,
Zbor *subţire* de gândac,
Glasuri *mici*
De rândunici...” (*G. Topîrceanu*)

c) “Au *prezentul* nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer,
N-o să aflu între-ai noştri vre un falnic *juvaer*?
Au la Sybaris nu suntem lângă *capiştea* spoielii,
Nu se nasc *glorii* pe stradă şi la *uşa cafenelii*?
N-avem oameni ce se luptă cu *retoricele suliţi*
În aplauzele grele a *canaliei de uliţi*,
Panglicari în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din *comedia minciunii*?” (*M. Eminescu*)

d) “Cu toate că în ziua aceea cerul *nu făgăduia* vreme bună, cuconaşul, hotărât ca întotdeauna, dădu ordin să puie caii la droşcă.”; “Şi, o dată cu noaptea, *frica rece* începu *a rătăci* prin sufletul boierului ca o mână care *se târăşte* prin întuneric, pipăie şi caută să apuce ceva.”; “Acolo apa *cânta* un cântec surd, înfiorător; în coş *fâşâiau* din când în când grăunţele; în covată *zvâcnea* în pulbere fină făina ...”; “... sara *creştea* în juru-mi, cu umbrele-i calde şi nelămurite.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 128. Stabiliţi sensurile cuvintelor de mai jos. Încadraţi cuvintele în contexte potrivite:

- *scurt, drum, a umbla, masă, a se zbate*

Ex. 129. Daţi cinci exemple de cuvinte polisemantice şi zece exemple de cuvinte monosemantice. Încadraţi fiecare cuvânt în contexte potrivite.

c. Gruparea tematică şi sinonimică a cuvintelor; serii tematice; serii de sinonime; sinonime în context

- Definiţi noţiunile de grupă tematică, serie tematică, serie de sinonime. Ce calităţi generale ale stilului sunt legate de selectarea tematică şi sinonimică. Precizaţi nuanţele stilistice posibile, în raport cu calitatea literară a cuvintelor, într-o serie de sinonime. Precizaţi nuanţele stilistice, raportate la expresivitate, posibile într-o serie de sinonime. Ce se înţelege prin fenomenul de stridenţă lexicală şi cum poate fi evitat.

Ex. 130. Grupaţi tematic cuvintele subliniate din contextele de mai jos; stabiliţi serile tematice; explicaţi semnificaţia acestei selectări:

“Pavăl era holtei şi casa lui destul de încăpătoare; *lăiţi* şi *paturi* de jur împrejur; lângă sobă, altul; şi toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi şi noapte, se proslăvea pe *cuptior*, între *şanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici* şi alte *custuri tăioase, muşchea, pidică, haşcă* şi *clin, ace, sule, cleşte, pilă, ciocan, ghinţ, piele, aţă, hârbul* cu *călăcan, clei*, şi *tot ce trebuie unui ciubotar*.

Cu noi şedea şi Bodrângă, un moşneag fără căpătâi, însă de tot hazul. Pentru puţină mâncare şi câte cleacă de paşcă de cea de trei ocă la para, slijea toată casa: *tăia* lemne, *aţâţa* focul, *aducea* apă, *mătura, ne spunea la poveşti* nopţi întregi, şezând cu nasul în tăciuni, şi ne *cânta: doina* care te umple de fiori, *corăbiasca, măriuţa, horodinca, alivencile, ţiitura, ca la uşa cortului, hori* şi alte *cântece* sculăreţe ca aceste, de jucam până ce asudau podelele şi ne săreau *talpele* de la *ciubotele* cu *călcâie* cu tot, că doar acum o dădusem şi eu pe ciubote.” (*I. Creangă*)

Ex. 131. Explicaţi cuvintele care denumesc funcţii în statul feudal; grupaţi-le tematic; precizaţi necesitatea întrebuinţării lor;

"1. (Ştefan-Vodă) ... au lăsat pre Isaia şi pre Buhtea pârcălabi, iară el s-au întorsu la scaunul său la Suceava. 2. (Ştefan-Vodă) ... au împărţitu oştii sale steaguri şi au pus hotnogi şi căpitani, carile toate cu noroc i-au venit. 3. ... Au trimis înaintea craiului pre Tăutul logofătul şi pre Isac visternicul cu multe daruri. 4. ... I-au trimis 12000 de oameni şi cu oaste cu dânşii pre Birtoc voevodul Ardealului, ce era cuscru lui Ştefan-Vodă. 5. Otoman împărat lor cel dintâi au fost tătaru, slujitoriu al hanului celui mare ... 6. Are împăratul între alţii sfetnici mai aleşi trei patru, ce le zicu veziri azemi ... 7. Şi după moartea lui au stătut împărat sultan Selim. 8. Iar el umplându domniei sale 7 ani şi jumătate, s-au ridicat cu fruntea boiarilor, ... între carii au fost Stroiciu logofătul cel mare, Ieremia Movilă vornicul şi fraţi-său Simion păharnicul, carii mai apoi amândoi au căzut la domnie şi fraţile lor Toader spătariul şi Andrei hatmanul şi alţii mulţi ... 9. Şi noaptea au venit la gazda lui Ureche logofătul ... şi i-au arătat porunca domnu-său. 10. Aron-Vodă deacă s-au aşezat la scaun al doilea rându au pusu pe Oprea armaşul logofăt mare şi pre Varticul vornicul mare la Ţara de Giosu şi pe Ghiorghie vornic mare de Tara de Sus, pe Zota postelnicul mare şi pe Alexe stolnicul mare şi pre Ianc Călugărul vistearnic şi pre Coci comis mare." (*Grigore Ureche*)

Ex. 132. Grupaţi verbele seriilor tematice: *a merge, a sta pe loc,* din contextele situative de mai jos. Stabiliţi semnificaţia concretă a fiecărui verb şi rolul lui stilistic. substituiţi termenul particular prin care cel general şi observaţi efectul:

1. "Tabăra de cară a poposit în Poiana Ţiganului. 2. Boii se odihnesc în fund, la umbră ... 3. Carăle încărcate cu scânduri stau departe ... 4. Cărăuşii şed roată împrejurul focului. 5. Jupânul Năstase se plimba, într-un asfinţit de vară, pe drumul care duce la sălaşurile robilor. 6. Soarele se oprise o clipă sus, pe coama dealului, în rariştea de fagi ... 7. Câţiva flăcăi desculţi, se întorceau de la baltă, cu undiţa pe umăr. 8. Boierul se apropie de un bordei. 9. Ţiganul se dădu înapoi un pas ... 10. Pe urmă până joi să te repezi la văru-meu Iordache, la vornicul Ieremia, auzi?... 11. Boierul se sculă de pe divan, păşi prin văpaia tremurătoare a lumânărilor pe covoarele înflorite ... 12. Şi o nălucă rătăcea pe malurile apei, purtată parcă de durerea cântecului. 13. Pe la chindie intrară în codru. 14. Petrache îşi şterse năucit sudoarea de pe frunte, se întoarse şi năvăli în crâşmă. 15. Părintele Ştefan se luă după el. 16. Iată, eu îs bătrân, împlinesc suta, am umblat mult prin lume. 17. Nici n-am puterea să mă clintesc." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 133. Înlocuiţi cuvintele subliniate cu unul din sinonimele lor. Observaţi şi comentaţi efectul:

"*O răzăşie* destul de mare, casa bătrânească cu toată *pojijia* ei, o *vie* cu *livadă* frumoasă, vite şi multe păseri alcătuiau gospodăria babei. Pe lângă aceasta mai avea *strânse* şi părăluţe albe pentru zile negre, căci lega *paraua* cu zece noduri şi tremura după bani." (*I. Creangă*)

Ex. 134. Găsiţi proverbe sau zicale care să cuprindă cuvinte din grupa tematică:

şcoală, a învăţa, carte, bătaie de cap, procopseală, a povăţui, meserie, meşteşug, condei.

Ex. 135. Explicaţi nuanţele semantice ale cuvintelor sinonime în contextele situate de mai jos. Cum se motivează întrebuinţarea de către cronicar a perechilor de sinonime?

1. Şi pentru aceia, unii de la alţii, *chibzuind* şi *însemnând* şi pre scurt *scriind* ... au aflat *cap* şi *începătură* ... 2. Că cum se tâmplă de sârgu de adaoge povoiul apei şi iarăşi de sârgu *scade şi se împuţinează*, aşa s-au adaos şi Modova ... 3. Ci apărându-să Leşii, de-abia au scăpatu cu multă *pagubă* şi *perire*. 4. Mai apoi, după ieşirea *neprietenilor şi a vrăjmaşilor* din ţară ... 5. Iară Ştefan-Vodă ... s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare *pohfală şi laudă* ... 6. ... n-au mai putut suferi *fărădelegile şi răotăţile lui* ... 7. ... şi acolo au trăit vii, până a treia zi, cu multe *sudălmi şi ocări*, spre Mehmet. 8. Văzând Ion-Vodă *tocmala* şi *făgăduinţa mare* şi *jurământul tare* de la turci ... s-au gătitu să meargă la paşa ... 9. Pe boieri pentru avuţie îi omora ... şi domnind, nu alta ci *ciudese* şi *minuni* făcea. (*Gr. Ureche*)

Ex. 136. Selectaţi şi grupaţi în serii tematice şi de sinonime cuvintele din textul "*Moşii (Tablă de materii)*" de I.L. Caragiale. Comentaţi alegerea de către autor a acestor cuvinte.

Ex. 137. Explicaţi rolul stilistic al sinonimelor subliniate în contextele de mai jos:

1. "Ş-apoi pe lângă toate acestea, nici vreo scofală nu era de dânşii: *un bordei* ca vai de el, nişte ţoale rupte, aşternute pe lăiţi, şi atâta tot."

"Împăratul a dat de ştire prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-a afla să-i facă, de la *casa* aceluia şi până la *curţile împărăteşti*, un pod de aur ..., acelui îi dă fata ..." "Şi cum ajunge în târg, se duce cu pieptul deschis drept la *palatul* împăratului." (*I. Creangă*)

2. "... văz apărând dintr-un paneraş de lângă cocoană capul unui *căţel* lăţos, plin de funde de panglici roşii şi albastre ..."

"Norocul meu - gândesc eu - să trăiesc bine! ...

Lua-te-ar dracu de *javră*!"

"Vedea-te-aş la Babeş, *jigăraie* îndrăcită! gândesc eu ..."

"... de-abia-l scoaseră ea şi Papadopolina şi soldatul ofiţerului din gura *dulăului*."

"Fireşte, coconiţă; simte *câinele*, are instinct." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 138. Precizaţi sensul cuvintelor subliniate printr-un sononim, o perifrază, definiţie:

S-a apucat să deargă *broasca* de la uşă. *Boroaştele* îşi duc viaţa în lac. Lemnul *tocului* de scris era acoperit cu o pojghiţă subţire de *lac*. Mi-a aşezat un buchet de *liliac* înflorit pe *tocul* ferestrei. În noaptea caldă de *vară* un liliac ţâşni ca o nălucă neagră pe lângă mine. *Vară-mea* şi-a anunţat sosirea printr-o telegramă. În *port* au intrat câteva nave. *Portul* oăşean este foarte frumos.

Ex. 139. Imaginaţi-vă o plimbare la iarmaroc (drăgaică, moşi) şi alcătuiţi o compunere "de gen" pe baza materialului lexical oferit de I.L. Caragiale în "Moşii (Tablă de materii)".

Ex. 140. a) Precizaţi nuanţele stilistice (potrivit calităţii literare a cuvintelor şi potrivit expresivităţii în comunicare) ale următoarelor serii de sinonime:

- cap, căpăţână, devlă, ţeastă, craniu, bostan, dovleac, cutie, bilă, meclă, moacă, tărtăcuţă;
- picior, labă, durlingi, picioroange, copite, ţurloaie, cotonoage;

- bani, parale, arginţi, firfirici, franci, gologani, lescaie, sunători, lovele, biştari, verzişori;

- deştept, inteligent, mintos, isteţ, iscusit, înzestrat, dotat, ager;

- a demonstra, a dovedi, a arăta, a proba, a pune în evidenţă.

b) Introduceţi termenii unei serii în contexte situative potrivite.

Ex. 141. a) Să se completeze spaţiile punctate cu termenii potriviţii ţinând seama de nuanţa semantic-expresivă a contextului:

"Aici ... (strigătul, larma, ţipătul, piuitul) goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuţit şi ... (trist, deprimat, jalnic, tânguitor, dezolant). La Miramare cerul e ... (albastru, siniliu, limpede, senin) ca o boltă de peruzea. Marea se îndoaie în ... (cute, creţuri, vălurele) de smarald, bătând ... (malurile, ţărmul, faleza, plaja) golfului şi prelungind ... (scânteierea, sclipirea, licărişul) ... (zării, orizontului), arcuit din lagunele Veneţiei până la ... (livezile, grădinile, plantaţiile) Iliriei ... (Şalupele, bărcile, ambarcaţiunile, velierele) cu două pânze alunecă, se întrec, ca lebedele când îşi ... (răsfiră, înfoaie, zburlesc, încondură) aripile şi ... (vâslesc, lopătează) adânc cu ... (picioarele, labele, picioroangele) lor cenuşii." (după *B.Şt. Delavrancea*)

b) Comparaţi contextele create cu originalul ("Fanta Cella" de B.Şt. Delavrancea) şi comentaţi rezultatele.

2. *Structura funcţională a vocabularului*

a. Lexic nediferenţiat stilistic-funcţional

- Ce se înţelege prin lexic nediferenţiat-funcţional?
- Care este rolul acestui lexic?

Ex. 142. Comparaţi în contextele următoare cuvintele subliniate nediferenţiat stilistic-funcţional; comentaţi rezultatele obţinute în urma comparaţiei:

a) "Conducători auto! *În timpul nopţii* sau în condiţii *de ceaţă, când* vi s-a defectat sistemul de iluminat *şi nu puteţi scoate* autovehiculul *din partea* carosabilă, *folosiţi* în mod obligatoriu triunghiul reflectorizant *aşezat în faţa şi spatele* autovehiculului, *pentru* a semnaliza prezenţa *acestuia şi* a evita pericolul accidentului." (*Indicatori şi marcaje de circulaţie*)

b) "- *În* răcoarea *nopţii de* vară, glasul lui liniştit deştepta fiori în poiană." "Năstase îşi vârî stânga în buzunarul sumanului, *scoase* un şip *şi* trase câteva înghiţituri zdravene ..." "*În faţă* aveam o oglindă uriaşă *în* care soarele se învolbura într-un ciubăr de foc ..." "*Din* tăcerea *sau din* vorba ruptă, zbârcită a vânătorului, *nu putusem* să pricep multe lucruri." "... la *spate*, departe erau pădurile şi munţii până unde se vede ca o negură." "Acolo omul cu căruţa a apucat *în* altă *parte* de lume ..." "*Când* întoarse capul, asfinţitul luci *în* râsul ei plin *şi* alb." "Primarele aştepta, în poziţie milităţească, *această* clipă." "... *ceaţa* depărtării le dă o uşoară linie artistică, ce nu poate dăuna realităţii." "... colţurile de luncă şi dumbrăvile de plopi *n*-au *pentru* el nici un nume ..." "Ucenicul despre care am vorbit avea la *spate* campania unui an întreg vânătoresc." "După ce ne adusese înapoi *şi* ne *aşeză* în jilţuri, întrebă cu smerenie ..." "... împăratul *nu* trebuie *să folosească* forţa decât *când* a istovit celelalte mijloace." (*M. Sadoveanu*)

c) - Cine *poate* oase roade, cine *nu* nici carne moale. *Când* se lasă *ceață* jos este semn *de* timp frumos. *Noapte* cu soare *nu* s-a pomenit. Uite-te *în față și*-ntreabă-l *de* viață. *Pentru* corabie mare trebuie apă multă. *Din* vorbă *în* vorbă iese adevărul. *Sau* taci *sau* zi ceva mai bun decât tăcerea. *Scoate* bani din piatră seacă. Fiecare poartă câte un răvaș în *spate*. I-atârnă mai mult într-o *parte*. Nici pe sine *nu se procopsește*, nici pe altul *nu folosește*. *Se așează* pe moale *și* la căldură. (*Folclor*)

Ex. 143. Subliniați cuvintele nediferențiate stilistic-funcțional; explicați funcția stilistică a acestor cuvinte în contextele de mai jos:

a) "Intrai în ograda unei mari clădiri din coastele unei biserici și un stol de fete între opt și zece ani, în fuga mare, se răpeziră înaintea mea; una, mică cât o lingură și iute ca o picătură de argint viu, le întrecu pe toate, îmi sări în gât, mă sărută sau mă mușcă de obraz sau de ureche, sări repede jos, înapoi, luă harbuzul mai greu decât ea, îl trânti de pământ de se desfăcu în o sută de bucăți, luă pe cea mai mare și prinse a-i roade miezul, înmormântându-și în el, până la sprâncene, fața-i mică de copil." (*C. Hogaș*)

b) "Un lăstun, în frac, apare
Sus pe-un vârf de trestie
Ca să ție-o cuvântare
În această chestie,
Dar broscoii din răstoacă
Îl insultă-n pauze
Și din papură-l provoacă
Cu prelungi aplauze." (*G. Topîrceanu*)

b. Cuvinte diferențiate stilistic-funcțional

- Ce se înțelege prin cuvinte diferențiate stilistic-funcțional? Ce funcție îndeplinesc cuvintele diferențiate stilistic-funcțional? Cum sunt întrebuințate de scriitori aceste cuvinte diferențiate funcțional?

Ex. 144. Citiți următoarele contexte; precizați căror stiluri funcționale aparțin; subliniați cuvintele caracteristice stilului funcționale determinat.

1. "Deși actul de naștere al ciberneticii datează abia de două decenii, această nouă disciplină a suscitat o sumedenie de probleme în toate științele, a provocat vii discuții cu repercusiuni și asupra problemei legilor psihologice. Teoria conducerii și comunicației se amplifică și se consolidează ducând la construirea unor complicate mașini electronice, ce rezolvă probleme socotite până nu demult, ca fiind un atribut exclusiv al inteligenței umane, al creierului uman."(*V. Pavelcu* "- Drama psihologiei.")

b) "În cumpănă cu tot ce-a fost, pe-o dâră de lunimă. / înaintăm prin foi, prin aur răvășit, prin brumă fină. /
În neștire, ici și cele, mâinile ne umblă / prin cupele de flori, prin cele de pe urmă.
De n-ar fi fost zădărnicit de-un crud brumar, / polenul ar mai fi putut să fie încă - jar." (*L. Blaga* "- Brumar")

Ex. 145. Subliniați arhaismele în contexte; comentați funcția stilistică a acestora în fiecare din contexte.

a) “În dimineaţa acelei duminici era adunare în Movilău, la casa obştească a târgului, şi juzii fuseseră chemaţi să judece pâra pe care o ridicaseră cu mare zvoană drept-credincioşii Uspniei împotriva lui Roman Barbă-Roşă. Străjile apucaseră intrările uliţelor care dădeau în piaţa bisericii, ca să oprească prea mare îmbulzeală şi să înfrâneze neorânduiala prostimii. Deşi bărzile cu coadă lungă ale acelor străjeri erau ruginite, totuşi stăpânirea avea încredere în ele. De altminteri, pan Tadeus, jăluitorul norodului, dăduse încredinţare că oamenii săi nu caută tumult, ci dreptate de la preamăritul şoltuz şi prea-cinstiţii pârgari. În adunarea judecăţii îşi purtau cu fală semnele trufiei lor cei câţiva şleahtici, domni peste pământuri şi sate. Dar de asemeni nu se lăsau mai prejos nici starostii breslelor în care poporul avea multă încredere, mai ales după ce-i vedea purtând cuşmă şi şubă de pielicele de jderi şi lanţul de argint.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Scrie letopiseţul nostru acest moldovenesc, de zice că într-o vreme s-au oploşit la curtea lui Ciubăr-Vodă un oarecare Bogdan grămătic, ce s-au fălit că-i vâlhovnic şi om învăţat foarte, şi că va scrie de viaţa domnilor vechi şi de toate câte s-au lucrat mai demult în Ţara Moldovii.

Şi ţiindu-l Ciubăr-Vodă în mare cinste, iau dat în samă multe hrisoave şi urice şi ispisoace vechi, să le deslege cu rânduială şi să aleagă dentre-acele cum au fost cursul anilor şi viaţa domnilor trecuţi, ales de tătâne-său, Alexandru-Vodă cel Bătrân.” (*G. Topîrceanu* “- Domnia lui Ciubăr-Vodă”)

c) “*Zbierea*: Nu, jupâne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau! Nu vreau! Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orişicare!

Başotă: Boierule! Ştii prea bine, cine-i vătavul cel mare? ...

Zbierea: Dec! şi eu la visterie fost-am flori-cămăraş!

Başotă: Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naş ...

Zbierea: Dar apoi şi eu, jupâne, cu logofătul sunt rudă ...” (*B.P. Hasdeu*)

Ex. 146. Daţi exemple de contexte din opera lui A.I. Odobescu în care arhaismele să aibă rol stilistic (realizarea coloritului istoric).

Ex. 147. Ce rol stilistic îndeplinesc arhaismele în “Scrisoarea III” de M. Eminescu?

Ex. 148. Subliniaţi neologismele în contexte; comentaţi rolul stilistic al acestora în fiecare context:

a) “Dar deodată, pe coline
Scade animaţia ...
De mirare parcă-şi ţine
Vântul respiraţia.
Zboară veşti contradictorii,
Se-ntretaie ştirile ...
Ce e? Ce e? ... Spre podgorii
Toţi întorc privirile.
Iat-o! ... Sus în deal, la strungă
Aşternând pământului
Haina ei cu trenă lungă,
De culoarea vântului

S-a ivit pe culme Toamna,
Zâna melopeelor,
Spaima florilor şi Doamna
Cucurbitaceelor ..." (*G. Topîrceanu*)

b) "Bonifaciu Hagienuş, zis Regele Lear, era un om extraordinar de tabietliu, şi denominaţia "epicureu" se potrivea cu sensul exact al cuvântului, fiindcă-şi justifica temperamentul printr-o filosofie adecvată, sprijinită numai pe antici, greci, latini şi orientali." (*G. Călinescu*)

c) "Frecându-şi pântecele de oţel fierbinte
De cheiul rece, umed şi murdar,
Un cargo-boat norvegian
Respiră sufocat şi rar,
Ca un mamut antedeluvian." (*I. Minulescu*)

Ex. 149. Daţi exemple de contexte în care neologismul să aibă rol caracterologic (din "Enigma Otilici" de *G. Călinescu*)

Ex. 150. Să se consemneze diferenţele caracterologice ale personajelor după felul cum selectează şi întrebuinţează neologismele:

a) "Episcopul Berkeley (afirmă Ştefan Gheorghidiu) trage concluzia că dacă totul nu există decât câtă vreme e cunoscut prin simţuri, atunci tot ce nu e cunoascut, nu există; şi cum cunoaşterea e un act spiritual, spiritul e totul, deci materia nu există şi senzaţiile sunt provocate de spiritul cel mare: Dumnezeu, aşa cum sufletul provoacă şi trăieşte visele." (*Camil Petrescu*)

b) "Omul e nemulţumit şi suferă, fiindcă n-a avut vreme să-şi formuleze şi soluţiile cele mai potrivite de viaţă, pentru condiţiile create de el. A rămas adeseori încă un barbar, în urma tehnicii veacului, folosind numai tehnica." (*Cezar Petrescu*)

c) "Da, da ... Aşa vorbiţi de două mii de ani, murmură locotenentul de pionieri, iar dispreţuitor. Mereu cu iubirea în gură şi cu sabia în mână! Mereu ipocrizia ... Şi nu ipocrizia ocazională şi temporară a luptătorului, ci ipocrizia dogmatizată, devenită instinctivă şi conştientă." (*Liviu Rebreanu*)

Ex. 151. Subliniaţi termenii din contexte; precizaţi sfera de circulaţie a termenilor pentru fiecare context; comentaţi rolul stilistic (unde e cazul) obţinut prin folosirea termenilor:

a) "O dată etrava prinsă la locul ei, meşterii au trecut la capătul celălalt al chilei, în care au fixat o nouă piesă, numită etambou, o grindă dreaptă, înclinată uşor înapoi... Dar chiar după ce lemnul a fost găsit, pulsul bordajului cere mare pricepere, mare dibăcie şi mult timp. Fiindcă nu-i lucru uşor să îmbraci în scânduri tot una şi una, cu fibra dreaptă şi fără nod, un corp în formă de ou - şi mai cu seamă s-o faci în aşa fel ca între scânduri să nu rămână loc gol. Fiecare bucată de lemn trebuie croită după anumite socoteli - o formă are scândura când stă dreaptă, şi altă formă capătă când o îndoi, lipind-o de coaste şi bătând-o cu piroane de aramă la locul ei. Mare iscusinţă se cere aici unui marangoz!" (*Radu Tudoran*)

b) "Ce-i aparatul acesta, din camera neagră? întrebă directorul.

- Un polarimetru, domnule director. Dozează într-un tub, închis între două lentile în dreptul unei lămpi, zahărul într-un lichid. Intrând în camera neagră. Trestie demonta piesele mobile ale aparatului, explicând gradațiile discului de control." (*Tudor Arghezi*)

c) "Pentru atacul satului şi al dealului din spate, suntem patru batalioane. Fireşte că nu ştia absolut nimic despre ce avem în faţă, căci statul nostru major se informează, pare-se, numai de la oamenii noştri de la aprovizionare, când se duc înapoi după ceai şi fasole. Deşi noaptea fusesem în avanposturi, sunt iarăşi în linia întâia ..." (*Camil Petrescu*)

Ex. 152. Subliniaţi regionalismele în contexte; precizaţi rolul stilistic al acestora în fiecare din contexte;

a) "Şi după ce ne culcam cu toţii, noi băieţii, ca băieţii, ne luam la hârjoană şi nu puteam adormi de incuri, până ce era nevoită biata mamă să ne facă musai câte un şurub două prin cap, şi să ne deie câteva tapangele la spinare. Şi tata, săturându-se câteodată de atâta gălăgie, zicea mamei:

- Ei taci, taci! ajungă-ţi de-amu, herghelie! Ştiu că doar nu-s babe, să chirotească din picioare!

Însă mama ne mai da atunci câteva pe deasupra şi mai îndesate zicând:

- Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sunteţi! Nici noaptea să nu mă pot hodini de incotele voastre?" (*Ion Creangă*)

b) "Bâtul Alisandru şi-a ridicat casă pe o asemenea fişteică sănătoasă. Şi-a plantat grădină. Meri şi nuci, zarzări şi corcoduşi, peri şi piersici. Nu trăiesc mult pomii. De la un timp se usucă. Bătrânul îi scoate, sădeşte alţii. Are mereu grădină tânără, primăvara cu flori, vara şi toamna cu fructe, în pârg unele, coapte altele. Uleie cu albine ţine două - trei, nu le poate înmulţi, să aibă miere în casă pentru spoit bradoşii, bolindeţii, colacii, să dea un vârf de lingură la un bolnav ... Mă urc în vârful zarzărului. Se clatină vârful zarzărului cu mine ... Parcă m-aş da uţa. Nu ameţesc. Mă îmbată mirosul fructelor coapte, dulce şi tare." (*Z. Stancu*)

Ex. 153. Subliniaţi cuvintele de jargon din contexte; precizaţi când au avut valoare circulatorie şi în ce medii sociale; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor.

a) "- Numai decât, Măria ta! răspunse fanariotul cu obicinuitul său aer de înjosire. Iar până atunci, Măria ta şi domnia lor cinstiţi boieri, treceţi în odaia cealaltă şi vă englendisiţi după plăcere ..."

"- Cinstiţi boieri! Nu vă sinorisiţi lui Boroboaţă, căci este cam nebun, sărmanul." (*N. Filimon*)

b) "*Consule*!" Sum cive romanu! (Jorj şi Mariţa pufnesc de râs) Hilaritate? Homeni simplici! eli nu au consultatu Dictionarulu Societatei Academice ... (Suspinând) Monumentosu Tesauru!

Jorj: Academie, tesaur, să-ţi spui numai o vorbă, domnu meu un seul mot décisif. Dumneata poţi fi colonie romană, dar ginere în această casă nu vei fi, ma parole d'honneur. Cară-te de pe aici!

Consule (cu demnitate): Io, Numa Consule? Io teologu absolutu şi filosofu idem?

Jorj: Mademoiselle Marie nu te iubeşte.
Consule: Este una questione indiferent." (*B.P. Hasdeu*)

Ex. 154. Găsiţi în comedia "O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale cuvinte de jargon arhaice, care caracteristice lui Jupân Dumitrache. Precizţi rolul lor stilistic.

Ex. 155. Subliniaţi cuvintele argotice din contexte; precizaţi epoca şi mediul social în care au avut valoare circulatorie; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor:
"Starostele cercetă gloabele, le pipăi rănile proaspete şi clătină mulţumit din cap:
- O să ne mai odihnim şi noi până le-o creşte părul.
Dacă scoatem un preţ bun, avem biştari frumoşi!
- Le măritām taman bine la târgul oborului, se amestecă Oacă.
Fata lui ciupită de vărsat se strâmbă într-un râs scurt.
- Şi cum a fost? întrebă tăinuitorul.
- Cum să fie? Ei ţipau şi noi îi cujbeam! rosti scurt cum îi era obiceiul, Nicu-Piele.
- Leagă căţeaua, moară nefercată ce eşti!
- Mucles! Du-te-n câştig." (*E. Barbu*)

Ex. 156. Subliniaţi cuvintele aparţinând lexicului familiar; precizaţi rolul stilistic al acestora în fiecare din contexte:

a) "Când a mai auzit mama şi asta, s-a făcut foc.
- Sărmane omule! Dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi? Când tragi sorocoveţii la mustaţă, de ce nu te clicăeşti atâta? Petre Todosiicăi, crâşmariul nostru, aşa-i că ţ-a mâncat nouă sute de lei? Vasile Roibu din Bojeni mai pe atâţia şi alţii câţi! Ruştei lui Valică şi Măriucăi lui Onofrei găseşti să le dai şi să le răsdai? Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda dormirea-ai somnul cel de veci, să dormi." (*I. Creangă*)

b) "Şi curând au venit toţi la vorba lui.
- Dumnezeu să le dea bine, măiculiţă! - zicea cucoana Măndica din al cărui geam pierise biletul. Mi-am închiriat odăiţele ... amândouă .. un căpitan becher ... Se vede om bun şi aşezat ... Pe urmă unde mai pui ordonanţa, măiculiţă ... Mai îţi dă un ajutor, la una alta ... Dumnezeu să vă dea bine şi stăpânirii că i-a adus şi dumitale că ai stăruit ..." (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

c) "- Mă înşel eu, stimate amice, ori eşti mat în două lovituri? întrebă cu blâneţă căpitanul de agă. Nu mă înşel deloc. Cantaraga îşi arătă dinţii, cu puţină răutate.
- Drept să-ţi spun, căpitane, cum s-a făcut asta, n-am înţeles bine. Probabil n-am fost destul de atent. Îmi voi da revanşa imediat.
- Aş propune mai degrabă o cafea, insinuă cucoana Lisaveta.
- Ts! lasă-ne, ma chère amie, cu cafeaua. Aici e un interes mai superior. Nu te supăra, Elena Gavrilovna; dă-ne şi cafeaua. Însă vei îngădui să-l stâlcesc pe căpitanul dumitale." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 157. Subliniaţi cuvintele vulgare din contexte; comentaţi efectul stilistic şi corelaţi-l cu intenţia scriitorului:

a) "Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii din natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,

Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încât fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii!" (*M. Eminescu*)

b) "Iar madam' Piscopescu, din faţa oglinzii, răspundea şi mai nervoasă:

- Uf, lasă-mă dracului şi dumneata, mămiţo! nu vezi cum m-a pocit dobitoaca? fir-ar afurisită să fie!" (*I.L. Caragiale*)

c) "*Silvestru*: Tu eşti bou! Tu porţi coarne, ca toţi nemţii, dar nu coarne de bou, ci de cerb! (Ridică pumnul). Ai tu fason să râzi de mine? Dar s-a născut ăla care să pună coarne lui Silvestru Trandafir? Şi cine? ... Sckwalbe? ..." (*M. Sorbul*)

d) "Dar secretarul sfatului îi făcu semn să rămâie, cu o gesticulaţie că ceea ce o să audă acum îi priveşte:

- ... Da, a, arde-te-ar dracii peste urechea aia surdă, să se ceară concursul mă-ti pentru a controla în mod eficace strângerea recoltei sub supravegherea directă a organelor locale, organele ... Şi astfel continuă secretarul sfatului până termină toate paragrafele b, c, d, e, f, inventând pentru fiecare noi înjurături la adresa celui care îi dicta nota, pesemne un prieten.

- Dă-mi, mă, o ţigară, fire-al dracu, nu vezi ce muncesc eu aicea? zise apoi agăţând receptorul în furcă." (*M. Preda*)

e) "Ce semeţ erai odinioară, dragul meu, de n-ai mai fi fost. Şi ce mojic! ce mitocan! ce bădăran! Nu te mai recunosc. Parcă în hainele tale a intrat alt om şi parcă celălalt a plecat în pielea goală, pe undeva, prin ceruri ori în iad." (*T. Arghezi*)

Ex. 158. Cuvintele subliniate (arhaisme, neologisme, termeni etc.) se află în contrast evident cu lectura lexicală. Precizaţi felul cuvintelor; stabiliţi intenţia scriitorului corelând-o cu fenomenul de stridenţă lexicală sau contrast lexical din contextul dat:

a) "Cine a mai băut va mai bea şi *excepţia* rară a regelui din Thule, care *la un moment dat* făcu *magnificul gest* zvârlindu-şi *cupa* în *talazurile* mării, după care nimeni nu l-a mai văzut bând, nu s-a mai repetat de atunci." (*D. Anghel*)

b) "Nu striga, madam (se târăşte în genunchi), fii *mizericordioasă*! Sunt nebun de *amor*; da, fruntea mea îmi arde, tâmplele-mi bat, sufer peste poate, parcă sunt turbat." (*I.L. Caragiale*)

c) "Şi e frig, Şi toţi îngheaţă ....
Şi din când în când nu strică,
Începând de dimineaţă
Câte-un strop de *săcărică*..." (*G. Topîrceanu*)

d) "Sia sta atentă până când Lică lua paharul de la gură şi răsufla şoptind:

- *Mişto*! cu coada ochiului spre baba, cam de felul ei ţigancă ..." (*H. Papadat-Bengescu*)

e) "He, he! izbucni pe neaşteptate Dumitru lui Nae şi râsul său gâlgâi leneş şi puternic mai departe. He, he, he, ia uitaţi-vă cum a rămas Moromete.

- Adică - se răsuci Moromete spre Cocoşilă, lăsând pentru moment ziarul la o parte - adică *ocupaţiunea* ta *mentală*, Cocoşilă, e la alte *prostii*!" (*M. Preda*)

Ex. 159. Precizaţi diferenţele lexicale dintre vorbirea autorului şi vorbirea personajelor; comentaţi semnificaţia acestor diferenţe:

a) "Cu o mână în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, turcul dădu pe faţă că între inima lui şi iataganul lui este o deosebire:

- Iartă la el, bre, că e lege al tău!
- Nu-l iert, boierule!
- Iartă la el, bre, că e lege al tău!
- Nu-l iert, boierule!
- Iartă la el, bre, că e lege al tău!
- Nu-l iert, să trăieşti, boierule!" (*G. Galaction*)

b) "- Don' locotenent, e târziu, vremea cinei ... Apostol Bologa deschise ochii zăpăcit. Lângă pat, ordonanţa mormăia blând aceleaşi cuvinte, ca o babă cu farmece.

- Ce-i Petre? Am adormit? întrebă locotenentul, sărind în picioare şi uitându-se repede la cesul-brăţară. Ei poftim! Am întârziat de la masă ... Şi numai tu eşti de vină, că nu ştiu pe unde tot umbli, în loc să-mi fii de ajutor ...

Dojenind pe Petre, îşi dădea seama să vrea să-şi impute amintirile care l-au cuprins în mrejele lor şi de care îi era teamă ca de nişte remuşcări neiertătoare." (*L. Rebreanu*)

c) "Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent şi la însoţitorul acestuia şi strigă iarăşi, ca şi când cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat:

- Paraschive, tu unde eşti mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lângă gard de cinci săptămâni? Ia-o de acolo şi bag-o în şopron! Ar putea să stea acolo pân-o rugini, până te-oi înţepa în ea şi tot n-ai s-o ridici! ... Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase câteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcâie şi strigă:

- N-am!

Agentul se ridică, şi vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăşi, de astă dată desfăcându-şi braţele în lături:

- N-am!
- Asta mi-o cânţi dumneata, nea Ilie, de când te ştiu eu, zise agentul tăios, fără să se mire." (*M. Preda*)

Ex. 160. Alcătuiţi liste de cuvinte cu valoare de circulaţie numai în satul (în cartierul) vostru. Introduceţi cuvintele în contexte potrivite.

Ex. 161. Alcătuiţi liste de cuvinte aparţinând argoului şcolar. Introduceţi cuvintele în contexte potrivite.

Ex. 162. Alcătuiţi liste de termeni la disciplinele: *critică literară, geometrie, geografie, botanică, educaţie fizică.*

Introduceţi cuvintele în contexte potrivite.

c. Cuvinte diferenţiate semantic şi expresiv; mijloace de accentuare sau diminuare a expresivităţii

- Ce se înţelege prin fond lexical neutru şi expresiv?

Ex. 163. Cuvintele subliniate sunt neutre semantic şi expresiv.

Explicaţi rolul acestui fond neutru în comunicare.

a) "*Se înserează. Şi seara* cade grabnic, ca în luna lui noiembrie, *din cerul* de oţel, *peste pământ* biciuit de crivăţ *şi peste Dunărea* întărâtată şi pustie. *Popa Tonea priveşte, din fereastră, malul pe care se* zbat în vânt câţiva măceşi, *şi mai departe*, în hăul Dunării *apele* ce se frământă şi se izbesc şi din larg se varsă către ţărm, ca mii de şerpi înotători, ţinând deasupra apoi, ager, creste albe, iar în urmă zvârcolind inele monstruoase." (*G. Galaction*)

b) "*După un ceas* de drum, *ajunserăm la gura Dârmocului, un pârâu care-şi face* drum prin cotiturile de miazăzi *ale munţilor şi se varsă, pe dreapta, în Neagra Broştenilor; iar unghiul pe care-l formează Dârmocul cu Neagra, se află* aşezată *crâşma*.

O singură *grindă* înalt *suspendată, rămăşiţă a vreunui pod* desfiinţat în vechime, *unea cele două maluri ale Negrei*, ca un fel de punte aeriană. *Noi* tăiarăm prin apă, *suirăm malul drept şi ne îndreptarăm spre crâşmă; iar Axinia, deşi apa nu era mai adâncă* decât până la genunchi, împinsă de natura ei de veveriţă, găsise nimerit *să treacă râul pe punte; şi când ne uitarăm noi îndărăt, o văzurăm* prin aerul înalt, *străbătând*, cu pas uşor şi sigur, *grinda* îngustă *de peste Neagra*." (*C. Hogaş*)

Ex. 164. Comparaţi nuanţele expresive ale cuvintelor subliniate din contextele următoare: stabiliţi nuanţa lor expresivă (neutră, familiară, vulgară, bombastică, afectată, solemnă, pretenţioasă, poetică etc.), înlocuiţi cuvântul expresiv cu echivalentul neutru şi comentaţi rezultatul obţinut.

a) "D-apoi cu smântânitul calelor ce *calamandros* făceam!" (*I. Creangă*)

b) "... *găbuiesc* pupăza pe ouă şi zic plin de mulţămire:

- Taci, *leliţă*, că te-am căptuşit eu; îi mai pupa tu şi pe dracu de acum." (*I. Creangă*)

c) "- Aşa este, cumătră nu-i voba. Dar *sărmanii gâgâlici*, de cruzi s-au mai dus!" (*I. Creangă*)

d) "- Nu mă trece, că cine ştie cât costă ... acu sunt cam *tinichea*.

- Ce să coste? un *moft* ... Facem noi pentru d-ta." (*I.L. Caragiale*)

e) "*Iubite şi stimabile* d-le Caţavencu, nu înţeleg pentru ce între doi bărbaţi, cu oarecare *pretenţie de seriozitate*, să mai înceapă astfel de *meşteşuguri şi rafinării de maniere*, astfel de *tirade distilate*, când situaţia lor e aşa de limpede. Eu sunt un om căruia-i place să joace pe faţă ...' (*I.L. Caragiale*)

f) "De treci *codri de aramă*, de departe vezi albind
Ş-auzi mândra *glăsuire* a pădurii de argint.
Acolo, lângă izvoară, iarba pare de *omăt*,
Flori albastre tremur ude în *văzduhul tămâiet*" (*M. Eminescu*)

g) "În *vesperala simfonie tronează* liniştea regală
Şi parcul rozelor senzaţii cu-*ndoliate* crizanteme,
Sonor deşteaptă *cascadarea* de note *vagi* în catedrală,
Orisontând în ritmul mistic albumul *stinselor* poeme ..." (*G. Topîrceanu*)

h) "Acolo era *sălaşul desfătărilor* grave ale *duhului*. Cum era atunci *cu putinţă* ca omul de carte şi de Curte care ar fi *podoaba* zilelor de la Weimar, să se fi învoit a împărtăşi de seară până dimineaţa dezmăţarea unui Pirgu, ca apuseanul subţire în

gusturi şi *lingav* să guste pastrama şi turburelul, schembeaua şi *prăştina*, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte giamparalele şi bidineaua?" (*Mateiu I. Caragiale*)

Ex. 165. Subliniaţi diminutivele din contexte; notaţi sufixele diminutivale; precizaţi sfera circulatorie a diminutivelor; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea diminutivelor:

a) "Era o fetiţă mărunţică, însă voinică, şi plinuţă. Rochiţa de doc albastru stătea strâmbă şi în chip cu totul nepermis pe trupuşorul ei. Botinuţele îi erau pline de colb şi cu şireturile desfăcute. Colţunii căzuseră şi arătau nişte picioruşe pârlite de soare, cu genunchii nu tocmai curaţi. Capu-i era foarte scurt tuns, băieţeşte, şi arăta în rotunzimea lui felurite bulbucături neregulate. Năsuşoru-i mititel ar fi avut nevoie de batistă, lucru pe care-l dovedeau şi mânecile rochiţei. Gura-i era cam mare şi obrajii prea roşii. Nu era de loc frumoasă şi delicată Lizuca. Numai ochii căprui, umbriţi de gene negre, aveau în ei câte-o mică floare de lumină." (*M. Sadoveanu*)

b) "Ş-apoi mai aveam şi alte bunuri: când mă lua cineva cu răul, puţină treabă făcea cu mine; când mă lua cu binişorul, nici atâta, iar când mă lăsa de capul meu, făceam câte o drăguţă de trebuşoară ca aceea, de nici sfânta Nastasia izbăvitoarea de otravă nu era în stare de a o desface cu tot meşteşugul ei." (*I. Creangă*)

Ex. 166. Subliniaţi augmentativele din contexte; notaţi sufixele augmentative; precizaţi sfera de circulaţie a augmentativelor; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor.

a) "- Ş-apoi afară de aceasta omul acela era ceva de spăriet; avea nişte urechi clăpăuge şi nişte buzoaie groase şi dăbălăzate." (*I. Creangă*)

b) "- Şi atunci îndată i se aduc cele cerute, şi tălpoiul face iute o darabană; şi apoi furişându-se de Ivan, iese cu dânsa afară şi începe a o bate ca de război: br... br..." (*I. Creangă*)

Ex. 167. Subliniaţi peiorativele din contexte; comentaţi efectul stilistic obţinut prin utilizarea lor.

a) "Iaca, nişte papugii ... nişte scârţa-scârţa pe hârtie!
Îi ştim noi! Mănâncă pe datorie, bea pe veresie, trag lumea pe sfoară cu pişcherlicuri ... şi seara ... se gătesc frumos şi umblă după nevestele oamenilor să le facă cu ochiul. N-ai să nai ieşi cu o femeie pe uliţă, că se ia bagabonţii laie după dumneata. Un ăla ... un prăpădit de amploaiat, n-are chioară în pungă şi se ţine după nevestele negustorilor, să le spargă casele, domnule!" (*I.L. Caragiale*)

b) "Mimi îi veni într-ajutor:
- Ce se petrece, îi şopti.
- Lucru urât! ... cu păcătoasa ceea mică ... A dat-o gata pe biata verişoară ... Pocitania!" (*H. Papadat-Bengescu*)

c) "- Achim Achim? Cum să nu. Măgădăul ăla; stă pe lângă Valea Morii. Dar de ce întrebi de el?
- Al lui Teican, mă! Să nu spui la nimeni despre ce-om vorbi noi acuma.
- Ai, mă, ce. eşti prost? Dugule!" (*M. Preda*)

Ex. 168. Comparaţi nuanţa literară (raportată la norma literară) a cuvintelor subliniate în contextele de mai jos; precizaţi efectul stilistic şi raportaţi-l la intenţia scriitorului.

a) "Şi afară de aceasta, *babele* care trag pe fundul sitei în 41 de bobi, toţi zodierii şi cărturăresele pe la care căutase pentru mine şi femeile bisericoase din sat îi băgase *mamei o mulţime de bazaconii* în *cap*, care mai de care mai ciudate ..."

"- *Lucrul rău* nu piere cu una cu două."

"- *Ale noastre* sunt flori la ureche, pe lângă cele ce se spune în cărţi."

"- Şi după ce facem noi trebuşoara asta, mătuşa nu ştiu cum se încâlceşte prin cânepă, ori se împiedică şi cade jos." (*I. Creangă*)

b) "*Ziţa*: - Stai să-ţi spui ... Dar nu mă-ntrebi, *ţaţo*, să-ţi povestesc ce am păţit cu mitocanul! Să vezi, e halima ... Auzi, *mizerabilul* ... Când să trec pe maidan, mă pomenesc cu mitocanul, cu *pricopsitul* de Ţârcădău, că-mi taie drumul.

"Bonsoar. Bonsoar", ştii aşa deodată, san faso:

"- Hei, *cocoană* - zice - mai bine ţi-e acuma văduvă?"

"- Pardon, domnule - zic - n-am de-a face cu dumneata ..."

"- *Rică*: Levorverul! ... *Madam*, vă rog să binevoiţi a-mi da drumul d-aici *de urgenţă*."

"- *Chiriac*: "*Jupâne*, vrei să punem mâna pe el? după mine curând."

"- *Jupân Dumitrache*: - Ce pofteşti, mă *misiu*?

"- *Efimiţa*: - Douăspce trecute, *bobocule*."

"- *Farfuridi*: - Vrei să vorbesc curat şi desluşit, *stimabile*?"

"- *Brânzovenescu*: - Dacă votează, merge la puşcărie *onorabilul*."

"- *Dandanache*: Ei, ţe să-ţi mai spun, *puicuşorule*?" (*I.L. Caragiale*)

c) "Mai stăm oleacă şi, pe urmă, numai ce s-arată, măi *tată, o groază* de mistreţi ..."

- Bine, măi *ticălosule*! strigă el gata să se ridice şi să înşface pe vizitiu; acu ţi-ai găsit să te îmbeţi?"

"- Bine, *neică* Marine, pentru asta nu mă supăr eu."

"- Uite, ce-i *boierule*: ast'dimineaţă în zori, n-ai trecut dumneata cu calul pe la marginea satului, spre Iezer? ..."

"- Măi, mare *comedie*! mormăieşte Gavril."

"- *Cucoane*, eu zic să-l iau şi să-l duc până le bordeiul meu ..."

"- Hei, *coconaşule*, eu eram flăcăuaş când s-a însurat badea Neculai."

"- Da, ştie câte *pozne* toate! ..."

"- Nu, dacă ai vreo pricină, este *doamna*. Căci stăpânul nostru şi-a adus *soţie*."

"- Ia fă-te-ncoace, *gospodarule*."

"- Am auzit, *femeie*, că nu-mi eşti cu credinţă ..."

"- *Muiere*! grăieşte el iar, răspunde dacă-i adevărat ori nu ..." (*M. Sadoveanu*)

3. *Locuţiuni; cuvinte memorabile şi maxime; zicale şi proverbe; formule; valorile lor stilistice*

- Ce înţelegeţi prin locuţiuni? Stabiliţi diferenţierea stilistică funcţională a locuţiunilor şi expresiilor. Precizaţi planurile de referinţă ale diferenţierii semantice şi expresive ale locuţiunilor, expresiilor, cuvintelor memorabile, maximelor etc.

Ex. 169. Subliniaţi locuţiunile, înlocuiţi-le cu echivalentele lor simple; comparaţi şi sesizaţi diferenţa expresivă; comentaţi valoarea stilistică a locuţiunilor.

a) "- Măi!!! s-a trecut de şagă, zic eu, în gândul meu; încă nu m-a gătit de ascultat şi câte au să mai fie! ..."

"- Smărăndiţa începe din când în când a mă fura cu ochiul ..."

"- De unde nu-i, de acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă băgare de seamă nu strică!"

"- ... cu astă rânduială n-am să am folos de la el niciodată."

"- Pot zice că în noaptea aceea la fântână mi-a fost masul ..."

"- Şi mai ales, pentru noi ţăranii munteni este o mare facere de bine!"

"- Şi se pomeneşte că Ciubuc era om de omenie, fiecare oaspe ce trăgea la odaia lui era primit cu dragă inimă şi ospătat cu îndestulare." (*I. Creangă*)

b) "Subsemnatul Bonifaciu Hagienuş, pensionar şi specialist în limbile orientale, vă aduc la cunoştinţă că sunt de câtava vreme victima unor sustrageri însemnate de obiecte de artă de argint dintr-o colecţie în care am cheltuit economiile vieţii mele întregi, cu scopul de a pune la îndemâna statului opere rare de orfevrerie, lucrate de artişti ai Renaşterii şi de alţi iluştri din alte secole." (*G. Călinescu*)

Ex. 170. Subliniaţi proverbele şi zicalele; precizaţi intenţia autorului; explicaţi rolul proverbelor şi zicalelor în contexte.

a) "- Că oricum ar fi, tot îs mai aproape dinţii decât părinţii."

"- Şi vorba ceea: Lucrul rău nu piere cu una cu două.

Până-n sară am şi colindat tot satul ..."

"- Văru-meu, care văzuse de patima celorlalţi, luase obicei în toată sara, la culcare, a-şi coase mânicile contăşului, şi vârându-şi picioarele într-însele dormea fără grijă. Vorba aceea: Paza bună trece primejdia rea."

"- Na-ţ-o bună că ţ-am frânt-o zise Trăsnea - când la adică, nu-i nimică. Vorba ceea: Ne-am pricopsit cu cai cu tot ... Dracul mă punea să-mi bat capul cu gramatica? ... De ştiam asta, mai bine şedeam acasă, şi tot banii câţi s-au dat, pe ici pe colea, îşi prindea tata altă nevoie."

b) "- Popă-n Sărăceni ! Cine ştie ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar aşa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă arunce-şi mai înainte desagii peste ea."

"- Masa popii nu era mai bună decât casa. Vorba cu lumea gheboşilor: omul se îndreaptă după oameni, chiar şi când ar voi să-ndrepte oamenii după sine; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai de zestrea preotesei; dar de unde numai se ia, multă vreme nu se ia; şi asta se apropia de postul cel mare." (*I. Slavici*)

Ex. 171. Precizaţi efectul stilistic obţinut prin organizarea tematică şi logică a proverbelor în contexte, corelându-l cu intenţia autorului.

"Nu fi zgârcit, căci banii strângătorului intră în mâna cheltuitorului, şi scumpul mai mult păgubeşte, leneşul mai mult aleargă; dar nici scump la tărâţe şi ieftin la făină. Nu te apuca de multe trebi deodată. Cine goneşte doi iepuri nu prinde nici unul. Nu te întovărăşi cu omul becisnic. Mai bine este să fii c-un om vrednic la pagubă, decât c-un mişel la dobândă. Nu te vârî în judecăţi. În ţara orbilor, cel c-un ochi e împărat. Cel mai tare e şi mai mare, şi dreptul umblă totdeauna ca capul spart." (*C. Negruzzi*)

Ex. 172. Subliniaţi maximele şi sentinţele; precizaţi intenţia autorului, explicaţi rolul maximelor şi sentinţelor în contexte.

a) "Dar chiar prăpăstioasă şi deslănţuită, încărcată de tunete şi pornită la asalt împotriva adăpostului tău de pe coastă, marea rămâne dătătoare de tihnă şi de înţelepciune. Poate pentru cuvântul supremului contrast - dintre zbuciumul pe care îl priveşti şi imobilitatea în care te găseşti. E plăcută să vezi oceanul cum se zbate şi se precipită, atunci când tu insuţi stai la adăpost pe ţărmul tare ..." - aşa zice parcă, un poet din vechime." (*G.Galaction*)

b) "Nuşrevan filozof atunci a zis cu blândeţă:

- Dascăle, bine este să nu se joace gătejele cu focul.

Sindipa s-a aplecat spre împărat, apoi spre sfetnic. A răspuns:

- La vorba blândă, iese chiar şarpele din pământ, o prea înţelepte. Învăţătorul meu îmi spunea că cine vrea să aibă pâne pe masă trebuie să doarmă puţin.

Săptămâna mea n-are şapte sărbători ca săptămâna leneşului. Cui nu ştie juca, odaia i se pare strâmtă." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 173. Subliniaţi enunţurile cu nuanţă aforistică; comentaţi efectul stilistic obţinut prin această formulare aforistică în contextele următoare:

a) "*Trahanache*: ... Bine zice fiu-meu de la facultate alaltăieri în scrisoare: vezi, tânăr tânăr, dar copt, serios băiat! zice: "Tatiţo, unde nu e moral, acolo e coruoţie, şi o soţietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are ...""

"- D-ta înţelegi că nu mai merge cu vechea sistemă: românul să se nască bursier, să trăiască funcţionar şi să moară pensionar ..." (*I.L. Caragiale*)

b) "Un om care n-are ce să mănânce îşi face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine. Orbul n-ajută pe olog; flămânzii nu-ndreaptă treaba satului; când gâştele păzesc stratul, puţin îi rămâne grădinarului.

Ei, dar părintele Trandafir e vârtos de cap; unde pleacă, merge şi ajunge, ori moare pe drum." (*I. Slavici*)

Ex. 174. Subliniaţi formulele din contexte; explicaţi rolul lor stilistic;

a) "... câţiva dintre noi, care ne ţineam de părintele Ioan, calea-valea: biserica deschide pe om."

"- ... a venit în voia aceea, pe la august, şi cinstita holeră de la '48 şi a început a secera prin Humuleşti în dreapta şi-n stânga, de se auzea numai chiu şi viu în toate părţile."

"- Dar vorba ceea: Ursul nu joacă de bunăvoie. Mort-copt, trebuie să fac pe cheful mamei, să plec fără voinţă, şi să las ce-mi era drag!" (*I. Creangă*)

b) "- Cât puteau, petreceau vremea întinşi la răcoare; cât nu puteau, îşi mâncau zilele lucrând prin alte sate învecinate. Când venea apoi iarna ... vai şi amar!"

"- De-aici înainte trebile se-ncâlciră. Mergea când cruciş, când curmeziş. Oamenii începură să spună popii că nu se vor lăsa de râs şi de ocară, ci vor merge la episcopie şi-l vor scoate din sat." (*I. Slavici*)

Ex. 175. Locuţiunile subliniate se află în contrast evident cu restul contextului; precizaţi care este rolul stilistic al acestor locuţiuni.

a) "- *Rică*: Angel radios! precum *am avut onoarea* a vă comunica în precedenta mea epistolă, de când te-am văzut întâiaşi dată pentru prima oară *mi-am pierdut uzul* raţiunii; da! sunt nebun! ..." (*I.L. Caragiale*)

b) "- Nu pricep eu cum dracu vine chestia asta cu *starea de asediu*! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

- Fiindcă eşti prost! îl lămuri Cocoşilă.

- Dă-o dracului, Cocoşolă, protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul retrăgându-şi picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani *starea de asediu*! Unde dracu e, că n-o văd!" (*M. Preda*)

Ex. 176. Precizaţi rolul stilistic al formulelor subliniate în contextele următoare:

a) "- *A fost odată ca niciodată; că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti*, de când făcea plopşorul mere şi răchita micşunele ..."

"- *Iar eu încălecai pe-o şa şi vă spusei dumneavoastră* aşa."

"- *Merseră, merseră, cale lungă, depărtată*, când fata împăratului zări o cosiţă de aur." (*P. Ispirescu*)

b) "- Amu *cică era odată* într-o ţară un crai care avea trei feciori."

"- *Şi merg ei o zi, şi merg două, şi merg patruzeci şi nouă*, până ce de la o vreme le intră calea în codru ..."

"- *Şi mai merge el cât mai merge*, şi numai iaca ce aude o bâzâitură înăbuşită."

"- Amu Harap-Alb şi cu ai săi *merg ei cât merg*, şi într-o târzie vreme ajung la împărăţie. Dumnezeu să ne ţie că *cuvântul din poveste, înainte mult mai este.*" (*I. Creangă*)

Ex. 177. Stabiliţi nuanţa stilistică funcţională a locuţiunilor subliniate în contextele:

a) "- *Având în vedere* că d-şoara Matilda Popescu reclamă să intre imediat în casă, neputând sta cu mobila d-sale expusă la intemperii ..."

"- *Drept aceea* am încheiat prezentul proces-verbal spre a servi la trebuinţa părţilor."

"- Referindu-ne la adresa noastră din luna trecută Noembrie 15 cu nr. 654, *avem onoare* a vă repeta cu insistenţă rugăciunea ce v-am făcut în privinţa lemnelor de încălzit ..."

"- Vă rugăm dar *să luaţi măsuri* urgente pentru întâmpinarea acestei situaţiuni anormale..." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 178. Precizaţi nuanţa expresivă a locuţiunilor subliniate în contextele:

a) "Dar neamul scriitorilor - totdeauna şi pretutindeni mai arţăgos - nu numai că-şi apără morţiş toate ale sale, dar încă duce şi grija autorilor de *peste şapte ţări şi şapte mări*" (*A.I. Odobescu*)

b) "Mai ales într-un rând îi picase lui Moş Nichifor două iepuşoare, care mergeau *de minune* la drum. Dar la crâşmă *mort-copt*, trebuiau să steie, căci le cumpărase de la un popă, nefiind pe vremea aceea pojărnicii de unde să cumpere altele, care să ţie fuga tot întruna! ..." (*I. Creangă*).

Ex. 179. Precizaţi rolul şi efectul stilistic al citatelor şi expresiilor memorabile din alte limbi în contextele următoare:

a) "- Dar însă şi eu am crescut pe câmpul Bărăganului! *Et in Arcadia ego*!

"- Apoi mai uite şi altul, slab şi costeliv ca un cal de brac, cu ochelarii pe nas, cu gura căscată, descărcându-şi puşca, meargă unde-o merge! în cocheta becaţină, ce să zărea pe malul bălţii: "*Aport*!" strigă el cu îngâmfare prepelicarului şi acesta se întoarce, cam pe două cărări, cu o broască răscrăcănată în bot, pe când pasărea fuge, leşinând de râs în zboru-i capriţios. Tot fabula cea veche:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus." (*A.I. Odobescu*)

b) "- Dar d. Niţă Ghiţescu nu s-a lăsat biruit de asprimea d-lui prezident al comisiei; foarte obraznic, a strigat şi mai tare:

- Nu se poate, domnule director! v-aţi înşelat! uitaţi-vă la probe!

Tonul cu care a zis "uitaţi-vă la probe!" a făcut un efect straniu asupra superiorului: i-a impus, parcă; acest domn a răspuns:

- În fine, *errare humanum est* ... Să vedem ..." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 180. Precizaţi nuanţa semantic-expresivă şi rolul stilistic al formulelor subliniate:

a) "- *Preastimată doamnă*, nu toate mamele sunt devotate cum sunteţi dv., ceea ce ar trebui să le fie tot ce e mai sacru ... Rămâne ca dvs., ca mamă devotată, înainte de a face pasul fatal, să avizaţi cu perspicacitate, (iscălit) Un bun tată de familie."

"- *Ilustre fruntaş*, eu nu umblu niciodată cu plosca minciunilor ... Până atunci, trăiască partidul nostru! (iscălit) Un fanatic partizan al dv., alegător cel. I de Cameră şi Senat."

"- *Prea cuvioase părinte* Matache, ca să ştii cât ţi-a zburat din căldăruşă la 1 aprilie, întreabă pe Tănase rahagiul ... (iscălit) Un creştin enoriaş." (*I.L. Caragiale*)

b) "- El spunea tare, după caz: *Poftă bună*! (la masă), *Noroc*! (la strănutat), *Să fie într-un ceas bun*! (la pornirea la drum), imitând întocmai purtările celor mari."

"- *Onorat tribunal*, în cazul când partea noastră ar plăti comoştenitorilor sumele fixate de Curte cu titlul de restituţiuni, iar aceştia nu le-ar întrebuinţa la plata datoriilor, s-ar putea, eventual, să ne vedem expuşi a plăti de două ori ..." (*G. Călinescu*)

4. *Mijloace de expresie figurată*

- Care sunt mijloacele de expresie figurată? Care este baza lexical-semantică a acestor mijloace?

a. Comparaţiile

- Definiţi comparaţia. Arătaţi structura comparaţiilor. Clasificaţi comparaţiile având criterii: nuanţa stilistic-funcţională şi nuanţa semantic-expresivă. Precizaţi rolul comparaţiilor.

Ex. 181. Subliniaţi comparaţiile populare din contexte; arătaţi structura comparaţiilor populare; precizaţi rolul stilistic al acestora în context.

a) "- Ochii negri mi-au fost dragi,
Că-s frumoşi ca doi fragi,
Îs negri ca două mure
Crescute vara-n pădure ..."

"- Multe fete-s pe pământ
Da ca mândra mea nu sunt,
Cum e luna printre stele
Aşa-i mândra printre ele.
Multe stele-s luminoase
Da ca luna nu-s frumoase."

"- Inima de-amărăciune
Mi-e neagră ca şi-un tăciune,
Şi mi-e friptă de amar
Cum e şi carnea pe jar." (*Folclor*)

b) "Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit; alb, şi cu două răsuri pe obraji. Ochii negrii ca mura, frumoşi de pică, dar când îi încruntă te sperie ca-ntunericul. Părul lins, cu unde albăstrui. Se poartă cu tâmple. Aşa a apucat de la mă-sa şi mă-sa de la mă-sa, obicei adus de la obârşia Ialomiţei, unde nu se ştia de creţuri şi colţişori.

Sultănichii îi era dragă curăţenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprincenile trase ca din condei şi buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foinţă şi muc de lumânare. Când merge, saltă puţin şi se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi s-ar frânge." (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 182. Subliniaţi comparaţiile şi precizaţi modalităţile de construcţie ale acestora.

a) "Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecându-l, vin săgeţi de pretutindeni,
Vâjâind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie ..."

"Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă,
Cu monoclu-n ochi, drept armă beţişor de promenadă,
Veştejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil,
Drept ştiinţ-având în minte vre un vals de Bal-Mabil,
Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană,
O, te-admir progenitură de origine romană!" (*M. Eminescu*)

b) "Şi dacă soarele, ce sta să cumpănească dincolo de amiază, ar fi putut, din înălţime, să străbată cu privirea prin desişul întunecos al bolţii de umbră, ce ne ocrotea de pretutindeni, apoi ar fi văzut întinsă, pe rariştea de iarbă înflorită a câmpului, năframa albă-neagră-vânătă a călugărului, soră mai mică în lungime, dar mai mare în curăţenie ca imensul meu prosop; iar pe ea tăbărâţi la întâmplare hribii fripţi, întocmai cum ar tăbărâ o turmă de oi obosite, în popas la odihnă, pe drumul gălbui şi plin de colb; şi, după cum de lâna oilor se acaţă, în treacăt, curnuţii şi scaii pârloagelor, tot aşa

se acăţaseră cărbunii stânşi ai focului de spatele hribilor mei; şi dacă acea ce albea pe la subţiorile scorojite ale fiecărui hrib nu era tocmai sare nemistuită, apoi era, cel puţin, cenuşă nescuturată, lucru care, totuşi, nu împiedica pe măruntul meu călugăr de a-şi da ifose profesionale de Meschion sau Labdacus." (*C. Hogaş*)

Ex. 183. Găsiţi comparaţiile uzuale potrivite pentru calificativele:

alb ca ...; galben ca ...; negru ca ...; roşu ca ...; albastru ca ...; verde ca ...; limpede ca ...; iute ca ...; fricos ca ...; flămând ca ...; moale ca ...; dulce ca ...; amar ca ...; mut ca ...; credincios ca ...; rece ca ...; fierbinte ca ...; subţire ca ...; gros ca ...; sărac ca ... .

Ex. 184. Cu ce sau cu cine comparăm, de obicei:

- un om slab, gras, harnic, leneş, sprinten, sănătos, înalt, blând, viclean, îndărătnic.

Ex. 185. Determinaţi nuanţa stilistică a următoarelor comparaţii:

a) Se înfoaie ca varza; e ca o zână; ud ca un şoarece plouat; ca prin urechile acului; parcă e o brezaie; parcă mănâncă tot gheaţă friptă; drept ca funia în sac. (*Folclor*)

b) "Trag storul la fereastră şi, de frică
Simt inima cum mi se face mică
Cât un microb de febră tifoidă."

"- Toamna prin văzduh adie
Ca un zbor de libelulă."

"- Pe frontispiciul Veşniciei
Să te fixez ca pe-un gândac." (*G. Topîrceanu*)

Ex. 186. Găsiţi verbele potrivite pentru următoarele comparaţii uzuale:

- ... ca din pod; ... ca iarna; ... ca melcul; ... ca o moară stricată; ... ca mâţa cu şoarecele; ... ca peştele în apă; ... ca un cal breaz; ... ca scaiul; ... ca gâsca prin apă; ... ca dracul de tîmâie; ... ca briciul; ... ca o stană de piatră; ... ca prin urechile acului; ... ca ciupercile după ploaie; ... ca două picături de apă ....

Ex. 187. Ce comparaţii uzuale se potrivesc pentru verbele (locuţiunile verbale):

- I s-a făcut inima cât ...; A nimerit-o ca ...; Se umflă în pene ca ...; Dă înapoi ca ...; Îi toacă gura ca ...; Doarme uşor ca ...; Bate ca la ...; Calcă ca pe ...; Azvârlit ca din ...; Se zbate ca ...; A zări ca ...; Se vinde ca ...; Se topeşte ca ...; Strânge ca ...; Se strecoară ca ...; Tremură ca ... .

Ex. 188. Prin ce comparaţii uzuale pot fi sesibilizate situaţiile de mai jos:

- a cunoaşte pe cineva (temeinic); a aştepta (nerăbdător); a fi curios; a avea mulţi bani; a se vinde ceva (repede); a fi sensibil; a sta încremenit; a fi mândru; a fi abătut (trist); a fi mulţi (numeroşi); a fi sărac.

Ex. 189. Analizaţi structura şi provenienţa termenului de referinţă a comparaţiilor din "Scrisoarea III" de *M. Eminescu*; precizaţi diferenţele constatate între comparaţiile din cele două părţi ale "Scrisorii", comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia poetului.

Ex. 190. Analizaţi comparaţile din poezia "Cioara" de *G. Topîrceanu*, stabiliţi nuanţa semantic-expresivă şi efectul stilistic.

Ex. 191. Analizaţi valorile expresive şi rolul stilistic ale comparaţiilor subliniate în contextele:

"- *Ziua de ieri s-a ținut după mine*, crezând
Ca un câine flămând,
Că e legată de ceva, cu vreo curea
Cu vreo frânghie, de viața mea -

Şi la o răspântie cu statui
S-a întors, văzând că nu-i."
"- *Gândul*, ajuns în flacăra lui de ploaie, târzie,
Se face palid și descrește ca o făclie.
- Fereastra e cernită de un fag
De care *atârnă noaptea* neagră, toată, *ca un steag.*" (*T. Arghezi*)

b. Tropii

- Definiți noțiunea de tropi. Calificați tropii și arătați caracteristicile fiecăruia.

Ex. 192. În fragmentele de mai jos subliniați civintele întrebuințate în sens figurat. Precizați sensul cuvintelor subliniate când sunt scoase din context.

s) "Sta să apuie soarele după orizont, când vestea că ajutorul așteptat a sosit vărsă nădejdea izbândei și un curagiu meu în inima acelei mână de voinici români, care ca niște zmei se luptau, trăgându-se în fața nenumăratelor gloate a unui dușman învingător." (*N. Bălcescu*)

b) "Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaia, crâșcau lemnele și pietrele, vântul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi voit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța ploapele și-i păinjinea ochii. Surtucul lui, pe lângă acestea, era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că și vântul în urma lui." (*M. Eminescu*)

Ex. 193. Subliniați metaforele uzuale în contexte:

a) "Viața lui era un iad. Am găsit cheia problemei. Merse pe firula apei în vale. în primăvara vieții noastre toate ni se par simple. În ochii lui licări o rază de nădejde. Și-a pierdut firul vorbelor. Aici se află izvorul tututror relelor. Știrea o am din izvor sigur. O ploaie de flori mi-a nins pe creștet. Vatra satului se află dincolo de pârâu." (*Folclor*)

b) "Își ruinează viața. Își îneacă necazul în vin. E ros de ambiții. Și-a pierdut capul de bucurie. Te-am șifonat cu ceva? Asaltat de cereri, nu mai putea să rezolve problemele curente. I-am zărit chipul scăldat în lacrimi. Moartea l-a secerat în floarea vieții. Un intrigant seamănă neînțelegeri printre noi. Și-a păpat toată moștenirea rămasă de la părinți. Ești legănat de iluzii, amice. I se frânge inima de durere. A ochit în vitrină un lucru deosebit." (*Folclor*)

Ex. 194. Subliniați metaforele; comentați efectul lor stilistic raportându-l la intenția scriitorului:

a) "Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă,
Lungi troiene călătoare adunate-n cer grămadă;
Fulgii zbor, plutesc prin aer ca un roi de fluturi albi,
Răspândind fiori de gheață pe ai țării umeri dalbi.
Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară!

Cu o zale argintie se îmbracă mândra ţară;
Soarele rotund şi palid se străvede printre nori
Ca un vis de tinereţe printre anii trecători." (*V. Alecsandri*)

b) "Iar de sus până-n podele un păianjen prins de vrajă
A ţesut subţire pânză străverzie ca o mreajă;
Tremurând ea licureşte şi se pare a se rumpe,
Încărcată de o bură, ca un colb de pietre scumpe." (*M. Eminescu*)

c) "În largu-i pustia, să treacă-l aşteaptă ...
Şi el naintează şi calea e dreaptă,
E dreaptă - tot dreaptă - dar zilele curg,
Şi foc e în aer, în zori, şi-n amurg -
Şi el naintează, dar zilele curg.
Nici urmă de ierburi, nici pomi, nici izvoare ...
Şi el naintează sub flăcări de soare ...
În ochi o nălucă de sânge - în gât
Un chin fără margini de sete-arzătoare ..." (*Al. Macedonski*)

Ex. 195. Subliniaţi metaforele bimembre; arătaţi structura metaforei bimembre şi dovediţi necesitatea unei astfel de structuri; comentaţi efectul stilistic corelându-l cu intenţia autorului.

a) "Zadarnic paiul sec al minţii-l trieri,
Drapându-i golul ei cu reci imagini;
Nimic nu iese dintr-un dram de crieri." (*M. Eminescu*)

b) "Prin cleştarul apei limpezi, când amurgul o desfide,
Cresc din adâncimea umbrii turle nalte de mărgean." (*Ion Pillat*)

c) "În cumpănă cu tot ce-a fost pe-o dâră de lumină,
înaintăm prin foi, prin aur răvăşit, prin brumă fină.
În neştire, ici şi colo, mâinile ne umblă
prin cupele de flori, prin cele de pe urmă." (*L. Blaga*)

Ex. 196. Subliniaţi sinesteziile; explicaţi baza psihologică a sinesteziei; comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia poetului:

a) "Vibrau scântei de vis ... noian de negru,
Carbonizat, amorul fumega -
Parfum de pene arse, şi ploua ...
Negru, numai noian de negru ..." (*G. Bacovia*)

b) "Tăcerea-mi şerpui pe mâini,
fusese o furtună de nisip,
era-nţesat oraşul cu nisip,
dar unde erau oamenii?" (*B. Fundoianu*)

Ex. 197. Subliniaţi personificările; comentaţi efectul stilistic raportânu-l la intenţia scriitorului:

a) "- Cucule, mare duşman,
Ţi-am plătit să-mi cânţi un an,
Tu mi-ai cântat făr' o lună,

Nici atunci cu voie bună."
"- Geme codrul, geme
Geme că i-i rău
Că-l plouă mereu, ..."

"- Dorul meu pe unde pleacă
Nu-i pasăre să-l întreacă.
E mai iute ca vântul,
Ca fulgerul şi ca gândul." (*Folclor*)

b) "- Zdrobită-n praf, murea arama
Şi codrul chicotea, viteazul; ..."
"- Stăpâne codru, crai bătrân:
Mai ţii tu minte, oară? ...
La umbra unui fir de nalbă,
Plângea o floare de cicoare
Şi-un firicel de izmă-creaţă
Se săruta atunci cu Oltul ..." (*O. Goga*)

c) "În soare spicele îşi ţin la sân grăunţele
ca nişte prunci ce sug
Iar timpul îşi întinde leneş clipele
şi aţipeşte-n flori de mac.
La ureche-i ţârâie un greier."
"- Îngânând prin văi tăria
sună ramul, sună glia.
Focuri ard, albastre ruguri.
Pomii simt durere de muguri." (*L. Blaga*)

Ex. 198. Analizaţi metaforele subliniate; precizaţi planul lor de referinţă, comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia autorului:

a) "Prin ce-nnodate drumuri, pornind la ce răscruce
Începe noaptea noastră să curgă, nu mai ştiu.
Văd doar la geamuri fuga trăsurii ce ne duce
C-un sac de somn pe capră - ghebosul vizitiu." (*I. Barbu*)

b) "Tu nu uita că sunt în tine *peşteri* ...
Un pas, o şoaptă, numai un suspin,
Sporesc acolo-n mii şi mii de creşteri,
Se-ngroaşă-n *hăuri*, se izbesc şi vin
Se zguduie *pereţii* arşi de lavă.
Şi *tainiţa* se umple de tumult,
Ca cerurile, sus, când tună-n slavă .." (*V. Voiculescu*)

Ex. 199. Precizaţi structura alegoriilor; comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia autorului:

a) "Sapă, frate, sapă, sapă
până când vei da de apă.

Ctitor fii fântânilor, ce
gura, inima`ne-adapă.

Prinde tu-n adânc izvoare -
de sub strat stihie blândă.
Să se-aleagă din argilă
ochiuri lucii, de izbândă.

Călători cu turme - vie,
să se-aplece, să se mire
de atâta adâncime
şi de basmele din fire.

Să se curme-n piept cuvântul
când s-arată că pământul
stele şi-năuntru are -
nu numai deasupra-n zare."

....

(*L. Blaga* "- Fântânile")

Ex. 200. Subliniaţi catahreza; analizaţi modalitatea de realizare; comentaţi efectul raportându-l la intenţia autorului:

a) - Într-un viitor apropiat nave cosmice vor ateriza pe lună, pe Marte, Venus şi alte planete ale sistemului solar.

- Îşi drege glasul. Îşi drege gustul. Drege băutura.

A intrat frica în el. A pus ochii pe o carte.

b) "... Pulberi palide! ... raze frânte ... scânteieri aurii, viscoliri blonde ... fumegări chihlimbarii: soarele.

Aşa răsări soarele care pesemne se rostogolise prin fân şi prin sulfină. Şi-un freamăt lung de aur prin lanul de cicoare al cerului." (*I. Teodoreanu*)

Ex. 201. Subliniaţi metaforele simbolice; comentaţi efectul lor stilistic explicând semnificaţia pe care le-o acodră poetul:

a) "Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?" (*M. Eminescu*)

b) "Osânda nu se schimbă, e pe viaţă.
Domnul mi-a pus alăturea o ceaţă,
Şi-un puţ adânc, răzbit într-alt tărâm,
Să sec izvorul, ceaţa s-o dărâm;
Căci mântuirea mea pentru o viaţă nouă
Era să le sleisec pe amândouă." (*T. Arghezi*)

c) "Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
şi nu ucid

cu mintea tainele ce le-ntâlnesc,
în calea mea,
în flori, în ochi, pe buze ori morminte." (*L. Blaga*)

Ex. 202. Stabiliți sistemul de simboluri și semnificația lor poetică și gnoseologică în poezia lui G. Bacovia, cercetând poeziile: "Plumb", "Lacustră", "Moină", "Toamnă", "Nervi de primăvară", "Vals de toamnă", "Cu voi", "Pastel".

Ex. 203. Subliniați metonimiile; stabiliți raporturile pe care se întemeiază metonimiile; comentați efectul stilistic corelându-l cu intenția autorului:

a) "Brațul gol apasă-n coarne; fierul taie brazde lungi
Ce se-nșiră-n bătătură ca lucioase, negre dungi." (*V. Alecsandri*)

b) "Babighian suferea când alții cumpărau pânze de maeștri, dintr-un egoism foarte voluptos, el însuși nu cumpăra decât rar piese ce i se păreau capitale pentru definiția unui artist. Când găsea o astfel de piesă, vindea alta mai slabă, așa încât numărul tablourilor din colecția sa nu creștea monstruos." (*G. Călinescu*)

Ex. 204. Subliniați metonimiile uzuale în contextele de mai jos; discutați despre valoarea lor expresivă:

- Orașul întreg a ieșit în stradă.
- Muzeul a achiziționat un Grigorescu și doi Luchian.
- Era cosmică impune cu necesitate stabilirea unor noi relații.
- Aici, se pare, a fost mâna lui.
- Vatra satului era situată pe vremuri pe o culme semeață de deal apărată de codri din două părți.

Ex. 205. Subliniați sinecdoca; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului.

a) "Și abia plecă bătrânul ... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă." (*M. Eminescu*)

b) "Dumneavostră nu cunoașteți țăranul român, dacă vorbiți așa!" (*L. Rebreanu*)

c) "Arată un auto elegant care trecuse pe lângă ele și acum se oprise la Hotel Bulevard. Două plastroane albe aparținând la două fracuri negre scoborau." (*H. Papadat-Bengescu*)

Ex. 206. Subliniați antonomaza; comentați efectul stilistic raportându-l la intenția autorului:

a) "Și privind păinjinișul din tavan, de pe pilaștri,
Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri
Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă,
Către vreo trandafirie și sălbatecă Clotildă." (*M. Eminescu*)

b) "Tu nu cunoști, Zoile, gândul meu ...
Din tine-ntreg tu faci literatură.
Oferi în stadiu mica ta structură,
Naiv și comic, ca un crustaceu." (*G. Topîrceanu*)

5. Mijloace de evidețiere a elementului semnificativ

a. Perifraza: eufemismul, formule de politețe, hiperbola, litota, ironia

- Definiți perifraza; precizați criteriile de clasificare a perifrazelor și clasificarea perifrazelor. Arătați ce rol are și care este intonația distinctivă a eufemismelor, formulelor de politețe și ironie. Explicați structura hiperbolei. Ce semnificație are hiperbola în operele aparținând scriitorilor romantici? Ce exprimă fiecare din tipurile de perifrază în stilul conversației uzuale? Ce stiluri funcționale evită de regulă perifraza și din ce cauză?

Ex. 207. Delimitați și identificați tipurile de perifrază în următoarele contexte:

"Îți dau una de auzi câinii în Giurgiu. Nu căra apa cu ciurul. Ce-mi tot cauți nod în papură? I-a făcut-o: l-a opărit cu apă rece. Fricosul se sperie și de umbra lui. Ia-l de pe mine că-l omor. I s-au aprins călcâiele după fata vornicului. E sărac de-i bate vântul în traistă. E cioplit numai din bardă. Îl fierbe fără apă. Minciuna are picioare scurte. Pentru unii mumă, iar pentru alții ciumă. Cică l-a lovit c-un bulgăre de gheață friptă. E-naltă cât o daltă. N-are după ce bea apă și se scobește în măsele. Eu sunt mic, nu știu nimic: tata-n pod jupoaie oaia. Nici în car, nici în căruță, nici pe jos desculță. N-am nici cât să chiorăsc un șoarece. Până soarele se-nalță, Ionică abia se-ncalță. Umblă tăind câinilor frunză." (*Folclor*)

Ex. 208. Aduceți perifrazele de mai jos la valoarea lor reală și logică și comentați efectul:

"Nu vedea la doi pași. Îmi pun mâna-n foc pentru el. Așteaptă o clipă. Moare de plictiseală. Arde de nerăbdare. Nu te mai omorî cu lucrul. N-are chior în pungă. Se făcu luntre și punte. Se topește de dor. De fericire e-n al șaptelea cer. Spusele tale sunt basme de adormit copiii. Îi atârna viața de-un fir de păr. Nu te-am văzut de un car de ani. Sunt mort de oboseală. Făgăduiește marea cu sarea. Roși până în albul ochilor. E numai piele și os." (*Folclor*)

Ex. 209. Identificați perifrazele în poezia: "Un cântec barbar" de *G. Coșbuc*. Analizați-le structura, expresivitatea și efectul stilistic.

Ex. 210. Analizați contextele; stabiliți tipul perifrazei, valoarea expresivă și rolul stilistic potrivit intenției poetului:

a) "După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de nerod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pământ și apă
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt,
Cum veniră, se făcură toți o apă și-un pământ." (*M. Eminescu*)

b) "... Securea părintelui Ghermănuţă, ajutată de puterea sălbatică a braţelor mele, făcu minuni ... În mai puţin decât s-ar crede, pădurile împrejmuitoare zăceau doborâte la pământ! Şi, iarăşi, în mai puţin decât i-ar trece cuiva prin minte, în faţa puterii mele şi pe întinderea trebuitoare pădurile desfinţate se prefăcură într-un val înalt şi nestrăbătut de trunchiuri de copaci încâlcite, la un loc, cu crengile lor ... Apoi târâi înlăuntru un munte întreg de vreascuri şi uscături care ar fi fost îndeajuns să hrănească pentru veşnicie focul nestins pe altarele Vestei ..." (*C. Hogaş*)

c) "După aceasta capra cu iedul au luat o căpiţă de fân şi au aruncat-o peste dânsul, în groapă, ca să se mai potolească focul." (*I. Creangă*)

Ex. 211. Identificaţi formulele de politeţe din contextele situative de mai jos, stabiliţi efectul şi rolul lor stilistic:

a) "- Dacă şi riga ungurilor, Măria-sa Matiaş-Crai, a dat înapoi de la Baia, când s-a arătat asupră-i, călare pe cal alb, Măria sa Ştefan-Vodă - ce poate face un creştin de rând?"

"- Spune, cinstite staroste, îl îndemnă numaidecât gospodarii."

"- Am să-ţi răspund cu bună voie la ce mă întrebi, numai nu înţeleg de ce veselesc aşa aceşti cinstiţi gospodari şi aceste cinstite gospodine."

"- Avea dreptate înalt prea sfinţitul Teoctist, când a ieşit la Dreptate să pomăzuiască pe Vodă-Ştefan."

"- Care staroste, bădiţă Nicoară şi părinte Nicodim?"

"- Mulţumesc pentru doftorie, cuvioase părinte Stratonic." (*M. Sadoveanu*)

b) "- Simţişi c-am să te pun la treabă şi te piteşti, să nu-ţi văd mutra, să nu-mi aduc aminte de tine, mititelul taichii!"

"- Înţeles, Întumecimea ta!" (*I.L. Caragiale*)

c) "- Poftim! După bucluc umbli, peste bucluc ai dat, măi jupâne Scaraoschi. Să te înveţi şi tu de altă dată a mai bântui oamenii, Sarsailă spurcat ce eşti!" (*I. Creangă*)

Ex. 212. Introduceţi în contexte potrivite perifrazele:

a) Regele animalelor. Corabia deşertului. Tigrul mărilor. Ţara piramidelor. Ţara zimbrului. Oraşul de aur. Cetatea eternă. Orasul-lumină. Cetatea lui Bucur. Aurul negru.

b) Sumă frumuşică. Vârstă respectabilă. A lăsa de dorit. A dormi pe veci. A-şi descărca sufletul. A-şi măsura cuvintele. A-şi vedea lungul nasului. A da semne de viaţă. A fi sătul până-n gât. A muri de râs. A despica firul în patru. A se bate cu pumnii în piept. A da bir cu fugiţii.

Ex. 213. Identificaţi şi analizaţi perifrazele şi rolul lor stilistic în romanul "*Zodia Cancerului" de M. Sadoveanu, cap. I.*

Ex. 214. Identificaţi şi analizaţi perifrazele (structură, plasticitate, efect stilistic) în contextele de mai jos.

"... Ai născocit odată
Şi o nimica toată,
Cât ghimpele, săracul,
De mic şi iute: acul;
Şi harnicul nimica, vioi ca o lăcustă

Se-nhesuie şi-aleargă pe marginea îngustă
Şi-mbracă omenirea de miile de ani:
O sculă genială, cinci ace la doi bani.
Ai născocit şi aţa, mătasa de păianjen
Cu care coase acul pe Gange şi Teleajen.
Ai născocit făina şi pâinea tuturor,
Ca să ajungi de pâine gonit şi cerşetor,
Crâmpeiule de viaţă, un rob, un muritor ..." (*T. Arghezi*)

Ex. 215. Identificaţi perifrazele din contextele date, analizându-le structura şi precizând efectul stilistic. Construiţi perifraze după aceleaşi modele:

a) 1. "Nevasta lui ... era cam proastă; dar şi soacră-sa nu era tocmai hâtră." 2. "Şi satul, văzând că acest om nu se dă la muncă nici în ruptul capului, hotărî să-l spânzure pentru a nu mai da pildă de lenevire şi altora."

3. "... mămuca nu face bine ce face; are de gând să ne lese cu sănătate, sărmana." (*I. Creangă*)

b) 1. "- Scuză-mă, neică - a zis Mitică - te uitasem: e un secol de când nu ne-am mai văzut!"

2. "Mitică, pedalând alături cu amicul său Costică, zăreşte, venind în faţă-le cu mare viteză, un automobil:

- Ţine bine, Costică, să nu se sperie bicicleta." (*I.L.Caragiale*)

b. Epitetele şi rolul lor stilistic

- Definiţi noţiunea de epitet. Care este rolul epitetului ca procedeu expresiv? Cum se construieşte epitetul din punct de vedere gramatical? Ce criterii de clasificare a epitetelor puteţi stabili?

Ex. 216. Subliniaţi epitetele; precizaţi structura lor gramaticală; explicaţi rolul lor stilistic şi în context.

a) "În păduri trosnesc stejarii! E un ger amar, cumplit!
Stelele par îngheţate, cerul pare oţelit,
Iar zăpada cristalină pe câmpii strălucitoare
Pare-un lan de diamanturi ce scârţâie sub picioare." (*V. Alecsandri*)

b) "Pe cuptiorul uns cu humă şi pe coşcovii păreţi
Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ
Purceluşi cu coada sfredel şi cu beţe-n loc de labă
Cum mai bine i se şade unui purceluş de treabă."

Ex. 217. Clasificaţi epitetele, pe baza criteriului expresivităţii şi alcătuiţi ierarhia lor stilistic.

a) "Oriîncotro te-i uita, vezi colori diferite ca un întins curcubeu şi tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munţi uriaş, a căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge printre câmpiile înflorite, păraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele ameninţătoare stânci de piatră, care plac vederii şi spăimântează totodată." (*N. Bălcescu*)

b) "O carte proastă, dar legată-n piele,
Cu aur pe cotoare şi cu stele,
Luxoasă, lustruită şi bogată
Stă-n raft ca o cucoană bosumflată,
La teatru - care se preface
Că piesa lăudată îi displace." (*T. Arghezi*)

c) "De veacuri ei îşi au aici lăcaşul, de la începutul
cel dintâi, groteşti şi tâmpi, guşaţii fără grai.
Olari ei sunt, sortiţi să-nmoaie şi să coacă lutul.
Ca nişte zmei întârziaţi şi blânzi
cu feţe prelungite în cimpoaie
arhaici inşi, îşi poartă pe sub plai
un vis fragil prin zilele greoaie." (*L. Blaga*)

Ex. 218. Citiţi creaţiile notate mai jos; alcătuiţi o listă a epitetelor şi a frecvenţei lor; pe această bază discutaţi tipurile de epitete frecvente în creaţia poetică patruzecioptistă şi motivaţi limita la care s-au oprit scriitorii în selectarea epitetelor.

- D. Bolintineanu: "*Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*"; "*Muma lui Ştefan cel Mare*"; "*San Marina.*"
- Al. Russo: "*Cântarea României*" (4, 13)
- N. Bălcescu: "*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*" (*Cartea a doua - XXI; Cartea a patra - I*).
- V. Alecsandri: "*Doina*"; "*Adio Moldovei*"; "*Deşteptarea României*".

Ex. 219. Subliniaţi epitetele metaforice şi neaşteptate; discutaţi în ce constă surpriza şi care este efectul lor stilistic:

a) "Numai lebedele albe, când plutesc încet din trestii,
Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştii acestei,
Cu aripile întinse se mai scutură şi-o taie
Când în cercuri tremurânde, când în brazde de văpaie.
Papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier,
Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un greier ..." (*M. Eminescu*)

b) "Cristal rotund, pe-o umbră de velur,
Cu inima de-a pururea senină,
M-am născocit în ape de azur,
Am îngheţat sub ţurţuri de lumină." (*T. Arghezi*)

Ex. 220. Subliniaţi epitetele antitetice (oximoron) în contextele de mai jos; explicaţi structura lor; motivaţi-le psihologic; comentaţi efectul lor raportându-l la intenţia autorului:

a) "- Iar prin mândrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdruncinate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde şi suspină-n flori molatic,
Când coboară-n dulce ropot din tăpşanul prăvălatic,
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace
În cuibar rotind de ape, peste care luna zace." (*M. Eminescu*)

b) "Luna ninge chiparoşii
Cu funingini de argint."
" - Mă uit la flori, mă uit la stele:
Eşti chinul dulce al tristeţii mele." (*T. Arghezi*)
c) "- În văile sublimelor recolte
nu este sat cu duhuri mai încete,
dar nici alt sat în care să se ardă
ulcioare mai frumoase şi mai zvelte,
ca mijlocul de păcătoase sfinte fete." (*L. Blaga*)

Ex. 221. Subliniaţi epitetele tautologice; explicaţi structura lor; comentaţi efectul stilistic raportându-l la intenţia poetului:

a) "- Stele rare din tărie cad ca picături de-argint
Şi seninul cer albastru mândru lacrimile-l prind ..."
"- Ai fi trăit în veci de veci
Şi rânduri de vieţi,
Cu ale tale braţe reci
Înmărmureai măreţ." (*M. Eminescu*)

b) "- În ţarcul oilor din când în când picura o talancă înăbuşit şi stins."
"- Cel mai tânăr dintre noi e un sprinten şi ager poet, foarte cunoscut prin umor, avânt şi imaginaţie." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 222. Stabiliţi pe baza analizei creaţiilor indicate mai jos lista epitetelor preferate de M. Eminescu şi M. Sadoveanu; precizaţi semnificaţia acestor epitete şi rolul lor în conturarea notei particulare în creaţia celor doi scriitori. M. Eminescu: *"Călin (file din poveste)"; "Sonete ("Afară-i toamnă" ...; "Sunt ani la mijloc ...", "Când însuşi glasul ..."), "Scrisoarea I", "Peste vârfuri"; "Din valurile vremii ..."*. M. Sadoveanu: *"Mergând spre Hârlău"; "Povestea baciului Tomega"; "Bulboana lui Vălinaş"; "Ţara de dincolo de negură" ("Ucenicie într-o breslă veche", "Aprilie - o clipă", "Pasaj de raţe, sara").*

6. Mijloace în slujba umorului şi satirei

a. Jocul de cuvinte

- Ce se înţelege prin joc de cuvinte? Care sunt procedeele comune tuturor jocurilor de cuvinte? Care sunt speciile literare care utilizează frecvent jocul de cuvinte?

Ex. 223. Identificaţi jocul de cuvinte bazat pe contaminare în următoarele contexte şi explicaţi efectul umoristic sau satiric realizat:

1) Că această minune între voi, o, jiganiilor şi pasirilor, ieste câmila nepărăsită şi părăsirea necâmilită, căriia unii, alcătuindu-i numele, Struţo-cămila îi dzic." (*D. Cantemir*)

2) "He! he! bine-ai venit, nepurcele!" (*I. Creangă*)

3) "Cioflecării şi hilariante - Siniştrilor mei critici Virgil Cioflec şi Ilarie Chendi." (*Caleidoscopul lui A. Mirea*)

Ex. 224. Identificați jocul de cuvinte bazat pe paronimie în contextele date și comentați efectul umoristic sau satiric realizat:

1) *Individul* (înaintează la bară): Să trăiți, domnule (sughite) prezentin!
Procurorul: Prezident, domnule!
Individul: (conciliant) Pretendent!" (*Al.O. Teodoreanu*)

2) "Ce, suntem pe timpul percheziților spaniole?" (*Al.O. Teodoreanu*)

3) "Nu Momente, maestre, ci Monumente trebuia să botezi admirabilul volum ..." (*G. Ranetti*)

4) "La restaurant. Mitică sună. Chelnărul Costică ... se prezintă.
Costică: Ce-a comandat don' Mitică?
Mitică: Dragă Costiță, să-mi pui la grătar o costică de purcel" (*I.L. Caragiale*)

Ex. 225. Identificați jocul de cuvinte bazat pe omonimie în contextele de mai jos și explicați efectul umoristic sau satiric realizat.

1) "Când merge să se-mprumute cu bani:
- Unde ai plecat Mitică?
- La vânătoare de lei." (*I.L. Caragiale*)

2) "Costică se plânge lui Mitică la birt că sufere de insomnie și nu știe ce doftorie să mai ia ca să poată dormi.
Mitică îi recomandă:
- Ia o plachie de somn." (*I.L. Caragiale*)

3) "Nu știți să rămâneți senini
Când ironia mea vă mușcă;
Eu nu-s cocoș pentru găini
Plouate, - sunt cocoș de pușcă!" (*Cincinat Pavelescu*)

Ex. 226. Stabiliți în ce constă jocurile de cuvinte de mai jos, care este intenția autorului și care este efectul lor:

1) "N-apucase moș Bodrângă a lua bine fluierul de la gură și iaca ne trezim cu popa Buligă, ce-i ziceau Ciucalău, din ulița Buciumeni, tămâiet și aghesmuit gata des-dimineață, Dumnezeu să-l iepure!"

2) - "Am un leu și vreu să-l beu. - Se poate. Dar, cei care spun așa, ar bea câte o junglă pe zi."
- "Luleaua: o sucită din fire. Și bețivă, când e a neamțului."
- "N-aduce anul ce aduce ceasul, mai ales dacă acesta e de aur și cu trei capace." (*T. Mușatescu*)

Ex. 227. Explicați care e baza lexicală a următoarelor calambururi:
- Nu confundați fumul, cu fumurile.
- Una e menajare și alta e menajerie.
- Puiul de leu se numește leuștean.
- Paralele fac lei. Și, leii, paralei. (*T. Mușatescu*)

b. Unități nelogice

Ce se înțelege prin unități nelogice? Ce tipuri de unități nelogice cunoașteți?

Ex. 228. Identificați unitățile nelogice din contextele de mai jos, stabiliți tipul și comentați efectul stilistic:

a) "Mai bună minte avea Mirăuță din Grumăzești, care umbla trelalela în puterea iernii pe la tărăbi, întrebând: ba teacă de cosor, ba căpestre de purici, ba cuie de la corabia lui Noe, ba fragi și căpșune pentru cineva care pornise într-adaos ..." (*I. Creangă*)

b) "*Tipătescu*: Mișel!
Pristanda: Curat mișel!
Tipătescu: Murdar!
Pristanda: Curat murdar!" (*I.L. Caragiale*)

c) "Algazy este un bătrân simpatic, știrb, zâmbitor și cu barba rară și mătăsoasă, frumos așezată pe un grătar înșurubat sub bărbie și împrejmuit cu sârmă ghimpată." (*Urmuz*)

d) "Să nu stai toată ziua vârât cu nasu-n scripte
Iar laptele și carnea - să fie bine fripte." (*G. Topîrceanu*)

e) "Printre lumina estompată
De mătasea unui nor,
Visătoare trece-o fată
C-un plutonier-major
....
Și-ntr-o fină discordanță
Cu priveliștea sonoră
Merg așa, cam la distanță,
El major și ea minoră" (*G. Topîrceanu*)

c. Paradoxul stilistic

- Ce se înțelege prin paradox stilistic? Care sunt procedeele comune paradoxului stilistic? Ce formă literară exprimă în cel mai înalt grad virtuțile paradoxului stilistic?

Ex. 229. Identificați paradoxul stilistic în contextul de mai jos și explicați cum răspunde intenției scriitorului:

"Toți, abdicați din funcția divină,
Au renunțat la slăvile eterne.
Apolo-i profesor de mandolină,
Pan lecții dă, de limbile moderne.
Hercule-i petrolist dactilograf
Și Joe însuși, farmacist de treabă,
Servește-n cutiuțe la tarabă
Câte un hap, câte un praf." (*T. Arghezi*)

Ex. 230. Explicați prin ce mijloace lexicale este realizat paradoxul stilistic din contextul de mai jos:

"Adâncurile tăcute și largi ale miezului de noapte se umplură deodată de glasul jalnic și prelung al clopotului ..." Vivos coco" ...

Şi călugării, ca umbre negre rupte din întuneric, se mistuiau în uşa luminată şi larg deschisă a bisericii ..."

Mortuos-plango."

"Şi părintele Ghermănuţă dormea dus pe lada de la Braşov ... "Fulgura frango."

"Şi horăitul de tunet al părintelui Ghermănuţă era, parcă, sfărâmat, în răstimpuri, de urletul de aramă al clopotului ...

Ce mic şi netrebnic era părintele Ghermănuţă!

Nu-i vorbă, că lucru tocmai mare nici eu nu eram." (*C. Hogaş*)

E. 231. Analizaţi mijloacele lexicale cu ajutorul cărora Topîrceanu parodiază stilul lui I. Minulescu în "Romanţa automobilului".

d. Alte mijloace

- Ce alte mijloace stilistice pot fi utilizate pentru obţinerea unor efecte satirice sau umoristice?

E. 232. Efectele umoristice şi satirice din contextele de mai jos se bazează pe fenomenul de stridenţă lexicală.

Explicaţi în ce constă acest fenomen de stridenţă în cazurile de faţă şi care a fost intenţia autorului:

a) "Şi astfel Noe, întâiul armator al vremurilor, primi comanda unui titanic steamer ce avea să înfrunte surplusul imenşelor rezervorii de lichiduri neîntrebuinţate pe care le deţinea cel înalt şi cu care se hotărâse să duşeze patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi biata omenire." (*D. Anghel*)

b) "Un ţânţar, nervos şi foarte
Slab de constituţie,
În zadar vrea să ia parte
Şi el la discuţie." (*G. Topîrceanu*)

Ex. 233. Ce semnificaţie au numele proprii spicuite din opera lui I.L. Caragiale? De unde provine efectul umoristic şi satiric al acestora?

Iordache Brânzovenescu, Nae Caţavencu,
Caracudi, Agamemnon Dandanache, Tache
Farfuridi, Stan Făcăleţ, Pană Foale-primar,
Iordăchel Gudurău, Mişu Guvidi, Nae Ipingescu,
Mitică Pişculescu - comisarul secţiei 55, Atenaisa Perjoiu,
Esméralde Piscopescu, Zaharia Trahanache.

Partea a III - a
MORFOSINTAXA

I. SINTEZE ŞI EXERCIŢII MORFOSINTACTICE

§1. Morfosintaxa constituie o perspectivă nouă, modernă, unificatoare şi integratoare asupra celor două componente ale gramaticii tradiţionale (morfologia şi sintaxa). Există fapte de morfologie cu implicaţii sintactice, având forme de manifestare în plan sintactic, aşa cum multe fapte de sintaxă au reflexe morfologice. Urmărirea unui aspect sau a altuia: morfologic / sintactic este, în fond, o chestiune de reliefare şi, implicit, de neglijare a unuia în favoarea sau în defavoarea celuilalt, în funcţie de interesul existent într-o anumită etapă a cercetării. În ansamblu, însă, faptele se intercondiţionează şi o subordonare, din punct de vedere funcţional, a faptelor morfologice faţă de cele sintactice este de la sine înţeleasă, fiind urmarea caracteristicii limbii de a comunica prin combinaţii de cuvinte şi nu prin cuvinte şi paradigme izolate. (Vezi "*Teorie şi analiză gramaticală*", de Gabriela Pană Dindelegan, pag. 13)

In *lingvistica tradiţională* distincţia morfologie / sintaxă s-a întemeiat pe opoziţia *paradigmatic* (= relaţii de înlocuire între termeni alternativi, deci de disjuncţie)/ *sintagmatic* (= relaţii de succesiune, deci de combinare sau de conjuncţie). De aceea, *morfologia* era interesată de paradigmele cuvintelor şi de categoriile gramaticale, implicând, fiecare, termeni alternativi, opozabili, iar *sintaxa* se interesa de succesiunile de termeni şi nicidecum de relaţiile dintre construcţii.

In *lingvistica actuală,* este unanim acceptat că cele două *tipuri de relaţii: paradigmatice* şi *sintagmatice* caracterizează organizarea tuturor nivelelor lingvistice, ceea ce înseamnă că *orice unitate a limbii*, indiferent de nivel, *se angajează simultan în relaţii* pe *plan orizontal (= sintagmatice)* şi pe *plan vertical (= paradigmatice).* Recunoaşterea sintagmaticului în morfologie s-a dovedit extrem de fructuoasă pentru studiul limbii, antrenând, pe de o parte, cercetarea relaţiei dintre morfeme (rădăcina şi afixele flexionare), iar, pe de altă parte, deschizând perspectiva unei întregi serii de cercetări referitoare la sintaxa părţilor de vorbire. În egală măsură, recunoaşterea paradigmaticului în sintaxă s-a dovedit extrem de utilă pentru rafinarea descrierii şi înţelegerea funcţionării nivelului sintactic. Relaţiile dintre structurile sintactice, ca şi ideea clasei de substituţie, clasa de termeni substituibili într-o anumită poziţie a lanţului sintactic, sunt câteva concepte puse cu folos în circulaţie o dată cu introducerea perspectivei paradigmatice în sintaxă. Are loc, astfel o ştergere a graniţelor dintre morfologie şi sintaxă, urmărind amândouă combinaţiile de termeni, tipurile de relaţii şi regulile de asociere asemănătoare.

§ 2. **Structura gramaticală** sau gramatica limbii române cuprinde, conform lingvisticii tradiționale, două părți principale: *morfologia* și *sintaxa*, care sunt de origine latină și determină *caracterul fundamental latin al limbii române* încadrând-o în marea familie a *limbilor romanice*, alături de imporante limbi cu care are multe asemănari (limba *italiană*, limba *franceză*, limba *portugheză*, limba *spaniolă*, limba *provensală*, limba *sardă*, limba *catalană*, limba *reto-romană* și limba *dalmată*).

GRAMATICA studiază regulile privitoare la modificarea cuvintelor și la îmbinarea lor în enunțuri (propoziții și fraze). Așadar, sunt două feluri de reguli gramaticale, abordate de cele două părți constitutive ale gramaticii: *morfologia* și *sintaxa*.

Morfologia se ocupă de aspectul formal al cuvintelor, adică de gruparea lor în *clase de cuvinte* cu trăsături caracteristice asemănătoare (*părți de vorbire*), și de modificările formale ale cuvintelor, adică de *categoriile morfologice* (gen, număr, caz, determinare prin articol, grad de comparație, persoană, diateză, mod, timp).

Sintaxa se ocupă de modul în care se constituie *enunțurile*, de *raporturile* ce se stabilesc între diferitele părți ale enunțurilor (inerență, interdependență, coordonare, subordonare); *studiul părților de propoziție, al propozițiilor și al frazei*.

Intre cele două părți constitutive ale gramaticii există o strânsă legătură, manifestată în diferite feluri. De exemplu, pentru exprimarea raporurilor sintactice ne servim în primul rând de formele modificate ale cuvintelor, de instrumente gramaticale (prepoziții, unele pronume, unele adverbe, verbe copulative, articol, de intonație etc.). Există, deci, *relații paradigmatice, pe plan vertical, și relații sintactice, pe plan orizontal (relații sintagmatice)*, ceea ce determină în lingvistica actuala *bazele teoretice ale morfosintaxei*.

A. MORFOLOGIA

§3. Clasificarea cuvintelor

Din punct de vedere formal - lexical, cuvintele sunt *simple* (om, casă; bun, frumos; unu, doi, zece; eu, acesta, care; a merge, a citi; aici, sus, jos; vai, iată; de, pe, sub; și, dar, să, că); *compuse* (untdelemn, floarea-soarelui; verde-deschis; altcineva; paisprezece, șaptesprezece; a binevoi; devreme; hodoronc-tronc; de la, de pe la; ci și, ca să), și *locuțiuni* (băgare de seamă, de treabă; a(-și) aduce aminte; pe negândite; în afară, în loc de; prin umare, de îndată ce).

Din punct de vedere semantic, sunt *cuvinte cu înțeles de sine stătător* (cuvinte *autonome* sau *autosemantice*), care au un *conținut lexical suficient* și denumesc obiecte (școală, elev), exprimă însușiri și proprietăți ale obiectelor (frumos, bună, mic), exprimă un număr sau ordinea numerică a obiectelor (zece, amândoi, al treilea), se referă la obiecte ținând locul numelor lor (el, acesta, care), exprimă acțiuni, stări, existențe, deveniri considerate ca procese (a lucra, a visa, a fi, înverzi), exprimă caracteristica unui proces, a unei însușiri sau circumstanțe (aici, acolo, repede, târziu), sugerează stări psihice sau evocă prin imitare sunete și zgomote (vai! ah! zvrr! scârț!), *și cuvinte care nu au înteles de sine stătător (instrumente gramaticale sau cuvinte*

sinsemantice), care au un conținut lexical insuficient (un, -le, al; de, pe; căci, fiindcă etc.).

Din punct de vedere morfologic, sunt *cuvinte care își modifică forma* (adică își potrivesc forma după situația cerută de contextul sintactic); acestea sunt *cuvinte flexibile* (casă, frumoasă, eu, a cumpăra), și *cuvinte care nu-și modifică forma*, rămân neschimbate, indiferent de contextul sintactic: acestea sunt *cuvintele neflexibile*.

Din punct de vedere sintactic sunt *două categorii*: *cuvinte care contractează funcții sintactice*, adică pot îndeplini funcții de subiect, predicat, atribut, complement, circumstanțial, și *cuvinte care nu pot contracta funcții sintactice*.

In baza acestor criterii, distingem *zece clase morfologice: articolul, substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția,* numite *părți de vorbire*.

Clasificarea acestora *după flexiune* se face astfel:

a) *flexiunea nominală*: substantivul, articolul , adjectivul, numeralul;

b) *flexiunea pronominală*: pronumele;

c) *flexiunea verbală*: verbul.

§4. Clasificarea claselor morfologice (vezi tabelele de la paginile 171 - 174)

Notă: Flexiunea substantivului, a adjectivului, a numeralului, a pronumelui și a articolului, deoarece prezintă caracteristici comune, se numește *declinare*. Flexiunea verbului, adică modificările verbului după diateză, mod, timp, persoană și număr, se numește *con jugare*.

§5. Categoriile morfologice sunt concepte lexico-gramaticale, deosebite de sensurile lexicale, exprimate prin modificările formale suferite de părțile de vorbire sau prin mijloace fonetice și lexicale gramaticalizate. *Categoriile gramaticale*, proprii limbii române sunt: *genul, numărul, cazul, gradul de comparație, persoana, diateza, modul și timpul.*

a) *Genul* transferă ideea de gen natural (sex) în sfera limbii. Genul se întâlnește la toate părțile de vorbire flexibile, dar numai substantivul are gen propriu (*băiat, fată, lucru*), celelalte părți de vorbire au genul dependent de substantiv: adjectivul (fată *frumoasă*, băiat *harnic*, lucru *rar*), numeralul (*două* fete, *doi* băieti), pronumele (fată, adică *ea*; băiatul, adică *el*), articolul (*un* băiat, *o* fată), participiile verbale (fata *cunoscută* de mine; băiatul *cunoscut* de mine).

b) *Numărul* exprimă o idee cantitativă: un singur obiect (singular) sau mai multe obiecte (plural), pentru substantiv și părțile de vorbire legate de substantiv (articol, adjectiv, numeral, pronume); un singur autor (singular) sau mai mulți autori (plural), la verb.

c) *Cazul* exprimă raporturi sintactice dintre cuvinte prin modificările formale ale acestora. Au cazuri: substantivul (/o/ *casă*, /unei/ *case*), adjectivul (în acord cu substantivul: casa *curată*, unei case *curate*), numeralul (*amândoi, amândurora*), articolul (cas*a*, case*i*).

§ 4. Clasificarea claselor morfologice

Simbol	Denumire	Structură lexicală formală	Criteriul semantic	Criteriul morfologic	Criteriul sintactic	
					funcții sintactice	relații sintactice
s.	substantiv	*simple* (om, casă); *compuse* (bunăvoie, dreptunghi, gura-leului); *locuțiuni* (aduceri-aminte);	*autonome*; *denumesc* obiecte	*flexibile*: modificări formale după număr, caz; genul este fix.	contractează funcții: SB.; n.p.; A.; K.; C.; Ap.; S.d.	Ocupă poziții* în relații sintactice: [SB.] ⟷ P. (SB. ⟷ P. [n]) [R.] ← [S.] [E.] ~ [Ap.] R.v. ← [S.d.] → [R.n] [C.₁] + [C.₂] +..+ [C.ₙ]
adj.	adjectiv	*simple* (bun, frumos, negru), *compuse* (clarvăzător, anglo-francez), *locuțiuni* (de treabă)	*autonome*:exprimă însușiri și proprietăți ale obiectelor	*flexibile*; modificări formale după gen, număr, caz și grad de comparație	contractează funcții: A., n.p., K., C., Ap., S.d.	Ocupă poziții în relații sintactice: (SB ⟷ P. [n.]) [R.] ← [S.] [E.] ~ [Ap.] R.v. ← [S.d.] → R.n. [C.₁] + [C.₂] +..+ [C.ₙ]

* Pozițiile încadrate

Simbol	Denumire	Sructură lexicală formală	Criteriul semantic	Criteriul morfologic	Criteriul sintactic	
					funcții sintactice	relații sintactice
num.	numeral	*simple* (unul, zece) *compuse* (nouăsprezece)	*autonome*: exprimă un număr sau ordinea numerică a obiectelor	*flexibile*: modificări formale după gen, număr, caz.	Contractează funcții: SB., n.p., A., K., C., Ap., S.d.	Ocupă poziții în relații sintactice: SB. ↔ P. (SB. ↔ P. n.) R. ← S. E. ~ Ap. R.v. ← S.d. R.n. ← S.d. $C._1$ + $C._2$ ...+ $C._n$
pr.	pronume	*simple* (eu, acestea, care, nimeni), *compuse* (celălalt, dumneata, altcineva)	*autonome*: se referă la obiecte, ținând locul numelor lor	*flexibile*: modificări formale după gen, număr, caz și persoană	Contractează funcții: SB., n.p., A., K., C., Ap., S.d.	Ocupă poziții în relații sintactice: SB. ↔ P. (SB. ↔ P. n.) R. ← S. E. ~ Ap. R.v. ← S.d. R.n. ← S.d. $C._1$ + $C._2$ ...+ $C._n$

Simbol	Denumire	Structură lexicală formală	Criteriul semantic	Criteriul morfologic	Criteriul sintactic	
					funcţii sintactice	relaţii sintactice
vb.	verb	*simple* (a merge, a citi, a şti) *compuse* (a binevoi), *locuţiuni* (a da în vileag)	*autonome*: exprimă acţiuni, stări, existenţe, deveniri, considerate ca procese	*flexibile*: modificări formale după mod, timp, persoană, număr	Contractează funcţii: P., n.p., SB., A., K., C., Ap., S.d.	Ocupă poziţii* în relaţii sintactice: [SB.] ⟷ [P.] [R.] ← [S.] [E.] ~ [Ap.] [R.v.] ← [S.d.] → R.n. [C_1] + [C_2] ...+ [C_n]
adv.	adverb	*simple* (aici, sus, jos, acolo, bine), *compuse* (mâine-seară) *locuţiuni* (pe negândite, cu chiu cu vai)	*autonome*: exprimă caracteristica unui proces, a unei însuşiri sau a unei circumstanţe.	*neflexibile*	Contractează funcţii: P., n.p., A., C., Ap., S.d.	Ocupă poziţii în relaţii sintactice: (SB. ⟷ P. [n.]) [R.] ← [S.] [E.] ~ [A.p.] R.v. ← [S.d.] → R.n. [C_1] + [C_2] ...+ [C_n]

* Poziţiile încadrate

Simbol	Denumire	Structură lexicală formală	Criteriul semantic	Criteriul morfologic	Criteriul sintactic	
					funcţii sintactice	relaţii sintactice
interj.	interjecţie	*simple* (vai, iată), *compuse* (tic-tac, haide-hai), *locuţiuni* (da de unde! păcatele mele!)	*autonome*, sugerează stări fizice şi psihice, evocă prin imitare sunete şi zgomote (onomatopee).	*neflexibile*	Contractează funcţii: P., n.p., A., C.	Ocupă poziţii* în relaţii sintactice: SB. ⟷ [P.]; [R.] ⟵ [S.]; [R.v.] ⟵ S.d → R.n.
art.	articol	*simple* (-l, un, al, cel)	*fără autonomie semantică*; individualizează obiectele	*flexibile*: modificări după gen, număr, caz.	Nu contractează funcţii sintactice.	-
prep.	prepoziţie	*simple* (pe, de), *compuse* (de la, deasupra) *locuţiuni* (în afara, alături de)	fără autonomie semantică	*neflexibile*	Nu contractează funcţii sintactice.	-
c.	conjuncţie	*simple* (şi, că), *compuse* (aşadar, fiindcă), *locuţiuni* (prin urmare, de îndată ce)	fără autonomie semantică	*neflexibile*	Nu contractează funcţii sintactice.	-

* Poziţiile încadrate

d) *Comparaţia* exprimă ideea că o însuşire, o proprietate sau o caracteristică pot să apară (obiectiv sau subiectiv) în grade diferite de intensitate. Grade de comparaţie se întâlnesc la adjective (*bun, mai bun, cel mai bun*) şi la o parte din adverbe (*bine, mai bine, foarte bine*).

e) *Persoana* exprimă raportul ce se stabileşte între vorbitor şi acţiune: vorbitorul este persoana I, cel căruia i se adresează vorbitorul este persoana a II-a, altă persoană decât cele două este persoana a III-a.

f) *Diateza* arată raportul dintre acţiune şi cel care o săvârşeşte (*scriu* tema, *sunt spălat* de cineva, *mă gândesc*).

g) *Modul* exprimă felul în care este prezentată acţiunea: este atribuită unui autor (*moduri personale*) sau nu este atrbuită unui autor (*moduri nepersonale*), şi felul cum apreciază vorbitorul acţiunea: sigură, reală (*indicativ*), nesigură, probabilă, posibilă, dorită, presupusă, poruncită (*conjunctiv, conditional-optativ, prezumtiv, imperativ*).

h) *Timpul* reprezintă raportarea procesului (exprimat de verb) la momentul vorbirii: precedă momentul vorbirii = *timpul trecut;* coincide cu momentul vorbirii = *timpul prezent*; se desfăşoară după momentul vorbirii = *timpul viitor*; (*scriam, am scris, scrisei, scrisesem; scriu; voi scrie*).

Nota: Fiecare clasă morfologică flexibilă se caracterizează prin categorii gramaticale specifice şi, uneori, nespecifice:
- *substantiv*: gen, număr, caz (categorii specifice);
- *articol*: gen, număr, caz (categorii specifice);
- *adjectiv*: gen, număr, caz, comparaţie (categorii specifice);
- *numeral*: gen, caz (categorii specifice); număr (categorie nespecifică);
- *pronume*: gen, număr, caz, persoană (categorii specifice);
- *verb*: diateză, mod, timp (categorii specifice); persoană, număr, gen (categorii nespecifice)

§6. ARTICOLUL

a) ***Articolul*** este partea de vorbire care determină substantive, individualizând sau denumind (arătând în ce măsură obiectele sunt cunoscute vorbitorilor).

b) ***Caracteristici:*** clasă morfologică restrânsă; nu are autonomie semantică: se declină (modificări formale după gen, număr, caz); nu contractează funcţii sintactice; serveşte ca mijloc de determinare a substantivelor, de marcare a cazurilor, ca formant morfologic, ca mijloc de trecere a unor cuvinte dintr-o clasă gramaticală în alta.

c) ***Clasificare:***

- **Articolul nehotărât** prezintă individualizat obiectul denumit de substantiv, fără a-l defini precis (*un* om, *o* femeie, *nişte* oameni). Articolul nehotărât este *proclitic*.

Formele:

	Singular		Plural
	m.n.	f.	m.f.n.
N.Ac.	*un*	*o*	*nişte*
G.D.	*unui*	*unei*	*unor*

Note: 1) Distingem opoziţii de gen (la singular), de număr şi de caz, toate marcate prin forme diferite.

2) *Un* şi *o* sunt *articole* când la plural le corespunde (în contextul dat) *nişte*, altfel pot avea alte valori: de *numeral* (dacă se opun altor numerale) sau de *adjectiv* pronominal (când la plural le corespund **unii, unele**).

Comparaţi:

Am cumpărat **un** roman interesant / **nişte** cărţi interesante.

Am cumpărat **o** carte, tu **două** cărţi.

Un elev scrie poezii. **Unii** elevi scriu poezii.

3) **Nişte** are valoarea unui partitiv când însoţeşte nume de materie. (Am cumparat **nişte** peşte, **nişte** mazăre.).Numele de materie apar uneori fără articol. (Am cumpărat peşte, mazăre. Beau apa. Cern făină.)

4) **Un** şi **o** substantivează alte părţi de vorbire sau expresii, când le însoţesc (Mi-a făcut **un bine.** Mai bine cu **un deştept** la nevoie decât cu **un prost** la câştig. Este **un lasă-mă-să-te-las**.).

-Articolul hotărât (propriu-zis) reprezintă individualizat obiectul denumit, arătând că acesta este cunoscut de vorbitori (A fost odată un împărat. *Împăratul* avea trei feciori.), le este familiar (Citesc *cartea* recomandată) sau este uşor de sesizat (*Soarele* încălzeşte. *Căldura* lui dă viaţă.). *Formele:*

	Singular m.	Singular f.	Plural m.	Plural f.
N.Ac.	*-l, -le, -a*	*-a*	*-i*	*-le*
G.D.	*-lui, -(e)i*	*-i*	*-lor*	
V.	*-le*		*-lor*	

Exemple: omul, fratele, tata, masa, oamenii, fraţii, taţii, mesele.

Note: 1) Distingem opoziţii de gen, număr şi caz, toate marcate prin forme diferite.

2) Serveşte drept mijloc de marcare a genului substantivelor (omu*l*-oameni*i*; cas*a*-case*le*; acu*l*-ace*le*); de marcare a cazurilor substantivului (frate*le*-frate*lui*) şi a pronumelui (dânsu*l*-dânsu*lui*).

3) *-le* (masc. sing.) apare la substantive masculine şi neutre terminate în *e* (frate, nume);

-a (masc. sing.) apare numai la câteva substantive terminate în *-a* (tata, popa, paşa, vlădica).

4) *lui* (G.D. sing. masc.) devine proclitic (şi marcă a G.D.) în câteva situaţii: când însoţeşte un nume propriu masculin (*lui Gheorghe*), un nume propriu feminin care nu poate primi articol enclitic (*lui Carmen*) şi (în vorbirea neîngrijită, familiar şi popular). Construcţia se extinde şi asupra substantivelor comune (te spun *lui tata*; i-am dat-o *lui frate-miu*, *lui băiatul ăla*). Aceste forme sunt neliterare, deci recomandabile. În toate celelate situaţii articolul hotărât este enclitc.

5) Serveşte ca mijloc de trecere a cuvintelor dintr-o clasă morfologică în alta: adjectivele, adverbele se substantivează (Leneşu*l* mai mult aleargă. Bine*le* nu se uită.), unele adverbe devin prepoziţii, iar locuţiunile adverbiale devin locuţiuni prepoziţionale. (comparaţi: El

merge *înainte*. Merge *înaintea* lor. El priveşte *în jur*. În *jurul* şcolii s-au înălţat noi clădiri.), unele substantive devin adverbe (Ziua ninge, noaptea ninge, dimineaţa ninge iară.).

6) Serveşte ca formant unor pronume nehotărâte (altu*l*, alt*a*, alţi*i*, alte*le*) şi al numeralelor ordinale (al trei*lea*, a tre*ia*).

7) Când un substantiv articulat este determinat de un adjectiv şi acesta precede substantivul, articolul se sudează cu adjectivul (comparaţi: Copacu*l* înalt / Înaltu*l* copac; Mare*a* îngheţată / Îngheţat*a* mare).

- **Articolul posesiv genitival** este proclitic.

Formele:

	Singular		Plural	
m.	f.	m.	f.	G.D.m.f.n.
al	*a*	*ai*	*ale*	*alor*

Faptul că se acordă în gen şi număr cu substantivul regent, pe care, în unele situaţii îl şi substituie, arată că *al* trebuie interpretat uneori ca *pronume*.

În exemplul *Un* (*acest, alt*) *cal al vecinului*; *un* (*acest, alt*) *cal al meu*, substantivul precedent este şi articulat cu articolul nehotărât sau are determinări adjectivale. Înlăturarea lui *al* cere cu necesitate ca substantivul să primească articol definit: *Calul vecinului*; *Calul meu*. Rezultă că *al* este echivalent cu -(*u*)*l*, deci este *articol*.

În exemplul *Calul alb al vecinului*, cu un adjectiv între substantivul regent şi genitiv, *al* pare să "reia" termenul regent, care este articulat. Deci *al* se comportă şi ca *pronume* şi ca *articol*.

În exemplul *Calul vecinului şi al meu*, funcţiunea de pronume a lui *al* e mai uşor de dovedit, căci înlocuieşte numele posedat.

Note: 1) Distingem opoziţii de gen şi număr, marcate prin forme deosebite.

2) Serveşte drept marcă a genitivului substantivelor (un prieten *al* fratelui; un frate *al* unui prieten), al numeralelor (un prieten *al* celor doi), şi al pronumelor (un prieten *al* acestuia).

3) Exprimând un raport sintactic (R.←/art./←S.), el se acordă în gen şi număr cu termenul regent (R.): *nepot al* mamei, *nepoată a* mamei, *nepoţi ai* mamei, *nepoate ale* mamei.

4) Serveşte ca formant al pronumelui posesiv (*al* meu, *a* mea, *ai* mei, *ale* mele); de fapt este un mijloc de întărire a ideii de posesie; prin urmare pronumele posesiv nu este în cazul genitiv, deci este precedat de articolul posesiv-genitival. Este şi formant al numeralelor ordinare (*al* treilea, *a* treia).

- **Articolul demonstrativ (adjectival)** are următoarele forme:

	Singular		Plural	
	m.	f.	m.	f.
N.Ac.	*cel*	*cea*	*cei*	*cele*
G.D.	*celui*	*celei*	*celor*	

Uneori, *cel* (*cea*) are rol şi de pronume, când este posibilă substituţia cu un substantiv articulat (*cel* bun = omul bun; *cel* de azi = ziarul de azi).

Note: 1) Distingem opoziţii de gen, număr şi caz, marcate prin forme deosebite.

2) Serveşte ca mijloc de marcare a unui raport de subordonare între un substantiv regent şi un adjectiv sau un grup prepoziţional (de ex. prep. + substantiv sau adverb): marea *cea* agitată, podul *cel* de piatră, ziua *cea* de ieri. Acordul articolului se realizează cu substantivul regent.

3) Este un mijloc de substantivizare a altor părţi de vorbire: *Cel călare* nu crede *celui de jos*.

4) Serveşte ca mijloc de marcare a cazului numeralelor, substantivându-le *cei* zece, *celor* zece.

5) Serveşte drept marcă a superlativului: *cel* mai bun.

d) Probleme de ortografie:

- Articolele *al, a, ai, ale* se scriu într-un singur cuvânt, nu trebuie confundate cu secvenţele *a-l, a-i, a le,* în care *a* este prepoziţie, marcă a infinitivului, şi *-l, -i, le* - forme ale pronumelui personal (*a-l* învinge nu e uşor, *a-i* cere ceva cuiva, *a le* reproşa ceva).
- În graiul moldovenesc există o singură formă (*a*) pentru cele patru forme (*al, a, ai, ale*) din limba literară; în consecinţă în vorbirea celor ce nu cunosc limba literară pot apărea dezacorduri (un creion *a* meu).
- Articolele demonstrative *cel, cea, cei, cele* se scriu într-un singur cuvânt; nu trebuie confundate cu secvenţele *ce-l* (Ce-l întreaba?: pronume interogativ *ce* + formă a pronumelui personal *-l*), *ce-a* (Ce-a făcut?: pronume interogativ *ce* + verb auxiliar *a*), *ce-i* (Ce-i aici?: pronume interogativ *ce* + verbul *i* = este; Ce-i aduce tata lui Nelu?: pronume interogativ *ce* + formă a pronumelui personal *-i*), *ce le* (Ce le aduce?: pronume interogativ *ce* + formă a pronumelui personal *le*).

§7. SUBSTANTIVUL

a) **Substantivul** este partea de vorbire care *denumeşte obiecte* în sens foarte larg (adică fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii): *băiat, casă, ploaie, citire, somn, frumuseţe, bucurie, prietenie* etc.; are gen propriu şi se declină (suferă modificări formale după număr şi caz).

b) Substantivele se clasifică:

a) *După formă*: substantive *simple* (om, copac, ştiinţă, zăpadă etc.), substantive *compuse* (câine-lup, redactor-şef, aerostat, pomicultură, pierde-vară) şi *locuţiuni substantivale* (bătaie de cap, părere de rău).

b) *După sfera noţiunilor* care stau la baza lor: substantive *comune* care denumesc obiecte de acelaşi fel, având la bază noţiuni generale formate prin abstragerea notelor comune ale unei serii de obiecte); ele numesc nu numai o întreagă clasă sau categorie de obiecte, ci şi fiecare exemplar în parte, care aparţine clasei respective (femeie, nor, sare, lapte, făget, aluniş), şi substantive *proprii* care denumesc obiecte

individualizate, având la bază noţiuni particulare (oameni: Maria, Ion, Sadoveanu; animale: Grivei, Joiana; localităţi: Bucureşti, Iaşi, Braşov; ţări: România, Franţa; munţi: Carpaţi; ape: Dunărea, Bistriţa; instituţii şi întreprinderi: Liceul Economic Nr. 4, Uzinele I.M.G.B. etc.).

c) *Categoriile gramaticale* ale substantivului:

- *Genul* care include trei valori fundamentale: *masculinul, femininul* şi *neutrul*, pe baza cărora iau naştere trei opoziţii de gen: masculin / feminin, masculin / neutru şi feminin / neutru.

Semantic, opoziţia de gen se caracterizează prin diferenţa *animat / inanimat*: substantivele masculine şi feminine sunt animate (precum şi nume de lucruri care prin tradiţie sau prin analogie cu cele de sus sunt socotite tot ca masculine sau feminine: păr, fag, floare, pară, ţară, dragoste, bucurie, perete, casă, seară etc.), cele neutre sunt inanimate. În cadrul substantivelor animate se remarcă diferenţa de gen (masculin / feminin) corespunzătoare genului natural şi exprimată prin *forme diferite* (bărbat / femeie, băiat / fată, berbec / oaie, cocoş / găină), prin *procedeul moţiunii* (sufix cu ajutorul căruia se derivează substantive feminine de la cele masculine: nepot-nepoată, sătean-săteancă, lup-lupoaică, croitor-croitoreasă, prinţ-prinţesă, lucrător-lucrătoare şi substantive masculine de la cele feminine: gâscă-gâscan, cioară-cioroi). *Substantivele*, la care se realizează concordanţa dintre genul gramatical şi cel natural cu ajutorul moţiunii, se numesc *mobile*. Când această diferenţiere nu se realizează (deşi potential mijloace există) substantivele se numesc *epicene*: lăcustă, cămilă, lebădă, pupăză, cuc, elefant, piţigoi, crocodil. În categoria genului masculin şi feminin se distinge un *gen personal*.

Substantive animate (masculine şi feminine) care denumesc persoane sau obiecte personificate se caracterizează prin unele particularităţi sintactice şi morfematice:

a) procliza articolului hotărât la G.D. (*lui* Gheorghe, *lui* Carmen; şi popular-familiar: *lui* tata, *lui* mama, *lui* nenea Vasile);

b) în funcţie de complement direct se construiesc cu prepozitia *pe* (l-am văzut *pe* tata, l-am cunoscut *pe* noul director etc.);

c) adjectivul posesiv se ataşează direct la forma nearticulată (popular sau familiar: frate-*meu*, unchiu-*tău*, maică-*sa*, soră-*sa*, dar şi: colegul meu, prietena ta, tatăl său etc.);

d) au cazul vocativ, care adesea este marcat prin *-o*, *-e*, *-(u)le*, (sor*o*, Mari*o*, priet*ene*, Ioan*e*, fraţioar*e*, elevu*le*, învăţătoru*le*, Popescu*le*);

e) diminutivele şi augumentativele numelor proprii nu-şi schimbă genul (Vlad-Vlăduţ-Vlădoi; Stan-Stănică-Stănoiu; Irina-Irinel-Irinuca; Ştefan-Ştefănel-Fănel-Fănică etc.).

Formal, *genurile sunt marcate prin desinenţe*, prin *determinare cu articol hotărât*, iar sintactic, prin *acordul determinantului*.

a) Prin *desinenţe*: la *masculin*: singular / plural: *-a/i* (tat*a*/taţ*i* cu alternanţa fonetică *t/ţ*); ∅ *desinenţa zero/-i* (lup / lup*i*); *∅/∅* (un pui / doi pui, un arici / doi arici); *-u/-i* (socr*u* / socr*i*); *-u/-i* (ero*u* / ero*i*, scati*u* / scati*i*); *-e/-i* (munte / munţ*i*); *la feminin*: singular / plural: *-a/-e(-i)* (cas*a* / cas*e*, mân*a* / mâin*i*), *-∅/-le* (sarm*a* / sarma*le*; basm*a* /

basma*le*); *-a/-i-uri* (țar*ă* / țăr*i*); (marf*ă* / mărf*uri*); *-e/-i (-i)* (vulp*e* / vulp*i*; bucuri*e* / bucuri*i*); la *neutru*: singular / plural: *∅/-e (-uri)* (picior / picioar*e*, cu alternanța fonetică *o/oa*, unghi / unghi*uri*); *-u/-uri* (tabl*ou* / tabl*ouri*; lucr*u* / lucr*uri*); *-e/-e* (un num*e* / două num*e*).

b) Prin *determinare cu articol hotărât*: elev(*ul*) / elevii; om(*u*)*l* / oamen*ii*, cu alternanța fonetică *o/oa*; socr(*u*)*l* / socr*ii*; cas*a* / case*le*; mân*a* / mâini*le*; basma(u)*a* / basmale*le*; stea(u)*a* / stele*le*; picior(u)*l* / picioare*le*; lucru*l* / lucruri*le* etc.

c) Prin *acordul determinantului* (adjectiv, adjectiv pronominal, numeral, participiu verbal) cu substantivul: băiat frumos, fată frumoasă; fratele meu / cartea mea; un băiat / doi băieți; o fată / două fete; un tablou / două tablouri; cartea citită de mine / pomul îngrijit de mine etc.

2. Numărul substantivului are două valori: *singularul* și *pluralul* caracterizate prin:

a) *Opoziții semantice*: *singularul* se definește ca o unitate, un singur element (om, casă, lucru) sau ca o mulțime cu mai multe elemente unitare (brădet, grup, colecție, stejăriș), iar *pluralul* se definește ca o mulțime de obiecte de același fel (oameni, case, lucruri) sau cu mai multe elemente (grămezi, grupuri, colecții etc.).

b) *Opoziții formale marcate prin desinențe*: *masculin*: *-i* (socr*i*); *-i* (ero*i*, scati*i*, lup*i*, taț*i*, munț*i*); *-∅* (arici, pui); *-feminin*: *e*(-i) (case, mâini), *-le* (ste*le*, sarma*le*), *-neutru*: *-e* (picioare, nume), *-uri* (tabl*ouri*, lucr*uri*, radi*ouri*, tax*iuri*, atu*uri*), prin *determinare cu articol hotărât* (masculin: *-i*; feminin: *-le*; neutru: *-le* (eroi*i*, case*le*, lucruri*le*), sau *articol hotărât* (*niște* eroi, case, lucruri) și prin *acordul determinantului cu substantivul*: băieți frumoși, două case, lucrurile mele, cărțile citite de mine.

Note: 1) Substantivele care la singular denumesc colectivități adică mulțimi cu mai multe elemente se numesc *colective*: brădet, nucet, porumbiște, stufăriș, stol, popor, clasă etc.

2) Unele substantive au *forme duble la singular*: călăuz / *călăuză*, flutur / *fluture*, șoarec / *șoarece*, *berbec* / berbece, *poem* / poemă); formele au același înțeles, însă sunt recomandabile (corecte) cele subliniate.

3) Există substantive care au *forme duble la plural*: coli / coale, roți / roate, boli / boale, chibrituri / chibrite, obiceiuri / obiceie etc. Formele au același înțeles, una dintre ele fiind învechită sau cu circulație mai restrânsă. Unele forme învechite se păstrează în expresii populare sau în proverbe (Câte bordeie, atâtea obiceie. Îi pune bețe-n roate. L-a băgat în boale etc.).

4) Unele substantive au *forme multiple la plural*, fiecare formă având alt înțeles: cap-capi, capete, capuri; corn-corni, coarne, cornuri; cot-coți, coate, coturi; curent-curenți, curente etc.

5) Câteva substantive, deși au forme diferite pentru cele două numere, nu implică ideea de număr: *tinerețe* (s-a dus tinerețea / s-au dus tinerețile), *minte* (și-a pierdut mintea / și-a pierdut mințile).

6) Pluralul unor substantive exprimă *un sens nou* nu numai din punct de vedere cantitativ: bunătate / bunătăți; adevăr / adevăruri, mătase / mătăsuri, argint / arginți, sare / săruri, lapte / lapți, zahăr / zaharuri etc.

7) Există *substantive defective de număr*: au numai singular (defective de plural) sau numai plural (defective de singular). *Au numai singular*: nume de persoană (Ion, Vasile,

Maria, Ionescu, Vasiliu), toponime (Braşov, Timişoara, Moldova), nume de materii (fier, aur, unt, mazăre), nume de sporturi (fotbal, baschet, box), nume de noţiuni abstracte (foame, sete, cinste). *Au numai plural*: nume de obiecte formate din două părţi identice (foale, iţari, ochelari), nume de materii simţite ca nişte substantive colective (câlţi, măruntaie, zori, membre) şi toponime (Bucegi, Topoloveni, Frumuşani).

*3. **Cazul***: substantivul are *cinci cazuri*: *nominativ (N), genitiv (G), dativ (D), acuzativ (Ac.), vocativ (V)*.

a) *desinențe*: la G.D. singular substantivele feminine au desinenţele: *-e* (N. Ac. (o) cas*ă*, G.D. (a / unei) cas*e*, şi *-i* (N. Ac. (o) vulpe, G.D. (a unei) vulp*i*, iar la cazul V. numele de persoană (sau substantivele asimilate cu numele de persoane) au desinenţele: *-o* (feminin: sor*o*, bunic*o*); *-e*, *-ule* (masculin: priete*ne*, copil*e*, domnul*e*, vânătoru*le*) şi *-lor* (toate genurile: fete*lor*, prieteni*lor*, vânători*lor*);

b) *intonație specifică* la vocativ (mamă! Ioane! domnule! băieţi! fetelor!);

c) *determinare* cu articol nehotărât, hotărât şi genitival (N.Ac. omul, oamenii, G.D. omului, oamenilor; N.Ac. nişte creioane, G.D. unor creioane; N. prietenul, un prieten, G. al prietenului, al unui prieten).

4 Funcţiile sintactice ale substantivelor în diferite cazuri:

- *Substantivele în cazul nominativ* pot avea următoarele *funcții*: a) *subiect* (*Învățătorul* organizează o excursie); b) *nume predicativ* (Vasiliu este *elev* silitor); c) *apoziție* (Râul *Bistrița*; Ştefan cel Mare, *domnul Moldovei*); d) *subordonat cu dublu regent* (El a fost ales *deputat*);

- *Substantivele în cazul genitiv* pot avea următoarele *funcții*: (neprecedate de prepoziţii): a) *atribut* (cartea *elevului*; apele *primăverii*); b) *nume predicativ* (cartea este *a elevului*. Aparent este *n.p.* Cartea este cartea *elevului* - este A.); (precedate de prepoziţii); c) *atribut* (lupta *contra duşmanului*); d) *complement* (Luptăm *contra duşmanului*); *circumstanțial* (Ne plimbam *împrejurul lacului*);

- *Substantivele în cazul dativ* pot avea următoarele funcţii: (neprecedate de prepoziţii): a) *complement* (Îi dau *elevului* o notă bună); b) *atribut* (Preot *deșteptării* noastre, semnelor *vremii* profet); c) *circumstanțial* (Stelele-*n cer* / Deasupra *mărilor* / Ard *depărtărilor* / Până ce pier. - Eminescu); (precedate de prepoziții); d) *circumstantiale* (Datorită *eforturilor* tale, rezultatele sunt bune);

- *Substantivele în cazul acuzativ* pot avea următoarele funcţii: (neprecedate de prepoziţii): a) *complement direct* (Am cumparat *o carte*); b) *circumstanțial de timp* (A lucrat *două săptămâni*); (precedate de prepoziţii): c) *nume predicativ* (Băncile sunt *de brad*); d) *atribut* (Banca *de lemn*); e) *complement necircumstanțial* (L-am cunoscut *pe prietenul* tău. Se uita *la copii*. Romanul este scris *de Mircea Eliade*); f) *complement circumstantial* ("Setilă sorbea apa... de se zbăteau peştii *pe uscat de secetă* mare"); g) *subordonat cu dublu regent* (Cetățeanul se dădu *drept inspector* financiar).

- *Substantivele în cazul vocativ* nu au funcţii sintactice. Vocativul exprimă o chemare, atrăgând atenţia cuiva asupra unei comunicări (*Ionele*, vino mai repede!) sau poate apărea ca un enunţ de sine stătător (enunţ nepropoziţional) Ex.: "*Goe, puişorule, Goe, Goe!* "- I.L. Caragiale.

4. Declinarea. Totalitatea *modificărilor formale* pe care, în funcţie de număr şi caz, le suferă substantivul, singur sau însoţit de un determinant acordat (articol; adjectiv, adjectiv pronominal, numeral, participiu), se numeşte *declinare*. Din acest punct de vedere substantivele se grupează în *trei tipuri de declinări*:

a) **Declinarea I** cuprinde substantivele feminine şi masculine terminate *-ă* (masă, fată; tată), *-a* (sarma, mucava, baclava), *-ea* (stea, curea, ghiulea) şi substantivul *zi(ua)*.

b) **Declinarea a II-a** cuprinde substantivele masculine şi neutre terminate în *consoană dură* (om, copac; creion), în *consoană palatalizată* (unchi, arici; unghi), în *-u* (codru, socru; soclu), în *-u* semivocalic (erou, leu; tablou, defileu, consiliu), în *-i* (pui, vulpoi; roi, sloi), precum şi substantivele neutre terminate în *-ú* (accentuat): atu, tabu; în *-i* (accentuat): taxi; în *-o*: zero, radio etc.

c) **Declinarea a III-a** cuprinde substantivele masculine, feminine şi neutre terminate în *-e* (frate, munte; vulpe, punte; nume), precum şi numele zilelor saptămânii (lini, marţi, miercuri, joi, vineri).

- *Există o declinare nearticulată* (când substantivul este lipsit de articol hotărât enclitic, dar poate să fie însoţit de articol nehotărât sau de orice alt determinant) şi o *declinare ariculată* (când substantivul este însoţit de articolul hotărât enclitic).

Modele de declinare:

Substantive masculine

Singular		*Plural*	
Nearticulat	*Articulat*	*Nearticulat*	*Articulat*
N.Ac. -- lup	*-u-l* lupul	*-i* lupi	*-i* lupii
G.D. -- lup	*-u-lui* lupului	*-i* lupi	*-lor* lupilor
N.Ac. -- pui	*-u-l* puiul	-- pui	*-i* puii
G.D. -- pui	*-u-lui* puiului	-- pui	*-lor* puilor
N.Ac. *-u* fiu	*-l* fiul	*-i* fii	*-i* fiii
G.D. *-u* fiu	*-lui* fiului	*-i* fii	*-lor* fiilor
N.Ac. *-e* iepure	*-le* iepurele	*-i* iepuri	*-i* iepurii
G.D. *-e* iepure	*-lui* iepurelui	*-i* iepuri	*-lor* iepurilor
N.Ac. *-ă* popă	*-a* popa	*-i* popi	*-i* popii
G.D. *-ă* popă	*-i* popii	*-i* popi	*-lor* popilor

Substantive feminine

Singular		*Plural*	
Nearticulat	*Articulat*	*Nearticulat*	*Articulat*
N.Ac. *-e* vulpe	*-a* vulpea	*-i* vulpi	*-le* vulpile
G.D. *-i* vulpi	*-i* vulpii	*-i* vulpi	*-lor* vulpilor

N.Ac. -- basma	*-u-a* basmaua	*-le* basmale	*-le* basmalele
G.D. *-le* basmale	*-i* basmalei	*-le* basmale	*-lor* basmalelor
N.Ac. -- stea	*-u-a* steaua	*-le* stele	*-le* stelele
G.D. *-le* stele	*-i* stelei	*-le* stele	*-lor* stelelor
N.Ac.-- zi	*-u-a* ziua	*-le* zile	*-le* zilele
G.D. *-le* zile	*-i* zilei	*-le* zile	*-lor* zilelor
N.Ac.*-e* femeie	*-a* femeia	-- femei	*-le* femeile
G.D. -- femei	*-i* femeii	-- femei	*-lor* femeilor
N.Ac.*-e* câmpie	*-a* câmpia	*-i* câmpii	*-le* câmpiile
G.D. *-i* câmpii	*-ei* câmpiei	*-i* câmpii	*-lor* câmpiilor
N.Ac.*-ă* casă	*-a* casa	*-e* case	*-le* casele
G.D. *-e* case	*-i* casei	*-e* case	*-lor* caselor

Substantive neutre

Singular		*Plural*	
Nearticulat	*Articulat*	*Nearticulat*	*Articulat*
N.Ac.-- deal	*-u-l* dealul	*-uri* dealuri	*-le* dealurile
G.D. -- deal	*-u-lui* dealului	*-uri* dealuri	*-lor* dealurilor
N.Ac.-- pai	*-u-l* paiul	*-e* paie	*-le* paiele
G.D. -- pai	*-u-lui* paiului	*-e* paie	*-lor* paielor
N.Ac.*-u* tablou	*-l* tabloul	*-uri* tablouri	*-le* tablourile
G.D. *-u* tablou	*-lui* tabloului	*-uri* tablouri	*-lor* tablourilor
N.Ac.*-u* teatru	*-l* teatrul	*-e* teatre	*-le* teatrele
G.D. *-u* teatru	*-lui* teatrului	*-e* teatre	*-lor* teatrelor
N.Ac.*-u* studiu	*-l* studiul	*-i* studii	*-le* studiile
G.D. *-u* studiu	*-lui* studiului	*-i* studii	*-lor* studiilor
N.Ac.*-e* nume	*-le* numele	*-e* nume	*-le* numele
G.D. *-e* nume	*-lui* numelui	*-e* nume	*-lor* numelor

5. În enunț, substantivul poate intra în următoarele *relații sintactice*:

a) *În relația predicativă* (SB. ↔ P), în care poate ocupa funcția de *subiect* (SB. *Elevul* învață.) sau *nume predicativ* (n.p.: Știința înseamnă *putere*);

b) *În relația de subordonare* (R. ← S.), în care poate ocupa poziția de *regent*, iar subordonatul său este atribut sau prepoziție atributivă (*Cartea frumoasă / de citire / mea / de aici* etc. = substantiv ← atribut; *Cartea* pe care am citit-o pare interesantă = substantiv ← subordonata atributivă), sau poziția de *subordonat* când, în funcție de caracterul regentului, este *atribut* (A.: carte *de citire*), *complement necircumstanțial* (K.: bun *de gură*) sau *comlement circumstanțial* (C.: Sta *pe țărmul* mării);

c) *În relația apozitivă* (E.~ Ap.), în care poate ocupa fie poziția *termen explicat* (E.: *Ștefan cel Mare*, domnul Moldovei), fie poziția de *apoziție*;

d) În relația de subordonare cu dublu regent (R. n. ↖ S. d. ↙ R. v) poate ocupa fie poziția *regent nominal* (R.n.: *Alăuta* țipa speriată) fie poziția *subordonat* (S.d. Omul beat se crede *împărat*).

e) *În relația de coordonare* (C.1. + C.2. +...C.n.), poate ocupa oricare din poziții, dacă ceilalți termeni sunt substantive sau numerale, pronume, prepoziții. (Exemple: "Frumos era pe atunci: căci și *părinții* și *frații* și *surorile* îmi erau sănătoși." - I. Creangă; Erau *trei*, *patru* sau *mai mulți elevi*; Sunt vinovată *față de tine* și *de mama* ta; "Îi mai trântiră în cap *cu bolovani* și *cu ce-au mai apucat*." - I. Creangă).

6. Probleme de ortografie și de punctuație. În conformitate cu "Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române", (Edit. Academiei, Buc., 1983):

a) *Substantivele proprii* de orice fel se scriu cu inițială majusculă: nume de persoană (*Ion* - prenume, *Popescu* - nume, *Bibanul* - poreclă, *Tudor Arghezi* - pseudonim), nume proprii mitologice și religioase (*Zeus, Diana, Ra, Dumnezeu, Alah, Scaraotchi*), zoonime (*Grivei, Joiana, Mugur*), denumiri de astre și constelații (*Neptun, Pleiada*), toponime (*București, Franța, Dunărea, Carpați*), denumirile marilor evenimente (*Renașterea, Reforma*), denumiri de întreprinderi și instituții (*Întreprinderea "Faur" S.A., Institutul de Lingvistică, Electronica - S.A.*), numele operelor științifice, literare și de artă ("*Originea speciilor*" de Charles Darwin, "*Baltagul*" de M. Sadoveanu, "*Eroica*" de Ludwid van Beethoven), titlurile publicațiilor ("*Adevărul*" - ziar, "*România literară*" - revistă), numele mărcilor de produse industriale (*Snagov* - țigări, "*Arctic*" - frigider). Dacă denumirile unor publicații periodice, opere literare , științifice, artistice, precum și documente de importanță națională sau internațională cuprind mai multe cuvinte, se scrie cu inițială majusculă numai primul cuvânt: "*România liberă*", *Limba română* (revistă), *Simfonia fantastică* de Hector Berlioz, *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, *Regulamentul organic* etc.

Note: 1) Nu sunt nume proprii și deci nu se scriu cu inițială majusculă denumirile epocilor istorice și geologice (*antichitatea, mezozoicul*), numele de popoare (*român, francez, rus*), numele lunilor și zilelor săptămânii (*ianuarie, miercuri*), ale punctelor cardinale (*est, apus, occident*) și denumirile funcțiilor de stat, politice și militare (*vodă, han, rege, general, academician*).

2) Când punctele cardinale au semnificaţia unor toponime se scriu cu iniţială majusculă (călătorii în *Occident*). Abrevierile cardinale se scriu cu majusculă (*E, V, S, N*).

3) Numele proprii folosite ocazional ca nume comune se scriu cu majusculă (Am cumpărat un *Eminescu*. Am văzut la expoziţie doi *Brâncuşi*.).

b) *Substantivele compuse prin contopire*, comune sau proprii, se scriu într-un singur cuvânt: *botgros, vinars, anotimp, bunăstare, untdelemn, valvârtej, binecuvântate; Câmpulung, Vaideei, Delavrancea*;

c) *Substantivele compuse* ale căror componente păstrează o oarecare independenţă formală şi semantică, având individualitate morfologică, se scriu cu cratimă: *copil-minune, redactor-şef, locotenent - colonel, Aleodor - Împărat, Ştefan -Vodă, Sascut - Sat* (s. + s.); *floarea - soarelui, coada - calului, Piua - Petrii* (s. + s.G.); sânge - rece, rea - voinţă, Carul Mare (s. + adj.); *prim - ministru, triplu - salt* (num. + s.); *gură - de - lup, poale-n - brâu, Baia de Aramă, Curtea de Argeş* (s. + prep. + s.); *nu-mă-uita, zgârie-nori, papă-lapte, Strâmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră* (vb. + determinant); *du-te-vino, lasă-mă-să-te-las* (structură tip-frază), *după-amiază, După Deal*, (prep. + s.); *Izvorul de Jos, Crăciunel de Sus* (s. + prep. + adv.).

Notă: Numele geografice şi teritorial-administrative se scriu cu iniţială majusculă la toate cuvintele componente (în afară de cuvintele ajutătoare): *Munţii Apuseni, Bolintinul din Deal, Popeşti-Leordeni, Câmpia de Vest, Între Gârle, Orientul Mijlociu, America Centrală* etc.

d) *Substantivele compuse* ale căror componente se bucură de o independenţă formală şi semantică mai mare (numai nume proprii) se scriu fără cratimă: *Capul Nord, Calea Victoriei, Valea Prahovei, Marea Neagră, Anul Nou, Întâi Decembrie, Ziua Independenţei* etc.

Note: 1) Se scriu cu iniţială majusculă toate cuvintele care intră în componenţa substantivelor proprii comune, în afară de prepoziţii, conjuncţii şi articole: *Parlamentul României, Ministerul Învăţământului, Institutul de Lingvistică, Întreprinderea de Mecanică Navală Galaţi, Liceul Teoretic "Gh. Lazăr", Şcoala Normală din Bucureşti, Liceul Industrial de Telecomunicaţii, Şcoala Generală Nr. 114, Teatrul de Stat din Oradea, Uniunea Scriitorilor din România, Muzeul Literaturii Române, Mihnea-Vodă cel Rău* etc.

2) *Substantivele compuse* cu elemente savante de compunere se scriu într-un cuvânt: *autocritică, aerodrom, fotoreporter, microfoileton, porthartă, pseudosavant, semiconductor, trilogie*.

3) Se scriu cu iniţială mică termenii generici (*râu, munţi, lac, fluviu* etc.) care nu fac parte din numele geografice şi teritorial-administrative, fiind atribuiţi unei realităţi corespunzătoare sensului lor, fiind urmaţi de un substantiv (simplu, însoţit ori nu de determinanţi, sau compus) în forma de nominativ-acuzativ şi nefiind incluşi în denumirea oficială a unui stat: balta Călăraşi, băile Govora, bulevardul Nicolae Bălcescu, calea Floreasca, comuna Tudor Vladimirescu, fluviul Dunărea, munţii Carpaţi, pasul Bran, piaţa 1 Mai, râul Olt, strada Pictor Luchian, şoseaua Mihai Bravul, vârful Ciucaş etc.

4) Substantivele comune sau proprii compuse din abrevieri (iniţiale sau fragmente de cuvinte) combinate între ele sau cu cuvinte întregi se scriu într-un cuvânt: *elinvar* (= *el*asticitate *invar*iabilă), *Rompres* (= Agenţia *rom*ână de *pres*ă), *Plafar, ASCAR, Eurasia* (= *Eur*opa şi *Asia*). Substantivele proprii alcătuite din iniţiale ale unor cuvinte se scriu de regulă cu majuscule urmate sau nu de punct după fiecare iniţială: S.N. *C.F.R.* sau *CFR*, *O.N.T.* sau *ONT*, *U.N.E.S.C.O.* sau *UNESCO* etc.

5) Se scriu cu doi *i* la plural nearticulat substantivele din următoarele categorii: a) substantivele masculine terminate la nominativ sing. nearticulat în *-iu* (fiu - fii, vizitiu - vizitii) şi copil - copii (primul *i* este din rădăcina, iar al doilea *i* este desinenţa pentru plural); b) substantivele feminine terminate la nominativ nearticulat în *-ie* (copilărie - copilării, pălărie - pălării); c) substantivele terminate la nominativ sing. nearticulat în *-iu* (exerciţiu - exerciţii, consiliu - consilii, serviciu - servicii).

- Articulate hotărât, aceleaşi substantive primesc articolul în acord cu genul: *-i* la masculin (deci apar trei *i*: copii*i*, vizitii*i*, fii*i*, geamgii*i*) şi *-le* la feminin şi neutru (deci: pălării*le*, podgorii*le*, consilii*le*, exerciţii*le*).

- În cazul substantivelor masculine terminate în *-u* (codru, socru, cioclu, lotru), forma N. Ac. plural articulată se deosebeşte de cea nearticulată numai în scriere (nearticulat: codri, socri, ciocli, lotri; articulat: codrii, socrii, cioclii, lotrii). În rostire nu apar diferenţe. În caz că apar ezitări asupra formei corecte, substituim cuvântul printr-un substantiv feminin (neutru). De exemplu: *Codrii* (pădurile) îmbrăcaseră straie de aramă. Mi-am vizitat *socrii* (neamurile), dar: Prin *codri* (păduri) şuiera un vânt îngheţat. Azi am fost la *socri* (neamuri).

- Articolul hotărât *-l* (la N. Ac. sing. al substantivelor masculine şi neutre) nu se rosteşte de obicei, deşi este notat în scriere; aşadar scriem: *omul, unchiul, ariciul, acul, chibritul* etc., dar rostim: *omu, unchiu, ariciu, acu, chibritu* etc. Începătorii şi cei neatenţi sunt tentaţi să noteze grafic pronunţia (omu, unchiu etc.) ceea ce constituie greşeală ortografică.

- Substantivele feminine terminate în *-ie* (rostit: *i-ie*) se modifică diferit la G.D. sing,. după cum sunt sau nu articulate hotărât. Comparaţi: N. Ac. bucurie, melodie, mândrie; G. D. (unei) bucur*ii*, melod*ii*, mândr*ii*; N. Ac. bucuria, melodia, mândria; G. D. bucuri*ei*, melodi*ei*, mândri*ei*.

6. Vocativul se caracterizează prin topica mobilă şi prin intonaţie specială; acestea se reflectă în scriere prin punctuaţie: substantivele la vocativ sunt izolate prin virgulă sau prin semnul exclamării. Exemple: "Să nu-ţi închipui, *amice*, că am copiat această istorioară..." (Al. Odobescu); "Ia ascultă, *băiete*!" (Al. Odobescu); "*-Drăguţule bace*, / Dă-ţi oile-ncoace." (Mioriţa); "*-Domnule*! strigă impegatul." (I.L. Caragiale).

7. Valori expresive ale substantivului

a) *Substantivul este frecvent întrebuinţat în descrieri şi portrete*, adică în expuneri prin care se încearcă fixarea unui moment al realităţii labile. De ex.: "Atunci intră *în colibă* şi pe *capătu*-unei *laiţe* / Lumina cu *mucul* negru într-un *hârb* un roş *opaiţ*; / Se coceau pe *vatra* sură două *turte* în *cenuşă*, / Un *papuc* e sub o *grindă*, iar altul după *uşă*". (M. Eminescu); "Era în adevăr, un biet *coconaş* galben ca de *ceară*, cu *gene* roşii şi cu *ochii* pătaţi. Purta o *bărbiţă* blondă, ascuţită, cu *fire* veştede." (H. Papadat-Bengescu).

b) *Substantivele provenite din adjective şi adverbe* au, de regulă, sensuri abstracte şi sunt utilizate în expuneri teoretice sau apar în maxime şi proverbe: "*Frumosul* este spendoarea *realului*" (T. Vianu); *Binele* aşteaptă şi *răul*. (Proverb). Când astfel de

substantive se referă la oameni sau la însuşiri concrete ale obiectelor atunci devin plastice, evocatoare: *Frumosul* la *frumos* trage, dar noi, *sluţii*, ce vom face? *Scumpul* mai mult păgubeşte şi *leneşul* mai mult aleargă. (Proverb); "*Verde* crud, *verde* crud .../ Mugur alb, şi roş şi pur, / Vis de-*albastru* şi de-azur, / Te mai văd, te mai aud." (G. Bacovia).

c) *Substantivele provenite din infinitiv lung* şi din supin au în general sensuri abstracte şi sunt folosite în expuneri teoretice: "*Însuşirea* activă a cunoştinţelor, *priceperilor* şi *deprinderilor este o cerinţă de baza a învăţământului modern*."

d) *Multe substantive compuse*, mai ales formaţiile care au ca punct de plecare o figură de stil, sunt expresive: *coada-şoricelului* (metaforă), *coate-goale*, *maţe-fripte* (epitete), *zgârie-nori, pierde-vară* (hiperbole).

e) *Locuţiunile substantivale* sunt mai expresive decât substantivele simple, corespondente. Comparaţi: *părere de rău şi regret, nod în papură* şi *cusur*. Observaţi efectul şi în contextul: "Cum n-oi mai fi pribeag / De-atunci înainte, / M-or troeni cu drag / *Aduceri-aminte*." (M. Eminescu).

f) *Schimbarea genului substantivului* (fie o formă învechită sau populară, fie o formă creată intenţionat) este expresivă. Ex.: "Când s-a ivit un vultur, pe cer te-ai vrut *hultan*, / Să zbori şi tu în slavă ca el, fudulă ţaţă." (T. Arghezi).

g) *Întrebuinţarea singularului* în locul pluralului aşteptat, şi invers, este expresivă. Ex.: *Banul* deschide uşile fără chei. *Ciocoiul* e ca răchita, de ce-l tai de ce răsare. (Proverbe); "Mă trezii peste puţin cu Pisicuţa cu tot în inima unor *codri* de două ori seculari." (C. Hogaş).

h) *Ideea de plural poate fi sugerată şi printr-o construcţie bazată pe repetiţie*, construcţie expresivă: *Corb la corb* nu-şi scoate ochii, *Deal cu deal* se întâlneşte, dar *om cu om*. (Proverbe) "La un semn, un ţărm de altul, legând *vas* de *vas* se leagă / Şi în *sunet* de *fanfară*, trece oastea lui întreagă." (M. Eminescu)

i) *Construcţiile prepoziţionale echivalente cu un genitiv sau dativ* sunt mai expresive decât echivalentele lor: "Inima *de vânzător* e venin otrăvitor." (Proverb); "Domnul laudă pe comisul său cu plăcere, iar *spre Jder* cel mititel surâse în treacăt." (M. Sadoveanu); "Mări, se vorbiră, / şi se sfătuiră / Pe l-apus *de soare* / Ca să mi-l omoare / Pe cel moldovean" (Mioriţa); "*La cuptorul* cald puţine lemne trebuiesc." (Proverb).

§ 8. ADJECTIVUL

a) **Adjectivul** este o parte de vorbire flexibilă, cu înţeles lexical deplin, care exprimă însuşiri, calităţi şi caracteristici ale obiectelor.

Adjectivul *se poate referi* la:

- *proprietăţile obiectelor* care decurg din structura lor (plop *înalt*, lemn *scurt*, copac *gros*, nuia *subţire*, piatră *grea*, fulg *uşor*, frunză *verde*, fructe *coapte*) sau care le sunt *atribuite* (gândire *înaltă*, privire *scurtă*, obraz *subţire*, casă *grea*, viaţă *uşoară*, bărbat *verde*, minte *coaptă*);

- *la materia din care sunt făcute obiectele* (pod *metalic*, material *lemnos*, teren *nisipos*);

- *la elementele constitutive* ale unei colectivităţi (cerc *studenţesc*, corp *profesoral*, grup *şcolar*);

- *la posesor, origine, secţiune* (iniţiativă *studenţească*, casă *ţărănească*, peisaj *urban*, combinatul *gălăţean*, floare *mirositoare*, apă *curgătoare*) etc.

Aşadar, adjectivul se bucură de *autonomie lexicală şi semantică*. Trebuie totuşi observat faptul că adjectivul nu poate apărea în vorbire decât prin referire la obiect (obiectul fiind prezent sau implicit. Exemplu: Un cântec *frumos*. /- Cum a fost cântecul? - *Frumos*!).

Notă: *Adjectivele pronominale* sunt provenite din pronumele de întărire, posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărâte şi negative care exprimă ideea de identitate, de posesie, de apropiere sau de depărtare etc. numai când determină substantive cu care se acordă în gen, număr şi caz.

b) ***Clasificarea adjectivelor***:

- *După structura morfematică*: a) *adjective simple* (*bun, rău, frumos, mic, des* etc.), b) *adjective compuse* (*galben-auriu, binefăcător, antonpannesc* etc.), c) *locuţiuni adjectivale* (sunt izolări sintactice permanente, care îndeplinesc funcţia unui adjectiv): scriitor *de geniu*, politician *de frunte*, om *de treabă*, cal *cu nărav*, om *cu sânge rece*, om *în toată firea*, om *o dată şi jumătate* etc. (unele locuţiuni au devenit adjective propriu-zise: *cuminte, cumsecade*);

- *După criteriul flexionar*: a) adjective cu *patru* forme (grupa I: sg. m., f./pl.m., f./: alb, albă / albi, albe; negru, neagră / negri, negre; banal, banală / banali, banale;

b) adjective cu *trei* forme (*grupa a II-a*: sg.m., f./pl.m. şi f.): adânc, adâncă / adânci; nou, nouă / noi; cenuşiu, cenuşie / cenuşii; ascultători, ascultătoare/ascultători;

c) adjective cu *două* forme (*grupa a III-a*): sg.m., f./pl.m.f. şi sg.m./sg.f.): limpede/limpezi; vechi/veche; gălbui/gălbuie;

d) adjective cu *o singură* formă (*grupa a IV-a*: invariabile: ferice, sagace, rapace, tenace, aşa, gri, sadea.

c) **Categoriile morfologice** ale adjectivului sunt: *genul, numărul, cazul* şi *comparaţia*.

- *Genul, numărul* şi *cazul* adjectivului *sunt aceleaşi cu ale substantivului* pe care îl *determină* (camaşă *albă*, perete *alb*, cămăşi *albe*, pereţi *albi*), *indirect* (camaşa este *albă*, peretele este *alb*; zăpada a căzut *albă*) sau cu ale substantivului la care se referă (Din *leneş şi neastâmpărat* a ajuns harnic şi cuminte. De *alb* ce era îţi lua ochii - aici adjectivele *leneş, nestâmpărat, alb* se referă la un substantiv.). *Concordanţa formală* a adjectivului în gen, număr şi caz cu substantivul pe care-l determină sau la care se referă se numeşte *acord*.

- *Opoziţiile formale* de gen, număr şi caz sunt realizate prin *desinenţe şi alternanţe*.

- *Genul* este marcat prin *desinențe*: masculin *-u* (neutru), *-u semivocalic* (cenușiu), *-e* (limpede) și ∅ (atent, lung, vesel, vechi); feminin *-ă* (neagră, atentă, lungă, veselă), *-e* (greoaie, bălaie, veche).

Note: 1) Adjectivele masculine cu desinența *-e* au aceeași formă și la feminin: *verde, limpede*.

2) Pentru genul neutru adjectivele nu cunosc distincții formale; distincția se realizează prin opoziția de singular masculin / plural feminin (creion *negru* / creioane *negre*).

Genul este marcat și prin *alternanțe fonetice* (vocalice în tema adjectivelor: negru/ neagră, copilăros/copilăroasă, rău/rea.

- *Numărul* este marcat prin *desinențe*: la singular sunt desinențele amintite anterior; *la plural masculin*: *-i* (negri), *-i semivocalic* (cenușii), *-i* (atenți, veseli, limpezi) și ∅ (dragi, mici), la *plural feminin*: *-e* (negre, atente), *-i* (limpezi), *-i semivocalic* (cenușii) și ∅ (vechi, mici). Opoziția de număr este marcată și prin *alternanțe* (vocalice și consonantice) în tema adjectivelor: frumos/frumoși, viteaz/viteji/vitează/viteze, tânăr/tineri, înalt/înalți, fix/ficși etc.

- *Formele cazuale* ale adjectivului au aceleași caracteristici ca ale substantivului.

- *Cazul* este marcat la G.D. singular feminin *-e* (N.Ac. camașa albă, G.D. cămășii albe) și *-i* semivocalic (N.Ac. culoarea cenușie, G.D. (unei) culori cenușii) sau *-i* (N.Ac. apa mare, G.D. (unei) ape mari); pentru vocativ, la singular masculin: *-e* (scumpe prieten), *-ule* (inimosule vecin) și la plural pentru toate genurile *-lor* (frumoaselor câmpii), dacă adjectivul precedă substantivul.

Note: 1) De regulă, adjectivul stă după substantiv (iarba *verde*, drum *lung*, casa *veche*).

2) Uneori, adjectivul stă înaintea substantivului, dacă se consideră mai importantă evidențierea caracteristicii, fără ca acesta să modifice sensul adjectivului. Totuși, în câteva cazuri antepunerea adjectivului îi modifică sensul: o casă *nouă* (= construită recent), o *nouă* casă (= altă casă).

3) Adjectivul care precedă un substantiv articulat hotărât primește articolul hotărât: pădurea frumoasă/ frumoasa pădure, pădurile frumoase/ frumoasele păduri. Dacă substantivul este însă determinat și de un adjectiv pronominal demonstrativ, relativ sau nehotărât, atunci articularea hotărâtă nu este posibilă: *această* frumoasă pădure.

4) Adjectivele articulate folosite singure devin substantive: Omul *obraznic*/ *Obraznicul* manâncă praznicul; Lucrurile *cele bune*, lucrurile *cele rele*/ *Cele bune* să s-adune, *cele rele* să se spele; Un om *bogat*./ Când moare *un bogat*, săracul fluieră.

Chiar nearticulate, adjectivele determinate de numerale sau adjective pronominale devin substantive: Un nebun aruncă o piatra în baltă și *zece înțelepți* n-o pot scoate. *Fiecare sfânt* trage cu mâna către el.

5) Adjectivele la vocativ, folosite ca termeni de adresare, au valori apropiate de ale sunstantivului: *iubitule! tinere! scumpo!*

6) Clasa adjectivelor se îmbogățește prin derivarea improprie a unor cuvinte din alte clase morfologice, de regulă din clasa verbului (participii și gerunzii): Un gând *ascuns*. Friptură *arsă*. Mână *tremurândă*. Chip *suferind*.

d) ***Gradele de comparaţie ale adjectivului*** sunt trei: *pozitiv* (caracteristica obişnuită a obiectului nu este comparată), *comparativ* (aceeaşi caracteristică a două obiecte este comparată) şi *superlativ* (caracteristica obiectului apare - pozitiv sau negativ - cu maximă intensitate).

Pentru a marca gradele de comparaţie sunt folosite diferite *morfeme*:
- la gradul *pozitiv*: morfemul ∅ (om *bun*, prieten *credincios*, copil *drag*, stofă *bună* etc.).
- la gradul *comparativ de superioritate* morfemele: *mai, tot mai; comparativ de egalitate: tot aşa (de), tot atât (de), la fel (de), deopotrivă (de); comparativ de inferioritate: mai puţin.*

Notă: Într-o comparaţie sunt doi termeni; al doilea termen (cu care se face comparaţia) poate lipsi, este implicit, dar, dacă există, atunci este legat de primul termen prin adverbe cu valoare de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *dacât, ca (şi), în comparaţie cu, faţă de.* Al doilea termen lipseşte în mod necesar dacă comparativul de superioritate este exprimat cu ajutorul lui *mai* însoţit de diferite compliniri: *mereu mai, tot mai, din ce în ce mai*, indicând o intensificare treptată a caracteristicii.

- La *gradul superlativ relativ* morfemele: cel/cea/cei/cele mai (*pozitiv*) sau cel mai puţin (*negativ*) şi *superlativ absolut*: foarte, tare, mult etc.

Note: 1) În cazul superlativului relativ, caracteristica este evidenţiată prin comparaţie cu alt termen, care poate lipsi sau poate exista. Dacă termenul (aflat de regulă la plural) există, atunci se leagă prin prepoziţiile: din, dintre (Cel mai bun *dintre* elevii ...).

2) Pentru a exprima superlativul absolut există o gama foarte variată de mijloace afective:

- utilizarea unor procedee populare, cu intenţii stilistice: *mult, prea* (*Mult bogat* ai fost odată, *mult* rămas-ai tu *sărac*. A fost odată ca-n poveşti ... O *prea frumoasă* fată .. - Eminescu);
- prefixul *stră-* (*stră*veche);
- pseudoprefixele neologice: *extra-*, *super-*, *hiper-*, *arhi-*, supra-, ultra- (*extra*fin, *super*elegant, *hiper*sensibil, *arhi*aglomerat, *supra*plin, *ultra*retrograd);
- sufixul *-isim* (rar*isim*);
- adverbe care conţin ideea de superlativ + prepoziţia *de* (*grozav de, straşnic de, nemaipomenit de, formidabil de* etc.);
- unele adjective, adverbe şi substantive devenite mijloace de exprimare a intensităţii: *putred de* bogat, *fript de* sărac, frumoasă *rău*, *foc de* scumpă, beat *criţă* ect.;
- construcţii cu unele locuţiuni adverbiale: blând *din cale-afară*, *cu totul şi cu totul* de aur;
- repetarea adjectivului: *mare, mare* cât un munte; cale *lungă, lunga*;
- înlocuirea adjectivului cu un substantiv având acelaşi radical: *bunătate de* om;
- repetarea substantivului derivat de la adjectiv, la genitiv plural: *frumoasa frumoaselor*;
- lungirea şi repetarea sunetelor: *buună treabă! rrău! mmizerabil!*

Sunt şi adjective care *nu au grade de comparaţie*:

- Adjectivele care conţin ideea de comparativ (problemă *majoră*, copil *major*, copil *minor*, idee *superioară*, curs *inferior*, discuţie *anterioară*, rezolvare *ulterioară*, nivel *optim*, ţel *suprem*, *ultimul* mohican, cerinţe *minime*);

- Adjective care exprimă caracteristici ce nu pot fi comparate: *complet, întreg, unic, etern, oral, viu, mort, perfect, desăvârşit, pulmonar, endemic* etc.

e) *Funcţii sintactice în propoziţie*:

- *Adjectivul şi locuţiunea adjectivală* contractează următoarele funcţii sintactice: atribut (*Gânduri multe*, fără treabă, dovedesc o *minte slabă*. Om *cu dare de mână*. *omul cel mai iscusit* uneori e păcalit.), *nume predicativ* (Omul e *mai slab* ca oul şi *mai tare* ca fierul. Omul pătit e *mai învăţat*. Omului toate îi sunt *cu putinţă*), *complement* (*Din bun* se face şi bun, şi rău, ca din lemn, şi cruce, şi măciucă. *Din leneş* şi *neastâmpărat* a ajuns harnic şi cuminte.), *complement circumstantial* (Lupului îi scăpărau ochii ... *de flamând*. - I. Creangă; *De frumoasă* e frumoasă, numai că-i şi lenevoasă.), *apoziţie* (Era un bărbat adevărat, adică *omenos, viteaz* şi *cinstit*.), *subordonat cu dublu regent* (Asfaltul strălucea *ud* de ploaie).

Notă: *Adjectivul*, în orice funcţie sintactică, *se acordă* cu substantivul existent sau implicit. *Locuţiunea adjectivală*, neavând categoriile morfologice de gen, număr şi caz, *aderă* la substantivul existent sau implicit.

f) *În enunţ adjectivul apare în următoarele relaţii* sintactice:

- *În relaţia predicativă* (invarianta SB ↔ P.n.) poate ocupa poziţia de *nume predicativ* (n.p.): Elevul este *cuminte, stăruitor* şi bun coleg.

- *În relaţia de subordonare* (R. ← S.) poate ocupa poziţia de regent (R.), subordonatul său fiind un complement (*alb la faţă plin de speranţe*, document *descifrabil de iniţiaţi*) sau o completivă (Eşti *convins că nu ai pierdut timpul degeaba*.), un circumstanţial (cale *lungă cât o zi de post, mai dulce ca mierea, cel mai cuminte dintre toţi, slabi de minte, dar tari de vârtute*), sau o subordonată circumstanţială (Părea *necăjită, fiindcă prima ei experienţă dăduse greş. E slab, de-i numeri coastele*.) şi poziţia de subordonat; în acest caz este *atribut* (A.), dacă regentul este un substantiv sau un pronume (*apă limpede, glas vesel*) şi este *complement* (K.) sau *circumstanţial* (C.) dacă regentul este un verb, interjecţie, adjectiv sau adverb. (Din *şovăielnică* devine *fermă*. *Îi tremurau* genunchii *de obosit* ce era).

- *În relaţie apozitivă* (E.~Ap.) poate ocupa simultan ambele poziţii: *termen explicat* (E.) şi *apoziţie* (Ap.) (Paiele erau *jilave, adică umede*.) sau numai poziţia de termen *explicat* (E.) (Timpul era *autoritar, adică nu-i plăcea să fie contrazis*).

- *În relaţia de subordonare cu dublu regent* (R.n. / R.v.) ← S.d. poate ocupa numai poziţia de *subordonat* (S.d.): *Razele* soarelui *străbăteau slabe* printre crengi.

- *În relaţia de coordonare* (C.1+C.2+...C.n) poate ocupa oricare din poziţii (Elev *cuminte, sârguitor şi stăruitor* la nevoie. Floare *frumoasă, dar nefolositoare*).

g) *Valori expresive:*

Adjectivul este întrebuinţat mai ales ca epitet (atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar) pentru a reliefa caracteristica unui obiect: "şi se târa poporul *mut* de umbre,/ *Neputinciaosa* ceaţă de-ngropare". (O.Goga); "E-o noapte *udă*, *grea*, te-neci afară/ Prin ceaţă-*obosite*, roşii, fără zare/ Ard, *afumate, triste* felinare/Ca într-o casă *umedă, murdară*" (G. Bacovia). Adjectivele antonime sunt întrebuinţate pentru a realiza *antiteza* - mijloc de evidenţiere a elementelor caracteristice prin alăturarea contrariilor: Iedul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băţ de *obraznici* ce erau, iară cel mic era *harnic* şi *cuminte*" (I. Creangă).

Efecte de insistenţă se realizează prin *repetarea* adjectivului "*Singuri* cei mari judecători, *singuri* pârâşi şi *singuri* plinitori legii" (Gr. Ureche).

Au valoare expresivă: a) toate construcţiile afective ale superlativului absolut: "Era un vis misterios şi *blând din cale-afară*."(M. Eminescu); b) construcţii cu adjective, care, de fapt, nu au grade de comparaţie (Ăsta e *cel mai întreg la minte* dintre toţi.); c) locuţiunile adjectivale ("I-au scos straiele de filozof, care, cum se ştie, sunt straie *de puţin preţ / = modeste.* / Lăsaţi împăratului cununa sa *fără de prihană*."/ = *pură, curată* / M. Sadoveanu).

h) *Probleme de ortografie*

- În parte, problemele de ortografie ale adjevtivului sunt comune cu ale substantivului (vezi: substantive la plural articulate şi nearticulate, substantive feminine în *-ie*).

- *Adjectivele compuse* prin contopire (elementele componente şi-au pierdut independenţa formală şi semantică) se scriu într-un cuvânt: *codobelc, răuvoitor, atotştiutor, nemaivăzut, cuminte, cumsecade* etc.

- Adjectivele compuse, ale căror elemente mai păstrează o anumită independenţă formală şi semantică, se scriu cu liniuţă de unire: (valori) *instructiv-educative*, (substanţe) *dulci-amare*, (dicţionar) *latin-român*, (creion) *albastru-deschis* (*adj.+ adj*); (roman) *nou-apărut*, (ideea) *sus-amintită*, *aşa-zisa* (invenţie), (clădire) *propriu-zisă* (*adv.+adj*); (continent) *nord-american*, (dialecte) *sud-dunărene* (*s.+adj.*).

- Adjectivele compuse cu ajutorul vocalei-element de compunere *-o* se scriu cu liniuţă de unire: (proces) *fizico-chimic*, (roman) *ştiinţifico-fantastic*, (institut) *medico-farmaceutic*, (protocol) *româno-francez*. Fac excepţie: *macedoromân, dacoromân, istroromân, meglenoromân* - scrise într-un singur cuvânt, potrivit tradiţiei.

- Adjectivele cu elemente de compunere savante se scriu într-un singur cuvânt: *agroalimentar, balneoclimateric, electromagnetic, legumicol, semicircular, termoizolant.*

- Opoziţiile de gen şi număr marcate prin alternanţe vocalice de tipul *o* /*oa*, *e* /*ea* sunt caracteristice mai ales pentru adjectivele din vechiul fond: zgârci*o*b /zgârci*oa*bă, bond*o*c/bond*oa*că, ner*o*d/ner*oa*dă, slăbăn*o*g/slăbăn*oa*gă, dom*o*l/dom*oa*lă, şchi*o*p/ şchi*oa*pă, uş*o*r/uş*oa*ră, bărb*o*s/bărb*oa*să, net*o*t/net*oa*tă, pr*o*st/pr*oa*stă etc.; într*e*g/ într*ea*gă, românesc/român*ea*scă, d*e*s/d*ea*să, n*e*gru/n*ea*gră. La acestea se adaugă adjectivele derivate cu sufixele *-tor* (evoca*tor*/evocat*oa*re), *-os* (faim*os*/faim*oa*să) şi *-ior* (bătrâ*ior*/bătrâ*ioară*, bolnăv*ior*/bolnăv*ioa*ră), precum şi adjectivele cu valoare de

comparativ: *superior, inferior, exterior, interior, anterior, posterior* (comparative latineşti). Alternanţele menţionate nu sunt caracteristice adjectivelor neologice: recipr*o*c/recipr*o*că (la fel: echivoc, comod, amorf, autonom, policrom, frivol, autohton, aton, omofon, incolor, inodor, sonor, major, minor, poliglot, anost, blond, vagabond etc.), totuşi, pot fi întâlnite şi în astfel de cazuri: anal*o*g/anal*oa*gă (la fel: omolog, econom, fanfaron, miop etc.). De asemenea, o excepţie reprezintă adjectivele neologice în *-tor*: evocat*o*r/evocat*oa*re.

- Adjectivele care precedă substantivele articulate hotărât primesc articolul substantivului (hârti*a* albă/alb*a* hârtie), (ap*ă* mare/mare*a* apa).

§9. NUMERALUL

a) **Numeralul** este partea de vorbire flexibilă, cu înţeles lexical deplin, care exprimă un număr abstract (*doi + doi = patru*) sau concret (*doi/elevi, zece mere*) şi ordinea numerică a obiectelor (*al treilea/copac, a treia/casă*).

Notă: Principala caracteristică semantică a numeralului este aceea că *exprimă ideea de număr încadrat într-o serie. Elementele* (=numere) seriei dispuse spaţial sau temporal se repetă la intervale egale: *1... 2 ... 3 ...* etc., *primul ... al doilea ... al treilea ...* etc.

Numeralele ar putea fi definite şi ca nume ale unor mulţimi exacte şi precise, de exemplu *doi, zece, sută* - nume ale unor mulţimi cu două, zece, o sută de elemente, spre a le deosebi de substantivele care denumesc mulţimi neprecise, inexacte: *mănunchi, smoc, grămadă* etc.

După structura morfematică, numeralele sunt ***simple*** (doi, cinci, primul, al treilea) şi ***compuse*** (doisprezece, cincizeci şi patru, al treizecilea); *după sens*: ***cardinale*** (exprimă un număr abstract sau concret: doi, cinci/băieţi) şi ***ordinale*** (exprimă ordinea numerică a obiectelor: a şaptea/artă).

Numeralele cardinale sunt: ***cardinale propriu-zise*** (exprimă o noţiune strictă: sunt *cinci* degete la o mână), ***colective*** (numărul este considerat ca un grup: *amândouă* mâinile, au plecat *tusşase*), ***fracţionare*** (exprimă o parte dintr-un întreg: *doimea* e mai mare decât *pătrimea*), ***multiplicative*** (exprimă creşterea cantitativă determinată a obiectelor şi actiunilor: munceşte cu forţe *înzecite*, a câştigat *dublu*), ***distributive*** (exprimă repetiţia obiectelor: merg *câte doi*), ***adverbiale*** (exprimă o repetiţie: a dat examenul *de două ori*).

a) ***Numeralul cardinal propriu-zis*** este *simplu* (numeralele de la *unu la zece*; sută, mie, milion, miliard şi compuse cu *unu* şi *doi* sunt de fapt substantive / au gen propriu, pot fi articulate, se declină, au, în general, flexiunea substantivelor / *care denumesc un număr precis*) şi *compus*. Numeralele compuse: de la *11* la *19* se construiesc prin contopirea (numeralele 1-9 + *spre* + *zece*, deci: unsprezece, treisprezece etc., dar *pai*sprezece, *şai*sprezece), numeralele de la *20* la *90* din zece în zece - prin contopire (numeralele 2-9 + zeci, deci douăzeci, treizeci, şaizeci); de la *20* la *100* - prin joncţiune (cu *şi*, deci: douăzeci şi patru, patruzeci şi doi); de la *100* la *10.000*

- prin juxtapunere (deci: două sute, cinci sute patruzeci şi şase, două mii două sute opt), iar mai departe prin joncţiune (cu *de*, deci: douăzeci de mii, patru sute de mii).

Numeralul cardinal propriu-zis cunoaşte opoziţii de gen şi de caz (se declină). *Genul* se explică prin referire la substantivele pe care le determină sau pe care le subînţelege (doi/oameni; două/case). Au forme proprii de gen numeralele: unu(l)/una; un (om)/o (casa) şi doi/două, precum şi compusele acestora: doisprezece/douăsprezece; douăzeci şi doi/ douăzeci şi două; la celelalte genul este marcat prin articol demonstrativ: cei trei/cele trei, cei şapte/cele şapte; cei patruzeci/cele patruzeci.

Cazul este marcat prin forme proprii numai la numeralul unu(l): N.Ac. unu(l)/una; un (om)/o (casă), G.D. unuia/uneia; unui (om)/unei (case). La celelalte numerale este marcat prin articol demonstrativ: N.Ac. cei/cele şapte, G.D. celor şapte.

Note: 1) Cazul mai poate fi exprimat şi cu ajutorul prepoziţiei *a* (Greşelile *a doi* dintre elevi ne mâhnesc) pentru genitiv şi al prepoziţiei *la* (Nu pot da învoire decât *la patru* dintre voi) pentru dativ.

2) Numeralele se pot substantiviza şi atunci pot primi uneori articol nehotărât (Ai capătat *un patru, un zece*) sau hotărât (*Optul* este mai mare decât *şaptele*; *Unsprezecele* bucureştean a obţinut victoria).

Numeralele se comportă ca substantivele când sunt întrebuinţate singure (Cu mine se fac *zece*. Dorinţa *celor trei* trebuie respectată. Le-am cunoscut *pe cele două*.) şi ca adjectivele când determină (şi se acordă cu) un substantiv (A construit *două* case. A cumpărat *cinci* bucăţi).

Note: 1) Când sunt întrebuinţate cu valoare abstractă, numeralele nu se articulează; în consecinţă, *unu* se foloseşte în contexte de tipul: *unu + unu = doi*; *unul, una* - când au valoare pronominală (*unul* din cei şapte, *una* din două); *un, o* - când au valoare adjectivală (A cules *un* hectar de porumb. Mai are de cules *trei*. - Distincţia faţă de articol şi de adjectiv nehotărât se realizează prin opoziţie, în contextul dat: un/trei).

2) Substantivele care însoţesc numeralele cardinale de la 20 în sus se leagă de acestea prin prepoziţia *de* (optzeci şi două *de* kilograme, o sută patruzeci şi opt *de* candidaţi pentru treizeci şi şase *de* locuri).

Numeralele pot avea valori *precise* de întrebuinţare, adică numeralele singure sau construcţiile în care sunt incluse exprimă sensuri precise sau un număr precis. De ex.: numere matematice (*Trei* ori *trei* fac *nouă*); numere concrete (Din *unsprezece* jucători au fost eliminaţi *doi*); numere absolute (Suntem în anul 1996). Uneori, există tendinţa de folosire a numeralelor cardinale în locul numeralelor ordinale (capitolul nouă, pagina optsprezece, etajul patru). Au sensuri *neprecise* când exprimă o aproximaţie numerică (vreo trei, câteva sute, cam zece, de la patru), depăşirea cifrei rotunde (peste o sută, o sută şi ceva) sau neîmplinirea cifrei rotunde (sub o sută, mai puţin de o sută, o sută minus ceva).

b) ***Numeralele colective*** exprimă ideea de grupare a obiectelor. Ele sunt *simple* (amândoi, ambii) şi *compuse*. Cele compuse se formează fie din *tus* (provenit din *toti*)

+ *numeral cardinal* (tustrei, tusşase), fie din adjectivul nehotărât *câte*+(*şi*)+*numeral cardinal* (câte(şi)trei, câte(şi)şase).

Nota: Ideea de grupare se poate exprima şi prin grupul nominal: adjectiv pronominal *toţi, toate* + numeral cardinal (toţi trei, toate patru), precum şi prin unele substantive (*pereche, duzină*) sau adjective (*geamăn*).

Numeralele colective cunosc opoziţia de gen: numai la amândoi/ amândouă, ambii/ ambele, tustrei/ tustrele, câteşitrei/câteşitrele; la celelalte nu este marcat, şi de *caz*: numai la amândoi (N.Ac. amândoi/ amândoua; G.D. amânduror(a) şi ambii (N.Ac. ambii/ ambele; G.D. ambilor/ambelor); pentru celelalte cazul este exprimat (popular) cu ajutorul prepoziţiei *la* pentru G.D. (casele *la câteşitrei* erau părăginite. Le-am dat învoire *la tuspatru*).

Numeralele colective au valoare de substantiv când sunt întrebuinţate singure (*Amândoi* vom merge-n lume. - M. Eminescu). şi de adjectiv când determină (şi se acordă cu) un substantiv (*Tustrei* feciorii babei umblau în cărăuşie. - I. Creangă).

c) ***Numeralele fracţionare*** exprimă ideea de parte sau de fracţiune dintr-un întreg sau grup unitar. Se formează prin derivare de la numeralele cardinale propriu-zise cu sufixul *-ime*: doime, pătrime, zecime. Ele sunt de fapt *nume* ale fracţiilor şi deci au valoare de substantiv (au gen propriu, pot fi articulate, se declină).

Note: 1) Ideea de fracţiune se mai exprimă şi prin substantivele: *jumătate, sfert*.
2) În matematici sunt uzuale formaţii de tipul: *a patra parte* (dintr-un întreg), *două a treia* sau *doi pe trei, cinci la sută*.

d) ***Numeralele multiplicative*** exprimă creşterea cantitativă, proporţională şi precisă (prin înmulţire) a unui obiect sau a unei acţiuni. Ele se formează de la numeralele cardinale: prefixul *în* + *numeral* + sufixul *-it*: *încincit, înzecit, înmiit* şi par nişte participii ale unor verbe derivate cu prefixul *în-* de la numeralul cardinal corespunzător: *zece* > *a înzeci* > *înzecit*. Astfel de numerale au valoare de adjective (se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul: cu puteri *înzecite*), de adverb (sunt invariabile când determină un verb: O să-ţi întoarcem *întreit*) şi de substantiv (se articulează hotărât: *Întreitul* sumei este mai mare decât *îndoitul* ei).

Notă: Cu aceeaşi valoare de numeral multiplicativ sunt folosite: *dublu, triplu, cvadruplu, chintuplu*.

e) ***Numeralele distributive*** exprimă repartiţia precisă a obiectelor în timp şi spaţiu. Ele se formează cu ajutorul adverbului *câte* de la numerale cardinale: câte unu(l), câte doi, câte patru. Au valori de adverb (Merg pe stradă *câte patru*/ sau *patru câte patru*), de adjectiv (*Câte două* mere la fiecare) şi de substantiv ("*Câte trei* se sculau să spuie ce ştiu." - B. St. Delavrancea).

f) ***Numeralele adverbiale*** arată de câte ori se repetă sau de câte ori o caracteristică este superioară sau inferioară faţă de alta. Se formează din: prepoziţia *de* + numeral

cardinal + substantivul *ori*: de trei ori , de patru ori etc.; capul de serie este *o dată*. Ele au valoarea de adverb (Am citit *o dată*, *de două ori* şi n-am înţeles).

Note: 1) *O dată* se poate confunda cu substantivul *o dată* şi adverbul *odată*; contextul ne ajută să le distingem: Ţi-am scris *o dată* (nu de două ori). - numeral; Am scris *o dată* memorabilă în carnet. - substantiv; Ti-am scris *odată* (= cândva), dar am uitat când. - adverb.

2) Sunt şi locuţiuni adverbiale cu aspect ordinal de tipul *prima* / sau *întâia(şi)* / *dată, a doua oară*, sinonime în unele contexte cu numeralele adverbiale. De ex.: Nu te poţi scălda *de două ori* în apele aceluiaşi râu (*de două ori* = *a doua oară*). Tu lucrezi *de două ori* mai bine decât mine.(Aici substituirea este imposibilă.)

3) Repetiţia poate fi exprimată şi prin neologisme *bis* "de două ori", *ter* "de trei ori". Locuiesc la *65 bis*. După 17 au fost sărite două file la numerotare;: le-am notat *17 bis* şi *17 ter*.

g) ***Numerale ordinale*** exprimă ordinea numerică a obiectelor. Ele se formează de la numeralele cardinale (de la *doi* mai departe cu ajutorul articolului *al, a* (în rol de formant), articolelor *-le* (la masc.), *-a* (la fem.) şi particulei *-a* (numai la masc.), deci: *al + doi + le + a > al doilea*, (la masculin) şi *a + dou(a) + a > a doua* (la feminin).

Numeralele ordinale cunosc opoziţii de *gen, număr* şi *caz*. Genul este marcat prin morfeme: al doilea/a doua; al treilea/a treia şi se explică prin referire la substantivul pe care-l însoţeşte (Elevul *al doilea* din banca *a treia*) sau pe care-l înlocuieşte (*Al treilea*, nu tu, este chemat). Opoziţiile de număr şi caz sunt marcate prin variabilitatea lui *cel*, numeralul fiind precedat de prepozitia *de*: N. Ac. cel de-al doilea / cea de-a doua, G.D. celui de-al doilea / celei de-a doua - la singular; N. Ac. cei de-al doilea / cele de-a doua, G.D. celor de-al doilea / celor de-a doua - la plural.

Ele au valoare de substantiv când sunt întrebuinţate singure (*Pe-al doilea* îl chemă Ion. Lucrarea *celui de-al doilea* este mai bună decât a ta) şi de adjectiv când determină (şi se acordă cu) substantivul (A venit în ceasul *al noulea*. În ziua *a doua* nu s-a petrecut nimic. Este *cea de-a treia* abatere săvârşită).

Capul de serie este *întâi* şi *primul*. *Întâi* se foloseşte adverbial/rămâne invariabil /dacă determină un verb (Cei care au venit *întâi* să se prezinte comandantului) sau dacă, determinând un substantiv, stă după acesta (Clasa *întâi*); adjectival, dacă stă înaintea substantivului (*Întâiul* om, *Întâia* femeie) si substantival (*Întâiul/întâia/întâii/ întâile*/ la învăţătură); precedat de articolul demonstrativ *cel*, se contopeşte cu prepoziţia *de*: cel dintâi, cea dintâi, cei dintâi, cele dintâi. *Primul* (*prima, primii, primele*) este sinonim cu *întâi* şi se foloseşte adjectival, stând înaintea substantivului determinat (primul elev/ prima elevă) şi substantival (primul din clasă); după substantiv se foloseşte rar şi atunci pierde articolul, dar nu genul şi numărul (factor prim/factori primi/vioară primă); uneori este folosit ca element de compunere al unor substantive: prim-plan, prim-ministru.

Note: 1) Sinonim cu *al doilea* este întrebuinţat (rar) neologismul *secund* (căpitan *secund*, vioară *secundă*); sinonim cu *al treilea* apare (foarte rar) *terţ* (*terţă* persoană).

2) Lui *primul, prima* i se opun adjectivul *ultimul, ultima* şi locuţiunea adverbială *cel/cea din urmă*.

h) ***Funcţii sintactice***

Numeralele pot avea următoarele funcţii sintactice:

- *Subiect*: Unde manâncă *unul*, manâncă şi *doi* (numeral cardinal). Când *doi* se ceartă,
al treilea câştigă (numeral ordinal). *Amândoi* - două nevoi (numeral colectiv), *Îndoitul* unui număr e mai mic decât *întreitul* lui (numeral multiplicativ).

- *Nume predicativ*: "Cu noi se fac *zece*" - M. Sadoveanu (numeral cardinal), "Gălăciuc e *al şaselea* care se prăbuşeşte cu puntea". - Al. Sahia (numeral ordinal), Câştigul lui este *îndoit* (numeral multiplicativ).

- *Atribut adjectival* (acordat): *Trei* zile trapădul şi *o* zi praznicul (numeral cardinal), E *a cincea* roată la căruţă (numeral ordinal), "Poate că-i convin *tuspatru* craii cărţilor de joc." - M. Eminescu (numeral colectiv), "C-o putere *îndoită* ... o smuci pe babă de mijloc." - M. Eminescu (numeral multiplicativ), "Am un copac cu douăsprezece ramuri, În fiecare ramură sunt *câte patru* cuiburi, În fiecare cuib sunt *câte şapte* ouă" (numeral distributiv).

- *Atribut substantival*: Dă-mi o fisă *de douăzeci* şi opt *de cincizeci* (numeral cardinal), Lucrările *amândurora* erau bune (numeral colectiv), Treburile *celui dintâi* nu mergeau prea bine. (numeral ordinal).

- *Atribut adverbial*: Bătaia, nu mâncarea *de două* ori, strică. (numeral adverbial).

- *Complement*: *Cinci* câştig, *zece* mănânc, ce rămâne bag în pungă. (numeral cardinal); "Intră în vorbă *cu cel dintâi*."- M. Eminescu (numeral ordinal); "S-a dus amorul, un amic / Supus *amândurora*." - M. Eminescu (numeral colectiv), Voinic ia caii de aramă şi da la fiecare frate *câte unul*. (numeral distributiv).

- *Complement circumstanţial*: Vorbeşte *cât şapte* (numeral cardinal); "Dacă închid un ochi, văd mâna mea mai mică decât *cu amândoi*." - M. Eminescu (numeral colectiv), "O să-i întoarcem *întreit*" (numeral multiplicativ), "Merg *câte două*." - M. Sadoveanu (numeral distributiv), Călca *de două ori* într-un loc şi *o dată* la mijloc. (numeral adverbial).

- *Subordonat cu dublu regent*: "Plecat-am *nouă* din Vaslui." - V. Alecsandri (numeral cardinal).

- *Apoziţie*: Eu şi frate-meu, adică *amândoi*, ne încumetam să ducem la capăt şi treaba asta. (numeral colectiv).

Numeralele pot intra în urmatoarele *relaţii sintactice*:

- *În relaţia predicativă* (SB↔P.v.) cu funcţie de *subiect* ("Trecu o zi, trecură *trei*." - M. Sadoveanu);

- *În relaţia de subordonare* (R←S.) cu funcţia de *regent* (R), subordonatul său fiind atribut (A) ("*Una* din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată." - M. Eminescu. Am primit *trei* de câte o sută.), cu funcţie de *atribut* dacă regentul său este substantiv (sau substitut) (Băţul are două *capete*. "Legându-l frumuşel cu căpăstrul, pe cel dintâi de *coada* celui de-al doilea." - I. Creangă) şi de *complement* sau *circumstanţial*, dacă regentul este verb (sau substitut), adjectiv sau adverb (între două *nu* te *plouă*. "Câte zece-douăzeci de suflete *prăpădeam* deodată." - I. Creangă; "Cu

cârja lui cea veche el *bate* de trei ori." - M. Eminescu; Patru ochi văd *mai bine* decât doi. E *harnică* cât două);

R.n.

- *În relația de subordonare cu dublu regent* ⇄ S.d. cu funcția de *regent nominal*

R.v.

(Pe amândoi îi socotea capabili de fapte mari.) sau de *subordonat* ("Cantacuzin se găsi *al cincilea.*" - M. Sadoveanu);

- *În relația apozitivă* (E. ~ Ap.) are funcția de *termen* explicativ ("Dar șapte turci pe el săriră, / Și șapte săbii-l loviră, / Și-*al optulea*, un turc bărbos, / Izbi turbat de sus în jos." - G. Cosbuc) și de *apozitie* (Despre *colegii* noștri, mai precis despre doi din ei, am să-ți povestesc multe.);

- *În relația de coordonare* poate fi *oricare din termenii coordonați* (Să iasă din coloană Petru, apoi *al doilea* și *al treilea* din flancul drept).

j) ***Au valori expresive***:

- *Numeralele cardinale* întrebuințate *cu valori neprecise* exprimă aproximația numerică, depășirea cifrei rotunde (de ex.: "Ia poftim... de-ți lua din masa noastră oleacă de gustare ș-*un* pahar, *două* de vin..." - I. Creangă; "Și merg ei *o* zi, merg *două*, și merg *patruzeci și nouă*, pân'ce de la o vreme le intră calea în codru." - I. Creangă); la fel, exprimarea acestor valori neprecise prin *forme de plural ale* numerelor *zece, sută, mie* ("Pretutindeni merg... mereu învârtindu-se cu *mii* de turații pe minut, în *o mie și o sută* de locuri, *o mie și o sută* de motoare." - Geo Bogza; "Porni luceafărul. Creșteau / În cer a lui aripe, / Și căi de *mii* de ani treceau / În tot atâtea clipe." - M. Eminescu

- *Numeralele substantivizate* ("*Zecile* mărită secile, *sutele* mărită slutele, *miile* mărită urgiile").

- *Numeralele cardinale întrebuințate în locul celor ordinale.*

Această tendință caracteristică limbii vorbite, urmărindu-se realizarea unei precizii, unei clarități și unei concizii superioare: anul o mie opt sute șaptezeci și șapte (*dată*), pagina șaptesprezece, capitolul cinci, paragraful opt, volumul doi, fila douăzeci și patru , problema șaptezeci și cinci, exercițiul doisprezece (indicații numerice referitoare la ceea ce este scris: cărți, dosare, legi, instructiuni etc.), orizontul trei, etajul zece, kilometrul treizeci și șase, stâlpul patruzeci, felul doi, punctul patru (indicații numerice referitoare la ordinea obiectelor în spațiu și timp) etc.

- *Întrebuințarea adverbială a numeralelor ordinale* ("*Al doilea*, să-i spunem prietenului nostru că e vrednic." - M. Sadoveanu, Sfeclă prășită *de-al treilea*).

- *Diferitele locuțiuni și expresii* în care au intrat ca elemente componente numeralele (Ex.: "... Și *una-două*, la pupăză!" - I. Creangă; "Nu se da prins cu *una cu două*"; "*Nici una, nici două*; "*Din două una*: ori să se revizuiască..." - I.L. Caragiale. *O dată* om (locutiune adverbială = om *deosebit*, dar "Era un om *o dată și jumătate*" (= forma de superlativ, adică "Era un om *extraordinar, foarte bun*"); *A fi cu ochii în patru; A lua la trei parale; A face pe dracu în patru; A despica firul în patru; Flăcăi unu și unu; O mie și unu de motive* etc.).

k) ***Probleme de ortografie***

- Numeralul *unu* nu se articulează când este folosit ca număr abstract (*unu* + *unu* = doi), dar se articuleaza când are valoare pronominală (*unul* din doi).

- Se scrie şi se pronunţă: paisprezece, şaisprezece, şaizeci / nu: patrusprezece, şasesprezece, şasezeci /.

- Se scrie: cincisprezece, cincizeci dar se pronunţă uneori şi cinsprezece, cinzeci (în tempo rapid).

- Numeralul ordinal *întâi* este invariabil în poziţie după substantiv, deci: clasa *întâi* / nu clasa întâia /; dar *întâia* clasă.

- Numeralele ordinale se notează cu cifre romane sau arabe urmate de formantul specific: (al) XVI-lea sau (al) 16-lea; a V-a sau a 5-a; al XX-lea sau al 20-lea etc.

Nu este corectă scrierea numeralelor ordinale fără articolul posesiv *a* înaintea numeralului, când acesta stă după un substantiv feminin, de exemplu: clasa *treia* în loc de clasa *a treia*.

§10. PRONUMELE

a) ***Pronumele*** este partea de vorbire flexibilă care substituie *nume* şi se caracterizează prin categoriile de gen, număr, caz şi persoană. Pronumele formează o clasă morfologică alcătuită din cuvinte puţin numeroase, dar cu mare frecvenţă în vorbire; au un conţinut lexical foarte abstract, sensul rezultând din context, prin referire la substantiv (*Copiii* se află în curte. Ei se joacă) sau, mai rar, la numeral substantivizat (*Al treilea* a intrat în rol. *El* dovedeşte multă imaginaţie); au o flexiune specifică: îşi modifică forma după gen, număr, caz şi, parţial, după persoană; numărul şi cazul sunt exprimate uneori prin forme supletive (eu/noi; eu/mie/mine); flexiunea pronominală se asigură prin opoziţiile de morfeme după gen, număr şi caz.

b) ***Pronumele se clasifică:***

- *După structura morfematică,* în pronume *simple* (eu, noi, se, nostru, acesta, ce, care, altul, nimeni, nimic) şi *compuse* (dumneata, însumi, celălalt, oricine, altceva, vreunul, nici unul).

- *După criteriul semantic* (substituind numele, pronumele includ şi indicaţiile specifice referitoare la numele substituit); pronumele ***personale*** (indicaţii referitoare la persoana vorbitorului), ***reflexive*** (indicaţii referitoare la persoana subiect care este concomitent persoana obiect), ***de întărire*** (identifică persoana cu autorul acţiunii), ***posesive*** (indicaţii referitoare la persoana posesorului şi a obiectului posedat), ***demonstrative*** (indicaţii referitoare la raporturile spaţiale sau temporale dintre vorbitor şi obiecte: *apropiere, depărtare, identitate*), ***interogative*** (indicaţii referitoare la obiectul care urmează a fi substituit, aşteptat ca răspuns), ***relative*** (indicaţii referitoare la obiectul înlocuit şi la funcţiile sintactice), ***nehotărâte*** (indicaţiile sunt generale, neprecise), ***negative*** (indicaţii referitoare la obiectul negat).

Observaţie: Determinând un nume (substantiv) şi acordându-se cu acesta în gen, număr şi caz, pronumele îşi pierd capacitatea de substituire a obiectului şi devin

adjective pronominale; ele păstrează numai funcţia indicativă, suplimentară. *Aceia* au înflorit din nou / Salcâmii *aceia* au înflorit din nou. În primul caz *aceia* substituie numele (salcâmii), indicând şi poziţia lor în spaţiu faţă de vorbitor (depărtatrea), în al doilea caz ramâne numai indicaţia spaţială).

- *După criteriul flexionar*, în pronume ***invariabile*** (ce, ceva, altceva, fiece, oricare, oarece, nimic etc.) şi ***variabile***. Unele pronume includ în flexiune şi categoria de persoană (pronumele personale, reflexive, de întărire şi posesive), altele nu au categoria de persoană (pronumele demonstrative , interogative, relative, nehotărâte, negative).

- *După criteriul sintactic*, în pronume care pot apărea în aceleaşi contexte ca substantivul (cu unele restricţii): Tata /*el, cine, oricine, nimeni* / a venit. Ştia *o întâmplare /ceva nimic*/ despre *tata /el, sine, cineva, nimeni* / (= pronumele personale, reflexive şi câteva pronume interogative, nehotărâte şi negative); pronume care pot apărea în aceleaşi contexte ca adjectivul (cu unele restricţii): Mama *singura / Ea însăşi* / ne-a îndemnat să fim cu băgare de seamă. (= pronumele de întărire); pronume care pot apărea în unele contexte cu substantivul: *"Trandafirii (ai mei, acestia. care, alţii, nici unul)* au înflorit" şi în alte contexte ca adjectivul: "Trandafirii *albi* (*mei, aceştia. care, alţii, nici un*) au înflorit" (pronumele posesive, demonstrative, interogative, relative, nehotărâte, negative).

Note: 1) *Pronumele relative* au şi funcţie de relaţie în planul enunţului-frază, legând (asemenea unei conjuncţii) o propozitie subordonată de regentul ei (Câinele *care* latră nu muşcă.).

2) *Pronumele reflexive* sunt uneori mărci ale diatezei reflexive: *îşi* aminteşte, *se* gândeşte; de obicei au funcţii sintactice: *mă* spăl, *îşi* croieşte (*mă, îşi* au funcţii sintactice de complemente).

c) ***Pronumele personale*** desemnează diferite persoane: persoana I (eu, noi) - persoana care vorbeşte, persoana a II-a (tu, voi) - persoana căreia i se adresează vorbitorul, persoana a III-a (el, ea, ei, ele) - persoana (sau obiectul) despre care se vorbeşte, când este alta decât persoana întâi sau a doua.

Pronumele personale se grupează (în funcţie de persoană, număr şi gen) astfel:

PERSOANA I

	Singular		*Plural*
N.	*eu*	N.	*noi*
G.	-	G.	-
D.	acc.: *mie*	D.	acc.: *nouă*
	neacc.: *îmi,mi, -mi, -mi-, mi-*		neacc.: *ne, ne-, -ne, -ne-, ni, -ni-, ni-*

	Singular		Plural
Ac.	acc.: (pe) *mine*	Ac.	acc.: (pe) *noi*
	neacc.: *mă, -mă, mă-, -mă-, -m-, m-*		neacc.: *ne, -ne-, -ne, ne-*

PERSOANA A II-A

	Singular		*Plural*
N.	*tu*	N.	*voi*
G.	-	G.	-
D.	acc.: *ție*	D.	acc.: *vouă*
	neacc.: *îți, ți, ți-, -ți-, -ți*		neacc.: *vă, -vă, -vă-, v-, -v-, vi, -vi-, vi-*
Ac.	acc.: (pe) *tine*	Ac.	acc.: (pe) *voi*
	neacc.: *te, te-, -te, -te-*		neacc.: *vă, -vă, vă-, -vă-, v-, -v-*
V.	*tu!*	V.	*voi!*

PERSOANA A III-A

	Singular		*Plural*
N.	m şi n. *el*; f. *ea*	N.	m. *ei*; f. şi n. *ele*
G.	m. şi n. (al, a, ai, ale) *lui*	G.	m. n. şi f. (al, a, ai, ale) *lor*
	f. (al, a, ai, ale) *ei*		
D.	acc.: m. şi n. *lui*: f. *ei*	D.	acc.: m. n. şi f.: *lor*
	neacc. m. n. şi f.: *îi, i, i-, -i-, -i*		neacc.: m. n. f.: *le, le-, -le-, -le, li, li-, -li-*
Ac.	acc.: m. şi n.: (pe) *el*; f. (pe) *ea*	Ac.	acc.: m. (pe) *ei*, f. şi n. (pe) *ele*
	neacc.: m. şi n.: *îl, l-, -l, -l-*; f.: *o, o-, -o-, -o*		neacc.: m.: *îi, i-, -i, -i-*; f. şi n.: *le, le-, -le, -le-*

Alte pronume personale

La persoana a III-a se mai folosesc tot ca pronume personale: *dânsul, dânsa, dânşii, dânsele.*

Acestea îşi au originea în formele mai vechi de pronume personale: *însul, însă, însele*, care apăreau numai precedate de prepoziţii.

În limba de astăzi, *însul, însa, însele* s-au păstrat numai în construcţiile : *întru, dintru,* şi *printru* sau contopite cu prepoziția *de* (în formele *dânsul, dânsa, dânşii, dânsele*).

Acestea înlocuiesc de cele mai multe ori nume de persoană. Uneori însă, în special în Moldova, ţin locul şi numelor de lucruri, dar nerecomandabil.

Pentru mulţi vorbitori, pronumele *dânsul* este o formă mai politicoasă decât *el*; unii îl consideră echivalent cu *dumnealui*, iar alţii, mai puţin reverenţios decât *dumnealui*.

Pronumele de politeţe

PERSOANA A II-A

	Singular		Plural
N.Ac.V.	*dumneata*	N.G.D.Ac.V.	*dumeavoastră* (*d-voastră, dv.* sau *dvs.*)
G.D.	*dumitale* (*d-tale*)		

PERSOANA A III-A

	Singular		Plural
N.Ac.	*dumneasa (d-sa)*	N.G.D.Ac.	*dumnealor (d-lor)*
G.D.	*dumisale (d-sale)* sau		
N.G.D.Ac.	m. *dumnealui*, f. *dumneaei*		

Observaţie: Aceste pronume provin din contopirea substantivului *domnia* cu adjectivele posesive *ta, sa, voastră* sau cu pronumele personale *lui, ei, lor*.

În formele de azi, evoluate (*dumneata, dumitale*) nu se mai vede legătura cu punctul de plecare.

Formele *Domnia ta, Domnia lui, Domnia sa, Domnia voastră, Domniile voastre, Domniile lor* se mai folosesc astăzi numai în stilul solemn.

Regional, *dumneata,* (gen. - dat.) *dumitale* au şi formele: *mata, matale*.

În limbajul afectiv aceste forme au stat la baza unor diminutive ca: *mătăluţă, mătălică, tălică*.

Valori de întrebuinţare:

- Formele accentuate ale pronumelui personal în dativ şi acuzativ sunt *anticipate* neapărat (*l*-am văzut *pe el*, *îmi* place *mie*, *îi* spune *lui*, *le* declară *lor*) sau *reluate* (*pe el l*-am văzut; *mie îmi* place, *lui îi* spune, *lor le* declară) prin formele atone corespunzătoare.

- **Dativul etic** exprimă participarea vie a vorbitorului şi conlocutorului la acţiunea exprimată de verb; este realizat prin dativul aton al pronumelor personale de pers. I şi a

II-a sg. (să *mi* te găteşti ca un mire, *mi ţi*-l luă şi *mi ţi*-l trânti pe zmeu); apar singure sau împreună înaintea verbului; nu au funcţie sintactică.

- **Dativul posesiv** se realizează prin formele atone ale tuturor pronumelor personale în dativ; apar conjuncte cu verbul ("Vorba nu *mi*-ai ascultat"), cu substantivul (gândesc la viaţa-*mi*), cu adjectivul (pe palida-*ţi* frunte) şi au funcţie de atribut sau sunt conjuncte cu o prepoziţie, locuţiune prepoziţională ("în juru-*mi* ceata creşte rânduri-rânduri", - M. Eminescu; "Deasupra-*mi* teiul sfânt / Să-şi scuture creanga." - M. Eminescu) şi au funcţie de circumstanţial.

- ***Valoarea neutrală*** se realizează prin formele atone la acuzativ (*o*) sau dativ (*i*) ale pronumelui de persoana a III-a sg., când nu se referă la ceva anume şi sunt incluse în locuţiuni verbale (a rupt-*o* la fugă) sau în expresii curente cu nuanţă popular-familiară (Na-ţi-*o* frântă. Dă-*i* cu paharul.); nu au funcţie sintactică.

- *Valori rezultate din schimbarea sensului* pronumelui: persona a II-a sg. în locul persoanei I sau a III-a (Nu *tu* linişte, nu *tu* înţelegere! M-am săturat!); *pluralul modestiei* (Ce vrei tu? - *Noi?* Bună pace! - M. Eminescu); *pluralul depreciativ* (Ştim *noi* cum merg treburile!); *pluralul autorului* (*Noi* suntem de părere....), *pluralul autoritatii* ("*Noi*, comisarul secţiei 55 ..." - I. L. Caragiale), *pluralul solidarităţii* în stil familiar (*Noi* suntem copii cuminţi şi păpăm tot ce ne-a dat mama! spune mama adresându-se copilului).

d) ***Pronumele reflexiv*** ţine locul obiectului asupra căruia se exercită direct sau indirect acţiunea verbului, obiect identic sau subiectul verbului. Are forme specifice numai pentru persoana a III-a (D. *sie, sieşi / îşi, şi, şi-, -şi, -şi-*; Ac. *pe sine / se, se-, -se, s-, -s-*); pentru persoana I şi a II-a sg. şi pl. împrumută formele atone ale pronumelui personal corespunzător.

Pronumele reflexive au marcate opoziţiile de persoană, de număr, de caz (numai dativ şi acuzativ) şi de formă (accentuată şi atonă, numai la persoana a III-a).

Notă: Pentru a verifica la persoanele I şi a II-a sg. şi pl. dacă formele pronominale aparţin pronumelui personal sau reflexiv, se foloseşte *comutarea*:

- *îmi* amintesc..., *îţi... îşi...* - pr. reflexiv; *îmi* place ..., *îţi... îi...* - pr. personal;

- *mă* duc, *te* duci, *se* duce - pr. reflexiv; *mă* duce (trenul), *te* ..., *îl* ... - pr. personal. În cazul pronumelui reflexiv apare identitatea dintre autorul acţiunii şi forma de dativ sau acuzativ-complement (*îşi* propune / *sie* / ceva; *se* crede / *pe sine* / cineva); în cazul pronumelui personal această identitate este absentă (*îmi* trebuie / *mie* / ceva; *ne* crede / *pe noi* / cineva).

Valori de întrebuinţare: pronumele reflexiv *este obligatoriu anticipat* (*îşi* doreste *sie* ceva; *se* vede *pe sine* în oglindă) sau reluat (*sie îşi* doreşte ceva; *pe sine se* vede în oglindă) prin forme atone în D. şi Ac., dacă are funcţie de complement; *dativ posesiv* (ca pronumele personal): *îşi* luă pălăria, cu funcţia de atribut pronominal; *dativ etic* / rar, în context cu pronumele personal /: şi mi-*şi* bea şi mi-*şi* mânca / şi chef mare că-mi făcea. - (Folclor), fără funcţie sintactică.

Notă: Pronumele reflexiv aton în dativ şi acuzativ devine marcă a verbelor la diateza reflexivă: *îmi* închipui; *îşi* revine; *mă* gândesc etc. şi în acest caz îşi pierde valoarea pronominală.

e) ***Pronumele de întărire*** se foloseşte astăzi, în limba literară, numai ca adjectiv pronominal; el însoţeşte un substantiv sau un pronume cu scopul de a preciza obiectul determinat: Eu *însumi* am văzut emisiunea ; Maria *însăsi* a venit.

Pronumele de întărire sunt alcătuite din vechile pronume personale *îns(u), însă,* cărora li s-au alipit formele neaccentuate *mi, ţi, şi, ne, vă, şi, le*.

Pronumele de întărire se acordă în persoană, gen, număr şi caz cu substantivele sau pronumele pe care le determină.

Formele pronumelui de întărire sunt:

PERSOANA I			PERSOANA A II-A			PERSOANA A III-A		
sg.	m.	*însumi*	sg.	m.	*însuţi*	sg.	m.	*însuşi*
	f.	*însămi* (G.D. *însemi*)		f.	*însăţi* (G.D. *inseţi*)		f.	*însăşi* (G.D. *înseşi*)
pl.	m.	*înşine*	pl.	m.	*înşivă*	pl.	m.	*înşişi*
	f.	*însene*		f.	*însevă*		f.	*înseşi, însele*

Dată fiind variabilitatea morfologică a formelor, flexiunea acestui pronume este extrem de complicată.

Limba actuală tinde să-l înlocuiască prin adverbul *chiar* sau prin adjectivul *singur*. Ex.: *Însuşi* profesorul a venit = *Chiar* el a venit; El *înşişi* a declarat = Ei *singuri* au declarat.

Notă: În limba româna veche (adesea) şi în stilul colocvial de azi opoziţiile de persoană, gen, număr şi caz sunt neutralizate prin forma invariabilă *însuşi*, cu valoare adverbială (sinonim cu *singur, chiar*), lipsită de funcţie sintactică.

f) ***Pronumele posesiv*** înlocuieşte numele obiectului posedat şi indică persoana posesorului; este însoţit de articolul posesiv *al, a, ai, ale*; distingem opoziţii de persoană, gen, număr şi parţial de caz (la G.D. sg.fem. şi la plural).

Note: 1) Articolul *al, a, ai, ale* se schimbă după genul şi numărul numelui înlocuit (*cartea / cărţile / pomul / pomii - a* mea / *ale* mele / *al* meu / *ai* mei); pronumele propri-zise se modifică în funcţie de indicaţiile privitoare la persoana şi numărul posesorilor (cartea este *a mea* / cartea este *a ta* / cartea este *a noastră*).

2) Paralel cu pronumele şi adjectivul posesiv (*al*) *său* se folosesc pronumele personale de persoana a III-a singular la cazul genitiv (*al, a, ai, ale*) *lui, ei*. La persoana a III-a plural pronumele personal (*al, a, ai, ale*) *lor* a înlocuit pe posesivul *său*. *Lui, ei* şi *lor* sunt pronume

şi când stau pe lângă un substantiv, pentru că nu se acordă cu el (casa *lui*, casei *lui*, caselor *lui*).

3) Pronumele posesiv are genul, numărul şi cazul substantivului substituit. Exemple: Pe apă sunt *ale noastre* (*raţele*). Pe-*al meu (= carul)* l-ai hârbuit de tot. "El a găsit de cuviinţă să spuie şi *alor săi* (= *părinţilor*) ceea ce era să se întâmple cu fiul lor." - P. Ispirescu.

Adjectivul posesiv determină un substantiv şi substituie numele posesorului, indicând totodată persona şi numărul (unul sau mai mulţi): cartea *mea*, cartea *noastră*. Formele lui sunt omonime cu ale pronumelui posesiv. Apare în următoarele tipuri de contexte: *cartea mea* (substantiv articulat hotărât + adjectiv posesiv fără articol posesiv), *o carte a mea* (substantiv articulat nehotărât + adjectiv posesiv cu articol posesiv), *a mea carte* (adjectiv posesiv cu articol posesiv + substantiv nearticulat; rar, mai ales în poezie), *soră-mea* (substantiv nearticulat + adjectiv posesiv fără articol posesiv; numai în cazul substantivelor nume de rudenie), *acest / oricare, nici un* etc. / *prieten al meu* (adjectiv pronominal + substantiv nearticulat + adjectiv posesiv cu articol posesiv), *prietenul acesta* (bun) *al meu* (substantiv articulat hotărât + un adjectiv propriu-zis sau pronominal acordat cu substantivul + adjectiv posesiv cu articol posesiv; construcţie învechită). Adjectivul posesiv se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul determinat: N.Ac. omul *meu* / oamenii *mei* / G.D. omului *meu* / oamenilor *mei*; N.Ac. sg. casa *mea* / G.D. sg. casei *mele* / N. Ac. pl. casele *mele* / G.D. pl. caselor *mele*.

g) ***Pronumele demonstrativ*** înlocuieşte numele unui obiect indicând apropierea, depărtarea, identitatea sau diferenţierea lui faţă de alte obiecte: în consecinţă, există pronume demonstrative *de apropiere* (*acesta, ăsta, ista, aista*), *de depărtare* (*acela, cela, ăla*), *de identificare* (*acelaşi*).

Pronumele demonstrative sunt *simple* (*acesta, acela*) şi *compuse* (*celălalt, acelaşi*). Ele disting *opoziţii de gen* (acesta / aceasta; acela / aceea; acelaşi / aceeaşi; celălalt / cealaltă etc.) *de număr* (acesta / aceştia; aceasta / acestea; acela / aceia etc.) şi *de caz* (N.Ac. acesta / G.D. acestuia; N. Ac. aceştia / G.D. acestora etc.).

Dintre valorile de întrebuinţare trebuie consemnată *folosirea neutrală* a pronumelui *aceasta, asta* ("Aceasta între noi adesea o vedem / şi numai cu cei mari egalitate vrem." - Gr. Alexandrescu; "Ştii că are haz şi *asta*!" - I Creangă.).

Notă: Uneori se confundă formele scurte *cel, cea, cei, cele* ale pronumelui demonstrativ (A vorbit *cel* cu căciula brumărie. Se nimeri *cea* dintre vecini.) cu articolul demonstrativ (bărbatul *cel* viteaz, ziua *cea* lungă). În primele două exemple pot fi înlocuite cu pronumele *acela* şi *aceea*, pe când în propoziţiile următoare, *cel, cea* au mai mult rol de a face legătura între adjective şi substantivele determinate.

Adjectivele pronominale demonstrative determină substantive, acordându-se cu acestea în gen, număr şi caz (omul *acesta* / oamenii *aceştia* / omului *acestuia* / oamenilor *acestora*; cartea *aceasta* / cărţile *acestea* / cărţii *acesteia* / cărţilor *acestora*; ele provin din pronumele demonstrative, dar pierd valoarea pronominală, menţinând numai capacitatea de a indica apropierea, depărtarea, identitatea, diferenţierea.

Adjectivele demonstrative pot sta înainte sau după substantiv, excepţie făcând adjectivul demonstrativ de identitate, care stă numai înaintea substantivului (*acelaşi* obiect). Când stau după substantiv, ele sunt omonime cu pronumele demonstrative (omul *acesta*, cartea *aceea* , creionul *celălalt*); când stau înaintea substantivului, pierd particula *-a* (*acest* om, *acel* creion; *acestui* om; *acelui* creion) sau este înlăturat hiatul (*acea* carte). Adjectivele demonstrative compuse nu-şi schimbă forma, indiferent de poziţia lor faţă de substantiv (omul *celălalt*, *celălalt* om).

h) ***Pronumele interogativ*** substituie anticipat obiectul; el înlocuieşte cuvântul sau grupul de cuvinte aşteptat ca răspuns la un enunţ interogativ; se caracterizează printr-o intonaţie specifică. Pronumele interogative sunt folosite, de regulă, în propoziţii interogative:

- *ce*: se referă la nume neanimate (- *Ce* mi-ai adus? - O carte.), este invariabil;

- *cine*: se referă la nume animate sau considerate ca atare (*Cine* te îngrijeşte? - Mama. / *Cine* a spart geamul? - Vântul.); distinge opoziţia de caz (N.Ac. *cine?* / G.D. *cui?*);

- *care:* se referă în mod egal la animate şi neanimate (*Care* a mâzgălit tabla? - Ionel. *Care* e mai luminoasă? - Steaua Polară.); distinge opoziţii de gen, număr şi caz numai la G.D. (N.Ac. *care*? / G.D. sing. m. *căruia*? / f. *căreia*? / pl. *cărora*?).

- *cât* se referă la cantitatea sau numărul obiectelor; el cere în răspuns un substantiv însoţit de adjectiv nehotărât cu sens cantitativ sau de un numeral. (*Câţi* au sosit? - *Câţiva* / mulţi, puţini, zece/oameni), un pronume nehotărât cu sens cantitativ, un pronume negativ sau un numeral (*Câte* ai găsit? - Câteva / nici una, două, multe, puţine); distinge opoziţii de gen, număr (N.Ac. *cât / câtă / câţi / câte*) şi de caz (numai la plural: G.D. *câtor*).

Note: 1) Până la începutul secolului nostru , *care* distingea opoziţii de gen şi număr şi la N. Ac.: *carele / carea / cari / care*.

2) De la *cât* se formează, după modelul numeralelor cardinale, un pronume interogativ, la care răspunsul este un numeral ordinal sau un adjectiv, singur sau determinând un substantiv; *al câtelea? a câta?* (*Al câtelea* a ajuns la sosire? - Primul / al doilea, al treilea, ultimul, cel din urmă / om).

3) În context se distinge pronumele *cât* de adverbul *cât*, care face referire la procese, nu la nume. (Comparaţi: Cât (pron. interogativ) crezi că poţi sta? - Două ore. / Cât (adv.) te-ai bucurat? - Mult).

Adjectivele interogative sunt: *ce* (*Ce* lucru ai cumpărat?) şi locuţiunea adjectival-pronominală *ce fel de* (*Ce fel de* bureţi ai cules? - Buni / răi, galbeni, albi / etc.); *care* (*Care* stofă e mai bună?); *cât* (*Câţi* cartofi aţi cules astăzi?) şi determină substantive, acordându-se cu acestea; *cine* nu poate deveni adjectiv pronominal.

i) ***Pronumele relative*** substituie un nume, servind concomitent ca element de relaţie între o propoziţie subordonată şi termenul regent; ele sunt: *ce* (Învăţătura este *ce* este.), *cine* (Nu este pentru *cine* se pregăteşte, ci pentru *cine* se nimereşte.), *care* (Oraşul *care* se vede este foarte frumos.), *cât, câţi* (*Câţi* vin în sat numai de el întreabă.), *cel ce* (*Cei ce* se potrivesc lesne se-mprietenesc). *Ce, cine, care, cât* sunt

identice formal cu pronumele interogative; *ce (relativ)* se deosebeşte de *ce (interogativ)* deoarece se referă şi la nume animate (Comparaţi: *Ce* pui în pamânt aceea răsare. - referire la neanimat; *Ce* naşte din pisică şoareci mănâncă. - referire la animat); *cel ce* este un pronume compus şi, datorită comportamentului demonstrativ *cel*, distinge *opoziţii de gen, număr şi caz*:

	sg.		pl.	
	m.	f.	m.	f.
N.Ac.	cel ce	ceea ce	cei ce	cele ce
G.D.	celui ce	celei ce	celor ce	

Note: 1) Să nu se confunde pronumele relativ *cât* (flexibil: Cumpără grâu / făină, saci, scânduri / *cât* / *câtă, câţi, câte* / trebuie.) cu adverbul relativ *cât* (invariabil: Rabdă *cât* poţi.) sau cu adverbul cu valoare de prepoziţie *cât* (Înaltă *cât* o daltă).

2) *Ceea ce* are adesea *valoare neutrală*:

Ceea ce e curat nu mai trebuie spălat.

3) *Care* la genitiv (precedat de articolul genitival) realizează un dublu acord: articolul *al, a, ai, ale* se acordă în gen şi număr cu substantivul din subordonată, iar pronumele *care* se acordă în gen şi număr cu substantivul regent înlocuit (acord încrucişat):

... cartea *al cărei* preţ ...

... cărţile *al căror* preţ ...

... omul *a cărui* înfăţişare ...

... oamenii *a căror* înfăţişare ...

... copacul *ale cărui* frunze ... etc.

Adjectivele relative sunt: *ce* (Cu *ce* măsura vei măsura, cu aceea ţi se va măsura.), *care* (În *care* cămaşă s-a mâniat, într-aceea s-a dezmâniat.), *cât* (*Câte* bordeie, atâtea obiceie.); ele provin din pronumele relative corespondente, pierzându-şi valoarea pronominală, dar păstrând posibilitatea de a face legătura dintre subordonată şi termenul regent; pronumele relative *cine* şi *cel ce* nu pot deveni adjective relative; adjectivele relative *care* şi *cât* se acordă cu substantivul determinat. Alături de acestea, apare şi locuţiunea adjectival-pronominală *ce fel (de)* invariabilă (Nu înţeleg *ce fel de* oameni vor mai fi fiind şi ăştia.) cu rol de conjuncţie.

j) ***Pronumele nehotărât*** substituie cu nume fără să dea indicaţii precise despre obiect. Ele sunt ***simple:*** *unul, altul, cutare, toţi, atâţia, mulţi, puţini*, realizând distincţii de gen (*unul / una; altul / alta* etc.), de număr (*unul / unii; una / unele; altul / alţii* etc.) şi de caz (N.Ac. sg. unul, altul, cutare / G.D. unuia, altuia, cutăruia; N.Ac. pl. unii, alţii / G.D. unora, altora etc.) şi *compuse* din pronumele relative (*ce, cine, care, cât*) cu elementele de compunere: *ori-* (*orice, oricine, oricare, oricât*), *oare-*

(*oarece, oarecine, oarecare*); *fie- / fite- / fişte- / (fiece, fiecine, fiecare / fitecine; -va* (*ceva, cineva, careva, câtva*); *alt-* (*altceva, altcineva, altcareva*) sau din pronumele nehotărât *unul* cu elementul de compunere compuse şi particula *-şi-* (*orişice, orişicare, orişicine, oareşicare, cevaşi, cinevaşi*). Pronumele nehotărâte compuse flexionează după modelul pronumelui relativ sau nehotărât component: N.Ac. *oricine* / G.D. *oricui*; N.Ac. *fiecare* / G.D. *fiecăruia / fiecăreia;* N.Ac. *oricare* / G.D. *oricăruia / oricăreia / oricărora* etc.; cele compuse cu *ce* sunt invariabile.

Notă: Pronumele nehotărâte *orice, oricine, oricare, oricât* pot îndeplini şi rol de relaţie, adică exprimă relaţia de subordonare a unei propoziţii faţă de termenul regent: *Orice* faci e împrumut. Cheamă *pe oricine* vei găsi. *Oricâţi* au încercat, toţi au dat greş.

Adjectivele pronominale nehotărâte determină substantive, acordându-se cu acestea în gen, număr şi caz (când au categoriile morfologice corespunzătoare). Exemple: *Orice* lucru este bun la timpul său. *Oricâtă* apă bea un peşte, toată o scoate pe urechi. *Fiecare* oaie îşi duce lâna ei. Pronumele nehotărâte devin adjective nehotărâte, deoarece determină substantive corespunzătoare. Câteva nu pot deveni adjective pronominale nehotărâte: cele compuse cu pronumele *cine* şi cu elementul de compunere *alt-* (cineva, oricine, fiecine, oarecine, altceva, altcineva, altcareva). Unele se deosebesc formal de pronume: unul / una > un (pom) / o (masă); altul / alta > alt (pom) / altă (masă); vreunul / vreuna > vreun (pom) / vreo (masă). La adjectivele nehotărâte provenite din pronumele nehotărâte se adaugă şi adjectivele nehotărâte *niscai, niscaiva, alde*, care nu au corespondente pronominale. Cu excepţia adjectivelor *tot-toată, puţin-puţină, mult-multă*, care pot sta înainte sau după substantiv (toţi oamenii - oamenii toţi, toată suflarea - suflarea toată, mulţi oameni - oameni mulţi), toate celelalte adjective stau înaintea substantivului determinat.

Notă: Adjectivele nehotărâte *orice, oricare, oricât* pot fi elemente de relaţie între subordonată şi termenul regent: Rămân acasă, *oricâte* invitaţii aş primi.

k) ***Pronumele negativ*** neagă numele; apariţia pronumelui negativ în context presupune obligatoriu şi prezenţa unui termen negativ: Nimeni nu ştie nimic. Ele sunt: *nimeni*, care substituie nume de persoană, distinge opoziţii de caz (N.Ac. *nimeni* / G.D. *nimănui*); *nimic, nimica*; substituie nume neanimate, este invariabil; *nici unul*, care substituie orice substantiv şi cunoaşte opoziţii de gen, număr şi caz (după modelul componentului său *unul*).

Ca adjectiv pronominal negativ, pronumele (*nici unul / nici una*) are formele *nici un, nici o* şi neagă numele determinat, acordându-se cu acesta în gen, număr şi caz (*nici un* om / *nici unor* oameni etc.). *Nimeni* şi *nimic* nu pot deveni adjective negative.

Notă: Să nu se confunde adjectivul negativ *nici un / nici o* (*Nici un* lucru nu rămâne nerăsplătit.) sau pronumele negativ *nici unul / nici una* (Din câţi erau , n-a venit *nici unul*.) cu substantive articulate nehotărât precedate de *nici*, care uneori este adverb, alteori conjunctie. (El nu este *nici* un maestru, *nici* un începător, ci un profesionist corect), sau cu pronumele nehotărâte precedate de acelaşi *nici* (N-a venit *nici unul, nici altul*. Nu-i *nici una, nici cealaltă*).

1. Funcţii sintactice ale pronumelor în propoziţie:

Pronumele îndeplinesc în propoziţie următoarele funcţii sintactice:

- *Subiect:* (Dacă *voi* nu mă vreţi, *eu* vă vreau. Trăiască *ai noştri*! *Acela* trăieşte mult, *care* trăieşte bine. *Câţi* se prezintă la examen? *Altul* să te laude, nu gura ta. *Nimeni* nu se naşte învăţat).

- *Nume predicativ:* (Eu sunt *eu* şi tu eşti *tu*. Ce-i *al tău* e şi *al meu*, tu la mine parte n-ai. "Aşa am fost de-a pururi şi *acelaşi* am rămas." - D.Anghel; *Al cui* e manualul? Nu e *ce* pare el. "*Altul* este al tău suflet, *alţii* ochii tăi acum." - M. Eminescu; Ţinuturile sunt *ale nimănui*).

- *Atribut pronominal:* ("Băiatul vorbea cu oile *lui*." -M. Sadoveanu; "şi de cruntami vijelie tu te aperi c-un toiag?" - M. Eminescu; "Stai, Paşă, să piară azi unul *din noi*." - G.Cosbuc; *şi*-a întâlnit prietenul. Lauda *de sine* nu miroase a bine. Dă-mi câteva exemple *de-ale tale*. Vorba *celuia*: vorba bună mult adună. *A cui* parte ai căpătat? "Eu n-am uitat ... nici pe iscusitul moş Vlad, în căruţa *căruia* ai dormit adesea." - Al. Odobescu; "Al lumii-ntregul sâmbur, dorinţa-i şi mărirea, În inima *oricărui* i-ascuns şi trăitor." M. Eminescu; Satul lui Cremene e satul *nimănui*).

- *Complement*: (*Altora le* dă povaţă, dar *pe sine* nu se-nvaţă. Fiecare *le* ştie *pe-ale sale*. *De la cine* ai căpătat tu scrisoarea asta? A povestit tot, *cui* datoreşte vizita asta. "Danţul, muzica, pădurea / *Pe acestea le*-drăgii. Te rog să nu spui *nimănui*." - M. Eminescu).

- *Circumstanţial*: ("Deschise un mic sipet de lemn de chiparos şi scoase *dintr-însul* pitacul de orânduire." - N. Filimon; "E altul care cântă mai bine *decât mine*?" - V. Alecsandri; "Am avut trei pâni întregi şi tot *ca ale tale* de mari." - I. Creangă; "Cocoşilă ... era îmbrăcat de sărbătoare *ca şi ceilalţi*." - M. Preda; "*La ce*-ţi trebuie s-o ştii?" - M. Eminescu. Nu înţeleg *pentru ce* m-ai chemat; "Te-am ruga, mări, ruga / Să-mi trimiţi *prin cineva* / Ce-i mai mândru-n valea ta." - M. Eminescu; N-am putut obţine *prin nimeni* aprobarea.);

- *Subordonat cu dublu regent*: ("*Drept cine* mă iei?; Te rog a mă ierta / Dacă-ţi zic şi *tu* şi *dumneata*." - T. Arghezi).

- *Apoziţie*: ("Ştiam noi, *eu* şi comisul Manole, unele şi altele." - M. Sadoveanu; Eu, *unul*, nu m-aş încumeta.; "Îşi luă într-o basma lucruşoarele lui, mai *nimic*, şi ieşi." - I.L. Caragiale).

Adjectivele pronomiale au întotdeauna funcţia de *atribut adjectival* (acordându-se cu regentul său): "Caută-ţi în tine *însuţi* liniştea şi fericirea." - A. Vlahuţă; " Mai lesne pot să număr pe degetele *mele* / *Câţi* sfinţi avem pe lună şi *câte* versuri rele." - Gr. Alexandrescu; *Nici un* lucru să nu crezi, cu ochii până nu vezi.

Pronumele pot ocupa următoarele *poziţii* în relaţiile din enunţ:

- *În relaţia predicativă*: (SB↔P.) poziţia de *subiect* (*Eu* spun, *eu* aud. Greu se cunoaşte *cineva* pe sine.) şi *nume predicativ* ("*Cine*-i el şi *al cui*?" - G. Coşbuc; "De eşti tu *acela*, nu-ţi sunt mamă *eu*." - D. Bolintineanu;

- *În relaţia de subordonare*: (R←S.), poziţia de *regent*; în acest caz subordonatul său este un atribut (Cunoaşte-te *pe tine* însuţi. Ar putea merge *vreunul* din elevii rămaşi.) sau propoziţie atributivă ("Poezia cea adevărată este *aceea* care vorbeşte

inimii, iar nu fanteziei numai." - C. Bolliac) şi poziţia de *subordonat* cu funcţia de *atribut* dacă regentul este substantiv / sau atribut / (Feţişoara *lui* / Spuma laptelui.), de *complement* sau *circumstanţial* dacă regentul este verb / interjecţie, adjectiv, adverb / (El de boală pătimeşte şi *pe alţii* de leac sfătuieşte. Era vai *de mine*, acum e vai *de noi*. E mai priceput *ca mine*."Rareori pătrunde *până la dânsul* câte un ţipăt." - L. Rebreanu);

- *În relaţia apozitivă* (E ~ Ap.) poziţia de *termen explicat* (*Eu*, şutul nu mă pot prinde cu cornutul.) sau de *apoziţie* ("Sus, între crengi o mierlă, *alta*, îşi fluieră neastâmpărul. - Cezar Petrescu).

- *În relaţia de subordonare cu dublu regent* R.n. ↖ S.d. ↙ R.v., poziţia de *regent nominal* ("Ici umbre de popoare *le* vezi ocârmuite." - M. Eminescu) şi de *subordonat cu dublu regent* (Mă ia *drept altcineva*).

- *În relaţia de coordonare* ($C_1 + C_2 + ... C_n$), poziţia oricăruia din termenii coordonaţi ("Munca-i *pentru ai tăi* şi *pentru tine*." - E. Jebeleanu; Să-i chemi neapărat *pe* amândoi *meşterii* şi *pe alţii*, care-i vrea tu).

Adjectivele pronominale pot ocupa numai poziţia *de atribut* în relaţia de subordonare ((R←S.), putând determina un substantiv (*Altă* făină se macină acum la moară.) sau un pronume (S-au evidenţiat şi *alţii* câţiva.)

Notă: Pronumele relative (cine, ce, care, cel ce) şi nehotărâte (oricine, orice, oricât, oricare), adjectivele relative (ce, care, cât) şi nehotărâte (orice, oricare, oricât) servesc ca mijloc de exprimare a joncţiunii între propoziţia subordonată şi regent, iar în limitele propoziţiei subordonate îndeplinesc funcţie sintactică (Câinele[1] / *care* latră[2] / nu muşcă[1] /: *care* realizează joncţiunea dintre regentul *câine* şi atributiva *care latră*, iar în cadrul subordonatei are funcţia de *subiect*).

m. ***Au valori expresive:***

- Construcţiile care implică participarea afectivă sau manifestarea interesului vorbitorilor faţă de o acţiune, stare, situaţie: *dativul etic* ("Pân-aici, spânule! şi-odată *mi ţi*-l înşfacă cu dinţii de cap ..." - I. Creangă), *adjectivul posesiv etic* (Atunci lupul *nostru* începe a mânca hâlpav." - I. Creangă).

- Construcţiile redundante prin care se realizează ideea de insistenţă asupra autorului acţiunii / *subiectul reluat* / ("A veni *ea* şi vremea aceea, voinice. Bate *el* Ivan în poartă." - I. Creangă), asupra obiectului direct sau indirect / *reluarea sau anticiparea lor prin pronume atone* / (Ce-*ţi* doresc eu ţie, dulce Românie. - M. Eminescu; Bădică, bădică, zise iedul cel mic, ascultaţi-*mă* şi pe mine. - I. Creangă) sau asupra posesorului unui obiect / *reluarea atributului pronominal în dativ prin adjectiv posesiv* /: ("Lasă-*ţi* lumea *ta* uitată. - M. Eminescu).

- *Dativul posesiv*: se obţine o scurtare a expresiei ("Cine-*şi* păzeşte limba *îşi* păstrează capul. Arată-*ţi* îndreptările." - M. Sadoveanu).

- *Întrebuințarea neutrală a unor pronume*: ("Cam aşa am păţit-*o* şi eu mai deunăzi." - I. Ghica); ("Aşa da! Dă-*i* înainte!" - I.L. Caragiale); *asta, aceasta, aceea* (*Ăsta* să fie norocul meu." - P. Ispirescu); *ceea ce* ("Nu ştii nici măcar *ceea ce* vorbesc muritorii?" - I. Creangă); *una, alta* (Vorbim noi mai de *una*, mai de *alta*, până ajungem la destinaţie).

- *Schimbarea sensului persoanei pronumelui*: cu sens general, nedeterminat (Ce *ţie* nu-*ţi* place, altuia nu-i face. "Nici *tu* casă, nici *tu* masă, nimic dară nimic n-aveau după sufletul lor." - P. Ispirescu); cu sensul altei persoane / persoana I plural / (*pluralul autorului*; "*Noi* credeam că această singură doină plăteşte cât Rossi întreg al domnului Blaramberg." - B.P. Hasdeu; pluralul autorităţii: "*Noi* Ştefan-Voievod... *ne* închinăm cu prietenie Domniilor voastre." - M. Sadoveanu; pluralul modestiei; - Ce vrei tu? - "*Noi*? Bună pace!" - M. Eminescu; pluralul solidarităţii: "*Ne*-am înfăţişat, zise iar hoţul, ca să facem un judeţ... Căci... neavând ascultare... cată să facem dreptate, cu braţul *nostru*." - M. Sadoveanu; "Ce ne facem *noi*, Patrocle? întrebă ea pe căţel." - M. Sadoveanu).

- *Substantivizarea parţială sau totală a unor pronume*: *el, ea, eu* (*Eul* meu se răzvrătea împotriva acestei tiranii.), *ai mei, ai tăi, ai noştri* ("Dintre *ai mei* nimeni nu-l băgase în seamă." - M. Sadoveanu; "Şi el e de-*ai noştri*, băiat din popor." - I.L. Caragiale; "El vine aici din zburdăciune; pe urmă se duce la *ale sale* şi uită." - M. Sadoveanu); *ăsta, ăla, aia* ("O caricatură... un chibrit... *o aia*." - G. Topîrceanu); *altul, oarecare, oarecine, nimeni, nimic* etc. (Cine-i el? *Un* onorabil *nimeni*... "Ai născocit o dată, / Şi *o nimica* toată / Cât ghimpele săracul." - T. Arghezi...; "Amorul este / *Un ce* banal, prin care Firea drege / A Nimicirii opere funeste." - G. Topîrceanu).

- *Întrebuinţarea unor pronume relative cu sens de pronume nehotărât*: *care* (= *fiecare*: "Oamenii săriră buimaci *care* încotro." - I. Creangă; = *unul - altul*: "Jur-împrejur cât cuprindea ochiul, zări numai creste de munţi, *care* mai mari, *care* mai mărunte." - Al. Odobescu), *cine* (= *oricine*: Facă *cine* ce vrea).

- *Întrebuinţarea unor pronume şi adjective* - forme arhaice şi populare în scopul evocării unui mediu sau cu intenţie ironică (*Ăl* cu paie, *ăl* cu fân. "Mi-am adus aminte de cântecul *cela*." - I. Creangă; "Da asta în orice caz, dacă nu-i bate *ăia p-ăia*, atunci îi bate *ăilalţi* pe *ăştelanţi*!" - M. Preda; "Trebuie *cevaşi* atenţii." - T. Mazilu).

- *Selectarea în funcţie de situaţia pronumelui* care să exprime gradul de diferenţă faţă de persoana adresantului (*tu / dumneata / dumneavoastră; voi / dumeavoastră*) sau faţă de persoana despre care se vorbeşte (*el / dumnealui, dumneaei, dumneasa*): "Mai auzit-ai *dumneata*, cumnată, una ca asta." - I. Creangă); folosirea pronumelui de politeţe - forme învechite - fie cu intenţie evocatoare ("Oameni ai stăpânirii sunteţi *Domniile voastre*?" - M. Sadoveanu), fie satirică, ironică ("Greu la deal, măre copile, tatăl tău, *Domnia sa*, / Eu, cum zici, *Domnia mea*, tu iarăşi *Domnia ta*, / Cine o să ţie sacul?" - A. Pann); a unor pronume de politeţe, forme popular-familiare ("Ce ţi-am făcut eu *matale*, de spui că-s urâtă?..." - M. Sadoveanu) sau a unor construcţii echivalente cu un pronume de politeţe, cu intenţii evocatoare ("Vină numai cu câţi moldoveni ai pe lângă *Măria ta*." - C. Negruzzi) sau ironice ("Alta nu mai ştiu nimica, *Întunecimea voastră*." - I. Creangă).

- *Întrebuințarea construcțiilor* - locuțiuni pronominale de tipul: *nu știu cine, nu știu ce, cine știe ce, cine știe cine, câte și mai câte, nici țipenie* etc. ("Se temeau de turbincă ca de *nu știu ce*." - I. Creangă).

-Întrebuițarea pronumelor și adejectivelor pronominale pentru realizarea *repetițiilor* ("Mă, *eu* am fost grad în oaste, *eu* știu ce ți se cuvine ție? ... *Eu* sunt autoritate, mă!" - M. Sadoveanu), *paralelismul sintactic* ("*Unii* își trăiesc viața, *alții* o închină unui vis; *unii* rămân singuri și se veștejesc, *alții* înflori-vor iarăși din moarte cu frații lor de mâine." - M. Sadoveanu) și a *antitezei* ("*Voi* credeați în scrisul vostru, *noi* nu credem în nimic." - M. Eminescu).

n. ***Probleme de ortografie și de punctuație***

Dificultăți în scrierea pronumelor se ivesc mai cu seamă în construcțiile cu *forme atone*:

- *Formele neaccentuate* care însoțesc un verb sunt legate sau nelegate de cuvintele precedente (enclitice) ori de cuvintele următoare (proclitice). Între aceste pronume (atunci când sunt nelegate) și verb se pot intercala numai adverbe cum sunt: *cam, mai, prea, și, tot* și pronumele *se*.

- *Formele mi, ți, i, ni, vi, li* (independente) se folosesc ori de câte ori urmează unul din următoarele pronume: *se, s-, l-, i-, te, te-, le-, le*. De ex.: *mi se* spune, *ți s*-a dus, *i l*-a dat, *vi le*-a dat.

- *Formele -mi, -ți, -i, -l, -o* (legate de cuvântul precedent - enclitice) se folosesc după un cuvânt terminat în vocală - (Să-*mi* spună, nu-*l* rupe, să-*l* văd, a-*ți* aminti). Forma *-o* se poate atașa și la un cuvânt în consoană sau în consoană palatalizată (văzând-*o*, legați-*o*).

- *Formele mi-, m-, ți-, i-, ne-, te-, v-, l-, le-* (legate de cuvântul următor - proclitice) se folosesc ori de câte ori cuvântul care urmează este un verb auxiliar care începe cu o vocală (*mi*-ai dat, *m*-a văzut, *v*-a dat, *le*-am trimis, *i*-a luat, *l*-a dat).

- *Formele mi-, ți-, i-, ni-, vi-, li-* (proclitice) se folosesc înaintea formelor conjuncte de pers. I sg., a III-a sg. și a III-a pl. a indicativului prezent al verbului *a fi*, înaintea pronumelor *-l, -i* (*mi*-i teamă, *vi*-i voia, *mi*-s dragi, *li*-s dragi, *mi*-l arată, *ți*-l dă).

- *Formele -mi-, -ți-, -i-, -ne-, -ni-, -vi-, -le-, -li-* apar legate de un verb la gerunziu sau la imperativul pozitiv și de unul dintre pronumele: *se, l, i, le, o*. De ex.: dându-*mi-se*, aducându-*ți-l*, arătându-*le-o*, ia-*i-o*, ducându-*vi-l*.

- *Formele -mi-, -mă-, -m-, -ți-, -te-, -i-, -l-, -o-, -ni-, -ne-, -vi-, -v-, -vă-, -le-, -li-* apar legate de un participiu sau de un infinitiv și de un auxiliar sau de un pronume când verbul este la o formă compusă inversată (datu-*mi*–s-a, ruga-*mă*-vei, dusu-*m*-a, vedea-*te*-aș, vedea-*l*-aș, căuta-*o*-voi).

- *Forma -o-* poate apărea și între un pronume și un verb cu *î-* inițial elidat (le-*o*-ntind, s-*o*-ncep).

- Când verbul este la gerunziu, pronumele stă totdeauna după verb; când verbul este la imperativul pozitiv, pronumele stă mai ales după verb, dar și înaintea imperativului dacă acesta nu e primul cuvânt al frazei. De ex.: ia-*ne* și *ne* du.

- Pronumele feminin în cazul acuzativ, forma neaccentuată, *-o*, stă totdeauna după un verb la perfectul compus sau la condițional. De ex.: am luat-*o*, aş lua-*o*, față de *l*-am luat, *l*-aş lua.

- Pronumele de politețe se prescurtează astfel: d-ta, d-tale, d-sale, d-voastră, dv., dvs., d-lor.

- Construcții cu valoare de pronume de politețe de tipul: Maria-ta, Excelența sa.

- Pronumele posesiv: *noştri, voştri* se scriu cu un singur *i*.

- Pronumele relativ compus *ceea ce* se scrie cu doi *e* şi separat.

- Pronumele demonstrativ feminin *aceea* (a nu se confunda cu masc. pl. aceia) şi compusele lui (*aceeaşi*), precum şi formele: *de aceea, drept aceea, ca aceea* se scriu cu hiatul *e-e*.

- Pronumele personal de persoana a II-a singular şi plural la vocativ se separă prin virgulă (*Tu*, Ioane, ce faci?; *Voi*, mergeți mai repede!).

§ 11. VERBUL

a) ***Verbul*** *este partea de vorbire care exprimă: acțiuni*: a citi, a lucra; *stări*: a şedea, a dormi; *existența*: a trăi, a fi; *devenirea*: a îmbătrâni, a se îmbolnăvi, considerate ca *procese*, şi *se conjugă* (suferă modificări formale după diateză, mod, timp, persoană şi număr).

b) *După structura lor, verbele sunt*: *sinple* (un singur cuvânt): a scrie, a alerga, a sta, a gusta; *compuse* (cuvintele componente sunt contopite): a batjocori, a binecuvânta, a binevoi; *locuțiuni verbale* / grupuri de cuvinte (în care intră obligatoriu un verb) cu poziție fixă, alcătuind un tot cu sens unitar şi având component gramatical de verb / echivalente, în majoritatea cazurilor, cu un verb simplu: a-i părea rău / a regreta, a da ajutor / a ajuta, a se lua la harță / a se certa, a-şi aduce aminte / a-şi aminti etc. Ele sunt alcătuite din: *verb + determinări substantivale*: a-şi da sufletul (a muri), a-şi băga mințile în cap (a se cuminți), a ajunge la sapă de lemn (a sărăci), a da de veste (a înştiința); *verb + determinări*, între care apare şi un pronume cu valoare neutrală: a *o* lua la fugă (a fugi), a *o* scălda (a răspunde evaziv); *verb + un numeral*: a da pe din două (a înjumătăți); *verb + un adverb sau locuțiune adverbială*: a da de-a dura (a rostogoli), a se da huța (a se legăna); *verb + interjecție*: a da cu sâc (a necăji).

Note: 1) Verbele care intră în structura locuțiunilor verbale (a da, a face, a lua, a duce, a aduce, a băga etc.) sunt *instrumente lexicale* sau *auxiliare lexicale*.

2) Sunt şi locuțiuni care sunt echivalente cu un verb însoțit de o complinire: a băga de seamă (a fi atent), a băga în seamă (a acorda atenție).

3) Pe lângă locuțiuni, există şi *expresii verbale impersonale* alcătuite din verbul *a fi + un cuvânt* (adverb, locuțiune adverbială, verb la supin, substantiv): e bine, e cu putință, e de dorit, e de datoria ... etc.; apoi *expresii verbale* cu aspect *unipersonal*, alcătuite din verbul *a fi + pronume personal în dativ + un substantiv* cu funcție de subiect: mi-e frig, mi-e foame, mi-e sete, mi-e ruşine etc.

Construcția *a fi + dativ* este echivalentă cu verbul *a avea*, exprimă ideea de posesie; în acest caz subiectul devine complement direct (mi-e teamă / eu am teamă), dar acest fel de exprimare este neobişnuit în româneşte, totuşi poate fi întâlnit rar şi în vorbirea populară: De securea fără coadă, *n-are frică* pădurea.

c) *După criteriul sintactic*, verbele evidenţiază caracteristicile: *tranzitiv / intranzitiv, personal / impersonal, predicativ / nepredicativ.*

Caracteristica tranzitiv / intranzitiv ia în considerare relaţia verb - complement direct. Sunt *verbe tranzitive* acelea care în context *pot primi* (guverna) *un complement direct* (dar şi complemente indirecte sau circumstanţiale): scriu *ceva* (cuiva, despre ceva, acum, acasă, frumos etc.), ajut *pe cineva* (cu ceva, azi, la şcoală etc.), văd *pe cineva* / ceva (azi, aici, bine etc.). De regulă, verbele tranzitive pot primi numai un singur complement direct (exemplele anterioare), dar există şi verbe care pot primi concomitent două complemente directe: învăţ, rog *ceva, pe cineva* (unul al persoanei, altul al nonpersoanei). Verbele tranzitive pot avea şi diateza pasivă: cartea *este scrisă* de cineva, eu *sunt ajutat* de cineva, elevii *sunt văzuţi* de profesor. *Verbele intranzitive nu pot primi un complement direct*, ele admit numai relaţia verb - complement indirect sau circumstanţial: se bucură *de ceva*, îşi aminteşte *de cineva*, fuge *repede*, doarme *acasă*; *nu pot avea diateza pasivă.*

Note: 1) *Sunt intranzitive* toate verbele reflexive cu acuzativul (a se gândi, a se îmbogăţi, a se înnopta), majoritatea verbelor care exprimă o mişcare (a fugi, a alerga, a ieşi), verbele care exprimă starea (a sta, a şedea, a dormi) sau existenţa (a trăi, a exista, a vieţui), precum şi verbele eventive (a îmbătrâni, a înflori, a înverzi).

2) Unele verbe intranzitive pot primi un complement direct (extern sau intern), dat numai în anumite contexte şi cu modificarea sensului: trăieşte de azi pe mâine, umblă încet, plânge cu hohote - intranz. / trăieşte traiul, umblă multe drumuri, plânge râsul de astă-vară - tranz.

Caracteristica personal / impersonal ia în considerare relaţia verb - subiect (în nominativ). Sunt *personale* verbele care admit un subiect - nume de persoană: cânt, cânţi, cântă şi *impersonale* verbele care nu pot admite subiect (verbe care se referă la fenomene meteorologice sau care au legătură cu starea vremii: plouă, tună, ninge, fulgeră, se înserează, se crapă de ziuă, se desprimăvărează) sau admit un subiect nonpersonal ori subiectivă) îmi / place ceva / să citesc; / îmi / trebuie / îmi / convine, se cuvine, se întâmplă, se cade asta / să plec etc.).

Note: 1) Unele verbe impersonale proprii pot deveni personale în anumite contexte, schimbându-şi sensul: L-a fulgerat cu privirea, I-a trăznit una.

2) Verbele personale pot avea şi forme impersonale: se zice, se spune, se povesteşte, se vede, se aude, se discută - (reflexive impersonale); e ştiut (că), e cunoscut (că) - (pasive impersonale).

Caracteristica *predicativ / nepredicativ* ia în considerare capacitate verbelor de a forma singure predicatul. Sunt verbe *predicative* acelea care pot forma predicatul (Ion *învaţă* la şcoală.), când sunt la un mod personal.

Sunt *nepredicative* verbele care nu pot forma singure predicatul unei propoziţii, când se află la un mod personal, din cauza conţinutului lor lexical insuficient sau zero. Sunt nepredicative: *verbele auxiliare* (morfologice) utilizate pentru exprimarea diatezei,

modului şi timpului verbelor (a fi, a avea, a vrea). *A fi* serveşte la formarea diatezei pasive, a conjunctivului şi condiţionalului-optativ perfect, a prezumtivului, a infinitivului perfect. *A avea* - la forma perfectului compus (am, ai, a, am, aţi, au + participiul verbului conjugat), a viitorului - forme populare (am, ai ... + conjunctivul prezent al verbului conjugat). *A avea* - la formarea viitorului (voi, vei, va, vom, veţi, vor + infinitivul conjugat). Tot nepredicative sunt şi *verbele copulative* (auxiliare sintactice) / a fi, a deveni, a părea, a se face, a ieşi, a ajunge, a rămâne, a însemna, a reprezenta, a constitui, a întruchipa şi altele, care, împreună cu un nume predicativ, exprimă predicatul nominal al propoziţiei.

Notă: Afară de verbul *a deveni*, toate aceste verbe pot fi şi copulative, şi predicative. Când au sens *concret* sunt *predicative*, când au sens *abstract-copulative*. Compară: Elevii sunt (= există, se află) în clasă. / Ei *sunt* harnici.; Mi *se pare* că plouă. / Vremea *pare* frumoasă; Elevul *a ieşit* din clasă. / Ion *a ieşit* agronom.; *Am ajuns* la gară. / *Am ajuns* din nou elevi; Vrăbiile *rămân* iarna la noi. / Copiii *rămân* copii; *Îşi însemnă* în carnet. / *A conduce înseamnă* a prevedea; Ei *au constituit* o asociaţie / Fapta sa *constituie* un precedent.

În limba română există unele *verbe care redau modalitatea sau aspectul* şi sunt numite, în diferite lucrări de specialitate, *auxiliare* (sau *semiauxiliare*) *de modalitate şi de aspect. Verbele de modalitate* (*a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea, a veni*) sunt mijloace lexicale de redare a modalităţii, dintre care unele se caracterizează şi prin anumite trăsături gramaticale specifice. Unele dintre aceste verbe, atunci când au anumite trăsături care le deosebesc de situaţiile când sunt verbe de sine stătătoare, devin *verbe auxiliare sau copulative*. Principalele *verbe de aspect* sunt: *a începe, a prinde, a da, a (re)lua, a sta*, care în anumite construcţii însoţesc alte verbe la conjunctiv, infinitiv, supin sau participiu, arătând un anumit aspect semantic al acţiunii acestora. ("*Începură a vorbi* cu glas omenesc". - I. Pop Reteganul; "Dragoş *dădu să coboare* scara." - C. Hogas; "Stânca *stă să se prăvale...*" - M. Eminescu). Aceste *verbe de modalitate sau de aspect* sunt, de obicei, *verbe predicative*.

Notă: 1) Unele verbe de modalitate sau de aspect care în anumite contexte nu au sens lexical suficient nu pot forma singure predicatul, ci numai în grup cu un *verb autosemantic* (la infinitiv, conjunctiv, participiu, supin) sau cu o sintagmă alcătuită din *a fi* + *nume predicativ*. Semiauxiliarele exprimă idei modale de necesitate (a trebui, a avea), de posibilitate (a putea), de iminenţă (a fi, a vrea, a sta), despre un proces semiauxiliar de modalitate sau exprimă începutul (a începe, a pretinde, a apuca, a porni), continuarea (a continua) sau sfârşitul (a înceta, a conteni, a isprăvi) unui proces. Astfel, în funcţie de context, unele verbe de modalitate sau de aspect pot forma sau nu pot forma singure predicate. Să se compare: Îmi *trebuie* cartea / Lucrarea *trebuie terminată*; Omul *poate* orice / *Ne putem opri* aici; Cine *începe* bine sfârşeşte frumos / *Încep să nu* te mai *cred*. Verbul *a fi* poate fi în contexte diferite: auxiliar (El *este chemat* la întrecere), copulativ (El *este perseverent*), semiauziliar de mod (El *era să se înece*), predicativ (El *este* acasă).

d) *După criteriul morfologic*, verbele evidenţiază caracteristicile: *integral / defectiv, regulat / neregulat, verbe de conjugarea I / a II-a / a III-a / a IV-a.*

Sunt *integrale* verbele cu toate formele flexionare (a citi, a lucra etc.); cele *defective* au numai o parte din formele flexionare (*a plăcea* nu are imperativ; *a la* nu are decât moduri incomplete; din lat. *vadit* s-a păstrat numai forma pentru indicativ prezent pers. a III-a sing. şi imperativul singular în formula: *mai va*).

Sunt *regulate* verbele care nu prezintă în cursul flexiunii variaţii ale radicalului (*cânta* / *cânt*, *cânt*am, *cânt*ai, *cânt*at etc.) şi *neregulate*, verbele care prezintă în cursul flexiunii variaţii semnificative în radical (*a mânca* / *mănânc*, *mân*cam; *a usca* / *usuc*, *us*cam etc.) sau recurg la radicali diferiţi în flexiune (a lua / *ia*u, *lua*m; a fi / *sunt*, *eşti*, *era*m, *fu*i, *fos*t, *fi*ind). Verbele de conjugarea I au sufizul *-á* la infinitiv (a lucr*a* / lucrez, lucram, lucră, lucrat, lucrând; a sun*a* / sun, sunam, sună, sunând; a tăi*a* / tai, tăiam, tăié, tăiat, tăind); cele de *conjugarea a II-a* au sufixul *-eá* la infinitiv (a căd*ea* / cad, cădeam, căzu, căzut, căzând; a tăc*ea* / tac, tăceam, tăcu, tăcut, tăcând); sufixul *-e* la conjugarea a III-a (a ard*e* / ard, ardeam, arse, ars, arzând; a trec*e* / trec, treceam, trecu, trecut, trecând); sufixul *-i* (a fug*i* / fug, fugeam, fugi, fugit, fugind; a înflor*i* / înfloresc, înfloream, înflorit, înflorind) sau *-î* (a cobor*î* / cobor, coboram, coborî, coborât, coborând) la conjugarea a IV-a.

e) ***Categoriile morfologice** ale verbului* sunt: *diateza, modul, timpul, persoana şi numărul.*

Diateza este forma luată de verb pentru a exprima relaţia dintre subiectul gramatical, proces şi obiectul procesului. Subiectul gramatical realizează acţiunea pe care o suferă obiectul (SB. → vb. → obiect): aceasta este *diateza activă* sau diateza zero / Arghezi ***a scris*** volumul "Cuvinte potrivite". Automobilele ***trec*** pe stradă. ***Plouă*** peste lanuri. Ceva îmi ***place***.

Diateza pasivă sau analitică (se formează cu auxiliarul *a fi*) arată că subiectul gramatical suferă acţiunea realizată de obiectul devenit agent / Ion ***este chemat*** de un prieten. Casa ***este construită*** de Ion. Eu ***sunt atras*** de ceva.

Diateza reflexivă are un caracter eterogen. Formal, se distinge prin prezenţa pronumelui reflexiv în acuzativ sau dativ. Conform *Gramaticii Academiei*, în diateza reflexivă intră numai verbele însoţite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în acelaşi caz. În aceste situaţii pronumele reflexiv îndeplineşte rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive.

Exemple: "El *se apucă* de lucru", faţă de "El *apucă* un bilet"; "El *îşi revine* din leşin", faţă de "Lui îi *revine* această lucrare".

Se diferenţiază verbele la diateza reflexivă (exemplu: Eu *mă gândesc*), unde pronumele reflexiv este numai marcă morfologică a diatezei reflexive, de verbele active însoţite de pronume reflexive (exemplu: Eu *mă spăl*), unde pronumele reflexiv are funcţie sintactică de complement.

Din punct de vedere semantic, verbele însoţite de pronume reflexive au diferite *valori*:

1) *reflexiv obiectiv* - pronumele este în acuzativ și atunci subiectul face acțiunea și tot el îi suferă efectele: El *s-a îmbrăcat* cu haina; - pronumele poate fi în dativ și atunci acțiunea este făcută de subiect în favoarea lui: "*Și-a croit* cărare prin grădini..." - M. Sadoveanu;

2) *reflexiv reciproc* (Ei *s-au întâlnit* întâmplător pe stradă; *și-au jurat* credință); pronumele reflexive în acuzativ sau dativ pot fi întărite printr-un complement indirect (s-au certat *unul cu altul*, și-au spus *unul altuia*); numai verbele la origine tranzitive pot avea reflexiv reciproc;

3) *reflexiv participativ* (*își construiește* un apartament; *își arogă* dreptul; *își asumă* răspunderea); pronumele reflexiv în dativ poate fi întărit printr-un complement indirect care indică în folosul cui se desfășoară acțiunea (*își însușește ceva* pentru sine);

4) *reflexiv posesiv* (*își ajută* colegul, *își face* lecțiile); pronumele reflexiv în dativ este de fapt un atribut pronominal în dativ (ajută pe colegul *său*, face lecțiile *sale*); numai verbele de origine tranzitivă pot avea un relexiv posesiv;

5) *reflexiv pasiv* (*se aud* niște împușcături, *se simte* mirosul florilor; *se rade* la frizerie): autorul procesului este altul decât subiectul gramatical (se aud = sunt auzite / de cineva; se simte = este simțit / de cineva; se rade = este ras / de frizer); pronumele reflexiv este în acuzativ. Aceste verbe sunt numai formal la diateza reflexivă; datorită sensului lor pasiv aparțin diatezei pasive;

6) *reflexiv dinamic* (*își uită* de sine; *se gândește* la elevii lui): exprimă participarea intensă a subiectului la acțiune, participare marcată printr-un pronume reflexiv în dativ sau acuzativ;

7) *reflexiv eventiv* (*se îmbogățește* însutit; *se supără* degeaba; grânele *se pârguiesc*); implică ideea de devenire, de modificare a stării subiectului; pronumele reflexiv este în acuzativ;

8) *reflexiv impersonal* (*se înnoptează, se luminează, se cade, se întâmplă, se cuvine*); pronumele reflexiv este în acuzativ; dacă verbul se referă la procese naturale (se înnoptează) atunci nu poate primi un subiect, dacă se referă la procese umane atunci poate primi un subiect gramatical abstract (aici *se petrece ceva, se cuvine să fim atenți, se cade a următi* desfășurarea lecției).

f) ***Modul*** este forma luată de verb pentru a exprima aprecierea vorbitorului față de proces, în felul în care este prezentat procesul. Dacă formele verbale exprimă ideea de realitate sau posibilitate, au marcate categoriile de persoană și număr și în consecință pot apărea independent în comunicare, alcătuind nucleul acesteia, atunci ele aparțin unor *moduri personale* (*indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv, imperativ*); dacă formele verbale nu includ aprecieri ale subiectului asupra acțiunii, nu au marcate categoriile de persoană și număr și în consecință apar ca termeni dependenți în comunicare, atunci aparțin unor *moduri nepersonale și nepredicative* (*infinitiv, supin, participiu, gerunziu*).

Moduri personale și predicative:

- **Indicativul** este carcaterizat prin *morfemul zero* și exprimă o *acțiune reală* sub forma unor timpuri bine delimitate: *prezent, imperfect, perfect (simplu și compus), mai*

mult ca perfect, viitor, viitor anterior (Interesul *poartă* fesul. De când *se băteau* urşii în coadă. *Fugii* de lup şi *dădui* de urs. *A intrat* raţa în traistă. *Se răzgândise*, de aceea *s-a culcat* din nou. *Va* mai *veni* cala la spuză. Stelele *se vor fi ivit* când *va răsări* luna).

- **Conjunctivul** este caracterizat prin *morfemul să* (care este şi *conjuncţie* când introduce o propoziţie subordonată) şi exprimă *o acţiune posibilă* în două forme temporale: *prezent* (Ca *să stingi* un foc trebuie *să te arunci* în el.) şi *perfect* (*Să fi dat* cu mâinile de cer).

Note: 1) *Morfemul să* la conjunctivul prezent al verbelor din fondul vechi poate lipsi în unele situaţii numai la pers. a III-a (*Trăiască* România!; "*Fericească-l* scriitorii, lumea toată *recunoască*-l... Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrânul dascăl." - M. Eminescu).

2) Conjunctivul poate exprima şi alte *nuanţe* de conţinut, fiind în acest caz *sinonim cu imperativul* (*Să nu vinzi, să cumperi*!), cu *prezumtivul* (*Fie* cum zici, *să nu fie* cum ştiu eu.) şi cu *infinitivul*, pe care-l înlocuieşte în construcţii dependente (Poţi *să tai* lemne la capul lui.).

- **Condiţional-optativul** se caracterizează prin *morfemele aş, ai, ar, am, aţi, ar* şi exprimă *o acţiune posibilă / condiţionată* / condiţional / (De *aş avea* timp liber aş merge la film.), sau o acţiune posibilă, dorită / optativ / (*Ar vrea* să facă ceva şi el, dar nu ştie în ce fel.) sau *o acţiune posibilă realizabilă* (potenţial / Când *ar face* toate muştele miere, *ar fi* pe toţi pereţii faguri.) în două forme temporale: *prezent* (*Aş veni* deseară la voi, dar mi-e frică de câini.) şi *perfect* (De-*ar fi fost* toţi acasă, cine *ar fi plecat* la plimbare?).

Notă: Condiţionalul-optativ poate exprima şi alte nuanţe de conţinut, fiind în acest caz sinomin cu indicativul (*Aş dori* să realizez ceva) şi cu conjunctivul, în enunţuri interogatine ("Nu cumva să *spui* o minciună?... De ce v-*aş spune*?" - B. Delavrancea).

- **Prezumtivul** se caracterizează prin morfemele de viitor ale auxiliarului *a fi* (voi fi, vei fi, va fi, vom fi, veţi fi, vor fi) şi exprimă *o acţiune posibilă presupusă, probabilă*, în două forme temporale: *prezent* (*Vei fi ştiind* tu ceva.) şi *perfect* (*Vor fi fost* cândva pe aici şi balauri).

Notă: Morfemele de viitor ale verbului *a fi* sunt înlocuite uneori prin morfemele de conjunctiv ("**Să fi** *trecut* două săptămâni." - E. Barbu) sau de condiţional-optativ ("I s-a părut că **ar fi** *cunoscând* pe acei călăreţi." - M. Sadoveanu) ale aceluiaşi verb.

- **Imperativul** se carcterizează printr-o intonaţie suplimentară specifică şi exprimă o acţiune posibilă sub forma unui ordin, îndemn, sfat, rugăminte (*Dă* una ca să ţi se dea zece. *Fă*-mă mamă cu noroc şi m-*azvârle* apoi în foc. *Fugi* încolo, *vino*-ncoace, *şezi* binişor, *nu*-mi *da pace*).

Notă: Imperativul poate avea şi valori ale indicativului, când ordinul este considerat drept ceva real ("Pe noi ne bufni un râs... şi *râzi*, şi *râzi*." - B. Delavrancea).

Moduri nepersonale şi nepredicative sunt:

- **Infinitivul** se caracterizează prin morfemul *a* (prepoziţie) şi exprimă procesul *în chip general, abstract* (numele procesului) în două forme temporale: *prezent* (E lesne *a câr*ti, dar anevoie *a îndrepta*.) şi *perfect* (Am terminat de citit înainte de *a fi venit* colegul meu).

Note: 1) Infinitivul are două forme: *infinitivul lung* (cit*ire*) care s-a substantivizat (*încercarea* moarte n-are); apare însă ca verb în vechile texte ("Ştefan-Vodă a început *a*-i *batere* până ce i-au trecut de Dunăre." - I. Neculce) sau în vorbirea populară ("Îmi era *a scăpare* de dânsul." - I. Creangă), precum şi ca element component în formele inverse ale viitorului (Şi-oi cânta, *cântare-oi* tare.) şi ale condiţional-optativului (*Închinare*-aş şi n-am cui) în poezia populară sau în stilul colocvial (*Fire*-ai de râs, să fii!) şi *infinitivul scurt* (a cit*i*).

2) Morfemul *a* cade când infinitivul urmează după verbul *a putea* (Nu poţi *da* cât poţi tu *cere*.) şi regional, şi după *a şti* ("Doamne, că multe mai ştiţi *vorbi*." - T. Popovici).

3) Infinitivul (fără morfem) intră ca element component al unor *timpuri compuse*: indicativ viitor (Vor *veni* bătrâneţile să-l întrebe unde sunt tinereţile.) condiţional-optativ prezent (Ar *prinde* peşte şi-s cu ochi.) şi imperativ negativ singular (Nu *sta*, că-ţi stă norocul.).

4) Acţiunea exprimată de infinitiv *poate fi raportată la o anume persoană*, la un anume subiect (a mă duce /eu/; a te duce /tu/; a se duce /el/).

- **Supinul** este caracterizat printr-un morfem de origine prepoziţională (de obicei): *de*, dar şi: *la, pentru, după, din*, este invariabil şi exprimă procesul *în chip general, abstract*, dar *deziderativ* (numele procesului, asemenea infinitivului). (Bun *de pus* la rană. Tot e un lemn *de ars* pe foc).

Note: 1) Prin articulare, supinul se substantivizează (*numai infinitivul şi supinul pot deveni prin articulare substantive*; participiul devine substantiv numai trecând prin "stadiul" de adjectiv); compară: Cuvinte *de râs*. / *Râsul* te râde şi batjocura te batjocoreşte. Obiceiuri *de învăţat*. / *Învăţatul* din fire n-are lecuire. / Un om *învăţat*. / *Învăţatul* citeşte în stele şi-ţi spune ce-o să fie mâine.

2) În unele contexte supinul este sinonim cu infinitivul; compară: E lesne *a vinde* şi anevoie *a cumpăra* / E lesne *de vândut* şi anevoie *de cumpărat*. În construcţiile impersonale: E uşor *de spus*. E uşor *a spune*.

- **Participiul** este caracterizat prin morfemele: *-at, -it, -ut* şi *-s* (lucr*at*, fug*it*, cobor*ât*, mer*s*, înţele*s*), îşi modifică forma după gen, munăr şi caz (acord cu substantivul determinat sau la care se referă: asfalt netez*it*, pătură netez*ită*) şi exprimă *procesul ca o însuşire a unui obiect* (ca un *adjectiv*): (Timpul *pierdut* nu se mai întoarce).

Note: 1) Numeroase participii îşi pierd caracteristicile verbale şi devin adjective: Vorbele *plăcute* înmulţesc învăţătura. Uşa *deschisă* pe oricine primeşte.

2) Participiul este element formativ al diatezei pasive (modurile şi timpurile verbului auxiliar *a fi* + participiul verbului de conjugat acordat în gen şi număr cu subiectul: (Sub mănuşă *este ascunsă* şi cea mai urâtă *mână*.), a indicativului perfect compus (*A plecat* cu graba şi *s-a întâlnit* cu zăbava), al conjunctivului perfect (Decât vorba *s-o fi vorbit*, mai bine

s-o fi tuşit), al condiţionalului-optativ perfect (M-*ar fi râs* şi curcile!), al prezumtivului perfect (*Vei fi fost* şi dumneata cineva!), al infinitivului perfect (Înainte de *a fi deschis* ochii, am simţit prezenţa ei) şi al viitorului anterior (De nu *veţi fi uitat*, amintiţi-vă de cele spuse ieri).

- **Gerunziul** se caracterizează prin morfemul *-ind* (*-ând*) / sufixe modale /, prin formă invariabilă şi *exprimă procesul în desfăşurare sau încheiat*, în chip de *caracteristică circumstanţială* / deci similar *adverbului* /: "Umblă pe drumuri *tăind* câinilor frunză. Umblă drumurile în rând, podinile *numărând*."

Note: 1) Ca şi la infinitiv, acţiunea exprimată de gerunziu poate fi raportată la o anume persoană, la un anume subiect: *plecând* de aici (eu); *ducându*-te (tu) etc. ("Că nu auzeam / Nici topor *tăind*, / Nici cocoş *cântând*, / Nici vite *mugind*, / Nici câine *lătrând* ...").

2) Gerunziul intră ca element formativ în structura prezumtivului prezent (Şi poate şi acum a mai fi *trăind*, dacă n-ar fi murit." - I. Creangă).

g) ***Timpul*** se defineşte prin raportarea acţiunii la momentul vorbirii (în prezent, în trecut, în viitor), dar şi prin raportarea la aspectul procesului: are *caracter momentan* (desăvârşit) *durativ* (nedesăvârşit); împletirea acestor două valori permite fixarea nuanţelor de trecut şi viitor; aşadar, în cadrul categoriei de timp apar opoziţiile de trecut / prezent / viitor (componenta principală) şi opoziţia de momentan / durativ (componenta secundară).

Timpul prezent exprimă coincidenţa momentului vorbirii cu momentul desfăşurării procesului şi se opune timpului trecut şi timpului viitor. Prezentul diferitelor moduri are valori deosebite.

Indicativul prezent poate avea următoarele semnificaţii, în funcţie de context, de poziţia pe care se situează vorbitorul: propriu-zis ("Nu cumva *aveţi trebuinţă* de secerători?" - I. Creangă), iterativ ("Toamna frunzele *colindă*." - M. Eminescu), gnomic /etern/: ("Vasul cu doi cârmaci *se îneacă*. "Numai creaţia *răscumpără* toate suferinţele." - L. Blaga. "Luna *se învârte* în jurul pământului."); istoric / narativ /: ("Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium, / Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase, / Mii de coifuri lucitoare *ies* din umbra-ntunecoasă; / Călăreţii *împlu* câmpul şi roiesc după un semn." - M. Eminescu), descriptiv ("Umbre mari *răsar* pe cale, / Ziua *moare* după culmi." - G. Coşbuc); de viitor ("Dacă îi *spargi* pe toţi - a ţinut prinsoare notarul - eu *plătesc* şi tu îi *mănânci*. - Z. Stancu) sau de imperativ ("După ce-om mânca, tu *rămâi* să faci bagajele, îmi *iei* şi mie ce-mi trebuie." -G. Brăescu).

Prezentul conjunctivului are în propoziţii dependente valoarea timpului verbului din regentă (Îl ducem la spânzurătoare ca *să curăţim* satul de un trândav." - I. Creangă), dar poate avea semnificaţie de viitor ("Eu sunt luceafărul de sus / Iar tu *să*-mi *fii* mireasă." - M. Eminescu); de condiţional-optativ (*Să*-mi *fie* somnul lin / Şi codrul aproape, / *Să am* un cer senin / Pe-adâncile ape." - M. Eminescu), de imperativ ("*Să nu te atingi* de munca altuia.), de prezumtiv (*Să* tot *fie* doi kilometri până acolo.) şi infinitiv (Poţi *să tai* lemne la capul lui).

Prezentul condiţional-optativ exprimă un proces posibil (condiţionat): "Astăzi chiar de *m-aş întoarce* / A-nţelege n-o mai pot." - M. Eminescu; dorit: "Vine, *veni-i-ar*

numele, grăi Miu. - B. Delavrancea; realizabil: "Dacă port cu uşurinţă şi cu zâmbet a alor ură, /Laudele lor desigur m-*ar mâhni* peste măsură." - M. Eminescu), cu nuanţe de indicativ ("Drăguţă, dacă nu te superi, *m-aş ruga* ... încă un pahar cu apă." - I.L. Caragiale), de conjunctiv ("Doamne! de *n-ar răci*! şi îl îmbrăcă în şalul ei." -I. Brătescu-Voineşti) şi de prezumtiv ("Dacă în postul de avocat / al statului *s-ar numi* acelaşi d. Caţavencu?" - I.L. Caragiale).

Prezentul prezumtivului exprimă o acţiune probabilă în prezent sau viitor ("Mai *s-o fi găsind* ceva de mancare?" - I.L. Caragiale; "Dumneata *ăi fi putând*, că n-ai umblat, toată ziulica, două poştii ca mine, pe jos." - I.L. Caragiale).

Prezentul imperativului exprimă ordinul, îndemnul, sfatul proiectat în viitor ("*Scoboară-te* jos, tâlharule, că te-oi învăţa eu! - I. Creangă; " Dorm şi florile-n grădină - / *Dormi* în pace! - M. Eminescu).

Prezentul infinitivului denumeşte procesul desfăşurat în prezent sau viitor ("*A număra* până la douăzeci şi patru era ceva peste puterile mele." - M. Sadoveanu) şi poate avea semnificaţie de conjunctiv ("Nu credeam să-nvăţ *a muri* vreodată." - M. Eminescu) sau, rar / şi incorect /, de imperativ ("*A nu se pleca* în afară! *A nu se fuma*!)

Timpurile viitor şi trecut exprimă noncoincidenţa procesului cu momentul vorbirii.

Viitorul se opune prezentului şi trecutului şi exprimă un proces posterior momentului vorbirii în două forme: *viitorul I* / propriu-zis / exprimă o posterioritate îndepărtată sau apropiată, raportată sau nu la momentul vorbirii (*Vom bea* cât *om putea* şi-*om plăti* când *om avea*.), uneori cu semnificaţie de imperativ ("Dumneata numaidecât *ai să iei* din comoara împărătească suta de mii de galbeni." - I.L.Caragiale) şi de prezumtiv)"Mulţi feciori de împărat *or* mai *fi*, da ca ăsta al nostru, nu mai crez altul! ... s-a isprăvit." - I. L. Caragiale); *viitorul apropiat* exprimă un proces viitor situat între momentul vorbirii şi alt proces viitor, adesea cu nuanţă prezumtivă. ("Voi fi bătrân şi singur, *vei fi murit* de mult!" - M. Eminescu).

Timpul trecut exprimă un proces anterior momentului vorbirii, se opune prezentului şi viitorului şi are *patru valori*: imperfect, perfect simplu, perfect compus şi mai mult ca perfect. *Imperfectul* exprimă un proces trecut, dar neterminat în momentul vorbirii ("Dacă *mă sculam*, *nu* mai *aşteptam* să-mi deie alţii mâncare." - I. Creangă), dar poate să indice şi repetiţia acţiunii neterminate în trecut / imperfect iterativ / ("*Torcea, torcea* fus după fus, / Din zori şi până-n seară." - Şt. O. Iosif); poate avea semnificaţie de prezent / imperfectul modestiei / ("*Ziceam* ca să-mi aduc vreo două care de curăţitură." - G. Brăescu); de perfect compus / imperfect narativ / ("*Era* odinioară un neam de fraţi născuţi tot dintr-o mamă." - A. Russo) / şi imperfect istoric / ("Apoi murgul mi-l *scotea*, / Slujile i-l *ţesăla*, / Cu şaua mi-l *înşeua*, / Cu fâul mi-l *înfrâna*, / Gruia pe el *se suia*, / Rămas bun că mi-şi *lua*, / S-apoi ca vântul *pleca*".); de condiţional perfect ("Şi dacă mă *găsea* pe uliţă, *plăteai* dumneata pielea mea?" - I. L. Caragiale) şi optativ-perfect ("Nenorocitule! ţi-ai aruncat norocul în gârlă... Te *făceam* om." - I. L. Caragiale).

Perfectul simplu exprimă un proces trecut şi încheiat ("No, Mitrule, văd că *nu* mai *venişi* pe la noi." - T. Popovici) şi se deosebeşte de perfectul simplu prin faptul că

procesul se încheie momentan sau într-un interval de timp delimitat (compară: El *sări* gardul / El *a sărit* gardul.), este utilizat ca timp al relatării / la pers. a III-a / ("Grecul *se deşteaptă* din letargie şi, după ce *luă seama* bine la poziţiunea localităţii, *se îndreptă* către curtea domnească." - N. Filimon) sau subliniază atitudinea dispreţuitoare a vorbitorului (În sfârşit *te deşteptaşi* şi tu!).

Perfectul compus exprimă un proces trecut şi încheiat, dar neprecizat în timp ("Mie mi-*a dat* boierul ăl bătrân brevet de cârciumar? - L. Rebreanu), având uneori valoare de prezent ("- Taci odată! - *Am tăcut.*" - I.L. Caragiale) şi de viitor ("Haramin a strigat: - *Dusu-m-am* şi *m-am întors* numaidecât." - M. Sadoveanu).

Mai mult ca perfectul exprimă un proces trecut, încheiat înaintea altui proces trecut şi încheiat, fiind întâlnit mai ales în naraţiuni ("Caii speriaţi o tuliră la fugă de unde *veniseră.*" - B. Delavrancea).

Perfectul conjunctivului exprimă un proces trecut prezentat ca nerealizat ("Poate *să* le *fi spus* lor un secret." - M. Sadoveanu), uneori cu semnificaţie de condiţional-optativ ("*Să fi rămas* fecior la plug, / *Să fi rămas* la coasă." - O. Goga; "*Să fi ars* casa pe el, m-aş fi tăvălit de bucurie." - B. Delavrancea).

Perfectul condiţional-optativ exprimă un proces trecut prezentat ca nerealizat / ipotetic, ireal ("Ochii îi lăcrămau parc-*ar fi plâns.*" - B. Delavrancea).

Perfectul prezumtivului exprimă un proces trecut, prezentat ca presupus ("Şi oricât *oi fi mers* eu de tare, vreme trecuse la mijloc." - I. Creangă).

Perfectul infinitivului exprimă un proces abstract, denumindu-l la trecut ("Nu-şi va ierta niciodată mai ales greşeala de *a nu fi refuzat* baremi în ultimul moment să plece." - L. Rebreanu).

h) **Categoria de persoană** se referă la relaţia care se stabileşte între vorbitor, conlocutor, nonlocutor şi proces şi se exprimă solidar cu **categoria numărului**, care se referă la relaţia dintre numărul autorilor şi proces. Persoana include un sistem de opoziţii cu trei termeni: persoana I/II/III, iar numărul-opoziţie cu doi termeni: singular/plural. Uneori, persoana gramaticală nu corespunde persoanei reale; se produc substituiri: persoana a III-a în locul pers. I şi a II-a sg. ("*Să*-i *dea* mamiţica băiatului zăhărel? - I. L. Caragiale), persoana a II-a sg. în locul pers. I şi a III-a ("Şi *fugi*, hagiul ...*fugi.*" - B. Delavrancea), pers. I pl. în locul pers. a II-a sg. şi pl. ("Ce mai, de-acum *ne-am făcut* mari!"); persoana a II-a sg. şi pers. I pl. au câteodată valori generale, nedeterminate ("Când *cauţi* comori, *nu sapi* în nori, ci în pământ." - L.Blaga); Una *vorbim* şi alta *facem.*). Pluralul este folosit adesea în locul singularului: pluralul politeţii (*Sunteţi* amabilă!), *pluralul modestiei* ("Noi *suntem* ca nişte gâze, ca nişte pulberi; trebuie *să ne strângem, să tăcem* şi *să ne lăsăm* să ne poarte vântul." - M. Sadoveanu), *pluralul autorităţii* / administrativ / (*Delegăm* prin prezenta...), *pluralul autorului* ("*Vom cerceta* în studiul de faţă perioade spirituale ale veacului al XIX-lea." - L. Blaga).

Genul şi cazul apar solidar exprimate la modul participiu şi la diateza pasivă ("Găinile, *cocoţate* de cu seara pe crengi, dorm." - Em. Gârleanu; *Nu sunt încredinţat,* numai mă tem." - M. Sadoveanu).

i) **Flexiunea** reprezintă totalitatea variaţiilor formale (diateză, mod, timp, persoană, număr şi, uneori caz şi gen) înregistrate de verb în cursul vorbirii. Aceasta se numeşte *conjugare*. Orice formă verbală poate fi analizată în unităţi de expresie, şi anume: ***radicalul*** (sau tema) şi ***flectivul***.

Radicalul (sau ***tema***) se prezintă neschimbat (*scri*u, *scri*am,*scri*sei, am *scri*s, a *scri*e, *scri*ind etc.), cu unele modificări fonetice (*cânt*am, *cânt*, *cânţ*i, *cânt*ând), *cânt / cânţ* - sunt ***alomorfi***) sau cu ***forme supletive*** (*mănânc*, *mănânc*i, *mânc*ăm, *mânc*ând, *a mânca*: *mânč / mănânč / mănânc* - alomorfe; a *fi*, *sunt*, *eşti*, *este*, *fu*i, *fu*sesem, *fos*t: *fi/eşt/est/era/ fu/fos* - alomorfe).

Flectivul este ansamblul elementelor variabile cu semnificaţie gramaticală; realizările pot fi *sintetice* (*rup/rupi/rupe/rupem/rupeţi*/rup: -∅, -*i*, -e, -(e)m, -(e)ţi, -∅) sau *analitice*: *morfeme libere*)*am* rupt, *ai* rupt etc.) sau *suprasegmentale* (mergi!: intonaţie imperativă; c*â*ntă / cânt*ă*: accentul).

Valorile diatezei sunt exprimate prin *morfemul ∅* pentru diateza activă (merg), *morfemul a fi* (verb auxiliar), conjugat la modul, timpul, persoana şi numărul corespunzător pentru *diateza pasivă* (sunt chemat, erai chemat, am fost chemat, fiind chemat, a fi chemat) şi morfemele *se / îşi* (pronumele reflexive) la *diateza reflexivă* (*se* gândea, *îşi* închipuia).

Valorile de mod sunt exprimate astfel:

- la infinitiv, morfemele *-a/-ea/-e/-i*, *-î* (sufixele corespunzătoare celor patru conjugări) şi *a* (prepoziţia însoţitoare a infinitivului, cu unele excepţii); *a* cânt*a*, *a* b*ea*, *a* merg*e*, *a* fug*i*, *a* cobor*î*.
- la supin, morfemele *-t/-s+∅* (sufixele identice cu ale participiului, dar fără desinenţe pentru gen, număr şi caz) şi *de/pentru*, *la*, *din* / (prepoziţia însoţitoare a supinului): *de* cânta*t*, *de* bău*t*, *de* mer*s*, *de* fugi*t*, *de* coborâ*t*;
- la participiu, morfemele *-t/-s+desinenţe* pentru gen, număr, caz: cânta*t+∅ -ă/ -i/-e*;
- la gerunziu, morfemul *-ind/ând* (sufixe): cânt*ând*, b*ând*, merg*ând*, fug*ind*, cobor*ând*;
- la indicativ, morfemul ∅ (merg, mergi, merge etc.)
- la conjunctiv, mofemul *să* (conjuncţie, în cazuri rare lipseşte) + alternanţe fonematice, ca mijloce suplimentare de diferenţiere de formele indicativului (*să* merg, *să* mergi, *să* meargă);
- la condiţional-optativ, morfemul *aş, ai, ar, am, aţi, ar* (forme speciale ale auxiliarului morfologic *a avea*): *aş* cânta, *ai* cânta, *ar* cânta etc.).
- la imperativ, morfemul suprasegmental *intonaţie specifică: cântă!, cântaţi!*
- la prezumtiv, morfemul *voi fi, vei fi, va fi, vom fi, veţi fi, vor fi* (viitorul auxiliarului morfologic *a fi*) *voi fi* cântând, *vei fi* cântând etc.

Valorile de timp sunt exprimate în mod diferit în funcţie de mod; la indicativ prezent: *sufixul ∅* (cânt, tai, merg, tac, fug, cobor) sau sufixele -*esc* (la conj. IV: înflor*esc*, opr*esc*), -*ez* (la conj. I: lucr*ez*, pled*ez*); la ind. imperfect: sufixul -*a*/-*ea*- (cânt*am*, tâc*eam*, fug*eam*, cobor*am*), la ind. pf. simplu: sufixele -*á*-/-*ă* (conj. I: lucr*á*i, lucr*ă*); -*ú* (conj. II: tăc*u*, bă*u*, av*u*), -*ú* şi -*se* (conj. III făc*u*, crez*u*, mer*se*, du*se*); -*í* şi -*î*

(conj. IV: coborî, fugi); la ind. pf. compus: morfemele *am, ai, a, am, ați, au* (auxiliarul morfologic *a avea*) şi forma invariabilă a participiului verbului de conjugat (am dus, ai dus, ați dus, au dus); la m. m. c. p. ind.: sufixul *-se* adăugat la tema perf. simplu (lucrase, tăcuse, făcuse, dusese, fugise); la viitor ind. morfemele *voi, veți, va, vom, veți, vor* / prezentul auxiliarului morfologic *a vrea* (a voi) / (voi cânta, vei cânta etc.); ind. viit. anterior morfemul *voi fi* / viitorul aux. morfologic *a fi* / (voi fi cântat, vei fi cântat etc.); la conj. prezent: ca la ind. prezent şi conjuncția *să*; la conj. perfect: morfemul invariabil *să fi* (forma invariabilă de conjunctiv a aux. morfologic *a fi* / (să fi cântat); la cond. opt. prez.: morfemul *aş, ai* etc. (aş cânta, ai cânta); la cond. opt. perfect morfemul *a fi* / cond.-opt. prezent al aux. morfologic *a fi* / (aş fi cântat); la *prezumtiv* diferența dintre prezent şi perfect constă în folosirea gerunziului, respectiv a participiului, pentru fiecare dintre timpuri, adăugându-se la *morfemul modal*: voi fi *cântând*, voi fi *cântat*.

Valorile de persoană şi număr sunt exprimate solidar fie prin desinențe adăugate temelor timpurilor (de ex. la *ind. prez.* cânt, cânți, cântă, cântam, cântați / *-∅, -i* /, *-ă-, -(ă)m, -(a)ți, -ă* /; *ind. imperf.* cântam, cântai, cânta, cântam, cântați, cântau: *-m, -i, -∅, -m,-ți, -u*; *ind. pf. simplu*: cântai, cântaşi, cântă, cântarăm, cântarăți, cântară: *-i, -şi, -∅, -răm, -ră*; *conjunctiv prezent*: să cânt, să cânți, să cânte, să cântați, să cânte: *-∅, -i, -e, -(ă)m, -(a)ți, -e* etc.), precum şi prin modificări fonologice produse în tema verbului (cân*t*/cân*ț*; al*e*rg/aleargă-/aler*ğ*), ca mijloace suplimentare de marcare a persoanei şi numărului, fie prin morfemele mobile purtătoare ale mărcilor de persoană şi număr) *am, ai, a, am, ați, au* la perf. compus; *voi, vei, va, vom, veți, vor* la viitor etc.).

Modele de conjugare:

INFINITIV

I *-a* cânta	II *-ea* tăcea	III *-e* pierde	IV *-i* dormi
lucra			*-î* coborî

INDICATIV - PREZENT

I	-	cânt	*-ez*	lucrez	II	-	tac	III	-	pierd	merg
	-i	cânți	*-ezi*	lucrezi		*-i*	taci		*-i*	pierzi	mergi
	-ă	cântă	*-ează*	lucrează		*-e*	tace		*-e*	pierde	merge
	-ă-m	cântăm	*-ă-m*	lucrăm		*-e-m*	tăcem		*-e-m*	pierdem	mergem
	a-ți	cântați	*-a-ți*	lucrați		*-e-ți*	tăceți		*-e-ți*	pierdeți	mergeți
	-ă	cântă	*-ează*	lucrează		-	tac		-	pierd	merg

IV	-	dorm	*-esc*	povestesc	-	cobor	*-ăsc*	hotărăsc
	-i	dormi	*-eşti*	poveşteşti	*-i*	cobori	*-ăşti*	hotărăşti
	-e	doarme	*-eşte*	povesteşte	*-ă*	coboară	*-ăşte*	hotărăşte
	-i-m	dormim	*-i-m*	povestim	*-â-m*	coborâm	*-â-m*	hotărâm
	-i-ți	dormiți	*-i-ți*	povestiți	*-â-ți*	coborâți	*-â-ți*	hotărâți
	-	dorm	*-esc*	povestesc	*-ă*	coboară	*-ăsc*	hotărăsc

IMPERFECT

I	*-m*	cântam	II	tăceam	III	mergeam	IV	dormeam
	-i	cântai		tăceai		mergeai		dormeai
	-	cânta		tăcea		mergea		dormea
	-m	cântam		tăceam		mergeam		dormeam
	-ți	cântați		tăceați		mergeați		dormeați
	-u	cântau		tăceau		mergeau		dormeau

PERFECTUL COMPUS

am + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)
ai + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)
a + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)
am + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)
ați + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)
au + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, mers, dormit etc.)

PERFECTUL SIMPLU

-i	I	cântai	II	tăcui	III	pierdui	IV	dormii
-și		cântași		tăcuși		pierduși		dormiși
-		cântă		tăcu		pierdu		dormi
-răm		cântarăm		tăcurăm		pierdurăm		dormirăm
-răți		cântarăți		tăcurăți		pierdurăți		dormirăți
-ră		cântară		tăcură		pierdură		dormiră

MAI MULT CA PERFECTUL

-m	I	cântasem	II	tăusem	III	pierdusem	IV	dormisem
-și		cântaseși		tăcuseși		pierduseși		dormiseși
-		cântase		tăcuse		pierduse		dormise
-răm/-m		cântaserăm/ cântasem		tăcuserăm tăcusem		pierduserăm/ pierdusem		dormiserăm/ dormisem
-răți/-ți		cântaserăți		tăcuserăți		pierduserăți		dormiserăți
-ră		cântaseră		tăcuseră		pierduseră		dormiseră

VIITOR

a) *voi* (*oi*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)
vei (*ăi, -i*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)
va (*o, a*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)
vom (*om*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)

veți (*ăți*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)
vor (*or*) + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)
b) *o* + conjunctivul prezent al verbului (să cânt, să tac, să pierd, să dorm etc.)
c) *am* + conjunctivul prezent al verbului (să cânt, să tac, să pierd, să dorm etc.)

VIITOR ANTERIOR

voi fi + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, dormit etc.)

CONJUNCTIV PREZENT

I -	să cânt	II -	să tac	III -	să pierd	IV -	să dorm
-i	să cânți	*-i*	să taci	*-i*	să pierzi	*-i*	să dormi
-e	să cânte	*-ă*	să tacă	*-ă*	să piardă	*-ă*	să doarmă
-ă-m	să cântăm	*-e-m*	să tăcem	*-e-m*	să pierdem	*-i-m*	să dormim
-a-ți	să cântați	*-e-ți*	să tăceți	*-e-ți*	să pierdeți	*-i-ți*	să dormiți
-e	să cânte	*-ă*	să tacă	*-ă*	să piardă	*-ă*	să doarmă

CONJUNCTIV PERFECT

să fi + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, dormit etc.)

CONDIȚIONAL-OPTATIV PREZENT

aș, ai, ar, am, ați, ar + infinitivul verbului (cânta, tăcea, pierde, dormi etc.)

CONDIȚIONAL-OPTATIV PERFECT

aș fi + participiul verbului (cântat, tăcut, pierdut, dormit etc.)

IMPERATIV

I *-ă*	cântă	II *-i*	taci	III *-i*	pierzi	IV *-i*	dormi
-a-ți	cântați	*-e-ți*	tăceți	*-e-ți*	pierdeți	*-i-ți*	dormiți

GERUNZIU

I *-ând*	cântând	II -	tăcând	III -	pierzând	IV *-ind*	dormind

PARTICIPIU

I *-t*	cântat	II *-t*	tăcut	III *-t*	pierdut	IV *-t*	dormit
				-s	mers		coborât

SUPIN

Aceleaşi morfeme ca la ***participiu***, precedate de prepoziţia *de* sau *la*.

j) Funcţii sintactice

Funcţia fundamentală a verbului este de *predicat verbal*, dacă se află la unul din *modurile personale* (*predicative*): *indicativ* (Cine *se scoală* de dimineaţă departe *ajunge*), *conjunctiv* (*Să şedem* strâmb şi *să judecăm* drept), *condiţional-optativ* (De-*aş avea* minte *aş avea* merinde), *prezumtiv* (Mulţi *vor fi vrând* şi luna de pe cer!), *imperativ* (*Rabdă* un ceas şi-i trăi un an). *Verbul* poate fi *auxiliar sintactic* (*verbe copulative*) într-un *predicat nominal* (*E* scump la tărâţe şi ieftin la făină) sau într-un *predicat compus / verbele semiauxiliare* / (*Nu poţi* face pe gustul tuturora. *Trebuie* purtat mai des prin lume. *Poate* fi strugure, dar nu-i poamă).

Verbul la un mod nepersonal poate avea funcţie de *subiect* (E mai greu *a păstra* decât a câştiga. E lesne *de vândut*, dar anevoie *de cumpărat*); *nume predicativ* (A conduce înseamnă *a prevedea*. "Atâtea-s *de făcut*" - A. Vlahuţă. "Toată lumea-i *adormită*" - G. Coşbuc); *atribut* ("N-am darul însemnat / *A striga* şi *a preface* câte sunt de îndreptat" - Gr. Alexandrescu; "Tata spunea că nu mai are bani *de dat* pentru mine" - I. Creangă; "Cu tâmplele *vâjâind* răzbi în ruptura de mal." - M. Sadoveanu; "E ca măgarul *îmbrăcat* în piele de leu"); *complement* (Înainte de a porunci învaţă *a te supune*. "Gătesc *de mâncat* toate cele cinci pâini." - I. Creangă; Observă *ridicându-se* în zare rotocoale întunecate de nouri); *complement circumstanţial* (E mai bine a lucra decât *a sta*.). E bun *de tăiat* mămăliga. "Fiul craiului, *nemaiputând* struni calul şi *nemaiîndrăznind* a merge înainte, se-ntoarnă ruşinat înapoi la tată-său." - I. Creangă); *subordonat cu dublu regent* (Focul ce se socoteşte *stins* de multe ori sub cenuşă se găseşte aprins. "Chiar mai dinioară l-am văzut *umblând* prin târg cu cotul subsoară." - I. Creangă) şi *apoziţie* (Cele încâlcite trebuie descurcate, adică *rezolvate*. A munci din plin, adică *a te strădui*, este o îndatorire).

Verbul ocupă următoarele *poziţii sintactice*:

- *În relaţia predicativă* (SB ↔ P.): *subiect* (*A ierta* e uşor, *a uita* e greu. E uşor *de vorbit*, dar anevoie *de înfăptuit*); *predicat verbal*) în relaţie cu un subiect: "Fapta bună *nu moare* niciodată" sau cu o subiectivă: "Care ascultă la uşă îşi *aude* defaima."); *nume predicativ* ("Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e *de scos*?" - M. Eminescu), *auxiliar sintactic* al predicatului nominal (Eu *am fost* ca tine, tu *n-ai ajuns* ca mine.), al propoziţiei predicative (E greu când *ajungi* să ceri ajutor).

Notă: În afară de verbul la un mod personal (predicativ), infinitivul şi supinul pot intra în relaţie cu un subiect sau cu o subiectivă.

- *În relaţia de subordonare* (R ← S): *regent* - subordonatul fiind un complement (*Fereşte-te* de linguşitori.) sau o completivă. ("*Am jurat* ca peste dânşii să trec falnic, fără păs" - M. Eminescu); un circumstanţial (Fructul *nu cade* departe de pom.) sau o circumstanţială (Capra *roade* unde o legi.) şi *subordonat* cu funcţia de *atribut* dacă regentul său este un substantiv / sau substitut/ ("Linia orizontului aducea cu un şarpe *înaintând* în ondulări lungi, leneşe." - T. Popovici; "Ţuţienii ... sunt vestiţi pentru

teascurile *de făcut* oloi." - I. Creangă) şi cu funcţia de *complement* sau *circumstanţial* dacă regentul este un verb / adjectiv, interjecţie/: ("Căci, întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă / *A turna* în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă?" - M. Eminescu; "Arma nu era furată; o luase *la curăţat* mecanicul." - M. Sadoveanu).

R.n.↖
- *În relatia de subordonare cu dublu regent* S.d., poziţia de *regent nominal*
R.v.↙

(Fiecare *se ţine* mai cuminte decât altul.) şi *subordonat cu dublul regent* ("Toate aceste lighioane fugeau *ghemuindu-se* şi *scâncind*, ca sub spaima unui bici de foc." - G. Galaction).

- *În relaţia apozitivă* (E. ~ Ap.), poziţia se *termen explicat* (Se întoarce spre ceilalţi *râzând* răutăcioase, mai bine zis rânjind.) sau *apoziţie* (A explica - zicea el! - adică *a cicăli* omul până-l scotea din sărite, era specialitatea sa.)

- *În relaţia de coordonare* ($C_1 + C_2 + \dots C_n$), poziţia oricăruia din termenii coordonaţi ("Titu Herdelea o urmă speriat şi *clătinând* din cap." - L. Rebreanu).

k) Valori expresive

Orice întrebuinţare a unei categorii sau caracteristici verbale în locul celeilalte, literare, obişnuite, adică orice abatere de la limba literară standard, are valoare expresivă:

- *Locuţiunea verbală* în locul verbului echivalent ("Să nu mai zici că vine lupul, moş Nichifor, că mă *vâri în toate boalele*." - I. Creangă).

- *Personal pentru impersonal*: ("Şi şesurile, azi la adăpost, / Plugari noi le *fulgeră* şi ară." - T. Arghezi; "Ce veşti din cerul depărtat / *A nins* pe fruntea ta Zenitul?" - G. Topîrceanu).

- *Tranzitiv pentru intranzitiv şi invers*: ("Badiul somnul că *dormea*, Vis frumos că mi-şi *visa*." "Tu ai muncit, afară e cald, eşti năduşit, *şterge-te* la ochi, băiatule." - G. Brăescu).

- *Nepredicativ pentru predicativ*: auxiliare sintactice-copulative: ("*Te-ai făcut* slab ca o umbă." "Legenda *pare* o teribilă profeţie împlinită." - M. Kogălniceanu) şi semiauxiliare: ("Stânca *stă* să se prevale / În prăpastia măreaţă." - M. Eminescu; "Astfel că datoriile *trebuiau* amânate şi ele, toate datoriile, fiindcă nici una *nu putea* fi plătită." - M. Preda; "Pe urmă *a prins* a se zbate ca-n nişte lanţuri." - M. Sadoveanu).

- *Refelexiv pentru pasiv*: ("Izbânda acelei mişcări de oşti *se întemeia* pe taină şi pe grabă." - M. Sadoveanu).

- *Un mod în locul altui mod*: ("*Să mergem*. Ia-o înainte, Bârlădene." - M. Sadoveanu; "Cartea se deschise la foaia 80; şi eu *trage*-i tare şi desluşit." - B. Delavrancea; "Eu *să nu fi ştiut* a ceti, de mult aş fi înnebunit." - I. Creangă; "Mai bine *rămâneam* în Curtea de Argeş." - G. Galaction).

- *Un timp în locul altuia*: ("- Eu, cu o lovitură, *sparg* toţi covrigii, dintr-un şirag de-o sută. - Dacă îi *spargi* pe toţi, a ţinut prinsorea notarul, eu *plătesc* şi tu îi *mănânci*." - Z. Stancu).

- *Forme inverse în locul formelor directe*: ("Fecior de crai, *vedea*-te-*aş* împărat." - I. Creangă; "*Trecut-au* anii ca nori lungi pe şesuri." - M. Eminescu; "Vom visa un vis ferice, / *Îngâna*-ne-*vor* c-un cânt / Singuratice izvoare, / Blânda batere de vânt." - M. Eminescu).

- *Alomorfii* (popular, arhaici) în locul formelor literare: ("De-*i goni* fie norocul / Fie idealurile / Te urmează în tot locul / Vânturile, valurile." - M. Eminescu; "Şi când se va întoarce pământul în pământ / Au cine *o să ştie* de unde-s, cine sunt." - M. Eminescu; "*Ai să dai* tu *socoteală*, n-ai grijă!" - L. Rebreanu; "La sfântul aşteaptă *s-a împlinit* dorinţa lui." - I. Creangă; "*Să n-aibi* milă!" - A. Odobescu; "M-a fermecat cu vreo scânteie / Din clipa-n care *ne văzum*." - M. Eminescu; "*Au plecatără* acuşica toţi. M-*ai înţelegut*, care va să zică." - I. L. Caragiale; "Ileana *a fost stat* în apropierea lui." - I. Slavici; "Parcă *văz* încă odaia aceea." - I. L. Caragiale; "Nu *vă supărareţi*, dom'derector, dar nu se aude o vorbă." - T. Popovici).

- *Au valori expresive* şi unele *construcţii insolite*, neobişnuite în limba standard:

- *Construcţiile infinitivale*: (Când e minte *nu-i* **ce vinde**. Voi mai sta pân'*o fi* **ce lucra**. *N-are* **cine** mă **spăla**, *n-are* **cine** mă **îngriji**, *n-are* **cine**-mi **spune** o vorbă bună. - M. Sadoveanu; Eu singur *n-am* **cui spune** cumplita mea durere.; Nu-i subţire, ci-mplinită încât *ai* **ce strânge**-n braţe. - M. Eminescu).

- *Construcţiile a fi+dativ* (=a avea) exprimă ideea de posesie: (Milă *mi-e* de tine, dare de mine mi se rupe inima.; Şi *mi-i* ciudă cum de vremea / Să mai treçă se îndură.; -Ce *ţi-i*? o întrebă Făt-Frumos. - Nimica, *nu mi-i* nimica, zise ea cu glasul stins. - M. Eminescu).

Frecvenţa verbelor într-un context poate constitui un indiciu asupra dinamicii prezentării faptelor: cu cât frecvenţa este mai ridicată cu atât dinamica faptelor este mai intensă: (Eroii mei sunt doi cocoşi / De rasă, pintenaţi, focoşi ... / *Sar* deodată, / *Dau* cu ciocul, / *Cad* alături. / *Schimbă* locul. / *Bat* din aripi. / *Dau* din gheare. / Unul *cade*, altul *sare* .../ Iar *s-atacă* ... / Iar *se pişcă* .... / Dar deodată *nu* mai *mişcă*. - G. Topîrceanu).

Sensul verbelor poate avea *valoare expresivă* dacă nuanţele se diferenţiază de sensul obişnuit al celorlalte verbe; din această categorie fac parte verbele *incoative* (Printr-atâţia martori mici / *se-nfiripă* vis de faun ... L. Blaga): *durative* şi *iterative* (Leibuca, în picioare, în prag, *dormita*. - M. Sadoveanu; Turcii şi grecii *cutreierau* moşiile în toate părţile. - M. Sadoveanu; Trăsura *duruia* din când în când pe podeţe. - M. Sadoveanu); *intensive* (Acum *s-a plătit* de datorii, a dres acaretul, a mai ridicat un grajd de piatră. - I. L. Caragiale); *eventive* (De ce *se veştejeşte* o floare? - M. Sadoveanu).

- *Ortogafia verbului*:

Verbul ridică numeroase probleme în ceea ce priveşte scrierea corectă:

-*Verbele compuse* se scriu într-un singur cuvânt (a binecuvânta, a binevoi, a electrocuta, a autopedepsi, a radiodifuza etc.).

-*Elementele compuse* ale locuţiunilor verbale se scriu separat (a sta de veghe, a băga de seamă, a o lua la fugă), dar trebuie să se ţină seama de ortografia componentelor (a se da de-a dura, a se da de-a berbeleacul, a-şi lua inima în dinţi).

-*Verbele auxiliare: a fi, a avea* şi *a vrea* au forme variate atât ca verbe independente cât şi ca auxiliare morfologice. În ce priveşte verbul *a fi*: formele scurte, conjuncte (nu-*i* nimic, nu-*s* aici, unde-*i* unul nu-*i* putere, unde-*s* doi puterea creşte, mi-*i* / mi-*e* sete, ţi-*i* / ţi-*e* teamă, i-*i* / i-*e* foame, ni-*i* frig, vi-*i* cald, li-*i* rău, mi-*s* bănăţean), conjunctiv prez. pers. a II-a (să *fii*) şi imperativ singular (*fii* cuminte), imperativ negativ singular (nu *fi*), precum şi formele temporale compuse cu infinitivul (voi *fi*, voi *fi* mers, voi *fi* fiind, aş *fi*, să *fi* fost) şi gerunziul (*fiind*) merită atenţie în scriere; verbul *a avea*: diversele forme cu rol auxiliar (*am, ai, a, am, aţi, au* la perfect compus / nu: *o* zis, *or* vrut - forme regionale, incorecte /; *am, ai, are, avem, aveţi, au* + conj. prez al verbului de conjugat - formă populară de viitor; *o* invaribil + conj. prez. al verbului de conjugat - formă populară de viitor; *aş, ai, ar, am, aţi, ar* la optativ); verbul *a vrea*: diversele forme la formularea viitorului şi prezumtivului (*voi / oi; vei / ăi, -i, oi /; va / a; vom / om; veţi / ăţi, eţi, oţi /; vor / or*).

- Prezentul indicativului şi al conjunctivului unor verbe de tipul: *a crea, a agrea, a lua, a tăia* - conj. I (cre*ez*, cre*ezi*, cre*ează*, cre*ăm*, cre*aţi*, cre*ează*; să agre*ez*, să agre*eze*; iau; iei, ia, să iau, să iei, să ia; eu tai, tu tai, el taie; să tai, să taie, să tăiem, să tăiaţi, să taie); *a vedea, a bea, a cădea, a şedea* - conj. a II-a (văd / nu: văz /, vezi, vede; cad / nu: caz /; cazi, cade; şed / nu: şez / şezi, şade, beau, bei / nu: beai /; bea); *a scrie, a ţine, a rămâne, a pune, a arde, a face; a bate* - conj. a III-a (scriu, scrii, scrie, scriem, scrieţi / nu scrim, scriţi /, scriu; ţin / nu: ţiu /, ţii, ţine; eu rămân / nu: rămâi /, tu rămâi, el rămâne, să rămână / nu: să rămâie /; să pun / nu: să pui /, să pună / nu: să puie /; să ardă / nu: să arză /; facem, faceţi / nu: făcem, făceţi /; batem, bateţi / nu: (să) bătem, (să) băteţi /); *a veni, a şti, a trebui, a citi, a hotărî, a chiui, a se pârgui* - conj. a IV-a (vin / nu: viu/, vii, vine, să vină / nu: să vie/; ştiu, ştii; trebuie; citesc, citeşti, citeşte; hotărăsc, hotărăşte, chiuie, cârâie, se pârguieşte).

- Imperfectul indicativului unor verbe de tipul: a scrie (scriam), a şti (ştiam), a păşi (păşeam), a îngriji (îngrijeam), a proteja (protejam), a înfăşa (înfăşeam).

- Perfectul simplu al verbelor care primesc la participiu sufixul *-s* (a scrie, a smulge) sau sufixul *-t* alipit imediat după consoană (a sparge, a coace): scrisei, scriseşi, scrise; spărsei, spărseşi, sparse.

- Mai mult ca perfectul verbelor de conj. a III-a cu perfectul simplu sigmatic verbe care au *-s-* în tema perfectului simplu / (scrisese, smulsese, spărsese, copsese).

- Imperativul negativ singular al verbelor de conj. a IV-a (nu fugi, nu coborî).

- Verbele însoţite de pronume reflexive: mă duc, mă duceam, mă dusei, mă dusesem, mă voi duce; să mă duc, să mă fi dus; m-am dus, m-aş duce, du-te; ducându-mă; îmi amintesc, îmi aminteam, îmi amintii, îmi amintisem, îmi voi aminti; să-mi amintesc, să-mi fi amintit; mi-aş aminti, aminteşte-ţi, amintindu-mi.

- Formele inverse active cu şi fără pronume personale conjuncte (văzut-am / văzutu-l-am /, tăcut-am; vedea-voi / vedea-te-voi; vedea-l-aş) şi forme inverse reflexive (dusu-m-am, amintitu-mi-am; duce-mă-voi, aminti-mi-(v)oi; duce-m-aş, aminti-mi-aş).

§12. ADVERBUL

a) **Adverbul** este partea de vorbire autonomă semantic şi sintactic care exprimă fie caracteristica proceselor (merge *repede*), a însuşirilor (*cam* timid), a circumstanţelor (*măcar* acum, *tocmai* aici), fie circumstanţa în care au loc procesele (pleacă *azi, de aici*).

b) *Adverbele se clasifică*:

- *După structura morfematică*, în adverbe *simple* (cântă *frumos*, merge *înainte*, vine *repede*); *compuse* (a sosit *alaltăieri*, merg *împreună*, vine *mâine-seară*, am fost *astă-vară*) şi *locuţiuni adverbiale* (nu se dă bătut *cu una cu două*, merge *în urmă*, se scoală *de dimineaţă*).

- *După sens*, în adverbe şi locuţiuni adverbiale *de mod*: exprimă felul în care se realizează procesele şi au numeroase *nuanţe* (*modale propriu-zise*: bine, rău, bărbăteşte, târâş, abia; *cantitative*: atât, cam, destul, puţin, mult; *frecventative şi durative*: încă, mai, mereu, neîntrerupt, întruna; *afirmative şi negative*: da, desigur, fireşte, ba bine că nu, nu, ba, defel, deloc; *dubitative şi potenţiale*: pesemne, probabil, posibil, poate, aşa şi aşa; *de precizare şi de subliniere*: chiar, tocmai, şi; *de restricţie şi exclusivitate*: barem, încaltea, măcar, exclusiv, cel puţin; *de proximitate*: aproape, gata, mai, cât pe ce; *explicative*: adică, anume, bunăoară, de exemplu; *comparative*: aidoma, asemenea, întocmai); *de loc*: dau indicaţii spaţiale cu privire la desfăşurarea proceselor (aici, acolo, departe, sus, jos, aproape, peste tot, la dreapta, la stânga, de jur împrejur); *de timp*: dau indicaţii temporale cu privire la desfăşurarea proceselor (acum, atunci, târziu, curând, totdeauna, niciodată, odată, odinioară, dimineaţa, seara, toamna, de cu seară, din vreme-n vreme); *de scop*: exprimă scopul pentru care se desfăşoară procesul (anume, înadins, expres pentru aceea); *de cauză*: arată cauza declanşării unui proces (de aceea, de aia).

Notă: Sensul unor adverbe se precizează în context, ele substituie cuvinte, sintagme sau chiar enunţuri întregi, la fel ca şi pronumele; acestea sunt *adverbe pronominale*, grupate în: adverbe pronominale *demonstrative* (exprimă ideea de apropiere sau depărtare a proceselor în spaţiu şi timp: aici / acolo, aproape / departe, încoace / încolo, acum / atunci, curând / târziu); adverbe pronominale *interogative* (înlocuiesc cuvintele sau enunţurile aşteptate ca răspuns sau care constituie motivul exclamării în enunţuri interogative şi exclamative: unde, cum, când, cât, încotro / Încotro te duci? Unde se află lacul? Când ai veni? Cât de înalte sunt clădirile!); adverbe pronominale *relative* (omonime formal cu adverbele interogative; îndeplinesc rolul unor conjuncţii, realizând joncţiunea dintre subordonată şi regentă şi înlocuind în cadrul subordonatei cuvinte cu funcţii circumstanţiale: *Unde* sunt nouă fete, pisica moare de sete. *Când* norocu-şi schimbă pasul, n-aduce anul ce-aduce ceasul. N-are nici *cât* să chiorască un şoarece. *Cum* îţi aşterni, aşa dormi); adverbe pronominale *nehotărâte* (exprimă ideile de loc, timp sau mod în chip general, neprecis: oarecum, oricând, cândva, undeva, cumva, oriunde, câteodată), adverbe pronominale *negative* (neagă circumstanţialele de loc, timp, mod: nicicând, niciodată, niciunde, nicăieri, nicicum, nicicât, nicidecum). Celelalte adverbe sunt *nonpronominale*.

Clasificare:

- *După criteriul sintactic*, în adverbe *dependente* (îndeplinesc diferite funcţii sintactice, determinând verbe, substantive); adverbe *regente* (îndeplinesc funcţia de predicat verbal în cadrul propoziţiei, fie singure / *Departe* de mine orice gând meschin! *Jos* din căruţă! *Fireşte* că ai greşit /, fie împreună cu verbul copulativ *a fi* / Este *evident* că Dunărea se varsă în mare. /) şi *adverbe independente* (formează singure enunţuri propoziţionale: - L-ai văzut pe dl. director? - *Da*).

Note: 1) *Adverbele dependente* care determină adjective sau adverbe îşi pierd total sau parţial autonomia semantică, devenind *instrumente gramaticale* (*mai* bună, *foarte* bună, *tare* bine, *grozav* de mult; *cam* atât) şi *nu îndeplinesc funcţie sintactică*.

2) *Adverbe relative* care introduc subordonate au adesea *corespondente* cu aceeaşi funcţie sintactică în propoziţia regentă (aşa - cum, atunci - unde, atât - cât); acestea sunt *corelative*.

c) Unele adverbe au *categoria gramaticală a comparaţiei*, şi anume: adverbele de mod propriu-zise (frumos, bine, greu, încet, uşor), câteva adverbe de loc (aproape, departe, jos), câteva adverbe şi locuţiuni adverbiale de timp (târziu, devreme, curând, de dimineaţă).

Gradele de comparaţie sunt aceleaşi ca şi ale adjectivelor şi se formează cu aceleaşi *morfeme mobile* (bine, *mai* bine, *mai puţin* bine, *tot aşa de* bine, *foarte* bine, *grozav* de bine).

Notă: Unele adverbe formate pe teren românesc sau împrumutate conţin ideea de comparaţie datorită sufixelor cu ajutorul cărora sunt derivate: vorbeşte *pianissimo*, cântă *fortissimo*, mergi *încetinel*, ai întârziat cam *multişor*, ai venit *târzior* etc.

d) În *enunţ* adverbul (locuţiunea adverbială) poate avea următoarele funcţii:

- Complement circumstanţial: (*Aşa* vine vorba. Scara *de sus* se mătură, iar nu *de jos în sus*. "*Din vreme în vreme* însă zărea câte o fiinţă rătăcită pe acele câmpii fără margini." - V. Alecsandri).

- Atribut adverbial: ("Pentru drumul *cel de mâine* / De cu azi te pregăteşte." - M. Eminescu; "Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul *de acum*." - M. Eminescu; Du-te în casa *de dincolo*).

- Predicat verbal: ("*Pesemne* c-a ajuns şi el în mintea copiilor." - I. Creangă; "*De bună seamă* că poezia, adică sentimentul de poezie, există." - G. Călinescu);

- Nume predicativ: (*Aşa*-i lumea. *Bine* este să asculţi şi sfatul unei neveste.).

Adverbul poate ocupa următoarele poziţii în *relaţiile din enunţ*:

- *În relaţia predicativă*, poziţia de *predicat* (*Fireşte* că a ştiut.) şi *nume predicativ* (E *lesne* de vândut dar *anevoie* de cumpărat).

- *În relaţia de subordonare*, poziţia de *regent*, subordonatul său fiind complement: (*Bine* de una şi *rău* de zece.) sau complement circumstanţial: ("*Azi* abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este / Ceea ce poate să convie unei inime oneste." - M. Eminescu) şi poziţia de *subordonat* cu funcţia de *atribut* dacă regentul este un

substantiv / numeral, pronume /: (Pragul *de sus*, unul *de aici* şi altul *de acolo*) şi de *circumstanţial* dacă regentul este un verb/interjecţie, adverb/ (*hai* acasă, vino-*ncoace*).

- *În relaţia apozitivă*, poziţia de *termen explicat* (Sosim *târziu*, adică mult după miezul nopţii.) şi *apoziţie* (Nu pot lua concediu decât în ianuarie, *iarna*).

- *În relaţia de coordonare*, poziţia oricăruia din termenii coordonaţi (*Mai devreme* sau *mai târziu* se dă el de gol. "N-a izbutit nici *ieri*, nici *astă-noapte*." - B. Delavrancea).

e) Unele adverbe (adverbe de mod cu diferite nuanţe: afirmativă, negativă, dubitativă, potenţială, de precizare, de subliniere) au (mai ales în stilul colocvial) valoarea unor enunţuri independente neanalizabile - *enunţuri propoziţionale*: - Crezi că va ploua? - *Da* / nu, desigur, fără-ndoială, cu siguranţă, posibil, probabil, poate etc.; - Se mai întoarce? *Ba bine că nu* / fireşte, desigur, ba etc.; - Ştii că mâine avem liber? - *Chiar*?! / oare etc Adverbele relative (încotro, unde, când, cum, cât) şi câteva adverbe nehotărâte (oriunde, oriîncotro, oricând, oricum, oricât) realizează joncţiunea dintre propoziţiile subordonate şi regentă în cadrul enunţului-frază (*Cum* e acul, şi cojocul. Du-te *oriîncotro* vei vedea cu ochii). Adesea acestor elemente introductive le corespund în regentă adverbe corelative (*Cum* îţi vei aşterne, *aşa* vei dormi. *Oricum* faci, *aşa* ţi se face). *Adverbele explicative* (adică, anume, bunăoară, de exemplu, de pildă) realizează joncţiunea dintre apoziţie şi termenul explicat ("Întocmai ca oamenii ... (gâzele) purtau pecetea locului, *adică* a păcurii." - Cezar Petrescu).

Sunt şi *adverbe care nu au funcţie sintactică* în enunţ: unele formează cu un alt termen o unitate, nuanţându-i înţelesul - sunt adverbe de mod, de precizare şi subliniere (- Când ai venit? - *Chiar* acum., Cum au zis aşa au *şi* făcut. *Încaltea* să mă aleg *şi* eu cu ceva. *Doar* nu eşti *numai* tu pe lume!); *altele exprimă opinii*, atitudini, sentimente ale vorbitorului faţă de cele cuprinse în propria-i comunicare - sunt *adverbe-cuvinte incidente* ("A doua zi *bineînţeles*, mi-am luat cărţile şi am plecat în voia întâmplării." - B. Delavrancea; "Mi-am permis ... să-i azvârl ceva lovituri de pantof - la figurat, *fireşte*." - H. P. Bengescu).

f) **Valori expresive**:

- Sunt expresive: a) adverbele derivate cu sufixe diminutivale (şezi *binişor*, mergi *încetinel*, mai stai *olecuţă*); b) superlativul absolut realizat cu ajutorul *sinonimelor afective* ale morfemului *foarte* (*grozav, staşnic, extrem, teribil* etc.: Pârâul curgea *grozav de repede*. El lucrează *straşnic de bine*.); c) substantivele întrebuinţate adverbial (Vânătorul căzu *morman* de pe cal. Boierul se coclise *turtă*. - P. Ispirescu).

- *Locuţiunile adverbiale* sunt *mai expresive* decât adverbele echivalente:"Şi nu era el năzdrăvan *de florile mărului*" (= în zadar) - P. Ispirescu; "*Mort-copt* (= neapărat) trebuie să te ieu cu mine." - I. Creangă.

- Cu ajutorul adverbelor interogative se realizează *interogaţiile retorice* ("Oh! pădure tânără! ... *Unde* sunt moşii voştri? presăraţi ... la Orbic, la Chilia, la Baia." - B. Delavrancea) şi *invocaţiile retorice* ("*Cum* nu vii tu, Ţepeş doamne, ca punând mâna pe ei, / Să-i împarţi în două cete: în smintiţi şi în mişei." - M. Eminescu).

- *Adverbele corelative reiau ideea* exprimată în subordonată, atrăgând atenţia asupra ei (Când ai vreo grabă *atuncea* se sperie calul).

- *Adverbele pronominale* realizează *o scurtare a expresiei*, înlăturând o repetiţie obositoare ("Şi înghite, şi înghite până ce înghite toată apa din fântână... apoi zboară *de acolo* afară..." - I. Creangă).

- *Adverbele predicative* în funcţie de predicat exprimă *atitudinea subiectivă* a vorbitorului faţă de cele comunicate ("*Desigur* că trebuie să te duci, mai încape vorbă?" - T. Popovici).

- *În stilul colocvial*, adverbele sunt utilizate în realizarea enunţurilor eliptice / *elipsa* / (Mai e mult până la gară? - *Puţin*).

g) **Probleme de ortografie**:

- *Adverbele derivate* cu sufixul *-iş/-âş* (fur*iş*, piez*iş*, târ*âş*) se deosebesc de *adverbele compuse* cu elementul de compunere *-şi* (totu*şi*, iară*şi*).

- Să nu se confunde *adverbele altădată, altfel, bineînţeles, decât, demult, deoparte, numai, odată* etc., cu *grupurile omofone* corespondente (*Altădată* era frumos / Am să trec *altă dată*. Nu puteam proceda *altfel*. / Dă-mi *alt fel* de hârtie. *Bineînţeles* că te aştept. / Faptul este *bine înţeles* de toţi. Sunt mai mare *decât* tine. / *De cât* ai nevoie? Trăia *demult* pe-aici un cioban. / *De mult* mă aştepţi? Dă-te *deoparte*! / *De o parte* şi de alta a şoselei sunt meri. *Numai* pe tine te am. / *Nu mai* plouă! A fost *odată* un împărat. / Mai citeşte *o dată* textul!).

- *Se scriu într-un singur cuvânt* adverbele compuse cu *prepoziţii sudate* cu termenul următor (*a*: acasă, alene, anevoie; *de*: dedesubt, deasupra, desigur; dar: de asemenea loc. adv.; *din*: dinainte, dincoace; *în/îm*: împotrivă, încotro, îndată, întocmai), cu *elemente de compunere* (*fie-*: fiecând, fiecum; *oare-*: oarecum, oarecât; *ori-*: oricum, oricând, dar: ori de câte ori loc. adv; *-va*: undeva, cândva); compuse cu unele pronume (*alt*(*ă*): altfel, altcum, altădată, alteori; alaltă: alaltăieri), cu substantivele *oară* (bunăoară, adeseori, uneori) şi *dată* (odată, deodată, vreodată), precum şi cu adverbul *nici* (nicicând, niciodată, niciunde).

- *Se scriu cu liniuţă de unire* următoarele categorii de adverbe compuse şi locuţiuni adverbiale: adverbele şi locuţiunile adverbiale alcătuite din prepoziţiile *întru, dintru* şi un adverb (într-adins, dintr-adins) sau din prepoziţia *după* şi un substantiv (după-masă, după-amiază), ca şi locuţiunile: de-adevărat, dis-de-dimineaţă; adverbele compuse din adjectivul *astă* şi un substantiv (asta-seară, astă-vară dar: astăzi), precum şi locuţiunile adverbiale compuse din două elemente cu acelaşi radical sau cu radicale sinonime (calea-valea, câine-câineşte, vrând-nevrând, treacă-meargă etc.) şi prepoziţia compusă *de-a* din locuţiunile: de-a binelea, de-a dura, de-a dreptul etc.

§13. INTERJECŢIA

a) **Interjecţia** este partea de vorbire neflexibilă, cu intonaţie specifică (exclamativă), care sugerează (exprimă, dar nu denumeşte) stări fizice şi psihice (bravo! uf! vai!) sau evocă prin imitare sunete şi zgomote din realitate (poc! scârţ! sfrr!). Interjecţiile sunt expresia afectivă directă a reacţiilor şi atitudinilor omului faţă de realitate, ele sunt simple semnale, în consecinţă sensul lor se precizează în context ("*Ah*! de câte ori voit-am / Ca să spânzur lira-n cui." - M. Eminescu - *regret*; "*Ah*! ce fioros

de dulce de pe buza ta cuvântu-i." - M. Eminescu - *dorință*; "*Ah*! E-atât de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpada." - M. Eminescu - *încântare*).

b) Interjecțiile ***se clasifică***:

- *După structura morfematică*, în interjecții *simple* (ah! vai! zău! hai!) și *compuse* (tic-tac! hodoronc-tronc!);

- *După sens*, în interjecții care *sugerează* stări fizice și emoționale ("*Uf*! ce frig... îmi văd suflarea." - M. Eminescu; "*Valeu*! și unde-i balaurul, moș Nichifor?" - I. Creangă) sau stări voliționale, apropiindu-se de valoarea unor vocative sau imperative ("*Țâst*, bețivilor!" - V. Alecsandri; "*Hi* Murgule, *hi* Balane! *hi*! cum n-ascultați voi! *Hi*, dracilor!" - M. Sadoveanu) și interjecții care *evocă* prin imitare (aproximativă) sunete și zgomote din realitatea exterioară (= *onomatopee*): (Pupăza *zbrr*! pe o dugheană. - I. Creangă; *Scârț*! ușa se deschise. - P. Ispirescu);

- *După criteriul sintactic*, în interjecții *independente*, care au valoarea unor enunțuri nepropoziționale (*Vai*! tot mai gândești la anii, când visam în academii. - M. Eminescu), interjecții *regente*, care cer o complinire sintactică (Și nici una, nici două, *haț*! pe ied de gât. - I. Creangă), și interjecții *dependente*, care depind sintactic de un alt termen (Ș-odată pornesc ei, *teleap-teleap-teleap*, și cum ajung în dreptul ușii, se opresc puțin. - I. Creangă).

c) Interjecțiile pot îndeplini următoarele ***funcții sintactice***:

- *Subiect* (De-abia se mai aude de departe: *cioc-cioc-cioc*! - Em. Gârleanu).
- *Predicat verbal* (*Hai* și noi la craiul, dragă. - M. Eminescu).
- *Nume predicativ* (E *vai* de el).
- *Atribut* (*Halal* om!).
- *Complement* (Nu zice: *hop*! pân-a nu intra în joc).
- *Circumstanțial* (Întâi coțofenele s-au abătut pe vârfurile copacilor, strigându-se: *caracara-ca*! *caracara-ca*! - M. Sadoveanu).

Adesea interjecțiile constituie, singure sau împreună cu substantivele în vocativ, enunțuri independente, neanalizabile, *enunțuri nepropoziționale* (- Ai fost la București? - *Îhî*! - Și ți-a plăcut acolo? - *Uha*! - Te mai duci? - *Nț*! - Dar de ce? - *Eee*!...; *De*! jupâne, știu eu? - I. L. Caragiale).

Interjecțiile pot ocupa în *relațiile sintactice* din enunț următoarele poziții:

- *În relația predicativă*, poziția de *subiect* (Se aude alături în livada de pruni: *lip-lip*! *lip-lip*! - I. A. Brătescu-Voinești), de *predicat verbal* (*Hai* și tu cu noi, dacă vrei. - I. Creangă) și de *nume predicativ* (Sărim și noi și turcii sar / Și-i moarte-n șanț, e *vai* și-*amar*. - G. Coșbuc).

- *În relația de subordonare*, poziția de termen *regent*, subordonatul său fiind *complement* (Dar pân-atunci *na*-ți o palmă. - I. Creangă; Dar deodat-un punct se mișcă... cel întâi și singur, *Iată*-l! - M. Eminescu); *Vai* de pânza-ntre două foarfeci!) sau circumstanțial (*Hai* la deal ca la vale!), subordonată completivă (*Vai* de cel ce fuge de câini și dă peste lupi) sau subordonată circumstanțială (*Hai* mai iute, că nu-i chip altfel! - C. Hogaș; *Vai* de sat, dacă n-or găsi ce caută! - M. Sadoveanu) și poziția de *subordonat* cu funcția de *atribut*, dacă regentul este un substantiv (E un băiat *brava*!), și cu funcția de *complement* sau circumstanțial dacă regentul este un verb (Târziu

cucoşul trâmbiţă prelung: *cucurigu*! - M. Sadoveanu; *Aman*! s-a văitat negustorul. - M. Sadoveanu).

- *În relaţia de subordonare* cu dublu regent, poziţia de *regent verbal* (*Na*-ţi-o frântă, că ţi-am dres-o. Eu aşa am bătut găina şi iacătă-o cum se ouă. - I. Creangă).

- *În relaţia apozitivă*, poziţia de *apoziţie* (Toamna auzi la poalele pădurii strigătele amestecate: *cra-cra-cra*! ale corbilor).

d) *Observaţii cu privire la ortografia şi punctuaţia interjecţiilor*:

- Interjecţiile compuse din elemente identice şi sinonime sau din elemente care formează o unitate se scriu, de regulă, cu liniuţă de unire (ţiric-ţiric, gogâlţ-gogâlţ, teleap-teleap, lipa-lipa, he-he-he, şu-şu-şu; tic-tac, cioca-boca, hodoronc-tronc, balanga-langa; hei-rup, hop-şa etc.).

- După interjecţii se pune semnul exclamării sau virgulă, marcând astfel intonaţia specifică (*Mă*, vină mai aproape. *Hai*! vorbi gazda mea către primar. - C. Hogaş).

- Dacă interjecţia însoţeşte un substantiv la vocativ, atunci se desparte întregul grup prin virgulă (*Măi Zaharie*, nu mai ai tu vreo poştă de cele pe undeva? - I. Creangă; Ură tu, *măi Chiriece*! - I. Creangă; Linişţiţi-vă, *măi oameni buni*, odată!).

- Interjecţiile cu sens apropiat de al imperativului nu se despart de determinantul lor (*Na*-ţi cartea! *Iată*-ţi prietenul! *Poftim* un măr! *Haide* cu noi!).

- Interjecţia *ia* urmată de un verb la imperativ sau conjunctiv nu se desparte de verb (*Ia* să-mi relatezi tu toate amănuntele! *Ia* povesteşte ce s-a întâmplat!).

e) *Valori expresive*

Interjecţia este specifică limbii vorbite, stilului colocvial.

Interjecţiile apropiate ca sens de vocative şi imperative au topică liberă şi sunt folosite, singure sau împreună cu substantivul şi verbul, pentru a exprima o adresare, o chemare (*Bre omule*, înţelege că nu pot face nimic!), pentru a atrage atenţia ascultătorului asupra comunicării (Vin buştenii, *măi*, pe uluc: feriţi-vă!), pentru a formula un îndemn sau un sfat (*Ia* întreab-o bunăoară... - M. Eminescu), pentru a da un ordin (*Marş* de-aici! *Vira* ancora! *Sst*, linişte!). Unele din aceste interjecţii (mă, măi, bre, fă, hei!) sunt folosite ca mijloc de marcare a vocativului, mai ales când acesta are aceeaşi formă ca a nominativului (*Măi băieţi*, să ne apucăm de treabă). Interjecţiile cu *sens momentan* (buf! pleosc! haţ! stop! zvâc!) şi cele cu *sens durativ* (zbrr! vâjj! fâl-fâl! gogâlţ-gogâlţ!) sunt utilizare în locul verbelor corespondente aflate la perfectul simplu, respectiv, la imperfect: în context ele exprimă cu mai multă energie desfăşurarea procesului (Eu atunci haţ! de sumanul moşneagului, să-mi plătească pasărea. - I. Creangă; Pupăza *zbrr*! pe-o dugheană... - I. Creangă; Neghiniţă înţelese, şi *ţâşti* în urechea stângă, şi iar *şopa, şopa*. - B. Delavrancea). După unele interjecţii pot apărea dative posesive (Na-*ţi* pălăria! Iată-*ţi* mama! Uite-*ţi* portofelul!). Câteva interjecţii sunt folosite ca mijloace adverbiale ca mijloc de negare sau afirmare (Nu ţi-e teamă? - Aş!; Ai fost tu aseară? - Zău!) sau ca formant al unui superlativ expresiv (Stă *hăt* departe, tocmai în celălalt capăt al satului).

§14. PREPOZIȚIA

a) **Prepoziția** este o parte de vorbire neflexibilă: are conținut lexical insuficient (cuvânt sinsemantic, fără autonomie sintactică), nu contractează funcții sintactice, implică prezența simultană a doi termeni R. ← (prep. ← S.), (distribuție bidirecțională) în care (prep. ← S.) formeză un grup sintactic necesar; servește ca mijloc de exprimare a unei relații de subordonare în planul propoziției (între atribut și regentul său, între complement și regentul său).

b) **Clasificare**:

- *formală*: a) prepoziții *simple*, alcătuite dintr-un singur element (a, asupra, către, cu, de, din, după, fără, lângă, în, la, pentru, peste, prin, contra etc.);

b) prepoziții *compuse*, alcătuite din două sau mai multe prepoziții simple (de la, de prin, de pe lângă, pe la, de către, fără de, de pe la, de sub etc.);

c) *locuțiuni prepoziționale*, adică grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă unitate de sens și îndeplinesc rolul unei prepoziții; în alcătuirea lor intră, în afară de una sau mai multe prepoziții, și alte părți de vorbire: substantiv, adverb, adjectivul *tot* (în fața, în spatele, în urma, în privința, din pricina, din cauza; față de, în loc de, la un loc cu; împreună cu, alături de, în afară de; relativ la, potrivit cu; în afara, de-a lungul, de-a curmezișul; cu tot cu).

Note: 1) Uneori prepozițiile și locuțiunile prepoziționale pot fi confundate cu adverbele sau locuțiunile adverbiale; în realitate diferențele sunt vizibile: *diferență formală* (prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, de regulă, sunt "articulate", adverbele și locuțiunile adverbiale sunt "nearticulate"; să se compare: merge *înainte* / = adverb /, merge *înaintea* lui / = prepoziție /, stau *în față* / = adverb /, stau *în fața* clădirii fabricii / = locuțiune prepozițională) și *diferență funcțională* (adverbele au funcție sintactică; prepozițiile exprimă relații de subordonare - vezi exemplele de mai sus).

2) Cu rol de prepoziție sunt folosite și *unele adverbe*: a) care exprimă ideea de comparație: ca, cât, decât; amar *ca* fierea, înalt *cât* plopul);

b) care exprimă ideea de conformitate sau nonconformitate: conform, potrivit, contrar (Trenul se oprește, *conform* programului, la ora zece; Mecanismul n-a dat rezultate, *contrar* așteptărilor.). Unele *izolări (expresii)* sunt întrebuințate tot cu valoare de prepoziție: E neîntrecut *în materie de* mecanică; *Cât despre* mine poți fi liniștit; *Din punctul de vedere* al instrucției, el nu știe lucruri elementare; *În ceea ce privește* (*în privința, relativ la, cu privire la*) această problemă, multe lucruri n-am spus; *Cât privește* propunerile tale, ele vor face obiectul altei discuții.

- *Clasificare după regimul cazual*:

a) *prepoziții cu genitivul* (contra, împotriva, asupra, deasupra, înaintea, înapoia, împrejurul, în fața, în dosul, în spatele, de-a lungul, de-a latul etc., adică prepoziții și locuțiuni prepoziționale "articulate");

b) *prepoziții cu dativul* (datorită, mulțumită, grație; conform, potrivit, contrar);

c) *prepoziţii cu acuzativul* (celelalte prepoziţii, locuţiuni prepoziţionale şi adverbe cu rol de prepoziţie, precum şi izolările cu rol de prepoziţie: de, la, cu, în, pentru, de la, pe lângă, de pe, pe la; în loc de, în afară de, laolaltă cu, cu tot cu; ca, cât, decât; cât despre etc.).

Notă: Unele prepoziţii cu genitivul se construiesc în anumite contexte *cu dativul* (de regulă, pierd "articolul"; selectează pronume personale sau reflexive atone în dativ: *Deasupră-mi* teiul sfânt / Să-şi scuture creanga. - Ş-atuncea *dinainte-mi* prin ceaţă parcă treci. - M. Eminescu. *Împrejuru-ne* s-adună / Ale curţii mândre neamuri. - M. Eminescu) sau *cu acuzativul* (selectează pronume posesive: Mergea pe valurile mării, care se plecau *înaintea sa*. Răsai *asupra mea*, lumină lină - M. Eminescu. *Înaintea noastră* se desfăşoară larg panorama munţilor).

c) *Întrebuinţarea prepoziţiilor*:

- *Semnificaţii lexicale*: prepoziţiile cu înalt grad de abstractizare au semnificaţii multiple şi precizie redusă (a, în, de, la, cu, prin, pentru etc.), cele mai puţin abstracte au semnificaţii restrânse şi precizie superioară (dinspre, înspre, sub, deasupra, înaintea, îndărătul, în faţa, în afară de etc.). Semnificaţiile lexicale sunt: *locale* (către munte, dinspre râu, lângă sat, până la şcoală), *temporale* (spre seară, pe la prânz, după ani de zile), *cauzale* (de foame, din cauza noastră), *finale* (de băut, pentru vânat, spre binele lui, *modale* (fără curaj, cu multă îndrăzneală, cât plopul, ca fierea), *sociative* (cu tine, laolaltă cu ceilalţi, împreună cu prietenii), *instrumentale* (cu stiloul, din fluier, datorită intervenţiilor repetate) etc.

- *Prepoziţiile precedă: substantive* (carte *de* citire, ajutat *de* colegi, zboară *ca* vântul), *adjective* (te cunosc *de* mic, se clatină *de* slab ce-i, s-a făcut alb *din* negru), *pronume* (scrisoarea *de la* tine, merge *împotriva* noastră), *numerale* (munceşte *cât* doi, studiază *cu* amândoi), *verbe* (iarbă *de* cosit, grija *de a* nu întârzia), *adverbe* (*de* aici *până* acolo).

Notă: Prepoziţia *a* este marcă a infinitivului: *a* merge, *a* cânta, *a* avea, *a* fugi; ea lipseşte numai când infinitivul se află în relaţie cu verbul *a putea* (pot cânta, a putea vorbi, putând evita).

- *Prepoziţiile exprimă relaţii sintactice de subordonare* în planul propoziţiei, în forma generală: R. ← (prep. ← S.), adică s. ← (prep. ← A.) (dorinţa *de a învăţa*, cântec *pentru copii*, pragul *de sus*, joc *de doi*, dorul *de la tine*), adj. ← (prep. ← K.C.) (bun *de gură*, atent *la explicaţii*, amar *ca fierea*, înalt *cât plopul*, iute *de mână*), pr. ← (prep. ← A.) (acesta *de aici*, fiecare *din noi*, voi *din colţ*, nici unul *din colegi*), num. ← (prep. ← A.) (primul *din margine*, al doilea *de acolo*, doi *dintre aceştia*), vb. ← (prep. ← K.C.) (l-am întâlnit *pe tata*, vine *de la şcoală*, merge *înspre pădure* vine *de acolo*), adv. ← (prep. ← C.) (mai bine *ca tine*, mai departe *decât orice*), interj. ← (prep. ← K.C.) (vai *de el*, haţ *mielul* de gât, zbrr! *pe-o dugheană*). Mai rar, unele prepoziţii apar în relaţia de subordonare cu dublu regent:

R.n.
↖(prep.←S.d.)(Mă iei *drept altcineva*.Unul îl lasă *de ostenit*, altul îl ia *de odihnit*).
R.v.↙

d) *Au valori expresive* în următoarele situaţii:

- *Selectarea prepoziţiei* sau locuţiunii prepoziţionale dintr-o serie sinonimică pentru realizarea unei precizii superioare (un pahar *de/cu* apă; *cu/împreună cu* tine; vorbim *de/despre* noile împrejurări; *pentru/în vederea* examenelor; *fără/afară de/cu excepţia* unor cheltuieli neprevăzute).

- *În realizarea repetiţiilor*, pentru a sublinia o anumită idee, o anumită ambianţă a contextului (Fântâna curge-n brazde şi-n ulcioare, / *Fără* odihnă, *fără* uitare, *fără* somn. - N. Labiş).

- Se elimină într-o enumeraţie prepoziţia subînţeleasă, după primul termen (Ne străduim *pentru* copiii, nepoţii şi urmaşii noştri).

- *Transformare*, prin elipsă, a unei sintagme (prepoziţie + nume) în adverb (Unii votează *pentru*, alţii *contra*; mergem *fără*); expresia eliptică este concisă şi mai dinamică.

- Pentru *a sublinia culoarea locală* sau pentru a evoca vremuri trecute sunt utilizate prepoziţii cu nuanţă arhaică, regională sau colocvială (vorbeau *înde* ele, l-a poftit *pre* dumnealui, se îndreptă *cătră* dânsul).

e) **Probleme de ortografie**

- Prepoziţiile *dintru, întru, printru* pierd vocala finală când sunt urmate de un cuvânt care începe cu o vocală (evitarea hiatului) şi se scriu cu liniuţă de unire (într-o, dintr-un, într-adevăr, într-adins, printr-un).

- *Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale "articulate" pierd "articolul"* dacă sunt urmate de forme atone ale pronumelui personal sau reflexiv (în juru-mi, împotrivă-ne, asupră-vă, înainte-i etc.).

§15 CONJUNCŢIA

a) **Conjuncţia** este partea de vorbire neflexibilă, lipsită de autonomie sintactică şi semantică, care realizează joncţiunea între unităţi sintactice aflate în relaţie de coordonare sau de subordonare.

b) **Conjuncţiile se clasifică după**:

- *Structura morfematică*, în conjuncţii *simple* (şi, ci, însă, dar, nici, că, să), *compuse* (ca să, ci şi, cum că, încât să) şi *locuţiuni conjuncţionale* (prin urmare, din cauză că, aşa încât, înainte ca să, din moment ce, pe măsură ce, după cum etc.);

- *Criteriul sintactic*, în conjuncţii *coordonatoare* şi *subordonatoare*. Conjuncţiile coordonatoare realizează, de regulă, joncţiunea dintre unităţi sintactice aflate în acelaşi plan şi sunt: *copulative* / şi nici, iar, precum şi, cât şi, şi cu; nu numai ... dar şi / ci şi / (Cu oţet *şi* cu fiere nu faci agurida miere. *Nici* nu-i ninge, *nici* nu-i plouă. *Nu numai* cu vorba, *ci şi* cu fapta se cuvine să-mi dovedeşti că ai dreptate.), *adversative* / ci, dar, însă, şi, în schimb, numai că / (Nu e pe brodite, *ci* e pe ştiute. Bagă mâţa-n sac, *dar*

ghearele i se văd. Ascultarea e viață, *iar* neascultarea e moarte.), *disjunctive* / sau, ori, fie (că); uneori exprimă ideea de alternanță: ba ... ba ..., ori ... ori ..., când ... când ... / (*Ba* e albă, *ba* e neagră.) şi *conclusive* / deci, aşadar, dar(ă), aşa că, drept care, în consecință, prin urmare / (Noi, zburătoarele, grăi corbul, suntem mai vechi decât jivinele, *deci* am vorbit întâi şi am arătat ce se întâmplă. - M. Sadoveanu; *Aşadar*, când plin de visuri, urmăreşti vreo femeie. - M. Eminescu; Sculptura e goală, *prin urmare* chipurile ce le sculptez eu, asemenea. - M. Eminescu). Conjuncțiile coordonatoare pot realiza joncțiunea între *două părți de propoziție cu aceeaşi funcție* (adică: n. p., SB., A., K., C., Ap., S., d., - Iedul cel mare *şi* cel mijlociu dau prin băț de obraznici. - I. Creangă; Glasul ei nu-i aşa de gros *şi* răguşit. - I. Creangă; Că de-i vremea *rea sau* bună, / Vântu-mi bate, frunza-mi sună. - M. Eminescu; Totuna-i dacă azi *sau* mâine o să mor. - M. Eminescu; În acea față atât de palidă, plină, *dar* tristă, surâdea suferitor oarecum gura de purpură. - M. Eminescu.); *părți de propoziție cu funcții diferite*, dar cu acelaşi regent (Niciodată *şi* cu nici un preț n-a vrut să le vândă. - A. Vlahuță); *o parte de propoziție cu o propoziție cu aceeaşi funcție sintactică* (Gradații începură să-l întrebe de unde e, câți frați are *şi* câte surori are, de ce e aşa de mic *şi* altele de acelaşi fel. - M. Preda); propoziții / principale sau subordonate / *de acelaşi fel* (Vremea păstrează paiele *şi* nevoia le cumpără. Rădăcina e amară, *dar* roadele sunt dulci. Acum, *ori* c-a fi trăind calul, *ori* că n-a fi trăind, aceasta mă priveşte pe mine; numai vreau să ştiu dacă mi-l dai *ori* ba. - I. Creangă) sau propoziții *subordonate diferite* cu acelaşi regent (Au început a vorbi care ce ştia *şi* cum îl ducea capul. - I. Creangă).

Conjuncțiile (locuțiunile conjuncționale) subordonatoare realizează joncțiunea între unități sintactice aflate în planuri diferite, adică *exprimă relații de subordonare* a unor propoziții față de un termen regent. Ele se subdivid în *conjuncții subordonatoare specializate*, utilizate pentru a introduce propoziții subordonate de un anumit tip: până să, până când, mai înainte ca să, cât timp, ori de câte ori, îndată ce (*temporale*); după cum, parcă, pe măsură ce (*modale*); încât (*consecutivă*); căci, fiindcă, pentru că, din cauză că, din pricină că (*cauzale*); pentru ca să, nu cumva să (*finale*); în caz că, cu condiția să (*condiționale*); deşi, cu toate că, măcar că (*concesive*); în loc să (*opozițională*); în afară că (*de excepție*); (E silit să puie toate într-o lumină strălucitoare, *fiindcă* existența în sine este mizerabilă - M. Eminescu) şi *conjuncții subordonatoare cu valori multiple*, care pot introduce cel puțin două tipuri de propoziții subordonate; cele mai frecvente sunt: că, să, ca să, dacă, de, cum, când etc. (Se vede *că* nu cunoşti locurile pe aici. - *subiectivă*; Convingerea noastră e *că* a înțeles. - *predicativă*; Părerea *că* s-a schimbat se adeveri. - *atributivă*; El auzise *că* nu se dă examen. - *completivă*; Nu plâng *că* mi-e de Leana teamă. - G. Coşbuc - *circumstanțială*). Conjuncțiile subordonate realizează joncțiunea între o subordonată şi un termen regent (*Fiindcă* era un om blând, toată lumea îl *iubea*.) sau între o subordonată şi o întregă propoziție regentă (*Dar eu nu te mai țin minte, măcar că* nu-i aşa de mult de atunci. - M. Sadoveanu).

c) Topică, punctuație, ortografie

- Conjuncțiile coordonatoare se află între termenii coordonați (Acum, câte fac la un loc: şase bucăți *şi* cu nouă bucăți) sau, mai rar, e repetată înaintea fiecărui termen (*Şi*

făină, *şi* aluat, tot împrumutat. *Ori* fură, *ori* ţine sacul, e totuna); totuşi conjuncţiile *deci* şi *aşadar* pot sta fie înaintea termenului coordonat conclusiv (Ne-am odihnit destul, *deci* putem pleca.), fie în interiorul propoziţiei coordonate conclusiv (Ignat se apropia de patruzeci de ani, era *deci* cu vreo şaptesprezece ani mai mare ca Ion. - Camil Petrescu); în aceeaşi situaţie se află şi locuţiunile *prin urmare, în concluzie, în consecinţă*, precum şi conjuncţia adversativă *însă* (Într-un timp se zărea, acum *însă* nu-l mai văd).

Termenii coordonaţi cu ajutorul conjuncţiilor se despart prin *virgulă*:

- Când sunt legaţi cu ajutorul conjuncţiilor coordonatoare adversative şi conclusive (Mare să fii, *dar* de frică tot să ştii. La apus se vede o sprânceană luminoasă, *aşadar* s-aşteaptă să vie vreme frumoasă).

- Când conjuncţiile se repetă înaintea fiecărui termen coordonat (*Şi* cu oile toate, *şi* cu lupii prieten nu se poate. *Ori* taci, *ori* zi ceva mai bun decât tăcerea!)

Conjuncţiile compuse prin contopire se scriu într-un singur cuvânt: aşader, deoarece, deşi, dacă, fiindcă, încât, întrucât, precum etc.

d) Valori expresive

Au valori expresive conjuncţiile care au un corelativ fie în propoziţia cu care se asociază celălalt termen prin coordonare ("Aici *nu* e *numai* complex de inferioritate individuală, *ci şi* unul de infirmitate socială." - G. Călinescu), fie în propoziţia regentă (*Cum* se culcă, cum adoarme. *Fiindcă* te temi, de aceea nu scapi. Atât l-au lăudat, *încât* i-au crescut coarne. *Să* fie cât de blând motanul, tot zgârie când se mânie. *Dacă* scumpul moare, atunci îi învie averea. Elementul corelativ (adverb) evidenţiază şi atrage atenţia asupra conţinutului termenului coordonat sau subordonat.

Şi narativ este folosit în naraţiunea populară ca mijloc de expresie a continuităţii:

"Era odată un flăcău stătut pe care-l chema Stan. *Şi* flăcăul acela din copilăria lui se trezise printre străini... *Şi* ca băiet străin ce se găsea s-a oploşit... *Şi* aici slujind cu credinţă, ... *Şi* cum s-a văzut flăcăul cu casă ..." - I. Creangă.

- Conjuncţia *de* consecutivă subliniază caracterul dinamic al acţiunii în naraţiunea populară: "Moş Nichifor pocnea cu şfichiul de mătase *de*-ţi lua auzul ... " - I. Creangă.

Conjuncţiile sunt folosite în construcţia *polisindetonului* (În adâncu-i se pătrunde / *Şi* de lună *şi* de soare / *Şi* de păsări călătoare, / *Şi* de lună şi de stele / *Şi* de zbor de rândunele. - M. Eminescu.), *a repetiţiei* (*cu* chiu *şi* vai, *cu* căţel *şi* purcel, *cu* şosele *şi* momele etc.), *a antitezei* (Nu tot ce-i cu măsură e perfect, / *Dar* tot ce e perfect e cu măsură. - Al. O. Teodoreanu) şi *a paralelismului stilistic* (Nu ştiu, luna-i luminoasă, / *Ori* e puica mea frumoasă, / Nu ştiu, luna-n ceruri trece, / *Ori* puica la apă rece ...).

§16 EXERCIŢII MORFOLOGICE

Ex. 1. Subliniaţi, scoateţi şi scrieţi pe două coloane: cuvintele compuse şi locuţiunile din text. Notaţi în dreptul fiecărei unităţi lexicale clasa morfologică din care face parte:

Sunt de acord cu cheltuielile făcute. Distanţele astrologice se măsoară în ani-lumină. Mai multă băgare de seamă nu strică. Are s-o capete înapoi la

sfântu-aşteaptă. I-a părut bine pentru succesele sale. Mi s-a părut că e om de ispravă. Ia-ţi şi beţe de rezervă. Ai un noroc nemaipomenit. Douăzeci şi patru de ore nu sunt suficiente. Binefăcătorul tău eşti tu însuţi. Binevoieşte şi semnează aici. Dinspre sud-est adie o boare caldă. S-a refugiat în mijlocul naturii. Pe măsură ce ne îndepărtam de drum, pădurea devenea tot mai deasă şi mai mohorâtă.

Ex. 2. Subliniaţi cuvintele autosemantice cu o linie, pe cele sinsemantice cu două linii, iar pe cele ce au concomitent ambele valori cu o linie întreruptă:

"Veniră zile mai urâte, începură să urmărească inamicul prin munţi neprietenoşi, cenuşii, încărcaţi de primejdie. Inamicul îi exasperă prin încăpăţânarea sălbatică cu care se apăra, cu atât mai sălbatică şi mai smintită cu cât prăbuşirea lui era mai aproape: aflaseră toţi că armatele ruseşti intraseră în inima Germaniei şi se apropiau de Berlin şi că inamicul de aici, cuibărit în aceşti munţi urâţi, era de fapt încercuit." (M. Preda)

Ex. 3. Subliniaţi articolul nehotărât la plural. Motivaţi întrebuinţarea lui pe lângă substantive la numărul singular.

Pe malul apei creşteau nişte sălcii pletoase. Am pescuit nişte peşte. Cumpără nişte făină şi brânză de oi. Erau nişte pereţi înalţi. Pentru tencuit era nevoie de nişte var, nisip şi nişte ciment.

Ex. 4. Subliniaţi articolul posesiv (genitival) în text. Explicaţi pentru fiecare situaţie în parte rolul articolului:

"Cerul stelele-şi arată, / Solii dulci ai lungii linişti ... Reia-mi al nemuriri nimb / Şi focul din privire ... Când era-nspre seara zilei a treia, buzduganul, căzând, se izbi de o poartă de aramă. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă ... Nu era un cap urât acela al lui Dionis." (M. Eminescu)

- "Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea şi nu e voastră, ci a urmaşilor voştri şi a urmaşilor urmaşilor voştri..." (B. Delavrancea)

Ex. 5. Subliniaţi *un* şi *o* în contexte. Precizaţi de fiecare dată cărei părţi de vorbire aparţin. Motivaţi.

Mai bine două mâncări decât o bătaie. O mie să auzi şi numai una să crezi. O rândunică nu aduce vara, nici un copac nu face pădurea. Un car se-ncarcă, altul se descarcă. Un necaz naşte pe celălalt. Nici un om fără supărări. (Folclor)

Ex. 6. Subliniaţi cuvântul *lui* în contexte. Precizaţi de fiecare dată cărei părţi de vorbire aparţin. Motivaţi.

Ai priceput şi tu cât a priceput ciomagul lui moş Neagu. Fiecare cu povara lui. Este a lui / Călcâi de peste Jii, / Radu-l cheamă. (Folclor)

Ex. 7. Alegeţi forma corectă a articolului posesiv (genitival) şi introduceţi-o în context (în spaţiul punctat):

Aceste maluri ... râului. Un gând ... mamei. O dorinţă ... tatei. Aceşti prieteni ... mei. Nişte cărţi .. mele. Clasa ... doua. Secolul ... nouăsprezecelea. Nişte papuci .. bunicului. O prietenă ... mea.

Ex. 8. Derivaţi cu ajutorul sufixelor moţionale substantive de gen opus de la substantivele: cioban, artist, împărat, ţesător, doctor, bucătar, păun, şarpe, vrabie, broască, maimuţă, gâscă.

Ex. 9. Cum e corect? Alegeți una din formele propuse în paranteză. Motivați alegerea.

Sunt (*a, le, ale*) mele, nu sunt (*a, le, ale*) tale. Dacă (*a-i, ai*) carte, (*a-i, ai*) parte. A început (*a-l, al*) măsura cu scurtătura. (*Ce-i, Cei*) în mână nu-i minciună. (*Ce-i, Cei*) mai răi bani sunt (*ce-i, cei*) neîntrebuințați. (*Ce-l, Cel*) ce are vecini răi se laudă singur. (*Ce-a, Cea*) fost verde (*s-a, sa*) uscat. (*S-a, Sa*) hotărât (*a-i,ai*) pune un semn. (*L-a, La*) anul n-o cuprinde sumanul. (*L-a, La*) mușcat șarpele de inimă. (*M-ai, Mai*) mare daraua decât ocaua. (*M-ai, Mai*) chemat, acum păstrează-mă. (*Nu mai, Numai*) bate vântul care bătea. (*Nu mai, Numai*) pământul astupă gura fiecarului. (*Pune-ți, Puneți*) căciula dinainte și te judecă singur. (*Să-i, Săi*) legi deolaltă și (*săi, să-i*) azvârli pe-o creangă. (*A-l, Al*) cui e carul sunt și roatele. (*Ce-l, Cel*) determină să scrie? (*Ce-a, Cea*) fost ieri a fi și mâine. (*N-a, Na*) văzut nimeni gunoi de pâine. (*Noi, N-oi*) nu suntem de ieri de-alaltăieri. Mai bine știu zice: adă! decât: (*n-a, na*)! (*Noi, N-oi*) umbla desculț de dragul tău!

Ex. 10. Care formă din cele două din paranteze se potrivește în contextul dat? Care este forma corectă? Motivați.

Treaba merge ca pe (*roate, roți*). Ai să ajungi să împletești (*coade, cozi*) albe. Mai multe (*cioare, ciori*) biruie pe una. Câte bordeie, atâtea (*obiceie, obiceiuri*).

Ex. 11. Subliniați cu o linie substantivele defective de plural și cu două linii substantivele defective de singular.

Poartă ochelari de soare. Joacă fotbal. Pițigoiul strigă primăvara: "Călți în știubei!" Fasolea este originară din America. Leușteanu și mărarul sunt plante aromatice. Unuia i-e sete, altuia i-e foame. Călătoresc la Brașov.

Ex. 12. Subliniați locuțiunile adjectivale; substituiți-le cu adjectivele echivalente.

"De treci codrii de aramă, de departe vezi albind / Ș-auzi mândra glăsuire a pădurii de argint." "Revarsă liniște de veci / Pe noaptea mea de patimi ... Căci ești iubirea mea dintâi / Și visul meu din urmă." (M. Eminescu)

Ex. 13. Dați câte două exemple de substantive compuse, după modele:

a) mașină-unealtă, b) ochiul-boului, c) târâie-brâu, d) lasă-mă-să-te-las

Ex. 14. Dați câte două exemple de substantive rezultate prin abreviere, după modele:

a) Aviasan (= *Aviația sanitară*), b) S.R.L. (= *S*ocietate cu *r*ăspundere *l*imitată); O.Z.N. (= *o*biect *z*burător *n*eidentificat).

Ex. 15. Acordați adjectivele din paranteze cu substantivele determinate: Copaci (înalt). Bărbați (viteaz). Arbori (uriaș). Găleți (gol). Mișcări (greoi). Reflexe (auriu). Ocazii (rar). Poveste (străvechi). Dâră (negru). Idee (fix).

Ex. 16. Alegeți dintre cele două forme din paranteze și subliniați forma corectă a adjectivului: întrebare (echivocă, echivoacă), probleme (analoge, analoage), laturi (omologe, omoloage), feerie (policromă, policroamă), pronume (atone, atoane), lume (interlopă, interloapă), chestiunea (anterioară, anterioră), poezie (minoră, minoară), substanță (incoloră, incoloară), femeie (poliglotă, poligloată), piesă (anostă, anoastă), față (rubicondă, rubicoandă), purtare (snoabă, snobă).

sfântu-aşteaptă. I-a părut bine pentru succesele sale. Mi s-a părut că e om de ispravă. Ia-ţi şi beţe de rezervă. Ai un noroc nemaipomenit. Douăzeci şi patru de ore nu sunt suficiente. Binefăcătorul tău eşti tu însuţi. Binevoieşte şi semnează aici. Dinspre sud-est adie o boare caldă. S-a refugiat în mijlocul naturii. Pe măsură ce ne îndepărtam de drum, pădurea devenea tot mai deasă şi mai mohorâtă.

Ex. 2. Subliniaţi cuvintele autosemantice cu o linie, pe cele sinsemantice cu două linii, iar pe cele ce au concomitent ambele valori cu o linie întreruptă:

"Veniră zile mai urâte, începură să urmărească inamicul prin munţi neprietenoşi, cenuşii, încărcaţi de primejdie. Inamicul îi exasperă prin încăpăţânarea sălbatică cu care se apăra, cu atât mai sălbatică şi mai smintită cu cât prăbuşirea lui era mai aproape: aflaseră toţi că armatele ruseşti intraseră în inima Germaniei şi se apropiau de Berlin şi că inamicul de aici, cuibărit în aceşti munţi urâţi, era de fapt încercuit." (M. Preda)

Ex. 3. Subliniaţi articolul nehotărât la plural. Motivaţi întrebuinţarea lui pe lângă substantive la numărul singular.

Pe malul apei creşteau nişte sălcii pletoase. Am pescuit nişte peşte. Cumpără nişte făină şi brânză de oi. Erau nişte pereţi înalţi. Pentru tencuit era nevoie de nişte var, nisip şi nişte ciment.

Ex. 4. Subliniaţi articolul posesiv (genitival) în text. Explicaţi pentru fiecare situaţie în parte rolul articolului:

"Cerul stelele-şi arată, / Solii dulci ai lungii linişti ... Reia-mi al nemuriri nimb / Şi focul din privire ... Când era-nspre seara zilei a treia, buzduganul, căzând, se izbi de o poartă de aramă. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă ... Nu era un cap urât acela al lui Dionis." (M. Eminescu)

- "Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea şi nu e voastră, ci a urmaşilor voştri şi a urmaşilor urmaşilor voştri..." (B. Delavrancea)

Ex. 5. Subliniaţi *un* şi *o* în contexte. Precizaţi de fiecare dată cărei părţi de vorbire aparţin. Motivaţi.

Mai bine două mâncări decât o bătaie. O mie să auzi şi numai una să crezi. O rândunică nu aduce vara, nici un copac nu face pădurea. Un car se-ncarcă, altul se descarcă. Un necaz naşte pe celălalt. Nici un om fără supărări. (Folclor)

Ex. 6. Subliniaţi cuvântul *lui* în contexte. Precizaţi de fiecare dată cărei părţi de vorbire aparţin. Motivaţi.

Ai priceput şi tu cât a priceput ciomagul lui moş Neagu. Fiecare cu povara lui. Este a lui / Călcâi de peste Jii, / Radu-l cheamă. (Folclor)

Ex. 7. Alegeţi forma corectă a articolului posesiv (genitival) şi introduceţi-o în context (în spaţiul punctat):

Aceste maluri ... râului. Un gând ... mamei. O dorinţă ... tatei. Aceşti prieteni ... mei. Nişte cărţi .. mele. Clasa ... doua. Secolul ... nouăsprezecelea. Nişte papuci .. bunicului. O prietenă ... mea.

Ex. 8. Derivaţi cu ajutorul sufixelor moţionale substantive de gen opus de la substantivele: cioban, artist, împărat, ţesător, doctor, bucătar, păun, şarpe, vrabie, broască, maimuţă, gâscă.

Ex. 9. Cum e corect? Alegeţi una din formele propuse în paranteză. Motivaţi alegerea.

Sunt (*a*, *le*, *ale*) mele, nu sunt (*a*, *le*, *ale*) tale. Dacă (*a-i*, *ai*) carte, (*a-i*, *ai*) parte. A început (*a-l*, *al*) măsura cu scurtătura. (*Ce-i*, *Cei*) în mână nu-i minciună. (*Ce-i*, *Cei*) mai răi bani sunt (*ce-i*, *cei*) neîntrebuinţaţi. (*Ce-l*, *Cel*) ce are vecini răi se laudă singur. (*Ce-a*, *Cea*) fost verde (*s-a*, *sa*) uscat. (*S-a*, *Sa*) hotărât (*a-i*,*ai*) pune un semn. (*L-a*, *La*) anul n-o cuprinde sumanul. (*L-a*, *La*) muşcat şarpele de inimă. (*M-ai*, *Mai*) mare daraua decât ocaua. (*M-ai*, *Mai*) chemat, acum păstrează-mă. (*Nu mai*, *Numai*) bate vântul care bătea. (*Nu mai*, *Numai*) pământul astupă gura flecarului. (*Pune-ţi*, *Puneţi*) căciula dinainte şi te judecă singur. (*Să-i*, *Săi*) legi deolaltă şi (*săi*, *să-i*) azvârli pe-o creangă. (*A-l*, *Al*) cui e carul sunt şi roatele. (*Ce-l*, *Cel*) determină să scrie? (*Ce-a*, *Cea*) fost ieri a fi şi mâine. (*N-a*, *Na*) văzut nimeni gunoi de pâine. (*Noi*, *N-oi*) nu suntem de ieri de-alaltăieri. Mai bine ştiu zice: adă! decât: (*n-a*, *na*)! (*Noi*, *N-oi*) umbla desculţ de dragul tău!

Ex. 10. Care formă din cele două din paranteze se potriveşte în contextul dat? Care este forma corectă? Motivaţi.

Treaba merge ca pe (*roate*, *roţi*). Ai să ajungi să împleteşti (*coade*, *cozi*) albe. Mai multe (*cioare*, *ciori*) biruie pe una. Câte bordeie, atâtea (*obiceie*, *obiceiuri*).

Ex. 11. Subliniaţi cu o linie substantivele defective de plural şi cu două linii substantivele defective de singular.

Poartă ochelari de soare. Joacă fotbal. Piţigoiul strigă primăvara: "Câlţi în ştiubei!" Fasolea este originară din America. Leuşteanu şi mărarul sunt plante aromatice. Unuia i-e sete, altuia i-e foame. Călătoresc la Braşov.

Ex. 12. Subliniaţi locuţiunile adjectivale; substituiţi-le cu adjectivele echivalente.

"De treci codrii de aramă, de departe vezi albind / Ş-auzi mândra glăsuire a pădurii de argint." "Revarsă linişte de veci / Pe noaptea mea de patimi ... Căci eşti iubirea mea dintâi / Şi visul meu din urmă." (M. Eminescu)

Ex. 13. Daţi câte două exemple de substantive compuse, după modele:

a) maşină-unealtă, b) ochiul-boului, c) târâie-brâu, d) lasă-mă-să-te-las

Ex. 14. Daţi câte două exemple de substantive rezultate prin abreviere, după modele:

a) Aviasan (= *Avia*ţia *san*itară), b) S.R.L. (= *S*ocietate cu *r*ăspundere *l*imitată); O.Z.N. (= *o*biect *z*burător *n*eidentificat).

Ex. 15. Acordaţi adjectivele din paranteze cu substantivele determinate: Copaci (înalt). Bărbaţi (viteaz). Arbori (uriaş). Găleţi (gol). Mişcări (greoi). Reflexe (auriu). Ocazii (rar). Poveste (străvechi). Dâră (negru). Idee (fix).

Ex. 16. Alegeţi dintre cele două forme din paranteze şi subliniaţi forma corectă a adjectivului: întrebare (echivocă, echivoacă), probleme (analoge, analoage), laturi (omologe, omoloage), feerie (policromă, policroamă), pronume (atone, atoane), lume (interlopă, interloapă), chestiunea (anterioară, anterioră), poezie (minoră, minoară), substanţă (incoloră, incoloară), femeie (poliglotă, poligloată), piesă (anostă, anoastă), faţă (rubicondă, rubicoandă), purtare (snoabă, snobă).

Ex. 17. Alcătuiţi contexte potrivite din care să rezulte sensurile diferite ale formelor de plural de la substantivele: corn-corni, coarne, cornuri; colţ-colţi, colţuri; braţ-braţe, braţuri; bucată-bucate, bucăţi; curent-curente, curenţi.

Ex. 18. Alcătuiţi contexte potrivite pentru formele de singular şi de plural ale substantivelor de mai jos. Demonstraţi schimbarea calitativă, semantică: bunătate-bunătăţi, frig-friguri, mătase-mătăsuri, sare-săruri, plumb-plumbi.

Ex. 19. Formaţi pluralul substantivelor de mai jos în ordinea:

a) nearticulat; b) articulat hotărât: vizitiu, bidiviu, macaragiu; concediu, solfegiu, deceniu, pardesiu, promontoriu; arbitru, cuscru, leandru, hexametru, zimbru; timbru, lucru, binoclu, titlu; jucărie, anomalie, pustie, magazie, unghie, familie, opinie, ciudăţenie, explicaţie, funcţie.

Ex. 20. Formaţi genitiv-dativul singular articulat cu articol nehotărât şi hotărât al sintagmelor nominale de mai jos; inversaţi ordinea cuvintelor în aceleaşi sintagme şi efectuaţi aceeaşi operaţie: fotografie veche, gălăgie mare, apă sălcie, fetiţă pirpirie, privire limpede, mumie antică. De ex. N. - Ac. o fotografie veche - fotografia veche; G.D. (unei fotografii vechi - fotografiei vechi; N.Ac. o veche fotografie - vechea fotografie); G.D. (unei vechi fotografii, vechii fotografii).

Ex. 21. Găsiţi câte două exemple (extrase din opere literare sau din ziare) de superlativ absolut (al adjectivului sau al adverbului) format: a) cu unul din adverbele *mult, prea, tare*; b) cu unul din adjectivele *grozav, straşnic, teribil, extraordinar*; c) cu una din locuţiunile adverbiale *din cale-afară, cu totul şi cu totul, nevoie mare*; d) cu unul din pseudoprefixele: *arhi-, extra-, supra-, super-, ultra-*; e) prin repetiţie (a cuvântului sau a unui sunet).

Ex. 22. Daţi câte două exemple de contexte pentru fiecare din situaţiile următoare: a) Numeralul cardinal exprimă aproximaţia; b) Numeralul cardinal exprimă depăşirea cifrei rotunde; c) Numeralul cardinal exprimă o valoare sub cifra rotundă.

Ex. 23. Formaţi toate felurile de numerale pentru *trei, patru, cinci*, după modelul:

Numeral cardinal	Numeral colectiv	Numeral fracţionar	Numeral multiplicativ	Numeral distributiv	Numeral adverbial	Numeral ordinal
doi	amândoi	doime	îndoite	câte doi	de două ori	al doilea
	amândouă					a doua

Ex. 24. Subliniaţi substantivele. Precizaţi prin ce mijloc sunt marcate genul, numărul şi cazul acesora: "Borşul la foc şi peştele în iaz. Ca să ardă şoarecii, nu da foc morii. Gardul cu proptele cade pe vânturi grele. Soacră, soacră, poamă acră! Multe gâşte înving porcul". (Folclor)

Ex. 25. Subliniaţi adjectivele. Precizaţi prin ce mijloace sunt marcate genul, cazul şi gradul de comparaţie al acestora:

"Era un vis *misterios* şi blând din cale-afară. Luna lumina părul ei blond, foarte blond... Ce frumoasă, ce nebună / E albastra-mi, dulce floare!... Găsi pe fată iar singură, însă mai palidă şi mai plânsă... O manta neagră îl acoperea. Buruienile

crescuse mari în tufe negre-verzi. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă." (M. Eminescu)

De ex. *misterios* - n., sg., N., poz. - prin desinența ∅ și prin acord cu *vis*.

Ex. 26. Subliniați verbele. Precizați prin ce mijloace sunt marcate diateza, modul, timpul, persoana, numărul (eventual genul și cazul).

"Că te-*am zărit* e a mea vină. / Și veșnic n-o să mi-o mai iert... Astfel zise lin pădurea, / Bolți asupra-mi clătinând; / Șuieram l-a ei chemare / Ș-am ieșit în câmp râzând... Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat. Cobori în jos, luceafăr blând, / Alunecând pe-o rază, / Pătrunde-n casă și în gând / Și viața-mi luminează!" S-a stins viața falnicei Veneții, / N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri; / Pe scări de marmură, prin vechi portaluri, / Pătrunde luna, înălbind păreții." (M. Eminescu)

De ex. *am zărit* - act., ind.; p.c., 1 sg. - prin morfemul mobil *am* (de la vb. aux. *a avea*).

Ex. 27. Subliniați formele atone ale pronumelor personale și reflexive; precizați și motivați când pronumele subliniat este personal și când este reflexiv:

"De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, / Oceanul cel de gheață mi-apare înainte... Da... visam odinioară pe acea ce m-ar iubi." Ca să pot muri liniștit, pe mine / Mie redă-mă!... Las'să mă uit în ochii-ți ucigător de dulci... Îngâna-ne-vor c-un cânt / Singuratice izvoare... Ne-om culca lângă izvorul / Ce răsare sub un tei.. Reamintește-ți acea situație... Și te-ai dus, dulce minune... Acolo v-ați pus averea, tinerețile la stos... Vă veți învoi amândoi asupra prețului... Vouă vă pun lege, pedepse vă măsoară." (M. Eminescu)

Ex. 28. Formați trei enunțuri în care pronumele personal *mă, m-*, să apară conjunct cu una din formele verbului *a aduce*.

Ex. 29. Subliniați toate formele de dativ ale pronumelui personal și reflexiv; precizați valorile în context ale dativului:

"Eu sunt luceafărul de sus, / Iar tu să-mi fii mireasă... În van mai caut lumea-mi în obositul creier. Părul i-ajunge la călcâie. De dorul lui și inima / Și sufletu-i se împle. Făt-Frumos ți-a furat fata. La trecutu-ți mare, mare viitor. Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă? Cerul stelele-și arată." (M. Eminescu)

"Ți-aduci aminte, dihanie răutăcioasă și spurcată, când mi te-ai jurat pe părul tău?" (I. Creangă)

Ex. 30. Realizați corect acordul adjectivelor pronominale din paranteze cu regentul lor:

Zidurile *casei* (*acesta*) au rămas netencuite. Multe din filele *cărții* (*tău*) lipsesc. Suntem în slujba (*același*) *țel* măreț. *Fetele* (*însuși*) au venit să dea o mână de ajutor. *Oamenii* (*acela*) n-au sosit încă. (*Alt*) *generații* ne vor urma. Spune-mi cum e cu *întâmplarea* (*acela*). Efectele secundare ale *substanței* (*acela*) sunt neglijabile.

Ex. 31. Conjugați la toate modurile și timpurile verbele:

a scrie - diateza activă

a fi instruit - diateza pasivă

a-și închipui - diateza reflexivă cu D.

a se gândi - diateza reflexivă cu Ac.

Ex. 32. Subliniaţi verbele; stabiliţi caracteristica tranzitiv / intranzitiv a fiecărui verb în parte.

A umblat cât a umblat, dar acum i s-a-nfundat. Ai dat spuza şi ai luat cenuşa. Apa lină mult te-nşală. Eu te iubesc şi tu nici nu visezi. Unul croieşte şi altul coase. Capul solului nu este tăiat. Cară apă cu ciurul. Corb la corb nu scoate ochii. Mai bine a răni, decât a tămădui. Pupă-l în bot şi-i ia tot. Pe unde calcă leul, se cunoaşte urma lui. Până nu faci foc, fum nu iese. Şade într-o sută de cojoace. Câinele îmbătrâneşte de drum şi prostul de grija altora. (Folclor)

Ex. 33. Alcătuiţi enunţuri potrivite în care verbele *a ajunge, a însemna, a părea* să aibă succesiv valorile: *verb predicativ, verb copulativ.*

Ex. 34. Subliniaţi verbele *a fi* şi *a avea* în context. Precizaţi şi motivaţi pentru fiecare caz în parte valoarea lor (predicativ, semiauxiliar, copulativ, auxiliar):

"Virtutea e uşoară când ai ce-ţi trebuieşte. De ce uitaţi că-n voi e şi număr şi putere? Un papuc e sub o grindă, iară altul după uşă. Şi mi-i ciudă cum de vremea / Să mai treacă se îndură. Am o inimă şi o minte ciudată. N-au avut decât cu ochiul ori cu mâna semn a face. E uşor a scrie versuri / Când nimic nu ai a spune. A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos. Şi strângându-l tare-n braţe era mai ca să-l omor. Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere. Cum nu suntem două păsări? Căci vrăjit de mult e lacul / De-un cuvânt al sfintei Vineri. Tu nu m-ai cunoscut. Şi apa unde-au fost căzut / În cercuri se roteşte" (M. Eminescu)

Ex. 35. Subliniaţi verbele defective din text. Motivaţi de ce sunt defective.

Ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face. Mai va până atunci! Caută şi discerne adevărul de minciună. Mai pasă de ţine minte toate cele.

Ex. 36. Subliniaţi locuţiunile verbale. Notaţi deasupra lor echivalentele verbale.

"Eu vorbesc şi dumneata te pui împotrivă. Când să deie geană-n geană, furat de dulceaţa somnului, Jder a auzit glasul lui Onofrei. Cum ştii tu, măi, să vâri în boale copiii şi femeile!... Tâlharii lui cuconul Nastratin băgau de seamă. Am un drac de muiere care umblă călare şi dă cu puşca ca şi mine." (M. Sadoveanu)

Ex. 37. Alcătuiţi cinci enunţuri; în fiecare enunţ predicatul verbal să fie exprimat print-un alt alomorf al viitorului.

De ex. Mâine *mă voi duce* la bibliotecă.

Observaţie: Am avut de ales între: *mă voi duce, m-oi duce, am să mă duc, o să mă duc, va să mă duc.*

Ex. 38. Subliniaţi verbele la indicativ prezent; treceţi-le, succesiv, la imperfect, perfect simplu, perfect compus.

Interlocutorul îmi spune. Proiectul este realizat de tineri specialişti. Nu ştiu ce se coace în mintea lui. Colegul izbuteşte ceea ce-şi propune. Iniţiativele sparg zăgazurile durate de inerţie şi indiferenţă. La sesiune sunt prezentate numeroase comunicări.

Ex. 39. Alegeţi şi subliniaţi varianta corectă din cele două forme în paranteză.

a) A întrebat de tine (*a seară, aseară*). Norii plutesc (*de asupra, deasupra*) munţilor. (*Pe semne, Pesemne*) că nu îndrăzneşte. Se scoală (*în totdeauna, întotdeauna*) (*dis-de-dimineaţă, disdedimineaţă*). Marea e (*într-una, întruna*) agitată.

Ştie poezia (*pe de rost, pederost*). Mâine (*după amiază, după-amiază*) avem timp suficient.

b) Se îndreaptă (*în spre, înspre*) casă. Vine (*de la, dela*) şcoală. Vorbeşte-mi (*de spre, despre*) poetul preferat. (*O dată cu, Odată cu*) apusul soarelui s-a potolit şi vântul. Aşteaptă-mă (*pe la, pela*) şase. Toţi sunt prezenţi, (*în afară de, înafară de*) doi bolnavi.

c) (*Oridecâteori, ori de câte ori*) plouă, mă dor genunchii. Nu mi-am luat umbrela, (*deşi, de şi*) ploua când am plecat de acasă. Întreabă-mă (*oricând, ori când*) doreşti. E atât de rece (*încât, în cât*) a trebuit să-mi iau scurta îmblănită. (*O dată ce, odată ce*) acesta-i adevărul, nimeni nu-ţi poate imputa nimic.

Ex. 40. Efectuaţi analiza morfologică completă a textelor:

- "Ei, ei! Ce-i de făcut Ioane?! Fetele de la ghilit, care văzuse asta, numa-şi dau ghiont una alteia şi chicoteau pe socoteala mea, de răsuna prundul. Iar eu intram în pământ de ruşine şi cât pe ce să mă înec de ciudă ce-mi era. Şi din dragostea cea mare de mai dinioară, îmi venea acuma să le strâng de gât, nu altăceva." (I. Creangă)

- "În trei zile consecutive, la Vaslui s-au petrecut trei accidente de circulaţie destul de grave. Trei accidente - toate având însă o cauză comună: nerespectarea regulilor de circulaţie - respectiv traversarea stăzilor prin locuri nepermise." (România liberă, nr. 10.102)

Indicaţii:

a) Delimitaţi unităţile morfologice din text (simple, compuse, locuţiuni). Articolul se analizează împreună cu substantivul.

b) Caracteristicile fiecărei părţi de vorbire se precizează astfel:

- *substantiv*: declinare, gen, număr, caz, articol, funcţie sintactică;
- *adjectiv*: grupă, gen, număr, caz, grad de comparaţie, funcţie sintactică;
- *numeral*: fel, gen, caz, funcţie sintactică;
- *pronume*: fel, gen, număr, caz, formă, funcţie sintactică;
- *verb*: predicativ / nepredicativ, tranzitiv / intranzitiv, conjugare, diateză, mod, timp, persoană, număr, funcţie sintactică;
- *adverb*: fel, grad de comparaţie, funcţie sintactică;
- *interjecţie*: fel, funcţie sintactică;
- *prepoziţie*: fel, cazul cerut, rolul ei în text;
- *conjuncţie*: fel, rolul ei în text.

Dacă vreuna din caracteristicile indicate în dreptul părţii de vorbire nu apare, atunci ea nu se mai notează.

c) Utilizaţi (în scris) următoarele abrevieri şi simboluri:

- Părţi de vorbire: s. (substantiv), adj. (adjectiv), num. (numeral), pr. (pronume), vb. (verb), adv. (adverb), interj. (interjecţie), prep. (prepoziţie), c. (conjuncţie).

- Caracteristici: (*genul*) - m. (masculin), f. (feminin), n.(neutru); (*numărul*) - sg. (singular), pl. (plural); (*cazul*) - N. (nominativ), G. (genitiv), D.(dativ), Ac. (acuzativ), V. (vocativ); (*gradul de comparaţie*) - poz. (pozitiv), comp. (comparativ), super. (superlativ); (*persoana*) - 1(întâi), a 2-a (a doua), a 3-a (a treia); (*diateza*) - act. (activă), pas. (pasivă), reflex. (reflexivă); (*modul*) - ind. (indicativ), conj. (conjunctiv),

cond. (condiţional-optativ), prezum. (prezumtiv), imp. (imperativ); inf. (infinitiv), sup. (supin), part. (participiu), ger. (gerunziu); (*timpul*) - prz. (prezent), imper. (imperfect), p.s. (perfect simplu), p.c. (perfect compus), m.m.c.p. (mai mult ca perfect), viit.a. (viitor anterior); (*declinarea*) - I (întâi), a II-a (a doua), a III-a (a treia); (*grupa*) - I (întâi), a II-a (a doua), a III-a (a treia), a IV-a (a patra); (*conjugarea*) - I (întâi), a II-a (a doua), a III-a (a treia), a IV-a (a patra).

- *Funcţii*: SB. (subiect), P. (predicat), Pv. (predicat verbal), Pn. (predicat nominal), n.p. (nume predicativ), A. (atribut), K. (complement), C. (circumstanţial), Ap. (apoziţie), Sd. (subordonat cu dublu regent).

Model: Frica / e / mai rea / decât / spaima. / Frica - s., I, f., sg., N., art. hot., SB.; e - vb. copulativ, IV, act., ind., prz., a III-a, sg., parte a Pn.; mai mare - adj. III. f., sg., N., poz. n.p.; decât-adv. cu valoarea de prep. Ac.; spaima-s., I, f., sg., Ac., art. hot., C.

ALTE TESTE ŞI EXERCIŢII MORFOLOGICE

1. Generalităţi

a. Chestionar:

- Cu ce se ocupă studiul gramaticii? Ce rol are structura gramaticală? Care sunt parţile gramaticii? Cu ce se ocupă morfologia? După ce criterii se clasifică părţile de vorbire? De ce natură pot fi modificările cuvintelor? Ce este flexiunea? Ce rol au modificările de formă ale cuvintelor? Ce sunt categoriile gramaticale? Ce categorii gramaticale cer modificarea formei cuvintelor? Care sunt părţile de vorbire flexibile? Care sunt neflexibile? Ce raporturi există între morfologie şi vocabular? Dar între morfologie şi sintaxă? Între morfologie şi ortografie? Între morfologie şi ortoepie? Care este structura morfologică a cuvântului?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare şi de creaţie

Ex. 41. Subliniaţi cu o linie părţile de vorbire flexibile, iar cu două linii părţile de vorbire neflexibile:

a) "Eu sunt acum bătrână, şi fiindcă am avut şi am atât de multe bucurii în viaţă, nu înţeleg nemulţumirile celor tineri şi mă tem ca nu cumva, căutând acum la bătrâneţe, un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte până în ziua de astăzi şi să dau la sfârşitul vieţii mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decât din frică." (*I. Slavici*)

b) "Ei? Ce mai zici, domnule locotenent? Mărturiseşte şi indivizilor de aici, dacă asemenea cafea se mai poate bea azi în lume!... Cafea Martinica şi cafea Ceylon, amestecate după reţetă proprie." (*Cezar Petrescu*)

c) "Se vedea într-adevăr în stânga un cârd de oi fugind de parcă s-ar fi năpustit un lup asupra lor şi în spate, la o distanţă de aproape o sută de metri, alergând unul după altul, se făcură văzuţi doi berbeci cu coarnele mari cât ale unor cerbi..." (*M.Preda*)

Ex. 42. Scoateţi pe coloane diferite părţile de vorbire care fac parte din flexiunea nominală şi cele din flexiunea verbală; arătaţi ce părti de vorbire sunt:

a) "Ploaia începu să cadă în stropi mari, tunetele începură să răsune de-a lungul văii cu niște zguduituri mai puternice și tot mai puternice; fulgerele sfâșiau mai în lung, mai pe-ntrecute și tot mai pe-ntrecute noaptea căzută în pripă; iară Lică gonea cu frâul slobod și plecat spre gâtul calului, încât trecea ca blestemul pământului printre șiroaiele îndesate, printre tunete și fulgere." (*I.Slavici*)

b) "- Ei, ho, c-o să plece, nu era nevoie să se uite lumea la noi ca la țigani, spuse Ilinca din pridvor, supărată pesemne numai din pricina asta. Ziceam că ești bolnav și tu te prefăceai!" (*M. Preda*)

Ex. 43. Identificați toate cuvintele care și-au schimbat forma; arătați ce părți de vorbire sunt și ce categorii gramaticale au cerut modificarea formei:

a) "Când Marta iese la joc și trece de-a lungul ulițelor, nevestele și babele pizmașe de tinerețe grăbesc la portiță și privesc în urma ei." (*I. Slavici*)

b) "În munte se văd câtiva brazi frânți de la mijloc. Din tulpinele lor spânzură fâșii albe de așchii. Alții, drepți și înalți, despoiați de crengi, par colonade într-un templu prăbușit. Ceva s-a mișcat? Parcă dintr-un punct, din țărâna șanțului din față, alți ochi parcă îl privesc, tot așa țintă." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 44. Arătați ce categorii gramaticale au cerut modificarea formei cuvintelor din texte; ce rol au modificările formale ale cuvintelor:

a) "După acestea, plecară de-a lungul foișorului, iară Safta începu să le spuie care, când și cum și în ce chip. Cele mai multe erau lucrate în casă; pe ici, pe colo era însă câte o velință mare, câte o catrință bogată ori o păreche de altițe, lucruri primite în dar de la cutare și cutare dintre rudeniile din satele mai depărtate ori lucruri moștenite de la bunica și chiar de la mama bunicăi." (*I. Slavici*)

b) "Acolo zbura o ciocârlie în lumină, brazdele retezate de iarbă răsfirau mireasma dintotdeauna a fânului cosit. Se afla un lan verde de trifoi, așternut până la marginea unei dumbrăvi, și verdele acela, crud, neted și sănătos, dădea întregului șes o înfățișare de prosperitate bucolică. Stropise un ropot de ploaie până în șosea;" (*Cezar Petrescu*)

Ex. 45. Analizați structura morfologică a cuvintelor flexibile din textele următoare; arătați rădăcina, tema, sufixele morfologice, desinențele, alternanțele fonetice:

a) "Norii se strecurau în liniște, unul câte unul, pe deasupra lui; luna mereu se ascundea în dosul lor și iarăși ieșea pe câmpul senin al cerului; stelele, carul cu boii, cloșca cu puii, întregi cetele strălucite și nesimțite își mutau locul și înaintau pe calea robilor înspre cădere; păstorul zăcea întins pe spate, cu fața spre cer și cu privirea pierdută în adâncul înălțimilor lumești, cu care atât de mult se deprinsese." (*I. Slavici*)

b) " Moromete se resemnase de mult să lase să curgă astfel peste capul lui această ploaie de amenințări și de învinuiri. Nu mai zicea nimic, tăcea și asculta cu privirea albă, rătăcind pe lucruri care nu erau acolo și nu se vedeau, și din când în când doar tresărea, dar foarte slab, luptând cu mâhnirea și tristețea." (*M. Preda*)

2. SUBSTANTIVUL

a. Chestionar:

- Ce denumesc substantivele? Ce înțelegeți prin obiecte ale cunoașterii? Cum putem identifica substantivele? Ce sunt locuțiunile substantivale? După ce criterii se clasifică substantivele? Ce denumesc substantivele comune? Ce denumesc și cum se scriu substantivele proprii? Ce substantive proprii cunoașteți că au devenit comune? Ce substantive comune pot deveni proprii? (antonomază). Din ce sunt formate substantivele compuse? Cum se scriu substantivele compuse comune și proprii? Câte genuri au substantivele după înțeles? Ce este genul personal? Cum se recunosc genurile substantivelor după terminație? Ce substantive cunoașteți că au forme diferite pentru genuri? Ce este moțiunea? Ce sunt substantivele mobile? Ce sunt substantivele epicene? Cum se recunoaște numărul substantivelor? Cum se formează pluralul substantivelor? Ce substantive au forme numai pentru singular? Ce substantive au numai forme de plural? Ce substantive au la plural alt înțeles decât la singular? Ce substantive au forme multiple de plural cu același sens sau cu sensuri diferite? Ce substantive au forme de singular și înțeles de plural? Ce sunt substantivele colective? Câte cazuri au substantivele? Ce funcțiuni pot avea substantivele în fiecare caz? Cum se formează genitiv-dativul substantivelor feminine? Cum se scriu substantivele la nominativ-acuzativ? Cum se declină substantivele compuse? Cum se declină numele proprii? Ce înțelegeți prin declinarea articulată? În ce situații se schimbă valoarea gramaticală a substantivului? Care sunt cele mai cunoscute figuri de stil care se pot realiza cu ajutorul substantivelor? Cum se formează substantive noi? Ce substantive provin din alte părți de vorbire?

b. Exerciții de recunoaștere, grupare, caracterizare, motivare.

Ex. 46. Identificați substantivele din texte; arătați ce denumește fiecare dintre ele:

a) "Iară Traian, împăratul, după aceea cu mare laudă și cu triumf s-au întors la Roma, lăsând o samă de oaste pentru ca și rămasă a dachilor rămășiță din Dachiia peste munți să izgonească și cetățile, până va trimite coloniile de la Roma să păzească." (*D. Cantemir*)

b) "Poezia lor!... Dar deschide un ziar, oricare, la informații și la telegrame. La stupidele telegrame... și citește!... Greve, accidente, a zburat un aeroplan, s-a inaugurat un pod, a murit un savant, a fost un scandal într-un parlament, a sosit un rege, s-a scufundat un vapor, s-a deschis o fabrică..." (*Cezar Petrescu*)

c) "Ai născocit tăișul, cuțitul și securea / Vicleanul fierăstrău, / Tovarășul și șoarecele tău, / Care-și strecoară firul ca luciul de oglinzi / În curmeziș, prin codrii, și îi despică grinzi; / Și secera pe care, în arșită, Maria / O duce-ncovoiată cât tine-n zări tăria." (*T. Arghezi*)

Ex. 47. Subliniați cu o linie substantivele comune, iar cu două linii substantivele proprii; arătați ce denumesc ele:

a) "În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele munților din Buzău, și sub dânsul se rânduiau, ca trepte ale unor scări de uriaș, plaiul Războiului, munții

Neharniţa, îmbele Muse, Măcieşul, Brezeul, Piatra Penei, Carâmbul şi multe altele mai aşezate..." (*Al. Odobescu*)

b) "E însuşi Pan ce cântă din naiul lui de trestii, / E miticul Orfeos îmblânzitor de bestii, / E-nţelepciunea "Vedei" şi a "Mahabharatei", / A luminoasei Indii şi "Saga"-ntunecatei / Împărăţii polare..." (*A. Mirea*)

c) " Vezi traiectoriile farfuriilor şi şantiere cu cinci mii de lucrători, ghişeele băncilor, aeroplanul rotindu-se miraculos; dedesubtul nostru un oraş necunoscut şi fantastic, care se deşteaptă acum: Şanhai, Singapore, Melbourne... De o parte, au înălbit zăpezile; de alta, înfloresc pajişti; un tren chiuie ieşind dintr-un oraş şi aiurea în aceeaşi clipă, un sălbatic din insulele Polineziei, gol, dă drumul unei piroge pe apa oceanului... Minuni pe care nu le-au văzut, nu le-au putut închipui nici Horaţiu, nici Dante, nici Shakespeare, nici Corneille, nici Goethe..." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 48. Scoateţi pe două coloane substantivele simple şi cele compuse; arătaţi cum s-a realizat compunerea şi explicaţi ortografia lor.

a) "Ceea e dobrişor şi cealaltă ghizdei; asta e laptele-stâncei şi astălaltă, zârna-miţoasă; ici iată brânduşe şi colea dedeţei; apoi lobodă şi drob, vâzdroagă şi siminoc, iarba-ciutei şi pipirig, pojarniţă şi sefterea..." (*Al. Odobescu*)

b) "Pe lângă garduri s-a zvântat pământul
şi ies gândacii-domnului pe zid."

- "Singur cu povara cugetului tău
Te cuprind deodată lungi păreri-de-rău..."

- "Colo-n fundul curmăturii,
Dormitând pe buturugă
S-a ivit Muma-Pădurii..." (*G. Topîrceanu*)

c) "Iată aleşi departe, în crâşnic, cleni şi cobai şi două mrene frumoase. Pe aceştia îi frigeam în unt proaspăt, şi se cere la ei mămăliguţă, şi pentru unul ca mine, un vinişor din Ţara-de-Jos, care sfârâie în pahar."

"Dacă n-ai fost la Iazu-Botoşanilor, şi-a reluat atacul mătuşa mea, atuncea ai fost în Ţarna Mare."

"Şi moşneagul coborâse din carul lui, şi mergea încet pe drum, descult şi el, lângă băiatul cu părul ca untdelemnul." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 49. Scoateţi pe o coloană substantivele comune care au devenit proprii, iar pe altă coloană substantivele proprii care au devenit comune:

a) - "Dezlegă pe Zori-de-ziuă, Miez-de-noapte, De-cu-sară,
Din cazanul care-l duce, dându-le de drum merinde..."

- " Pe malurile Senei, în faeton de gală,
Cezarul trece palid, în gânduri adâncit..."

- "Tu te lauzi că Apusul înainte ţi s-a pus?...
Ce-i mâna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus?" (*M. Eminescu*)

b) - "Celelalte surori erau pierdute prin Huşii şi Vasluii obscuri, la gospodăriile modeste."

- "Vinurile en-gros sunt acolo, departe, în Dealul Spirii unde era Hanul lui Drăgan, acum Mare Depozit, iar casa de locuit, delicioasă, pe Lascăr Catargiu.

Drăgănescu, de altfel, e vicepreşedinte la Camera de Comerţ, cenzor la nu ştiu ce bancă..." (*H. Papadat-Bengescu*)

c) - "Acolo-i Izvorul Alb, dădu lămurire Onofrei Căliman."
- "Veni şi Gheorghe Tatarul, aplecându-şi urechea."
- "Intră în brădăţel, ca să sloboadă pe Pehlivan din dăsagă."
- "Jder cel mic îşi conteni cercetările şi porunci soţilor săi să stea cu luare-aminte."
- "Purta căciulă ţuguiată de astrahan şi blană cu guler de vidră." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 50. Subliniaţi substantivele proprii şi explicaţi ortografia lor; arătaţi ce denumesc ele, iar la numele de persoane arătaţi care este numele şi care este prenumele.

a) "Trecu el ca în zbor, cu fugarul spumegat, prin valea Roşilor, pe sub muchea Paltinului, pe la gura Teghii; sări ca un zmeu de d-asupra Curselor de Piatră; îşi zări ca prin vis chipul oglindit în apele cătrănite ale Ghenunei Dracului şi printre brazi, printre molizi, printre afini şi ienuperi sui mlaca Cernatului până în vârful muntelui." (*Al. Odobescu*)

b) "Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere:
Cichindeal gură de aur, Mumulean glas de durere,
Prale firea cea întoarsă, Daniil cel trist şi mic,
Văcărescu cântând dulce a iubirii primăvară.
Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahară.
Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic." (*M. Eminescu*)

Ex 51. Subliniaţi substantivele din text, cu o linie pe cele masculine, cu două linii pe cele feminine, cu trei linii pe cele neutre:

a) Banii nu se culeg de la trunchi, ca surcelele. Ce strici orzul pe gâşte, când e iarba la genunchi. Cu furnica la muncă, cu iepurele la somn, cu câinele la credinţă, mai mult să te asemeni. Frumoasă poveste, dar mare minciună. În putina cu argăseală se întâlneşte lupul cu vulpea. Pereţii au urechi şi ferestrele ochi. (*Folclor*)

b) "... În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spaţiu - ele sunt în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul nostru, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, şi infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri, care sunt ascunse în noi... am putea trăi aievea în trecut şi am putea locui lumea stelelor şi a soarelui." (*M. Eminescu*)

c) "Cel ce gândeşte singur şi scormone lumina
A dat o viaţă nouă şi un om de fier, maşina,
Fiinţă zămislită cu gândul şi visarea,
Ne-nchipuit mai tare ca braţul şi spinarea
Cu ea brăzdezi pământul în lung şi lat şi sameni
Şi una ţine locul la mii şi mii de oameni
Topitorii, cuptoare, mori, puţuri, fierăstraie,
O sârmă dă lumină, o ţeavă vâlvătaie..." (*T. Arghezi*)

Ex. 52. Scoateţi substantivele din text şi arătaţi felul lor (simple sau compuse, comune sau proprii) şi genul lor:

a) "... iar de se preumbla numai prin codri şi prin livezi, mierlele şi privighetorile, pitulicele şi sticleţii, presurele şi sfanciocii, pietroşeii şi sfredeluşii, botgroşii şi scatii, ţolii, ţintezoii şi piţigoii, toţi îl întâmpinau peste tot locul cu dulcile lor cântări..." (*Al. Odobescu*)

b) "Păsări-Lăţi-Lungilă se ia atunci după Harap Alb şi pornesc ei tus-şese înainte. Şi pe unde treceau pârjol făceau: Gerilă potopea pădurile prin ardere; Flămânzilă mânca lut şi pământ amestecat cu humă, şi tot striga că moare de foame; Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri de se zbăteau peştii pe uscat şi ţipa şerpele în gura broaştei de secetă mare, ce era pe-acolo; Ochilă vedea toate..." (*I. Creangă*)

c) "Luminiţa îşi scutură părul pe spate, explicând volubil: - O portugheză, o femeie din Portugalia, fost mare imperiu colonial, actualmente situată în extrema Ibericei!... Capitala: Lisabona, în provincia Estramadura, arhibanalizată de poeţii simbolişti. Oraş însemnat: Porto, cu vinuri vestite, despre care poate să ne spună ceva mai pe larg unchiul Pol." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 53. Scoateţi substantivele şi grupaţi-le în 3 categorii: 1. *Substantive care au forme diferite pentru genuri*; 2. *Substantive mobile*; 3. *Substantive epicene*:

a) "Socru roagă-n capul mesei să poftească să se pună
Nunul mare, mândrul soare şi pe nună, mândra lună
Şi s-aşază toţi la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul,
Lin vioarele răsună, iară cobza ţine hangul."
"Iată vine nunta-ntregă - vornicel e-un greierel,
Îi sar purici înainte cu potcoave de oţel..." (*M. Eminescu*)

b) "În imperiul meu pătrat, / S-au mutat şi aşezat / Ciute, cerbi şi căprioare / Prefăcute-n mărţişoare. / Toate cele mari şi vii / Sunt făcute jucării / Şi-au trecut prin făcătură / Nouă, în miniatură / Între bumbi şi cuişoare / Fermecate să şi zboare; / Vite mari, cu coarne grele, / Deochiate, în mărgele, / Viespii, muşte şi lăcuste / Cu aripile înguste." (*T. Arghezi*)

Ex. 54. Grupaţi substantivele din text pe genuri după terminaţie:

a) "Pe noi ceştia, plăiaşi şi vânători de munte, atâta ne taie capul că omul la vânătoare, fie pe ger şi ninsoare, fie pe năduf de soare, nici nu prinde de veste că ce timp mai este, nici nu vrea să ştie cum are să fie, nici nu bagă-n seamă la muncă de-l cheamă, nici să ia aminte de orice cuvinte, ci vesel omoară vremea care zboară, fără griji trăieşte, pe pământ domneşte, şi e la vânat ca şi împărat." (*Al. Odobescu*)

b) "Avea toată figura sufocată de păr; de păr negru şi aspru. Barba se împreunase cu sprâncenele. Părea de patruzeci de ani. Din această prodigioasă exuberanţă a sistemului păros, se topeau acum ţurţurii de gheaţă. El şi-i curăţă cu unghiile făcute cange;" (*Cezar Petrescu*)

Ex. 55. Scoateţi substantivele din texte şi grupaţi-le după număr, arătaţi care este terminaţia şi cum s-a format pluralul:

a) "Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strâmte şi noroioase, ce trec prin noimanul de case mici şi rău zidite... şi prin bălţile de noroi, ce împroşcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde, treceau nişte ciubote mari, cărora nu le-ar

fi păsat nici de potop - cu atât mai vârtos că aveau turetci, care îngropau în ele pantalonii individului conținut." (*M. Eminescu*)

b) "Că stihiile, grămadă, / Au luat parte la paradă, / Pana mea să nu te sperii / Că vin gloate și puzderii, / De scântei, verigi și zale, / În vârtej, în rotocoale, / Cu strigoii fără nume, / Stoluri, adunați în lume." (*T. Arghezi*)

Ex. 56. Subliniați cu o linie substantivele care au formă numai pentru singular, iar cu două linii pe cele care au forme numai pentru plural:

a) "... aici sunt niște buci de la mămuca..." - "Câlții de la mămuca mi i-a luat." - "Ielele i-au luat gura și picioarele." "Ceilalți mai rămân oleacă sub răchită la umbră, să odihnească bucatele." "Vezi drobul cel de sare pe horn?" (*I. Creangă*)

b) - "Iarna și vara umbla tot așa îmbrăcat: cu un ilic vătuit peste tot; cu un brâu lung cât turnul unei giamii și cu o pereche de șalvari..."

- "Nimicuri!... zisei sculându-mă"
- "... sarea era în stâncă, mălaiul la târg și banii la negustor."
- "Băiatului îi era foame." (*Duiliu Zamfirescu*)

c) - "Pe jilavul petic de humă / fluturi albi trompa-și desfac-resort ceasornic."

- "Albă porumbă îmi ridic din cuib, / curată ca un bulgăre de nea..."
- "Ca o pulbere de argint / înghețase roua."
- "Vezi al ceasului străfund / Aer curge. Suntem prund." (*L. Blaga*)

Ex. 57. Scoateți substantivele din text și analizați felul, genul și numărul lor:

a) "Numai pe ici, pe colo auzea câinii urlând la lună, paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau la vreo petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atârnate și le aruncau în urma călugărului spân și palid..." (*M. Eminescu*)

b) "În giubele lungi, de păr, / Și cu bărbi, ai da să zici / Că sunt chiar, într-adevăr, / Cinci monahi ori ucenici." (*T. Arghezi*)

Ex. 58. Subliniați substantivele cu sens colectiv și analizați genul și numărul lor:

a) "Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod...
... N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a ta faimă Baiazid." (*M. Eminescu*)

b) - "Vezeteu! ia-l de pe capul meu, și-l azvârle în cireada boilor ș-a vacilor..." - "... boierul acela, de mult bănărit ce avea nu-i mai știa numărul!..." - "... spune-i că te prinzi să-i dai în girezi tot grâul cât îl are semănat." - "... odată începe a smulge la sălăți într-ales și leagă o sarcină mare, mare..." (*I. Creangă*)

Ex. 59. Grupați substantivele din text pe următoarele categorii: 1) cu pluralul format din desinențe; 2) cu pluralul format din palatalizarea consoanei finale; 3) cu alternanțe vocalice / consonantice.

a) "Zile și nopți, luni și săptămâni trecură."
"Arcul și săgețile, ghioaga și praștia stau aruncate la pământ."
"... apele se tulburară și în loc se opriră." (*Al. Odobescu*)

b) "Văile și munții se uimeau auzindu-i cântecele, apele-și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele își tulburau adâncul..." (*M. Eminescu*)

c) "Din mijlocul acestor cărţi, războiul îl luase să-l arunce în peripeţii înfricoşate. Nici n-avusese timpul să se desmeticească; erau mulţi camarazi, studenţi, ofiţeri activi cătrăniţi în pehlivăniile serviciului din timp de pace, bieţi soldaţi împinşi precipitat de evenimente." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 60. Scoateţi substantivele din texte şi arătaţi în ce caz sunt şi ce funcţiune îndeplinesc în propoziţie.

"Astfel stând lucrurile în patria ucenicilor tăi, pentru ce, o, tu dascăle de vânătorie sistematică şi raţională, n-ai suplinit lipsele şi nepăsarea cârmuitorească, dând oarecare poveţe în privinţa timpului când se cuvine ca vânătorul să-şi pună şi pofta în cui şi să dea nevinovaţilor săi adversari un răgaz ce, în curând, îi va sigura, tot lui, o mai spornică şi mai dăinuitoare izbândă?" (*Al. Odobescu*)

Ex. 61. Subliniaţi substantivele care au funcţiune de subiect şi faceţi analiza morfologică a lor.

a) Apa trece, pietrele rămân. Plopul nu face mere, nici răchita micşunele. Rana se vindecă, dar semnul rămâne. Râde ciob de oală spartă. Sacul gol nu stă în picioare. S-a întâlnit foamea cu setea. Sârguinţa ţese pânza, iară lenea pierde vremea. Vara toată tufa dă sălaş. Vremea păstrează paiele şi nevoia le cumpără. (*Folclor*)

b) - "Lupul, mielul, leul, mânzul, câine. şoarece, pisoi
Stau în fabulă, de sfadă, ca la teatru, câte doi."
"Puricând letopiseţii slovelor, din fir în păr,
Fabula e născocirea unui rob, într-adevăr." (*Tudor Arghezi*)

Ex. 62. Scoateţi substantivele care au funcţiune de atribut şi arătaţi în ce caz sunt:

a) "S-a dus zăpada albă de pe întinsul ţării,
S-au dus zilele Babei şi nopţile vegherii.
Câmpia scoate aburi; pe umedul pământ
Se-ntind cărări uscate de-al primăverii vânt." (*V. Alecsandri*)

b) "Fabulă se cheamă vechea corcitură / Dintre pilda bună şi caricatură / O minciună blândă-n care se prefac / Hazurile snoavei scurte-n bobârnac." (*T. Arghezi*)

Ex. 63. Scoateţi substantivele care sunt în cazul nominativ şi subliniaţi-le cu o linie pe cele care au funcţie de subiect, cu două linii pe cele care au funcţie de nume predicativ, iar cu trei linii pe cele care au funcţie de atribut.

a) "Zi cu soare, ger cu stele!... Hai, iubită, la plimbare
Caii muşcă-a lor zăbale, surgiul e călare;
Săniuţa, cuib de iarnă, e cam strâmtă pentru doi..." (*V. Alecsandri*)

b) - "Miresmele sunt graiul florilor."

- "Şi ramul fragil, arc atunci s-a făcut; valul mlădios, puternic şi despletit talaz; flacără vie, pâlpâitoarea şi sfioasa scânteie." (*D. Anghel*)

Ex. 64. Scoateţi substantivele care sunt în cazul acuzativ şi arătaţi ce funcţie îndeplinesc în propoziţie:

a) "Soarele l-a luminat cu strălucirea lui de foc, ploi de primăvară l-au spălat, iernile i-au schimbat pe rând hlamidele de hermină, şi anii au trecut tot mai mulţi, tot mai mulţi ..."

- “Şi a două zi, boii au albit pe haturi, au tras bietele vite din greu, suflând aerul pe nările lor roze, s-au opintit în jug blajinele dobitoace, de dimineaţă până-n amurg au tras albii robi încornoraţi ţărână peste ţărână, învăluind aşternutul pământului cu o neagră plapomă ce nu acoperea nimic.” (*D. Anghel*)

b) “În dăsagi, pe umăr, văru-meu Păcală / Aducea-n târg ouă şi smântână-n oală, / Numărând pe deşte cât e săptămâna. / Cumpănea cu ouă, brânza şi smântâna, / Şi pornea de joia şi cu bulzi de caş, / Să-i ajungă vineri marfa în oraş / Când, din casă-n casă, pentru fiecare / Domn, avea vreo turtă şi prin buzunare.” (*T. Arghezi*)

Ex. 65. Subliniaţi cu o linie substantivele în cazul genitiv, iar cu două linii pe cele din cazul dativ; arătaţi ce funcţie îndeplinesc în propoziţie:

a) “Calul lui Făt-Frumos necheză asta frăţâne-său şi acesta azvârli pe Genarul până în nori. Norii cerului înmărmuriseră şi se făcură palat sur şi frumos, iar din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaştri ca cerul ce repezeau fulgere lungi. Erau ochii Genarului exilat în împărăţia aerului.” (*M. Eminescu*)

b) “Averi mari s-au făcut în cuprinsul cela, o aristocraţie a banului s-a ridicat, şi dacă firmele s-au schimbat figurile au rămas aceleaşi, căci banul are. se vede, ceva misterios, o putere şi o fantezie a lui, care dă figurilor şi mâinilor care l-au mântuit o caracteristică ciudată.” (*D. Anghel*)

Ex. 66. Scoateţi substantivele din text şi arătaţi în ce caz sunt, ce funcţie au în propoziţie şi ce cuvinte determină. Explicaţi ortografia tuturor substantivelor şi punctuaţia vocativului:

“Aşadar, când soseşte primăvara, amice vânătorule, îndură-te şi tu şi lasă gingaşei Vineri şi dulcelor ei dezmierdări întreaga dominare a lumii.” (*Al. Odobescu*)

Ex. 67. Subliniaţi substantivele în vocativ şi explicaţi oral punctuaţia (de ce s-a folosit virgula sau semnul exclamării).

a) “Să nu păcătuiesc, cocoane - îi răspunse slujitorul; toate sunt bune la domnia-ta...”

“Ia ascultă, băiete!... Rămâi la mine şi ajută-mă să mă dezbar de pârdalnicul meu nărav.”

“Să nu-ţi închipui, amice, că am copiat această istorioară din cartea răposatului Anton Pann...” (*Al. Odobescu*)

b) - “Negrule, cireşule, / gândul rău te-mprejmuie.”

- “Pumn de lumină - tu, pumn de pământ. / Tu rodie, / Tu floare mie, cu puteri de zodie, / unde şi când găsi-voi singurul cuvânt / în cercul nopţii să te-ncânt?” (*L. Blaga*)

Ex. 68. Scoateţi substantivele din texte şi arătaţi declinarea, terminaţia, genul, numărul şi cazul.

a) “Laudă seminţelor, celor de faţă şi-n veci tuturor! / Un gând de puternică vară; un cer de înaltă lumină, / s-ascunde în fieştecare din ele, când dorm. / Palpită în visul seminţelor / un foşnet de câmp şi amiezi de grădină, / un veac pădureţ / popoare de frunze / şi-un murmur de neam cântăreţ.” (*L. Blaga*)

b) “Moară, roată şi morar / Potmoliţi-s în cleştar. / Dintr-o gaură de cheie / Străluceşte o scânteie. / Ferăstruica, sus pe piatră, / Se trezeşte câteodată, / Ca o flacără

din scrum. / Dintr-un ghem ascuns de fum, / Se desiră şi-şi ia drum / Şi de stele se agaţă / Un subţire fir de aţă." (*T. Arghezi*)

Ex. 69. Analizaţi substantivele proprii din texte şi arătaţi cum se declină:

a) "Cu acest puternic raţionament - care sper totuşi că nu va opri de a se realiza linia ferată de la hotarele Bucovinei la Galaţi şi de acolo, poate, până la trecătoarea Jiului - ... era preocupată mintea mea - ..." "Chiar între documentele mănăstirii să găseşti o carte a lui Dan Voievod, fiul Mircii, ... în care sunt numiţi ca fii ai domnitorului, Danciul şi Basarab." (*Al. Odobescu*)

b) "Cu o carte în mână, în salonul Lenorei, Coca-Aimé cercase în mai multe rânduri să facă pe mamă-sa să-i vorbească de unchiul Lică."

"Walter tocmai pleca de la client de pe Calea Dorobanţilor."

"Găsise un tren la cinci dimineaţa care o ducea până la Braşov, unde după patru ore prindea coincidenţa acceleratului de Viena." (*H.P. Bengescu*)

Ex. 70. Analizaţi substantivele care şi-au schimbat valoarea gramaticală; arătaţi ce cuvinte determină adjectivele, locuţiunile adjectivale, adverbele sau locuţiunile adverbiale provenite din substantive:

a) "- Ba da, ţine foarte mult la mine, nu e-n stare să-mi refuze nimic."; "- Toate stăruinţele mele pe lângă el au rămas infructuoase: peste putinţă să aflu sorgintea de unde căpăta ştiri."; "- ... când e vremea bună ca astăzi, înţeleg; dar cum faci când e vreme rea?" "- Iarna îi face semne."; "Poimâine dimineaţă trebuie să apară numărul." "- Ghetele sunt gata şi-ţivin de minune,"; "Ministrul fără-de-lege!" "... Procurorul zbir!" (*I.L. Caragiale*)

b) "Oamenii se aşternură degrabă pe muncă..." "În figura lui aspră, colţuroasă ... părea că simţea mai acasă ura decât dragostea." "Fusese fată cuminte, aşezată, fără fumuri..." "Până la Parva, Apostol a plâns în neştire." "Tu eşti băiat de treabă, eşti erou, dar încolo..." (*L. Rebreanu*)

Ex. 71. Subliniaţi substantivele din textele următoare şi arătaţi ce valoare stilistică au; ce figuri de stil s-au format cu ajutorul substantivelor:

a) "Cu aripa-n ţărână şi în vis, / Strânge la piept comoara ta deplină / O, te iubesc, frumoasa mea albină, / Că sarcina chemării te-a ucis!" (*T. Arghezi*)

b) "Spicele-n lanuri - de dor se-nfioară, de moarte, / Când secera lunii pe boltă apare. / Ca fetele cată, cu părul de aur, / la zeul din zare."; "Sus cocorii desfăşoară / Ieroglife din Egipt. / Dacă tâlcul l-am pricepe, / Inima ar da ţipăt." (*L. Blaga*)

c. Execiţii cu caracter creator (de modificare, completare, alcătuire, exemplificare şi compunere)

Ex. 72. Modificaţi forma substantivelor din paranteze, după numărul şi cazul cerut de text:

a) Ca puiul (cuc) pe creanga (nuc), (Călător) îi şade bine cu drumul, ca şi (cal) cu frâul. Când gâştele păzesc stratul, puţin rămâne (grădinar). Câte (cap), atâtea păreri. Cu răbdare şi cu (tăcere) se face agurida (miere). Dacă n-ai papuci sunt bune şi (opincă). E mai rea gazda (lotru) decât (motrul). În dorul (frag) rozi cotoarele. În locul (trandafir) a pus urzică. În satul (orb), chiorul porunceşte. Lipsa (pisică), bucuria

(şoarece). Picătura (ploaie) piatra găureşte. (Roată) se gonesc una pe alta şi nu se ajung niciodată. Vântul alege (gunoi) din (bucată). Schimbarea (domn), bucuria (nebun), (*Folclor*)

Ex. 73. a) Daţi câte două exemple, în propoziţii; de substantive care denumesc fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii.

b) Formulaţi câte două propoziţii cu substantive proprii care arată nume de persoane, nume de animale, numiri geografice şi teritorial-administrative, numiri ale întreprinderilor şi instituţiilor, numiri ale evenimentelor istorice, numiri ale operelor literare, numiri de corpuri cereşti.

c) Întocmiţi o povestire scurtă în care să folosiţi cel puţin zece substantive compuse care denumesc personaje din basme.

d) Întocmiţi o descriere în care să folosiţi substantive compuse ce denumesc localităţi, flori şi locuri geografice.

e) Alcătuiţi propoziţii cu câte două substantive masculine terminate în *-i (semi-vocală)*, în *-ă*; două substantive feminine terminate în *-ea*, în *-a*; două substantive neutre terminate în *-u (semivocală)*, în *-i (semivocală)*.

f) Întocmiţi o descriere folosind substantive epicene care denumesc animale, păsări şi insecte.

g) Daţi câte cinci exemple, în propoziţii, de substantive care au formă numai de singular şi altele cu formă numai de plural.

Ex. 74. Formaţi pluralul următoarelor substantive şi arătaţi ce procedeu aţi folosit: hangiu, flăcău, navă, odaie, generaţie, onomatopee, luntre, cititoare, gâlceavă, treabă, lână, coală, duminică, soră, noră, ideal, bâlci, pârâu, tablou, crâmpei, grai, obicei, naufragiu, studiu, laborator, albuş, blid, ghişeu, vârtej.

Ex. 75. Treceţi la cazul genitiv singular nearticulat toate substantivele din text şi arătaţi ce formă au la nominativ plural.

a) "Tunarii se zăpăciră. Ofiţerul se repezi la poartă, dar abia se urcă şi căzu la pământ secerat de un snop de gloanţe. Din flancul stâng izbucnise pe neaşteptate un răpăit de mitraliere, la care se adăugase apoi un bubuit repetat, înfricoşător, de artilerie grea. La cincizeci de paşi în faţa bateriei o casă se prăbuşi în flăcări şi un miros înţepător de fum începu să plutească în aer." (*M. Preda*)

Ex. 76. Analizaţi substantivele din text şi arătaţi ce terminaţii primesc la plural.

"Pe un zăduf de nămiezi, la un han, cum erau în vremuri hanurile, a poposit un flăcau, drumeţ sărac, ostenit şi prăfuit. Cum a sosit, răsuflând greu de oboseală, a dat bună vremea la toată lumea şi s-a aşezat pe o laviţă, la un colţ de masă sub umbrar, unde ospătau călători mulţi, care treceau unii la deal şi alţii la vale; a cerut hangiului să-i dea şi lui un sfert de pâine, brânză şi-o bărdacă de vin mai ieftior." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 77. Analizaţi pe coloane diferite substantivele epicene, substantivele mobile, substantivele cu forme diferite: barză, bâtlan, bursuc, cămilă, capră, cerb, cocor, ctitor, doctor, fluture, funcţionar, geamgiu, graur, ied, jder, lăstun, licurici, mecanic, mire, nisetru, pajură, pisică, privighetoare, şoarece, sticlete, ştiucă, vidră, viezure, vultur, zimbru.

Ex. 78. Formați genitivul singular nearticulat și articulat al substantivelor: vie, farmacie, vreme, leafă, idee, epopee, scânteie, zicătoare, oaie, familie, limbă, dungă, vlădică.

b) Formați nominativul plural și genitivul singular nearticulat și articulat pentru substantivele: sete, încălțăminte, carne, împrejurare, veste, arie, barză, coadă, soră.

Ex. 79. a) Descrieți orașul (satul) vostru folosind substantive compuse comune și proprii; analizați-le apoi complet.

b) Descrieți o zi în mijlocul naturii, folosind substantive diferite luate din opera lui Sadoveanu. Analizați substantivele pe care le credeți mai frumoase, cu valori stilistice; explicați valoare lor.

3. ARTICOLUL

a. Chestionar:

- Ce rol are articolul în vorbire? În ce constă rolul de instrument gramatical al articolului? Care sunt articolele hotărâte și ce părți de vorbire însoțesc? Care sunt articolele nehotărâte și ce părți de vorbire însoțesc? Cum se declină substantivele cu articol hotărât? Cum se deosebesc după înțeles substantivele articulate cu articol hotărât de substantivele articulate cu articol nehotărât? Cum se articulează substantivele proprii? Cum se articulează substantivele precedate de prepoziție? Ce rol are articolul posesiv (genitival)? Care sunt formele articolului posesiv? Ce rol are și care sunt formele articolului demonstrativ (adjectival)? Cum se declină articolul demonstrativ? Ce sunt articolele enclitice și proclitice?

b. Exerciții de recunoaștere, caracterizare, motivare și disociere

Ex. 80. Identificați articolele și arătați ce valoare au:

a) ”O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă; și-n aerul cel curat al serii tremurau din palat cântece mândre și senine.” (*M. Eminescu*)

b) “Chemarea înălțării ca spicul se-mplinise / Tărâmurile toate te țineau pe loc și rădăcină. / De-o fire cu țărâna dar dezlegat de lut, / Ai început o lume din nou de la-nceput.” (*T. Arghezi*)

c) “Abia termină Anton de vorbit că spre piață și începu să răzbată uruitul greu, ca un cutremur adânc, al tancurilor inamicului. Servanții se repeziră la proiectile, tunarii îngenunchiară lângă piese.” (*M. Preda*)

Ex. 81. Subliniați articolele hotărâte cu o linie, iar articolele nehotărâte cu două linii și arătați ce fel de părți de vorbire însoțesc.

a) “ Soarele lunii lui Cuptor a anului 1578 era în toiul arșiței, pe o vreme de secetă, când începe în Moldova secerișul holdelor. La hanul lui Gorașcu Haramin, se adunaseră câțiva călători de departe, căutând ocrotire de zăduf sub umbra nucilor... Un bărbat din cei sosiți era cărunt, cam zbârlit și cu privirea încețoșată. Tovarășul lui era tânăr smead la față și cu ochii ca niște picături de păcură.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Cele două surori zăceau ca și data trecută în același pat. Nag aduse lampa din bucătărie și o aprinse, apoi ceru băiatului să-i dea niște apă. Desfăcu pachețelul,

deşurubă cutia, luă din ea o pastilă şi o ridică pe Thanh în capul oaselor ... În a treia noapte ajunseră la ţărmul lui Van-Uc. Singurul inamic care le stârni furia - fiindcă îi sileau să se strecoare prin sate cu excesivă şi obositoare precauţie - fură câinii; lătratul lor putea să dea alarma mai rău decât un foc de armă." (*M. Preda*)

Ex. 82. Subliniaţi şi analizaţi articolele şi substantivele pe care le însoţesc:

a) Blestemul părinţilor e ca piatra munţilor, cade greu copiilor. Bogăţia strică pe omul slab. Cel călare nu crede celui de jos. Cele bune să se-adune, cele rele să se spele. Ciocanul fără gălăgie nici un lucru nu săvârşeşte. Cireşele trec dar obrazul rămâne. Câinele nu intră dacă nu-i uşa deschisă. Cu un ochi râde şi cu altul plânge. Cu răbdarea treci şi marea, dar cu răul nici pârâul." (*Folclor*)

b) "Şi de atunci i-a mers lui Ciubuc numele de omul lui Vodă, încât şi până astăzi un deal din partea despre Plotunul, unde era mai mult aşezarea lui Ciubuc, se cheamă Dealul Omului." "De aici drumeţul nostru, mai numărând un nătărău, merse tot înainte până ce ajunse iar la o casă. Acolo ce să vadă? Un om c-un ţăpoi în mână voia să arunce nişte nuci din tindă în pod." (*I. Creangă*)

Ex. 83. Grupaţi articolele din text pe categorii şi explicaţi rolul lor.

a) "- Doar izvoarele suspină, / Pe când codrul negru tace; / Dorm şi florile-n grădină / Dormi în pace!"; "Sub icoana afumat-a unui sfânt cu comănac / Arde-n candel-o lumină cât un sâmbure de mac." (*M. Eminescu*)

b) "Urechea ei aţintită deosebi îndată tăiuşul cristalin al mămicăi. Şi tot aşa de ascuţită, bătaia de ţarcă a slujnicuţei. Şi liniştit şi blajin, răspunsul bunicului." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 84. Scoateţi articolele pe două coloane diferite după felul lor şi analizaţi genul, numărul şi cazul lor.

a) "Marele duce bău un pahar de votcă şi scoase revolverul. Mulţimea privi înmărmurită. Al doilea cal căzu jos."; " Intrai în clasa a două şi dădui cu ochii de un profesor cu barbă albă."

" Casa lui era nouă, încăpătoare, cu o marchiză în faţă şi învelită cu tinichea. E una din cele cinci-şase minuni din Necule." " Vezi că ce e al tău se duce şi ce e al dracului rămâne." (*B. Şt. Delavrancea*)

b) "Ceasornicul clopotniţii-i oprit / Că ceasurile toate i-au murit. / Pare că limbile - păcatele! / Arată vremea de-a-ndăratele/"

" - Zace pe cărţi un fluture întins, / După ce candela şi mie mi s-a stins. / Nu s-aştepta că, rupt de pe tulpină, / Îl va ucide visul fanatic de lumină." (*T. Arghezi*)

Ex. 85. Subliniaţi substantivele la cazul genitiv însoţite de articol posesiv şi indicaţi substantivul cu care este acordat articolul posesiv. Analizaţi genul şi numărul articolului şi al substantivului cu care este acordat.

a) "Pepiniera în care cresc aceşti inemici ai onoarei şi ai tuturor virtuţiilor cetăţeneşti este mai totdeauna casa bogatului şi mai cu seamă a bogatului parvenit." "Se observase, însă, o mare schimbare în felul de viaţă al postelnicului ..." (*N. Filimon*)

b) "De-asupra criptei negre a sfântului mormânt / Se scutură salcâmii de toamnă şi de vânt ...", "Sub vântul rece-al amorţitei ierni / Îşi pleacă codrul crengile-ncărcate"; "Iar

în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, / Facem pe pământul nostru muşunoaie de furnici ...” (*M. Eminescu*)

Ex. 86. Subliniaţi şi arătaţi rolul articolelor demonstrative (adjectivale), împreună cu părţile de vorbire pe care le însoţesc.

a) “Slobozenia e îndoită; cea dinlăuntru şi cea din afară ...”; “Pentru acestea au fost bătăliile neamului nostru şi a neamurilor, bătăliile cele vestite, scrise pe movile şi mănăstiri, pe şesuri şi pe dealuri.” (*Al. Russo*)

b) “Am revizuit toate stabilimentele de comerciu, de la magaziile cele mari şi luxoase până la maghernițile cele umilite ale precupeţilor. Am văzut zarafi fără capital, fanfaroni şi maloneşti, cară sărăcesc lumea prin dobânzile lor cele nemăsurate ...” (*N. Filimon*)

Ex. 87. Scoateţi pe coloane diferitele articolele posesive şi cele demonstrative; explicaţi deosebirea dintre ele pornind de la rolul pe care îl au:

a) ”Din această frământare a popoarelor se naşte o fiară ... Robia.”

“- Unde sunt cetele cele numeroase ca şi ţările tale, ostaşii tăi mai mulţi la număr decât stelele cerului?”; “- Eşti frumoasă, eşti avuţită ... ai cartea de vitejie a trecutului şi viitorului înaintea ta ...”; “- Ca să-ţi sugă sângele, feciorii tăi blestemaţi te deteră în prada duşmanului.” (*Al. Russo*)

b) “Dar lucrul cel mare e că Mara nu-ţi iese niciodată cu gol în cale ...”; “- Din turnurile bisericii mari şi frumoase se văd pe Murăş la deal ruinele acoperite cu muşchi ale cetăţii de la Şoimoş; în faţa bisericii se întinde Radna cea frumoasă şi peste Murăş e Lipova cu turnul sclipicios şi plin de zorzoane al bisericii româneşti, iar pe Murăş la vale se întinde şesul cel nesfârşit al Ţării Ungureşti.” (*I. Slavici*)

Ex. 88. Deosebiţi şi caracterizaţi felurile articolelor din text, explicând rolul lor.

a) “Bărbaţii îl felicitau, îi mulţămeau, îi strigau aferim de se zguduiau păreţii; şi bătrânul socolean, doborât sub grindina laudelor şi aferimilor, se lăsase pe un scaun, unde-l împregiuraseră copiii, ameţit ...” (*C. Negruzzi*)

b) “După ce intră, Mihnea porunci pivnicerilor să iasă şi să-l lase singur cu logofătul; însă din întâmplare, Dragomir, fiul Pârvului, ce de curând intrase printre copiii din casă ai curţii şi de curiozitate se coborâse cu chelarii în pivniţă, fiindu-i teamă de dojana lui Vodă, se ascunse încet şi pe furiş în fundul unei buţi goale şi de acolo, tremurând de groază, el putu deosebi următoarea vorbire ...” (*Al. Odobescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 89. Exemplificaţi prin câte 3 propoziţii toate felurile de articole.

Ex. 90. Daţi cinci exemple în propoziţii pentru fiecare caz cu articole hotărâte şi nehotărâte; analizaţi-le complet.

Ex. 91. Declinaţi în propoziţii cinci substantive şi cinci adjective însoţite de articole demonstrative .

Ex. 92. Daţi câte cinci exemple în propoziţii pentru fiecare formă de articol posesiv.

Ex. 93. Construiți câte o propoziție pentru fiecare dintre articolele "*o, unei, niște,*" intercalând între articol și substantiv alte părți de propoziție. Analizați apoi complet substantivele și articolele respective.

Ex. 94. Alcătuiți șase propoziții în care să fie substantive proprii diferite articulate cu articolul "lui", înainte și după substantiv.

Ex. 95. Completați pe lângă substantivele subliniate în text articolele care sunt necesare și analizați apoi substantivele și articolele arătând cum se face acordul.

"E noapte, o noapte caldă, adâncă, liniștită. Nu se mai aude decât *respirare* puternică *mașină* și *fâșâit* somnuros *apă*. *Lumini* întârziate *sate* clipesc ca *licurici*, printre *crengi copaci*. Trecem pe lângă Ostrovul Mare. În bătaia *lună, turlă biserică, sat, vii, pădure*, toate au *înfățișare* fantastică *lucruri* văzute-n vis.

Or fi știind oare pacinicii locuitori de pe acest ostrov, din ce vremi de vijelie au rămas *ziduri* năruite, *valuri* de pământ și cele patru metereze din preajma *sat*? Or fi bănuind ei vreodată că, de pe *monede* pe cari la găsesc, când își sapă *vie* sau *ogor*, îi privește *chip împărat* roman, și că, sub vechile ruini, pe care-și întind *năvoadele* la soare, dorm atâtea scumpe amintiri din *istorie neam* lor? (după *Al. Vlahuță*)

Ex. 96. Înlocuiți punctele din paranteze cu articolele posesiv-genitivale și demonstrative cerute de text. Analizați-le apoi complet.

a) "- Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul (...) lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint ..."; "... încet, încep păianjenișul (...) roș se lărgi, se diafaniză ... "; "El se sculă din iarbă cu cartea (...) veche în mână."; "Obloanele erau mult mai largi decât ferestrele (...) înguste ..."; "... Ograda (...) mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună ..."; "Și tot la (...) șaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe..."; "... ea se ivi frumoasă, ochii ei (...) mari și adânci erau plini de lacrimi ..." (*M. Eminescu*)

b) "- În adevăr, ceea ce va rămânea pururea din Eminescu este acea țesătură, acea ferecare puternică (...) limbei, renăscută sub condeiul maestrului, acea croială nouă, particulară, (...) frazei, (...) dicțiunei, care a fost platoșa inestricabilă (...) talentului său." "... se arată ca victime (...) acestui poet atâția tineri începători ..."; "... lipsește acea acumulare și condensare (...) șir de impresii și observații ..."; "Din stânga, de sub curmătura unui deal, vine râul Bahna, să salute sosirea marelui fluviu la pragul țării, cu (...) cărei pământ și destin se leagă pentru totdeauna."; " ... munții, într-un nor de pulbere albastră, își onduleazā coama pe poalele rubinii (...) cerului." (*Al. Vlahuță*)

Ex. 97. Modificați forma substantivelor din paranteze punându-le articolele corespunzătoare. Schimbați articolele posesive pe care le considerați greșite cu cele cerute de regulile acordului. Explicați cum se face acordul.

a) (Corabie) cu doi cârmaci se îneacă. (Cărbune) domolit te arde mai tare. Dacă dai pricină (înțelept) și mai înțelept îl faci. După ce au furat (cai) în zadar mai încui (grajd). Gura (om) sparge cetăți. Încearcă marea cu (deget). Mai bine (pace) strâmbă decât (judecată) dreaptă. (*Folclor*)

b) "O uliță strâmbă, cu case vechi și hârbuite, a căror caturi de sus mai largi decât cele de jos ..."; "D-zeu e vremea însăși cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea (izvor), a cărui ape se întorc în el însuși ..."; "Curțile albe ca argintul, cu

ceardacuri şi scări a căror scânduri curate şi cernite sclipeau în lună ..."; "Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc icoanele (stele)" (*M. Eminescu*)

Ex. 98. a) Căutaţi în opere literare două fraze care să cuprindă cel puţin patru articole posesive şi alte două fraze cu câte patru articole adjectivale. Subliniaţi-le şi analizaţi-le.

a) Întocmiţi o scurtă descriere a şcolii folosind articole posesive şi demonstrative. Subliniaţi-le şi analizaţi-le pe schemă.

b) Alcătuiţi o compunere pe o temă liberă, pe două pagini de caiet, în care să folosiţi toate articolele şi ortogramele: cel, cei, cele, ce le, al, a-l, ale, cea, ai; ce-l, ce-i, a-i, a le, ce a. Analizaţile deosebirile dintre ele.

Ex. 99. Să se analizeze complet toate articolele şi părţile de vorbire pe care le însoţesc.

a) "Această stratagemă atât de ingenioasă puse pe greacă într-o poziţiune foarte delicată; o făcu în fine să se convingă că Păturică era un demon împieliţat - şi avea dreaptate biata femeie, căci starea lucrurilor atât de dificilă, încât nu mai putea să facă nimic în favoarea amantului său. Să tacă, nu putea, căci vicleanul ciocoi ar fi dus la spătărie pe junele calemgiu şi printr-aceasta s-ar fi dovedit amorul ei cel tainic; să-l elibereze, nu putea decât printr-o mărturisire care ar fi făcut pe ciocoi stăpân pe secretele sale. Din aceste două rele Duduca alese pe cel mai mic." (*N. Filimon*)

b) " Într-o zi dar, trăgând cu vasul la coasta unei insule nelocuite din mările Africei, mi se făcu tare dor de o vale de aproape şi de a pipăi cu piciorul iarba câmpului. Cerui atunci voie de la căpitanul corăbiei ca să mă sau jos la mal şi să petrec câteva ore pe uscat. Matrozii, tovarăşii mei, nu prea aveau încredere în acele locuri necunoscute şi abia găsii unul dintr-înşii, un american înalt şi uscat, cu barbă dar fără mustăţi, carele primi să mă însoţească în călătoria mea pedestră. (*Al. Odobescu*)

4. ADJECTIVUL

a. Chestionar:

Ce exprimă adjectivul? Pe cine determină şi ce rol are în vorbire? Ce sunt locutiunile adjectivale? De câte feluri sunt adjectivele după criteriul schimbării formei în vorbire? Dar după terminaţiile genurilor la nominativul singular nearticulat? În câte categorii se împart adjectivele variabile? Ce forme au la singular şi la plural adjectivele variabile care însoţesc substantivele neutre? Ce alternanţe fonetice apar în tema adjectivelor pentru formarea pluralului? Cum se declină adjectivele care urmează după substantive şi cum se declină adjectivele care preced substantivele pe care le determină? Ce arată gradele de comparaţie? Câte forme are gradul comparativ? Ce poate prezenta adjectivul la gradul comparativ? Ce adverbe sau locuţiuni adverbiale ajută la exprimarea celor trei aspecte ale gradului comparativ? De câte feluri este gradul superlativ şi ce arată? Cum se formează superlativul absolut? Ce mijloace expresive se mai folosesc pentru redarea superlativului? Ce adjective nu au grade de comparatie şi de ce? Ce funcţie sintactică poate avea adjectivul? În ce situaţii îşi poate schimba adjectivul valoarea gramaticală? În ce constă valoarea stilistică a adjectivului? Cum este

folosit adjectivul ca mijloc de exprimare artistică? Ce se poate realiza când se folosesc adjectivele cu sensul lor figurat?

b. Exerciţii de recunoaştere, motivare, disociere, caracterizare

Ex. 100. Identificaţi adjectivele din text şi arătaţi ce exprimă şi ce cuvinte determină:

a) "De pe tavane-ntunecate, / Tăcute lacrimi cad mereu, / Şi parcă tot sporesc din greu / Din mari izvoare depărtate./ Şuviţe tainice de apă / Spre peşteri drum de ani străbat, / Întruna se preling şi sapă / Tavanul şubred şi-nnoptat." (*P. Cerna*)

b) "În străzile goale se surpă bezna deasă, roasă din loc în loc de focul alb al geamlâcurilor de la magazine ... Adus de umeri, plecat peste agonisitoarea hranei sale - povară grea scurselor puteri - aşa mergea Dionis. Văpăile albastre ale felinarelor pe sub care trecea, aci mototoleau şi deşirau în noroiul trotuarului umbra-i schiloadă, umflată în partea stângă de harpa ce cocoşa formele paltonului trenţăros." (*G. Galaction*)

c) "Un chiot nesfârşit dă pădurea. Iarba gălbuie, de toamnă, e udă. Umblu prin iarbă cu picioarele goale. Iarba îmi spală picioarele. Trec cu mâinile prin iarbă. Iarba îmi spală mâinile. În văzduhul care la început e fumuriu, pe urmă galben, pe urmă albastru, din ce în ce mai albastru, se ridică vioi, umed, soarele ..." (*Z. Stancu*)

Ex. 101. Subliniaţi adjectivele din text, indicaţi printr-o săgeată substantivele pe care le determină; arătaţi ce exprimă fiecare adjectiv; analizaţi genul lor, numărul şi cazul adjectivelor:

a) "Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios / Ca înaltele coloane unui templu maiestuos / Şi pe ele se aşază bolta cerului senină / Unde luna îşi aprinde farul tainic de lumină." (*V. Alecsandri*)

Ex. 102. Subliniaţi locuţiunile adjectivale din text şi arătaţi ce adjective înlocuiesc:

a) "Mai pune la socoteală că şi Trăsnea era înaintat în vârstă, bucher de frunte şi tâmp în felul său ..." "Cu noi şedea şi Bodrângă, un moşneag fără căpătâi, însă de tot hazul." (*I. Creangă*)

b) "Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrâni, a căror clironomi apoi mi le vindea pe un preţ de nimic. Şi-n asemenea cărţi el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nţeles." (*M. Eminescu*)

"...Când ai şti ce oameni de treabă suntem!..."; "erau unele probleme de călătorii, foarte încurcate, pe care însă tovarăşul meu le dezlega cu o iuţeală şi o îndemânare fără seamăn."; "... mă aflam într-o casă de ţară, într-o odaie mare şi curat îmbrăcată ..." (*C. Hogaş*)

Ex. 103. Arătaţi care este sensul următoarelor locuţiuni adjectivale: oameni de seamă, oameni cu cap, oameni de caracter, om cu tragere de inimă, om cu voinţă, om cu luare-aminte, oameni tot unul şi unul, lucru de folos, om de nimic, om de nădejde.

Ex. 104. Analizaţi şi subliniaţi cu o linie adjectivele simple şi cu două linii adjectivele compuse; arătaţi ce substantive determină şi explicaţi cum se face acordul:

a) "...lobodele şi buruienile crescuse mari în tufe negre/verzi ..."; "...călugărul nostru trece ca o umbră aspru, zugrăvită prin lungile şi întunecoasele uliţe."; "Deodată

întunericul dimprejurul lui deveni liniştit, negru-mort, fără sunet şi fără lumină."; "Soarele se ridica încet în seninătatea adânc albastră a cerului ..." (*M. Eminescu*)

b) "Cutare erou al lui Rebreanu nu se poate decide dacă trebuie ori nu să dezerteze şi, român fiind, trage în români, fiindcă a jurat credinţă unui imperiu austro-ungar care nu mai există;"; '...ţăranul are asupra lumii o viziune abstract-economică."; "Satira ia proporţii fabulos-burleşti."; "În arhitectură, templul extrem-oriental aminteşte prea de aproape geologia şi mineralogia." (*G. Călinescu*)

Ex. 105. Analizaţi substantivele, adjectivele şi locuţiunile adjectivale din text; arătaţi dacă adjectivele sunt articulate şi cum se acordă cu substantivele determinate:

"Acest Atila carele au stătut întâi craiu în Polonia, adecă craiu unguresc, cum şi Mihail Reţie scrie de dânsul, zice că era om ascuţit la minte, în lucrurile oştii foarte ştiut şi păţit, cu inimă mare, vârtos la trup, a înşela pe vrăjmaşi, hiclean. portul lui şi în casă când era şi afară când eşia, era frumos, luciu şi curat. Purta în cap şi pene de şoim. Şi ca acestea zice şi Caliham, în cartea ce face de Atila, că era şi nesăţios în slavă şi oştiri, căci, şi mai toate câte făcea, norocite îi eşiia." (*Stolnicul C. Cantacuzino*)

Ex. 106. Scoateţi adjectivele invariabile pe o coloană, iar cele variabile pe altă coloană; arătaţi ce exprimă, câte terminaţii au cele variabile şi cum se acordă cu substantivele pe care le determină.

"La aşa obraz, aşa bici." (*Folclor*); "Bine-ţi şade, coşcogeme coblizan, să umbli lela pe drumuri în halul acesta..."; "...le ungeam toată sara cu său amestecat cu muc de lumânare şi alună arsă, dar degeaba muncă!"; "Măi! anapădă lucru ş-aista, zic eu înciudat..."; "Dac-ar fi pretutindene asemene judecători..." (*I. Creangă*)

Ex. 107. Scoateţi substantivele şi adjectivele şi analizaţi felul lor, genul, numărul, cazul şi funcţia sintactică:

a) "Alexandru-Vodă Lăpuşneanu dacă au dobândit scaunul său la Iaşi şi s-au aşezat al doilea rând la domnie, scos-au ceauşu împărătesc pre un turc mare, de au trimis cu pâră la craiul Leşescu, prohotindu pre viclenii săi, pre Tomşa şi pre soţiile lui. Craiul pentru pacea ce avea cu turcul, a doa-o şi pentru multă pâră ce-l pârâia leşii pentru moartea lui Vişnoveţchi şi pentru sluţiia a mulţi ce făcuse, au trimis pre sluga sa, pre Crosiţschii, de i-au tăiatu capul Tomşii şi lui Moţoc Vornicul şi lui Spancioc spătariul şi lui Veveriţă postelnicul." (*Gr. Ureche*)

b) "Pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorâtă, / Unde pătrunde ziua printre fereşti murdare, / Pe lângă mese lunge, stătea posomorâtă / Cu feţe-ntunecoase, o ceată pribegită, / Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare." (*M. Eminescu*)

Ex. 108. Scoateţi toate adjectivele la singular şi formaţi pluralul lor, arătaţi terminaţiile şi alternanţele fonetice.

a) "Ciocoiul este totdeauna şi în orice ţară un om venal, ipocrit, laş, orgolios, lacom, brutal, până la barbarie şi dotat de o ambiţiune nemărginită, care eclată ca o bombă pe dată ce şi-a ajuns ţinta aspiraţiunilor sale ... Băiatul e înţelept, e procopsit, are inimă bună, dar este ieşit din prostime." (*N. Filimon*)

b) "Prea i se făcuse fata fată şi nu mai ştia ce să facă cu dânsa. Înaltă, lată în umeri, plină, rotundă şi cu toate acestea subţirică s-o frângi din mijloc; iat faţa ei ca

luna plină, curată ca floarea de cireş şi albă de o albeaţă prin care numai din când în când străbate, abia văzut, un fel de rumeneală." (*I. Slavici*)

Ex. 109. Subliniaţi cu o linie adjectivele care au grade de comparaţie şi cu două linii pe cele care nu pot avea grade de comparaţie:

a) "Când sună miazănoapte, feţele mesenilor se posomorâră; căci pe miazănoapte călare cu aripi vântoase, cu faţa zbârcită ca o stâncă puhavă şi scobită de pâraie, c-o pădure în loc de păr, urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună."; "Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrămioarele sure ca mărgăritarul, mironosiţele viorele şi florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei şi ţinură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă; apoi încredinţară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur." (*M. Eminescu*)

b) Scoateţi pe trei coloane diferite adjectivele la cele trei grade de comparaţie; arătaţi ce exprimă şi cum s-au format:

"Iată, în adevăr, ceva cu totul original, cugetai eu."; "Dimineaţa era rece ş-o pătură groasă de rouă argintie acoperea împrejurimile verzi."; "Şi o strângere de mână verde şi românească se schimbă între amândoi."; "O mai frumoasă şi mai desăvârşită cariatidă nu se putea închipui..."; "...luă harbuzul mai greu decât ea, îl trânti la pământ, de se desfăcu în o sută de bucăţi, luă pe cea mai mare şi prinse a-i roade miezul..."; "Şi Magda era un păianjen cu gusturi foarte subţiri." (*C. Hogaş*)

Ex. 110. Analizaţi adjectivele la gradul comparativ şi arătaţi cei doi termeni ai comparaţiei. Analizaţi adjectivele la gradul superlativ şi arătaţi prin ce mijloace este exprimat acest grad.

a) "- Făt-Frumos! zise Genarul, mult eşti frumos şi mi-e milă de tine."; "El se reîntoarse şi o găsi pe fată iar singură, însă mai palidă şi mai plânsă ea părea şi mai frumoasă."; "Ea zâmbi când se visă atât de frumoasă."; "...şi tot astfel, dacă închid un ochi, văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aş avea trei ochi, aş vede-o şi mai mare, şi cu câţi ochi aş avea, cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari." (*M. Eminescu*)

b) "Se zvonise prin ziare / Că-n Irlanda e-ntr-un sat / Un bărbat grozav de tare."; "Lordul John e-ntr-o ureche: / Flueră pe drum şi cântă / Şi e cel dintâi la trântă / ţi-i voinic fără pereche / Şi e cel mai tare lord."; "Numai fata cea mai mică / N-a putut grăbit să-ncuie..."; "El, cel mai drag! El a venit / Dintr-un afund de Răsărit." (*G. Coşbuc*)

Ex. 111. Arătaţi care din adjectivele următoare pot avea grade de comparaţie şi care nu pot avea: acru, bun, curat, complet, deplin, egal, endemic, fierbinte, galben, ieftin, întreg, limpede, mort, melancolic, neclar, optim, oral, prematur, principal, propice, psihic, ponderat, pătimaş, reflexiv, ridicol, rotund, scund, sensibil, superior, trist, voinic, viu, vioi, violent.

Ex. 112. Scoateţi toate adjectivele din text şi analizaţi-le complet arătând felul, genul, numărul, cazul, gradul, funcţia sintactică. Scoateţi şi analizaţi adjectivele care au valoare de substantiv. Scoateţi şi analizaţi adverbele provenite din adjective.

"A, ce vis întârziat! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-au deşteptat picăturile reci ale unei ploi vijelioase, izvorâte pe neaşteptate din seninul minţitor al

zilei."; "M-am păcălit cu socoteala mea: soarele, în loc să-mi ajungă până la ochi și să mă trezească, a tras peste mine țolul ist greoi și leorcăit. Ce te faci acum? Sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet." (*Gala Galaction*)

Ex. 113. Subliniați cu o linie adjectivele cu valoare de epitet al substantivului și cu două linii, pe cele cu valoare de epitet al substantivului și al verbului. Arătați ce exprimă epitetele respective:

"Odată cu zăpada mi se părea că se cern pe pământ fulgi negri, mărunți, rotunzi, ca dintr-un fum al înaltului necunoscut. Mi se părea că merge mai încet, spre depărtări triste, înghețate, fără lumină. Mi se îngurzise grumazul stând ghemuit; un vânt iute începu a-mi tăia obrajii, și deodată parcă o mână vrăjmașă îmi azvârli în ochi un pumn de zăpadă măruntă ca nisipul."; "...ochii lui verzi se deschideau mari, îngroziți pe fața albă ca varul, pe care lucea o pânză de sudoare."; "...scândura groasă pârâi ascuțit, plesni, se desprinse; Băieșu o trase spre el, o ridică în stânga; dară înainte de a o repezi, țiganii se traseră sprinteni îndărăt."; "Priveam cum rămân în urmă lanuri singuratice, un sat care părea pustiu în lumina orbitoare a zilei, și mă miram că văd așa de puțini oameni."; "În marginea desișurilor negre, Măriuca părea mai înaltă, mai subțire și mai albă..."; "Pădurea era foarte tristă și foarte pustie în jalea ei de toamnă." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 114. Exemplificați în propoziții toate felurile de adjective după toate criteriile (invariabile, variabile; cu o terminație, cu două terminații; simple, compuse).

Ex. 115. Dați, în propoziții, șase exemple de locuțiuni adjectivale.

Ex. 116. Construiți propoziții cu locuțiuni adjectivale corespunzătoare adjectivelor: harnic, stăruitor, înțelept, folositor, însemnat. Înlocuiți locuțiunile adjectivale cu adjectivele corespunzătoare: de credință, de vază, cu stare, de nădejde, cu judecată, de caracter.

Ex. 117. Schimbați forma adjectivelor din paranteze acordându-le cu substantivele pe care le determină: Cioară (mândru și flămând). barbă (mare), minte n-are. Bogățiile trec, dar faptele (bun) rămân. Boii (bătrân) fac brazda (drept). Briciul prea (ager) se știrbă. Bucate (nou) în gură (veche). Copil (cuminte) și drac (mort) n-am văzut. Cu bucățele (mic) se prind pești (mare). Cu cumpăna (drept), dar în mâna (stâng). Cu două bucătărese iese ciorba prea (sărat) sau (nesărat). Friptura (bun) nu se face la fum. (Frumos) poveste, dar (mare) minciună. Merele (putred) strică pe cele (bun).

Ex. 118. Căutați în *România pitorească* de Al. Vlahuță, zece adjective cu valoare de epitet, zece locuțiuni adjectivale și analizați-le.

Ex. 119. Construiți câte două propoziții cu adjectivele compuse: galben-auriu, științifico-fantastic; gri-argintiu; tehnico-științific.

Ex. 120. Găsiți câte două adjective cu alternanțe variabile: *e-a, e-ea; o-oa.*

Ex. 121. Construiți câte o propoziție cu adjectivele la feminin: *sobru, ambiguu, fumuriu, străveziu, secret, grotesc, pitoresc, muntenesc, limpede.*

Ex. 122. Formați câte o propoziție în care să apară la plural adjectivele: *grea, biată, brusc, livresc, prompt, rotund, cărunt, frățesc.*

Arătați ce alternanțe fonetice s-au produs.

Ex. 123. Declinați în propoziții adjectivele cu substantive: *iarba verde, o casă mare, mândrul codru, colina cea înaltă, frumosul ideal.*

Ex. 124. Puneți adjectivele din paranteze la gradele de comparație corespunzătoare: 1. (bună) băutură este apa de izvor. 2. (frumoși) ghiocei prin mărăcini se culeg. 3. Foamea e (bun) bucătar. 4. (mare) daraua decât ocaua. (*Folclor*). 5. "A! bine că mi-ai venit Făt-Frumos, ... ia acum hai la luptă, acu om vede cine-i (tare)!" 6. "Împărate pre luminate din câte noroace-ai avut, unul a fost (mare) decât toate ..." (*M. Eminescu*) 7. "Ba mic nu mi-i foame, a hotărât cu îndârjire țâțaca Leona ca și cum foamea ar fi fost una dintre (rușinos) însușiri ale pământenilor." 8. "... sora tatei, deși nu putea suferi pe țărani, avea față de uncheșul meu o purtare dintre (ciudat)." 9. "Tu ești (sărac) decât dânsul, căci el are mamă." 10. "... pește (frumos) decât acela pe care i-l adusesem, rareori a văzut în viața ei." 11. "Capturile importante care ne scapă nouă pescarilor iau proporții tot (mare) cu anii și regretul amintirii." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 125. Introduceți adjectivele și locuțiunile adjectivale în locul punctelor de suspensie:

1. "Rostește vorbe ..... și va să săvârșească unele fapte ..." 2. ".... uiți că lumea asta ... dă societății din care faci parte dumneata pâinea ..." 3. "... aveam din îmbrăcăminte tocmai ceea ce îi lipsea lui - părți cu totul ..., fără îndoială." 4. "Pentru întâia oară am mâncat cele mai ... bucate .." 5. "... te știu om ..., dar suntem trecători, Dimitrie." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 126. Alcătuiți cinci propoziții cu adjective la superlativ care nu pot avea grade de comparație.

Ex. 127. Schimbați forma adjectivelor pentru a realiza acordul cu substantivul determinat:

1. "Privirile acestea mulțumiră orgoliul husarului (brun, tânăr, frumos), cu mustăcioara (tuns) și cu înfățișarea (încăpățânat)." 2. "O crimă (monstruos) trebuie să nască o pornire (uriaș) de răzvrătire (universal)." 3. "Numai în sufletele lor (buimăcit) mai stăruiau scântei (multicolor, mângâietor)..." 4. "Apoi, peste un minut se auziră bubuituri (des, înăbușit, depărtat)." 5. "În paturile (curat), cei doi ofițeri, în halaturi (cenușiu), stăteau lungiți, cu ochii în tavanul înalt." (*L. Rebreanu*) 6. "O plasă de stuh ca o aripă (uriaș) plesni pe Lepădatu.' 7. "Și parcă i se pusese un abur pe ochi (albastru)." 8. "Stăpânul zăcea la pământ și avea o față (mânios și aspru)." 9. "... trebuia să fac pregătiri (mare) de învățătură." 10. "... pe sub pânza (curat) a cerului, treceau pâlcuri de nori (alb), ca niște zăpezi (călător) ..." 11. "Avea niște ochi (foarte neliniștit) șerpoaica aceea de fată." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 128. Dați câte un exemplu în propoziții pentru fiecare procedeu de formare a gradelor comparativ și superlativ.

Ex. 129. Întocmiți o descriere în care să folosiți cel puțin 10 adjective la gradul superlativ exprimat prin cât mai felurite mijloace. Subliniați-le și analizați-le.

Ex. 130. Construiți câte două propoziții în care adjectivele *harnic, voinic, leneș*, să aibă valoare de adjectiv și apoi de substantiv. Analizați funcțiunea lor sintactică.

Ex.131. Găsiți trei adjective cu care să întocmiți propoziții în care să devină adverbe; analizați valoarea lor .

Ex. 132. Alcătuiţi o compunere despre pădure toamna şi folosiţi adjective cu valoare de epitete şi cu funcţii sintactice diferite.

5. PRONUMELE

a. Chestionar:

- Ce raport există între pronume şi substantiv? De câte feluri este pronumele după rolul pe care îl poate avea în vorbire? În ce situaţii unele pronume pot deveni adjective pronominale? Ce desemnează pronumele personal? Care sunt formele pronumelui personal, după persoană, gen, număr şi caz? De ce la persoana I şi a II-a nu sunt forme pentru cazul genitiv, iar la persoana a III-a nu sunt pentru vocativ? Care snut formele accentuate şi cele neaccentuate în dativ şi acuzativ? Ce este dativul posesiv? Ce este dativul etic? Ce rol au reluarea şi anticiparea complementului direct, indirect şi a completivelor directe şi indirecte printr-un pronume neaccenrtuat? Ce fel de pronume sunt "dânsul, dânsa"? Care sunt formele şi rolul pronumelui de politeţe? Care sunt funcţiile sintactice ale pronumelui personal? Care este rolul pronumelui reflexiv? Ce forme proprii şi ce forme împrumutate are pronumele reflexiv? Care sunt regulile de întrebuinţare a formelor accentuate şi neaccentuate ale pronumelui reflexiv (locul lor faţă de verb, condiţiile în care se folosesc independente sau legate de cuvintele alăturate)? Care este funcţia sintactică a pronumelui reflexiv? Ce rol are pronumele de întărire? Care sunt formele pronumelui de întărire şi cum se acordă cu substantivul sau pronumele pe care îl determină? Ce rol are pronumele posesiv? Ce deosebire este între pronumele posesiv şi adjectivul posesiv? Care sunt formele pronumelui posesiv şi cum se acordă cu obiectul posedat? Ce valori are adjectivul posesiv? Care sunt funcţiile sintactice şi stilistice ale pronumelui posesiv? Ce rol au pronumele şi adjectivul demonstrativ? Care sunt formele pronumelui demonstrativ? De câte feluri sunt? Ce funcţii sintactice au pronumele şi adjectivul demonstrativ? Ce rol are pronumele relativ? Ce rol are pronumele interogativ? Ce deosebiri sunt între ele? Cum se face acordul pronumelui interogativ cu substantivul căruia îi ţine locul? Cum se declină pronumele interogativ-relativ? Ce funcţii are pronumele şi adjectivul pronominal interogativ-relativ? Ce rol are pronumele nehotărât? Ce forme au pronumele şi adjectivul pronominal nehotărât? Ce funcţii au acestea? Care sunt formele pronumelui şi adjectivului pronominal negativ? Ce rol au şi ce funcţii sintactice pot avea acestea? Care sunt valorile stilistice ale pronumelor şi adjectivelor pronominale?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, caracterizare şi disociere

Ex. 133. Identificaţi pronumele din textele următoare. Stabiliţi felul şi arătaţi rolul lor în vorbire:

a) "- Să mă încred în voi? zice Lăpuşneanul înţelegând planul lui. Pe semne gândeşti că eu nu ştiu zicătoarea moldovenească: Lupul părul schimbă, iar năravul ba? Pe semne nu vă cunosc eu şi pre tine mai vârtos? Nu ştiu că, fiind mai mare peste oştile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat?... învechit în zile rele deprins a te ciocoi pe la toţi domnii, ai vândut pe Despot, m-ai vândut şi pre mine, vei vinde şi pre Tomşa;

spune-mi n-aş fi un nătărău de frunte când m-aş încrede în tine? Eu te iert însă c-ai îndrăznit a crede că mă vei înşela şi îţi făgăduiesc că sabia mea nu se va mânji în sângele tău; te voi cruţa căci îmi eşti trebuitor ca să mă mai uşurez de blăstemurile norodului. Sunt alţi trântori de care trebuie curăţat stupul." (*C. Negruzzi*)

b) "Iară pre Ştefan-Vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plângere în mănăstire în Putna, care era de dânsul zidită. Atâta jale era, de plângea toţi ca după un părinte al său, că cunoştea toţi că s-au scăpat de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui până astăzi îi zic Sfântul Ştefan-Vodă, nu pentru suflet, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui vitejeşti, carele nime din domni nici mai nainte nici după aceea l-au ajuns. " (*Gr. Ureche*)

Ex. 134. Subliniaţi cu o linie pronumele, iar cu două linii adjectivele pronominale; arătaţi felul şi rolul lor în propoziţie:

a) "Şi eu am despre oamenii aceştia, când îi privesc cu ochii dumitale, aceeaşi părere despre ei şi mărturisesc că ei mă supără adesea... Dar aceasta nu înseamnă a cunoaşte oamenii cu adevărat. Pentru asta, trebuie să mergi mai adânc... Văzu că Bălcescu îl priveşte încurcat, enervat că sensul celor spuse îi scapă, că nu prinde decât capete de fir care se încurcă apoi." (*Camil Petrescu*)

b) "Fiecine cum e vrerea, despre fete seamă deie-şi / Dar ea seamănă celora îndrăgiţi de singuri ei-şi / Şi Narcis văzându-şi faţa în oglinda sa, izvorul, / Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul. / Şi de s-ar putea pe dânsa cineva ca să o prindă, / Când cu ochii mari, sălbatici se priveşte în oglindă, / Subţiindu-şi gura mică şi chemându-se pe nume / Şi fiindu-şi sie dragă cum nu-i este nime-n lume, / Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă / Cum că ea-frumoasa fată-a ghicit că e frumoasă." (*M. Eminescu*)

Ex. 135. Scoateţi pronumele personale din textele de mai jos şi analizaţi-le, arătând persoana, genul, numărul şi cazul:

"Grăia şi ursul, mormăind. Nu ştiu ce spunea. Vine la brad şi prinde să-l scuture. Scutură tu, că nici nu-mi pasă, zic eu. Dar pe urmă am văzut că el nu scutura. El se suia în brădui. Să ştii dumneata că ursul se suie în brad ca şi omul. Însă eu, atuncea, nu ştiam. Credeam că stă jos şi scutură. Când numai ce-l văd sub picioarele mele. Până atunci tăcusem şi mă strânsesem ghem şi vorbeam eu singur în gând cu mine şi cu dânsul. Tăcuse şi el. Când am văzut că vrea să mă apuce cu laba, mi-a venit aşa o spaimă de la dumnezeu şi am răcnit din rărunchi cât am putut eu de tare." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 136. Găsiţi şi analizaţi pronumele personal de persoana a III-a; explicaţi avantajul folosirii diferitelor forme ale acestei persoane:

a) "Ş-atuncea i-a repezit Aron lui Stroe buzduganul persienesc în chip de diavol cu coarne ascuţite. Orheianu din zbor l-a prins de coadă, şi a împuns cu el în piept pe tatăl tău; apoi l-a trăsnit în frunte de trei ori de l-a sângerat, şi iar l-a împuns cu coarnele ascuţite în lumina ochilor, şi iar l-a bătut cu măciuca în moalele capului." (*M. Sadoveanu*)

b) "După ce se uscă scrierea prin puţin nisip pus peste dânsa, el strânse biletul în două şi-l dete în mâna lui Dinu; acesta îl citi, făcu o temenea sau compliment otoman şi

sculându-se în picioare, se îndreptă către o masă. Deschise un mic sipet de lemn de chiparos și scoase dintr-însul pitacul de orânduire învestit cu subscrierea și sigiliul domnesc; apoi după ce trecu într-însul numele noului ispravnic, i-l dete în mână zicându-i:

- Slujbă pentru slujbă!" (*N. Filimon*)

Ex. 137. subliniați cu o linie formele accentuate și cu două linii formele neaccentuate ale pronumelui personal. Indicați - în paranteză - în dreptul fiecărui pronume, persoana, numărul, cazul. Explicați oral ortografia acestor forme și funcția sintactică a lor:

a) "- Lasă pe mine, cucoane Alecake, tocmai dumitale să nu-ți fac și eu atâta hatâr; trimite-mi-l că ți-l fac îndată, îi răspunde Buzoianu. A doua zi bărbierul marelui ministru se prezintă, zicându-i pe un ton măreț:

- Viu din partea cuconului Alecake pentru treaba de care ți-a vorbit. D-abia zice, și boierul Buzoianu, nici una, nici două, îl ia de spate și-l dă în brânci pe ușă afară ..." (*I. Ghica*)

b) "Atunci îl îmbrățișă groaza, din ce în ce mai strâns și mai sălbatic, înghețându-i sângele. Și în vreme ce groaza îl tortura, mintea lui căuta să o alunge ... cu "dezgustul" de viața aceasta pe care el însuși, conștiința lui împăcată a azvârlit-o ... numai groaza rămânea sfidătoare, stăpânitoare, șoptindu-i în suflet un singur cuvânt, în fața căruia se sfarmă tot: moartea... Îi venea să plângă mereu și nu putea." (*L. Rebreanu*)

Ex. 138. Găsiți formele pronumelui personal în dativ și explicați în ce scop sunt folosite.

a) "Foaie verde trei dudăi, Sărmanii bieții flăcăi, / Cum mi-i strânge de pe văi, / Cu primari, cu vătăjei, / și mi-i duce dinapoi / Ca pe-un tamașlic de boi, / Și mi-i vâră prin odăi, / Și mi-i tunde ca pe oi." (*Folclor*)

b) "Văzând ea că nu dau răspuns de nicăieri, lasă toate la pământ și se ia după mine la baltă, unde știa că mă duc; și când colo mă vede tologit cu pielea goala, cât mi ți-i gliganul. " *(I. Creangă)*

Ex. 139. Scoateți pronumele personale pe coloane diferite după cazul în care sunt; explicați valoarea celor din cazul dativ și acuzativ:

a) "Si luându-mi rămas bun de la părinți, am purces cu bunicul spre Pipirig. Și din sus de Vânători, cum treceam peste apa Neamțului, mi-au alunecat ciubotele și am căzut în Ozana cât mi ți-i băiatul!

- Și scroabele ieste ale voastre îs pocite, zise el...și iute mi-a scos ciubotele din picioare, că se făcuseră bocnă." (*I. Creangă)*

b) "Adormi-vom, troieni-va / Teiul floarea-i peste noi..."

"Peste albele izvoare / Luna bate printre ramuri. / Împrejuru-ne s-adună /Ale curții mândre neamuri."(*M. Eminescu)*

Ex. 140. Scoateți pronumele de politețe și analizați-le; arătați funcția lor sintactică, cum sunt formate și cum se pot scrie prescurtat:

a) "I pak spui domniei-tale ca mai marele miu, de ce am înțăles eu, eu spui domniei-tale, iară domnia-ta ești înțălept; și aceste cuvinte să ții domnia-ta la tine, să nu știe umini mulți." (*Scrisoarea lui Neacșu - 1521*)

b) "Da' ce fel de oameni vă sunt domniile-voastre cu priinţă? a întrebat Iorgu Samson.

- Apoi, creştin bun, nouă nu ne sunt cu priinţă trântorii şi şchiopii de la domnie. Dacă boierul dumitale mazâl e încleştat de curtea lui Vodă, acesta, carele asupreşte acuma ţara Moldovei, ne-am lipsi de bunătatea domniei sale. Cu toate acestea mai marele nostru are nevoie de popas şi de milă. Noi ştim că boierul dumitale e socrul acelei Iude blestemate, cu numele Irimia.

- Apoi dumneavoastră veţi fi ştiind..." (*M. Sadoveanu*)

c) "Duduia Lizuca nu-i spune lui Patrocle "tu", căci e bătrân şi-l stimează; nici "dumneata", cuvânt rece care pune distanţă; şi nici ceremonialul "d-voastră". ea îi spune "mata", cuvânt care arată perfect sentimentele ei pentru dânsul." (*Garabet Ibrăileanu*)

Ex. 141. Identificaţi şi analizaţi pronumele de întărire, arătând persoana, numărul, genul, valoarea morfologică şi funcţia sintactică. Stabiliţi ce părţi de vorbire însoţesc.

a) "Fie-vă, copii, aminte / Că Europa însăşi simte / În ce cale aţi intrat." (*V. Cârlova*)

b) "Acum vă invităm a lua înşivă colecţiunea cântecelor poporane, publicată de marele nostru Alecsandri, şi de a reciti în ea toate doinele contra aşa-numiţilor ciocoi..." (*B.P. Hasdeu)*

c) "Sărmanii mei desagi!... Ei înşişi erau flămânzi şi costelivi, ei înşişi aveau coapsele deşelate şi pântecele lipit de spate." (*C. Hogaş*)

Ex. 142. Scoateţi pronumele personale propriu-zise, pronumele de politeţe şi cele de întărire şi analizaţi-le; arătaţi ce funcţii sintactice au în propoziţii. Se poate folosi următoarea schemă:

Pronume	Persoana	Numărul	Forma	Funcţia sintactică	Observaţii

a) "Cu greu, zic, foarte-mi iaste, de vreme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întrebat şi de ştiuţi şi de bătrâni domiriţi şi înţelepţi, şi în tot chipul m-am trudit şi printr-alte părţi şi cu cheltuială am nevoit, ca doar aş fi aflat vreun istoric carele şi de ţara aceasta, de începătura ei şi de lăcuitorii ei şi domnitorii ei, carii cât şi cum s-au purtat şi de obiceiurile lor şi de legile ei şi de altele multe ce într-însa să vor fi aflat, carele să scrie pe amănuntul toate şi cu deadinsul, precum de alte ţări fac şi scriu pe larg toate." (*Stolnicul C. Cantacuzino*)

b) "- Nu ştiţi d-voastră ce poam-a dracului e Harap-Alb aista. Până l-am dat la brazdă, mi-am stupit sufletul cu dânsul. Numai eu îi vin de hac. Vorba ceea: frica păzeşte bostănăria. Alt stăpân în locul meu nu mai face brânză cu Harap-Alb, cât îi lumea şi pământul. ce te potriveşti moşule? Cum văd eu, dumneata prea intri în voia supuşilor. De aceea nu-ţi dau cerbii pietre scumpe şi urşii salate. Mie unuia ştiu că nu-mi suflă nimeni în borş; când văd că mâţa face mărazuri, ţ-o strâng de coadă, de mănâncă şi mere pădureţe, căci n-are încotro... dacă ţi-a ajuta dumnezeu să mă

rânduieşti mai degrabă în locul dumitale, îi vedea moşule dragă, ce prefacere are să ieie împărăţia..." (*I. Creangă*)

Ex. 143. Identificaţi şi analizaţi pronumele reflexive. Arătaţi ce deosebire este între pronumele personal şi cel reflexiv:

a) "Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte! Mă abat pe la tei, cu gând să prind pupăza, căci aveam grozavă ciudă pe dânsa; nu numai decât pentru pupat, ci pentru că mă scula mama în toate zilele cu noaptea-n cap din pricina ei. Şi cum ajung în dreptul teiului, pun demâncarea jos, în cărare pe muchea dealului, mă sui încetişor în scorbură, unde ştiam, şi, norocul meu!... găbuiesc pupăza pe ouă, şi zic plin de mulţămire: taci leliţă, că te-am căptuşit eu..." (*I. Creangă*)

b) "Matei se uită la unchiul său, preocupat de gânduri, conu Dinu adăugă:

- Ar fi bine să-ţi iei o căciulă. Matei dete din cap, zâmbind.

- Da, da, trebuie să te faci ca noi, om al nevoii. Să te îmbraci de ploaie, să te îmbraci de soare şi să-ţi oţeleşti sufletul în necazuri, ca să ştii pune preţ pe bunurile vieţii. Sus inima! că eşti tânăr şi te aşteaptă norocul... Ei!... Dă-mi anii tăi şi-ţi dau tot..." (*D. Zamfirescu*)

Ex. 144. Scoateţi pe două coloane pronumele reflexive propriu-zise şi cele provenite din pronumele personale. Analizaţi pronumele reflexive arătând dacă sunt accentuate sau neaccentuate, dacă sunt legate sau independente, cazul lor şi funcţia sintactică.

a) "La o cotitură se-ntâlnesc cu un şir de care foarte împovărate:

- Daţi-vă-n lături, mă! strigă ţăranul ţanţoş. Daţi-vă-n lături să treacă boierul!

- Daţi-vă, voi - răspunde un ţăran - că nu sunteţi împăraţi.

- Trage-le, mă! zice boierul.

Ţiganul, nici una nici două, şart! cu gârbaciul în om. Sar oamenii cu toţii, şi ţin-te nene." (*I.L. Caragiale*)

b) "Vrabie gospodină, tu te simţi fericită că ţi-ai asigurat un apartament şi că ai cumpărat lemne pentru iarnă. Acum poate să viscolească, ţi-ai zis. Tu o să stai la cald, ascunsă după coşul bucătăriei." (*T. Arghezi*)

Ex. 145. Identificaţi pronumele posesiv şi explicaţi ce arată fiecare; căutaţi şi notaţi în paranteze substantivele care denumesc obiectul posedat şi posesorul, adică substantivele al căror loc îl ţin pronumele posesive din text:

a) "...ţineţi minte cuvintele lui Ştefan care v-a fost baci până la adânci bătrâneţe... că Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea şi nu e a voastră, ci a urmaşilor voştri şi a urmaşilor urmaşilor voştri, în veacul vecilor ..." (*B. Delavrancea*)

b) "Dacia", afară de compunerile originale a redacţiei şi a colaboratorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebite jurnaluri româneşti, în carele, ca într-o oglindă se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său." (*M. Kogălniceanu*)

Ex. 146. Subliniaţi cu o linie pronumele posesive, iar cu două linii adjectivele posesive; arătaţi ce rol au fiecare; indicaţi substantivele determinate de adjectivele posesive şi arătaţi cum se face acordul:

a) "E calul meu, şi n-aştepta / De două ori să-ţi spun! / Al tău! Acel care-l crescu / Iubindu-l, cine-i: eu ori tu? / De dreapta cui ascultă el, / Din leu turbat făcându-l miel? / Al tău? O, paşă, nu!" (*G. Coşbuc*)

b) "Mihnea se văzu deodată năpustit de toată curtea şi de toată oştirea sa, singur cu ai săi şi cu câteva bătrâne slugi părinteşti... În zadar se oţărea împotriva răstriştii şi căta în capul său înfierbântat un mijloc de împotrivire. Toate erau mute la al său glas." (*Al. Odobescu*)

c) "Ce spui tu, străine? Ştefan e departe; / Braţul său în taberi mii de morţi împarte. / Eu sunt a sa mumă; el e fiul meu. / De eşti tu acela, nu-ţi sunt mumă eu! / Însă dacă cerul vrând să-ngreuneze / Anii vieţii mele şi să mă-ntristeze, / Nobilul său suflet astfel l-a schimbat; / Dacă tu eşti Ştefan cu adevărat, /Apoi tu aice fără biruinţă / Nu poţi ca să intri cu a mea voinţă." (*D. Bolintineanu*)

Ex. 147. Scoateţi pronumele personale şi analizaţi-le. Pe altă coloană scoateţi adjectivele şi arătaţi cum se face acordul, precum şi ortografia lor.

a) "Ipate se trezeşte într-o zi cu socru-său că vine şi-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale. Chirică trage pe stăpânul său la o parte şi-i zice:

- Stăpâne, lasă să se ducă numai nevasta dumitale cu copilul...

Ipate, deprins a asculta pe Chirică, zise socru-său:

- Tată, am multe trebi pe capul meu... Nevastă-mea însă poate să meargă..." (*I. Creangă*)

b) "Fericit acel ce calcă tirania sub picioare! / Care vede-n a lui ţară libertatea re-nviind. / Fericit, măreţ acela care sub un falnic soare / Pentru Patria sa moare / Nemurirea moştenind." (*V. Alecsandri*)

c) "Bogza trecu femeii baltagul prin latura mesei. Femeia îşi chemă flăcăul. Era la spatele ei.

- Gheorghiţă, ia vezi şi tu. pare-mi-se că tot aşa-i şi-al tău. Numai că al tău abia a ieşit din foc şi de sub ciocan." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 148. Identificaţi pronumele şi adjectivele demonstrative şi arătaţi deosebirea dintre ele:

a) "Aşadară, după legea aceasta, fiecare ţăran are partea sa stărită de arătură, de fâneaţă şi de păşune; în adevăr, el nu e proprietar asupra acestora... el nu poate înstrăina acest pământ. Afară de acestea, fiecare ţăran are pentru locuinţa sa o îngrăditură de 360 de stânjeni quadraţi... Acesta este regimul de faţă... oricum ar fi, aceasta e un progres... E oare de folos ţăranului de a schimba soarta lui de uzufructuar sau de posesor cu aceea de proprietar? Dar mai întâi care va fi chipul de răscumpărare adoptat de această lege?..." (*M. Kogălniceanu*)

b) "Simţi cum, în această noapte, imaginaţia lui primeşte de la realitatea din afară un imbold uriaş şi începe să crească, purtându-l spre o nouă reprezentare monumentală şi grandioasă a lumii. Treptat, din cele mai mari adâncimi ale acestei gigantice imagini, omul începu să se desprindă. El era acela care crease, de la început până la sfârşit această spumă de diamante pe umerii continentelor." (*Geo Bogza*)

Ex. 149. Analizaţi pronumele demonstrative, arătând felul, genul, numărul, cazul şi funcţiunea sintactică:

a) "Dar bun pocinog a mai fost ş-aista, zicem noi, oprindu-ne în răscrucile drumului, din mijlocul satului, aproape de biserică. Însă una de aestea şi ne scot oamenii din sat afară, ca pe nişte lăieşi." (*I. Creangă*)

b) "Gheorghiţă, vorbi cu mirare femeia, mi se pare că pe baltag este scris sânge şi acesta-i omul care a lovit pe tată-său" (*M. Sadoveanu*)

Ex. 150. Scoateţi pronumele şi adjectivele demonstrative şi analizaţi-le potrivit schemei:

Pronumele demonstrativ	Adjectiv demonstrativ	Ce arată: apropierea, depărtarea sau identitatea	Forma: simplă, compusă	Genul	Numărul	Cazul	Funcţia sintactică

a) Poezia cea adevărată este aceea care vorbeşte inimii iar nu fanteziei numai. Natura va fi totdeauna aceeaşi şi fenomenurile aceleaşi, aceiaşi meteori, aceleaşi câmpii florate, acelaşi cer înstelat, aceeaşi lună, acelaşi soare, aceiaşi munţi şi mări, aceleaşi valuri." (*C. Bolliac*)

b) "- Uite, domnule Bălcescu, aş vrea să ştiu un lucru. Şi eu am despre oamenii aceştia, când îi privesc în ochii dumitale, aceeaşi părere despre ei şi mărturisesc că ei mă supără adesea... dar aceasta nu înseamnă a cunoaşte oamenii cu adevărat. pentru asta, trebuie să mergi mai adânc... Trebuie să căutăm tâlcul lucrurilor şi al faptelor... Aş zice ierarhia acestor tâlcuri." (*Camil Petrescu*)

Ex. 151. Identificaţi şi subliniaţi cu o linie pronumele relative, cu două linii pronumele interogativ-relative.

a) "Dar pe mire cum îl cheamă, / Cine-i el şi-al cui? / N-auzişi de sturz, bag' samă! / Pân' şi împăratul ştie. / Şi-i bogat? Ce-i pe câmpie, / Tot ce vezi, i-al lui!" (*G. Coşbuc*)

b) " - Ce cereai în petiţie?
- Nu ceream nimic.
- Cum?
- Nu era petiţia mea.
- Da' a cui?
- A unui prieten.
- Care prieten?
- Unul Ghiţă Vasilescu." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 152. Analizaţi pronumele interogativ-relative arătând felul, genul, cazul şi funcţiunea sintactică a fiecăruia.

a) "Gloria-i o închipuire ce o mie de neghiobi / Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic / Ce-o beşică e de spumă, într-un secol de nimic. / Încorda-voi a mea liră să cânt dragostea? Un lanţ / Ce se-mparte cu frăţie între doi şi trei amanţi / Ce? Să-ngâni pe coardă dulce, că de voie te-ai adaos / În cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?" (*M. Eminescu*)

b) "- Mamiţoo! mam'maree! tantii!

- Ce e? Ce e? sar cocoanele.

- Să oprească!... Mi-a zburat pălăria! să oprească! Tot într-un timp, iacătă conductorul intră să vază cine s-a suit de la staţia din urmă... Goe începe să urle... În sfârşit, n-au ce să facă. Trebuie să se hotărască a plăti biletul, pe care are să-l taie conductorul din carnetul lui. Păcat de pălărie!... Ce-o să facă d. Goe la Bucureşti cu capul gol?... s-ar întreba oricine, care nu ştie câtă grijă are mam'mare şi câtă prevedere." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 153. Găsiţi şi analizaţi adjectivele pronominale interogativ-relative, arătând felul fiecăruia, genul, numărul, cazul, substantivul pe care îl însoţeşte şi cum s-a făcut acordul lor cu substantivele determinate:

a) "Mai lesne pot să număr pe degetele mele / Câţi sfinţi avem pe lună şi câte versuri rele, / Decât să bag de seamă ce carte nu e dată / A cui este mai mică şi cine o să bată." (*Gr. Alexandrescu*)

b) "Şi mai cu seamă, care român nu şi-a dorit patria cu lacrimi, când s-a găsit în străinătate?...

Care cuvânt din limba noastră poate arăta o icoană mai luminoasă de iuţeala calului şi de repeziciunea fugăi lui, decât limpezimea văilor? Poezia românilor este o comoară nesfârşită de frumuseţi originale care oglindesc geniul poporului." (*V. Alecsandri*)

Ex. 154. Găsiţi pronumele şi adjectivele pronominale interogativ-relative şi caracterizaţi-le, arătând pe cine determină, felul şi funcţia sintactică a lor.

a) "În cele din urmă, după ce au pus pe jarul din vatră un buştean care începe să fumege încet, păstorii se pregătesc să doarmă. Ei se culcă pe scurtele laviţe, neocupând din vastitatea munţilor decât jumătate din spaţiul de care ar fi avut nevoie." (*Geo Bogza*)

b) "Auzind toate acestea, Mihnea trimise să adune în grabă boierii la sfat; dar pe unde se duceau aprozii să-i cheme, veneau îndărăt cu răspuns, care să pribegise peste noapte, care că de cu seară plecase să întâmpine pe turci la Bucureşti. Tocmai atunci să strângă în curtea palatului prima oştire ce se afla aşezătoare la Argeş." (*Al. Odobescu*)

Ex. 155. Identificaţi şi subliniaţi cu o linie pronumele nehotărât, iar cu două linii adjectivele nehotărâte.

a) "Aceasta încă vă rugăm să luaţi aminte, că rumânii nu grăiesc în toate ţările într-un chip, încă nici într-o ţară toţi într-un chip. pentru acela cu nevoi poate să scrie cineva să înţeleagă toţi, grăind un lucru unii într-un chip, alţii într-altu chip..." (*Simion Ştefan*)

b) "... Măgulit e fiecare / Că n-ai fost mai mult ca dânsul. Şi prostaticele nări / Şi le umflă orişicine în savante adunări, / Când de tine se vorbeşte. S-a-nţeles de mai nainte / C-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte. / Astfel încăput pe mâna a oricui te va drege, / Rele-or zice că sunt toate câte nu vor înţelege..." (*M. Eminescu*)

Ex. 156. Scoateţi pronumele nehotărâte şi arătaţi din ce sunt formate, în ce caz sunt şi ce funcţie sintactică au. Pe altă coloană scoateţi adjectivele pronominale nehotărâte şi arătaţi ce substantive determină şi ce funcţie sintactică au.

a) "El (Coşbuc) se bucura la sibieni de multe simpatii, şi toţi se băteau pe el să-l aibă la masă. El le făgăduia tuturora că are să vie, dar numai rar se nimerea să se ţie de vorbă. De cele mai multe ori se încurca fie în lectură, fie în discuţiuni şi era prea târziu când îşi aducea aminte că are să se ducă să ia masa la cutare sau cutare." (*I. Slavici*)

b) "Agricultorii aveau nevoie de unelte, meşterii de materii prime; şi unora şi altora le erau necesare diverse produse pe care nu puteau să le obţină singuri." (*H. Daicoviciu*)

Ex. 157. Identificaţi pronumele negativ şi arătaţi ce rol are în propoziţie. Subliniaţi cu două linii adjectivele pronominale negative:

a) "Cred că nu e nici unul dintre dumneavoastră care să fi făcut voiajul Dunării şi să nu se fi mirat ca mine de sălbatica frumuseţe a malurilor acestui râu." (*V. Alecsandri*)

b) "Pe zi ce trecea, slăbea mai tare; se silea să ţie într-însul tot ce-i fulgera prin minte, să nu mai spuie nimănui nimic." (*Em. Gârleanu*)

c) "Câmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea nici un glas." (*M. Preda*)

Ex. 158. Analizaţi pronumele negative şi arătaţi în ce fel de propoziţii apar:

a) "... iară de la Duca-Vodă cel Bătrân înainte până unde s-a vede la domnia lui Ion-Vodă Mavrocordat nici de pre un izvod a nimărui, de am scris singur dintr-a mea ştiinţă, cât s-au tâmplat de au fost în viaţa mea." (*I. Neculce*)

b) "- Apoi vezi - grăi Ghiţă răspicat şi aspru - dacă mă uit în toate părţile, nu văd pe nimeni şi stau singur aici în pustietate. Am doi câini minunaţi, cum ziceai, şi tot aţi venit trei inşi fără de veste şi fără ştirea nimănui." (*I. Slavici*)

Ex. 159. Analizaţi în scris toate pronumele şi adjectivele pronominale după următoarea schemă:

Pronumele dau adj. pronominal	Felul pron. sau adj. pronominal	Persoana	Numărul	Genul	Cazul	Funcţia sintactică

a) "Ei, mâine mă pot pomeni c-am rămas singur cu foarfecele astea, dacă cumva voi fi dat şi eu afară!... Asta-i gazetă de partid, tinere! Care poate, profită cât e la putere, pe urmă... dar tu nu-ţi face inimă rea, puiule!... Tu mai eşti asigurat câteva luni, întâmplător. Până atunci ai vreme suficientă să te aranjezi...

Redacţia începu apoi să se populeze. Fiecare nou sosit aducea câte o veste, toate care de care mai rele. Că răscoala s-a întins în judeţul cutare, că ţăranii au ucis în cutare regiune atâţia arendaşi sau moşieri..." (*L. Rebreanu*)

b) "El (Eminescu) era lipsit cu desăvârşire de ceea ce în viaţa de toate zilele se numeşte egoism, nu trăia prin sine şi pentru sine, ci trăia prin lume în care-şi petrecea viaţa, şi pentru ea. Trebuinţele, suferinţele şi durerile, întocmai ca şi mulţumirile lui individuale, erau pentru dânsul lucruri nebăgate-n seamă. Ceea ce-l atingea pe el erau trebuinţele, suferinţele, durerile şi totodată rarele bucurii ale altora. De aceea, zicea el, că sunt multe dureri şi puţine plăceri - nu pentru el, ci pentru lumea oglindită în sufletul

lui. Nu l-au înţeles şi nu sunt în stare să-i pătrundă firea cei ce iau scrierile lui drept manifestare a fiinţei lui individuale." (*I. Slavici*)

c. Exerciţii cu caracter creator (de exemplificare, de modificare, de completare, de alcătuire sau de creaţie)

Ex. 160. Daţi, în propoziţii, câte două exemple de pronume personal pentru fiecare persoană, la ambele numere.

Ex. 161. Alcătuiţi câte două propoziţii cu formele neaccentuate ale pronumelui personal de persoana a II-a (singular şi plural); alte două propoziţii cu formele neaccentuate ale pronumelui personal de persoana a II-a (singular şi plural), iar alte două propoziţii cu formele neaccentuate ale pronumelui personal de persoana a III-a (masculin şi feminin - singular şi plural). Explicaţi oral ortografia acestor forme.

Ex. 162. Daţi, în propoziţii, trei exemple de forme neaccentuate intercalate, legate de verbe la moduri diferite.

Ex. 163. Declinaţi în propoziţii pronumele de politeţe: *dumneata, dumnealui*.

Ex. 164. Daţi câte un exemplu de pronume personal cu funcţiunea de atribut, complement indirect şi complement circumstanţial de loc.

Ex. 165. a) Daţi câte un exemplu în propoziţii de dativ etic, de plural al modestiei şi de plural al autorului.

b) Căutaţi în poeziile lui Eminescu forme de dativ posesiv şi explicaţi valoarea lor stilistică.

Ex. 166. Construiţi câte două propoziţii în care pronumele "tu" şi "voi" să fie la nominativ şi la vocativ; arătaţi ce funcţie sintactică au.

Ex. 167. Căutaţi câte două expresii populare şi locuţiuni verbale în care pronumele "*o*" să aibă valoare neutră.

Ex. 168. Construiţi câte două propoziţii în care pronumele "*lui*", "*ei*", "*lor*", să fie la cazul genitiv şi la cazul dativ. Arătaţi ce cuvinte determină şi ce funcţie sintactică au.

Ex. 169. Completaţi locurile libere cu pronumele "*i*" plus formele verbului auxiliar "*a*", "*au*", sau cu verbul "*ia*", "*iau*".

a) "Un general în faţa căruia tremurau regimentele, trecând pe lângă dânsul, ... strâns mâna, l-a întrebat cum îl cheamă şi ... zis: "Bravo, Iţic! ... scris nevestei sale toate acestea, încât femeia s-a speriat şi ... trimis o carte poştală rugându-l frumos să-şi mai astâmpăre vitejia, c-o să-i rămâie copiii pe drumuri" (*L. Rebreanu*)

b) "Cu cele câteva mii de franci ce ... mai rămas, s-a hotărât să ... în arendă moşia satului Drugăneşti!" (*I.A. Brătescu-Voineşti*)

Ex. 170. a) Alcătuiţi două propoziţii în care pronumele "dânsul" să fie la nominativ sau acuzativ plural, iar pronumele "dânsa" la dativ singular.

b) Construiţi câte două propoziţii în care să se afle pronumele "*însul*" şi "*însa*", precedate de prepoziţiile: *dintru, întru*.

Ex. 171. Înlocuiţi punctele cu pronumele de întărire corespunzătoare substantivelor şi pronumelor personale:

a) “Eminescu nu s-a plâns niciodată de jignirile ce i s-au adus lui ... ci de faptele prin care contemporanii săi își făceau unii altora nesuferită viața.” (*I. Slavici*)

b) “... îl vedeam dând țapilor sălbatici, cu ... mâna sa cei dintâi muguri. Sărmanii mei desagi! Ei ... erau flămânzi și costelivi, ei ... aveau coapsele deșelate și pântecele lipit de spete.” (*C. Hogaș*)

c) Profesorul ... mi-a dat cartea. Eu ... am fost la el. L-au părăsit ... prietenii lui. S-a demascat el ... . Pe ele ... le-am chemat. Am stat de vorbă cu ei ....

Ex. 172. Căutați în schițele lui I.L. Caragiale, fragmente în care apar pronumele de politețe și înlocuiți-le cu formele prescurtate.

Ex. 173. Alcătuiți o compunere despre mamă în care să folosiți forme neaccentuate ale pronumelui personal și forme ale pronumelui de întărire.

Ex. 174. Completați locurile libere cu pronumele reflexive, explicați de ce s-au scris cu linioară sau fără și ce funcție sintactică au.

a) “Cât au de luptat cu iarna în mijlocul căreia ... ridică ei ostroavele acestea de flori și roșii! Simți asta, în primul rând, din grija cu care ... controlează și ... repară din vreme pereții și acoperișurile din sticlă.” (*Tr. Coșovei*)

b) “Copilăria mea pierdută / De mult, prin rariștea de tei, / ... a dus cu râsul ei năvalnic, / ... au dus și lacrimile ei. / Pe semne lacrimile mele / Acuma-n suflet se cobor, / Și-mpotmolindu-...-n adâncuri / ... sap - acolo taina lor.” (*O. Goga*)

Ex. 175. Construiți fraze în care să folosiți conjuncțiile: *și, de, să, că,* urmate de pronumele reflexiv *-și* .

Ex. 176. Dați, în propoziții, câte un exemplu pentru fiecare fel de pronume posesiv; iar câte un exemplu în care să fie adjectivul posesiv înaintea substantivului; explicați acordul.

Ex. 177. Completați punctele cu pronumele sau adjectivul posesiv corespunzător și explicați deosebirea dintre ele:

a) “Era odată un împărat puternic și avea pe lângă palaturile ... o grădină frumoasă.” (*P. Ispirescu*)

b) “Veniră din susul râului fâlfâind rar din aripile ... ascuțite și doi pescăruși albi.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 178. Construiți câte un enunț în care să se afle un substantiv care denumește posesorul și două sau mai multe care denumesc obiecte posedate. Folosiți adjectivele posesive: *său, sa, săi, sale* și pronumele personal *lui, ei*. Subliniați cu o linie adjectivele pronominale posesive și cu două linii pronumele personal.

Ex. 179. Alcătuiți enunțuri care să conțină pronume sau adjective demonstrative de apropiere, de depărtare și de identitate, pentru genuri și numere diferite.

Ex. 180. Dați, în propoziții, trei exemple de adjective pronominale așezate înaintea substantivelor determinate și trei după substantive; analizați-le și arătați deosebirea dintre ele.

Ex. 181. Declinați, în propoziții, la singular și la plural, pronumele și adjectivele demonstrative: acelaşi, aceeaşi, aceiaşi.

Ex. 182. Înlocuiți punctele cu adjectivele demonstrative și arătați cum se acordă cu substantivele determinate.

a) “Ne lăsăm pe pârâul Cerbului în ... tăietură de maluri, ... pământ uscat, plesnit în toate părţile.” (*Al. Vlahuţă*)

b) “Natura va fi totdeauna aceeaşi, ... meteori, ... câmpii înflorite, cer înstelat, ... lună, ... soare, ... munţi şi mări, ... valuri.” (*C. Bolliac*)

Ex. 183. Construiţi câte două propoziţii în care să se afle substantivele “poezie” şi “operă” la genitiv sau la dativ singular precedate de adjectivele demonstrative, apoi urmate de adjective demonstrative.

Arătaţi cum se face acordul.

Ex.184. Completaţi locurile libere cu adjectivul demonstrativ de depărtare şi cu cel de identitate la nominativ sau la acuzativ plural.Arătaţi cum se face acordul.

a) Scriitorii ..., copiii ..., călătorii ..., florile ...,cărţile ...

b) ... scriitori, ... copii, ... călători, ... flori, ... cărţi.

Ex. 185. Daţi, în enunţuri, câte două exemple pentru fiecare fel de pronume relativ-interogativ. Declinaţi în propoziţii pronumele ”*care*”.

Ex. 186. Construiţi trei fraze în care a doua propoziţie să fie introdusă prin pronumele relativ “*care*” la genitiv, urmărind acordul cu substantivul determinat.

Ex. 187. Înlocuiţi substantivele şi pronumele subliniate cu pronumele relativ “*care*” la cazul genitiv şi subliniaţi substantivul cu care se acordă:

a) “... sfânt ni-i râul acesta cu apa învolburată şi cu nisip de aur, în undele *lui* s-au oglindit lucitoarele scuturi cu cei doi prunci care sug la lupoaică ... ”; “În faţa otelului e un ostrov; în mijlocul *ostrovului* e o bisericuţă veche, zidită de Ion Neagoe Voievod pe la începutul veacului al şaisprezecelea ... În stânga se deschid luminişuri - din pragul *lor* cătăm în larg, spre miazăzi.” (*Al. Vlahuţă*)

Ex. 188. Construiţi câte trei fraze cu propoziţii subordonate introduse prin pronumele relativ “*care*” la cazul dativ şi la acuzativ cu prepoziţia *pe*.

Ex. 189. Completaţi locurile libere cu grupurile *ce-l,ce-i, ce-a* sau *cel, cei, cea*. Analizaţi-le.

a) “Pe cei ... văzuseră şi grăiseră cu el, îi socotea pe atunci ... mai fericiţi oameni de pe pământ.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Spuneţi-mi ... dreptatea? ... tari se îngrădiră / Cu - averea şi mărirea în cercul lor de legi ...” (*M. Eminescu*)

Ex. 190. a) Declinaţi, în propoziţii, pronumele: *careva, cineva, ceva*.

b) Declinaţi, în propoziţii, la singular şi la plural, masculin şi feminin, pronumele *vreunul*.

c) Declinaţi, în propoziţii, pronumele *altul, toţi,* la masculin şi feminin.

Ex. 191. Daţi câte două exemple, în propoziţii, în care pronumele nehotărâte *fiecare, oricare, vreunul, câtva,* să fie folosite la cazutile dativ, acuzativ, la singular şi plural.

Ex. 192. Daţi câte un exemplu, în propoziţii, în care pronumele nehotărât *orice, oricât, atât, cutare,* să fie folosite la cazul nominativ şi la genitiv singular.

Ex. 193. Formaţi trei propoziţii în care adjectivul negativ *nici o* să apară la cazuri şi numere diferite.

Ex. 194. Construiţi câte o propoziţie cu pronumele *nici unul, ceva, mai ceva*.

Ex. 195. Alcătuiţi două propoziţii în care cuvântul *nimic* să aibă o dată valoare de pronume negativ, iar a doua oare, valoare de substantiv.

Ex. 196. Alcătuiţi o compunere despre o întâmplare din viaţă folosind toate felurile de pronume şi adjective pronominale.

Faceţi analiza lor morfologică şi sintactică.

6. NUMERALUL

a. Chestionar:

- Ce raport există între numeral şi substantiv? Ce poate exprima numeralul? De câte feluri sunt numeralele? Ce arată numeralele cardinale? De câte feluri sunt numeralele cardinale? Din ce sunt alcătuite numeralele propriu-zise compuse? Cum se declină numeralele cardinale? Ce valori mai pot avea numeralele cardinale? Ce sunt numeralele colective şi cum se formează? Ce arată şi la ce se folosesc numeralele fracţionare? Cum se formează numeralele multiplicative? Ce exprimă numeralele distributive? Ce arată şi cum se formează numeralele adverbiale? Ce sunt numeralele ordinare şi cum se formează? Cum se declină numeralele ordinare? Ce probleme de ortografie ridică numeralele ordinare? Ce funcţii sintactice pot avea numeralele în propoziţii?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, grupare, motivare şi disociere

Ex. 197. Identificaţi numeralele şi stabiliţi felurile lor:

a) "Acesta mai mult de zece găini, doi cocoşi, doi miei şi un dulău, altceva după sufletul lui nu avea." (*D. Cantemir*)

b) "O societate filarmonică se înfiinţă. Fondatorii ei fuseseră I.H. Rădulescu, I. Câmpineanu şi C. Aristia. Cel dintâi contribuia cu doi galbeni pe lună; cel de-al doilea, cu patru galbeni pe lună; iar Aristia cu un galben pe lună şi îndatorirea de a da lecţiuni câte şase ore pe fiecare zi." (*N. Filimon*)

Ex. 198. Subliniaţi numeralele, arătaţi felul lor, pe cine determină şi ce exprimă fiecare.

a) "Opt zile înainte de Sfânta Marie, Budulea Taichii, dus pe gânduri precum era, a rupt în patru o jumătate de coală de hârtie, apoi a cocoloşit cele patru bucăţi în palmă şi, ridicându-se de la masă, le-a băgat în buzunar. A treia zi, în sfârşit, el a rupt în patru o bucată de hârtie cu desăvârşire albă şi n-a cocoloşit decât pe una din cele patru bucăţi, lăsând pe cele trei pe masa consistorială." (*I. Slavici*)

b) "Dar şapte turci pe el săriră, / Şi şapte săbii-l loviră, / Şi-al optulea, un turc bărbos, / Izbi turbat de sus în jos." (*G. Coşbuc*)

Ex. 199. Găsiţi numeralele cardinale; subliniaţi cu o linie pe cele simple şi cu două linii pe cele compuse; arătaţi din ce sunt formate numeralele compuse:

a) "Cică era odată o babă şi un moşneag, moşneagul de o sută de ani şi baba de nouă zeci." (*I.L. Caragiale*)

b) “Cam strâmtă! e destul de comodă: doi metri cincizeci pe trei treizeci. Două odăi de dormit. Nici un perete neperforat. Doi cu câte două ferestre; alţi doi câte o uşă.” (*I.L. Caragiale*)

Ex. 200. Subliniaţi numeralele şi arătaţi care sunt întrebuinţate cu valoare adjectivală şi care ca substantive:

a) “Patrusprezece şi cu patru fac optsprezece, de două ori optsprezece fac treizeci şi şase: trei mii şi şase sute de lei. Frumoşi bani!... El puse la o parte trei hârtii de câte o mie, numără la altă parte şaizeci şi opt de hârtii de câte o sută, dar teancul hârtiilor de douăzeci îl lăsa în portofel. El îi mai dete şi celelate două mii. La asta nu se aşteptase domnişoara Lina. Trei mii de lei erau mult pentru o singură zi.” (*I. Slavici*)

b) “La o petrecere, se aflau unsprezece comeseni. Unul din ei, om în toată firea, îşi scăpă sub masă inelul şi se aplecă să-l caute. Până să-l găsească, îi vine în minte să numere picioarele celor care stăteau pe scaune. Numără nouăsprezece. Face socoteala. Au rămas pe scaune zece oameni; ar trebui să fie sub masă douăzeci de picioare. Lipseşte un picior. Cum se face asta? Îşi găseşte inelul, se ridică, numără zece, afară de el. Toţi şed cuviincios la locurile lor; nimănuia nu-i lipseşte un picior. Atunci de ce a numărat nouăsprezece?” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 201. Scoateţi numeralele cardinale şi colective. Arătaţi din ce sunt formate şi funcţiile lor în propoziţie.

a) “ Mă uit. Doi bărbaţi din convoi au îngenunchiat în noroi ... Se închină şi se roagă la soldaţi ... Amândurora le-au crescut mari, bărbile.” (*Z. Stancu*)

b) “Călcau toţi prin noroiul drumului, plescăind agale, supăraţi câteştrei, tăcuţi, cu gândurile aiurea.” (*M. Preda*)

Ex. 202. Găsiţi numeralele fracţionare; analizaţi-le şi arătaţi cum s-au format.

a) “Dreptul de proprietate ... se întemeiază ... pe legea ce dă în posesia lui două a treia din domeniul fiecărui proprietar ...” (*N. Bălcescu*)

b) “Ceata fugarilor scăzuse la mai puţin de o treime.” (*L. Rebreanu*)

c) “Nu vrei cumva să înfrunţi cu o miime / De glas subţirel - uriaşa cântare - / Când cântecul ăsta e cânt de mulţumire / Crescând pretutindeni în lumea cea mare?” (*N. Cassian*)

Ex. 203. Subliniaţi numeralele multiplicative şi arătaţi cum sunt construite, ce valoare morfologică şi ce funcţie sintactică au.

a) “Cu o putere îndoită, cu braţe de fier o smuci pe babă de mijloc şi o băgă în pământ până-n gât.” (*M. Eminescu*)

b) “Ipate se îmbogăţise însutit şi înmiit de când a venit Chirică în slujbă la dânsul.” (*I. Creangă*)

c) “Această reformă socială, ce poporul avu, este oare dreaptă? Este folositoare? Este putincioasă?
Întreit caracter ce se cere la orice nouă reformă.” (*N. Bălcescu*)

Ex. 204. Găsiţi numeralele distributive şi arătaţi cum sunt construite şi ce funcţie sintactică îndeplinesc.

a) “S-au întors unii oameni, care fuseseră purtaţi pe la oraşe, legaţi cu mâinile la spate de prăjini - câte opt, câte zece, câte doisprezece de o prăjină.” (*Z. Stancu*)

b) "Câte un stol pleca din rânduri ... şi desfăcându-se din stoluri, câte două - trei călătoare se opreau grăbite pe cuib, vorbeau din gura cuibului cu cineva dinlăuntru şi se întorceau să dea stolului ştiri." (*T. Arghezi*)

c) "Pe urmă, şapte zile de-a rândul, a ouat câte un ou, în toate şapte ouă mici ca nişte cofeturi şi a început să le clocească." (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

Ex. 205. Subliniaţi numeralele adverbiale, indicaţi verbul sau adjectivul determinat; arătaţi cum sunt formate şi ce funcţie sintactică au.

a) "Le-a scris o dată, le-a scris de două ori, de zece, de o sută de ori şi cu atât mai bine înţelegea că se poate să înţeleagă şi altul ceea ce scrie ..." (*I. Slavici*)

b) "Lui nu iar fura o băşică cu zece mii de galbeni, ci l-ar fura de zece mii de ori ... În zece galbeni este inima lui de zece ori; într-o sută inima lui de o sută de ori, într-o mie inima lui de o mie de ori." (*B.Şt. Delavrancea*)

Ex. 206. Găsiţi numeralele ordinale, arătaţi cum sunt formate şi ce funcţie sintactică îndeplinesc.

a) "Iuga ridică arma la ochi după primele cuvinte. Răsunară două detunături ... atât de apropiate parcă a doua ar fi fost ecoul celei dintâi." (*L. Rebreanu*)

b) "Iar marţi des-dimineaţă puse tarniţele şi desagii pe cai şi legându-l frumuşel cu căpăstrul, pe cel de-al doilea de coada celui dintâi, pe cel de-al treilea de coada celui de-al doilea, pe cel de-al patrulea de coada celui de-al treilea cum îi leagă muntenii, a zis ... " - Ei, mă Ştefane şi Smărănducă, mai rămâneţi cu sănătate, că eu m-am dusu-m-am." (*I. Creangă*)

Ex. 207. Scoateţi toate numeralele şi arătaţi felul lor şi funcţiile sintactice pe care le au:

a) "Amândoi începură să izbească tăcuţi şi nu se opriră decât după un timp îndelungat. În amândouă părţile făcuseră în salcâm câte o tăietură adâncă şi albă ... Cu toate că pătrunseră în el adânc, din amândouă părţile, copacul stătea drept şi liniştit ... deodată, nişte aripi fâlfâiră undeva într-un pom şi încă o dată un cocoş cântă prelung. Când sfârşi, în clipa următoare satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfârşită de glasurile celorlalţi cocoşi." (*M. Preda*)

b) "S-a trezit fecioară tânără, cu nouă răutăţi în trupul ei. Şi-a trimis Sfânta Duminică nouă şerpi buni în ajutorul nostru. A venit un şarpe şi a înghiţit o răutate şi-au rămas opt răutăţi. Şi a venit alt şarpe şi a înghiţit o răutate şi au rămas şapte răutăţi. A venit al treilea înghiţind o răutate şi au rămas şase răutăţi. A venit al patrulea - şi au rămas cinci răutăţi. A venit al cincilea - şi au rămas răutăţile numai patru; pe urmă au rămas trei şi după aceea două." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 208. a) Daţi câte trei exemple, în propoziţii, pentru fiecare fel de numeral învăţat; explicaţi ce rol are şi cum s-a format fiecare. b) Daţi trei exemple, în propoziţii, de numerale colective cu valoare de adjective.

c) Formați patru propoziții în care să apară câte un numeral colectiv cu valoare substantivală.

d) Dați două exemple de numerale fracționare, două de numerale multiplicative, trei de numerale distributive, cinci de numerale adverbiale, toate în scurte propoziții; arătați funcția sintactică a fiecăruia;

e) Dați, în propoziții, trei exemple de numerale ordinale cu valoare substantivală.

f) Alcătuiți șase exemple, în propoziții, de numerale ordinale cu valoare de adjectiv; arătați cum sunt formate și ce funcție sintactică au.

Ex. 209. a) Declinați în propoziții numeralele: amândoi, întâia, cel de-al treilea, cea de-a cincea.

b) Scrieți numeralele cardinale de la unsprezece la treizeci și explicați cum s-au format.

Ex. 210. a) Construiți patru propoziții în care să folosiți numerale care explică aproximația (formate din alăturarea următoarelor numerale: șase-șapte; șaisprezece-șaptesprezece; șaptesprezece-optsprezece).

b) Alcătuiți două propoziții cu numeralul *amândoi* în cazul genitiv și dativ.

Ex. 211. a) Construiți câte o propoziție în care numeralele: *împătrit, înșeptit, înmiit* să aibă valoare adjectivală și alte propoziții în care să aibă valoare adverbială. Arătați substantivele sau verbele determinate și analizați-le.

b) Alcătuiți propoziții în care să se afle numeralele distributive cu valoare adjectivală; arătați pe cine determină și ce funcție sintactică au.

c) Construiți câte două propoziții în care să se afle numeralul adverbial *o dată* și adverbul *odată* (cu sensul de odinioară). Analizați deosebirea dintre ele.

Ex. 212. a) Formați numerale ordinale de la următoarele numerale cardinale: cinci, șase, șapte, zece, optsprezece, douăzeci și trei. Arătați din ce se compun numeralele ordinale pentru masculin și pentru feminin.

b) Alcătuiți propoziții în care numeralele *al cincilea* și *al șaptelea* să fie la genitiv, cu funcție de atribut genitival, iar alte exemple în care să aibă funcție de nume predicativ.

c) Formați câte o propoziție în care numeralele *întâia* și *prima* să se afle înaintea unor substantive în cazul genitiv și apoi la dativ singular.

Ex. 213. Arătați deosebirea dintre numeralul adverbial *o dată* și adverbul *odată*:

a) "O dată, de două ori, de zece ori, de nenumărate ori ridicai dealul cu cârdul de copiii..." (*M. Sadoveanu*)

b) "A fost odată un om care toată viața lui nu s-a putut potrivi cu lumea - un om sucit." (*I.L. Caragiale*)

- Alcătuiți trei exemple asemănătoare și explicați deosebirea.

Ex. 214. Completați locurile libere cu numeralele *întâia* sau *prima* și alcătuiți propoziții; explicați ortografia numeralelor și funcția lor: al ... clase; al ... poieni; a ... coline; a ... zile; ale ... opere.

Ex. 215. Alcătuiți o scurtă compunere despre primăvară în care să folosiți numeralele *întâiul* și *prima* împreună cu substantivele *ghiocel* și *viorele* la diferite cazuri și numere.

Ex. 216. Întocmiţi o compunere despre o zi pe stadion în care să folosiţi toate felurile de numerale. Subliniaţile şi analizaţi-le complet.

7. VERBUL

a. Chestionar:

- Cum se poate defini verbul? Ce sunt locuţiunile verbale? Din ce se compun? Ce sunt verbele auxiliare? Prin ce se caracterizează verbele auxiliare? Ce sunt verbele auxiliare de modalitate şi care sunt trăsăturile lor caracteristice? Ce sunt verbele predicatice şi prin ce se deosebesc de cele nepredicative? În ce constă caracterul tranzitiv sau intrazitiv al verbelor? Care sunt categoriile gramaticale ale verbului? Ce sunt diatezele? Ce arată diateza activă? Ce valori pot avea verbele la diateza pasivă? Ce valori pot avea verbele la diateza reflexivă? Ce este pasivul reflexiv? Ce este eventivul? Ce este modul? Care sunt modurile personale şi ce arată fiecare? Ce arată prezumtivul? Care sunt modurile nepersonale şi ce arată fiecare? Ce sunt timpurile verbului? Care sunt timpurile de bază? Ce forme are timpul trecut? Ce forme are timpul viitor? Ce arată fiecare? Ce timpuri are fiecare mod? Cum se formează timpurile compuse? Cum distingem persoana şi numărul verbului? Ce este conjugarea? Câte conjugări sunt în limba română? Ce sunt verbele regulate? Cum se conjugă acestea? Ce sunt verbele neregulate? Cum se conjugă? Care sunt principalele verbe neregulate? Ce sunt verbele defective? Cum se conjugă? Ce sunt verbele unipersonale şi impersonale? Cum se conjugă? Ce valori gramaticale pot avea verbele la diferite moduri? Ce funcţii sintactice pot avea verbele la diferite moduri? Ce funcţii sintactice pot avea verbele la diferite timpuri? Ce valori stilistice pot avea verbele în anumite construcţii?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, grupare, motivare, disociere

Ex. 217. Identificaţi verbele din textele următoare; arătaţi ce exprimă fiecare:

a) "- Cine şade-n curţile aste?

- Ia nişte voinici cari au luat nişte fete de-mpărat, care le luase zmeii.
- Da'cum trăiesc ei, pe care fete a luat?
- Cel mare a luat pe fata cea mare, cel mijlociu pe cea mică.
- Da'cea mijlocie?
- Aia a pus-o de păzeşte găinăria.
- Da tu a cui eşti?
- Mama-mi spune că-s a lui Călin Nebunul, cine-a mai fi şi acela." (*M. Eminescu*)

b) "Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privinţa casei dar şi visurile ei înspăimântătoare... Întâmplările care avură loc după aceea în familie nu-l tulburară însă pe Moromete în aceeaşi măsură. Numai una din ele, care avu loc într-o iarnă puţin timp după ce familia scăpă de datorii prin legea conversiunii, îl făcură să înţeleagă că e totuşi primejdios şi pentru el să nu ia seama de copii." (*M. Preda*)

Ex. 218. Subliniaţi cu o linie verbele şi cu două linii locuţiunile verbale; arătaţi din ce sunt formate locuţiunile şi cu ce verbe pot fi înlocuite:

a) “Ipate cu un gând să se ducă... şi cu zece nu. În sfârşit îşi ia el inima în dinţi şi se duce la curte să vadă ce are să fie; şi cum ajunge se înfăţişează înaintea boierului şi zice:

- Să nu vă supăraţi, cucoane! Nu cumva aveţi trebuinţă de secerători?” (*I. Creangă*)

b) “Nici nu-l băgasem în seamă până atunci, dar el toată vremea stătuse acolo cu noi, şi tăcuse. Tăcuse şi-şi văzuse de vin, şi abia acuma îi venise gust de vorbă şi chef...

- ... Dar eu râd, căci mi-am adus aminte de-un prieten, carele mi-a spus că, dac-oi trece pe la Hanu-Ancuţei, să beau o oală de vin, să beau două, pân-ce-oi vedea tulbure şi să nu spun la nimeni ce i s-a întâmplat lui într-o vreme pe locurile acestea. Mi-a povestit câte a pătimit. Dar pot spune că... nu-mi aduc decât cu greu aminte de o întâmplare ca aceea.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 219. Subliniaţi cu o linie verbele predicative, iar cu două linii verbele nepredicative; arătaţi la verbele nepredicative cu ce părţi de vorbire formează predicatul:

a) “Deşi dulăul atâta era de bun păzitoriu şi atâta de tare în giur împregiurul casei străjuitoriului, cât nici frunza de vânt să se clătească şi el asupra sunetului să nu năvrăpească cu putinţă nu era.” (*D. Cantemir*)

b) “Doamna care-l asculta cu plăcere şi râdea mult la acele povestiri, îi zice:

- Să vii să mănânci în toate zilele cu noi!

Apoi, întorcându-se către Vodă, cu un ton poruncitor:

- Numeşte-l poet al curţii.

... Mai târziu a fost numit director de departament.” (*I. Slavici*)

Ex. 220. Găsiţi verbele auxiliare din textele de mai jos şi arătaţi felul lor; arătaţi când sunt verbe de sine stătătoare:

a) “... de unde sunt veniţi strămoşii lor pre aceste locuri, sub ce nume au fost întâi la descălecatul lor şi de când s-au osebit şi au luat numele cesta de acum moldovan şi muntean, în ce parte de lume este Moldova, hotarele ei pe unde au fost întâi, ce limbă ţin şi până acum, cine au lăcuit mai nainte de noi pre acest pământ şi sub ce nume, scot la ştirea tuturor cari vor avea să ştie neamul ţărilor acestora.” (*M. Costin*)

b) “... du-te la tată-tău şi cere să-ţi deie calul, armele şi hainele cu care a fost ele mire, şi atunci ai să te poţi duce unde n-au putut merge fraţii tăi; pentru că ţie a fost scris de sus să-ţi fie dată această cinste. Tată-tău s-a împotrivi şi n-a vrea să te lase, dar tu stăruieşte pe lângă dânsul, cu rugăminte, că ai să-l înduplеci. Hainele despre care ţi-am vorbit sunt vechi şi ponosite şi armele ruginite ...” (*I. Creangă*)

Ex. 221. Găsiţi verbele semiauxiliare de mod şi de aspect şi arătaţi ce deosebire este între acestea şi celelalte verbe;

a) “Smaranda era bolnavă şi împovărată de copii...

De vreme ce (Ion) putea să iasă popă mai curând nu era de gândit că cineva..., iar fi dat glas să stea opt ani la seminar.” (*G. Călinescu*)

b) “Aici ai să-ţi petreci tu veacul, măi Colţun - am zis eu; iar căţelandrul a prins a sări în jurul meu lătrând cu bucurie.” (*M. Sadoveanu*)

c) “Peste un ceas începem să urcăm dealul Colibaşi.” (*A. Vlahuţă*)

d) "- A început să mă asculte până era să cadă noaptea.
- Stânca sta să cadă peste colibă.
- El poate să vină din clipă în clipă.
- Trebuia să scrie o carte urgentă.
- Câte am putut vedea în lumea asta."

Ex. 222. Subliniaţi cu o linie verbele tranzitive, iar cu două linii verbele intranzitive; arătaţi deosebirea dintre ele şi funcţiile sintactice:

a) "Mai trudit-am încă doar din hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime şi pre la mânăstiri date şi la sate, câte am putut vedea, să poci scoate ceva, ca să ştim măcar dintr-acela, într-însele să vede a zice ceva, dând pricinile pentru ce sunt date acele hrisoave, adecăte au sunt pentru că au duruit domnii destoinicilor şi bunilor slugi ocine, sau altcevaşi pentru vredniciia şi mari slujbe ce vor fi făcut domniei şi ţării dăruindu-le, acolo povestea spune. Aşa şi în cele ce dau la mânăstiri hrisoave, când fac mânăstirea, direpț ce o fac şi cine o face, acolo spuind ca o istorie, vesteşte lucrurile." (*Stolnicul C. Cantacuzino*)

b) "Soarele lumina nesfârşirile albe şi tremurătoare, zăpada parcă era stropită cu pietricele sparte, ale căror feţe scânteiau de-ţi luau ochii, jucând ca apele încreţite în talazuri mărunte. Pe alocuri, deasupra zăpezii, se isca, zburlit, vârful negru şi uscat al unui măceş care nu înflorise în primăvară şi care nu purta, ca în alte toamne şi în alte ierni, mărgele tari şi roşii de-a lungul ramurilor. Gerul ne pişca obrazul şi ne muşca sfârcurile urechilor." (*Z. Stancu*)

Ex. 223. Scoateţi verbele şi grupaţi-le pe diateze; arătaţi cum sunt formate cele la diateza pasivă şi reflexivă.

a) "Oamenii s-au bulucit aşa de tare în jurul lui, încât abia îşi puteau trage sufletul. Nichifor Căliman, starostele, era cunoscut om al lui Vodă. Fusese cunoscut slujitor al lui răposatul Bogdan-Vodă. Era un moşneag uscat şi dârz ... Avea semn domnesc la căciulă şi în mâna dreaptă toiag cu toporişte. Când grăia, îşi crâcnea oarecum nasul şi ochii într-o parte. Obrazul spânatic, păscut ca de gâşte, era încreţit şi boţit cruciş şi curmeziş. Avea ani şaptezeci, cu toate acestea părul îi era încă negru. Numai sprânceana stângă îi era cărunţită. Acolo avusese, într-o întâmplare veche, lovitură de fier." (*M. Sadoveanu*)

b) "Este ceasul nălucirii: un mormânt se desvăleşte.
O fantomă-ncoronată din el iese ... o zăresc ...
Iese ... vine către ţărmuri ... stă ... în preajma ei priveşte ...
Râul înapoi se trage ... munţii vârful îşi clătesc.
Ascultaţi ... ! marea fantomă face semn ... dă o poruncă ...
Oştiri, valuri fără număr împrejuru-i înviez ...
Glasul ei se-ntinde, creşte, repetat din stâncă-n stâncă
Transilvania-l aude, ungurii se înarmez.
Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute,
Şi puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuţi mari, fapte cumplite îţi sunt ţie cunoscute,
Cine oar'poate să fie omul care te-a-ngrozit?" (*Gr. Alexandrescu*)

Ex. 224. Analizați verbele la diateza reflexivă și arătați diferitele valori ale reflexivului după context:

a) "Înainte, spre răsărit, cerul se dogorește de bătaia unei flăcări; o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului și se-mprăștie-n sus ca și cum ar sufla-o unui vulcan. Câțiva nori zgrunțuroși, ce plutesc în albastrul cerului, prind a se rumeni pe margini." (*A. Vlahuță*)

b) "Atunci, ieșind și Greuceanu de sub pod, îi zise:

- Deh! zmeule viteaz, vino să ne batem; în săbii să ne tăiem, în suliți să ne lovim, ori în luptă să ne luptăm?

- Sări zmeul și se luară la bătaie; în săbii se bătură și se rupseră săbiile; în suliți se loviră ce se loviră și se rupseră sulițele, apoi se luară la luptă. Se zguduiau unul pe altul de se cutremura pământul. Și se luptară și se luptară până ce ajunsese vremea la nămiezi ..." (*P. Ispirescu*)

c) "Biserica-n ruină / Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrână, / Și prin ferestre sparte, prin uși țiuie vântul / Se pare că vrăjește și ca-i auzi cuvântul. " (*M. Eminescu*)

Ex. 225. Scoateți verbele din text și grupați-le pe cele două feluri de moduri; arătați la ce mod sunt și ce exprimă fiecare:

a) "Până să-mi vin în fire din surprinderea năprasnică iepurele a fost la zece-cincisprezece pași. Cum am făcut, nu știu. Am tras la întâmplare. Am văzut sbaterea dihaniei în păiuș. M-am repezit. Aș putea spune că lupta mea a fost eroică, până ce am putut stăpâni un iepuroi ca acela. Se apăra zvârcolindu-se. M-am pus asupră-i, imobilizându-l. Când a dat un strigăt, mehăind înfricoșat, am sărit în picioare, cu părul vâlvoi și cu inima bătând. El a început a se sbate și a sălta iar, fără noimă. În sfârșit. După destule peripeții, care, trebuie să mărturisesc, nu făceau onoare tagmei, am fost stăpân pe leșul celui mai mare iepure pe care l-am doborât în cariera mea." (*M. Sadoveanu*)

b) "Sosind la locul unde trebuia să primească moartea, gâdea cu satârul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropie de osândit, dar când aținti privirea asupra jertfei sale, când văzu acel trup măreț, acea căutătură sălbatecă și înfiorătoare, un tremur groaznic îl apucă; ridică sabia, voiește a izbi, dar mâna-i cade, puterile-i slăbesc, groaza îl stăpânește și, trântind la pământ satârul fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznește a ucide pe acest om." (*N. Balcescu*)

Ex. 226. Analizați verbele arătând modul și diateza fiecăruia.

a) "- Trebuie să-mi trimeată niște franci!

- Nu pricep!...

- N-am cum să-i dau ălui cu foncirea!

- Ei și?

- Dă-mi patru mii de franci să-i dau la foncire și când îmi trimite fi-meu, ți-i dau îndărăt ...

Aristide se hotărâ repede:

- Mi-am închipuit eu când te-am văzut, de ce-ai venit, Moromete, spuse el devenind din nou vesel. Bine, atunci rămânem înțeleși: îți dau. Și se ridică de la birou:

Prietenii mei îi împrumut cu plăcere." (*M. Preda*)

b) "Liniştea singurătăţii cuprinsese din temei toate celea. Întunericul se coborâse din fundul depărtărilor, parcă s-ar fi deschis zăgazurile vremilor trecute, şi haosul ar fi inundat lumea. Rar câte un zgomot din sat venea să tulbure paşnica tăcere a câmpului. Un câine lătra în somn, înăbuşit, or un buhai mugea cu glas adânc; cucuvele de baltă ţipau câteodată în marginea trestiilor, or rânchezatul vreunui mânz venea ascuţit despre pădure. Târâitul bălăriilor părea a face parte el însuşi din tăcere. În farmecul încântător al ceasului acela, în loc de a adormi, mintea se simţea şi mai mult, şi, ca o rază de lumină, năzuia să curgă în spaţiu." (*D. Zamfirescu*)

Ex. 227. Analizaţi verbele arătând diateza, modul şi timpul fiecăruia:

a) "- Mi-am închipuit că mama nu putea veni. Mi-a părut rău chiar că am stârnit atâta s-o văd! Esenţa neamului românesc întreg ar fi fost prin ea aici, într-o ultimă privire. Aş fi vrut să-i cer iertare pentru tot răul pe care i l-am făcut..." (*Camil Petrescu*)

b) "Un profesor-avocat face cu un elev al său următoare învoială:

" Până-n trei ani eu, profesorul, mă oblig a te face avocat perfect. Dacă primul proces ce-l vei avea îl vei câştiga, atunci îmi vei plăti suma cutare; dacă-l vei pierde, nu-mi vei plăti nimic."

Cei trei ani s-au împlinit. Tânărul este avocat, după ce a depus un strălucit examen de admitere la liberă practică. Deştept băiat, dar ingrat. El refuză să plătească onorariul profesorului, care i-l reclamă cu stăruinţă. Profesorul îl dă în judecată.

La judecată, tânărul se apără astfel..." (*I. L. Caragiale*)

Ex. 228. Analizaţi verbele arătând diateza, modul, timpul, numărul şi persoana fiecăruia:

a) "Posomorala neagră păru a spori pe obrazul notarului. Era gata să-l înlăture din cale pe ţăran, cu un cuvânt aspru. Chiar atunci însă îl trase de mânecă Dimachi cel gras, vizitiul boieresc.

Râdea şi-şi freca cu palma obrazul neras, ţăpos şi albăstrui.

- Cucoane Costică, eu am venit să dau de veste că aştept pe domnul prefect, să-l duc la curte... Dacă eşti mata bun, cucoane Costică, să-i spui lui domnu prefect că-l aştept, ca să-l duc la curte...

- Da! răspunse notarul, pipăindu-şi cravata şi apoi apăsând pe clampa uşii." (*M. Sadoveanu*)

b) "Uitaţi-vă la el când trece pe stradă... printre două rânduri de pietoni grămădiţi pe trotuare, hipnotizaţi, terorizaţi, gata în orice clipă să sară la o parte ca să-i facă loc...

Dacă vreunul din nenorociţii aceştia încearcă să traverseze strada, automobilul scoate imediat o poruncă scurtă, răguşită, răstită ca o înjurătură...

- Îndărăt! Stai să trec Eu întâi!...

Mai mult decât atâta. Chiar fără să faci vreo mişcare, dacă ai avut numai intenţia să treci strada, ca să cumperi ceva de la farmacia de vizavi, automobilul... îţi ghiceşte gândul de la distanţă şi te opreşte şi te pironeşte locului, scurt...

- Zât! Nu-ţi dau voie să cumperi nimic...

Fiindu-ţi interzis să treci de pe un trotuar pe celălalt, ai putea fi ispitit să încereci această operaţie... pe furiş... cu speranţa că poate nu vei fi prins în flagrant delict..." (*G. Topîrceanu*)

Ex. 229. Analizaţi verbele şi arătaţi conjugarea, modul, timpul, persoana şi numărul. Explicaţi cum s-au format timpurile compuse şi ce arată fiecare timp:

a) "Un şoarece de neam şi anume Raton
Ce fusese crescut sub pat la pension,
Şi care, în sfârşit, după un nobil plan,
Petrecea retirat într-un parmezan,
Întâlni într-o zi pe chir Pisicovici
Cotoi care avea bun nume-ntre pisici.
Cum că domnul Raton îndată s-a gătit
Să o ia la picior nu e de îndoit." (*Gr. Alexandrescu*)

b) " Vântul îşi schimbase repede direcţia şi sufla acum dinspre coastă, din ce în ce mai însufleţit. Cunoştea el semnele acelea, era un grăunte de furtună care se apropia văzând cu ochii. Celelalte bărci se depărtaseră de mult, gonind spre ţărm. Bătrânul, văzând bine că nu mai este chip să meargă drept împotriva vântului, care se întărea mereu suflând dinspre uscat, trecu uşor colţul pânzei în celălalt bord al bărcii." (*Jean Bart*)

Ex. 230. Analizaţi verbele şi arătaţi din ce sunt compuse formele timpului viitor şi ce valori exprimă.

a) "Peste puţin timp, pământul va fi înapoiat muncitorului prin iubirea şi îngrijirile căruia pustiile se vor schimba în holde-nalte şi bogate, în livezi roditoare, în păşuni verzi şi fragede, pe care vor paşte frumoasele oiţe ale României; bordeiele, unde abia pătrund razele soarelui, vor deveni case luminoase, îmbelşugate şi fericite; în sfârşit România va deveni o ţară vrednică de geniul şi marea inimă a românului." (*Al. Odobescu*)

b) "Tu eşti copilă, asta e ... / Hai, şi-om fugi în lume, / Doar ni s-or pierde urmele / Şi nu ne-om şti de nume.

Căci amândoi vom fi cuminţi, / Vom fi voioşi şi teferi, / Vei pierde dorul de părinţi / Şi visul de luceferi." (*M. Eminescu*)

Ex. 231. Analizaţi verbele la modul conjunctiv (timp, număr, persoană). Arătaţi ce fel de acţiune exprimă acest mod şi cum se formează:

a) "Caloiene, iene, / Du-te-n cer şi cere / Să deschiză porţile, / Să sloboază ploile; / Să curgă ca gârlele / Zilele şi nopţile, / Ca să crească grânele." (*Folclor*)

b) "La multă bucurie se aşteptase Budulea şi acum ar fi dorit să se fi aşteptat la mai puţină." (*I. Slavici*)

Ex. 232. Analizaţi verbele la condiţional-optativ şi arătaţi cum s-au format.

a) "M-aş mângâia de aceasta, când aş vedea că poate / Prin scrieri s-or preface năravuri desfrânate; / Atunci, lăsând odihna, pentru-al mulţumii bine. / Aş zice şi aş face cât spânzură de mine." (*Gr. Alexandrescu*)

b) "Şi de m-ar fi bătut mama cu toate gardurile şi de m-ar fi izgonit de la casă, ca pe un străin, tot n-aş fi rămas aşa de umilit în faţa ei, ca atunci când m-a luat cu binişorul." (*I. Creangă*)

Ex. 233. Analizați formele verbale care sunt la modul imperativ sau care au valoare de imperativ.

a) "Primește dară în semnul vechii prietenii, ca un dar pânza ostenelii mele, și-ți adă aminte în zilele tale fericite de prietenul tău Dianeu!..." (*I. Budai-Deleanu*)

b) "Fii stejar, să crești în lături / Nu înalt și slab, un plop... / Nu uita, trăind, de corbul / Și de vulpea lui Esop / Dacă ești cinstit n-ai teamă / De dușmani, de-ar fi Ciclop, / Fă cât poți și las să râdă / Cei ce sar viața-n hop; / Iar de n-are scop viața / Fă să aibă clipa scop!" (*G. Coșbuc*)

Ex. 234. Analizați verbele la modul prezumtiv. Arătați ce fel de acțiune exprimă verbul și cum este format:

a) "Știam eu, de pildă, câtă vreme era să stau locului? Ș-apoi proviantul pe care-l aveam la îndemână era să-mi fie deajuns?... Atâtea probleme care se cereau dezlegate numaidecât." (*C. Hogaș*)

b) "Vă spun și dumneavoastră doctoria asta s-o folosiți la nevoie. Eu eram să mor și m-am făcut sănătos." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 235. Analizați verbele la modurile personale, potrivit schemei:

Verbul	Felul (tranzitiv sau intranzitiv)	Conju-garea	Dia-teza	Modul	Timpul	Per-soana	Nr	Funcția sintac-tică

"Jupâneasă Ilisaftă, zise comisul întorcând fruntea și încrețind sprânceana, lasă stâlpul, uită-te la mine, nu te uita la el. Ar fi trebuit să am totdeauna la mine răbuș ca să însemn de câte ori mi-ai scos ochii cu păcatele și nebuniile mele. Mai cu seamă această mustrare aș fi crestat-o a mia una oară. Eu nici n-am avut nevoie să mă mărturisesc la părintele Dragomir. Sfinția-sa știe de mai înainte de la dumneata, și încă înflorite și împodobite fel și chip. Când vine părintele Dragomir să-ți primească mărturisirile, îl ții jumătate de zi. Așa că el de departe mă binecuvântează pe mine și îmi dă drumul." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 236. Găsiți verbele la moduri nepersonale. Stabiliți modul pentru fiecare verb în parte și arătați ce funcție sintactică îndeplinește.

a) "Turcii, spun analiștii contimporani, se luptau ajutați de mulțime și de număr, românii de tărie și îndrăzneală. În sfârșit, furia îmbărbătând deopotrivă pe unii ca și pe alții, biruința stă să rămână numărului și mica oștire românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăznită de numeroasa lor artilerie este nevoită a da îndărăt.

Retragerea ei însă este frumoasă și metodică. Spre a nu se lăsa a fi ocolită de turci, spartă și risipită, ea se întocmește în figura unui colț (cuneum) și slobozind astfel de toate laturile asupra vrăjmașului, se trage înapoi cu încetul, luptându-se neîncetat; această retragere este o minune de vitejie, de sânge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turci în zadar se aruncă cu furie asupra laturilor acestui triunghi, căutând a-l sparge; Silințele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se zdrobesc de dânsul ca de o stană de piatră. Strâmtoarea locului de bătaie, pădurile și dealurile

favorizau înapoierea românilor şi zăticneau mişcările turcilor şi silinţele lor de a-i înconjura de toate părţile. Dar fu de temut ca vrăjmaşii să nu izbutească a scoate pe ai noştri din strâmtoare şi să-i împingă în câmpie, unde i-ar fi zdrobit cu numărul lor." (*N. Bălcescu*)

Ex. 237. Stabiliţi conjugarea verbelor din textul dat. Analizaţi complet verbele respective.

a) "O clipă tovarăşii mei tăcură. Se uitară la mine amândoi deodată. Ieşiră prin învolburărirea ploii, buciumarea vântoasei. Celălalt tăcea şi asculta pe gânduri. Zgomotele apei şi ale luncii aveau ceva din murmurul unei mulţimi în răscoală. Am stat aşa neclintiţi într-o vreme. Apoi paşi se apropiară cu grabă în dosul colibei. Cel plecat se arată îndată, încingându-se." (*M. Sadoveanu*)

b) "Ia, eu fac ce fac de mult / Iarna viscolu-l ascult. / Crengile-mi rupându-le / Apele-astupându-le / Troienind cărările / Şi gonind cântările / Şi mai fac ce fac de mult / Vara doina mi-o ascult / Pe cărarea spre izvor / Ce le-am dat-o tuturor. Împlându-şi cofeile / Mi-o cântă femeile." (*M. Eminescu*)

Ex. 238. Analizaţi formele inverse ale verbelor şi scoateţi-le separat scriindu-le în forma normală:

a) "Nani, nani, puiul mamii... / Culcă-mi-te mititel / Şi te scoală măricel." (*Folclor*)

b) "Să hie stătut multu în gânduri sedariul intra-va în târgu, au întoarce-să-vă înapoi. Şi-i zicea o slugă a lui: Întoarce-te, giupâne, că la nice un bine nu mergi." (*M. Costin*)

c) "Din suflet eu fi-ţi-voi, tu, neamule-al meu / De-a pururi, nerupta sa parte!" (*G. Coşbuc*)

Ex. 239. Analizaţi toate verbele şi locuţiunile verbale, arătând: conjugarea, diateza, modul, timpul, numărul, persoana şi funcţia sintactică a fiecăruia:

a) "Logofătul... deşi zicea; sfătuindu-se cu nevastă-sa că el n-a năpăstuit pe nimeni şi a ajutat unde a putut, încât n-are de ce să-i fie frică, adăugă că ţăranii, când o pornesc razna, nu mai ţin socoteală de nimic... De altfel, fără a mai avea nevoie de informaţii, simţea el de ajuns că ţăranii fierb şi tot îşi iau vânt să facă ceva, fără să ştie nici ei ce anume. Dacă acum vor prinde de veste ce fac alţii în alte părţi, n-ar fi de mirare să se ridice şi cei de aici şi să se apuce de fărădelegi. Cum sunt oamenii de îndârjiţi, te poţi aştepta la orice..." (*L. Rebreanu*)

b) "În limpezi depărtări aud din pieptul unui turn / cum bate ca o inimă un clopot / şi-n zvonuri dulci / îmi pare / că stropi de linişte îmi curg prin vine, nu de sânge./ ..... O, cine ştie? - Poate că / din trunchiul tău îmi vor ciopli / nu peste mult sicriul, / Şi liniştea / ce voi gusta-o între scândurele lui / o simt pe semne de acum: / o simt cum frunza ta mi-o picură în suflet / şi mut / ascult cum creşte-n trupul tău sicriul, / sicriul meu, / cu fiecare clipă care trece, / gorunule din margine de codru." (*L.Blaga*)

Ex. 240. Scoateţi toate verbele neregulate din textele următoare şi arătaţi: conjugarea, modul, timpul, numărul, şi persoana fiecăruia:

a) "Duca-Vodă avea obicei să mănânce înaintea amiezii... Mânca însă bine feluri moldoveneşti îmbelşugate şi grase... Îi plăcea să şi beie câteva cupe de vin... Îndată

după prânz Domnul își bău cafeaua în iatac... Boierii mâncau bine, ca și Vodă și se pricepeau să ostenească brațele cuparilor... Copila nu rostise însă decât câteva cuvinte de salutare. Nu mai spune nimic, tot timpul cât se bău cafeaua." (*M. Sadoveanu*)

b) "Și mănâncă ei la un loc tustrei, și mănâncă, până ce gătesc de mâncat toate cele cinci pâini, de parcă n-au mai fost. După ce au mâncat, călătorul străin scoate cinci lei din pungă si-i dă celui ce avusese trei pâini... De la o vreme călătorul și-a luat ziua bună de la cei doi și apoi și-a căutat de drum." (*I. Creangă*)

Ex. 241. Găsiți verbele neregulate și defective. Arătați în ce constau abaterile de la normele conjugării regulate:

a) "Și mergând și ea tot înainte a ajuns apoi și ea la Sfânta Duminică; dar aici s-a purtat tot hursuz, cu obrăznicie și prostește. În loc să facă bucatele bune și potrivite și să lee copiii Sfintei Duminici, cum i-a lăut fata moșneagului, ea i-a opărit pe toți, de țipau și fugeau nebuni de usturime și de durere. Apoi bucatele le-a făcut afumate, arse și slăite, de nu mai era chip să le poate lua cineva în gură..." (*I. Creangă*)

b) "Lică nu stătea niciodată sub cerdac, nici în cârciumă, ci în odaia de alături, în care era o masă măricică, câteva scaune de paie și două paturi pentru drumeții mai aleşi, care se întâmpla să mâie peste noapte la Moara cu noroc." (*I. Slavici*)

Ex. 242. Găsiți verbele unipersonale și impersonale și analizați-le:

a) "Afară tuna, și el se cutremura la fiecare trăsnet; afară fulgera și fiecare fulger îi trecea ca un fior prin inimă." (*I. Slavici*)

b) "Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine
Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine." (*M. Eminescu*)

c) "Începe a bura, apoi o întoarse în lapoviță, pe urmă o dă în frig și ninsoare cum se cade..." (*I. Creangă*)

Ex, 243. Analizați verbele din text după următoarele indicații: felul (tranzitiv sau intranzitiv), diateza, conjugarea, modul, timpul, persoana, numărul, predicativ sau nepredicativ, regulat, neregulat sau defectiv, unipersonal, impersonal sau locuțiune verbală, funcția sintactică:

a) "Nu toți câți am auzit atunci citirea "Cântării României" deși admiteam că Bălcescu poate găsise la vreun călugăr ceva scris în felul biblic, dar credeam că scrisoarea, așa cum ne-o citise, fusese prelucrată de pana și de imaginația sa. El, în anul 1845 sau 1846, a făcut o călătorie de cercetări istorice pe marginea Dunării, de la Celei până la Tr. Severin și a vizitat mănăstirile de peste Olt în tovărășie cu Laurian și Bolliac, călătorie în care s-au descoperit mai multe inscripțiuni care au fost transcrise, completate și publicate de Laurian în "Magazinul istoric", lucrare pe care Bolliac voise să și-o apropieze și pentru care au fost mai multe contestații între Bolliac și Laurian. Într-acea călătorie pretindea Bălcescu că ar fi găsit la un călugăr manuscrisul "Cântării României", dar limba în care este scris acel poem și aspirațiunile autorului poartă într-însul dovada netăgăduită că trebuie să fi fost scris cam în anii 1838 și 1846. Tot cam pe la 1846, Nicu Bălcescu a mai făcut și o altă călătorie în Moldova... unde s-a găsit în strânsă legătură cu Alecu Russo, și nu este de mirat că acești doi tineri să-și fi exersat în comun pana și imaginațiunea lor, unul în limba română, celălalt în limba franceză. Oricum o fi și oricine a fi fost autorul, călugăr sau mirean, din veacuri trecute

sau din timpul nostru, uşoară să-i fie ţărâna, căci cu frumoasă şi mândră floare a înzestrat literatura română." (*I. Ghica*)

b) "- Nu se poate! tresări Ruset. Trebuie să fie altceva. Încearcă şi găseşte măcar domnia ta, care ai mintea limpede, o dezlegare a problemei.

- Vom cerceta la Bogdan-Serai chiar în astă-seară, răspunse domnul abate. Pentru a aştepta rezultatul, îţi cer să mai găseşti în domnia ta puţină tărie şi răbdare.

- Vom găsi, domnule abate. De altminteri nici nu pot face altfel. Vreau să ştiu adevărul.

Bârlădeanu bătu la uşă cu pumnul, cum îi era obiceiul. Ruset se sculă cu mişcări leneşe şi-i deschise..." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, completare, modificare, compunere)

Ex. 244. a) Daţi, în propoziţie, trei exemple de verbe care să exprime acţiunea, starea, existenţa; subliniaţi-le şi analizaţi-le.

b) Construiţi trei fraze în care să se afle trei locuţiuni verbale; subliniaţi-le şi analizaţi din ce sunt formate.

c) Scrieţi în dreptul verbelor date locuţiunile verbale corespunzătoare: a vorbi, a plănui, a chiui, a năvăli, a se rostogoli, a hotărî, a se opri.

Ex. 245. a) Scrieţi infinitivul verbelor: învăţ, călcăm, cădeau, vedeai, avem, apăreau, mergeau, treceau, priveam, poposim, hotărâm, tăceam, făceam, creează, scriind, ştiind.

b) Subliniaţi caracteristica conjugării verbelor date şi scrieţi în dreptul lor cărei conjugări aparţin: a asculta, a mângâia, apărea, a fi, a şti, a hotărî.

Ex. 246. a) Construiţi câte o propoziţie în care verbele *a fi, a ajunge, a deveni, a părea*, să fie verbe predicative. Analizaţi-le.

b) Construiţi câte o propoziţie în care verbele *a fi, a deveni, a face, a ajunge*, să fie verbe nepredicative. Subliniaţi-le şi analizaţi-le.

Ex. 247. a) Completaţi locurile libere cu imperativul pozitiv al verbului *a fi*:

"Fă ca legea să fie tare; iar tu, Măria ta, ca domn, ... bun, mai ales pentru aceia pentru care mai toţi domnii trecuţi au fost nepăsători şi răi; ... simplu, Măria ta, ... bun, ... demn cetăţean." (*M. Kogălniceanu*)

b) Completaţi locurile libere cu verbul *a fi* la conjunctivul prezent: "Sănătos ... şi ţi-e destul un pumn de mălai." (*I. Slavici*)

" ... cât munţii de voinic, / Ori cât un pumn ... de mic / Cărarea mea şi-a tuturor / E tot nimic!" (*G. Coşbuc*)

c) Completaţi locurile libere cu verbul *a fi* la gerunziu fără prefixul *ne*, sau cu prefixul *ne-* şi cu adverbul *mai*.

"Luceferi, ce răsar / Din umbră de cetini, / ... mi prieteni, / O să-mi zâmbească iar."

" ... pribeag / De-atunci înainte, / Aduceri-aminte / M-or troeni cu drag." (*M. Eminescu*)

"Eu, ... ascuns în cămară, cum aud unele ca aceste, iute mă sui în pod ..." (*I. Creangă*)

Ex. 248. Înlocuiți verbele subliniate cu verbul *a fi* și arătați ce fel de predicate s-au format:

a) "La mine în sat *existā* gară ..." (*Al Sahia*)

b) "Pe vremea aceea, *se afla* un viteaz pe nume Greuceanu." (*P. Ispirescu*)

c) "*Au trecut* șapte ani de când Sultana și Ion îl aduseră."

Ex. 249. a) Construiți trei propoziții în care verbul *a fi* să fie o dată verb predicativ, apoi verb copulativ, apoi verb auxiliar.

b) Construiți două propoziții cu verbul *a avea* ca verb predicativ, apoi verb auxiliar.

Ex. 250. Conjugați în scris verbele *a fi* și *a avea* la imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect, viitor, conjunctiv, imperativ, gerunziu, participiu și supin.

Ex. 251. a) Conjugați verbul *a cânta* la diateza activă și subliniați desinențele specifice acestei conjugări.

b) Conjugați verbul *a fi spălat*; arătați cum se formează diateza pasivă.

c) Conjugați verbul *a se gândi*; arătați cum se formează diateza reflexivă.

Ex. 252. Analizați verbele la diateza pasivă; schimbați construcția trecând verbele de la diateza pasivă la diateza activă și arătați ce schimbări au suferit subiectul și complementul de agent.

a) "Eu socotesc că țiganii noștri sunt foarte bine zugrăviți în povestea aceasta care se zice că ar fi fost scrisă întâi de Mitrofan." (*I. Budai-Deleanu*)

b) "Acei zmei cu cozi lungi erau fabricați de dascălul bisericii." (*V. Alecsandri*)

c) "Limba lui Sadoveanu e pătrunsă de cel mai riguros realism." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 253. Treceți verbele de la diateza reflexivă la diateze pasivă. Arătați cum ați realizat acastă trecere și cum se face acordul participiului cu subiectul.

a) "S-au întins grabnic grinzi și scări de lemn peste lava arzătoare, sprijinite de scheletul podului căzut." (*Al. Sahia*)

b) "Aseară la București s-a iscălit Constituția.
A fost ștearsă claca," (*Cezar Petrescu*)

c) "Deasupra inimii simple a viteazului, se așază Virtutea Militară și lângă groapa în care are să se coboare el de hodină, se citi cu glas ordinul de zi." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 254. Formați persoana a II-a singular de la indicativ prezent pentru verbele: a ști, a scrie, a descie, a transcrie, a ține, a obține, a reține, a susține, a veni, a deveni, a redeveni.

Ex. 255. Conjugați verbele *a relua, a prelua* și locuțiunea verbală *a lua seama* la indicativ prezent; subliniați formele neregulate.

Ex. 256. Completați locurile libere cu formele *ia, iau* ale verbului *a lua* sau cu grupurile *i-a, i-au* ținând seama de context; explicați deosebirile:

a) "- Ce fel cumătriță dragă?
- Ia, a găsit iezii singurei, ... ucis și ... crâmpoțit, de le-am plâns de milă." (*I. Creangă*)

b) "Copiii fac larmă, râd, se ... la trântă." (*St. O. Iosif*)

c) "- De unde ştii să-mi aduci hoţii, primarule, că altfel pe tine te ... de guler." (*L. Rebreanu*)

d) "Cum au ajuns ţăranii la Iaşi, boierii au pus mână de la mână de ... ferchezuit frumos şi ... îmbrăcat la fel, cu cheburi albe şi cuşmă nouă, de se mirau ţăranii ce berechet ... găsit." (*I. Creangă*)

Ex. 257. Completaţi spaţiile libere cu prezentul verbului *a şti* la persoana şi numărul cerute de text.

a) "Poporul l-a luat de chică şi l-a trântit pe peron - muncitorii care ... să mânuiască ciocanul, dar şi arma, ţăranii care ... să semene şi să secere, dar ... tragă şi cu arma." (*Z. Stancu*)

b) "... ei că în clipa aceasta un muncitor plânge de dragul unei locomotive!" (*Al. Sahia*)

Ex. 258. Alcătuiţi o descriere în care să folosiţi verbele a creşte, a înfrunzi, a înflori, a împodobi, a vrăji, a privi, a izvorî la persoana a III-a plural.

Ex. 259. a) Formaţi imperfectul vebelor şi subliniaţi terminaţiile: a scrie, a şti, a crea, a afişa, a dirija, a depăşi, a desluşi, a necăji.

b) Scrieţi perfecul simplu al verbelor: a alerga, a lua, a vedea, a pune, a povesti.

c) Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbul *a mângâia* la perfectul simplu şi la imperfect. Analizaţi-le.

d) Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbele *a duce, a spune, a scrie* la mai mult ca perfectul şi la perfectul simplu.

Ex. 260. Scrieţi formele inverse ale verbelor, în propoziţii:

a) Va pleca, veţi alunga, veţi auzi, vei vedea, vă vor alunga, vă vor înştiinţa, te voi ajuta.

b) Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbele *a face, a scrie, a împodobi* la viitor şi perfectul compus cu auxiliarul perfectului compus precedat de pronumele personal *v-*.

c) Completaţi locurile libere cu auxiliarul viitorului verbelor date, la persoana şi numărul cerute de text.

"- Tu ... vedea iar satul tău / Şi casa voastră-n vale / Şi biata mamă-ţi ... ieşi / Plângând în cale." (*G. Coşbuc*)

"- Atunci nu ... mai fi singuri în faţa duşmanului şi toate popoarele Europei ... alerga într-ajutorul vostru şi ... sta împreună cu voi." (*N. Bălcescu*)

Ex. 261. a) Scrieţi conjunctivul prezent şi perfect al verbelor: a fi, a şti, a ţine, a menţine, a obţine, a veni, a reveni, a preveni.

b) Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbe la conjunctiv care să exprime o poruncă, un îndemn, un sfat şi o urare.

c) Alcătuiţi câte o propoziţie cu conjunctivul verbului *a lua* la toate persoanele, la singular şi plural.

Ex. 262. a) Construiţi două propoziţii independente în care predicatul exprimat printr-un verb la modul condiţional-optativ să arate o acţiune dorită.

b) Scrieți verbele *a privi* și *a vedea* la modul condițional-optativ cu auxiliarul precedat de pronumele neaccentuate: *m-, te-, l-, ne, v-, i-, le-, s-, și-*, apoi cu verbul de conjugat urmat de pronumele *-o*.

c) Construiți două propoziții cu predicatul exprimat prin verbe la modul condițional-optativ, forma inversă, și cu două pronume neaccentuate intercalate între verbul de conjugat și verbul auxiliar. Explicați ortografia.

Ex. 263. Construiți câte o propoziție cu predicatul exprimat prin următoarele verbe la imperativ: a trece, a scrie, a face.

b) Completați locurile libere cu imperativul negativ al verbelor respective: 1. (A fi) ... scump la tărâțe și ieftin la mălai. 2. Ba (a fi) ... așa de harnic, stăpâne. 3. Și dacă aveți ceva de zis (a se sfii), ..., spuneți, moldovenește, ca la niște frați. (*I. Creangă*)

4. "D-alelei, fecior de lele / Și viteaz ca o muiere / (A fugi) ..., că n-ai dat vamă / ..., c-o să dai samă." (*Folclor*)

Ex. 264. Dați, în propoziții, patru exemple de verbe la prezumtiv; analizați-le și arătați ce funcție îndeplinesc.

Ex. 265. Dați trei exemple, în propoziții, de verbe la infinitiv cu diferite funcții sintactice.

b) Dați două exemple, în propoziții, de gerunzii cu valoare de adjectiv propriu-zis.

c) Construiți câte o propoziție în care participiul cu valoare adjectivală al verbelor de mai jos să însoțească substantive feminine, la numărul singular și plural: a frânge, a coace, a crea, a pustii.

Ex. 266. Alcătuiți o descriere în care să folosiți verbe la participiu cu valoare stilistică de epitet sau prin care să se realizeze personificarea unui obiect.

Ex. 267. Formați participiul și supinul verbelor, folosind diferite propoziții: a vâna, a face, a lăuda, a strânge, a împleti, a secera.

Ex. 268. Alcătuiți o narațiune în care să folosiți verbe la gerunziu cu pronume personale neaccentuate sau cu adverbul *mai*.

Ex. 269. a) Dați șase exemple de verbe impersonale în diferite propoziții.

b) Dați cinci exemple de verbe folosite obișnuit la toate persoanele, dar care se pot întrebuința și la impersonal.

c) Dați câte un exemplu de plural al modestiei, al autorității și al autorului.

d) Arătați care din construcțiile următoare sunt corecte și care sunt greșite: era să plouă, era să vină, erați să întârziați, trebuiau să vină, trebuiați să comunicați, ei trebuiau să ne anunțe.

Ex. 270. a) Conjugați verbele *a trebui* și *a ninge* la toate modurile și timpurile.

b) Conjugați verbele *a discerne, a reputa, a aboli* la toate modurile și timpurile la care se pot conjuga.

c) Dați trei exemple de verbe defective în afară de cele din manual.

Ex. 271. Completați locurile libere cu verbul *a ploua* la timpurile și modurile cerute de text:

a) "În faptul zilei, streșinile plâng / Pădurea stă ... ca o curcă / Natura calcă cu piciorul stâng / Pe aici când ... nu se-ncurcă." (*G. Topîrceanu*)

b) "Bunica n-are corăbii, dar parcă i s-au înecat corăbiile, spelurile, dubasurile ... ori ninge în arie, în sat, în câmp. Parcă i-ar ninge şi ... bunicii în cerul gurii." (*Z. Stancu*)

Ex. 272. Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin expresii *e bine, e greu, e imposibil* la indicativul prezent şi la condiţionalul-optativ şi cu subiecte exprimate prin verbe la infinitiv şi la supin.

Ex. 273. Alcătuiţi o compunere în care să folosiţi verbe cu valoare onomatopeică, iar alte verbe cu rol de personificare. Analizaţi complet toate verbele folosite.

Ex. 274. Analizaţi complet toate verbele din textele următoare:

a) "Lumina altora / sugrumă vraja nepătrunsului ascuns / în adâncimi de întuneric, / dar eu, / eu cu lumina mea sporesc a lumii taină / şi-ntocmai cum cu razele ei albe luna / nu micşorează, ci tremurătoare / măreşte şi mai tare taina nopţii, / aşa îmbogăţesc şi eu întunecata zare / cu largi fiori de sfânt mister / şi tot ce-i ne-nţeles / se schimbă-n ne-nţelesuri şi mai mari / sub ochii mei - / căci eu iubesc / şi flori şi ochi şi buze şi morminte." (*L. Blaga*)

b) "Ceea ce impresionează în primul rând în romanul scriitorului nostru e tocmai evadarea din cătuşele unei formule înguste şi particulare; e intenţia de a îmbrăţişa larg nu numai o clasă socială, ci toate stratele vieţii românilor din Ardeal ... Prin ruperea cordoanelor ce leagă creaţia de creator am impresia unei lumi reale, mobile, care trăieşte prin sine după principii interioare şi fatale şi fără o finalitate demonstrativă. "Ion" e cea mai puternică creaţie obiectivă a literaturii române şi, cum procesul firesc al epocei e spre obiectivitate, poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive." (*E. Lovinescu*)

c) "- Melc, melc, ce-ai făcut, / Din somn cum te-ai desfăcut? / Ai crezut în vorba mea / Prefăcută ... Ea glumea! / Ai crezut că plouă soare; / C-a dat iarbă pe răzoare / Că alunul e un cântec ... / Astea-s vorbe şi descântec! / Trebuia să dormi ca ieri / Surd la cânt şi îmbieri, / Să tragi alt oblon de var / Între trup şi ce-i afar' ..." (*I. Barbu*)

8. ADVERBUL

a. Chestionar:

- Ce fel de parte de vorbire este adverbul? Ce arată adverbul? Ce părţi de vorbire pot fi determinate de adverb? Ce criterii stau la baza clasificării adverbelor? De câte feluri sunt adverbele după formă? Din ce sunt formate adverbele compuse? După originea lor de câte feluri sunt adverbele? Din ce părţi de vorbire au luat naştere alte adverbe şi în ce fel? Cum s-au format adverbele derivate? În ce condiţii alte părţi de vorbire sunt folosite cu valoare de adverb? Ce sunt adverbele pronominale? Ce sunt locuţiunile adverbiale? Cum s-au format? De câte feluri sunt adverbele şi locuţiunile adverbiale după înţeles? Ce exprimă adverbele de mod şi de câte feluri sunt? Ce arată adverbele şi locuţiunile adverbiale de loc? Ce arată adverbele şi locuţiunile adverbiale de timp? Ce sunt adverbele de scop? Ce arată adverbele de cauză? Care adverbe pot avea grade de comparaţie şi ce arată acestea? Cum se formează gradele de comparaţie

ale adverbelor? Ce părți de vorbire determină și ce funcții sintactice poate avea adverbul? Ce sunt adverbele predicative? Ce valori stilistice poate avea adverbul?

b. Exerciții de recunoaștere, grupare, disociere, motivare, caracterizare

Ex. 275. Identificați adverbele din text; arătați ce exprimă fiecare și ce parte de vorbire determină.

a) "Fiul craiului îi și trage atunci frâul în cap zicând: - Ghijoagă urâcioasă ce ești, din toți caii tocmai tu te-ai găsit să mănânci jăratic? De te-a împinge păcatul să mai vii odată, vai de staua ta are să fie? Apoi începu a purta caii încolo și încoace, și numai iaca slăbătura cea de cal răpede și apucă o gură de jăratic. Fiul craiului îi mai trage și atunci un frâu în cap cât ce poate, apoi iar începu a purta caii de colo până colo, să vadă nu cumva a venit alt cal să mănânce jăratic." (*I. Creangă*)

b) "Moromete avea uneori obiceiul ... de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei și de a vorbi singur ... Cineva îl întrebase odată în glumă de ce vorbește singur și Moromete îi răspunse serios că asta e din pricina că n-are cu cine discuta ... Se dezlipi de ulucă și o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt; creștea mai repede ca la câmp. Se opri printre firele înalte și rămase câtva timp între ele liniștit și recules /" (*M. Preda*)

Ex. 276. Subliniați cu o linie adverbele simple iar cu două linii adverbele compuse. Arătați din ce sunt compuse; ce cuvinte determină, ce exprimă.

a) "-Doamne, stăpâne, nu știi cât mă simt de ușor, parcă îmi vine să zbor, nu altă ceva. Ia vâră-te și dumneata oleacă, să vezi cum ai să te răcorești; așa are să-ți fie la îndemână după asta, de are să ți se pară că ești ușor cum îi pana." (*I. Creangă*)

b) "A fost odată ca-n povești / A fost ca niciodată / Din rude mari împărătești / O prea frumoasă fată / ...

"Îl vede azi, îl vede mâni, / Astfel dorința-i gata; / El iar privind de săptămâni / Îi cade dragă fata." (*M. Eminescu*)

c) "Erau de azi-noapte pe câmp și nădăjduiau să ajungă la stână." (*Camil Petrescu*)

Ex. 277. Analizați adverbele primare și cele derivate, arătând cum sunt formate.

a) "Și așa fierbeam de tare de nu ne ajungea casa; și dam chiorâș prin fasole, prin mazăre și bob." (*I. Creangă*)

b) "Când pe Roșu-ncălecam / Frumușel că mă tundeam: / rădeam barba voinicește / lăsam chica haiducește." (*Folclor*)

c) "Cu ochii de sânge, cu barba vâlvoi / El zboară șoimește." (*G. Coșbuc*)

d) "Pe al treilea ceas al dimineții, zăriră târgul Iașilor și furnicarea oștenilor lui Tomșa. Veneau bulziș de către vii." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 278. Analizați adverbele și stabiliți dacă sunt primare, derivate sau compuse. Subliniați locuțiunile adverbiale și explicați din ce sunt formate.

a) "Când și când, un stejar, răzbătând pâlca, ni se arată ca o nălucă din altă lume, cu brațele întinse, cu trupul învăluit de un giulgiu alb; și, din vreme în vreme, câte un vultur spăriet bătea din aripi și se izbea în sus, umplând codrul de țipete furioase." (*V. Alecsandri*)

b) "După ce ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit împrejurul focului; şi deasupra ninsoare, dedesubt udeală, pe de o parte înghețai, pe una te frigeai, ca la vremea şi locul acela." (*I. Creangă*)

c) "Ah, ce fericire pe Hagiu când rămase singur stăpân în prăvălie!... La ceas, la ceas, ieşea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da târcoale şi cerceta încăperile şi zidurile cu de-amănuntul ... De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată prăvălia. Obosit ajunge acasă ... Abia se lungi în pat şi gândurile începură, întâi blânde, prietenoase şi apoi îndoielnice, posomorâte. Bine că a rămas singur în prăvălie!" (*B. St. Delavrancea*)

Ex. 279. Subliniați adverbele, indicați cuvintele pe care le determină; grupați adverbele după felul lor, după înțeles:

a) "În zilele de lucru, bunica-i în casă, bunica-i afară, bunica-i pretutindeni. Ce-a făcut ieri şi alaltăieri face şi azi, va face şi mâine, şi poimâine, până ce vor afla-o odată, în vreun ungher, că nu mai suflă." (*I. Agârbiceanu*)

b) "Dar domnu' nu s-a dus nicăieri; a rămas acolo; şi în pământul nostru l-au şi îngropat." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 280. Găsiți adverbele şi locuțiunile adverbiale; arătați felul lor după înțeles şi funcția lor sintactică.

a) "Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulți prin părțile noastre, şi-a pus în gând să scape stânca din ghearele necuratului. Într-o bună zi, şi-a luat baltagul pe umăr, şi-a pus în glugă merinde pe-o săptămână şi a coborât, s-a dus în pădurile de pe şesuri. De acolo a adus un pui de tei care prin munții noştri nu se află. Si după ce a dat la pământ brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stânca blestemată, s-a aburcat voniceşte până deasupra - cățărându-se de crengi, înțepenindu-se cu mâinile şi cu picioarele -, a răsădit sus teiul, dar jos nu s-a mai coborât...

Mlada a prins rădăcini, dar de atâtea veacuri iaca aşa cum o vezi, tot încărcită a rămas ..." (*A. Russo*)

b) " A stat aşa îndelung. Ploaia clipocea fără istov în streşini, în crengile clătinate ude, în ferestre, în auz, în amintiri. Era, da! era o moară undeva ... Era, undeva, un han ... Era, cândva, un orfan pribeag şi desculț ... Erau toate, odată de mult, la început de veac ... Şi era mai târziu unul Tudor din Vladimiri." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 281. Subliniați cu o linie adverbele de mod propriu-zise şi cu două linii celelalte adverbe de mod; scrieți ce exprimă fiecare:

a) "Aşa era mama în vremea copilăriei mele, plină de minunății, pe cât îmi aduc eu aminte, şi-mi aduc bine aminte, căci brațele ei m-au legănat." (*I. Creangă*)

b) "Răducanu veni şi el la mama Iana. Iana se uită cruciş la dânsul, se posomorî şi-i zise:

- Măăă! da' straşnică alviță! Ne scoatem măselele într-însa. ... Ce e drept, alvița era cam sfărâmată, cam negricioasă şi nu prea se vedea să aibă nucă." (*B. St. Delavrancea*)

Ex. 282. Scoateți adverbele de timp provenite din substantive, separat, iar pe altă coloană substantivele care denumesc anotimpuri, zile, părți ale zilei, unități de timp (zile, săptămâni etc.).

a) "În nopțile de toamnă, cu ploi repezi și pătrunzătoare, în nopțile de iarnă, cu viforniţe năpraznice, el nu stătea în cuşca lui." (*Em. Gârleanu*)

b) "Toată ziua-n drum mă uit / Şi-aştept ziua ca să uit / Va veni ori nu mai vine." (*T. Arghezi*)

c) "Lasă măi Ştefane şi Smărănducă ... marţi am să iau nepotul cu mine şi am să-l duc la Broşteni cu Dumitru al meu ..." (*I. Creangă*)

Ex. 283. Scoateţi adverbele şi locuţiunile adverbiale şi le grupaţi după înţelesul lor.

a) "Dormea de mult patima în copilul acela blând, sfiicios, aşa de drăguţ, aşa de cuminte, că-mi venea greu, azi, când mă uitam la el, să cred că e acelaşi om. În doisprezece ani de cea mai curată şi mai adâncă prietenie, niciodată nu ne-am certat, niciodată nu mi-a dat prilej să bănuiesc că într-o zi sufletul lui va fi aşa de departe şi de străin de mine, încât, oricât l-aş chema, să nu mă mai cunoască ... Şi cum ne iubeam odinioară şi cum ne înţelegeam de bine unul cu altul. Aveam aceleaşi gusturi, acelaşi suflet. Trăiam împreună, citeam aceleaşi cărţi, făceam aceleaşi planuri." (*A. Vlahuţă*)

b) "De două zile viscolul opinteşte-n ferestre să despice sticla şi să năpustească înăuntru. N-a izbutit nici ieri, nici astă-noapte, nici toată dimineaţa. Chiuie afară bezmetic, învolbură zăpada în caiere ... zbârnâie lâna, o răsuceşte şi o astupă adânc, pare o clipă că s-a ogoit şi atunci firele aspre de ninsoare sună-n geam ca nisipul. Pe urmă, din nou se dezlănţuie-n şuier ... Satul s-a pitulat zgribulit după pereţii de cetate. Nu străbate suflare de om ori de viaţă ... Din şcoala cea nouă şi neisprăvită au zburat leanţurile acoperişului zvârlite-n drum - dar nu acolo caută viscolul. Acolo şi-a încheiat prohodul ... E la el acasă, stăpân în casă pustie. Acum vrea să străbată dincoace, la căldură şi dincoace nu biruie. (*Cezar Petrescu*)

Ex. 284. Subliniaţi cu o linie adverbele care pot avea grade de comparaţie şi analizaţi-le, arătând felul lor şi gradul de comparaţie.

Subliniaţi cu două linii adverbele care nu pot avea grade de comparaţie şi explicaţi de ce nu au.

a) "Sosi primăvara; pomul înflori mai frumos şi legă mai mult decât altădată." (*P. Ispirescu*)

b) "Începu deci din nou şi mai băbeşte să explice oamenilor că a venit pentru împăciuire, căci, pacea cea mai rea tot e mai bună ca bătălia cea mai vitejească. Ba a adus şi pe domnul Iuga în mijlocul lor, tocmai ca să se ajungă mai repede şi mai sigur la o pace frumoasă." (*L. Rebreanu*)

c) "Zăpada sfărâmicioasă stăpânea tot cuprinsul ... Cerul era însă mohorât şi nepăsător şi se cobora foarte jos, parcă s-ar fi pus să strivească pământul. În văzduh rătăcea o tristeţe grea care pătrundea în suflete mai adânc decât frigul atotstăpânitor." (*L. Rebreanu*)

Ex. 285. Subliniaţi adverbele şi locuţiunile adverbiale al căror superlativ absolut este redat prin diferite mijloace expresive; arătaţi ce mijloace s-au folosit.

a) "Fagi şi paltini cât lumea de bătrâni, cu trunchiurile albe şi goale, îşi împreunau sus de tot frunzişurile lor şi alcătuiau o boltă de umbră şi verdeaţă." (*C. Hogaş*)

b) "Dar cum o apucă, îndată o şi lăsă la loc: fărămitura era udă de sângele păsării. Brr! va să zică ăsta e omul, gândi furnica; şi repede-repede-repede o luă pe cizmă în jos." (*Em. Gârleanu*)

c) "Aici la han, în drum, la răspântie trebuie un băiat iute, spirt. Să umble ca sfârleaza. Omul vine, bea, pleacă repede. Vorba românului: călătorului îi şade bine cu drumul." (*I. Al. Brătescu-Voineşti*)

Ex. 286. Analizaţi adverbele şi arătaţi ce procedee se folosesc pentru gradele de comparaţie.

a) "Îngânat de glas de ape / Cânt-un corn cu-nduioşare / Tot mai tare şi mai tare. / Mai aproape, mai aproape ..... Blându-i sunet se împarte / Peste văi împrăştiet / Mai încet, tot mai încet / Mai departe ... mai departe ..." (*M. Eminescu*)

b) "Luna tot mai jos coboară, / Tot mai jos, mai jos." (*G. Coşbuc*)

c) "Dar, când înfloresc salcâmii, ca la o auzită numai de ei poruncă, într-o noapte, vântul trece peste sat şi duce departe, departe de tot mireasma ameţitoare, dulce, veştedă, a florilor de salcâm." (*Z. Stancu*)

Ex. 287. Găsiţi adverbele pronominale relative şi arătaţi ce fel de propoziţii introduc.

a) "Când ne-am întors în ţară, pe la 1841, am găsit pe Alexandrescu la djurstră." (*I. Ghica*)

b) "Dar câte una, una, căruţele sosesc la târlă unde vânătorii au să petreacă noaptea ..." (*Al. Odobescu*)

c) "Când m-aş potrivi eu babei la toate cele, apoi aş lua câmpii!" (*I. Creangă*)

d) "Mă sinţeam singur - cum şi eram - şi adânc mâhnit. Vedeam cum amurgul pe sfârşite arunca ... pete mari, roşi ca sângele." (*Z. Stancu*)

Ex. 288. Găsiţi adverbele şi locuţiunile adverbiale; subliniaţi adverbele care au valoarea altor părţi de vorbire şi explicaţi ce valoare au.

a) "În zori găsit-am pe amândoi / Tăiaţi de iatagane / Alăturea de-un muşuroi . De leşuri musulmane." (*V. Alecsandri*)

b) "Sus, deasupra noastră, îşi tremură frunzuliţa câţiva mesteceni subţiri crescuţi pe vârfurile stâncilor." (*A. Vlahuţă*)

c) "Oborul din mijlocul satului, unde se ţinea târgul, era mare şi mărginit de bordeie, în afară de latura de la răsărit, unde era un fel de casă a satului ..." (*Camil Petrescu*)

Ex. 289. Găsiţi adverbele predicative şi stabiliţi rolul lor în propoziţie.

a) "Dacă tu primeşti, bineînţeles că primesc şi eu, chiar ca ajutor de conţopist." (*Camil Petrescu*)

b) "Hei, fireşte că îl caută, căci e printre fruntaşii revoluţiei, dar n-avea nici o grijă ... eu sunt îngerul lui păzitor." (*Camil Petrescu*)

c) "Probabil că un sentiment de răzbunare l-a făcut pe om vânător." (*T. Arghezi*)

d) "Pesemne c-aista-i Flămânzilă, de nu-l mai poate sătura nici pământul." (*I. Creangă*)

Ex. 290. Subliniaţi cu o linie adverbele de mod cu valoare stilistică de epitet al verbului şi arătaţi din ce părţi de vorbire sunt provenite.

a) “Pe lespezi calde, şopârle aurii culcate la soare clipesc somnoros din ochi, ascultând şuieratul adormitor al apei.” (*A. Vlahuţă*)

b) “Aşa, câteodată numai, când pădurile mari ... murmurau tainic, în liniştea înserării, ofta fără să ştie de ce ...” (*I. Agârbiceanu*)

c) “Scotea haine novăceşti / De punea călugăreşti... / Şi-ncăleca voiniceşte / Şi purcedea vultureşte.’ (*Folclor*)

d) “Într-o zi când ningea mai vrăjmaş, Vasile Baciu ieşi din casă, hotărât să sfârşească cu Ion.” (*L. Rebreanu*)

Ex. 291. Analizaţi complet toate adverbele şi locuţiunile adverbiale arătând şi funcţia lor sintactică.

a) “Iar în urma lor, pe scară, / Astăzi ca şi alte dăţi, / Lunga linişte coboară / Peste mari singurătăţi.” (*G. Topîrceanu*)

b) “... Pe vatra veche ard / Iar flacăra lor geme: / Clipeşti-abia din când în când / Cu stingerea-n bătaie.” (*G. Coşbuc*)

c) “Am pregătit într-adins locuri adânci şi cuiburi. Am aşteptat mereu primăvara ... Singure vrăbiile, care zboară puţin, s-au vârât printre grinzi şi ţigle ... Le-am lăsat locuri şi lor, să intre de-a gata în dosul bârnelor din acoperiş. N-au aşteptat să fie rugate, şi pretutindeni chenarele casei sunt pline.” (*T. Arghezi*)

d) “Dar pentru că epitetele scot în evidenţă particularităţile închipuirii şi sensibilităţii poetului, este de trebuinţă să distingem şi categoriile lor estetice. Prin aceste din urmă însuşiri ale lor, epitetele au valori felurite între ele. Se cuvine a sistematiza epitetele şi din aceste ultime puncte de vedere. O vom face folosind materialul poeziilor lui Eminescu şi obţinând astfel o primă orientare în modul în care ele folosesc mijlocul stilistic din unghiul căruia înţelegem a studia aici creaţia eminesciană.” (*Tudor Vianu*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 292. a) Daţi, în propoziţii, câte trei exemple de adverbe primare şi de adverbe provenite din alte părţi de vorbire.

b) Daţi trei exemple de adverbe compuse din substantive.

c) Daţi câte trei exemple de adverbe provenite din substantive şi adjective.

d) Daţi trei exemple de adverbe derivate cu ajutorul sufixelor.

Ex. 293. a) Daţi câte trei exemple, în propoziţii, de adverbe de mod propriu-zise şi care arată alte sensuri.

b) Construiţi câte o propoziţie în care să se afle adverbele de mod: aşa, abia, degrabă, degeaba, alene.

Ex. 294. a) Construiţi câte două propoziţii în care cuvintele *greu, tare, amar*, să fie folosite ca adverbe şi ca adjective. Subliniaţi-le şi indicaţi prin săgeţi verbele sau substantivele determinate.

b) Construiţi câte o propoziţie în care cuvintele care denumesc zilele săptămânii să aibă valoare de adverb; arătaţi verbele determinate.

c) Alcătuiţi câte o propoziţie în care să se afle adverbele: făţiş, chiorâş, târâş, iarăşi, totuşi.

Ex. 295. Completaţi locurile libere cu adverbul *numai* sau cu adverbele *nu mai*. Explicaţi folosirea lor.

a) "Mi-au lăsat .. un ciot de viaţă. Tiţa, noaptea nu pot dormi, fac ... socoteli şi planuri. Am acum douăzeci şi trei de ani. Aş vrea să mai trăiesc ... alţi zece şi voi răsturna putregaiul lor." (*Camil Petrescu*)

b) "- Cântă-le de acum, Ioane: "Cei fără prihană, aliluia!"

- Şi ... tânji atâta după dânşii.

- Ia ... clămpăni şi tu din gură măi, răspunse Ion, plin de năduh." (*I. Creangă*)

c) " .. temniţi ne-au zidit, / ... lanţuri au gătit, / ... cuie-au făurit, / Cruci de schingiuire; / Dar pe moşi şi pe nepoţi, / Şi pe iad, pe dracii toţi, / ... vrem să fim iloţi. / Nu vrem umilire." (*G. Coşbuc*)

Ex. 296. a) Construiţi câte două propoziţii în care să se afle adverbele: dinainte, dinapoi, dinlăuntru, dinadins.

b) Construiţi câte două propoziţii în care să se afle adverbele: dedesubt, degrabă, devreme, deopotrivă, desigur.

c) Construiţi câte o propoziţie în care să se afle locuţiuni adverbiale formate din substantivele: silă, tăcere, şoaptă, noroc, pace, bucurie precedate de o propoziţie. Subliniaţi locuţiunile adverbiale şi indicaţi prin săgeţi verbele determinate.

d) Construiţi câte o propoziţie în care să se afle locuţiuni adverbiale formate din cuvintele: *una, un timp. o clipă, un răstimp, un veac, o dimineaţă*, precedate de prepoziţia *întru*. Explicaţi ortografia lor.

e) Construiţi cinci propoziţii în care să se afle locuţiuni adverbiale formate cu prepoziţia compusă *de-a*.

Ex. 297. Alcătuiţi o naraţiune sau o descriere în care să folosiţi adverbe la gradul superlativ absolut redat prin cât mai variate mijloace expresive.

Ex. 298. Subliniaţi cu o linie adverbele cu funcţie de nume predicativ şi cu două linii adverbele predicative. Despărţiţi în propoziţii frazele în care se află adverbe predicative.

a) "-Aşteaptă, prietene Simioane, aşteaptă. Ştiu că ţi-e greu să aştepţi, însă ca să ai ceva pentru totdeauna, trebuie întâi să rumegi în tine, să te muşti singur." (*Al. Sahia*)

b) "Aşa-i, zise dascălul, mângâindu-se cu speranţa că într-un an Huţu n-are să înveţe ungureşte." (*I. Slavici*)

c) "La aceste vorbe, ţăranii ceilalţi au început a strânge din umere, a se uita unul la altul şi a zice:

- Ia, poate că şi Roată al nostru să aibă dreptate! ..." (*I. Creangă*)

Ex. 299. Alcătuiţi o descriere sau o naraţiune în care să folosiţi adverbe cu valoare stilistică de epitet al verbului şi al adjectivului. Analizaţi complet adverbele.

9. PREPOZIŢIA

a. Chestionar:

- Ce fel de raporturi exprimă prepoziţia? După ce criterii se clasifică prepoziţiile? Cum sunt alcătuite prepoziţiile compuse? Ce sunt locuţiunile prepoziţionale? Din ce sunt formate acestea? Ce alte părţi de vorbire pot fi folosite ca prepoziţii şi în ce condiţii? Cum se clasifică prepoziţiile după felul părţilor de vorbire pe care le leagă? Ce formă au cuvintele precedate de prepoziţie? În ce condiţii poate fi articulat substantivul după prepoziţie? Ce sens lexical şi ce valoare sintactică au prepoziţiile? Când pot fi folosite unele prepoziţii cu valoarea altor părţi de vorbire? Ce legătură este între prepoziţii şi conjuncţii? Ce valori au principalele prepoziţii din limba română? Ce probleme de ortografie ridică unele prepoziţii?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, disociere, motivare, caracterizare

Ex. 300. Identificaţi toate prepoziţiile; arătaţi ce raporturi exprimă fiecare şi între care termeni.

a) "Mihnea porunci să se gătească de plecare. Atunci ai fi văzut pe toţi, slugi şi stăpâni, cu feţe palide, cu ochii sticliţi, alergând prin odăi, ridicând avuţiile domneşti în lăzi şi în borcane, ca să le încarce, îmbrâncindu-se, împiedicându-se şi mai rău, într-acea pripă deznădăjduită. Când se sfârşiră, doamna Smaranda şi doamna Chiajna se urcară jalnice în rădvan, una umilită ca un voinic ce s-ar vedea silit să fugă dinaintea vrăjmaşului, fără de a se lupta; cealaltă, oftând după casa ei aşa frumos deretecată, după cămara-i plină de merinde, după trâmbele de borancic neţesute şi după bogatele cusături rămase pe gherghefuri." (*A. Odobescu*)

b) "Codrii se înfiorează de atâta frumuseţe / Apele-ncreţesc în tremur străveziile lor feţe, / Pulbere de diamante cade fină ca o bură, / Scânteind plutea prin aer şi pe toate din natură. / Şi prin mândra fermecare sun-o muzică de şoapte, / Iar pe ceruri se înalţă curcubeiele de noapte. / Ea, şezând cu el alături, mâna fină i-o întinde. / Părul ei cel negru-n valuri de mătase se desprinde." (*M. Eminescu*)

Ex. 301. Subliniaţi prepoziţiile împreună cu părţile de propoziţie pe care le introduc. Scoateţi aceste părţi de propoziţie împreună cu cuvintele determinate şi indicaţi funcţia lor sintactică.

a) "Mihai se uită pe bolta senină. O adevărată ploaie de stele venea din cer. Calea Robilor sclipea ca o pârtie de zăpadă." (*D. Zamfirescu*)

b) "Într-o dimineaţă, flamura s-a scuturat în văzduh, apoi a coborât repede sub streaşina turnului, semn că Mircea-Voievod a părăsit cetatea de scaun." (*E. Camilar*)

c) "Turmele îşi dăngăneau clopotele pe coasta de la miazăzi; se apropiau de strungă. Cirezile veneau prin praful alb al drumului uscat., fript de secetă." (*I. Agârbiceanu*)

Ex. 302. Scoateţi prepoziţiile şi părţile de propoziţi introduse şi arătaţi funcţia sintactică a lor.

a) "Un perete lung de iederă se înfăţişă ochiului, pierzându-se într-un şir de plopi... O curte imensă, înconjurată de garduri vii, se încheia în două părţi de lemn. O îndoită alee de tei ducea la scară." (*D. Zamfirescu*)

b) "Acelaşi refren răsună şi dimineaţa şi seara sperie ca acum un stol de corbi ce se ridică şi bate din aripi, se împrăştie în cercuri mari şi apoi ameţeşte şi nimeni nu ştie ce spune. Dar ele sunt de o veche durere, şi în sunetul lor, pentru mine, învie o tristă legendă." (*D. Anghel*)

Ex. 303. Subliniaţi cu o linie prepoziţiile simple, cu două linii pe cele compuse. Scoateţi separat locuţiunile prepoziţionale şi arătaţi din ce se compun. Explicaţi ortografia lor.

a) "De-a lungul râuleţului se întind două râuri de sălcii şi de răchite care se îndeasă mereu, până ce se pierd în cârdul din fundul văii; pe culmea dealului de la stânga, spre Ineu, se iveşte pe ici, pe colo, marginea unei păduri de stejari, iară pe dealul de la dreapta stau răzleţe rămăşiţele încă nestârpite ale unei păduri, cioate, rădăcini ieşite din pământ şi; tocmai sus, la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengi uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie..." (*I. Slavici*)

b) "În târg, către valea de la Corvasara, unde se afla şi hanul neguţătorilor turci, pornise marea zvoană; bătea a primejdie clopotul cel mare de la Sfânta Vineri. Tot de-acolo se înălţa un fum des, de la o casă aprinsă, şi adierea zilei îl purta de la vale spre deal, adică de la miazăzi spre miazănoapte.

Vântul arăta Măriei-sale Nicoară că vremea bună se prelungeşte." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 304. Scoateţi separat prepoziţiile simple şi pe cele compuse împreună cu părţile de prepoziţie pe care le introduc. Arătaţi funcţia lor sintactică.

a) "Dimineaţa ieşim din Turnu-Severin, pe şoseaua care o ia pe sub munţii Mehedinţilor şi ieşim la Târgu-Jiu. Valea răsună toată de zuruitul zurgălăilor şi de tropotul uscat al cailor." (*A. Vlahuţă*)

b) "Vei privi prin zări senine / Stelele, sclipind mărunte, / Cum încet, de peste munte, / Ies de printre brazi. / Noaptea-ntreag-o să-şi murmure, / Apele povestea lor, / Şi ieşind de prin pădure, / Căprioarele pe creste / Vor căta prin văi de este / Pacea la izvor." (*G. Coşbuc*)

c) "Trecu prin întuneric, pe lângă ţintirim. Căsuţa singură a babei Maranda trimitea fire de lumină spre vale printr-un geam cât palma." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 305. Analizaţi cuvintele subliniate; arătaţi dacă au valoare de adverbe sau de prepoziţii. Pentru prepoziţii stabiliţi ce părţi de propoziţie introduc.

a) "Întinse aripile, lovi de câteva ori aerul şi se lăsă, uşor ca un fulg, *deasupra* unei garoafe bătute, creaţă şi îmbălsămată." (*Em. Gârleanu*)

b) "Răstoarnă albinele frumuşel *din* pălărie *în* buştihan, îi punea *deasupra* nişte căptălani, ca să nu răzbată soarele şi ploaia înlăuntru, şi apoi îşi căută *de* drum." (*I. Creangă*)

c) "Sus, *deasupra* noastră, îşi tremură frunzuliţa câţiva mesteceni subţiri. " (*A. Vlahuţă*)

d) "Astfel zise lin pădurea / Bolţi *asupră*-mi clătinând." (*M. Eminescu*)

Ex. 306. Subliniaţi locuţiunile prepoziţionale cu o linie, iar locuţiunile adverbiale cu două linii; arătaţi ce părţi de propoziţie introduc locuţiunile prepoziţionale.

a) "Atunci în faţă se ridică deodată casa, locuinţa stăpânului grădinii... Întâi zbură pe vârful unei gherghine, pe urmă, pe iederea dinprejurul balconului." (*Em. Gârleanu*)

b) "Şi din pricina lui Pepelea de moş Bodrângă, Pavăl nu mai putea dovedi din cârpit; ba şi el, uneori, sărindu-şi din minţi, îşi rupea ciubotele ferfeniţă jucând împreună cu noi." (*I. Creangă*)

c) "Vine şi se duce mereu pe acelaşi drum. S-a desprins: o ia mai întâi de-a curmezişul drumului, apoi de-a lungul unei prăpăstii grozav de adânci." (*Em. Gârleanu*)

Ex. 307. Analizaţi prepoziţiile, locuţiunile prepoziţionale şi locuţiunile adverbiale; arătaţi deosebirea dintre ele.

a) Adrian mergea înainte. Emil rămase în urmă. Înaintea lui mai erau doi colegi, dar în urma lui nimeni. Atunci el tăie de-a dreptul pe o potecă şi ieşi înaintea tuturor. Acolo se opri şi se plimbă de-a lungul şi de-a latul, în sus şi în jos, la stânga şi la dreapta până sosiră şi ceilalţi. Conform unei înţelegeri dintre ei, colegii lor se aşază de-a lungul unui şanţ şi priviră înapoi nepăsători, ca şi cum ar fi fost singuri acolo.

b) "Sticlea în ochii-i umezi ceva nelămurit, / Ştiam că va muri şi c-o s-o doară. / Mi se părea că retrăiesc un mit / Cu fata prefăcută-n căprioară. / De sus, lumina palidă, lunară / Cernea pe blana-i caldă flori stinse de cireş / Vai, cum doream ca pentru-ntâia oară / Bătaia puştii tatii să dea greş!" (*N. Labiş*)

Ex. 308. Arătaţi cu ce cazuri se construiesc prepoziţiile simple, prepoziţiile compuse şi locuţiunile prepoziţionale din text:

"Istoria omenirii ne înfăţişează lupta necontenită a dreptului în contra tiraniei, a unei clase dezmoştenite de dreptul său, contra uzurpatorilor ei, lupta arzătoare... lupta fără sfârşit." (*N. Bălcescu*)

Ex. 309. Scoateţi şi analizaţi toate prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale; arătaţi felul lor, părţile de propoziţie introduse şi rolul lor.

a) "Deasupra noastră Ceahlăul iese din neguri. Soarele pune hlamizi de argint pe umerii stâncilor. Cărarea urcă în cotituri prin beznă de codru, brazi lungi doborâţi de bătrâneţe zac pe pat de cetină, acoperiţi de muşchi." (*A. Vlahuţă*)

b) "Într-o parte, zidul îmbrăcat în codrii se ştirbea, ca să iasă printre lespezii zdrobiţi şi printre fagii cosiţi la rădăcină, undele oţelite ale Iablanicioarei. Izvorul era în munte, pe o stâncă. Alte pâraie ţâşneau mai de printre pietre, şi întreiau puterile pârâului. Pe lângă el, cobora chinuită singura cărare mai lesnicioasă celor câteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi." (*G. Galaction*)

c) "Ca să ajungi la cea mai nouă fabrică, aflată pe o râpă, deasupra unui mal înalt de argilă, ascuns de porumb, trebuie să faci o linie ferată îngustă, pe sub câţiva stâlpi electrici de înaltă tensiune, strălucind în dogoarea verii." (*E. Barbu*)

c. Exerciții cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 310. a) Dați câte cinci exemple, în propoziții, de prepoziții simple și prepoziții compuse; arătați ce raporturi stabilesc în text.

b) Dați cinci exemple de locuțiuni prepoziționale folosite în propoziții.

c) Alcătuiți câte un exemplu în propoziție în care să folosiți prepozițiile: *grație, datorită* și *mulțumită.*

d) Dați cinci exemple, în propoziții, de substantive articulate precedate de prepoziții și trei exemple de substantive articulate precedate de locuțiuni prepoziționale; analizați ce funcții au.

Ex. 311. a) Construiți trei propoziții în care complementul introdus prin prepoziție să se afle înaintea cuvântului determinat.

b) Construiți câte o propoziție în care prepozițiile *de la, de pe, de pe la, de pe lângă,* să introducă atribute. Arătați ce substantive determină.

c) Construiți câte o propoziție în care să se afle complementele introduse prin prepozițiile compuse: *de la, de pe, de printre, de pe la, de pe lângă.*

d) Alcătuiți trei propoziții în care să se afle atribute exprimate prin verbe la infinitiv precedate de prepoziția compusă *de-a.*

e) Construiți câte o propoziție în care să se afle complementele exprimate prin verbe la infinitiv precedate de prepozițiile compuse: *fără a, pentru a, spre a.*

f) Construiți câte o propoziție în care să se afle complementele introduse prin prepozițiile: *dinaintea, deasupra, împrejurul.*

g) Construiți câte o propoziție în care să folosiți locuțiuni prepoziționale formate din următoarele adverbe și locuțiuni adverbiale: alături, afară, de-a curmezișul, pe dinainte, în jur.

Ex. 312. Completați locurile libere cu prepoziția simplă *după* sau cu prepoziția compusă *de pe*, corespunzător textului.

a) "Nu da vrabia din mână, pe cioara ... gard."

b) "Răposatul Măciucă era oltean ca și mine și puțintel cam rudă ... mamă." (*I. Ghica*)

c) "Slabă, galbenă, cu pielea ... față așa de subțire, că-i numărai vinele albăstrii ..." (*B.Șt. Delavrancea*)

d) "Doamne, cumnățică, hăi, cum se pot învrăjbi oamenii din nimica toată luându-se ... gurile cele rele!" (*I. Creangă*)

Ex. 313. Completați locurile libere cu prepoziția *la* sau cu grupul *l-a*. Analizați cuvintele introduse de prepoziție.

a) "Și când a fost ... București acum șase ani, gazda i-a spus că n-a mai văzut băiat așa silitor, iar profesorul că are mare îndemânare .. direcție ... ascultat băiatul și i-a priceput sfatul pe care i ... dat întotdeauna: ferește-te, fătul meu, de prieteni răi, că sindrofia rea strică firea bună. Asta se gândește conu Nae; iar când ridică ochii, acolo, ... zece pași înaintea lui, vine încet cabrioleta urcând ... mal." (*I. Al. Brătescu-Voinești*)

b) "Când s-a văzut scăpat, fugea speriat ... prepeliță să-i spuie ce-a pățit. Ea ... luat, ... mângâiat și i-a spus:

- Vezi ce va să zică să nu mă asculţi?" (*I. Al. Brătescu-Voineşti*)

Ex. 314. Povestiţi cum aţi petrecut o zi în excursie folosind prepoziţii, locuţiuni prepoziţionale şi locuţiuni adverbiale. Subliniaţi-le diferit şi analizaţi-le.

10. CONJUNCŢIA

a. Chestionar:

- Ce fel de raporturi exprimă conjuncţia? Ce fel de propoziţii leagă conjuncţia? Ce alte părţi de vorbire pot avea valoare de conjuncţie? De câte feluri sunt conjuncţiile după forma lor? Din ce pot fi alcătuite conjuncţiile compuse? Ce sunt locuţiunile conjuncţionale? Cum se alcătuiesc ele? De câte feluri sunt conjuncţiile din punct de vedere al funcţiunii lor? De câte feluri sunt conjuncţiile coordonatoare? Care sunt principalele conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale subordonatoare? Ce sunt conjuncţiile corelative? Daţi exemple de conjuncţii corelative. Care sunt valorile principalelor conjuncţii din limba română? Ce probleme de ortografie ridică unele conjuncţii?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 315. Identificaţi conjuncţiile şi arătaţi ce raporturi sintactice stabilesc.

a) "Nici Miron Costin, nici Neculce, nici Ureche în cronicele lor nu pomenesc de comerţul veneţienilor şi al genovezilor cu ţările noastre; însă cânticul popular îndeplineşte acea lacună cu două cuvinte." (*A. Russo*)

b) "Muntele se învălui o lună întreagă în neguri şi în ploi putrede; potecile se prefăcură în şuvoaie, iar din satele de pe vale nu se auzi nimic... Cerul se însănătoşi şi se scutură de înfăşurările lui albe şi cenuşii; munţii fumegară o vreme bună." (*G. Galaction*)

Ex. 316. Subliniaţi conjuncţiile şi arătaţi ce părţi de propoziţie sau ce propoziţii leagă.

a) "De câte ori, în mijlocul arborilor muţi şi neclintiţi, nu ne-am simţit ca în tovărăşia unor vechi şi buni prieteni guralivi! ...Din nenumăratele generaţiuni de foi putrede şi îngrămădite de vremuri... cine nu a văzut cum îşi ridică fruntea, rar şi sfios, o floare albastră sau roşie...!" (*Calistrat Hogaş*)

b) "Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreţii împlu câmpul şi roiesc după un semn
Şi în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn." (*M. Eminescu*)

c) "Bătrânul a intervenit şi băiatul nu l-a făcut de ruşine, a fost elev strălucit şi a luat diploma cu distincţie." (*L. Rebreanu*)

Ex. 317. Găsiţi în text conjuncţiile simple, compuse şi locuţiunile conjuncţionale. Arătaţi cum se scriu şi ce legături stabilesc.

a) "Atât de adâncă era tăcerea lor, atât de limpede voită, încât Bălcescu nu-i scăpase o clipă din ochi, căci atitudinea lor era hotărâtoare pentru soarta guvernului şi

deci a revoluţiei. De aceea multiplicat în fiinţa lui, gata de apărare ca un izvor de energie mic în aparenţă, dar o dată descărcat, înmiit ca putere, istoricul era gata pentru orice răspuns, căci sporind năvalnic în gânduri, privind limpede peste timp, vedea totodată la fel de limpede şi ceea ce era în clipa aceea chiar în faţa lui, în jurul lui." (*Camil Petrescu*)

b) "Cu toate că duceam de câteva zile o viaţă idilică şi ni s-ar fi cuvenit, prin urmare, să gustăm un minut de odihnă sub umbra stufoasă a vreunui fag, totuşi ne mulţumim, deocamdată, cu umbra rară şi îngustă a unui tânăr brad, care nu înlesnea răcoroasa-i ospitalitate decât capetelor noastre pârlite şi înfierbântate de arşiţa zilelor de cuptor." (*C. Hogaş*)

c) "Cu strâmbătatea treci gârla câteodată, dar în vin te îneci cu siguranţă, pe când cu dreptatea treci şi marea. Aşa să ştiţi, măi oameni! Şi v-o spun şi pentru că-s bătrân, şi pentru că am păţit multe în viaţă şi m-am izbit de multe." (*Liviu Rebreanu*)

Ex. 318. Subliniaţi conjuncţiile coordonatoare cu o linie, iar pe cele subordonatoare cu două linii, arătaţi felul fiecăruia şi ce raporturi se stabilesc.

a) "Din două una: ori tu eşti amestecat în trebile aceste, şi atunci nu e bine, ori nu eşti amestecat şi nu ştii să te fereşti de oamenii răi şi atunci iar nu e bine.

Dacă-i aşa, apoi pune chiar acum caii la trăsură, căci vreau să plec de aici cu copiii mei." (*I. Slavici*)

b) "Însă asemenea documente nu numai că sunt foarte numeroase în arhivele de familie ale mai multora din membrii reacţiunii, ci chiar şi fără acte însăşi fapta despuierii moştenitorilor, atât de-ncoace, cât şi de-ncolo de Milcov, s-a tot împrospătat în cursul timpului, până în zilele lui Vodă Ştirbei şi ale lui Vodă Sturza, încât această probă de "iubire boierească pentru popor" mai rămâne încă vie şi palpitândă în memoria tuturor românilor!" (*B.P. Hasdeu*)

Ex. 319. Despărţiţi frazele în propoziţii. Subliniaţi conjuncţiile coordonatoare şi arătaţi ce fel de propoziţii şi părţi de propoziţii leagă.

a) "Turcimea-nvrăjbită se rupe deolaltă / Şi cade-n mocirlă un val după val, / Iar fulgerul Sinan, izbit de pe cal, / Se-nchină prin baltă." (*G. Coşbuc*)

b) "Maiestuos îşi înălţă fruntea, în ziua aceea primăvăratică şi îndulcită de soare, bătrânul cedru din Grădina Plantelor şi freamătă cântând în zări neagra dungă a cocorilor ce vin din ţara lui." (*D. Anghel*)

c) "Până atunci împăratul porunci să-i omenească pe amândoi ca pe nişte musafiri mari şi să-i găzduiască în palaturile împărăteşti." (*P. Ispirescu*)

Ex. 320. Despărţiţi frazele în propoziţii. Subliniaţi cu o linie conjuncţiile subordonatoare şi cu două linii pe cele coordonatoare. Analizaţi relaţiile sintactice, felul propoziţiilor.

a) "A fost atâta chiu şi cânt / Cum nu s-a pomenit cuvânt! / Şi soarele mirat sta-n loc, / Că l-a ajuns şi-acest noroc, / Să vadă el atâta joc / Pe-acest pământ!" (*G. Coşbuc*)

b) "Pe sub fagi se odihnea o turmă, iar un cioban sta drept în mijlocu-i şi ai fi zis că-i spune cu dinadins, din cavalul ciobănesc, ... o poveste, agonisită din ziua aceea de pe plai. Dar această frumuseţe ţinu numai o clipă şi se tulbură amar, căci câinii ciobăneşti, izbiţi de neaşteptata arătare a străinilor, se năpustiră în ei." (*G. Galaction*)

c) "Până să înhame caii trecu un ceas. Conu Alecu se duse de vreo zece ori să mai vadă copilul." (*D. Zamfirescu*)

Ex. 321. Subliniaţi cu o linie conjuncţiile *şi, iar, nici, ba*, iar cu două linii adverbele cu aceeaşi formă. Arătaţi deosebirea şi ce raporturi stabilesc în propoziţii sau fraze.

a) "Slăbite, de-atâta căldură / Şi leneşe apele curg, / Iar pacea naturii te fură." (*G. Coşbuc*).

b) "- Auzi, mă leneşule: te prind să moi posmagii singur, ori ba?

- Ba, răspunse leneşul." (*I. Creangă*)

c) "Boii nu trag nici mai tare, nici mai încet. Păşesc liniştiţi, înţelepţeşte, şi în ochii lor cuminţi şi negri parcă se răsfrânge şi mai tare faţa neagră a pământului scormonit de plug." (*Em. Gârleanu*)

Ex. 322. Stabiliţi conjuncţiile corelative din textele de mai jos, indicând felul enunţurilor în care sunt folosite.

a) "Şi cu cât priveam mai mult şi mai drept în faţă pe acest om ... cu atât mi de părea că barba, părul şi sprâncenele lui sunt răsărite, nu din piele omenească, ci dintr-o pătură de mâl negru şi fecund." (*C. Hogaş*)

b) "Cântă puiul cucului / Pe poalele nucului / Şi-aşa cântă de frumos / De pică frunza pe jos." (*Folclor*)

c) "Pe cât era de mic şi de tupilat, pe atât mai tare i se zbârlise ariciul bărbii ..." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 323. Analizaţi toate conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale arătând felul, rolul lor şi raporturilor sintactice pe care le stabilesc.

a) "Eu zic aşa că-s bune rânduielile domniilor-voastre şi tocmai la fel sunt şi ale noastre, ale moşnenilor din Ţara Românescă; deci să ne înfrăţim. Să ne bucurăm un ceas. Scurtă-i bucuria, de aceea s-o preţuim." (*M. Sadoveanu*)

b) "- Lasă, domnule; nu e nimica, că ai căzut pe spate şi te-ai răzimat în coate. Rău era dacă cădeai pe brânci, că puteai nasul să ţi-l frângi!" (*A. Odobescu*)

c) "Tot mai miroase via a tămâios şi coarnă, / Mustos a piersici coapte şi crud a foi de nuc ... / Vezi, din zăvoi sitarii spre alte veri se duc; / Ce vrea cu mine toamna pe dealuri de mă-ntoarnă? / Nu e amurgul încă, dar ziua e pe rod. / Şi soarele de aur dă-n pârg ca o gutuie. / Acum-omidă neagră-spre coama lui se suie, / Târâş, un tren de marfă pe-al Argeşului pod. / Cu galben şi cu roşu îşi coase codrul ia. / Prin foi lumina zboară cu viespi de chihlimbar. / O ghionoaie toacă într-un agud, şi rar. / Ca un ecou al toamnei, răspunde tocălia ... " (*Ion Pillat*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 324. a) Daţi câte cinci exemple de conjuncţii simple, compuse şi locuţiuni conjuncţionale; explicaţi din ce sunt compuse şi ce raporturi stabilesc.

b) Daţi două exemple de conjuncţii care leagă între ele atribute şi trei care leagă complemente circumstanţiale.

c) Dați două exemple de conjuncții care leagă două propoziții coordonate principale și apoi subordonate.

d) Dați cinci exemple de locuțiuni conjuncționale diferite și arătați ce raporturi stabilesc.

Ex. 325. a) Construiți câte o frază cu propoziții legate prin locuțiuni conjuncționale; *pentru că, pentru ca să, îndată ce, după cum, ca și când, ori de câte ori.*

b) Construiți câte două propoziții în care conjuncțiile simple *nici, dar,* să facă legătura între două atribute.

c) Construiți câte o frază în care să se afle propoziții legate prin conjuncțiile: *deci, căci, fiindcă, ca să, ci și.*

d) Alcătuiți cinci enunțuri în care între părțile de propoziție legate prin conjuncții coordonate să fie intercalate alte cuvinte.

Ex. 326. Alcătuiți o narațiune în care să folosiți cuvintele *și, iar, nici, ba,* cu rol de conjuncții, apoi cu valoare de adverbe. Despărțiți frazele în propoziții. Arătați care sunt părțile de propoziție sau propozițiile legate prin conjuncțiile respective și ce sens au adverbele folosite.

Ex. 327. Construiți trei fraze legate prin conjuncția *iar* și trei propoziții cu predicatul exprimat printr-un verb la modul condițional-optativ, pers. a III-a singular sau plural, precedat de pronumele personal *i.*

Ex. 328. Completați locurile libere cu conjuncția *sau* ori cu grupul *s-au.* Subliniați verbele la perfectul compus folosite: vesel ... trist; cald ... rece; fete ... băieți; dimineața ... seara; rezervele ... terminat; cosit ... seceriș; grânele ... secerat; Acuma ... depărtat. Veșted ... ofilit. Florile ... ofilit.

Ex. 329. Înlocuiți conjuncțiile subliniate cu alte conjuncții care sunt asemănăoare.

"- *Ori* vorbește cum ți-e portul, *ori* te poartă cum ți-e vorba." (*I. Creangă*)

" - ... Patruzeci de care înjugate *sau* dejugate îl înconjurau." (*Al. Macedonski*)

" - *Ori* așa, *ori* așa, că n-are vreme de stat la vorbă cu noi." (*I. Creangă*)

Ex. 330. Alcătuiți o compunere cu titlul "Vacanță la mare", în care să folosiți cât mai variate conjuncții și locuțiuni conjuncționale.

Despărțiți frazele în propoziții și subliniați diferit conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale. Analizați-le și arătați ce raporturi stabilesc.

11. INTERJECȚIA

a. Chestionar:

- Ce se numește interjecție? Ce se exteriorizează prin interjecții? Prin ce se deosebesc interjecțiile de celelalte părți de vorbire? După ce criterii se clasifică interjecțiile? De câte feluri sunt interjecțiile după modul lor de formare? Ce sunt interjecțiile propriu-zise? În ce situații alte părți de vorbire pot avea valoare de interjecții? Ce sunt onomatopeele? Cum se clasifică interjecțiile după sens? Ce stări sufletești pot reda interjecțiile? Dați exemple! Ce exprimă interjecțiile care redau manifestarea unei voințe sau dorințe? Dați exemple de asemenea interjecții. Ce funcțiuni au interjecțiile în frază? În ce condiții unele interjecții au funcțiune de predicat? Ce probleme de punctuație ridică interjecția?

b. Exerciții de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 331. Identificați interjecțiile şi arătați ce exprimă fiecare.

a) "Când era la poartă, începu să strige:

- Hâm! hâm! aici miroase a carne de om de pe tărâmul celălalt." (*P. Ispirescu*)

b) "- O, eşti frumos, cum numa-n vis / Un înger se arată." (*M. Eminescu*)

c) "Ah! de câte ori voit-am / Ca să spânzur lira-n cui ..." (*M. Eminescu*)

d) "Uf! ce frig ... îmi văd suflarea ... / Bruh! mi-e frig." (*M. Eminescu*)

e) "Cri-cri-cri / Toamnă gri, / Nu credeam c-o să mai vii ..." (*G. Topîrceanu*)

f) "- Ptiu! drace! făcu o femeie îndărătul meu. Iar oamenii se minunau. Ț-ț-ț!" (*M. Sadoveanu*)

Ex. 332. Scoateți interjecțiile; arătați originea lor şi ce exprimă fiecare:

a) "-Numai cinci minute, Nina, şi m-am întors ... Hai, cu mine, Nicuşor!

Atunci, în tăcere a auzit ea deodată, după sobă.

- Țârâc - țârâc ... țârâc - țârâc ...

- Sâst! ascultă, mămică ... se auzi?

Greierul continua chemarea lui mecanică:

- Țârâc - țârâc ..." (*Cezar Petrescu*)

b) "- Ei? hai? Ce-ați adus? Cum v-a fost ziua? V-a mers la târg? Ați dat de oameni? V-a luat gura ce mormăiți? Deh! vă țineți mari cu banii la pungă! ...

- Oh! târgul e rău! zise blajin Milogul! ... Oamenii din târg trec repede ... Trecea o cucoană. A băgat mâna în buzunar şi-a scos-o goală. "Ah! ce murdar ... Un tânăr spunea cu scârbă tovarăşului: "Uh! cum cere! ... Ah! cum ar pleca, de cum ar veni ziua! Cum ar fugi! ... Ah! dar fie şi nişte picioare strâmbe. Şi şchiop ... Oh! dacă ar fi întreg n-ar mai întinde mâna la trecători. Ar scăpa de ruşinea d-a zice după vioară: bogdaproste! bogdaproste! ...

A doua zi Căliman ... văzu pe bietul Milog odihnind de veci .. În pregul uşii întâlni pe Raluca şi se opri văitându-se:

- Fă!, fă, s-a omorât Milogul ..." (*B. St. Delavrancea*)

Ex. 333. Subliniați cu o linie interjecțiile exprimate prin cuvinte imitate (onomatopee) şi cu două linii, celelalte interjecții. Arătați ce imită interjecțiile onomatopee şi ce exprimă celelalte.

a) "Dong! Bing! Bing! / Bang! Dang! Bing! / Sună clopoțelul. Sunetul aleargă, trece pe lângă noi şi peste noi. Se pierde în depărtare." (*Z. Stancu*)

b) "Şi cum cade el buf! cade fără de sine în groapa de jăratec." (*I. Creangă*)

c) "Uneori făcea fi, fi, fi, tiha! chiau! cling! ... iar când izbucnea într-o cascadă de triluri, zău dacă nu-ți venea s-o aplauzi ca pe-o primadonă." (*I. Al. Brătescu-Voineşti*)

d) "Oh! că mult mai am de suit, Doamne! ..." (*Em. Gârleanu*)

e) "Oh! libertate, nimic nu e mai scump ca tine." (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 334. Subliniați cu o linie interjecțiile de adresare şi cu două linii celelalte interjecții. Arătați care au acelaşi rol ca şi vocativul.

a) "Las'că prind pe-Osman, măi frate / Şi-am să-mbrac cămaşa lui!" (*G. Coşbuc*)

b) "Catrino, ia, fa, secerile astea! strigă el supărat ..." (*M. Preda*)

c) “Iaca şi dealul Bălaurului, jupâneşică! Ia aici a căzut odată un balaur grozav de mare, care vărsa jăratec pe gură ...

- Valeu! şi unde-i balaurul, moş Nichifor?” (*I. Creangă*)

d) “- Ce mai faci tu, măi flăcăule? îl întrebai eu. Ai ieşit cu oile la păscut?...

- Dar eşti vrednic tu, bre Niculăeş, să porţi un cârd de oi?” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 335. Subliniaţi cu o linie interjecţiile care au sens apropiat de al imperativului, iar cu două linii, pe cele de adresare care au acelaţi rol ca şi vocativul.

a) “-Hăis, Joiane, tată!

Grumazul lui Duman prinde să lucească de sudoare; jugul îl frige ... Hai, Dumane, hai!” (*Em. Gârleanu*)

b) “Ptru! crii ... Sai binişor pe ici pe crucea căruţei. Ho ... pa! Ia acum să te văd şi eu că eşti voinică ...” (*I. Creangă*)

c) “Na, morişcă, na, na, na!” / Moara tot hodorogea / Şi prin apă tot fugea / Mânaţi măi! - Hăi, hăi!” (*Pluguşorul*)

Ex. 336. Scoateţi interjecţiile şi arătaţi ce funcţiuni sintactice îndeplinesc.

a) “După ce ajunse acolo, zbârr în sus, zbârr în jos, intră în casa zmeoaicei şi ascultă ce vorbea cu zmeii, ginerii săi, şi cu zmeoaicele, fetele sale.” (*P. Ispirescu*)

b) “ ... şi zvârr! cu pravila cea mare după călugări. Apoi umflând un sfeşnic zdravăn de alamă, după dânşii să-i afurisească ... Şi, na! părintele Duhu şi Teofan şi-au prăpădit papucii, fugind mai mult pe brânci decât pe picioare...” (*I. Creangă*)

c) “Şi odată mi ţ-o înşfacă ei, unul de-o mână şi altul de cealaltă, şi hai, hai, hai! în zori de ziuă ajung la palat.” (*I. Creangă*)

d) “Şi adeseori ... s-auzea câte un: “jart! trosc! pleosc! auleu! ha! tătarului.” (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 337. Subliniaţi cu o linie interjecţiile cu funcţiune de predicat şi cu două linii complementele care determină interjecţii.

a) “Eu, grăbit, ţâşti dincolo într-un picior ... alunec şi bâldâbâc în şanţ. Trandafirii mei se umplură de mocirlă.” (*B. Şt. Delavrancea*)

b) ”- Na-ţi, mă, banii! zise dracul trimes; şi să te cărăbăneşti de aici, că de nu e rău de tine!” (*I. Creangă*)

c) “Băgă cheia în broasca uşii şi, întorcând-o niţel, scârţ, uşa se deschise.” (*P. Ispirescu*)

Ex. 338. Analizaţi interjecţiile arătând ce funcţii sintactice au. Pentru cele care au funcţii de atribut sau complement indicaţi şi substantivul sau verbul determinat.

a) “Deocamdată îl lăsa; dar au să fie puţine zile cu spor de săbii de la Vadu-Roşcu şi atuncea vai şi amar de stână şi de vite, şi vai de sat, dacă n-ar găsi ce caută.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Pitache scoate o rublă, o dă băiatului şi-l zoreşte să-i aducă restul, când se aude alături în livada de pruni: lip-lip! lip-lip! vine Manole Ciolănescu pe poteca de după pruni, cu papucii lipăind.” (*I. A. Brătescu-Voineşti*)

c) “De câte ori auzeam “jart”, auzeam şi “aoleu.” (*B. Şt. Delavrancea*)

d) “Se auziră strigătele de astă dată răzleţe, hăp!hăp!” (*M. Preda*)

Ex. 339. Arătați în ce poate consta schimbarea valorii morfologice a interjecției:

a) " ... haidem, amice, să căutăm împreună, prin largul domeniu al vânătoarei, un câmp pe care ne vom potrivi poate la gusturi." (*A. Odobescu*)

b) "E liniște-n chilia bătrânei, și-nsereză / Sub vatră țârâiește un greiere nestatornic / Își leagă-n perete tic-tacul vechiului ornic / Se-ntunecă chilia și iar se luminează, / Și-aleargă fusul spornic." (*Șt. O. Iosif*)

Ex. 340. Găsiți interjecțiile de adresare care au același rol ca și vocativul și subliniați-le cu o linie, iar pe cele care au sens apropiat de al imperativului subliniați-le cu două linii. Puneți virgula sau semnul exclamării acolo unde trebuie.

a) "Mă uitai la dânsul, la pachet și-i porunci cu glas năbușit:

- Hai du-te!

Iar sergentul îl luă prietenește pe umăr.

- Hai măi camarade; haide du-te acasă." (*Em. Gârleanu*)

b) "Ia acultați măi. De când ați pus voi stăpânire pe mine?" (*I. Creangă*)

c) "Deodată auzim glas. Ne strigă cineva. Au mare nevoie de noi!

- Măi oameni buni, măi! ia stați oleacă! ...

Ne oprim. Ptuu stăi, Rusca! Un gospodar vine repede spre noi și tot face semn cu mâna stângă.

- Ia îngăduiți oleacă oameni buni!

După ce află omul că ne ducem să pușcăm vulpea, ne întinde cofăelul.

- Ia luați de ici oameni buni oleacă de must nou ..." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 341. a) Dați cinci exemple, în propoziții, de interjecții care să exprime diferite stări sufletești; analizați complet fiecare interjecție.

b) Dați cinci exemple, în propoziții, de interjecții care să imite sunete, zgomote, strigăte ale animalelor.

c) Dați cinci exemple, în propoziții, de interjecții care să exprime un îndemn, o poruncă sau să aibă formulă de adresare.

Ex. 342. Întocmiți o descriere în care să folosiți interjecții exprimate prin onomatopee.

Ex. 343. a) Construiți patru propoziții în care predicatul exprimat printr-o interjecție să aibă unul sau mai multe complemente. Analizați-le.

b) Construiți câte două propoziții în care să se afle interjecția cu funcțiune de subiect, atribut, complement direct și complement circumstanțial de mod. Analizați-le.

c) Construiți trei propoziții cu predicate exprimate prin interjecțiile *hai* și *na* urmate de un substantiv la cazul vocativ sau de o interjecție de adresare și trei propoziții în care aceleași interjecții să fie urmate de complemente. Explicați punctuația folosită.

Ex. 344. Subliniați interjecțiile și substantivele la cazul vocativ și puneți semnele de punctuație care lipsesc.

a) "Na na na Măria ta? parcă asta grijă am e?

Ia mai bine rugați-vă cu toată inima sfântului Nicolai ... doar va ajuta să vă vedeți popi odată." (*I. Creangă*)

b) "Îşi făcuse fântână în curte numai să se poată spăla dimineaţa, ca la armată. Se spălă tremurând şi oftând:

- Of of of mamă cine mă puse?" (*D. R. Popescu*)

c) "Doctorul Siru nu-şi putu stăpâni exclamaţia de mulţumire:

- Ha ha ha!" (*M. Sadoveanu*)

Ex. 345. Alcătuiţi o naraţiune cu dialog în care să folosiţi cât mai variate interjecţii. Arătaţi ce exprimă fiecare.

Ex. 346. Alcătuiţi o compunere cu dialog despre o călătorie prin ţară şi folosiţi cât mai multe interjecţii. Analizaţi ce exprimă fiecare şi funcţia sintactică.

12. Exerciţii recapitulative morfologice

Ex. 347. Analizaţi complet părţile de vorbire flexibile; arătaţi şi valoarea lor stilistică.

a) "Copitele potcovite ale tuspatru picioarelor sale cu aşa iuţeală de fulger scăpărau în toate părţile, trupul ei de şopârlă mlădioasă cu aşa iscusită strategie îşi punea, pe fiece clipă, la adăpost, părţile slabe, încât înverşunarea crâncenă a duşmanului cu colţii de fier murea neputincioasă la marginea de potcoave oţelite şi de dinţi ascuţiţi ai cercului ei de apărare ...

Iar când, pe tromboanele largi ale amânduror nărilor sale îşi revărsa, în sforăit de vifor, răsuflarea vijelioasă a pieptului său puternic, opcina întreagă se cutremura şi zăvozii o rupeau de fugă îngroziţi şi ... iar se întorceau în luptă ...

- Hai ... potaie! ... auzii pe cineva strigând de departe." (*C. Hogaş*)

b) "Opriţi-vă, oameni buni şi patrioţilor! Asta e apa Ozanei. Ozana cea "limpede-curgătoare" a lui Ion Creangă. Dacă te-ai bucurat în viaţa ta o clipă de paginile acestui minunat artist, dacă "Aminirile din copilărie" ţi-au înflorit sufletul, atunci coteşte la stânga în mahalaua cea nouă a târgului ... şi caută casa unde a trăit Smaranda Creangă ... Această ageră fată de la Pipirig a făcut nemului şi veacului cel mai uimitor dar, în fiinţa unui incomparabil artist." (*M. Sadoveanu*)

c) "Lupta pentru apărarea vechilor lui bucurii se sfârşea. Din Moromete cunoscut de ceilalţi, rămâne doar capul lui de humă arsă, făcut de Din Vasilescu, şi care acum privea netulburat de pe poliţa fierăriei lui Iocan." (*M. Preda*)

Ex. 348. Determinaţi ce părţi de vorbire pot avea locuţiuni şi comparaţi caracteristicile lor. Grupaţi părţile de vorbire după cum au flexiune: cu flexiune nominală, cu flexiune verbală, fără flexiune; arătaţi ce asemănări şi deosebiri sunt între ele:

a) "De atunci, din acea clipă supremă, a început să decurgă civilizaţia societăţii omeneşti, uimitoarea realitate construită de oameni în mijlocul naturii sălbatice şi măreţe ... Succesiunea erelor geologice n-ar putea fi mai spectaculoasă decât aceea a marilor cicluri istorice în care aşchiile de silex s-au transformat în tractoare." (*Geo Bogza*)

b) "Şi dacă ochii lui Ghiţă lăcrimau sub apăsare şi dacă faţa lui Ghiţă se înroşea sub truda înghiţitului, toate acestea nu puteau fi socotite decât ca dovada unei lupte

voiniceşti dintre Ghiţă şi gălătuş; iar un gogâlţ înăbuşit şi la răstimpuri deopotrivă de scurte era singura înştiinţare că strâmturile gâtului au fost limite." (*C. Hogaş*)

c) "I-am spus atuncea lui Han-Murad că noi cei din Zaporojă nu ne temem nici de Dumnezeu, nici de dracu ... Dar de Han-Murad ne temem. I-a plăcut lui Han-Murad asemenea vorbă.

Ţah-ţah! râde Han-Tătar, şi de ce vă temeţi voi de Han-Murad?

Apoi zic, ne temem că s-a scula asupra noastră!

Ţah-ţah-ţah! râde Han-Tătar.

Zic eu: ne temem că s-a sculat asupra noastră şi l-om tăia; şi-l ştiu bărbat bun şi blând şi tare ne-a părea rău!" (*M. Sadoveanu*)

Ex. 349. Modificaţi textele de la exerciţiul anterior, schimbând diatezele verbelor, pasivă în loc de reflexivă şi activă în loc de pasivă; analizaţi ce schimbări s-au produs.

Ex. 350. Găsiţi în "Amintiri din copilărie" o pagină cu variate forme populare de verbe şi de pronume; analizaţi-le.

Ex. 351. Căutaţi în "Momente" de I. L. Caragiale interjecţii şi conjuncţii diferite; analizaţi-le.

Ex. 352. Găsiţi şi analizaţi tot felul de locuţiuni (adjectivale, verbale, adverbiale, prepoziţionale, conjuncţionale) în opera lui Ion Creangă.

Ex. 353. Alcătuiţi o descriere a iernii folosind variate adjective, adverbe şi locuţiuni adverbiale la diferite grade de comparaţie; arătaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 354. Povestiţi o întâmplare din viaţa voastră folosind diferite feluri de locuţiuni; analizaţi-le şi arătaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 355. Analizaţi toate părţile neflexibile de vorbire, arătând funcţiile lor sintactice sau ce raporturi sintactice stabilesc.

a) "... Stan era acasă şi chiar luase ceaunul de pe foc, să mestece mămăliga; şi numai iaca ce vede că se răped câinii să rupă omul, nu altăceva; şi când se uită mai bine, ce să vadă! Vede-un băiet că se acăţara pe stâlpul porţii, de teama câinilor. Atunci Stan alergă la poartă, zicând:

- Ţiba! Hormuz; Na! Balan; na! Zurzan; daţi-vă în lături cotarle! ... Da de unde eşti tu, măi ţâcă? şi ce cauţi pe-aici, spaima câinilor!

- Da de unde să fiu, bădică! Ia sunt şi eu un băiet sărman, din toată lumea, fără tată, fără mamă, şi vreau să intru la stăpân.

- Să intri la stăpân? D-apoi tu nici de păscut gâştele nu eşti bun ... Cam câţi ani îi fi având tu?

- Ia poate să am vr-o treisprezece ani." (*I. Creangă*)

b) "Mătuşă Maria, îi lămuresc eu, cum crezi dumneata c-aş trage cu puşca în mijlocul satului! Nu vezi dumneata unde bate Toader? Mai întâi nădăjduieşte că n-oi găsi puşca; însă eu am puşcă, deoarece sunt vânător. Al doilea crede că n-oi găsi pulbere; dar eu am şi pulbere. Dacă am puşcă şi pulbere, atunci, zice el, să trag focuri, ca să îngrozesc oamenii, să mă ieie pe urmă satul la goană, să mă alunge ca pe un benetuşnic.

- Alei, dragul mamei! s-ar putea una ca asta?

- S-ar putea, dar eu nici puşcă n-oi aduce, nici stihuri n-oi spune. Or cânta ei singuri pe Jianu cum l-am tocmit şi s-or lipsi de mine." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 356. Faceţi analiza morfologică a tuturor părţilor de vorbire, arătând felul lor, categoriile gramaticale specifice fiecăruia în parte, funcţiunea sintactică şi valoarea stilistică.

a) "Fata de împărat rămase uimită ca dinaintea unei năluciri încântătoare. Nu ştia bine dacă este deştept sau visează. Nu-i venea să dea crezământ nici vederilor, nici auzului şi cu toate acestea, zâna ce-i sta în faţă îl privea cu ochi fermecători, aruncând prin tot trupu-i, când aburi fierbinţi, când flori de gheaţă: vorba ei îi răsuna în suflet, dulce şi înduplecătoare. Pe când ea căta la dânsul şi zâmbea, lui i se nălucea, pare că câmpul înflorise şi cerul se luminase, iar când ea deschise gura ca să-i vorbească pentru dânsul munţii răsunară, apele se tulburară, brazii se scuturară, codrii se treziră, frunzele şoptiră, stelele sclipiră şi în loc opriră. Atunci, viaţa să i-o fi cerut dânsa, gata şi bucuros era el să i-o dea, numai ca mereu să poată privi la ea, numai ca în veci să o poată auzi." (*A. Odobescu*)

b) "O babă şi un moş au vândut patru raţe, un răţoi şi două gâşte, de azi-dimineaţă, şi de-atunci, şezând pe două pietre, lângă biserică, fac socoteala şi tot nu le iese. Baba zice că nu e plătită o gâscă, iar moşul că au dat în cinste şi gâsca, şi răţoiul ... Şi zăpada cade mereu ...

Şi sunt ninşi, albi amândoi, de când tot stau acolo." (*I. Agârbiceanu*)

Ex. 357. Faceţi analiza morfosintactică şi stilistică a textelor:

a) "Paseri cântau în livadă, vitele mugeau blând în ogradă. Era o lumină mare în toate părţile şi prin văzduh curat treceau paseri în zbor grăbit. Un corn se acoperi într-o zi cu flori de aur şi albine nenumărate îl cercetau cu zumzet dulce...

În livada întinsă intrase o pace adâncă şi arborii stăteau în soare ca într-un strai de spumă de argint." (*M. Sadoveanu*)

b) "- Alege-ţi unul din caii işti frumoşi ... pe care ar fi ţi-l dau.

- Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos.

Baba scrânşni din dinţi ca apucată ...

- Hau, ia-ţi-l, zise-n sfârşit." (*M. Eminescu*)

B. SINTAXA

§18 **Sintaxa** este o parte componentă a gramaticii. Ea se ocupă de modul cum este organizată comunicarea (transmiterea informației) în enunțuri, de relațiile care se stabilesc între diferitele părți ale enunțului și de posibilitățile de exprimare a acestor relații, precum și de funcțiile pe care le au unitățile lexicale în enunțuri.

Enunțul este o *comunicare independentă și suficientă*; o unitate sintactică fundamentală, specifică nivelului sintactic, prin care se transmite (sau se cere) o *informație* (deci este o *comunicare*), spre deosebire de *cuvinte* (care denumesc sau exprimă ceva, sunt *semne* lingvistice), de *morfeme* (segmente semnificative ale cuvintelor) și de *foneme* (cele mai mici unități de expresie).

Enunțul se bucură de o anumită *independență*, deoarece poate fi înțeles în afara contextului; totuși independența este relativă, fiindcă înțelesul este realizat pe deplin numai în legătură cu enunțurile anterioare sau cu împrejurările în care are loc transmiterea informației.

Din punct de vedere al vorbitorului, enunțul este *suficient*, adică nu mai are nevoie de alte completări; în situația că destinatarul nu este mulțumit, poate cere informații suplimentare.

Din punct de vedere al structurii, enunțurile pot fi *simple* sau *complexe*. Cele mai simple enunțuri sunt *enunțurile nepropoziționale* (propoziții neanalizabile); ele nu au predicat, nici intonație predicativă; sunt exprimate prin *adverbe de negație* sau *afirmație* ("- Scrie acolo așa? - *Da*." - *I. Al. Brătescu-Voinești*), *prin interjecții* ("- Ce ai, nene Iorgule? Parcă ai fi supărat. *Ei!...*" - *I. Al. Brătescu-Voinești*) și prin *substantive în cazul vocativ*, însoțite uneori de interjecții sau de determinări ("- *Ionică, dragul mamei*, ieși o țâră la portiță și cată în lungul drumului..." - *M. Sadoveanu*; "- N-o să aluneci cu el, mă? a întrebat jupânul. - De! jupâne, știu eu?" - *I. L. Caragiale*).

Enunțul-propoziție este alcătuit dintr-un singur cuvânt sau un grup de cuvinte organizat în jurul unui predicat (semn de predicație); semnul de predicație poate fi exprimat ("Copacii albi, copacii negri / *Stau goi* în parcul solitar." - *G. Bacovia*), poate lipsi parțial sau complet, dar se subînțelege ("Atunci noi, *la fugă*, băieți, mai dihai ca la popa Oșlobanu" - *I. Creangă*; "Altul este al tău suflet, *Alții* ochii tăi acum." - *M. Eminescu*), sau nu există; în acest caz e prezentă intonația predicaivă ("Ștergar vărgat peste mare aruncat."; "Întuneric peste sat. La cumnatu-meu Alviță, masă mare, cu daruri." - *Z. Stancu*).

Enunțul-frază este format din reunirea a cel puțin două propoziții.

Notă: Să nu se confunde *enunțul-propoziție* cu *propoziția*; enunțul-propoziție este o comunicare independentă, suficientă, pe când propoziția este o parte constitutivă a unui enunț-frază. Sub aspectul structurii, enunțul-propoziție și propoziția au trăsături comune: semnul de predicație (Comparați: Sătulul nu crede flămândului. - enunț-propoziție; Omul rău e ca un cărbune[1], / dacă nu te arde[2] / te înnegrește[3] / - propoziții în enunț-frază); totuși,

uneori, propoziția intrată în structura frazei este echivalentă cu un enunț nepropozițional fără semn de predicație (- A zis că vine? - A zis[1] / *că da*[2]. / - Propoziția numerotată cu cifra 2 poate deveni enunțul nepropozițional: *Da*).

§19 Enunțurile de delimitează, formal, în funcție de semnele de punctuație, astfel:

- Enunțurile *încep cu inițială majusculă*: după ultimul cuvânt se pune *punct* (.): "Iarba e udă. Grâul e ud. Parcă și cerul e muiat cu rouă, cerul din care azi-noapte a picat roua." (*Z. Stancu*); *semn de întrebare* (?): "Iar vrei să te pupe cucul-armenesc și să te spurce, ca să nu-ți meargă bine toată ziua?" (*I. Creangă*); *semn de exclamare* (!): "Ce ochi frumoși avea Margareta în sara aceea!" (*M. Sadoveanu*); (uneori) *puncte de suspensie* (...): "Am înțeles..." (*I. L. Caragiale*).
- Enunțurile încep cu majusculă: după ultimul cuvânt se pune punct și virgulă; în acest caz enunțul următor *începe cu inițială mică*, iar după ultimul cuvânt poate apărea unul din semnele de punctuație amintite mai sus: "Lui frate-meu Ion îi era dragă școala ca dracului biserica; se duce, mai curând nu s-ar duce." (*Z. Stancu*); Când enunțul introduce vorbirea directă, după ultimul cuvânt se pun *două puncte* (:), iar înaintea enunțului următor (care notează vorbirea directă) se pune linia de dialog: "Domnul Goe este foarte impacient și, cu ton de comandă, zice încruntat: - Mam'mare, de ce nu mai vine?" (*I. L. Caragiale*).
- Cuvintele autorului, care nu fac parte din vorbirea personajului, formează un enunț intercalat, care se izolează de rest prin virgule: "Ia citește-mi-o și mie, *zise Grigoriță cum stătea cu fața-n sus și căsca*, să văd ce prostie ai scris." (*C. Hogaș*); când cuvintele autorului sunt după vorbirea personajului, se despart printr-o singură virgulă, iar la sfârșitul enunțului se pune punct: "Părerea mea e că e mai bine să lași caii în pace, *interveni Moromete împăciuitor*." (*M. Preda*).
- Enunțurile incidente sunt izolate uneori prin paranteze: "Bunica are mâinile pătate de puncte roșii, ca la păstrăvi. (*Numele acela de pește care i-i drag, îl ține bine minte Puiu.*" - *M. Sadoveanu*) sau prin linia de pauză: "Hotărât - *îmi zisei eu* - că acest diavol de Magda nu mă slăbește nici în lumea aceasta." (*C. Hogaș*)

§20 În enunț *diferitele lui părți se află în anumite* ***relații*** *unele față de altele*. Aceste ralații sunt:

a) *Relația predicativă sau interdependență* (SB. ↔ P.), care se stabilește între doi termeni; fiecare termen depinde de celălalt. Primul termen poate fi parte de propoziție, subiect (SB.) sau o întreagă propoziție ([SB.]); al doilea termen poate fi predicat verbal (P.v.), predicat nominal (P.n.) sau verb copulativ și propoziție - nume predicativ. Combinațiile dub care pot apărea acești doi termeni sunt:

- SB. ↔ P.v. (*Nevoia* **frânge** fierul.)
- [SB.] ↔ P.v. (*Cine seamănă cu lacrimi* **culege** cu bucurie.)
- [SB.] ↔ P.v (*Cine e întâi la masă* **e pe urmă** la lucru.)
- SB. ↔ P. ← [n. p.] (Cel mai greu *lucru* din lume *e* **să dai socoteală unui om prost.**)

- SB. ↔ P. ← n.p. (*Ceea ce știu este* **că n-a mai plecat** ..." - *D. Arghel*)

Acestea se numesc *invariabile* ale relației predicative, deoarece sub una din aceste forme apare ea în orice enunț-propoziție sau într-o propoziție din structura unei fraze.

b) *Relația de subordonare* (R. → S.) se stabilește între doi termeni, unul (S.) este subordonat celuilalt, îl determină (R.). Când regentul (R.) este un substantiv, numeral sau pronume, subordonatul său este un atribut (A.): Leneșul mănâncă puțini *colaci*. Din *coadă* de câine nu faci *sită* de mătase. *Fiecare* din noi pe-ale sale le știe. Am *douăzeci* de frumoși, *douăzeci* de cuminți, *optzeci* de nebuni; sau o propoziție atributivă (A.): Nu fugi după *căruța* care nu te-așteaptă. *Doi*, care erau mai mici, începură să plângă. Nu dorm *toți* câți au ochii închiși. Când regentul (R.) este un verb, interjecție, adjectiv sau adverb, atunci subordonatul său este complement (K.): *Vai* de câinele care latră pe stăpânul său. Ușa deschisă pe oricine *primește*; sau propoziție completivă (K.): *Nu faceți* ce fac eu, ci *faceți* ce zic eu. *Vai* de cel ce strigă la urechea celui surd; complementul circumstanțial (C.): *Hai* la deal ca la vale. *Gras* ca scripca; sau propoziție circumstanțială (G.): Până se gătește, soarele *asfințește*. Eu atunci *haț*! de sumanul moșneagului să-mi plătească pasărea. Fântâna grijită de dânsa era plină până-n gură cu apă *limpede* cum îi lacrima, dulce și *rece* cum îi gheața. (*I. Creangă*)

c).*Relația de subordonare cu dublu regent* (R.n. ↖ / ↙ R.v.) S.d. este o relație cu trei termeni: subordonatul (S.d.) are doi termeni regenți, unul nominal (R.n.) și unul verbal (R.v.).

Termenul subordonat poate fi parte de propoziție (S.d.) (Dacă am văzut că nu vii, *Pus-am dorul* căpătâi.) sau o propoziție subordonată (S.d.); (*Te cunosc eu* câte parale faci.)

d) *Relația apozitivă* (E.~ Ap.) este alcătuită din doi termeni: termenul explicat (E.) și termenul explicativ (Ap.); între cei doi termeni există raport de echivalență, al doilea termen explică și este egal cu cel dintâi; echivalența rezultă și din faptul că termenii își pot inversa pozițiile, ceea ce duce la inversarea funcțiilor, dar nu la schimbarea sensului (*Vasile*, prietenul meu ...; *Prietenul* meu, Vasile ...) Termenul explicat poate fi orice parte de vorbire autonomă, precum și o întreagă propoziție; termenul explicativ poate fi *parte de propozție* - apoziție (Ap.): *Eu*, șutul, nu mă pot prinde cu cornutul. La gura sobei, *gândul*, tovarăș călător. - I. Pillat;

S-a ivit pe culme *toamna*, Zâna melopeelor, Spaima florilor și doamna Cucurbitaceelor. - G. Topîrceanu; *Muncea*, adică studia temeinic. *Cel ce vorbea*, un tânăr muncitor, se opri.) sau propoziție apozitivă în cadrul enunțului-frază (Ap.): *Un singur lucru* le cer oamenilor care mă iubesc, să mă lase singur, să nu mă ceară, să nu mă cheme. -T.Arghezi; *Pe când el perora o temă de astronomie* - indiferentă lui, cât și ei - adecă pe când se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte. - M. Eminescu

e) *Relația de coordonare* ($C_1 + C_2 + ... + C_n$) este relația care se stabilește între cel puțin doi termeni aflați în același plan sintactic, fără să depindă unul de altul. Termenii coordonați pot fi părți de propoziție (C.n.: *Fala și beția* aduc sărăcia. Nu-i *nici câine, nici ogar*. Și *cu porcul* gras în bătătură și *cu slănina*-n pod nu se poate.) sau propoziții

în cadrul enunțului-frază (C.n.): *Și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul. Se încălzește la față, iar spatele îi îngeață.* Vai de cel ce nu știe *nici când să grăiască, nici când să tacă.*

f) *Relația zero* (ř) se caracterizează prin negarea oricărei relații, adică prin izolarea sintactică; un segment sintactic dat nu intră în relație cu alte segmente sintactice. Această relație este specifică enunțurilor nepropoziționale (*Unchiule!; Mă, secule!; Iaca!; Haide!; Mofturi!; Da, domnule Georgescu!...* - I. L. Caragiale); cuvintelor și construcțiilor incidente (Am găsit, *din nenorocire*, un vagon de clasa a doua la coada trenului. Când a plecat de-acasă să meargă la București p-atâția ani în școli, mama lui - *de treabă femeie*! - l-a sărutat. Eu, *Măria ta*, nu pot nimica despre partea minții, *i-a răspuns ursitoarea.* Și să știi - *a adăugat Dardarot, după ce a stat puțintel la gânduri* - că în toată vremea de zece ani pe pământ, ai să fii supus la toate necazurile, slăbiciunile și ticăloșiile pământenilor ..." - I. L. Caragiale).

§21 Relațiile în enunț se exprimă prin:

- *acord*, adică potrivirea categoriilor gramaticale ale unui termen cu ale celuilalt, de exemplu, dintre subiect și predicatul verbal - acord în număr și persoană; sau dintre atributul adjectival și regentul său (Cel mai bun *dascăl* e pățania. - acord în gen, număr și caz);

- *recțiune*: un termen îi cere celuilalt anumite categorii gramaticale, de exemplu, verbul tranzitiv regent cere substantivului obiect direct cazul acuzativ (Când seacă lacul, *vedem* peștele.);

- *aderență*: un termen se aplipește (aderă) de celălalt, de exemplu, adverbul-complement circumstanțial aderă la verb, regentul său (*Alergi* mult, *obosești* repede.);

- *juxtapunere*: termenii sunt alăturați, păstrându-și o relativă independență, de exemplu, în cazul termenilor coordonați (*Tâlharul c-un păcat, păgubașul cu zece.*);

- *joncțiune*: termenii care sunt în relație utilizează un element de legătură cum sunt *verbele copulative* (*Foamea* **este** cel mai bun bucătar.), *conjuncțiile* (*Sau* în car, *sau* în căruță, *sau* pe jos desculță.), *adverbele* (**Când** nu sunt de față, poate să mă bată.), *pronumele și adjectivele relative* (**Ce** poți face singur nu aștepta să-ți facă alții.);

- *intonație*, adică variațiile de înălțime ale vocii în timpul vorbirii; intonația este utilizată în toate situațiile;

- *pauza*: servește la izolarea și evidențierea unor segmente sintactice.

§22 Poziția sintactică subiect

a) **Subiectul** (SB.) este partea principală de propoziție despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului (P.): *Leneșul* mai mult *aleargă*. Subiectul poate fi *exprimat* (*Sabia* **are** două tăișuri), *implicit* (De **aș avea** minte, **aș avea**, merinde) și *zero* (Lasă **să ningă, să plouă**, numai vreme rea să nu se facă).

b) În funcție de *subiect exprimat* poate sta orice cuvânt care numește ceva sau care ține locul numelui, adică: a) *substantive* (*Frumusețea* veștejește, dar *înțelepciunea* crește.), *locuțiune substantivală* (M-or troieni cu drag / *Aduceri-aminte.* - M. Eminescu), *o sintagmă* cu valoare de substantiv (*Cel cu paguba* / = păgubașul / îi și cu

păcatul.), precum şi *orice parte de vorbire substantivizată* (în contexte denumeşte un obiect, de exemplu: *Sătulul* nu crede flămândului. - adjectiv; *Tunsul* lesne se piaptănă. - verb la participiu; *Binele* cu bine se răsplăteşte. - adverb.); b) *numerale* (Când *doi* se ceartă, *al treilea* câştigă.); c) *pronume* (*El* ia de la toţi, şi de la el *nimeni*.); d) *verb la infinitiv* (*A învăţa* este o îndatorire.) *sau la supin* (Este lesne *de vândut*, dar anevoie *de cumpărat*.).

Subiectul exprimat poate fi ***simplu*** (*Jocul* rupe cojocul.), ***complex*** (= grup sintactic al cărui termeni sunt în relaţie de subordonare: *Casa fără femeie* e pustie pe dinăuntru.) şi ***multiplu*** (=grup sintactic al cărui termeni sunt în relaţie de coordonare: *El* şi *ea* se străduiau, dar nimica nu sporea.

c) *Subiectul implicit*, adică subiectul existent dar neexprimat, este *inclus* dacă verbul-predicat se află la persoana I sau a II-a singular ori plural (*Nu credeam să-nvăţ* a muri vreodată. - M. Eminescu), este *subînţeles*, dacă a fost expimat anterior, iar verbul-predicat se află la persoana a III-a singular sau plural (Tresărind scânteie lacul / Şi *se leagănă* sub soare. - M. Eminescu) şi este *nedeterminart* dacă acţiunea nu poate fi precis atribuită unui agent anume, verbul-predicat aflându-se fie la persoana a II-a singular (Dacă *munceşti, vei avea*.), fie la persoana a III-a singular (De cap *şi-a făcut*, de cap i-a fost.) sau *plural* (Cum îl *chemară*, ieşi din cămară.), fie la persoana I plural (*Citim* lumea pe dos şi pretindem că ne înşeală. - N. Iorga).

Subiectul nedeterminat este utilizat de regulă în proverbe, maxime şi în vorbirea familiară.

d) *Subiect zero* este subiectul unei acţiuni căreia nu i se poate atribui un agent (*A tunat* şi i-*a adunat*).

e) *Cazul subiectului* este *nominativ*, adică subiectul este exprimat printr-o parte de vorbire care posedă categoria de caz (*Corabia* cu doi cârmaci se îneacă. Când sunt *doi*[1] / *puterea* creşte[2] /. *Eu* spun[1], / *eu* aud[2] /.

Dacă subiectul este exprimat printr-un cuvânt care nu posedă categoria de caz, atunci trebuie să se afle la o formă invariabilă: verb la infinitiv sau supin (*A se lupta* călare nu prieşte la fiecare).

Note: 1) Când subiectul este *complex* (SB. = R. ← S.) atunci se produce elipsa regentului şi rămâne subordonatul în funcţie de subiect (S-au mai văzut şi *de acestea*. / = unele *de acestea* /; Au mai fost tăiate *din viţe*, să aibă butucul putere. / = câteva *din viţe* /; - Unde ţi-a plecat bărbatul? - *Al meu* e la pădure. / = bărbatul *meu* /).

2) Când pronumele *cine, care* (în G., D., prep. +Ac.) au rol joncţional şi funcţie de subiect (I-am ajutat *cui* mă poaţe ajuta. Am apelat *la cine* mă poate ajuta).

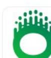
f) Au *valori expresive*: a) *subiectul reluat* (efect de insistenţă: "Se cunoaşte *el strigoiul* care a mâncat smântâna, de pe limbă. Venea cu fuga iarmarocul de Folticeni, *care acela* este ce este." - I. Creangă); b) *subiectul cantitativ* (exagerare, expresie a unei emoţii: "Veniseră *la spectatori*! - sala plină." - B. Delavrancea; "Prin îndemnul său, *ce mai de pomi* s-au pus în ţintirim." - I. Creangă); c) *subiectul izolat* (atrage atenţia asupra ideii încorporate în cuvântul subiect: *Norocul*, ori fugi de el, ori dai peste

el. *Prostul*, nici să-i faci, nici să-ţi facă.); d) abaterile reale sau aparente de *la cazul subiectului* (pentru concizie sau ca expresie a grabei, neatenţei); e) *subiect implicit* (pentru concizie, pentru evitarea unor repetiţii supărătoare: "*Am, am* ceva, dar e mai bine *să zic* că *n-am* para chioară. Vântul se repede pe coş, rece ca gheaţa, şi nu *găseşte* în vatră nici cărbuni, nici cenuşă." - B. Delavrancea); f) *subiectul complex şi multiplu* (pentru realizarea preciziei, crearea unor efecte de insistenţă sau pentru a exprima o exagerare: "Căci trebuie să vă spun că la Humuleşti torc şi *fetele şi băieţii, şi femeile şi bărbaţii.*" - I. Creangă); g) *subiectul gerunziului şi infinitivului* (caracter lapidar, sentenţios sau, dimpotrivă, expresie a prolixităţii: "A nu se vorbi *vorbe* proaste. A nu se face *scandal.*" - I. L. Caragiale; "Vorbind *ei*, soseşte cel ieşit afară şi îndată vorba între ei schimbară." -A. Pann).

g) În poziţia sintactică *subiect* se poate afla şi *o întreagă propoziţie* (*Cine fuge după doi iepuri* nu prinde nici unul.) O astfel de propoziţie se numeşte *subiectivă* (SB.) Ea intră în relaţie cu *predicatul* propziţiei pentru care îndeplineşte funcţia de subiect; *predicatul* poate fi: a) ***verb personal*** (*Cine vorbeşte* **seamănă**, *cine ascultă* **culege**. *Cine-i mare* **îi şi tare**.); b) *verbe şi expresii unipersonale prin formă şi impersonale prin conţinut*, adică: verbe cu subiectul logic în dativ (a-i conveni, a-i plăcea, a-i veni: **Nu-mi convine** *să pierd timpul.* **Îi place** *să facă treabă.* "Şi când gândesc la viaţa-mi **îmi pare** *că ea cură încet repovestită de o străină gură.*" - "Dă-mi pace, Cezara. **Îmi vine** *să mor.*" - M. Eminescu); reflexive impersonale (se cuvine, se cade , se întâmolă, de pare, se zice etc.: **Se cuvine** *să şi asculţi.* "**Se pare** *cum că* alte *valuri / Cobor mereu pe-acelaşi vad.*" - M. Eminescu. **Nu se ştie** *cine moare* şi *cine trăieşte.*); pasive impersonale (este cunoscut, este stabilit, este ştiut, este scris: **Este ştiut** *că ulciorul nu merge de multe ori la apă.* **I-a fost scris** *să moară departe de ţară.*); verbul *a fi* impersonal (= a se întâmpla: "Iar dacă împreună **va fi** *ca să murim* / Să nu ne ducă-n triste zidiri de ţintirim." - M. Eminescu); expresii verbale (predicate nominale: **E mai bine** *să taci* decât să vorbeşti rău. **E rău** *când aştepţi la mâna altuia.*); c) *adverbe şi locuţiuni adverbiale predicative* (**Poate** *că mâine îi va fi mai bine.* **Fireşte** *că vom izbuti.* **Cu siguranţă** *că va veni.* **Fără îndoială** *că ne vom întâlni*).

Relaţia dintre subiectivă şi predicatul propoziţiei pentru care îndeplineşte funcţia de subiect se realizează prin *joncţiune* cu autorul: a) *pronumelor relative* (cine, ce, care, cât, cel ce: *Cine* fuge de moară se întoarce fără mălai. *Ce*-i în mână nu-i minciună. *Care* ascultă la uşi îşi aude defaima. *Câţi* vin numai de mamă întreabă. *Cei ce* se potrivesc lesne se-mprietenesc.); b) *câtorva pronume nehotărâte* (oricine, oricare, oice: *Orice* rar se vede mai dulce ni se pare.); c) adverbelor relative (când, unde, încotro, cum: E rău *când* aştepţi la mâna altuia. Nu-i întotdeauna *cum* se chiteşte şi *cum* se nimereşte.); d) *conjuncţiilor* (că, să, ca să, dacă, de, cum că: Fiecăruia i se pare *că* pruncul său este mai frumos. Nu-i greu *să* te sui în sus, e greu *să* te ţii acolo).

Note: 1) Pronumele relative pot sta în alt caz decât nominativul: *Cui* îi e frică de orice nor nici o călătorie nu face. *Pe cine* l-a muşcat câinele se teme şi de lătrătură.

2) Predicatul unei propoziţii poate intra în relaţie cu o suită de propoziţii subiective coordonate (construcţie sinonimă cu un subiect multiplu): **E bine** *să te străduieşti* şi *să nu te temi de greutăţi*.

3) O propoziţie subiectivă poate îndeplini funcţia de subiect exprimat numai pentru un singur predicat; numai aceeaşi subiectivă "depinde" de mai multe predicate; în realitate ea este subiect exprimat numai pentru unul din predicate, pentru celelalte subiectul este implicit: *Cine are bani* **bea** şi (cine are bani) **mănâncă**, iară *cine nu* (are) **se uită** şi (cine nu are) **rabdă**.

Subiectiva este termen dezvoltat: din această constatare rezultă valoarea ei expresivă, deoarece subiectiva are o capacitate superioară subiectului (simplu sau complex) de cuprindere şi generalizare, permite deci conturarea unor fapte pentru care nu există încă în limbă termeni simpli ("*Cei ce poartă jugul şi-a trăi mai vor* / Merita să-l poarte spre ruşinea lor." -D. Bolintineanu). De aceea subiectivele sunt preferate pentru enunţuri sentenţioase, în maxime şi proverbe. Pe de altă parte, subiectivele unor predicate exprimate prin verbe cu subiectul logic în dativ, reflexive şi pasive impersonale, expresii verbale şi adverbe predicative materializează situaţii cu un puternic conţinut afectiv (dorinţă, necesitate, posibilitate, îndoială, siguranţă, afirmaţie categorică etc.); astfel de subiective implică via participare a subiectului vorbitor la cele comunicate: *Desigur* că voi veni, dar *se poate* să întârzii.

§23 Poziţia sintactică predicat

a) ***Predicatul*** (P.) este partea de propoziţie care spune ceva despre subiect: îi atribuie o acţiune (*Rugina* moale **roade** fierul tare.), consemnează starea sau modificarea în starea subiectului (*Pâinea* coaptă buni ospeţi **aşteaptă**. **Şade** *hârbu*-n drum şi râde de oală. **S-a înfoiat** ca varza şi **s-a îngâmfat** ca barza. **A ruginit** *frunza* din vii.), sau constată existenţa lui (**Este** şi *viaţă*, **este** şi *moarte*. **Trăiesc** împreună ca pâinea cea bună.), îl caracterizează sau îl califică (Omul **e om** şi numai om. Casa-**i goală** ca o oală).

În funcţie de părţile de vorbire prin care este exprimat predicatul, distingem: ***predicat verbal*** (P. v.) şi ***predicat nominal*** (P. n.).

b) ***Predicatul verbal*** (P.v.) se exprimă prin cuvinte al căror înţeles este conceput ca proces sau care consemnează o stare subiectivă, adică prin: *verbe* (la,orice diateză şi la orice mod personal: Cine purcei *hrăneşte* porci *va avea*. *Stai* mămăligă *să* te *mănânc*. Cine *se teme* de brumă *nu pune* viţă de vie), *locuţiuni verbale* (cu verbul la orice diateză şi la orice mod personal: Noi, atunci, *am luat-o la fugă*. Când îmi *da drumul* mă duceam tot într-o fugă acasă.), *interjecţii* cu valoare verbală ("Dacă vade ea şi vede că nu mă dau, zvârr! de vreo două-trei ori cu bulgări în mine." - I. Creangă), *adverbe predicative* şi *locuţiuni adverbiale predicative* ("*Poate* că acesta-i vestitul Ochilă. *Pesemne* c-aista-i Flămânzilă. *Fără-ndoială* că mâine plouă).

c) ***Predicatul nominal*** (P. n.) caracterizează, identifică sau califică subiectul şi se exprimă printr-un *verb copulativ* (a fi, a însemna; a deveni, a ajunge, a ieşi, a se face; a părea; arămîne, a constitui, a reprezenta) şi un *nume predicativ* (orice parte de vorbire autosemantică: adjectiv, substantiv, numeral, pronume, adverb, interjecţie, verb la

infinitiv, participiu, suspin). Verbul copulativ indică modul, timpul, persoana şi numărul; numele predicativ precizează identitatea, caracteristica sau calitatea subiectului (Exemple: *Răbdarea e* cea mai bună *datorie*. Tăcerea *e de aur*. Omul rău *e ca un cărbune*, dacă nu te arde te înnegreşte. Şi dracul *pare frumos* când e tânăr. Omul *pare de treabă*. Ce-*i al tău e* şi *al meu*. Nu căuta *ce-am fost*, ci vezi *ce sunt*. El *e cel dintâi* la trântă. Tot păţitul *e priceput*. Răul *nu rămâne nepedepsit*. A răspunde bine *înseamnă a şti* bine. Ce-au făcut ei *este de lăudat*. *E destul* un ciomag la un car de oale. Nu ştiu alţii *cum* sunt ... Cu grija ta *era vai* de pielea mea). Numele predicativ poate fi *complex* dacă termenii componenţi sunt în relaţie de subordonare (Lenea *e începutul răutăţilor*. Limba nebunului *este o moară fără grăunţe*.) şi *multiplu* dacă termenii componenţi sunt coordonaţi ("Aceasta *era mai în vârstă şi ceva încrucişată, dar foc de harnică*." - I. Creangă).

Note: 1) În unele situaţii apar grupuri sintactice sudate formate din două verbe care îndeplinesc solidar funcţia de predicat verbal sau nominal: astfel de construcţii le putem numi *predicate verbale sau nominale compuse*.

2) Într-un predicat compus primul element este un verb semiauxiliar de modalitate (*a putea, a trebui, a fi, a avea, a sta, a da*) sau de aspect (*a începe, a prinde, a apuca*) la un mod personal, iar al doilea element este un verb autosemantic sau un verb copulativ şi un nume predicativ.

3) În aceste construcţii pot fi analizate uneori şi în componentele lor: verb predicativ + complement (completivă) sau verb-predicat + subiect (subiectivă) (v. şi *Gramatica Academiei* § 195 şi 529).

4) *Predicatul verbal compus* este format din verb semiauxiliar (care marchează diateza, modul, timpul, persoana şi numărul) şi un verb autosemantic la un mod dependent (infiniv, conjunctiv, participiu, supin). Verbul autosemantic este suportul ideii comunicate, pe când verbul semiauxiliar adaugă o nuanţă suplimentară acelei idei (necesitate, posibilitate, iminenţă, începerea acţiunii). Exemple: Focul cu apa *nu se pot împrieteni*. "Şi *trebuiesc luptate* războaiele aprinse." - M. Eminescu (vb. semiaux. + part.). "În ziua în care *era să se serbeze* cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei murise de apoplexie." - M. Eminescu (vb. semiaux. + conjunctiv). "*A prins a se zbate* ca-n nişte lanţuri." - M. Sadoveanu (vb. semiaux. + infinitiv). "Când *era de făcut* ceva treabă, o cam răream de pe acasă." - I. Creangă (vb. semiaux. + supin).

5) *Predicatul nominal compus* este format dintr-un verb semiauxiliar (de regulă verbele: a putea, a trebui, a începe) la un mod personal, un verb copulativ (la infinitiv sau conjunctiv) şi un nume predicativ. Exemple: Viaţa *trebuie să fie*, şi poate fi, *o bucurie* continuă. (vb. semiaux. *a trebui* + vb. copulativ *a fi* + nume predicativ - subst. *o bucurie*). "Am înţeles pentru prima oară ce mult *poate să însemne un* simplu *lan* de grâu." - Geo Bogza. "*Putem fi mândri* că dintre noi unul se înscrie, prin nobleţea spiritului, pe coordonate universale." - Geo Bogza.

d) Propoziţia predicativă (n.p.) îndeplineşte funcţia de nume predicativ (identifică, califică, caracterizează subiectul) şi formează împreună cu verbul copulativ (a fi, a părea, a ajunge etc. la un mod personal) predicatul nominal al unei propoziţii. *Joncţiunea* cu verbul copulativ este realizată cu ajutorul: *pronumelor relative* (Nu e

pentru cine se grăbeşte, ci e *pentru cine* se nimereşte. "Întrebarea era, dar, *cine* să deie cinstea, *cine* să ducă vorba şi să primească răspunsul." - I. Slavici; "Doar să te porţi de acum tare bine, să mai fiu *ceea ce* am fost pentru tine." - I. Creangă); *unor pronume nehotărâte* (Meritul este *al oricui* ar voi să muncească); *adverbelor relative* (Norocu-i *după cum* şi-l face omul. Lumea-i *cum* este şi ca dânsa suntem noi. Problema e *când* ai să fii gata.), *adverbelor de comparaţie şi locuţiunilor conjuncţionale comparative* (Când ai citit o carte bună e *ca şi cum* te-ai desprinde de tine însuţi), *conjuncţiilor* (Strada părea *că* nu mai are capăt. "Când eram *de* nu iubeam. Unde mă culcam, dormeam." - L. Blaga; Lucrul cel mai bun este *să* facem totul pentru realizarea intenţiilor noastre.

Notă: Acelaşi verb copulativ poate avea două sau mai multe propoziţii predicative, coordonate între ele (Convingerea mea **este** *că aţi înţeles* şi *că vă veţi face datoria*. Dacă lipseşte **înseamnă** ori *că s-a îmbolnăvit*, ori *că a plecat la ţară*.).

e) În vorbire, pentru evitarea unei repetiţii sau pentru realizarea conciziei, *predicatul verbal poate lipsi complet* (este *subînţeles* din context: Băutura cere mâncare şi mâncarea / *cere* / băutură) sau *parţial* (nu se repetă verbul auxiliar: Cartea a fost cumpărată şi / *a fost* / aşezată în raft; lipseşte o parte a locuţiunii verbale: "Şi eu / *dau* / fuga şi ia / *dă* / fuga, şi eu / *dau* / fuga şi ia / *dă* / fuga, până ce dăm cânepa toată palancă la pământ." - I. Creangă). În cazul *predicatului nominal,* se produce mai frecvent *elipsa verbului copulativ*, mai ales în formulările aforistice (Vorba lungă, / *este, înseamnă* / sărăcia omului. Eu am ajuns de râs şi tu / *ai ajuns* / de ocară.), şi, uneori *elipsa numelui predicativ* ("Oricum, chiar dacă nu mai sunt / *literat* /, am fost şi eu literat." - I.L. Caragiale).

f) *Au valori expresive*:

- Predicat verbal exprimat prin *locuţiuni verbale*, deoarece acestea includ o metaforă ("Văd eu bine că mi *s-a strâns funia de par*. Poate mă aşteaptă şi alţii *să le dau răvaş de drum*." - I.L. Caragiale); prin *interjecţii*, deoarece crează impresia unei acţiuni momentane, de foarte scurtă durată ("Bâzâiam la strană şi *hârşti*! câte un colac." - I. Creangă); prin *adverbe propriu-zise* (situaţie rară, exteriorizează emoţii: *Departe* oala de căldare, ca nu cumva, lovindu-se, să se spargă) şi prin *verbe impersonale, reflexive şi pasive impersonale, adverbe şi locuţiuni adverbiale* care consemnează atitudini subiective ("Doamne, măi femeie, Doamne, multă minte-ţi mai *trebuie*." - I. Creangă; *Se pomeneşte* că Ciubuc era om de omenie . - I. Creangă; *I-a fost scris* să moară departe de ţară. - Al. Vlahuţă; *Pesemne* c-a ajuns şi el în mintea copiilor. - I. Creangă; *De bună seamă* că poezia, adică sentimentul nostru de poezie, există. - G. Călinescu).

- Predicatul nominal în care verbul copulativ este altul decât verbul *a fi* (care are valoare neutră); celelalte verbe copulative adaugă *nuanţe semantice* predicatului: *devenirea* (a deveni, a se face, a ajunge, a ieşi: "După ce *ajung celebri* şi *bogaţi*, scriitorii îşi amintesc cu nostalgie sfâşietoare de anii când erau necunoscuţi şi strâmtoraţi." - M. Preda); *aparenţa* ("Erau foarte săraci, *dar nu păreau doritori* să afle

cauza sărăciei lor." - M. Preda); *nemişcarea* (a rămâne: Aşadar, şcoala *a rămas pustie* o bucată de vreme - I. Creangă) sau imprimă o *coloratură intelecuală* (a însemna, a constitui, a reprezenta: "Sporirea consumului *nu constituie o garanţie* a fericirii maxime... dar consumul *reprezintă* pentru imensa majoritate a oamenilor *măsura* relizării." - M. Preda).

- *Elipsa predicatului* (parţială sau totală) imprimă comunicării o notă de *dinamism* ("Fata moşneagului la deal, fata moşneagului la vale; ea după găteje prin pădure, ea cu tăbuieţul în spate la moară, ea în sfârşit în toate părţile după treabă." - I. Creangă) sau *evită repetiţii banale* ("Pentru babă, fata moşneagului era piatră de moară în casă; iar fata ei, busuioc de pus la iocoane." - I. Creangă).

- *Nume predicativ*, dacă are valoarea de *epitet, metaforă* sau *comparaţie* ("Şi de-aceea spusa voastră era *sfântă* şi *frumoasă*." - M. Eminescu; *Un trandafir* în văi părea. - G. Coşbuc; Înfloresc grădinile, Ceru-i *ca oglinda*. - St. O. Iosif); dacă este repetat, fie sub aceeaşi formă, fie printr-un derivat flexionar sau lexical, fie printr-un sinonim ("E *tare! prea tare!* n-o iscălesc" - I. L. Caragiale; "Sultănica era *leită-poleită* răposatului. - B. Delavrancea; *Proclet şi treclet* să fie cine va face altfel. - M. Sadoveanu; Moş Vasile era *un cărpănos ş-un pui de zgârâie-brânză*, ca şi mătuşa Marioara" - I. Creangă); dacă este multiplu, având posibilitatea de a caracteriza multilateral subiectul (Tot satul îl iubea, fiindcă era *bun* şi *liniştit* şi *săritor* la nevoie. - L. Rebreanu; Fetele lui Danciu sunt *înalte, blonde, străvezii*. - Z. Stancu.

g) *Modurile nepersonale* (infinitiv, gerunziu) *şi relaţiile cu subiectul, subiectiva, numele predicativ şi predicativa*:

- Un infinitiv precedat de un pronume relativ poate fi subiect al unei propoziţii ("Dacă ar fi să iasă toţi învăţaţi, n-ar mai avea *cine ne trage ciubotele*." - I. Creangă).

- Un verb la mod nepersonal - infinitiv sau gerunziu - poate avea subiect (sau subiectivă), dar nu formează o propoziţie ("Şi *mai-marii* lui văzându-l că şi-a făcut datoria de ostaş, l-au slobozit din oaste cu arme cu tot." - I. Creangă; Vine şi vremea de a cunoaşte *omul* adevărul. *Cei ce lipseau* necunoscând indicaţiile, nu s-au prezentat la punctul de întâlnire).

- Un verb copulativ la mod nepersonal - infinitiv sau gerunziu - poate avea un nume predicativ sau o predicativă, dar nu formează predicat ("Moşneagul *fiind* un gură cască, sau cum îţi vrea să-i zici, se uita în coarnele ei şi ce-i spunea ea, sfânt era." - I. Creangă; Totul era egal pentru un scriitor, un lucru *nefiind* mai importat decât altul. - M. Preda; Privea prostit înaintea lui, *părând* că nu vede nimic. - D. Anghel).

h) *Cazuri speciale*:

- În construcţiile de tipul (*pronume pers. în dativ + vb. a fi, la pers. a III-a sau la un mod nepresonal + substantiv în nominativ*): mi-e *foame*, îmi era *sete*, fiindu-i *frig*, a-i fi *frică* - subiectul este substantivul în nominativ;

i) *Substituiri* (contrageri, expansiuni):

- O subiectivă poate fi contrasă printr-un *substantiv* (sau locuţiune substantivală) al cărui radical este identic sau sinonim cu al verbului subiectivei: *Cine a păţit multe* (= păţitul) ştie multe. *Cine are minte* (= mintosul) nu se amestecă în gâlceava altora; printr-un *infinitiv* sau *supin*, forme flexionare ale verbului-predicat din subiectivă:

Lesne e *să dai* (= a da, de dat) şi anevoie *să iei* (a lua, de luat). Substituirile nu sunt posibile când subiectiva exprimă o noţiune complexă, o idee, pentru care nu există cuvinte simple: *Cine seamănă vânt* culege furtună.

- Un subiect simplu poate fi substituit uneori printr-o propoziţie, dacă vorbitorul doreşte să insiste asupra caracterului general al judecăţii sale. Compară: Toată *pasărea* pe limba ei piere. / Nu *tot ce zboară* se mănâncă.

- O predicativă poate fi contrasă: a) printr-un nume predicativ exprimat printr-un substantiv, adjectiv, adverb (sau locuţiuni) al căror radical este identic sau sinonim cu al verbului predicativei: Ponoarele păreau *că nu mai au sfârşit* (= fără sfârşit); Vocea lui Lisandru era tot ce poare fi mai normal (= foarte normală); Uneori drumul pare *că se netezeşte* (= neted); b) printr-un verb la infinitiv; Ei au ajuns *să facă faţă oricăror sarcini* (= a face faţă).

- Un nume predicativ poate fi substituit printr-o predicativă, dacă vorbitorul doreşte să insiste asupra unei caracteristici mai generale a subiectului: De când a venit la noi părea *mai tânăr* (= că întinerise).

§24 Acordul în relaţia predicativă

- Predicatul verbal se acordă în număr şi persoană cu subiectul: *Noi râdem* de unul, doi, şi *patruzeci râd* de noi. *Tu* îl *bei* pe dânsul *el* te *bea* pe tine.

- Când verbul-predicativ este la diateza pasivă, verbul auxiliar se acordă în număr şi persoană, iar participiul în gen, număr şi caz cu subiectul: "*Fapta ta* **n-a fost** niciodată **înţeleasă** de cei din jur." - M. Sadoveanu; "Vicleanul *dascăl* Sindipa **să fi căutat** pretuntindeni. Toate *darurile* **au fost aduse**." - M. Sadoveanu.

- Predicatul nominal se acordă astfel: verbul copulativ în număr şi persoană, iar numele predicativ în gen, număr şi caz cu subiectul, dacă are aceste categorii: "*Stelele* **par îngheţate**, *cerul* **pare oţelit**." - V. Alecsandri; "**Altul este** al tău *suflet*, / **Alţii** *ochii* tăi acum." - M. Eminescu; *Picura* **este natură** nudă." - T. Arghezi, *Foamea* **este** cel mai bun **bucătar**.

- În cazul subiectului multiplu: a) dacă termenii sunt persoane diferite, persoana I are preponderenţă asupra celorlalte, persoana a II-a asupra persoanei a III-a: *Eu* şi *colegul* meu **studiem**. *Tu* şi *el* **studiaţi**.; b) dacă termenii sunt coordonaţi, verbul se află la plural (*Foamea* şi *gâlceava* **aduc** nenorociri.); dacă termenii sunt cu negaţie, verbul se află fie la singular (*Nici fratele, nici sora* **n-a** venit.), fie la plural (*Nici mama, nici tata* **n-au încălcat** legile.); dacă termenii sunt coordonaţi disjunctiv, verbul este la singular (*Ori eu, ori tu* **vei trage ponoasele**.); c) dacă termenii sunt nume de persoană, masculinul sau prioritate (*Tata, mama şi soră-mea* **au fost chemaţi** la nuntă.); dacă termenii sunt nume neanimate se preferă acordul cu cel mai apropiat termen (*Peretele, fereastra şi uşa* **sunt vopsite** în aceeaşi culoare. *Pereţii, ferestrele şi uşa* **sunt vopsite** în aceeaşi culoare. *Uşa, ferestrele şi pereţii* **sunt vopsite** în aceeaşi culoare).

- Când predicatul este la pluralul politeţii, numele predicativ şi participiul diatezei pasive rămân la singular (Şi *dumneavoastră* **sunteţi oaspetele** noastre. Şi *dumneavoastră* **sunteţi invitat**).

- Când joncţiunea subiectivei este realizată printr-un pronume (adjectiv) relativ sau nehotărât, acordul predicatului se face în număr (şi eventual în gen dacă verbul e la diateza pasivă sau e copulativ): *Cine* s-a ars cu ciorbă **suflă** şi-n iaurt. *Cel ce* tot alege la urmă **culege**. *Cei ce* se potrivesc lesne **se-mprietenesc**. *Câte* fete se ridică **nu pot face**-o mămăligă. *Câte*-n lume se nasc **mor**. *Câţi* pe mâini se spală la masă **vor** să şadă. *Cel ce* pierde drumul **e bucuros** şi de cărare.

- *Acordul după înţeles*: când subiectul complex are un determinant la plural, acordul verbului-predicat se poate face cu determinantul: "Îl **aşteptau** o samă de *negustori*." - M. Sadoveanu; "Majoritatea *oamenilor* **plecau** satisfăcuţi." - M. Preda; "Fiecare dintre *noi* **suntem solidari** cu tot universul." - G. Galaction. Uneori determinantul este subînţeles: *Careva* **puteţi** aduce cartea. *Nici unul* **nu putem veni**.

- *Acordul prin atracţie*: uneori verbul copulativ se acordă cu numele predicativ ("Cocioaba..., bărbatul, fata şi boii... un ţap şi două capre slabe şi râioase *era* toată *averea* Irinucăi." - I. Creangă); când subiectul multiplu se află după predicatul verbal, acesta se poate acorda cu cel mai apropiat termen ("E acolo *popa, notarul, primarul*, sunt toţi acolo" - I. L. Caragiale).

§ 25. Topica şi punctuaţia în relaţia predicativă

În relaţia predicativă *topica normală (obiectivă)* este următoarea:

- invariantele: SB. ↔ P.v.; SB. ↔ P.n. (*Capul face, capul trage. Lenea e începutul* tuturor răutăţilor.), dar în propoziţiile interogative introduse printr-un pronume sau adverb interogativ (afară de cazul în care pronumele interogativ este subiect sau atributul numelui predicativ: *Cine-i* acolo? *Ce* vânt te-*a adus*? - I. Creangă), în formulele de început şi în cursul naraţiunii, când verbul de declaraţie este în poziţie finală sau intercalat, *topica normală* este: P.v. ↔ SB.; P.n. ↔ SB. ("Cum *se numeşte satul*? Ce *vorbeşti tu*, măi Bârliba? *Cine eşti tu*? *Cum eşti tu*? Cică *era* odată într-un sat *un om* grozav de leneş. Mai *poftească* de acum şi alţi *leneşi* în satul acela. Dar muieţi-s posmagii? *zise leneşul*. Ba nu, cucoană - *răspunse unul* dintre ţărani." - I. Creangă);

- invarianta: SB. ↔ P.v., dacă predicatul verbal este exprimat printr-un verb personal (*Cine doreşte mult* **pierde** şi pe puţin.) sau dacă verbul este refelxiv sau pasiv impersonal, iar elementul joncţional este un pronume relativ precedat de prepoziţie (*După ce umblă el* **nu se găseşte**.); dar dacă predicatul verbal este exprimat prin verb impersonal, prin verbe reflexive şi pasive impersonale, prin adverbe şi locuţiuni adverbiale, atunci topica normală este: P.v. ↔ SB. ("**Se vede** *că te-ai grăbit degeaba*. **Îi plăcea** *să asculte* de ea. **Pesemne** *că numai bărbaţilor, ca mai slabi de înger*, l-e **dat** *să lase totul vraişte* când sufletul le este sfâşiat." - I. Vinea);

- invarianta SB. ↔ P.n. (*Ceea ce am mijlocit* **este simpatia**. - M. Eminescu), dar dacă predicatul nominal este exprimat printr-un verb copulativ şi un adverb-nume predicativ, topica normală este P.n. ↔ SB. (**Lesne e** *să făgăduieşti*, dar **e greu** *să împlineşti*.);

- invarianta SB. ↔ P. ← n.p. (*Vina* mea *este* că nu sunt cum vrea dumneasa. - M. Sadoveanu, *Bărbatu*-meu *e* cum îi păinea cea bună. *Lumea-i* cum este." - I. Creangă);

- invarianta SB. ↔ P. ← n.p.; în acest caz topica indirectă este obligatorie ("*Dacă până acum nu te-ai întrebat* unde te va scoate drumul pe care ai apucat **însemnează** că ai apucat pe el în glumă şi pentru literatură." - G. Galaction; "*Când îţi măriţi fata* **e** ca şi când ţi-ar arde casa." - L. Rebreanu).

- În toate celelalte situaţii **topica** o numim ***inversă*** sau sfărâmată (cu izolări şi dislocări), ca în exemplele: "**S-au ivit** pe rând în soare / Jos, la capătul potecii, / *Turma* albă de mioare, / Noatinile şi berbecii." - G, Topîrceanu; "**Sunt** unii *oameni* **senini** şi **blânzi**. **Gol a rămas** *turnul*." - D. Anghel; "**Ce ştiam mai bine era** *tabla* lui Pitagora." - B. Delavrancea.

Între subiect, respectiv subiectivă, şi predicat, precum şi între verbul copulativ şi numele predicativ, respectiv predicativă, nu se pune nici un fel de semn de punctuaţie. Se pune virgulă numai când lipseşte verbul copulativ (Viaţa omului, ca oul în mâna copilului.) Termenii unui subiect multiplu, propoziţiile subiective coordonate şi termenii unei suite nominale se desparte prin virgulă dacă sunt juxtapuşi.

§26 Poziţia sintactică atribut

a) **Atributul** (A.) este o specie a relaţiei de subordonare (R. ← S.) în care regentul (R.) este un substantiv (*Ochiul* înţeleptului vede mai departe.), un numeral (Am patru feciori, / *Doi* mari şi *doi* mici, / Zi şi noapte se alungă / Şi nu pot să se ajungă.) sau un pronume (Tot două oale-mi fierb: *una* seacă şi *alta* goală.).

b) Atributul poate fi exprimat prin orice parte de vorbire autosemantică. Din aceste punct de vedere el este:

- ***Atribut adjectival***; se exprimă prin: *adjectiv calificativ* (Buturuga *mică* răstoarnă carul *mare*. La *aşa* cap, *aşa* căciulă. Răbdarea-i *cea mai bună* doctorie.); *adjective determinate* (Mâncarea *ţărănească* puţine boale aduce.); *adjective pronominale* (Tot olarul laudă oala *sa*.); *locuţiuni adjectivale* (Chiar omul *cu judecată* mai greşeşte câteodată.); *participii* (Trei corăbii *încărcate* nu aşteaptă pe una deşartă.); *numerale* (Unde sunt *două* cumnate, rămân vase nespălate. Feciorul de văduvă e *al doilea* domn).

Subordonarea se realizează prin *acord* când atributul este exprimat prin adjectiv, participiu sau numeral şi prin *aderenţă* când este exprimat prin locuţiuni adjectivale invariabile. În topica normală, atributul stă *după regent* dacă este exprimat prin adjective calificative, determinative, pronominale (de întărire, posesive), locuţiuni adjectivale şi *înaintea regentului* dacă este exprimat prin numerale sau adjective pronominale demonstrative (*Ăst* lucru l-aş face-ndată.); interogative (*Ce* casă e agăţată pe lemne?); relative (*Câte* capete, atâtea păreri.); nehotărâte (*Altă* gâscă în cea traistă.) şi negative (*Nici un* lucru nu rămâne nerăsplătit).

c) **Atribut substantival**; se exprimă prin substantive şi numerale cu valoare substantivizată. În funcţie de caracteristicile morfologice ale acestora, distingem:

- *atribut substantival în genitiv*: substantivul sau numeralul se află în cazul genitiv (Banii *strângătorului* pe mâna *risipitorului*. Ăsta-i satul *lui Cremene*. Ţine seama şi de sfatul *celor doi*.). Tot atribut substantival genitival trebuie considerat şi când este

exprimat printr-o sintagmă echivalentă cu genitivul, de tipul *prepoziția* **a** + *numeral cardinal* + *substantiv*: Prezența *a două ajutoare* în loc de unul este bine venită. Eforturile întrunite *a zece oameni* realizează mai mult decât eforturile lor dispersate;

- *atribut substantival în dativ*: substantivul este în cazul dativ iar regentul său este un substantiv nearticulat (Vară *vrei*, fină *lelei*, nepoată *cumetrei* mele.);

- *atribut substantival cu prepoziție*: substantivul sau numeralul este precedat de prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (Obraz *de scoarță*. Scară *la cer* și pod *peste mare* nu se poate. Irinuca avea o cocioabă veche *de bârne cu fereștile cât palma*. - I. Creangă; A existat o viziune clasică *asupra condiției* geniului. - M. Preda); Iată un grup *de doisprezece*. - M. Sadoveanu; Trenuri *de câte șaizeci* de vagoane. - E. Camilar. Subordonarea se realizează prin *recțiune* când substantivul este în genitiv sau dativ fără prepoziție și prin *aderență* în celelalte situații.

În *topica normală*, atributul substantival, stă *după regent*.

d) **Atribut pronominal**: se exprimă prin pronume, în funcție de caracteristicile morfologice ale acestora, distingem:

- *atribut pronominal în genitiv*: pronumele se află în cazul genitiv (Tot el la masa *altuia* și la masa *lui* nimeni.);

- *atribut pronominal în dativ*: numai formele atone ale pronumelorpersonale și reflexive în dativ (Și de crunta-*mi* vijelie tu te aperi c-un toiag? O! luptă-te-nvălită în pletele-*ți* bogate. Cerul stelele-*și* arată. - M. Eminescu);

- *atribut pronominal cu prepoziție*: pronumele este precedat de prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (Lauda *de sine* nu miroase a bine. S-au văzut și unele *de acestea*. Câți *ca mine* nu vor fi simțit la fel? - M. Preda).

Subordonarea se realizează prin *recțiune* când pronumele e în genitiv sau dativ fără prepoziție și prin *aderență* în celelalte situații.

În topica normală, atributul pronominal ată *după regent*.

e) **Atribut verbal**; se exprimă prin verb la infinitiv (Mi-ajunge o singură încercare *de a schimba* lumea. - M. Preda), la supin (Tot e un lemn *de ars* pe foc.) sau gerunziu (Eram biruitor, însă într-o stare jalnică, cu straiele *șiroind* și lipite de trup. - M. Sadoveanu).

Subordonarea se realizează prin *aderență*. În ordinea normală, atributul verbal stă *după regent*.

f) **Atributul adverbial**; se exprimă prin adverbe și locuțiuni adverbiale (Sculatul *târziu* face ziua scurtă. Până nu te lovești de pregul *de sus* nu-l vezi pe cel *de jos*.)

Subordonarea se realizează prin *aderență*. În ordinea normală, atributul adverbial stă *după regent*.

g) Atributul determină regentul, delimitând obiectul în raport cu altele din aceeași clasă și reliefând o caracteristică a acestuia; acesta este **atributul determinativ** (Are unghii cam *lungi*.); sau îl explică adăugând informații suplimentare: acesta este **atributul explicativ** și este evidențiat prin intonație și pauză, iar în scris este izolat prin virgule (Copilul, *aprins* brusc la față la vederea tatălui, îi răspunse. - M. Preda).

h) **Propoziția subordonată atributivă** A. este o propoziție subordonată cu funcție de atribut.

Regentul (R.) unei atributive este *un substantiv* (Vai de *pasărea* **ce scapă din colivie** şi **cade în laţ**.), *un numeral* (Într-o seară îşi făcură apariţia *doi* **a căror prezenţă atrase spre ei tot** ce era acolo. - M. Preda) sau un *pronume* (Fericit *acela* **care se mulţumeşte cu puţin**).

Subordonarea se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul:

- *pronumelor relative* (Piatra **ce** *se rostogoleşte* nimic dobândeşte. Câinele **care** *latră* nu muşcă. Nu dorm toţi **câţi** *au ochii închişi*. Nu toţi **cei ce** *intră-n sat* trag la crâşmă. Nu plăteşte nici apa **pe care** *o bea*. Să te fereşti de omul că**ruia**-*i plac toate*. Hainele **de** *le avea* se hrătăniseră de atâta purtat. - E. Barbu);

- *adverbelor relative* (În fântâna **unde** *nu-s broaşte*, apa nu e bună. E clipa **când** *ar trebui* să mă ridic şi să plec. - M. Preda. E un om **cum** *n-ai să mai întâlneşti niciodată-n viaţă*. Şi-n vremea **cât** *s-au cununat*. / S-a strâns poporul adunat / Dă joace-n drum după tilinci. (G. Coşbuc);

- *conjuncţiilor* (Nevasta nu este o cârpă **să** *o descoşi* şi **să** *o lepezi*. Nu am nici un motiv special **ca să** *mă simt aşa de bine*. - M. Preda. În fond, convingerea tatei **că** *n-aş fi bun* nu vine tot dintr-o ambiţie? - M. Preda.

Dacă **atributiva** identifică sau califică termenul regent, atunci se numeşte **determinativă** (Trestia *care se pleacă vântului*, niciodată nu se frânge. Ochii *care nu se văd* se uită.): formând o unitate, nu se izolează nici prin intonaţie, nici prin pauză (în scris, prin virgulă). Dacă atributiva aduce o informaţie nouă termenului regent, dar nu neapărat necesară, atunci se numeşte **explicativă** (Poate cu tine, *care ai trecut pe la părintele Duhu*, să mă pot desluşi. - I. Creangă): se izolează prin intonaţie şi prin pauză, marcate în scris prin virgulă.

Atributiva se află, de regulă imediat după termenul regent; atributiva explicativă se separă de regentul ei prin virgulă.

Atributivele pot fi contrase în atributive cu acelaşi regent:

- *prin participii şi construcţii participiale*: Vremea *care a trecut* (=trecută) nu se mai întoarce. Ne pune dracul de urnim o stâncă din locul ei, *care era mai înţinată* (=numai inţinată). - I. Creangă;

- *prin gerunzii şi construcţii gerunziale*: Pe dumneavoastră, uncheşilor, *care-mi sunteţi părinţi şi rude bune* (=fiindu-mi părinţi şi rude bune), tot am a vă întreba, a doua oară, ceva. - M. Sadoveanu;

- *prin infinitive şi construcţii infinitivale*: Nene Tache, orice ai spune, e fermecătoare naivitatea *să crezi* (=de a crede) că tu poţi îndrepta o ţară. - Camil Petrescu;

- *prin adjective (însoţite sau nu de determinări)*: Omul *care ştie carte* (= ştiutor de carte) de toate are parte.

În numeroase cazuri contragerile nu sunt posibile.

i) *Au valori expresive*:

- Situaţia când regentul nu se repetă (Socoti în gând *preţul* mobilei, (preţul) al mesei scumpe din mijlocul camerei. - E. Barbu). Comunicarea devine mai concisă.

- Atribute exprimate prin locuţiuni adjectivale (Căci moşneagul cel priveşti / Nu e om *de rând* el este domnul Ţării Româneşti. - M. Eminescu), atribute substantivale în

dativ (Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă / Şi somnul, vameş *vieţii*, nu vrea să-mi ieie vamă. - M. Eminescu), atribute pronominale în dativ (Când deodată tu răsărişi în cale-*mi*. - M. Eminescu); atribute substantivale cu adverbe comparative cu valoare de prepoziţie: *ca, cât* (Arde-n candel-o lumină cât un sâmbure de mac. - M. Eminescu). Aceste atribute atrag atenţia fie prin insolitul lor, fie pentru că implică o comparaţie.

- Inversiunile şi dislocările atributelor (De-*al meu propriu* vis, mistuit mă vaiet, / Pe-*al meu propriu* rug, mă topesc în flăcări; Lacul codrilor *albastru* / Nuferi galbeni îl încarcă. - M. Eminescu; Pe sub brazi, pe sub *bătrânii*, licuricii-licurici, / creaturile de vară / îşi aprind fosforescenţa / străvezie, selenară. - L. Blaga) şi atributivelor (Nu voi părul să mi-l taie, *Ce-mi ajunge la călcâie*. - M. Eminescu). Marcate prin intonaţie, reliefează o caracteristică a obiectului.

- Suitele atributive (atribute sau atributive): Asemenea *proaspete, / vii şi păstoase şi lucii* culori / se mai văd doar în stemele ţărilor. - L. Blaga; Erau clăcaşii: oştenii fără nume / Ce duc războiul mare-al tuturora, / Ei *ce se sting în neguri şi uitare / Şi cad şi mor de cruda-mpovărare / A tuturor durerilor din lume*. - O. Goga): oferă posibilităţi de caracterizare multiplă a regentului;

- Construcţiile contrase (Humuleştenii... au fericirea *de-a vedea lume de toată mâna*. - I. Creangă) fac comunicarea mai concisă;

- Atributivele explicative, mai ales când explicaţia implică participarea afectivă a vorbitorului (autorului) (Stea, *care subt carul cel mare abia licăreşti / nedumerită-ntre şapte lumini*, / a cui stea eşti? - L. Blaga).

j) În organizarea enunţurilor se recomandă:

- să se evite seriile de atribute substantivale, genitivale în care cuvântul precedent este regentul atributului următor: *Obligaţia pregătirii excursiei clasei* revine dirigintelui. Mai bine: *Obligaţia de a pregăti excursia clasei ...*;

- să se repete termenul regent al unei atributive, în caz că după aceasta urmează o altă subordonată sau un grup de cuvinte care ar putea crea confuzii asupra regentului, de exemplu: Şi aşa, au trecut anii şi de câte ori s-au ivit *frunzele* din nou în păduri, *frunzele* care ning toamna şi îngroapă. - T. Arghezi;

- să se evite întrebuinţarea excesivă a aceluiaş termen joncţional pentru atributive diferite: "Astăzi, 15 decembrie, făcând inspecţiunea reglementară la şcoala de fete... am fost întâmpinat de doamna directoare... împreună cu doamnele profesoare..., *care* toate s-au plâns de starea de mizerie *în care* a ajuns şcoala din cauza lipsei de combustibil, *pe care* îl refuză Onor. Primăria locală, *pe care* în nenumărate rânduri au rugat-o prin adrese oficiale, *care* se văd la dosar, dar *care* n-au avut până în prezent nici un rezultat." - I.L. Caragiale.

§ 27. Poziţia sintactică complement necircumstanţial

a) **Complementul** (K.) este o specie a relaţiei de subordonare (R←S.) în care regentul (R.) este un verb (Fiecare grăunte *are* făină, dar *are* şi tărâţe), locuţiune verbală (*Fă şagă* cu cel nebun că el sare cu toporul la tine.), o interjecţie (*Halal* de marfă, dar *păcat* de parale.), adjectiv (Îi *sătul* de dulce, vrea şi amr câteodată.) sau

adverb (*Bine* de una şi *rău* de zece.), iar subordonatul (S.) îi aduce o informaţie necesară, completându-i înţelesul.

b) **Propoziţia completivă** (K.) este subordonata cu funcţie de complement, având aceiaşi termeni regenţi: verb (Îi făgăduieşte marea cu sarea şi-i *dă* ce nu curge pe apă.), locuţiunea verbală (*Bag de seamă* că nu eşti atent.), interjecţie (*Vai* de cel ce fuge de câini şi dă peste lupi.), adjectiv (Tot omul e *dator* să muncească).

Subordonatele completive sunt sinonime (echivalente) cu complementele corespondente. Sinonimia rezultă din: existenţa aceloraşi termeni regenţi, echivalenţa funcţiei, posibilitatea contragerii unei propoziţii completive în complement şi a expansiunii unui complement în propoziţie completivă (compară: **Dă-i** *să bea* că n-a mâncat / **Dă-i** *de băut* că n-a mâncat; **N-are** *ce pune* pe masă / **N-are** *ce să pună pe masă*), posibilitatea anticipării sau reluării unei completive (directe şi indirecte), respectiv a unui complement (direct şi indirect) prin pronume personale şi reflexive (compară: *Pe câţi îi vedea*, **îi** şi miluia; *Cui nu-i cere*, nu-**i** da. / *Altora* **le** dă povaţă, dar *pe* sine nu **se**-nvaţă).

Note: 1) Termenul regent poate fi multiplu, adică subordonatul nu se repetă pentru fiecare regent separat (Puse de **piaptănă** şi **îmbracă** la fel *pe* amândouă *fetele*. - I. Creangă, Şi *pe cel ce scula împotrivă-i* îl **păle** cu hangelul ori îl **detuna** cu pistolul. - M. Sadoveanu).

2) Acelaşi regent poate avea un complement multiplu, adică o suită de complemente sau completive de acelaşi fel (**Avea** *inteligenţă* vie, *caracter* de bronz, *temperament* de erou. - I.L. Caragiale; Era uşor **de spus** *că vor umbla pe malul pârâului* şi *pe urmă vor coti la tău*. - M. Sadoveanu).

§ 28. Complementele şi completivele sunt de mai multe feluri:

a) **Complementul direct** (K.D.) are ca regent un verb tranzitiv (Minciuna *sparge* casa de piatră. Ursul şi-*a vândut* umbra.), o locuţiune verbală tranzitivă (Baba începu *să pună la cale* viaţa nunori-sa. - I. Creangă) şi o interjecţie tranzitivă (*Iată*-l şi pe omul meu că iese. - I.L. Caragiale).

Note: 1) Uneori termenul regent este subînţeles total (Banul te învaţă a grăi şi hainele / **te învaţă** / *a merge*) sau parţial (Iartă-i pe toţi, numai *pe tine* **nu** (*te* **ierta**).

2) Aceleaşi verbe pot fi uneori tranzitive, alteori intranzitive în funcţie de context (*Creşte* zi de zi. El a *crescut* puiul de şarpe la sân. *Aleargă* mereu. L-*a alergat* până l-*a obosit*).

Complementul direct se exprimă prin:

- substantive, numerale şi pronume în acuzativ (Dacă n-ai *papuci*, porţi şi *opinci*. Câştigă *opt* şi mănâncă *zece*. *Ce*-am avut şi *ce*-am pierdut.);

- substantive (nume de persoană sau asimilate persoanelor), numerale (care substituie nume de persoană) şi pronume (care ţin locul unui nume de persoană) în acuzativ cu prepoziţia *pe* (După glas cunoşti *pe om* şi *pe dobitoc*. Le-am găsit *pe amândouă*. Cunoaşte-te *pe tine* însuţi. Înnegrind *pe altul* nu te albeşti *pe tine*. Uşa deschisă *pe oricine* primeşte.);

- substantive în acuzativ cu prepoziția *la* exprimând ideea de partitiv (Soarbe zeamă, înghite *la mămăligă* goală.) sau de cantitate mare (Toarnă *la minciuni* de merg cu picioarele.);

- verbe la infinitiv (Înainte de a porunci învață *a te supune.*) sau în construcții infinitivale (N-ai *ce face*... N-am *cu cine-mi petrece.*) la supin (Îi mănâncă ei... până ce gătesc *de mâncat* toate cele cinci pâini. - I. Creangă) și gerunziu (Simțea *intrând* în el soare și bucurie. - M. Sadoveanu).

Subordonarea complimentului direct față de regentul său se realizează prin *recțiune* când substantivul, numeralul și pronumele nu sunt precedate de prepoziții și prin *aderență* în celelalte situații.

În topica normală, complementul direct stă *după* regentul său, afară de formele atone ale pronumelor personale și reflexive.

Complementul direct exprimat printr-un substantiv sau pronume poate fi anticipat (Greu **se** cunoaște cineva *pe sine*. Tu **îl** bei *pe* dânsul și **el te** bea *pe tine*. **L**-a dat *pe Cănuță* la un băcan. - I.L. Caragiale) sau reluat (*Pe* cei mai buni *cai* **îi** mănâncă hamul. *Pe toți* să-**i** asculți, dar din mintea ta să nu ieși. Fiecare *pe ale lui* **le** știe.) prin formele atone ale pronumelui personal și reflexiv în acuzativ.

După *nuanța semantică* inclusă în termenul regent, complementul direct poate fi *extern* (Tunde *oaia*, dar nu-i lua și *pielea*.), *rezultativ* (Scoate *bani* și din piatră seacă.) și *intern* (Cântă-ți, mândro, *cântecul*, că mi-i drag ca sufletul. Și-a trăit *traiul*, și-a mâncat mălaiul. Doarme *somnul* cel de veci).

Notă: Complementul intern este exprimat printr-un substantiv su același radical sau cu radical sinonim cu al verbului regent: *a cânta/cântec, a trăi/trăi, a dormi/somn*.

b) Propoziția completivă directă (K.D) este propoziția subordonată echivalentă cu un complement direct.

Regentul completivei directe este un verb tranzitiv (La drum *mănâncă* omul ce găsește.), o locuțiune verbală tranzitivă (El *bagă de seamă* că gândirile lui adesea se transformau în șiruri ritmice, în vorbe ritmate. - M. Eminescu), o interjecție tranzitivă (*Iată* că sosește și omul femeii de la câmp. - P. Ispirescu).

Subordonarea este realizată prin *joncțiune* cu ajutorul:

- pronumelor (și adjectivelor) relative (**Ce**-*a câștigat într-o vară* a băut într-o seară. Spune-mi **cu cine** *te însoțești* ca să-ți spun **cine** *ești*. Naiba știe **al cui** *e sacul cu făină și podul cu slănină*. La război să nu întrebi **câți** *vrăjmași sunt*, ci unde sunt. La beție, omul scoate din gură **ceea ce** *are la trezie*.); și, mai rar, al pronumelor nehotărâte (Îi povestea **orice** *se întâmpla în pădure*. - G. Galaction);

- adverbelor relative (Fiecare știe **unde**-l *strânge ciubota*. Știi **când** *pleci*, dar nu știi **când** *te-ntorci*. Ascultă **cum** *crește iarba*. Nimeni nu poate ști **cât** *de adâncă-i borta șarpelui*.);

- conjuncțiilor (Nu știe **să**-*și numere degetele*. Vede **că** *omul se-neacă*, și el întreabă din ce sat îi; Am jurat **ca** *peste dânșii* **să** *trec falnic*, fără păs. - M. Eminescu;

Îl întreb **dacă**-*l mai doare nasul.* - I.L. Caragiale; Spunea Leca şi Marandache **cum că** *a venit un neamț* să cumpere Pădurea Borzei şi s-o taie. - M. Sadoveanu).

În topica normală, completiva directă stă *după termenul regent.*

Completiva directă poate fi *anticipată* (Soarele nu-**i** numără *pe câți îi încălzește.*) sau *reluată* (*Ceea ce e-n mâna ta pe hârtie* nu **o** da pe datorie. "*De mi-i da o sărutare*, / Nime-n lume n-a s-**o** știe." - M. Eminescu) prin pronume personale atone în acuzativ.

§ 29. a) **Complementul indirect** (K.I.) arată obiectul cu existență independentă față de acțiune, dar interesat de ea.

Regentul complementului indirect poate fi: un verb (*Nu vinde* castraveți grădinarului.), o locuțiune verbală (Vânzătorului târgul îi *vine de hac.*), o interjecție (*Vai* de casa cu mulți stăpâni.), un adjectiv (Nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, *analog* cu mine. - M. Eminescu).

Notă: Uneori termenul regent se subînțelege (Toți se plâng de bani, dar **de minte** / *nu se plânge* / nimeni.), iar în formele de salut (Salutări **prietenilor**. Sănătate şi numai bine **tuturor**.) şi chemări mobilizatoare (Cinste **olimpicilor** noştri! **Patriei** mai multe realizări!) lipseşte.

Complementul indirect se exprimă prin:

- substantive, numerale şi pronume în dativ fără prepoziție (*Vasului* gol toți îi dau cu piciorul. Fă parte *celor şapte*, dar şi *celor opt. Ție* ari, *ție* vei şi secera. Dacă nu-i şi nu-i, nu mai spune *nimeni.*) şi în construcții prepoziționale echivalente cu dativul: la + Ac. (Lumea asta-i din bucăți, cere unul, dai *la toți. La cuptorul* cald puține lemne trebuie.); către + Ac. (De pe vale de Rovine / Grăim, Doamnă, *către tine.* - M. Eminescu); spre + Ac. (Domnul laudă pe comisul său cu plăcere, iar *spre Jder cel mititel* surâde în treacăt. - M. Sadoveanu).
- substantive, numerale şi pronume cu prepoziții şi locuțiuni prepoziționale (Mai mulți întrabă *de mamă*, decât de tată. Fugi de aoleu şi dai *peste oleleo. Din țânțar* face armăsar. *După unghii* se cunoaşte leul. Noi râdem *de unul, doi* şi patruzeci râd *de noi.* Păşeşte un pas, dar gândeşte *la al treilea.* El ia *de la toți* şi *de la el* nimeni. Era vai *de mine*, acum e vai *de noi.* "Rămâind văduv, toată dragostea lui şi-o aruncase *asupra fetelor.*" -P. Ispirescu);
- adjective precedate de prepoziții (*Din mare* mic poți face, dar *din mic* mare niciodată.);
- verbe la infinitiv (Nu mai este vrednic *a vedea* fața mea. - P. Ispirescu. El nu se putea opri *de a ofta.* - P. Ispirescu); la supin (S-a săturat *de stat* acasă.) şi la gerunziu (S-a mulțumit *cerându-i* iertare).

Subordonarea se realizează prin *recțiune* când numele este în dativ fără prepoziție şi prin *aderență* în celelalte situații.

În topica normală, complementul indirect stă *după* regentul său, afară de formele atone ale pronumelor personale şi reflexive în dativ, care stau *înaintea* regentului.

Complementul indirect exprimat printr-un nume în dativ sau într-o construcție echivalentă cu dativul poate fi anticipat (De atunci **li** s-a tăiat pofta *flăcăilor* să mai calce hanul. - I. L. Caragiale) sau reluat (*Călătorului* **îi** șade bine cu drumul. *La ăștia* nu **le** pasă de sfârșitul de civilizație. - M. Preda) de un pronume personal sau reflexiv aton în cazul dativ.

b) **Propoziția completivă indirectă** (K. I.) este propoziția subordonată echivalentă cu un complement indirect.

Regentul este un verb (*Dă* celui ce-ți cere, dar nu făgădui.); o locuțiune verbală (Și cât de mult *îmi pare rău* / Că nu mai sufăr încă! - M. Eminescu); o interjecție (*Vai* de cel ce strigă la urechea surdului.); un adjectiv (Nu este *vrednic* să vadă lumina soarelui. - P. Ispirescu), sau un adverb (Trăiesc prea *departe* de cine mi-e dor).

Subordonarea este realizată prin *joncțiune* cu ajutorul:

- pronumelor relative (*De ce* te temi nu scapi. *De cine* nu învață relele s-agață. Lumina se aprinde *pentru cei ce* văd, nu pentru orbi. Nu da ciomag *cui* nu-i ești drag, nici sabie în mâna vrășmașului. Păzește-te *de cel ce* n-are ce să mai piardă.) și, mai rar, al pronumelor nehotărâte (Povestea *oricui* vrea să asculte.);

- adverbe relative (Stau în drum și mă gândesc *cum* s-o nimeresc. Ea putu ... să-și dea seama *unde* era și dacă era acolo prietenul ei. - M. Preda);

-conjuncțiilor (Nu mai era capabil *să* scoată o vorbă ca lumea. - M. Preda; Miron nu se mai întreabă *dacă* cineva îl privește. - I. Slavici; Se plânge *că* n-are dinți și-apoi roade la cojiți).

În topica normală, completiva indirectă stă *după* termenul regent.

Completiva indirectă poate fi anticipată (*Îi* dau cui se cuvine.) sau reluată (Cui nu-i cere nu-*i* dă.) printr-un pronume personal aton în dativ.

§ 30. a) **Complementul de agent** (K.A.) indică autorul acțiunii unui verb cu înțeles pasiv.

Regentul complementului de agent este un *verb* la diateza pasivă (Cel drept *este dușmănit* de toți nedrepții.); un participiu cu înțeles pasiv (Lucrul *cunoscut* de doi, trei, nu mai rîmâne între ei.); un verb la diateza reflexivă cu înțeles pasiv (Lucrul bun *se înfăptuiește* de cel perseverent).

Complementul de agent se exprimă printr-un *nume* (substantiv, numeral, pronume) precedat de prepoziția *de* (Nu s-a văzut iarnă mâncată *de lupi*. E bine ca orice să fie știut *de amândoi*.); de prepoziția compusă *de către* (Această crăiască carte fu citită în mijlocul pieții *de către magistratul* orașului. - A. Odobescu).

Subordonarea se realizează prin *aderență*. În topica normală, complementul de agent stă *după* termenul regent.

b) **Propoziția completivă de agent** (K.A.) este propoziția subordonată echivalentă cu un complement de agent.

Regentul completivei de agent este *un verb* la diateza pasivă (Lista bibliografică *a fost comunicată* de cel ce era mai bine informat.); un participi pasiv (O acțiune *întreprinsă* de cine nu se pricepe dă greș întotdeauna.); un verb reflexiv cu sens pasiv (Problemele *se rezolvă* definitiv numai de către cei ce sunt direct interesați).

Subordonarea se realizează prin *joncțiune* cu ajutorul pronumelor relative şi, mai rar, nehotărâte, precedate de prepoziția *de* şi de prepoziția compusă *de către* (Succesele obținute *de către cei ce* învață se văd la olimpiadă. Noua lucrare poate fi citită *de oricine* doreşte să adâncească un capitol de istorie explicat până acum).

În topica normală, completiva de agent stă *după* termenul regent.

§ 31. Completivele pot fi contrase prin:

- construcții infinitivale: Nu ştie *să încurce* (= a încurca) *două paie*. (K.D.) = K.D. + determinări); Oamenii de aici sunt prea doritori *să afle* (= de a afla) cine-s drumeții. - M. Sadoveanu (K.I. = K.I.);

- supin: Dă-i *să mănânce* (= de mâncat) şi *să bea* (= de băut)şi apoi întreabă-l. (K.D. = K.D.); S-a săturat *să-l mai întrebe* (= de întrebat) pe unde şi-a pierdut vremea (K.I. = K.I.);

- substantive şi sintagme echivalente cu un substantiv: Nu ştii *să torc*, nici *să țeşi* (- torsul, nici țesutul), numai la horă te-ndeşi. (K.D. = K.D.); Problema aspectului strofelor se rezolvă *de către cei* ce le finisează (= de finisori). (K.A. = K.A.).

§ 32. Au valori expresive:

- *Complementele directe interne* (Badiul *somnul* că-şi dormea, *Vis* frumos că mi-şi visa. "Ați luptat *luptă* deşartă, ați vânat țintă nebună." - M. Eminescu) realizează un efect de insistență; complementele directe exprimate prin construcții prepoziționale cu *la* (partitiv) şi *ce de* (cantitativ) sunt *mijloace evocatoare*, caracteristice stilului colocvial (Mă trezesc în cireşul femeii şi încep a cărăbăni *la cireşe* în sân, crude, cum se găseau. - I. Creangă; *Ce de lucruri* ai adus. - Pavel Dan); complementele directe exprimate prin construcții infinitivale relative (Boierul, văzând că n-are *ce*-i mai *face*, i-azvârle punguța. - I. Creangă; Are *cui semăna*. N-are *pe ce pune* mâna. N-are *când vorbi* cu mine), remarcabile prin concizia lor; complementele directe exprimate prin construcții prepoziționale cu *pe*, când numele de lucruri şi animale sunt asimilate persoanelor (*Pe măgar*, unde-l legi, acolo rămâne. Adevărat vorbeam. / Că nu iubesc mândria şi că urăsc *pe lei*. - Gr. Alexandrescu).

- *Complementele indirecte* exprimae printr-o construcție prepozițională (la +Ac, către + Ac., spre + Ac.) echivalentă cu dativul (Unora le-a zvâcnit inima, multora li s-a împiedicat răsuflarea, *la puțini* li s-a ridicat sângele la cap, *la câțiva* le-a venit amețeală. - B. Delavrancea), caracteristice vorbirii populare, sunt mijloace evocatoare.

- *Suitele de complemente şi de completive* (uneori după termenul regent; în acest caz, se pun puncte /:/) oferă posibilități de informare multilaterală asupra acțiunii, realizându-se concomitent mai multă concizie, deoarece este înlăturată repetiția termenului regent (Pe când tu morfoleşti coceni şi n-ai ce face, / El a băgat în el *copăi* şi *troace*, / *Căldări, cazane* şi *hârdaie*. - T. Arghezi; A! e grozav să ai ființe iubite, rătăcite departe de tine, şi să nu ştii la un momen dat *în ce loc se află, ce fac, ce li se întâmplă, ce vorbesc, ce gândesc despre tine*. - I.L. Caragiale; L-a înrebat: *cum îl cheamă, de unde-i, cine i-i tată, cine mamă, dacă are frați, surori, rude*, mă rog, nu-l slăbea pe bietul om pas cu pas. - M. Sadoveanu.

- *Inversiunea*: complementul şi completiva fiind considerate mai importante trec pe primul loc în enunţ sau în propoziţie, atrăgând astfel atenţia destinatarului (*Neguri* albe, strălucite / Naşte luna argintie. - M. Eminescu; Să cer ale tale daruri, *genunchi* şi *frunte* nu plec, / *Spre ură* şi *blesteme* aş vrea să te înduplec. - M. Eminescu; *De ce m-am temut*, n-am scăpat. - M. Sadoveanu; *Numai de către cei ce au suferit* poate fi înţeleasă suferinţa). În condiţiile inversiunii, propoziţiile completive pot fi despărţie prin virgulă de propoziţia regentă.

- *Reluarea şi anticiparea complementelor* şi completivelor directe, şi indirecte prin pronume personale şi reflexive atone în acuzativ şi dativ, încadrând termenul regent, realizează un efect de insistenţă, prin repetiţie (Ei lasă! că *ţi*-oi da eu *ţie* de cheluială, măi crestatule. - I. Creangă; Şi Dumnezeu, ce vede toate / În zori, la cinci şi jumătate, / Pândind să iasă, prin perdea / *O* a văzut din cer *pre ea*. - T. Arghezi; Şi *pe cel ce se scula împotrivă-i îl* pălea cu hamgerul ori *îl* detuna cu pisolul. - M. Sadoveanu; *Cui nu ştie juca*, odaia *i* se pare strâmtă. - M. Sadoveanu).

- *Dislocările complementelor şi completivelor* fac mai dificilă înţelegerea comunicării şi, cerând un efort mai mare din partea destinatarului, atrag atenţia asupra conţinutului (Aş putea *vecia* cu tovărăşie / Să *o* iau părtaşa gândurilor mele; / Noi viori să farmec, nouă *melodie* / Să găsesc - şi *stihuri* spintene şi grele. - T. Arghezi; Cu urechea la pământ / Lunecând *l*-ascult prin foi / Lungi, de cârji de păpuşoi / *Graiul* apelor din vânt. - T. Arghezi).

- *Elipsele*, de orice fel, fac mai precisă şi mai vioaie comunicarea: atributul cuvântului complement în locul complementului (Când n-ai ochi negri, săruţi şi (ochi) *albaştri*. Are (grâu) *de moară*, nu-i e frică c-o să moară. Cum îl scoli, cere (ceva) *de mâncare*. - I. Creangă); complementele indirecte în formule de salut şi chemări mobilizaoare în care lipseşte termenul regent (Salutări *tuturor*! Fier vechi - *oţelăriilor*); elipsa verbului regent (Azi / furi / *un ou* şi mâine / furi / *un bou*.) al complementelor.

§ 33. Propoziţie sintactică complement circumstanţial (C.)

a) **Complementul circumstanţial** (C.) aduce informaţii suplimentare cu privire la diferitele împrejurări (loc, timp, cauză, scop, mod, condiţii etc.) în care se desfăşoară o acţiune sau în care apare o caracterisică a obiectelor. Din acest punct de vedere complementele circumstanţiale sunt: *de loc* / C.L. / (*În vatra ta* şi cenuşa arde.); *de timp* / C.T. / (Corbul nu aduce *niciodată* veste bună.); *de cauză* / C.Cz. / (*De frică* mănâncă şi plăcinte.); *de scop* / C.F. / (A plecat *după vânat* şi s-a înors cu vânt în tolbă.), *de mod* / C.M. / (Decât să munceşti *degeaba*, mai bine să stai *degeaba*.); *consecutiv* / C.Ce. / (E bolnav *de moarte* şi-ar mânca de toate.); *instrumental* / C.I. / (Îi cioplit numai *dim bardă*.); *condiţional* / C.Cdţ. / (*Trăind* şi *nemurind* şi să vezi cine sunt. - I. Creangă); *concesiv* / C. Cv. / (Plângea şi *în ciuda mâniei*, ochii ei rămâneau mari şi curaţi. - M. Preda); *de relaţie* / C.R. / (Scump *la tărâţe* şi ieftin *la făină*).

Regentul complementului circumstanţial este un *verb* (*După furtună* **vine** şi vreme bună.); *o locuţiune verbală* (*Zadarnic, totdeauna, la intrare / Cu politeţă*, **i se taie pasul**. - G. Topîrceanu); *o interjecţie* (După ce ajunse acolo, **zbârr** *în sus*, **zbârr** *în*

jos, intră în casa zmeoaicei. - P. Ispirescu); *un adjectiv* (**Dulce** *ca mierea*, **amar** *ca fierea*.); *un adverb* (**Mai bine** în coliba ta decât în palatul altuia).

b) **Propoziţiile circumstanţiale** (C.) sunt propoziţii subordonate sinonime (echivalente) complementelor circumstanţiale. Echivalenţa propoziţiilor circumstanţiale cu complementele circumstanţiale rezultă din: existenţa aceloraşi termeni regenţi, echivalenţa funcţiilor şi sensurilor (**Îi taie limba** *ca foarfecele* / **Îi taie limba** *cum taie foarfecele*. *După apusul soarelui*, **laudă** ziua / *După ce apune soarele*, **laudă** ziua.), posibilitatea contragerii propoziţiilor circumstanţiale în complemente circumstanţiale şi a expansiunii complementelor în propoziţii circumstanţiale. În consecinţă sunt atâtea feluri de propoziţii circumstanţiale câte complemente circumstanţiale: *circumstanţială de loc* / C.L. / (Adună *de unde n-ai semănat*.); *circumstanţială de timp* / C.T. / (Bate fierul *până-i cald*.); *circumstanţială de cauză* / C.Cz. / (Dator nu-s, *că nu-mi dă nimeni pe datorie*.); *circumstanţială de scop sau finală* / C.F. / (Poartă condei la ureche *ca să-i zicem logofete*.); *circumstanţială de mod* / C.M. / (*După cum ţi-e gura* să-ţi fie şi îmbucătura.); *circumstanţială consecutivă* / C. Cs. / (Minte *de îngheaţă apele*.), *circumstanţială instrumentală* / C.I. / (Şi-i mai trântiră în cap cu bolovani şi *cu ce au mai apucat* până-l aomorâră de tot. - I. Creangă); *circumstanţială condiţională* / C.Cdţ. / (Nu trece gârla *dacă nu-i vezi prundul*.); *circumstanţială concesivă* / C.Cv. / (Fierul rău, *cât să-l baţi*, e în zadar.); *circumstanţială de relaţie* / C.R. / (Acum să săm aici *în ce te priveşte pe dumneata* şi să luăm pe istlalt la rând. - I. Creangă).

§ **34.** a) **Circumstanţial de loc** (C.L.) aduce informaţii privitoare la locul, punctul de plecare, direcţia şi limitele în spaţiu ale acţiunii. *Regentul* este un *verb* (*Nu asculta* la fereasta aluia.); *o locuţiune verbală* (Şi fugea mereu ... *rupându-şi cale* prin păduri. - M. Eminescu); *o interjecţie* (*Hai* la noi să vedem spectacolul). Se exprimă prin: *adverbe şi locuţiuni adverbiale* / de loc / (Încetul cu încetul *departe* ajungi. *Sus* bat tobele, / *Jos* cad negurile. *Pretutindeni* e bine, dar *acasă* e mai bine. *Până aici*, mai mult nu păşi. *De jur împrejur* stau stâncile urieşeşti. - M. Eminescu); *substantive* care includ ideea de loc; în dativ (Stelele-n cer / Deasupra mărilor / Ard *depărtărilor* / Până ce pier. - M. Eminescu) sau acuzativ (Iară Greuceanu şi frate-său merseră *cale* lungă. - P. Ispirescu); *substantive şi pronume însoţite de prepoziţii* (*Între* doi *munţi* este o vale . Sare *din lac în puţ*. Sărăcia intră pe uşă şi dragostea iese *pe fereastră*. Lupul nu strică *împrejurul lui*. Fiecare mătură *înaintea porţii* lui. *Deasupră-mi* teiul sfânt / Să-şi scuture creanga. - M. Eminescu). *Subordonarea* este realizată prin recţiune când substantivul este în acuzativ şi dativ fără prepoziţie şi prin aderenţă în celelate situaţii. În topica normală, circumstanţialul de loc stă după termenul regent.

b) **Propoziţia circumstanţială de loc** (C.L.) este subordonata echivalentă cu un complement circumstanţial de loc.

Regentul este un verb (Unde nu e foc, fum *nu iese*.); o locuţiune verbală (*O luară la fugă* încotro vedeau cu ochii).

Subordonarea se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul adverbelor / unde, încotro, oriunde etc. / (Nu bate **unde** nu ţi se deschide. **Pe unde** a trecut apa, mai trece. "Iar tu,

Hyperion rămâi / **Oriunde** ai apune." - M. Eminescu; Mă uitai cercetator **spre unde**-şi îndrepta Pisicuţa privirile. - C. Hogaş) şi al pronumelor relative / ce, cine, care / şi nehotătâte / orice, oricine / precedate de prepoziţii / pe, către, spre, la, de la / (Şi **ori pe ce** se oprea suflarea lui, se punea promoroaca mai groasă de o palmă. - I. Creangă; Ne-am îndreptat **spre cine** ne chema).

Notă: Adverbelor relative din subordonata de loc le corespunde adesea în propoziţia regentă adverbul copulativ *acolo* (*Unde*-i aţa mai subţire, *acolo* se rupe. De *unde* munceşti, *de acolo* trebuie să mănânci).

În *topica normală*, circumstanţiala de loc stă după regentă. Când circumstanţiala de loc are caracter explicativ (mai ales dacă există corelativul *acolo*), se desparte de regentă prin virgulă (Unde te doare, acolo te legi).

§ 35 a) **Circumstanţialul de timp** (C.T.) aduce informaţii privitoare la momentul, limitele în timp, durata şi frecvenţa unei acţiuni. *Regentul* este un verb (Corbul *nu aduce* niciodată veste bună.); o locuţiune verbală (Acu mi-*ai picat în labă*. - M. Sadoveanu); o interjecţie (*Na*-ţi acum şi pielea asta de urs. - I. Creangă). *Se exprimă* prin adverbe şi locuţiuni adverbiale / de timp / (A auzit *mâine*, că *azi* a uitat. *Întâi* ciopleşte cuvântul şi *apoi* arată-l. Cine se culcă *mai devreme* se scoală *mai târziu*. *Lunea, marţea* n-am lucrat / Mai de când m-am măritat. Adună *vara* ca să ai *iarna*. *De multe ori* unii samănă şi alţii adună.); substantive în acuzativ / adesea însoţite de determinări atributive / (S-a plimbat *o săptămână* şi a plâns *o sută de ani*.); substantive precedate de prepoziţii (Adună *la tinereţe* ca să ai *la bătrâneţe*. *După bătălie* mulţi viteji s-arată.); sintagme (*În zi lucrătoare* toate oasele mă dor. *La începutul stânii* se mănâncă câinii, *la spartul stânii* se bat stăpânii. Prietenia la băutură nu durează *nici de seara până dimineaţa*.); adjective precedate de prepoziţii (Pomul se arată *de mic*, nu *de mare*.); verbe la infinitiv (Nu vinde pielea vulpii *înainte de a o prinde*. *Până a nu intra* socoteşte cum o să ieşi.) şi la gerunziu (Şi *ieşind* porneşte la grajd. - I. Creangă). *Subordonarea* este realizată prin *reacţiune* când substantivul este în acuzativ fără prepoziţie şi prin *aderenţă* în celelalte situaţii.

b) **Propoziţia circumstanţială de timp** (C.T.) este subordonata echivalentă cu un circumstanţial de timp. *Regentul* este un verb (Privighetorile *contenesc*, când ciorile croncănesc.) sau o locuţiune verbală (Cum veniră, *se făcură* toţi *o apă ş-un pământ*. - M. Eminescu). Acţiunea din regentă poate fi *anterioară* celei din subordonată (*Până se încalţă*, **soarele se-nalţă**.), *simultană* şi *posterioară* (*Cât timp am trăit*, **Tot pe foc m-au fript**; *După ce-am murit*, **În drum m-au azvârlit**. - Oala). *Subordonarea* se realizează prin *joncţiune*: în cazul raportului de anterioritate - prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale: până, până ce, până să, până când, mai înainte ca să (Însoară-te *până* nu-ţi trece vremea. Primiţi-mă în casă *până ce* veţi găsi dumneavoastră alta. "Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas, / *Până când* din şcoala toată o ruină a rămas." - M. Eminescu); în cazul raportului de simultaneitate - prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale: în timp ce, în vreme ce, câtă vreme, câtă

vreme, cât timp, pe când, cum, cât (*Cât timp* fierbe oala, prietenia înfloreşte. *Când* se-neacă corabia, şoarecii fug. Bate fierul *câtă vreme* e cald. "*Cum* ea pe coate-şi rezema / Visând ale ei tâmple, / De dorul lui şi inima / Şi sufletu-i se împle." - M. Eminescu; O să-ţi spumă de panglice, de volane şi de mode / Pe când inima te bate ritmul sfânt al unei ode. - M. Eminescu); dacă acţiunea din regentă şi cea din subordonată se repetă simultan - prin locuţiunile conjuncţionale: de câte ori, ori de câte ori (De-ar muri omul *de câte ori* se îmbolnăveşte, n-ar mai fi oameni pe pământ. *Ori de câte ori* se fură în sat, caută la mine sub pat.); în cazul raportului de posterioritate - prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale: în dată ce, după ce, o dată ce, de când, de cum, când (*După ce* apune soarele, laudă ziua. Averea e ca o baltă, *cum îi* faci un şănţuleţ, toată se scurge. "*Îndată ce* ieşi Dan, *îndată ce* coborî scările... casa se prefecă într-o peşteră." - M. Eminescu). Adesea, în propoziţia regentă elementelor joncţionale le corespund adverbe corelative (*Când* te-oi chema ei, atunci să vii.). Circumstanţiala temporală poate sta *înainte* sau *după* regentă. Când stă înainte de regentă se desparte prin virgulă; după regentă se pune virgulă dacă între verbul regent şi subordonată se află un complement (Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă. Aduce apă, după ce s-a stins focul.), astfel nu se despart (Învăţăm cât trăim şi tot neînvăţaţi murim).

§ 36. a) **Complementul circumstanţial de mod** (C.M.) aduce informaţii referitoare la felul în care se prezintă o acţiune sau apare o calitate, o caracteristică şi la măsura sau valoarea determinată a obiectelor.

Regentul circumstanţialului de mod este un verb (Minciuna *se afundă* ca plumbul şi *iese* ca frunza.); o locuţiune verbală ("Azi *n-ai chip* în toată voia... pe copilă s-o dezmierzi." - M. Eminescu); *o interjecţie* (Asemeni cel mijlociu, *ţuşti* iute sub un chersin. - I. Creangă); un adjectiv (*Naltă* cât o daltă.) şi un adverb (Pielea e *mai aproape* decât cămaşa). După felul informaţiilor, după felul cum sunt prezentate, deosebim: *circumstanţialul de mod propriu-zis*, care se exprimă prin substantive, pronume sau numerale precedate de prepoziţii (Sara pe deal buciumul sună *cu jale*. - M. Eminescu; Laudele lor desigur m-ar mâhni *peste măsură*. - M. Eminescu; Apele-ncreţesc *în tremur* străveziile lor feţe. - M. Eminescu; Limba nu are oase, se îndoaie *după rând*. Te vinde *fără bani*. Îi umblă gura *fără el*. Să zicem că s-a tăiat fiecare pâine *în* câte trei *bucăţi* deopotrivă de mari. - I. Creangă; Sar frânghiile *în trei* / Şi plesnesc *în şase*. - St. O. Iosif); prin verbe la infinitiv (Duşmănit vei fi de toate *fără-a prinde chiar de veste*. - M. Eminescu) sau gerunziu (*Greşind* învaţă omul.); prin adverbe şi locuţiuni adverbiale (Doarme *iepureşte*. Leneşul *mai mult* aleargă, zgârcitul *mai mult* păgubeşte. Nu câte ştii ci *cum* le ştii. E îmbrăcat *subţire* şi tremură *gros*. Făţarnicul e ca un cărbune acoperit care *pe neştiute* te arde. Ipate se îmbogăţise *însutit* şi *înmiit*. - I. Creangă) şi prin interjecţii (Ş-odată pornesc ei *teleap-teleap-teleap*. - I. Creangă); *circumstanţialul de mod comparativ* care se exprimă prin substantive şi pronume precedate de adverbe de comparaţie cu valoare de prepoziţie: *ca, de cât, cât, ca şi* (*Înalt cât casa*, Verde *ca mătasea*, Dulce *ca mierea* Şi amar *ca fierea*. - Nucul; Numele bun e mai scump *decât aurul*. Doi ochi văd mai bine *decât unul*. Inima, de-amărăciune, Mi-e neagră *ca şi-un tăciune*.), sau de prepoziţiile *din, dintre* (Fii tu cel

mai bun *dintre oameni.*); prin adjective precedate de adverbul *decât* (E mai degrabă flămând *decât sătul.*); prin verbe la infinitiv cu adverbul *decât* (E mai uşor a strica *decât a drege.*) şi prin adverbe precedate de: *ca, decât* (Mai bine mai târziu *decât niciodată.* Dacă aude el, vine mai repede *ca oricând*); *circumtanţialul de mod de măsură* care se exprimă prin substantive determinate de numere şi precedate de prepoziţii (Cumpără *de-o para, două* şi le dă *pe-o lescaie* nouă. Îi vinde *cu cinci parale.* Merge mai mult *în trei zile* decât într-una). În toate situaţiile subordonarea este realizată prin *aderenţă.*

b) **Propoziţia circumstanţială de mod** (C.M) este subordonata echivalentă cu un circumstanţial de mod. *Regentul* este un verb (Mâna altuia *nu* te *scarpină* cum îţi place.); o locuţiune verbală (Acesta a tras cu coada ochiului şi *a luat aminte,* fără să se tulbure. - M. Sadoveanu); adjectiv (Dracul nu-i *aşa de negru* cum îl zugrăvesc oamenii.); adverb (E *mai bine* să taci decât să vorbeşti rău.) şi uneori întreaga propoziţie regentă (*Ritmic valurile cad* / Cum se zbate-n dulce ropot / Apa-n vad. - G. Coşbuc). După felul cum sunt prezentate informaţiile în subordonatele modale, distingem: *circumstanţiala de mod propriu-zisă,* a cărei subordonare se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale (cum, precum, cât, după cum, după cât, fără (ca) să, aşa cum): (**Cum** *îţi vei aşterne*, aşa vei dormi. Întinde-te **cât** *ţi-e pătura.* Îşi întoarce şuba **după cum** *suflă vântul.* Ea se uita la el **fără să-***l asculte.* - M. Eminescu); *circumstanţiala de mod comparativă* a cărei subordonare este realizată prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale: cum, precum, cât, decât, parcă, după cum, de cum, cu cât, pe cât, faţă de cum (cât), ca şi cum (când): Rabdă **parcă** *e de fier* şi-i crapă ochii de ger. Îl luă pe Făt-Frumos **ca şi când** *ar fi vrut* să-i spună ceva în taină. - M. Eminescu) şi *circumstanţiala de mod de măsură progresivă,* a cărei subordonare este realizată prin *joncţiune* cu ajutorul locuţiunilor conjuncţionale: cu cât, de ce, pe măsură ce (**Cu cât** *mai multe auzi*, cu atât mai multe înveţi).

În *topica normală*, circumstanţiala de mod stă *după* propoziţia regentă; când însă elementul joncţional este reluat în regentă printr-un element corelativ / aşa, (pe) atât, pe cât... / atunci circumstanţiala de mod stă înaintea regentei (*Cum* e ţiganul, *aşa* şi ciocanul. *După cum* ţi-e căutătura, *aşa* să-ţi fie şi inima. *Cât* îl laşi pe om, *atâta* se întinde. *Cu cât* râul e mai adânc, *cu atât* curge mai lin). De regulă, circumstanţiala de mod se desparte de regentă prin pauză /virgulă/; când însă legătura dintre regent şi subordonată este foarte strânsă, atunci nu se separă prin pauză / virgulă /; În acest caz circumstanţiala de mod este uneori integrată în limitele propoziţiei regente (El căzuse *cât era de lung* pe podeaua camerei lui. - M. Eminescu).

§ 37. a) **Complementul circumstanţial consecutiv** (C.Cs.) informează despre consecinţele, rezultatul unei acţiuni sau al unei caractersitici deosebite. *Regentul* este un verb / locuţiune verbală / (*Citeşte* de speriat.) sau adjectiv (Căzu la pat *bolnavă* de moarte). *Se exprimă* prin: substantive precedate de prepoziţia *de* (Se înţeleg *de minune*), verbe la supin (Era frumoasă *de nespus* / În portu-i de la ţară. - Şt. O. Iosif) sau la infinitiv (Văzuse destul *pentru a nu* mai *spera* nimic. - M. Eminescu) şi locuţiuni

adverbiale caracteristice (Lucrau *de-a mai mare dragul.*). Subordonarea este realizată prin *aderență*.

b) **Circumstanțiala consecutivă** (C.Cs.) este subordonata echivalentă cu un circumstanțial consecutiv. *Regentul* este un verb (locuțiune verbală) (*Țipă*, de-ți sparge urechile.) sau întreaga propoziție regentă (*Este atât de naiv*, încât crede că a plastografiat un document olograf. - I.L. Caragiale). Subordonarea se realizează prin *joncțiune* cu ajutorul conjuncțiilor: îcât, că, de , ca să (Mi te-ai urcat atât de sus, iubitul meu amic, / **Încât** *să nu te miri* că-mi pari de jos atât de mic; "La steaua care-a răsărit / E-o cale atât de lungă, / **Că** *mii de ani i-au trebuit / Luminii* să ne-ajungă. - M. Eminescu; E slab **de**-*l dă vântul jos*. "Care limbă e destul de bogată, **ca să** *poată exprima acea nemărginire de simțiri*?" - M. Eminescu) și al locuțiunilor conjuncționale: așa că, încât să, de să, de parcă să (El își plecă puțin capul, făcând în așa fel, **încât să** *pară* că se reculege înainte de o meditație. - G. Călinescu). Adesea elementului joncțional din subordonată îi corespunde în regentă un element corelativ / așa, încât / (Și **așa** fugeam de tare pe prund, **de** *săreau pietrele*, pe care le stârneau cu picioarele, cât mine de sus. - I. Creangă). Circumstanțiala consecutivă stă *după regentă* și se separă de aceasta prin pauză (virgulă).

§ **38.** a) **Circumstanțialul de cauză** (C.Cz.) dă informații asupra cauzelor unei acțiuni sau apariției unei caracteristici.

Regentul este un verb (locuțiune verbală) (De rușine *aș* mai *mânca* o pâine.), un adjectiv (Ea-și acopere cu mâma fața *roșă* de sfială. - M. Eminescu).

Se exprimă prin substantive, numerale și pronume precedate de prepoziții: pentru, din, de (*De lene* și *de urât* tocmai sub pat s-a vârât. *Din nebăgare de seamă* și fără voia mea am călcat pe cuprinsul tău. - P. Ispirescu) sau locuțiuni prepoziționale / din pricina, din cauza / (*Din pricina lui Pepelea de moș Bodrângă*, Pavel nu mai dovedea din cârpit. - I. Creangă); Alții spuneau că *din pricina ei* se fac atâtea jertfe. - I. Creangă; prin adjective cu prepoziție (Nimeni nu se vaită *de frumos*) și prin verbe la gerunziu (El iar *privind* de săptămâni, / Îi cade dragă fata. - M. Eminescu). Subordonarea este realizată prin aderență.

b) **Circumstanțiala de cauză** (C.Cz.) este subordonata echivalentă cu un circumstanțial de cauză (*Nu trage* prea mult, că se rupe ața.) sau un grup predicativ nominal (Omul *e mai tare* ca fierul, căci omul trece și prin foc și prin apă). *Subordonarea* se realizează prin *joncțiune* cu ajutorul conjuncțiilor: că, căci, fiindcă, deoarece, dacă (Dator nu-s, *că* nu-mi dă nimeni pe datorie. Pe scară străină să nu urci, *căci* îndată te încurci. Să nu iei și să nu dai la prieteni cu împrumut, *fiindcă* adesea se pierde și împrumutul, și prietenul.); al locuțiunilor conjuncționale: pentru că, din pricină că, din cauză că, de vreme ca, din moment ce (Și mi-s dragă mie însămi, *pentru că*-i sunt dragă lui. - M. Eminescu) și adverbelor relative / cum, unde / (Și *cum* luna se ascunde într-un nor, rugă pe licurici să-i lumineze calea. - E. Gârleanu; M-am gândit că *unde* e aproape casa și era spre seară, vrea să se scalde și ea. - M. Preda). Uneori elementul joncțional din subordonată îi corespunde în regentă un element corelativ / de aceea / (Și *de-aceea* spusa voastră era sfântă și frumoasă, / *Căci* de minți era gândită,

căci din inimi era scoasă. - M. Eminescu). De regulă, propoziţia cauzală stă *după regentă* şi se desparte de acesta prin pauză / virgulă /.

§ **39. Circumstanţialul de scop** (C.F.) informează asupra scopului unei acţiuni. *Regentul* este un verb / locuţiune verbală / (Pentru bani îşi *vinde* şi sufletul.) *Se exprimă* prin substantive, numerale şi pronume precedate de prepoziţii: pentru, de, după, spre, la, în şi locuţiuni prepoziţionale: în vederea, în scopul (*Pentru corabie* mare trebuie apă multă. *Pentru asta* vă plătesc eu simbrie? - P. Ispirescu; *La lemnul* tare trebuie secure ascuţită. Ah! carafa pântecoasă doar *de sfeşnic* mai e bună. - M. Eminescu); verbe la infinitiv (Pictorul îl făcuse anume, *pentru a nimeri* tonul fundamental al figurii. M. Eminescu) şi la supin (N-aţi pus umărul *la adus*. -I. Creangă). Subordonarea se realizează prin *aderenţă*.

b) **Circumstanţială de scop sau finală** (C.F.) este subordonata echivalentă cu un circumstanţial de scop. *Regentul* ei este un verb la o locuţiune verbală (*Se culcă* în tindă, ca să mai scurteze din cale. Dă din mâini ca să ajungă la liman).

Subordonarea se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiilor / să, ca să, de / (O, vino iar în al meu braţ / **Să** *te privesc* cu mult nesaţ. - M. Eminescu; Cere mult **ca să** *poţi căpăta puţin*. Zburător cu negre plete, vin la noapte **de** *mă fură*. - M. Eminescu) şi al locuţiunilor conjuncţionale: pentru ca să, nu cumva să (**Pentru ca să** *nu te afle tată-meu*, eu te voi preface într-o floare. - M. Eminescu; Păzeşte-ţi felinarul, **ca nu cumva să** *se stingă*, ca să nu rătăceşti). În topica normală, circumstanţiala de scop stă *după* regentă şi se desparte prin pauză / virgulă /, afară de cazul când este introdusă prin conjuncţiile *să, de*.

§ **40.** a) **Circumstanţialul instrumental** (C.I.) informează despre instrumentul acţiunii. *Regentul* este un verb (locuţiune verbală) (Cu peştele cel mic *prinzi* pe cel mare.) sau o intrejecţie (Iar el *zvârr*! cu o scurtătură în urma noastră. - I. Creangă). *Se exprimă* prin substantive, numerale şi pronume precedate de prepoziţii / cu, prin, din, datorită, pe, mulţumită, graţie / (Ascultă *cu urechile*, vezi *cu ochii*, dar taci *cu gura*. Banii se fac la pădure / *Din firez* şi *din secure*. Cernut *prin sită* şi *prin ciur*. Eu, *mulţumită naturii*, m-am dezbrăcat de haina deşertăciunii. - M. Eminescu). Subordonarea este realizată prin *aderenţă*.

b) **Circumstanţialul instrumental** (C.I.) este subordonata echivalentă cu un circumstanţial instrumental. *Regentul* este un verb (locuţiune verbală) (*Nu ne-am dat seama* cu ce l-am putut supăra). Subordonarea se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul pronumelor relative *ce,ceea ce* precedate de prepoziţia *cu* (Geaba faci bine vecinului **cu ce** *ai furat de la alţii*. **Cu ceea ce** *îi mai vine din arenda pământului*, de-abia dacă îşi plăteşte datoriile. - G. Galaction). În topica normală, subordonata stă *după* regentă şi nu se separă prin pauză.

§ **41.** a) **Circumstanţialul condiţional** (C.Cdţ.) aduce informaţii cu privire la împrejurările care condiţionează realizarea unei acţiuni. *Regentul* este un verb / locuţiune verbală / (În ipoteza unei retrageri neprevăzute, grupa voastră *va acoperi* şoseaua cu foc intens. - M. Preda) sau o interjecţie (La un caz iar ... *pac* - la

"Războiul". - I.L. Caragiale). Se exprimă prin substantive care includ ideea de condiție, precedate de prepoziția *în* (*în eventualitatea* unei întârzieri, ne întâlnim la gară.), prin substantive precedate de locuțiunea prepozițională *în caz de, în cazul* (*În caz de vreme rea* ne-am hotărât să amânăm plecarea.), prin verbe la gerunziu (Și trecut fiind de vârstă, nu vei greși *ascultând. Trăind* și *nemurind* ai să vezi cine sunt eu. - I. Creangă) și prin adverbele *altfel, altminteri* (Se vede că sunteți ofițer de rezervă, *altfel* n-ați vorbi așa de crimă. - L. Rebreanu). Subordonarea se realizează prin *aderență*.

b) **Circumstanțiala condițională** (C.Cdț.) este propoziția subordonată echivalentă cu un circumstanțial condițional.

Regentul este un verb / locuțiune verbală / (Dacă dai, *n-ai.*). Subordonarea se realizează prin *joncțiune* cu ajutorul conjuncțiilor / dacă, de, să / (**Dacă** *vrei* să nu te creadă, spune-le adevărul. **De** *ai venituri mititele*, mai oprește din măsele. "**Să**-*l vădvenind* / Aș mai trăi o viață." - G. Coșbuc); adverbului / când / (**Când** *ar fi după corbi*, oți caii ar fi morți.); al locuțiunilor în caz că, cu condiția să, în ipoteza că, numai să (**În caz că** *plouă*, amânăm excursia.) și prin *juxapunere* (*Ai intrat în horă*, trebuie să joci). În ordinea normală, circumsanțiala condițională stă *înaintea* regentei și se separă de ea prin pauză / virgulă /.

§ **42.** a) **Circumstanțialul concesiv** (C.Cv.) informează asupra împrejurărilor care ar trebui să împiedice, dar nu pot împiedica desfășurarea acțiunii. *Regenul* este un verb / locuțiune verbală / (Împoriva așeptărilor, omul *nu se supără.* - L. Rebreanu). *Se exprimă* prin substantive, numerale și pronume precedate de prepoziții, locuțiuni prepoziționale / cu tot, în ciuda, în pofida, contra împotriva / (A început a se întinde și a se hârjoni *în ciuda fetei* împăratului Roș. - I. Creangă, Cu mâne zilele-ți adaogi, / Cu ieri viața ta o scazi, / Având *cu toate astea*-n față / De-a pururi ziua cea de azi. - M. Eminescu); prin substantive, adjective, precedate de conjucția *deși* sau de adverbul *chiar* (Ea răsufla adânc, *deși încet.* - M. Eminescu, *Chiar prostul*, tăcând, de înțelept toți îl cred.); prin verbe la gerunziu (*Lucrând* încă o lună, tot n-aș putea termina lucrarea în termenul stabilit.) și infinitiv (Ne spuneam atât de multe, *Fără-a zice* un cuvânt. - M. Eminescu). Sbordonarea se realizează prin *aderență*.

b) **Circumstanțiala concesivă** (C.Cv.) este subordonata echivalentă cu un circumstanțial concesiv. *Regentul* este de fapt întreaga propoziție regentă (*Hârbul știrb*, chiar **dacă** e de aur, *nu e bun decât de topit*). *Subordonarea* se realizează prin *joncțiune* cu ajutorul conjuncțiilor: deși, că, de, dacă, să (**Deși** *trudești*, pe vânt nu-l întreci. Calul, **că** *are patru picioare* și tot se poticnește. "Tu rămâi la toate rece, / **De** *te-ndeamnă*, **de** *te cheamă.*" - M. Eminescu); al locuțiunilor conjuncționale: măcar că, cu toate că, chiar dacă (de) ("Astăzi **chiar** *de m-aș întoarce*, / A-nțelege n-o mai pot." - M. Eminescu; "Trebile pe care ți l-oi face eu, nu le-a face aul, **măcar să** *fie cu stea în frunte.*" - I. Creangă); al unor pronume și adjective pronominale nehoărâte (**Oricâtă** *apă ar bea un pește*, toată o varsă pe urechi. "**Orice** *gând ai, împărate*, și oricum vei fi sosit, / Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!" - M. Eminescu); al unor adverbe / cât, oricât, orișicât, când / (Copilul râde **și când** *nu e de râs.* **Oricât** *de mare ar fi averea*, încetul cu încetul se duce. *Apa* **cât** *de mare vine*, piatra tot în vad

rămâne.) şi prin *juxtapunere* (*Vrei, nu vrei*, bea Grigore aghiazmă). În topica normală, subordonata concesivă stă *înaintea* regentei şi se separă de ea prin pauză / virgulă /.

§ **43.** a) **Circumstanţialul de relaţie** (C.R.) informează la cine sau la ce se referă o acţiune sau o calitate. *Regentul* este adjectiv (*Dulce* la limbă, *amar* la inimă), un verb / locuţiune verbală / (De vindecat, *m-am vindecat*, dar la inimă tot mă doare.); o construcţie nominală comparativă cu verbul copulativ subînţeles (La trup, *pepene*; La cap, *pieptene*; La coadă, *secere*; La picioare *răşchitoare*). *Se exprimă* prin substaniv şi pronume precedat de prepoziţii: de, în, la, cu, din, după, pentru, asupra (Lacom *la bogăţie* şi sărac *la minte*. Lung *de ghiare*. Era un bărbat nu prea înalt, însă lat *în spate*. - M. Sadoveanu; "Şi s-apropie de cort / Un bătrân atât de simplu, *după vorbă, după port.*" - M. Eminescu; "Băiat din flori şi de pripas, / Dar îndrăzneţ *cu ochii.*" - M. Eminescu; Vă veţi învoi *asupra preţului* ca doi oameni de omenie. - M. Eminescu) şi locuţiuni prepoziţionale: cât despre, cât pentru, în privinţa, din punct de vedere (*În privinţa asta*, nu mi-am schimbat părerea. - M. Sadoveanu; Sunt încredinţat, dascăle, *în privinţa vremii*, dar nemărginirea, spaţiului? - M. Eminescu; *Din punctul de vedere al instrucţiei*, el nu ştie lucruri elementare. - G. Călinescu); prin adjective precedate de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale (*De sfânt*, sfânt să fii, dar de frică tot să ştii.); prin verbe la supin (*De omorât* nu l-a omorât jupânul, că jupânul nu era om aşa de rău. - I. L. Caragiale).

b) **Circumstanţiala de relaţie** (C.R.) este subordonata echivalentă cu un circumstanţial de relaţie. Are acelaşi regent ca şi complementul. Subordonarea este realizată prin *joncţiune* cu ajutorul locuţiunilor prepoziţionale: *în ce priveşte, în ceea ce priveşte, cât priveşte: "Cât priveşte senimentele gratuie* (*artisice, intelectuale*), ele pot face obiectul romanului în măsura în care se prefac în obsesii, adică în sensuri ale existenţei." - G. Călinescu).

§ **44. Subordonatele circumstanţiale pot fi contrase** în complemente circumstanţiale corespondente prin:

- *construcţii infinitivale* (Văzând nişte lişiţe de apă, zvârr! cu toporul într-însele, *cu chip să ucidă* / = spre a ucide / vreuna şi s-o ducă peşcheş / = spre a o duce peşcheş / frăţâne-său. = I. Creangă);

- *construcţii gerunziale* (*După ce a zis acestea* / = zicând acestea /, împăratul căscă gura de trei ori şi-şi dădu sufletul. - P. Ispirescu; *Cum, acasă, nu se ocupa nimeni de mine,* / = Acasă, neocupându-se nimeni de mine / am rămas o vreme destul de îndelungată în seama monitorilor. - M. Sadoveanu; Nu mi-au mai trebuit istoric străin să citesc şi să scriu, *că au fost scrise în inima mea* / = fiind scrise în inima mea. - I. Neculce);

- *construcţii participale* (*Când pierde cineva drumul* / = Odată pierdut drumul de cineva / şi pietrele sunt de vină.);

- *complemente circumstanţiale* exprimate prin substantive precedate de prepoziţii (Îmi aduc aminte că *ori de câte ori plecam* / = o dată cu plecarea mea /, plecau şi un

soi de vultureni din Pădurea Mânăstioarei. - E. Camilar; Gura babei umbla *cum umblă melița* / = ca melița /. - I. Creangă).

§ 45. Au valori expresive:

- *Modalitățile de construire mai rară a unor complemene circumstanțiale*: circumstanțialul de loc exprimat printr-un substantiv în dativ sau acuzativ fără prepoziție (Numai luna printre ceață / Varsă *apelor* văpaie, / Şi te află strânsă-n brață, / Dulce dragoste bălaie. - M. Eminescu; Ş-o luăm noi de la popa Oşlobanu, tocmai din capul satului de sus, cu gând să umblăm *tot satul*. - I. Creangă); circumstanțialul de timp exprimat prin substantiv fără prepoziție, însoțit de obicei de determinative (*Toată ziua* la fereastră suspinând nu spui nimică. - M. Eminescu).

- *Propozițiile circumstanțiale de mod comparative, consecutive şi concesive* (Cănuță răsuflă adânc, **ca şi cum** *ar fi răsuflat întâia dată*. - I.L. Caragiale; E atât de slab, **de parcă** *se hrăneşte cu gheață friptă*. Atât l-a lăudat, **până** *i-au crescut coarne*. *De piatră să fie o inimă*, este o margine care s-o mişte. - M. Eminescu).

- *Diferite construcții gerunziale, infinitivale, participiale* rezultate din contragerea subordonatelor (Urmărind / = pe când urmăreşti / pe ceruri limpezi cum pluteşte-o ciocârlie, / Tu ai vrea să spui să ducă către dânsul o solie. - M. Eminescu; Spre a-ți aminti / = Ca să-ți aminteşti / trecutele petreceri, / Condeiu-n mână tu mi-l pui cu silă. - M. Eminescu; Adâncit / = Deoarece era adâncit / în zidirea lui, ziditorul nu văzuse că se ivise în pustietate pizma. - T. Arghezi).

- *Construcțiile cu regent multiplu* (*Câtu-i ziua de mare* toarcem coasem, citim. - P. Ispirescu) *şi suita de circumstanțiale* dependente de un singur regent (Ş-a stat ninsoarea şi **s-a pus o geruială** *de crăpau pietrele, de trosneau lemnele* şi-*ți scrâşneau dinții în gură*. - B. Delavrancea).

- *Schimbările în topica normală a circumstanțialelor* : **inversiunea** (S-a sins viața falnicei Veneții, / N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri; / *Pe scări* de marmură, *prin* vechi *portaluri*, / **Pătrunde** luna, înălbind pereții. - M. Eminescu / C.L. înaintea regentului /; Căci *unde-ajunge* **nu-i hotar**, / **Nici ochi** spre a cunoaşte. - M. Eminescu / C.L. înaintea regentei /; *Cum copacu-şi uită foaia* / Ce pe vânt mi-a fost trimisă, / Astfel ea uitat-au poate / Aste foi de dânsa scrise. - M. Eminescu / C.M. înaintea regentei /; Îi veni tu acasă, coropcarule, *dacă te-a răzbi foamea*. - I. Creangă / C.Cdț. după regentă /; Nu voi în ruptul capului să plece înainte de sfârşit, *deşi era vânăt la față de frig*. - G. Călinescu / C.Cv. în urma regentei/); **dislocările** (Ai noştri tineri la Paris învață / *La gât* cravatei cum se leagă nodul. - M. Eminescu / C.L. dislocat /; Ți-am scris de-o viață stihuri de dragoste, întâiul, *Într-un panof* de nuntă, uitat între caişi, / *Când ostenită-n vălul miresei adormişi*, / *Ca să-ți sărute talpa de-aproape şi călcâiul*. - T. Arghezi / C.L , C.T , C.F. dislocate /); **izolările** (Ei tac ca roua. / *Ca sământa*. / *Ca un dor*. / Ca apele ei tac, / ce umblă subt ogor. - L. Blaga / C.M. izolate./; *Uniți-vă* pentru înfrățire şi pace. Ca să aibă în sfârşit răgaz neamurile să-şi aducă fiecare tributul de bine la progresul umanității. M. Sadoveanu / C.F. izolată /) şi *intercalările* (Jupânul, *ca să-l îmbărbăteze*, i-a dat un pumn în ceafă. I. L. Caragiale /

C.F. intercalată /; Omul prost, *dacă nu e fudul*, n-are nici un haz. / C.Cdt. intercalată/).

- *Repetițiile* (Moşneagul de ciudă prinde *iute şi degrabă* cucoşul şi-i dă o bătaie bună. - I. Creangă; Vasluieni tot de cei buni *de gură şi de pâră*. - I. Neculce / repetiții sinonimice /; Părând în veci a răsări / Din urmă moartea-i paşte, / *Căci toți se nasc spre a muri / Şi mor spre a se naşte*. - M. Eminescu / repetiție încricişată/).

§ 46. Poziția sintactică subordonat cu dublu regent (S.d.)

Subordonat cu dublu regent poate fi un segment de propoziție sau o propoziție subordonată echivalentă cu segmentul. Subordonatul are doi termeni regenți: unul principal (termen regen propiu-zis) celălalt secundar (termen regent de referință).

Luând în considerare caracteristica morfologică a regentului propriu-zis şi relația specifică dintre subordonat şi termenul de referință, se cunosc mai multe feluri de segmente subordonat cu dublu regent, printre care: elementul predicativ suplimentar (E.P.S.), *atributul circumstanțial* (A.C.), *complementul sociativ* (C.S.), *complementul opozițional* (C.O.), *complementul cumulativ* (C.Cum.), *complementul de excepție* (C.Ex.). Acestor segmente de propoziție le corespund în planul frazei propoziții subordonate echivalente: *propoziția predicativă suplimentară* (E.P.S.), *propoziția atributivă circumstanțială* (A.C.), *propoziția sociaivă* (C.S.), *propoziția opozițională* (C.O.), propoziția cumulativă (C.Cum), propoziția de excepție (C.Ex).

§ 47. a) **Elementul predicativ suplimentar** (E.P.S.) este un segmen de propoziție care determină un verb (sau echivalent), exprimând o caracterisică sau o acțiune simultană cu acțiunea verbului şi referitoare la un nume (sau echivalent).

Regentul principal este *regentul verbal* (R.v.), care poae fi verb la un mod personal (Orzul să mi-l dați *fiert* în lapte. - P. Ispirescu) sau nepersonal (Risipite se-mprăştie a duşmanilor şireaguri / Şi gonind *biruioare* tot veneau a țării steaguri. - M. Eminescu); locuțiune verbală (El o credea pierită, socotind că-şi făcuse seama *singură*. - P. Ispirescu) sau o interjecție cu valoare verbală (Na ți-o *frântă* că ți-am dres-o. Te iată *prins* de vânturi. - T. Arghezi. Hai la noi *porcar*). Regentul verbal poate fi uneori implicit (Croitorul umblă cârpit şi ciubotarul / umblă / desculț).

Termenul de referință este *regent nominal* (R.n.) şi poate fi substaniv (Dacă am văzut că nu vii Pus-am dorul *căpătâi*) sau construcții echivalente (sintagme / articol adjectival + adjectiv /: Cei mai mulți umblau *bezmetici*. Pe cel neînvâțat *slugă*-l va avea. - I. Creangă; propoziții: Cine se atinge de mărăcine *nevătămat* nu scapă. A luat *drept realitate* ceea ce era fals în om. - M. Preda), apoi pronume (Alta nu se află *mai frumoasă*. - M. Sadoveanu; Boierul m-a luat *de nebun*. - I. Creangă) şi numeral (Amândoi umblam *duşi pe gânduri* pe aleile parcului.). Regentul nominal poate avea orice funcție sintactică. Uneori aceasta este implicit. (Prost se naşte / el, cineva /, prost creşte, prost moare.).

Elementul predicativ suplimentar se poate expima prin:

- substantiv, pronume, numeral fără prepoziții (Nu te arăta *dascăl* până a nu fi ucenic. Unde-i stârvul mai mare, acolo vulturii se strâng *toți*. Plecat-am *nouă* din

Vaslui. - V. Alecsandri) sau cu prepoziţii (Morile când plutesc, *de corăbii* se socotesc. Văzut-ai vreun ciubotar *cu ciubote bune*? O vede *cât căciula* şi o face *cât măgura*. Scuză-mă, dar te luasem *drept altcineva*. Orice fac, mereu mă nimeresc *drept al doilea*.);

- adjective şi participii fără prepoziţii (Carul merge-*mpiedicat*, Iancu merge *supărat*. Îmi zici *urâtă*, îţi zic *slută*. Şarpele se sperie de pielea lui când o vede *spânzurată*.) sau cu prepoziţii (Unul te lasă *de obosit*, altul te ia *de odihnit*.), precum şi prin locuţiuni adjectivale (O ceri *cu vârf*, o dai îndesată.);

- verbe la gerunziu (Umblă *întărâtând* câinii prin sat. A fost detaşat, dar trebuie socotit *ca făcând parte* din colectivul nostru.);

- adverbe (Ziarele le aveţi *de azi*? Îl credea *acasă* şi el era în târg.).

Elementul predicativ suplimentar exprimat printr-un nume fără prepoziţie stă în cazul acuzativ (*recţiune* faţă de regentul verbal) şi *se acordă* în număr (dacă e posibil şi în gen) cu regentul nominal. Elementul predicativ suplimentar exprimat printr-un adjectiv fără prepoziţie stă în cazul acuzativ (*recţiune* faţă de regentul verbal) şi *se acordă* în gen şi număr cu regentul nominal. În toate celelalte cazuri subordonarea este realizată prin *aderenţă* faţă de regentul verbal şi prin *acord* când e posibil, cu regentul nominal (Vezi exemplele de mai sus).

Topica elementului predicativ suplimentar este liberă, el putând ocupa orice poziţie faţă de termenii regenţi: *Galben-de-Soare* **scăpase** teafăr. - P. Ispirescu (R.n.-R.v.-E.P.S.); Nu-l ştiu pe acela, dar Chirică *mă* **cheamă**. - I. Creangă (E.P.S.-R.n.-R.v.); *Prostul* singur **râde** de prostia lui. (R.n.-E.P.S.-R.v.); Singure **vin** *lucrurile* din trecut. - T. Arghezi (E.P.S.-R.v.-R.n.); **Văzându-l** pe jumătate adormit, se linişti. - M. Sadoveanu. (R.v.-R.n.-E.P.S.); **Are** înaintea lui etalată *o mizerie*, a cărei intensitate niciodată n-o bănuiesc. - M. Sadoveanu (R.v.-E.P.S.-R.n.).

De regulă, elementul predicativ suplimentar nu se izolează de termenii regenţi, totuşi, când se află înaintea numelui-subiect, atunci se izoloează (marcat prin intonaţie şi în scris prin virgulă): Însă *ca tovarăş*, era părtaş la toate, şi la pagubă, şi la câştig. - I. Creangă.

b) **Propoziţia predicativă suplimentară** (E.P.S.) este subordonata echivalentă cu un element predicativ suplimentar. Compară: Şi m-au văzut cuscrii *cum dormeam*? / Au văzut-o cuscrii *dormind* aşa lăfăiată. - I. Ceangă). Ea are aceeaşi termeni regenţi (Să te simţi neliber, mic, / **Să vezi** marile-*asipiraţii* că-s reduse la nimic. - M. Eminescu).

Subordonarea este realizată prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor / *că, să, fără să* / (Ea se ţine *că*-i frumoasă. A fost ales *să* le fie căpetenie. Se întorcea acasă numai cu moş Nichifor, *fără să* se mai teamă de lup. - I. Creangă); al pronumelor şi adjectivelor relative / *cât, ce* / (O ştiu eu *de câte* e în stare. Te ştie lumea *câte* parale faci. Nu l-ai văzut *ce* ifose avea?); al adverbelor / *cum, câte, precum* / (Ia auzi turturelele *cum* se îngână. Te ştie nenea *cât* îţi poate pielea. Te regăsesc *precum* te-am lăsat acum doi ani.).

Propoziţia predicativă suplimentară stă, de regulă, după regentă şi nu se separă de aceasta. Uneori, se află înaintea regentei, de care se separă în acest caz prin intonaţie şi pauză, marcată în scris prin virgulă (De câte e în stare, numai eu *o* **ştiu**.).

§ **48.** a) **Atributul circumstanţial** (A.C.) este un segment de propoziţie care determină un nume (regentul nominal / R.n. /), exprimând concomitent o caracteristică circumstanţială referitoare la un verb (regent verbal / R.v./): Ager, *oţelul* **rupe** de la fund / Pământul negru, muncit cu duşmănie / Şi cu nădejde. - T. Arghezi.

Regentul nominal este regentul principal. El poate fi un substantiv (*Greierii* negri, traficanţi, **vând** o mirodenie trecătoarelor albine. - T. Arghezi); un pronume (*El*, singuratic, **duce** către cer / Brazda pornită-n ţară, de la vatră. - T. Arghezi) sau un numeral (Sfioşi, *cei doi* **nu izbutiră** să găsească răspunsul potrivit.). Uneori regentul nominal este *implicit* (Pribeag în şes, în munte şi pe ape, / *eu* / **Nu ştiu** să fug din marele ocol. - T. Arghezi).

Regentul verbal este un verb (o locuţiune verbală) sau, mai rar, un adjectiv (*Gândul*, ajuns în flacăra lui de ploaie târzie. Se face **palid**. - T. Arghezi). Regentul verbal este de fapt un simplu termen de referinţă, deoarece legătura dintre el şi atribut este slabă.

Atributul circumstanţial *se exprimă* de regulă prin adjective şi participii care se acordă cu regentul nominal în gen, număr şi caz (v. exemplele anterioare). Mai rar, se exprimă prin substantiv fără prepoziţie în cazul nominativ, acordându-se cu regentul nominal în număr şi, dacă e posibil, şi în gen (compară: Om prudent, *el* **nu se ameasteca** unde nu trebuia. / Om prudent, *lui* **nu-i plăcea** să se amestece unde nu trebuia.). El poate fi exprimat şi prin substantiv cu prepoziţie, subordonarea realizându-se prin aderenţă (Un *avion*, cu viteză sporită, **ar acoperi** distanţa numai în jumătate din timpul calculat iniţial.) Atributul circumstanţial este *izolat* prin intonaţie şi pauză, marcată în scris prin virgulă.

El exprimă diferite *nuanţe circumstanţiale*: modală (O mie de *neamuri*, plecate, domoale, Te **caută**-n ceruri, în vis, în pământ. - T. Arghezi); cauzală (*Hallipa*, speriat, **vru** să iasă pentru a da ordine. H. P. Bengescu); temporală (Rămasă singură, *Mini* **băgă de seamă** că libertatea pe care o lăsa altora nu i-o precupeţea azi nici ei nimeni. - H. P. Bengescu); condiţională (Îmbrăcat în cojoc, *ciobănaşul* **n-ar fi tremurat** acuma de frig.); concesivă (Dar ticălos cu trupul, *Jap* rămase **neînvins** cu inima. - G. Galaction).

b) **Atributiva circumstanţială** (A.C.) este subordonata echivalentă cu un atribut circumstanţial, dar legătura dintre subordonată şi regentul verbal este şi mai slabă decât în cazul atributului circumstanţial. Subordonata este realizată cu ajutorul aceloraşi mijloace joncţionale ca ale atributului. După cum atributiva circumstanţială formează o unitate de înţeles mai stânsă sau mai slabă cu regentul nominal, ea nu este sau este izolată prin intonaţie şi pauză (în scris prin virgulă) de propoziţia regentă.

Referindu-se la un verb sau la un adjectiv, ea exprimă diferite *nuanţe circumstanţiale*: cauzală (Câinele *care flămânzeşte* tot la casă se gândeşte.); finală (Fă-i pod duşmanului *care se duce*.); condiţională (Nu trece gârla *al cărui fund nu-l*

vezi.); consecutivă (Pe Murăş şi pe câmpie / Nu-i mândră *să-mi placă mie.*); concesivă (Calul, *care are patru picioare*, şi tot se poticneşte).

§ 49. a) **Complementul sociativ** (C.S.) indică obiectul asociat altui obiect în săvârşirea unei acţiuni (Gârla se ceartă *cu marea*).

Regentul verbal este un verb (sau un echivalent verbal) la un mod personal (Aurul nu *se uneşte* nici cu fierul, nici cu oţelul. *Nu te prinde-n cârd* cu dracii că-ţi scoţi boii fără coarne.) sau nepersonal (Cu şchiopul împreună *locuind*, te-nveţi şi tu a şchiopăta).

Termenul asociat este un nume (substantiv, numeral, pronume) cu diferite funcţii sintactice: subiect (Fiecare cu norocul lui trăieşte.); complement direct (Se cuvine să poftesc şi pe acei gospodari cu nevestele. - M. Sadoveanu); nume predicativ (Toate-s soră cu minciuna). Termenul asociat poate fi implicit (Cu ce dascăl locuieşti / *tu* /, aşa carte alcătuieşti).

Complementul sociativ *se exprimă* printr-un nume (substantiv, numeral, pronume) însoţit de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale care includ ideea de asociere (Datoria mănâncă *cu omul* dintr-un blid. Nu tunde oaia *cu piele cu tot.* Poftim, om bun, de-i mânca *împreună cu noi.* - I. Creangă, Gheţuşul trosnea sub paşi şi el trecea *cu dânsa* la braţ. - M. Eminescu) sau de negare a asocierii (Câinele nu se poate *fără cioban.* Nimic nu făcea unul *fără altul.*- P. Ispirescu).

Subordonarea este realizată prin *aderenţă.*

Notă: Criteriul de distingere a unui subiect multiplu de un complement sociativ este acordul. (Compară: *Focul cu apa* nu se pot împrieteni. - subiect; *Cu neamurile* să mănânci, să bei, treburi să nu ai *cu ei* - complemente sociative.).

b) **Propoziţia subordonată sociativă** (C.S.) este propoziţia echivalentă cu un complement sociativ.

Regentul verbal este un verb (sau echivalent) (Nu *te însoţi* cu cine nu eşti destul de prieten). Termenul asociat este un nume (*Ciobanul* pleacă cu ce poate duce măgarul lui în spinare).

Subordonarea se realizează prin *joncţiune* cu ajutorul pronumelor şi al adjectivelor relative însoţite de prepoziţia *cu* (*Cu cine* trăieşti să nu te târguieşti. Horticultorul fu văzut a doua zi prin grădină stând degeaba, de vorbă, ceasuri întregi *cu cine* se nimerea. - M. Preda; Cine începe un lucru, îl începe *cu ce* ştie că are în el, nu cu parte pe care o cunoaşte toată lumea. - N. Iorga; N-a mai aşteptat pe ceilalţi, s-a apucat de lucru *cu câţi* oameni erau acolo).

În topica normală, subordonata asociativă stă *după* regentă dacă subiectul verbului regent nu este subînţeles sau inclus, altfel stă înaintea regentei.

§ 50. a) **Complementul opoziţional** (C.O.) indică obiectul, caracteristica sau procesul care se opune altui obiect, caracteristici sau proces în aceeaşi propoziţie.

El are doi termeni regenţi:

- Un *regent verbal* exprimat printr-un verb (locuţiune verbală) la un mod personal (În loc de plată *spatele*-ţi **arată**.) sau nepersonal (gerunziu: *Plimbându-se* în loc de a învăţa, s-a trezit nepregătit în ziua examenului; participiu: **Sosit** *la cinci* în loc de şase, ar fi putut verifica măcar temele copiilor; infinitiv: **A face** *azi* treaba în loc de mâine nu-i ceva neobişnuit.) şi o interjecţie (**Iată** *două* în loc de una).

- Un *termen de opoziţie*, care poate fi un nume (substantiv, pronume, numeral), un adjectiv, un adverb sau un verb. Uneori verbul - termen de opoziţie este identic cu regentul verbal. Termenul de opoziţie poate fi şi implicit (v. exemplele anterioare).

Complementul opoziţional se exprimă prin substantive, pronume, numerale, adjective, verbe la infinitiv, interjecţii şi adverbe precedate de locuţiuni prepoziţionale *în loc de, în locul*: O beşică-*n loc de sticlă* e întinsă-n ferestruie. - M. Eminescu; *În locul trandafirului* a pus urzica. (substantive), Îl prefer pe celălalt *în locul acestuia* (pronume); *În loc de unul* au venit doi (numeral); *În loc de fantastic*, peisajul părea de-a dreptul banal. *În loc de neagră* ai vopsit-o albă (adjective); *În loc de a da cu gura*, mai bine pune şi tu mâna. (verb la infinitiv); *În loc de vai* ai s-auzi văleu. (interjecţie); *În loc de acum* vino mai târziu (adverb).

Subordonarea este realizată prin *aderenţă* faţă de regentul verbal.

b) **Propoziţia subordonată opoziţională** (C.O.) este echivalentă cu un complement opoziţional. Regentul verbal este un verb (locuţiune verbală), iar termen de opoziţie poate fi un segment sau întreaga propoziţie regentă.

Subordonarea este realizată prin joncţiune. Ca mijloace joncţionale sunt folosite conjuncţii opoziţionale specifice: / *în loc (ca) să* / (*În loc să*-l scoată din undă, în vâltoare-l afundă.) şi conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale întâlnite şi la alte feluri de subordonate / *dacă* / (*Dacă* la câmpie plouă, apoi la munte ninge sigur.); / *când, în timp ce, în vreme ce, pe câtă vreme* / (Tu nu eşti numic, *în timp ce* tinerii de seama ta au pus mâna pe pistoale cu aer comprimat şi găuresc munţii. - M. Preda); / *pentru ca să* / (A scăpat de o belea, *pentru ca să* dea de alta şi mai rea.); / *fără să* / (Povestesc ca papagalii mii de glume şi poveşti / *Fără ca să* le priceapă. - M. Eminescu); / *unde, de unde* / (*De unde* până mai ieri îmi trânteai uşa-n nas, acum deodată te-ai apucat să-mi dai telefoane). Se separă de regentă prin pauză, marcată în scris prin virgulă.

§ 51. a) **Complementul cumulativ** (C.Cum.) este segmentul de propoziţie căruia i se adaugă cele exprimate în alt segment al aceleaşi propoziţii.

El are doi termeni regenţi:

- *Regentul verbal* este un verb / locuţiune verbală / (Pe lângă cele uscate *ard* şi cele verzi. *Luându-şi*, în afară de uneltele de pescuit, şi ceva merinde, ieşi în stradă să-i aştepte pe ceilalţi.) sau, mai rar, o interjecţie (Şi pe lângă toate astea *hop* şi ţânţarii!).

- *Regentul nominal* este *termenul cumulat*, exprimat printr-un nume, mai rar verb la infinitiv, adjectiv, adverb, cu diferite funcţii în propoziţie: *subiect* (Pe lângă matcă şi lucrătoare în stup trăiesc *şi trântori*.): *complement* (*Ce* să mai cumpăr afară de cele notate pe fiţuică? S-a întristat amintindu-şi, pe lângă lucruri plăcute, *şi de necazuri*.); *circumstanţial* (În afară de mare ne-am dus *şi la munte*. Pe lângă grindină îl mai bate *şi cu prăjina*.); *nume predicativ* (Da Vinci pe lângă pictor mai era *şi sculptor şi*

arhitect.). Termenul cumulat este adeseori subliniat prin prezența unor adverbe (*și, încă, apoi*).

Complementul cumulativ se exprimă printr-un nume precedat de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: *pe lângă* (Surtucul lui; *pe lângă acestea*, era mai mult urzeală decât băutură. - M. Eminescu); (*în*) *afară de* (*În afară de muzeul de artă* sunt încă alte instituții de cultură ce trebuie vizitate.); *în afara* (*În afara celor doi* vor mai veni alții să la dea o mână de ajutor.); *plus de* (Stă departe, plouă, e târziu și *plus de asta* nu mă interesează persoana, așadar nu mergem.); *decât* (Citeam și alte cărți *decât cele de învățătură.* - G. Galaction). Mai rar, se exprimă și prin verbe la infinitiv (*Pe lângă a dobândi* trebuie să înveți și a economisi.); adjectiv (*Pe lângă roșii* trandafirii pot fi și albi sau galbeni.) și adverb (*În afară de azi*, mai vin și mâine și-am terminat treaba).

Subordonarea este realizată prin *aderență* față de regentul verbal. Între complement și termenul cumulat se stabilește o relație de *asociere* realizată prin intermediul regentului verbal.

b) **Propoziția subordonată cumulativă** (C.Cum) este echivalentă cu un complement cumulativ. (Compară: *După ce e mută*, apoi e și slută. / *În afară de mută* apoi e și slută).

Regentul verbal este un verb (locuțiune verbală) din regentă, iar termenul cumulat este fie întreaga construcție dependentă de verbul regent (După ce e carnea grasă, *mai* **pune** *și seu.*); fie o altă propoziție subordonată aceluiași verb regent (Pe lângă că era urât, apoi **obișnuia** *să se îmbrace foarte elegant.* - I.L. Caragiale).

Subordonarea se realizează prin joncțiune cu ajutorul locuțiunilor conjuncționale: *după ce (că), (în) afară că, plus că, pe lângă că, las(ă) că, necum să* (*După ce* nici n-are de cercei urechi, umblă să-și cumpere și două perechi. *Pe lângă că*-i frumos, mai e și deștept. *Las'că* era de la Piatra de locul ei, dar era și îmbujorată /... / din pricina plânsului. - I. Creangă. Nici o leacă de merinde nu mi-a dat, *necum să*-mi dea ceva simbrie. - L. Rebreanu).

Propoziției cumulative îi corespund în regentă câteva elemente corelative: *mai, și, apoi* (adverbe), *dar, însă* (conjuncții).

Propoziția cumulativă se separă de regulă prin pauză / în scris - prin virgulă /.

§ 52. a) Complementul de excepție (C.Ex.) este segmentul de propoziție care exprimă o excepție față de alt segment din aceeași propoziție. (Nu-l iubise nimeni, *afară de mumă-sa.* - M. Eminescu). El are doi termeni regenți:

- *Regentul verbal* este un verb / locuțiune verbală / (Toți *au plecat*, afară de mine. *Aprobat* cu majoritate de voturi, cu excepția a două abțineri, proiectul urma să fie tradus în realitate.), un adjectiv (Omul părea *incapabil* de alte emoții, afară de cele legate de profesia lui.) și, mai rar, un adverb (*Bine* de toți, afară de mine).

- *Termenul de referință*, față de care este formulată excepția, cu diferite funcții sintactice în propoziție, poate fi:

- un substantiv singur sau însoţit de un determinant adjectival (*Compania*, cu excepţia permisionarilor, era adunată pe platou. Piese de mobilă ocupau *tot spaţiul* magaziei, afară de o trecere îngustă. N-am cumpărat *alte cărţi*, decât pe asta.);

- pronume / mai ales nehotărâte şi negative / (Afară de tine, n-am mai vorbit *cu nimeni*. E interzis *oricui*, afară de electrician, să umble la contor. *Voi*, în afară de el, vă prezentaţi la bucătărie.);

- numeral (Cred că erau *douăzeci*, afară de unul-doi.);

- adverbe / mai ales nehotărâte şi negative / (Rândunica nu-şi face *nicăieri* cuib, decât la noi. Poţi veni *oricând*, afară de mâine, când sunt plecat.);

- o întreagă propoziţie (El este *orice vrei tu*, afară de educator. *Oricine va pătrunde la dispecerat*, afară de personalul autorizat, va fi sancţionat.).

Complementul de excepţie se exprimă prin substantive, pronume, numerale, adverbe precedate de locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de, în afara, cu excepţia*, de gerunziul *exceptând* sau de adverbul *decât* (Admit orice *afară de* prostie şi minciună. *În afara* lui, toţi fuseseră preveniţi. Cu *excepţia* celor doi, elevii au rezolvat mulţumitor exerciţiul. *Exceptând* o parte din conifere, ceilalţi arbori îşi pierd frunzele o dată cu venirea toamnei. Nu te pot vedea în altă zi *decât* mâine).

Subordonarea este realizată prin *aderenţă* faţă de regentul verbal.

b) **Propoziţia subordonată de excepţie** (C. Ex.) este echivalentă cu un complement de excepţie, având aceiaşi termeni regenţi şi aceeaşi funcţie. (Compară: **Eu aveam** altă soluţie, decât să aşteptăm / **Nu aveam** altă soluţie *decât aşteptarea*.; Toţi **au fost admişi**, *afară de cine nu s-a* prezentat. / Toţi **au fost admişi**, *afară de* neprezentaţi).

Subordonarea este realizată prin *joncţiune* cu ajutorul locuţiunii conjuncţionale *în afară că* (*În afară că*-l dojenesc din când în când, n-are alt motiv să se plângă.) şi adverbului *decât*, singur sau însoţind pronume şi adverbe relative ori conjuncţii (Nu faci altceva *decât* să mă dojeneşti. N-am adus pe altcineva *decât pe cei ce* erau trecuţi pe listă. Să nu umbli altundeva *decât unde* ţi-am indicat. Barocul /.../ nu face altceva *decât să* dezvolte datele prime ale clasicismului. - G. Călinescu).

§ 53. Valori expresive

În general, *complementele şi subordonatele care au dublu regent* sunt expresive, deoarece ele sunt rezulate fie prin “condensarea” unei structuri liniare mai ample (e cazul elementului predicativ suplimentar şi al atributului circumstanţial), fie prin reorganizarea unei structuri obişnuite, care, folosind contrastul, evidenţiază un segment sintactic. Să se compare: - S-a întors *sănătoasă*. - S-a întors şi *era sănătoasă*.; Văzându-l *pe jumătate adormit*, se linişti. - Văzând *că el era pe jumătate adormit*, se linişti.; S-a decretat tricolorul *ca steag naţional*. S-a decretat ca tricolorul *să fie steag naţional*. (Elemente predicative suplimentare).

- *Om prudent*, Busuioc trăgea cu coada ochiului într-acolo. - Busuioc, care era om *prudent*, trăgea cu coada ochiului, *fiind prudent*, într-acolo.; *Dar ticălos* cu trupul, Jap rămăsese neînvins cu inima. - Jap *cel ticălos* cu trupul rămase neînvins cu inima, *deşi era ticălos* cu trupul. (Atribute circumstanţiale).

- Se cuvine să poftesc şi pe acei gospodari *cu nevestele*. - Se cuvine să poftesc şi pe acei gospodari şi *pe nevestele (lor)*.; Dispăru *cu fată cu tot*. - El *şi cu fata* dispărură. (Complemente sociative).

- *În locul lui* am fost eu. - N-a fost *el*, ci eu.; O băşică-*n loc de sticlă* e întinsă-n ferestruie. - *Nu sticlă*, ci o băşică e întinsă-n ferestruie. (Complemente opoziţionale).

- *Pe lângă undiţă*, poate ar fi bună şi o manta de ploaie? - Poate ar fi bună *nu numai o undiţă*, ci şi o manta de ploaie? (Complement cumulativ).

- *Afară de nişte boarfe*, zestre n-aducea. Nu aducea zestre, *ci aducea nişte boarfe*.; N-am cumpărat alt lucru *decât cărţi*. - N-am cumpărat alt lucru, *ci am cumpărat cărţi*. (Complemente de excepţie).

Efectele obţinue prin restructurare sunt: concizia, evitarea repetiţiei, sublinierea unor segmente sintactice încărcate afectiv, deci mai multă energie în exprimare.

§ 54. a) Poziţia sintactică apoziţie

Apoziţia (Ap.) este segmentul de propoziţie cu funcţie explicativă; ea precizează, identifică, califică sau explică un cunvânt autonom (cu sau fără determinanţi). Termenul explicat îndeplineşte diferite funcţii sintactice în propoziţie; el poate fi:

- substantiv (D-apoi cu *moş Chiorpec Ciubotariul*, megieşul nostru, ce năcaz aveam. - I. Creangă; Mache s-a logodit zilele trecute cu *sora* d-nei Diaconesecu, d-ra Cecilia Pavugadi. - I.L. Caragiale; M-a vizitat *fratele meu vitreg*, Gheorghe, om de cincizeci şi cinci de ani. - M. Preda);
- pronume (*Eu*, şutul, nu mă pot pune cu cornutul. În ceea ce ne priveşte *pe noi*, românii, am cunoscut odată un gânditor. - M. Preda);
- numeral (*Al doilea*, un moşneag, baciul, rămase liniştit la locul lui. - M. Sadoveanu; Fraţi am avut *trei*: Dimitrie, Vasile şi Andrei. - M. Sadoveanu);
- adjectiv (El pare *impetinent*, adică obraznic. *Fain* "foarte bun, admirabil, delicios" a devenit un termen curent al vorbirii familiare. - I. Iordan);
- verb (/ Calitatea / ... parcă *ar fi personificată*, incarnată într-un obiect de sine stătător. - I. Iordan; L-am văzut *admonestând*, adică certând, pe cineva);
- adverb (*Aici*, lângă Ialomicioara, l-a ajuns într-o zi vestea. - G. Galaction; M-am întâlnit cu el chiar *acum*, aproape de două.);
- intrejecţie (*Na* ... poftim, retuşă Dănuţ dub privirea doamnei Deleanu. - I. Teodorescu).

Termen explicat poate fi şi o sintagmă nominală / construcţii echivalente cu un substantiv sau substantive aflate în relaţie de coordonare / (*Cel mai mare de ani*, Pătru, ... înainta greu sprijinindu-se într-o cârjă. - A. Odobescu; De vrăbiile cicălitoare s-au îngrijit mai cu seamă *curcanul şi gâsca*, două personalităţi singuratice ale ogrăzii. - T. Arghezi).

De regulă, apoziţia stă în cazul nominativ (Dar să ne oprim asupa *unui* ipotetic *badea Gheorghe*, mare sabotor al istoriei. - M. Preda; Stăteau tovarăşii lui Potcoavă, cu *Niţă Frunză*, logofătul, şi cu alţi slujitori. - M. Sadoveanu); uneori se acordă cu termenul explicat (Întocmai ca oamenii ... / gâzele / purtau pecetea *locului*, adică a păcurii. - Cezar Petrescu; Munca ne scapă *de trei rele*: de urât, de fapte rele şi de

neavere). Echivalenţa dintre termenul explicat şi apoziţie se realizează prin juxtapunere (*Calu*-i alb, un bun tovarăş, Înşeuat aşteaptă-afară. - M. Eminescu) sau prin joncţiune cu ajutorul unor adverbe şi expresii explicative / *adică, (şi) anume, va să zică, mai exact, cu alte cuvinte, altfel spus, în sensul de* / (În limba română sunt *trei genuri*, şi **anume**: masculin, feminin şi neutru. - DLRM; Zise cu îndrăzneală *unul dintre ţărani*, **anume** Ioan Roată. - I. Creangă; Se mai zice şi *five o'clock tea*, **adică** pe româneşte ceaiul de la cinci ceasuri. - I.L. Caragiale).

Apoziţia poate fi simplă (*Dumitru* ţărănoiul, dulgher şi lăutar, / Nu turburase satul vorbindu-i în zadar. - T. Arghezi) şi dezvoltată (*Luca Talabă*, un bărbat cât un munte, îi adunase pe oameni la sfat. - L. Rebreanu).

Topica este fixă: apoziţia se află întotdeauna după termenul explicat; inversiunea duce la schimbarea funcţiilor, termenul explicat devenind apoziţie, iar apoziţia termen explicat (*Bacăul*, oraşul de la confluenţa Bistriţei cu Siretul / *Oraşul de la confluenţa Bistriţei cu Siretul*, Bacăul, a cunoscut în anii noştri o dezvoltare impetuoasă). Totuşi, uneori, e posibilă şi inversiunea, când termenul explicat este cunoscut, iar apoziţia este metaforă: Liră de argint, *Sihleanu* / Donici, cuib de-nţelepciune; Preot rămas din a vechimii zile, / *San Marc* sinistru miezul nopţii bate. - M. Eminescu.

În ceea ce priveşte punctuaţia: dacă apoziţia formează cu termenul explicat (de regulă un substantiv) o unitate, atunci nu se separă de acesta (*Cumnata* mea Aurica a văzut lucruri decisive. - G. Călinescu; La Braţlau îl vei ruga *pe Iacob* filosof să-ţi dea ce-ţi trebuie. - M. Sadoveanu; N-are fi de mirare să se ceară *Domniei sale* şoltuzului asemenea chezăşie. - M. Sadoveanu); dacă apoziţia este considerată drept o explicaţie nu neapărat necesară, atunci se separă de termenul explicat prin pauză, marcată în scris prin virgulă (Când deodată *un erete*, / Poliţai din naştere, Peste baltă şi boschete, / Vine-n recunoaştere. - G. Topîrceanu), prin linie de pauză (Privesc *oraşul* - furnicar - / Cu oameni mulţi şi muri bizari. - M. Eminescu) şi două puncte (Fudulul are *doi tovarăşi*: prostia şi sărăcia).

b) **Propoziţia apozitivă** (Ap.) este propoziţia care îndeplineşte funcţia de apoziţie. Ea poate explica:

- un cuvânt / substantiv, pronume, numeral / (Mai am un singur *dor*: / În liniştea serii / Să mă lăsaţi să mor / La marginea mării. - M. Eminescu; Condiţia *asta e*: n-ai voie să vorbeşti cât stai în sac. - I.L. Caragiale);
- o sintagmă nominală (*Trei prea mult* şi *trei prea puţin* vatămă un om: prea mult să vorbească şi prea puţin să ştie, prea mult să cheltuiască şi prea puţin să aibă, prea mult să ceară şi puţin să facă. Omul e rău în *două feluri*: când urăşte şi când ucide, ca să ucidă. -T. Arghezi);
- o propoziţie (*Cei superiori în conştiinţă sunt superiori şi în disperare*, ştiu adică de ea mai mult decât ceilalţi. - M. Preda. Cât despre inteligenţă, a zis *că am câteodată ceva spirit, dar superficial* ... că adică sunt un zevzec. - I.L. Caragiale).

Echivalenţa dintre propoziţia apozitivă şi termenul explicat se realizează prin juxtapunere, marcată prin pauză / în scris prin două puncte / (Ograda se umplu de zarvă: câinii hămăiau, slugile răsăreau din toate părţile. - I. Tedoreanu; Un fapt era neîndoielnic: tânărul fusese mut. - M. Preda) şi prin joncţiune cu ajutorul adverbelor

explicative / *adică, anume, vasăzică, cu alte cuvinte, altfel spus* / (Râdeau vorbind - *adică* mai mult râs decât vorbă. - M. Eminescu; Zicea că e de altă părere, *şi anume*: Decât să dai de pomană la calici sâmbăta, mai bine - ceva de băut mahmurilor marţea. - I. Creangă); a pronumelui relativ, de regulă cu valoare neutră, *ceea ce* (Nu-şi mai bătea capul decât cu copiii oamenilor din sat, *ceea ce* era şi meseria lui de învăţător. - I. Slavici; A trecut de partea noastră, *a celor ce* l-am aşteptat la toate întâlnirile pierdute. - T. Arghezi). În cazul realizării echivalenţei prin joncţiune, apoziţia se separă de termenul explicat prin pauză, marcată în scris prin virgulă, şi, rar, prin două puncte sau linie de pauză.

Topica este fixă: propoziţia apozitivă stă întotdeauna după termenul explicat.

Obs. Un tip special de propoziţii apozitive sunt subiectivele apozitive şi circumstanţiale apozitive; propoziţiile sunt reluate (uneori anticipate) de un pronume demonstrativ sau adverb corelativ (demonstrativ) cu aceeaşi funcţie sintactică. De regulă, schemă următoarea:

[SB.] / [K.] / [C.] / ~ termen de reluare (SB. / K. / C.) → [R.]

Subiective apozitive: Ce pui în pământ, *aia* răsăre. Cei ce fură, *aceia* mai tare jură. Pe cine l-a ars păcatul, *acela* suflă şi-n apă rece.

Completive apozitive: În care cămaşă s-a mâniat, *în aceea* s-a dezmâniat. La cel ce joacă bine, *la acela* coasa nu taie.

Circumstanţiale apozitive: Unde te doare, *acolo* te legi. Când are toate adunate, *atunci* la toţi le e frate. În ce chip a venit omul pe lume, *în acelaşi chip* se întoarce. Cu ce măsură vei măsura, *ce aceea* ţi se va măsura.

Astfel de propoziţii se despart obligatoriu de regenta lor prin virgulă.

ç) *Valori expresive*

- În măsura în care califică termenul explicat, apoziţia este expresivă: Ai născocit şi *aţa*, mătasea de păianjen, / Cu care coase acul pe Gange şi Teleajen. - T. Arghezi.

- Propoziţia apozitivă are potenţe expresive superioare apoziţiei, deoarece explică pe larg sau comentează termenul explicat: "Dezmierd un chip de copilă *în felul meu*, adică împlu un album cu diferite expresii ale unui singur cap." - M. Eminescu.

- Structurile de tipul [E.] ~ Ap. (*Cine se scoală de dimineaţă*, acela e mai mare. *Când nici nu gândeşti*, atunci te trânteşte.) şi [E] ~ [Ap]. (*Vrei să pleci acasă*, cu alte cuvinte vrei să ne părăseşti când suntem la ananghie.), fiind mai rare şi mai dificil de construit, sunt mai expresive decât structurile obişnuite (E. ~ Ap., E. ~ [Ap.]).

- Inversiunile şi încadrările cu apoziţii, fiind neobişnuite, sunt expresive: E timpul, slugă veche şi robul celui rău. *Tu*, omule şi frate, să-ţi fii stăpânul tău. - T. Arghezi.

§ 55. Poziţia sintactică termen coordonat

a) Coordonarea se stabileşte între cel puţin doi termeni, şi anume:

- între părţi de prepoziţie (SB., n., A., K., S.d., Ap., afară de predicat) cu acelaşi regent/regenţi, termen explicat/: *Viclenia, răutatea* şi *nebunia* sunt surori. - subiect multiplu; "Căci de mii de ani încoace / Lumea-i *veselă* şi *tristă*." - M. Eminescu - nume predicativ multiplu; Ori *la unul*, ori *la o sută*, tot o lunânare luminează. - complemente

coordonate; Nebunul nu asudă nici *la deal*, nici *la vale* - circumstanţiale coordonate; Am găsit copila *teafără*, însă *răsturnată* cu albiuţa de nişte porci. - I. Creangă - elemente predicative suplimentare coordonate; Deci, voi, *meştei* mai, / *Calfe* şi *zidari*, / Curând vă siliţi / Lucrul să-l porniţi. - apoziţii coordonate);

- între propoziţii principale (*Vremea porunceşte, vremea rabdă, vremea săvârşeşte* ceea ce omul nici gândeşte.);

- între propoziţii subordonate de acelaşi fel cu acelaşi regent (Nu se caută *ceea ce-ai fost*, ci *ceea ce eşti*. "E împărţită omenirea *în cei ce ştiu* şi *cei ce vor*." - M. Eminescu); subordonate cu dublu regent (Ipate se trezeşte într-o zi cu socru-său că *vine* şi-*l cheamă la nunta unui frate al femeii sale*. - I. Creangă) şi apozitive (Aşa e lumea: *ginerii se uită urât la soacre* şi *nurorile le socri*. - Pavel Dan).

Pot fi *coordonate* şi:

- *părţi de propoziţie cu propoziţii subordonate*, dacă au aceeaşi funcţie sintactică şi acelaşi regent (Apoi la urma urmelor năpădiră asupra lui şi-i mai trântiră în cap *cu bolovani* şi *cu ce-au apucat* până-l omorâră de tot. - I. Creangă);

- părţi de propoziţie diferite cu acelaşi regent (*Niciodată* şi *cu nici un preţ* n-a vrut să le vândă. - A. Vlahuţă);

- subordonate cu funcţii diferite, dar cu acelaşi regent (Au început a vorbi care *ce ştia* şi *cum îl ducea capul*. - I. Creangă).

Coordonarea se realizează prin *juxtapunere* şi prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiior şi locuţiunilor conjuncţionale coordonatoare.

b) *După natura logică a relaţiei* dintre termenii coordonaţi (părţi de propoziţie, propoziţii), **coordonarea în enunţ** poate fi: copulativă, disjunctivă, adversativă şi conclusivă.

- **Coordonarea copulativă** prezintă termenii ca asociaţi. Pot fi coordonate copulativ atât părţi de propoziţie, cât şi propoziţii. Coordonarea copulativă se realizează prin *juxtapunere* (*Cu lopeţi, cu furci, cu ciomege*, se duceau năvală spre pădure. - B. Delavrancea - sunt coordonate părţi de propoziţie; *Zecile mărită secile, sutele mărită slutele, miile mărită urgiile* - sunt coordonate propoziţii principale; Aud ţărâna doar a vocilor străbune / *Cum se desface, cum s-a desfăcut*. - T. Arghezi - sunt coordonate propoziţiile subordonate) şi prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiilor: **şi** (Ziceţi *multe* **şi** *mărune*, ca şi babele cărunte. *Aplecat cu graba* **şi** *s-a întâlnit cu zăbava*.); **nici** (Nu era **nici** *azi*, **nici** *mâine*, **nici** *ieri*, **nici** *totdeauna*. - M. Eminescu; **Nici** *ploaia nu-l udă*, **nici** *soarele nu-l arde*.); **iar** (*Păru-i galben, / Faţa ei lucesc în lună*, / **Iar** *în ochii ei albaştri / toate basmele s-adună*. - M. Eminescu); **nu numai ... ci şi / dar şi** / (*Aici* nu e **numai** *complex de inferioritate individuală*, **ci şi** *unul de inferioritate socială*. - G. Călinescu); **precum şi** (a pretextat *că e obosit*, **precum şi** *că se simte rău*.); **atât ... cât şi** (**Atât** *eu* **cât** şi *ceilalţi* ne-am obişnuit cu zgomotul.) Termenii juxtapuşi se separă prin pauză / virgulă /; pauza / virgula / se foloseşte şi când conjuncţiile *şi, nici* sunt repetate.

c) **Coordonarea disjunctivă** prezintă termenii excluzându-se reciproc; termenii pot fi simultan adevăraţi. De regulă, pot fi coordonaţi disjunctiv numai doi termeni; dacă numărul termenilor creşte, atunci disjunctiv se transformă într-unul copulativ

(compară: unghiile pot fi *sau* drepte, *sau* ascuţite, *sau* obtuze / *şi* drepte, *şi* ascuţite *şi* obtuze).

Coordonarea disjunctivă se realizează prin juxtapunere (*Vrei, nu vrei*, bea Grigore aghiazmă.) şi prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor *ori* (**Ori** *gură*, **ori** *văgăună*, prostului îi e totuna. Cine vorbeşte mult **ori** *ştie multe*, **ori** *minte multe*.); *sau* (Totuna-i dacă *astăzi* **sau** *mâine* o să mor. - M. Eminescu; **Sau** *taci*, **sau** *zi ceva mai bun decât tăcerea*.); *fie (că)* (**Fie că** *vii cu secera*, **fie că** *vii cu coasa*, nu ştiu ce vom culege). Termenii coordonaţi disjunctiv se separă prin pauză / virgulă / când sunt juxtapuşi şi când conjucţia se repetă; pauza / virgula / lipseşte când conjuncţia este folosită o singură dată. Dacă faptele sunt prezentate alternativ, atunci termenii sunt legaţi prin adverbele *ba, aici, când* repetate (*Ba* e laie, *ba*-i bălaie. *Aci* te bucură, *aci* te scutură. Omul viclean se îmbracă *când* în piele de oaie, *când* în piele de vulpe.); între termeni se face pauză (în scris, virgulă).

d) **Coordonarea adversativă** prezintă termenii ca opuşi, fără să se excludă. Pot fi coordonaţi adversativ numai doi termeni. Coordonarea adversativă se realizează prin juxtapunere (*Să nu vinzi, să nu cumperi. Nu râde de alţii, uită-te la tine*.) şi prin conjuncţiile **ci** (Împăratul Verde nu avea *feciori*, **ci** numai fete. - I. Creangă. *Omul nu trăieşte* ca să mănânce, **ci** *mănâncă* ca să trăiască.); **dar** (A fost un împărat *mare şi viteaz*, **dar** *rău*. - B. Delavrancea; *Cireşele trec*, **dar** *obrazul rămâne*.); **însă** (Au trecut vremile acelea, vremi *de fapte strălucite*, / **însă** *triste şi amare*. - Gr. Alexandrescu; *Ai crezut* că faci o ironie, **însă** *în parte ai spus adevărul*. - G. Călinescu); **iar** (Toţi pe buze-având *virtute*, **iar** *în ei monedă calpă*. - M. Eminescu; *Cucul cântă*, **iar** *leneşul stă* şi *numără*.); **şi** (*Ar zâmbi*, **şi** *nu se-ndură, ar răcni*, **şi** *nu cutează*. - M. Eminescu), **numai / că /** (*Adâncimea mea tu o ai în tine*, **numai** *încă nedescoperită*. - M. Eminescu; *Ia* ce-ţi place, **numai** *nu alege*. *E deştept*, **numai că** *nu învaţă*); **or** (*Despre această problemă se discută de mai bine de o lună*, **or** *factorii responsabili n-au luat nici o măsură încă*.); **în schimb** (E drept, *făcând împrumutul, rezolvăm multe*, **în schimb** *dorm liniştit*, nimeni nu mă trage de mânecă) etc. Termenii coordonaţi adversativi se despart întotdeauna prin pauză (în scris, virgulă).

e) **Coordonarea conclusivă**: termenul coordonat conclusiv exprimă o concluzie care decurge din conţinutul termenilor anteriori. Coordonarea conclusivă se realizează prin *juxtapunere* (A tăcut cucul, *a trecut vara*. Ai ucis: *ţi-a venit ceasul pedepsei*. - M. Sadoveanu) şi prin *joncţiune* cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor joncţionale / *deci, aşadar, prin urmare, în consecinţă, de aceea, în concluzie* / (S-a dus amorul, un amic / Supus amândurora, / **Deci** cântecelor mele zic / Adio tuturora. - M. Eminescu; Torentul trage atenţia asupra dizolvării gheţarilor, *semnalează*, **aşadar**, trecerea catastrofică de la un stadiu la altul. - G. Călinescu; Sculptura e goală, **prin urmare** *chipurile* ce le sculptez eu, *asemenea*. - M. Eminescu; Făgăduieşte şi nu împlineşte, **de aceea** *nu roşeşte*). Când termenul este coordonat conclusiv prin juxtapunere, atunci el este separat prin pauză, marcată în scris prin virgulă sau două puncte; când coordonarea este realizată prin joncţiune, atunci înaintea conjuncţiei (locuţiunii conjuncţionale) pauza este marcată prin virgulă. Conjuncţia *aşadar* stă adesea după primul cuvânt al propoziţiei conclusive, virgula punându-se înainte şi după conjuncţie.

f) *Topica termenilor coordonați* depinde de felul coordonării. Ordinea în coordonarea copulativă nu este fixă, ea depinde de modul cum sunt prezentate faptele: în succesiune (spațială, temporală, după importanță etc.), simultan, alternativ, explicativ etc. Termenii coordonați disjunctivi pot fi inversați, fără ca semnul să se schimbe (Ori baba Rada, ori Rada baba, totuna-i.) Topica termenilor coordonați adversativ și conclusiv este fixă: inversarea termenilor atrage după sine schimbarea sensului general al enunțului.

g) **Au valori expresive** următoarele construcții, bazate pe utilizarea coordonării:

- **Enumerația prin acumulare** (Babel au ba, -mpărații lucrară-n lumea-ntragă / Ca neam, alături / Ca neam cu neam, alături, să nu mai se-nțeleagă. /. Puterea de-mpăcare le-a fost întotdeauna / *Fățărnicia, cursa, urzeala și minciuna.* - T. Arghezi); *gradată* (Dar notează-n cartea vremii / Filosoful proletar: *Greve, sânge, nebunie, / Foame, Plânset mondial.* - G. Bacovia); *asindetică* / fără conjuncții (*Oricât și-ar face omul o patrie din cetate, oricât s-ar înmulți în rafturi, oricât s-ar amăgi el cu o viață de apartament, de spectacole, de vitrine și de trotuar*, un singur fir de iarbă il turbură și-l răstoarnă. - T. Arghezi); *polisindetică* / conjuncția se repetă înaintea fiecărui termen / (Astăzi n-o să mai cert *nici o ființă, / Nici pietrele, nici oamenii, nici buruienile.* - L. Blaga; *Și-și făcea ochi dulci, și ofta, și-și pițigăia glasul, și se mlădia ca o pisică*, într-un fel de milogeală dezgustătoare. - A. Vlahuță).

- **Repetiția sinonimică** (Cumătră, *mă pârlesc, ard de tot, mor*, nu mă lăsa. - I. Creangă).

- **Antiteza** (*Badea-nalt ca un stejar, / Mândra până la șerpar. / Badea-nalt ca o mlădiță, / Mândra ca o lubeniță*; "Amândoi avem o boală / Și-am căzut victima ei: *Eu, chelia naturală, / Tu, chelia de idei.*" - Cincinat Pavelescu).

- **Paralelismul** (Am învățat odată cuvintele-mpreună / *Eu le adun cu pana; și pana ta le-adună.* / Am înșirat șireaguri și stihuri amândoi. / *Par ale lui purtate, iar ale mele noi.* - T. Arghezi).

- **Chiasmul** / repetiție încrucișată / "Și toamna și iarna / Coboară-amândouă; / Și **plouă** *și ninge*, / *Și ninge* **și plouă**." - G. Bacovia; "Părând în veci a răsări / Din urmă moartea-i paște, / Căci toți *se nasc* spre a muri / Și mor *spre a se naște*." - M. Eminescu).

§ 56. Segmente sintactice în poziția zero (Ø)

a) **Enunțul nepropozițional** (N) este un enunț neanalizabil. El poate apărea separat, intonația și limitele lui fiind marcate prin semnele de punctuație obișnuite, ca și la celelalte tipuri de enunț ("-Scrie acolo așa? -Da." - I. Al. Brătescu-Voinești; "-Nu-i așa că se cunoaște că n-am dormit? - *Ba bine că nu* !" - I.L. Caragiale; "-Vasăzică tragi numai glonte? - *Îhî.*" - M. Sadoveanu; *Țâst, bețivilor*! - V. Alecsandri; Am auzit că nu mai pleacă. -*Zău*?). Alteori apare ca parte componentă a unei propoziții sau fraze, de care se leagă sintactic și de care se separă prin intonație și pauză, marcate în scris prin virgulă sau semn de exclamație ("-Mă rog, d-ta ești d. Mihai Constantinescu, directorul pamfletului care se intitulează Lumina?" - I.L. Caragiale; "*Ei, bravo*! îi mulțumi

aceasta, mi-am îndeplinit comisionul." - G. Călinescu; "*Ptiu, drace*, iaca în ce încurcătură am intrat!" - I. Creangă).

Notă: Dacă un enunţ nepropoziţional devine parte componentă a unui enunţ-frază, atunci el este pseudopropoziţie sau *propoziţie neanalizabilă*, ocupând una din poziţiile: *termen coordonat* ("-Ştii că la întâlnire ar fi venit şi Neagu? -*Da* şi ce mă interesează?) sau *termen subordonat* (A zis *că da*).

Enunţurile nepropoziţionale se exprimă prin:

- adverbe de afirmaţie sau de negaţie (*Fireşte*! ciripi Eugenia. - L. Rebreanu; "-Ai treabă? -Deloc." - I.L. Caragiale);

- interjecţii ("*Aş*! protestă Ioanide." - G. Călinescu; "*He, he*! bine-ai venit, nepurcele!" - I. Creangă);

- vocative, singure sau însoţite de determinări (*Melc, melc, cotobelc*, / Scoate coarne boureşti.; *Ciobănaş de la miori*, / Un'ţi-a fost moartea să mori?; "Apoi mai rămâi sănătoasă, / *mătuşă Mărioară*!" - I. Creangă).

Adesea sunt îmbinate aceste mijloace în enunţuri nepropoziţionale mai ample şi mai nuanţate (*Hi, murgule, hi Bălane! Iiii!* cum n-ascultaţi voi! *Hi, dracilor!* - M. Sadoveanu; "Nu-s braşoave, *măi Petrică*!" - L. Rebreanu; "*Işala, domiţă Hus!*" - I. Barbu. / interjecţie + vocativ /; "*Aşa, puiule*! sfârşi secretarul amical." - L. Rebreanu / (adverb + vocativ/).

b) **Termenii incidenţi** (I. şi [I.]) exprimă o informaţie suplimentară, adăugată comunicării principale, adică este un *enunţ suplimentar*, "parazit", al enuţului principal. El se separă prin intonaţie şi pauză, marcate în scris prin *virgulă* (-Ia svârle-l şi tu acuma, *zise dracul, îngâmfat*. - I. Creangă); *linie de pauză* ("De-oi muri - *îşi zice-n sine* - al meu nume o să-l poarte / Secolii din gură-n gură şi l-or duce mai departe." - M. Eminescu) sau *parabteză* (Tudor, care îşi băuse ţuica în linişte şi cam strâmbându-se (*nu suporta alcoolul, îi făcea rău*), îi urmă şi se aşeză şi el la masă. - M. Sorescu).

Informaţiile transmise de termenul incident sunt foarte variate, dar totdeauna legate de conţinutul enunţului-gazdă. Din acest punct de vedere termenii incidenţi *exprimă*:

- *atitudinea vorbitorului* faţă de cele relatate / apreciere, grad de convigere, precizare, explicaţie / ("Dar versul cel mai plin, mai blând, mai pudic, / Puternic iar - *de-o vrea* - e pururi iambul." - M. Eminescu; "Ştia, *vezi bine*, soarele cu cine are de-a face." - I. Creangă; "A doua zi, *bineînţeles*, mi-am luat cărţile ş-am plecat în voia întâmplării." - B. Delavrancea; "Mi-am permis / ... / să-i azvârl ceva lovituri de pantof - *la figurat, fireşte*!" - H. Papadat-Bengescu);

- *intervenţia autorului / povestitorului* / în vorbirea directă a unui personaj, de cele mai multe ori cu intenţia de a-l caracteriza ("Acu mă duc, taică - *zise el* - mă duc!"; Unde ai stat până acuma, nemernicule? *zbiară jupânul*.; Dorm toţi butuc, *şopteşte cald saşiul*. - I.L. Caragiale);

- *indicaţii de regie* şi *note caracterizante*, în cazul unor texte artistice / mai ales piese de teatru / ("Farfuridii (*emoţionat şi asudând*): Atunci, iată ce zic eu, şi împreună

cu mine (*începe să se înece*) trebuie să zic asemenea toţi aceia care nu vor să cază la extremiate (*se îneacă mereu*), adică vreau să zic, da, ca să fie moderaţi ... adică nu exageraţiuni! ..." - I.L. Caragiale).

Din punctul de vedere al structurii, termenii incidenţi sunt:

- *Cuvinte incidente* (*Din păcate*, era şi evlavios moş Nichifor. - I. Creangă; Era invitată şi verişoara Elis şi - *mare minune* - a venit. - M. Eminescu).

- *Fragmente de propoziţie incidente* ("Deşi câte un romantic a cântat dragostea între îngeri sau între un înger şi o muritoare (*confuzie cu noţiunea mai largă de geniu*) nu există decât un singur gen al îngerilor, acela neutru." - G. Călinescu).

- *Propoziţii şi fraze incidente*: propoziţii independente (Prietenul meu, poetul - *e vorba de G. Topîrceanu* - îşi aduce fără îndoială aminte de câteva expediţii cinegetice. - M. Sadoveanu); propoziţii dependente (Numai în grădina ursului, *dacă-i fi auzit de dânsa*, se află sălăţi de aceste. - I. Creangă); interogative (Pe urmă, *cei plesneşte prin cap lui Aghiuţă*? pune-o roată la maşină. - I.L. Caragiale) şi fraze (Sărăcuţ ca maica mea! strigă din băierile inimii bisocianul - s-a răpus domnul ininger (*Acest fel găsise el cu cale ca să localizeze* titlul de inginer al tovarăşului meu.) - Al. Odobescu).

§ 57. Structuri în enunţ

a) Orice enunţ este alcătuit din segmente de mărime diferită, cu structuri mai simple sau mai complexe. Aceste segmente care ocupă anumite propoziţii şi îndeplinesc anumite funcţii în enunţ se numesc ***termeni***.

Un enunţ poate fi alcătuit dintr-un singur termen sau din mai mulţi. Dintr-un sigur termen sunt alcătuite cele mai multe enunţuri nepropoziţionale neanalizabile (*Aman*! ce este oameni buni? - M. Sadoveanu; -Nu-ţi dă de mâncare? - *Ba da*. - I.L.Caragiale), precumşi unele enunţuri-propoziţie (*Ninge*. Ninge mereu. - Z. Stancu; *Primăvară* ... O picătură parfumată cu vibrări de violet. - G. Bacovia). Celelalte enunţuri sunt alcătuite din cel puţin doi termeni.

b) *După structura* lor, termenii pot fi:

- *Simpli*, exprimaţi printr-un singur cuvânt autonom (cuvânt simplu: *Când / se ridică / şaua / se văd / coastele. /*; cuvânt compus: *Binecuvântrea* părinţilor întăreşte casa fiilor,; locuţiune: *Trage cu urechea* ca vulpea.) sau printr-un *cuvânt autonom* însoţit de unelte gramaticale sintactice: prepoziţie (*De frică* te sui *în patul* altuia.); adverbe de nuanţare şi explicative (*Nu vorbi* unde *nu sunt* urechi. A venit, dar *cam la spartul* târgului. *Numai cu o lovitură* copacul *nu cade*. În basm mai apare şi o jivină cu mai multe capete, *adică un balaur*...); verbe copulative (Un sceptic român spunea că inteligenţa *înseamnă adaptare*, iar experienţa *e sursa* cunoaşterii. - M. Preda); *verbe auxiliare* (Nimeni *nu poate şti* cât de adâncă e borta şarpelui).

Termenii simpli se întâlnesc în *propoziţii* (enuţuri-propoziţii şi propoziţii componente ale frazei) şi, rar, în *enuţuri nepropoziţionale* (O, viteji *de viţă veche*! - V. Alecsandri). După stabilirea funcţiei sintactice, termenii simpli sunt analizaţi morfologic sau din alt punct de vedere (lexical, fonetic).

- *Complecşi*, exprimaţi prin cel puţin două cuvinte autonome aflate în relaţie de coordonare (*Inima şi limba* sunt de-o palmă una de alta. Găina nu se poate cu două: *şi*

cu pui, şi cu ouă.) sau de subordonare (Rămâneam pierdut *ceasuri întregi cu coatele sub ceafă*, în mica odaie a lui Nilă, de la mansardă, *stăpânit de admirație pentru marele Gogol*. - M. Preda).

Termenii complecşi se întâlnesc în *propoziții* (enuțuri-propoziție şi propoziții componente ale frazei). După stabilirea funcției sintactice, termenii compelcşii sunt analizabili sintactic la nivelul termenilor simpli.

- *Propoziții* în cadrului enunțului-frază, care se află în diferite relații unele față de altele: de coordonare (*Boii ară* şi *cai mănâncă.*); de subordonare (*Unde erau trei, eu eram al patrulea*); de echivalență (*Lache are o idee: să şază pe o bancă.* - I.L. Caragiale); *zero* (Nu e adevărat - *răspunse Neghiniță râzând* - omul spune mai puțin decât gândeşte. - B. Delavrancea).

După precizarea poziției şi funcției propozițiilor în limitele enunțului-frază, acestea sunt analizabile sintactic la nivelul termenilor simpli şi complecşi.

c) *Din punctul de vedere al exprimării*, un termen poate fi mai mult sau mai puțin complet:

- *Termenii compleți* sunt termenii cărora nu li se poate adăuga nimic fără a le modifica sensul: *Nu aduce / anul / ce / aduce / ceasul /*. Aceasta este situația obişnuită.

- *Termenii incompleți* sunt termenii din care a fost *omisă o parte* sau termenii a căror *deplinătate este realizată printr-un alt segment sintactic*. O parte poate fi omisă, ceea ce rămâne îndeplinind funcția întregului, sensul ne modificându-se: S-au mai văzut *de aceste* (În funcție de subiect apare determinantul regentului omis: unele *de aceste*); Vorba lungă, sărăcia omului (Verbul copulativ a fost omis: este *sărăcia*); Are *de moară*, nu-i e frică c-o să moară. (În funcția de complement direct apare atributul regentului omis: grâu *de moară*) etc. În enunțul-frază uneori propoziții cu predicat nominal incomplet, adică numai verbul copulativ, numele predicativ fiind o întregă propoziție: *Norocu-i*[1] */ după cum si-l face omul.*[2] */*

- *Termenii impliciți* sunt termenii neexprimați, dar incluşi (Întâi *m-am simțit* jignit, dar apoi *am început să râd*. - M. Preda: subiect inclus); *subînțeleşi* (Florica se opri şi *dădu din umeri* ... - M. Preda: subiect subînțeles; Nu averea face pe om, ci omul averea.: predicat subînțeles); nedeterminați (*Nu da* binelui cu piciorul, că pe urmă *o să-i duci dorul.*: subiect nedeterminat). În vorbirea dialogată apar frecvent termenii subînțeleşi ("- Câți domni a avut Țara Românească? - *Mulți*, domnule." - I.L. Caragiale: se subînțelege *Mulți* domni a avut Țara Românească).

- *Termenii zero* sunt termenii inexistenți, termenii care nu pot fi exprimați: subiect zero (Nici *nu plouă*, nici *nu ninge.*), predicatele fiind exprimate prin verbe "meteorologice" nu admit subiect; predicat zero (*Duminică.* Satul e la horă. - L. Rebreanu; propoziție nominală, fără predicat).

Termenii copmplecşi sunt segmente sintactice care, formând o unitate sub aspecul structurii şi al înțelesului, se comportă ca un ansamblu unitar față de ceilalți termeni ai unei propoziții (enunț-propoziție, propoziție în cadrul frazei): *Eu şi cu soră-mea* ne înțelegem excelent. *Ceasuri întregi* îşi contemplă piesele din colecție. Dacă nu mă înşel, te-am mai întâlnit *acum un an*. Ar împuşca iepurele, dar n-are *cine i-l presăra cu sare pe coadă*. *Vrând cercei mai buni*, şi-a pierdut urechile.

Termenii complecşi sunt:

a) **Termenii multipli**, alcătuiţi din cel puţin două cuvinte autonome din aceeaşi clasă morfologică, construite la fel şi având aceeaşi funcţie sintactică, aflate în relaţie de coordonare: *subiect multiplu* (*Foamea şi sărăcia* strică omenia. - SB. = $C._1k.C._2$); *suită nominală* (Cina fu *scurtă, frugală şi tăcută*. - C. Hogaş - n.p. = $C._1 + C._2 k.C._3$); *suiă atributivă* (Târguşorul meu se vede departe, într-o îngrămădire *de acoperişuri negre şi roşi*. - M. Sadoveanu - A. = $C._1k.C._2$); *suită de complemente* (Băbuţa-şi caută la răspântii *satul, / Băieţii, casa, fetele, bărbatul* - T. Arghezi. - K.D. = $C._1 + C._2 + C._3 + C._4 + C._5$); *suită de circumstanţiale* (*Cu glumele şi cu minciunile* se culeg toamna prunele. - C. I. = $C._1k.C._2$); *suită de subordonaţi cu dublu regent* (Uneori ne credem *atotştiutori şi stăpâni* pe dreptul de a-i învăţa pe alţii - E.P.S. = $C._1k.C._2$); *suită apozitivă* (Două lucruri sunt preţioase în Munţii Apuseni şi le-a făcut faima: *oamenii şi aurul*. - G. Bogza - Ap. = $C._1k.C._2$).

b) **Construcţiile absolute**, alcătuite din cel puţin două cuvinte autonome, aflate în relaţie de subordonare şi îndeplinind în bloc o funcţie sintactică. Într-o construcţie absolută distingem: un nucleu verbal (*predicat potenţial*) exprimat printr-un verb predicativ la un mod nepersonal sau printr-un verb copulativ la un mod nepersonal şi un nume predicativ; un subiect diferit de subiectul propoziţiei din care construcţia face parte.

Bucurând-se de o anumită autonomie sintactică, construcţiile absolute se aseamănă cu propoziţiile subordonate dinr-o frază.

Construcţiile absolute sunt:

- **Infinitivale**, dacă verbul este la modul infinitiv. Exemple: *A fi cineva liber* / = SB. /, cu atâta virtute, nu e de mirare. (I. H. Rădulescu); A regreta mereu ziua de ieri înseamnă *a-ţi distrage atenţia de la ziua de mâine*. (= n.p.).

- **Gerunziale**, dacă verbul este la modul gerunziu. Exemple: Se aude *forfotind apa prin spărtură*. / = SB. /; Urcară nişte scări din ciment negru, foarte vechi, *strălucind de curăţenie*. / = A. / (M. Preda); Dar aud *chemându-mă*. / K.D. / (C. Negruzzi); Atunci, *lipsind putinţa comparaţiei şi a disociaţiei* (C.Cz.), mintea umană ar fi lovită de monotonie şi anulată de absurditate. (G. Călinescu); *Înlăturând toate aceste note-feresre către universalitate* / = C.Cdţ. / nu mai rămâne nimic. (G. Călinescu); *Oprindu-se vaporul la Brăila* (= C.T.), mă hotărâi a mă coborî pe uscat. (V. Alecsandri); L-am văzut *purtându-se şi mai rău cu inşii* (= E.P.S.) care aveau un adevărat spate tare. (M. Preda).

- **Participiale**, dacă verbul este la modul participiu. Exemple: *Odată definite obiectul* (= C.T.), urmează să se stabilească metodele de cercetare. (G. Călinescu); *Ars tot trecutul, arsă casa, murdărit şi dizolvat ca personalitate* (= Ap.) iată ce găsisem după patru ore de drum cu automobilul. (Camil Petrescu).

Notă: În unele cazuri nucleul verbal al unei construcţii absolute este omis (elipsă). Sunt două situaţii:

a) Este omis verbul copulativ sau semiauxiliar, acesta subînţelegându-se în context: Momentele sunt periclitate, fumul putându-se lichefia, *lichidiul T solidifica şi solidul T evapora.* (G. Călinescu).

b) Este omis un verb de mişcare sau existenţial la modul gerunziu, fără să se poată preciza care anume, deoarece astfel de construcţii apar în limba contemporană fără verb. Iată câteva tipuri:

- *Grup nominal* presupunând un verb de mişcare:
Plutonul se strecura spre centrul oreşului; *o parte prin curţi, altă parte de-alungul străzii*, cu automatele gata de tragere. (M. Preda);

- *Grupul* alcătuit din: *acum + numeral sau un adjectiv pronominal nehotărât + substantiv exprimând ideea de timp*, presupunând un verb existenţial: Ne-am întâlnit *acum doi ani* la mare. *Acum câteva zile* a început ploaia şi nu mai încetează.

- *Grupuri de tip adverbial: de-acum înainte, de aici încolo, de-atunci înainte* etc., preupunând un verb de mişcare (deplasare în timp sau spaţiu) / La ce *de-acu înainte* tu grija mea s-o porţi?; *De-atunci înainte*, / M-or troieni cu drag / Aduceri-aminte. - M. Eminescu /.

- *Grupul alcătuit din pronumele unul (una) + prepoziţie + altul (alta)* sau *unul altuia (una alteia)* exprimând ideea de succesiune şi de reciprocitate, presupunând un verb de mişcare: Obiectele s-au ciocnit *unul cu altul*. Valurile se izbesc *unul după altul*. "Tatăl meu şi maică-mea au venit *unul spre altul* din două extremităţi ale teritoriului românesc." (M. Sadoveanu); Oamenii boierului ... dau chiori *unul spre altul* (I. Creangă).

- *Grupul alcătuit dintr-un pronume nehotărât + o determinare spaţială sau temporală*, presupunând un verb de mişcare: În civilizaţia romană s-au contopit de la bun început numeroase influenţe, *fiecare din altă parte a Peninsulei Italice.*

c) **Construcţiile relative** se deosebesc de construcţiile absolute prin aceea că sunt legate de restul propoziţiei din care fac parte cu ajutorul pronumelor şi adverbelor relative, al unor prepoziţii şi adverbe comparative.

Construcţiile relative sunt:

- Construcţii infinitivale, alcătuite dintr-un verb la infinitiv fără prepoziţie + un pronume sau un adverb relativ + (alte determinări), având funcţia de subiect sau complement direct pe lângă verbul *a fi* sau *a avea*. Exemple: Când e minte, nu-i *ce vinde* / = SB. /; N-are *cine-mi spune o vorbă bună.* / = SB. / (M. Sadovanu); Când nu-i *de unde lua*, nu-i nici *de unde da.* / = SB. /; Eu singur n-am *cui spune cumplita mea durere.* / K.D. / (M. Eminescu); Învăţase pe rupte, avea acum *ce demonstra în faţa* comisiei. / K.D. /; Degeaba n-ai *cum trece* râul. / = K.D. /

- Construcţii infinitivale prepoziţionale, alcătuite dintr-un infinitiv (şi diferite compliniri), precedat de un una din prepoziţiile: *de* (Este momentul *de a combate o expresie* nefericită / = A. / care circulă în publicistica română. - G. Călinescu; Dementul nu mai e în stare *de a ne comunica nimic.* / = K.I. /. - G. Călinescu); *pentru* (Pictorul îl făcuse anume, *pentru a nimeri tonul fudamental al figurei.* / = C.F. / . - M. Eminescu); *spre* (Urmează să explicăm mai departe tehnica ermetismului, *spre a-l deosebi de falsul ermetism* / = C.F. /. - G. Călinescu); *fără (Fără a intra în categoria aceasta* / = C.M. / , crinul pendulează între serafic şi demonic. - G. Călinescu); *înainte de* (*Înainte de a ne ocupa de aproape de poezia ermetică* / = C.T. /, să cercetăm în general poezia dificultoasă. - G. Călinescu).

- **Construcţii nominale**, alcătuite din prepoziţia *cu* care ţine locul unui verb la gerunziu, exprimând ideea de posesie: a avea, a ţine, a purta + *un substantiv* + *alte determinări*. Exemple: Se înfăţişează şi Ivan înaintea boierului *cu turbinca plină de draci*. / = E.P.S. /. - I. Creangă; Se desface-acu la larg / Luntrea *cu-ale ei vintrele spânzurate de catarg*. / = A. /. - M. Eminescu.

- **Construcţii comparative** cu adverbele de mod comparativ cu valoare de prepoziţie *ca, cât, decât*, având predicatul subînţeles. Asemenea construcţii provind din subordonate modale comparative şi îndeplinesc funcţia de circumstanţial de mod comparativ. Exemple: S-au strâns *ca săracii la mort*. Se joacă *ca pisica cu şoarecele*. Trecut-au anii *ca nori lungi pe şesuri*. Creştea într-o lună, *cât alţii într-un an*. (M. Sadoveanu); Nu face omul *cât haina*. Mai multe ştie Stan Păţitul *decât toţi cărturarii*. Dacă închid un ochi, văd mâna mea mai mică *decât cu amândoi*. (M. Eminescu); De jur împrejur, se întind dealurile cu vegetaţia arsă *ca de acid sulfuric*. (Geo Bogza).

d) **Construcţii formate prin repetiţie**: sunt segmente sintactice alcătuite dintr-un cuvânt autonom repetat, dintr-un cuvânt autonom şi un sinonim al acestuia sau din cuvinte autonome complementare semantic.

Termenii sunt fie coordonaţi prin joncţiune, fie în relaţie de subordonare, fie juxtapuşi în relaţie zero. Întreaga construcţie îndeplineşte aceeaşi funcţie sintactică. Unele construcţii se stabilizează în limbă şi devin locuţiuni adverbiale. Exemple: Iară flamura cea verde se înalţă *an de an*, / = C.M. /. *Neam cu neam* / = SB. / urmându-i zborul şi *sultan după sultan*. / = SB. / Astfel *ţară după ţară* / = SB. / drum de glorie-i deschid ... (M. Eminescu); El întorcea *foaie cu foaie* / = C.M. / uitându-se la constelaţiunile ciudate. - M. Eminescu); Mergând în pasul cailor, *din hop în hop* / = C.M. / am ajuns într-un târziu. (I. Creangă); Moşneagul de ciudă prinde *iute şi degrabă* / = C.M. / cocoşul. (I. Creangă); Nu-i vorbă, că are şi ea o coastă de drac, dar *trăind şi nemurind* (= C. Cdt.) i-om scoate noi şi pe aceea. (I. Creangă); Mare *foc şi potop* (= SB.) a căzut pe capul nostru! (I. Creangă).

e) **Construcţii nominale fără prepoziţie** având funcţia de circumstanţial de timp sau de loc, alcătuite dintr-un substantiv referitor la spaţiu sau la timp, însoţit de un determinant cantitativ (adjectiv, numeral, substantiv). Exemple: N-ai umblat *toată ziulica două poştii* ca mine, pe jos (I. Creangă); Lângă salcâm sta-vom noi *noaptea întreagă*. (M. Eminescu); Colo-n palate de mărgean / Te-oi duce *veacuri multe* (M. Eminescu); Şi a mers ea, a mers tot înainte prin pustiuri *un an de zile*. (I. Creangă); A mers *doi kilometri* şi-a obosit.

§ 58. EXERCIŢII SINTACTICE

Ex. 358. Stabiliţi segmentele sintactice analizabile la nivelul propoziţiei în contextul:

"Apoi de aici mai departe, până ce ajunse ca să mai vadă aiurea şi altă năzbâtie la care nu se putu opri de râs. Un om legase o vacă cu funia de gât şi suindu-se pe o şură, undeva avea aruncat oleacă de fân, trăgea din răsputeri de funie să urce vaca pe şură. Vaca răgea cumplit şi el nu mai putea de ostenit." (*I. Creangă*)

Model: = Cine / poate / oase / roade, / cine / nu / nici carne / moale. /

Ex. 359. Stabiliţi segmentele sintactice analizabile la nivelul frazei în contextul:

"În sfârşit, ca să nu-mi uit vorba, toată noaptea cea dinainte de plecare, până s-au revărsat zorile, m-am frământat cu gândul fel şi chip, cum aş putea îndupleca pe mama să mă duc mai bine la mănăstire; şi tocmai când eram hotărât a spune mamei aceste, iaca şi soarele răsare, vestind o zi frumoasă, şi Luca Moşneagul, însurăţel de-al doilea, a cărui tânără nevastă avusese grijă să-l trezească la timp şi să-l pregătească de pornire ... se şi aude strigând afară." (*I. Creangă*)

Model: Un duşman de lup[1]/ - ş-apoi ştiţi care? -[2]/ chiar cumătrul caprei,[1]/ care de mult pândea un prilej[3]/ ca să pape iezii,[4]/ trăgea cu urechea la păretele din dosul casei,[1]/ când vorbea capra cu dânşii.[5]/ (*I. Creangă*)

Ex. 360. Analizaţi în contextele de mai jos:

a) *Relaţia predicativă*: subliniaţi subiectele şi predicatele; stabiliţi felul şi structura acestora: "Nu e meşteşug a găti mâncare, ci e meşteşug a o potrivi de sare. O vorbă rea răneşte mai mult decât o sabie ascuţită. Nimeni nu poate zice: acum le ştiu pe toate. Cine e întâi la masă e pe urmă la lucru. Dacă plouă, măcar să ningă. Dracii stau noaptea de veghe. Drumul bătut nu trebuie lăsat pentru cel de lângă sat. Cine intră-n horă trebuie să joace. Pe cine l-a muşcat câinele se teme şi de lătrătură. Poţi să-mi fii şi ginere şi nepot, că tot nu te cred, Viclenia, răutatea şi nebunia sunt surori. Calul când pare că merge mai bine, atunci te trânteşte. Lupul cioban şi capra grădinar." (*Folclor*)

Model: *Capul* de măgar *nu albeşte* niciodată.[1]/ *Cine trăieşte* cu chiorii[2]/ *se învaţă* a se uita chiorâş.[3]/ *Cugetă* bine înainte de a vorbi.[4]/ *Sfada* şi *gâlceava aduc* nenorociri.[5]/

1. *Capul* — *nu albeşte*
SB. ⟷ P.v.

2. *cine* — *trăieşte*
SB. ⟷ P.v.

3. *cine trăieşte cu chiorii* — *se învaţă*
SB. ⟷ P.v.

4. — *cugetă*
SB. ⟷ P.v.

5. *sfada şi gâlceava* — *aduc*
SB. = $(C._1 k. C._2)$ ⟷ P.v.

b) *Relaţia de subordonare*: subliniaţi atributele, complemente necircumstanţiale şi circumstanţiale, respectiv indicaţi atributivele, completivele şi subordonatele circumstanţiale, precizându-le şi regentul.

"Cu calul nărăvaş să nu te joci niciodată. Unde-i hornul mare, fumu-i puţin. Şi dracul pare frumos când e tânăr. Socoteala de-acasă nu se potriveşte cu cea din târg.

Găina scurmă ca să se hrănescă. Gura taie mai mult decât sabia. Întinde petecul numai cât ajunge , că se rupe. Învăţătura dată rău se sparge în capul tău. Îşi întoarce şuba după cum suflă vântul. La cântare e vestită, dar nu ştie face pită. L-a lăudat de l-a procopsit. Fie copacul cât de înalt, frunzele tot la pământ cad. La un car de minte trebuie două cu noroc. Nu te lăuda cui te cunoaşte. Pentru bani îşi vinde sufletul. Până nu greşim nu se vorbeşte de greşeala noastră. Să munceşti şi noaptea, tot nu faci străinul frate." (*Folclor*)

Model: Pe scară străină să nu urci.[1] / că îndată te încurci.[2] /

R. = să nu urci /vb./ ← 2 C.Cz.

R. = (pe) scară /s./ ← *străină* /A. adj./

R. = să nu urci /vb./ ← *pe scară* /C.L./

R. = te încurci /vb./ ← *îndată* /C.T./

c) *Relaţia de subordonare cu dublu regent*: precizaţi termenii subordonaţi (parte de propoziţie, propoziţie subordonată), indicând şi termenii regenţi.

"Bucuraţi-vă cu cei ce se bucură şi plângeţi cu cei ce plâng. Îl judecă pe dracul şi-l scoate dator. Lupul s-a tocmit cioban la oi şi să cânte din cimpoi. Viespea după ce miere nu face, apoi şi împunge. În loc să minţi, mai bine spune adevărul . O vede cât căciula şi-o face cât măgura. De laşi vreun lucru pe mâine, îl vezi că aşa rămâne." (*Folclor*)

"Nimeni n-are voie să dea cu pistolul, afară de poliţia însăşi. N-am putea să ne pronunţăm asupra energiei lui Dumitrache decât când cherestеau ar lua foc" (*G. Călinescu*)

Model: *Noaptea* pe şesuri *se desface lină*. (*T. Arghezi*)

lină = E.P.S. R.n. - *noaptea*, R.v. - *se desface*

d) *Relaţia apozitivă*: precizaţi termenii apozitivi (parte de propoziţie, propoziţie), indicând şi termenul explicat.

"Sunt nişte setoşi de putere, adică de prestigiu, nişte snobi. Mai importantă şi decât compoziţia, adică anterioară ei, este viziunea vie a eroilor. Doi sunt termenii ce trebuiesc împreunaţi concret şi cu valoare universală: viaţa şi arta. Operele naturii nu sunt niciodată desăvârşite, adică de o lucrătură exactă. Arta e un mod de viaţă reflectând realitatea sub speţa universalului, dar e artă, adică altceva decât produsul fiziceşte util. A transcende viziunea venerică a femeii şi a deplasa erotica în zona spirituală, aceasta este opera misticilor. Lipseşte ceva: inocenţa din partea Zeiţei, care a mai fost măritată. Femeia poate fi mai susceptibilă, bărbatul e mai simţitor, în sensul că el reacţionează emotiv în momente dezinteresate." (*G. Călinescu*)

Model: A avea o rentă, *asta* ar fi o dorinţă în spirit francez-burghez şi balzacian. (*G. Călinescu*)

a avea o rentă / =E./ ~ *asta* / =Ap./

e) *Relaţia de coordonare*: precizaţi termenii coordonaţi (parte de propoziţie, propoziţie), indicând tipul coordonării şi modul cum este realizată coordonarea.

"Şi măgarul are patru picioare, dar nu e cal. Nici pădure fără uscătură, nici om fără cusur. Omul face banii, nu banii pe om. Omul învăţat, dar nepăţit, e ca puşca fără

praf. Ori fură, ori ţine sacul, e tot lotru. Lăutarul coarde vede, coarde visează. Înţeleptul adună şi prostul risipeşte. Îi sătul de dulce, vrea amar câteodată." (*Folclor*)

"Travaliul artistic a ajuns la maximul lui efect când opera pare spontană, firească, necăutată şi neforţată. Trăsnetul sparge stânca, izvorul subţire o lustruieşte. Arhitectura (...) foloseşte corpuri geometrice, paralelipipedice, piramide, conuri, calote, cilindri etc. Prin moartea eroică a unui strămoş, urmaşul în viaţă se bucură de prestigiu, aşadar şi el e gata oricând a se jertfi pe sine spre a consolida familia. Ştim că Rică e laş, prin urmare nu e nici o nădejde să moară de melancolie." (*G. Călinescu*)

Model: *Păunul, fazanul* sunt combinaţii *estetice, cromatice, oferite de natura însăşi*.

- *păunul, fazanul* = SB.(C_1+C_2- termeni coordonaţi copulativ prin juxtapunere).

- *estetice, cromatice, oferite de natura însăşi* = A.(C_1+C_2+C_3 - termeni coordonaţi copulativ prin juxtapunere).

f) *Relaţia* zero: precizaţi termenii în relaţia zero şi indicaţi structura lor.

- He! Trăsnea, mă! scoală! Sare el de jos, îl ascult - clei. Haidem acasă, măi Trăsne, că m-a răzbit foamea şi frigul, şi mor de urât aicea pe câmp!

- Aşa, cumnată dragă, zice mătuşa Măriuca, strângând cu nedumerire din umeri, când se punea la masă. Văzut-ai dumneata?" (*I. Creangă*)

"A doua notă este, implicit, închiderea în castă prin axcluderea altora care sunt declaraţi paria. A face parte din "popor" înseamnă a fi "patriot", sau, după excelenta definiţie a lui Ipingescu, a fi "d-ai noştri". Foarte adesea (şi acesta e sfârşitul şcoalei) dadaiştii stimulează ... hazardul şi libertatea." (*G. Călinescu*)

Model: S-a născut, *precum am spus*, noţiunea unei poezii pure prin extirparea conţinutului, o poezie fără anecdotă.

- *precum am spus* = I.

Ex. 361. Analizaţi termenii complecşi din contexte, precizând: felul termenului, structură, funcţie sintactică. "Vede arzând pe el casa şi i-e lene ca să iasă. Greu e a se cunoaşte cineva pe sine. Îmi pare rău ca după o casă aprinsă. A umblat şapte hotare până şi-a găsit nevastă. Un pas după altul departe te duce. Înmulţindu-se păcatul, se naşte pedeapsa." (*Folclor*)

"Lupul, mielul, leul, mânzul, câine, şoarece, pisoi / Stau în fabulă, de sfadă, ca la teatru, câte doi. / El ajunse-o marfă vie şi din târg în târg, vândut / Ca un cal şi ca o vită, o lua iar de la-nceput." (*T. Arghezi*)

Model: Şi atunci, *fumându-si pipa şi tutunul*, / Într-un colţ de lume dai abia de unul. (*T. Arghezi*)

- *fumându-si pipa şi tutunul*: construcţie gerunzială absolută (SB. implicit + gerunziu + două K.D. coordonate copulativ + A. pronominal) cu funcţie de E.P.S.

Ex. 362. Delimitaţi propoziţiile în enunţurile-frază; analizaţi subordonatele, indicând: felul subordonatei, termenul regent, elementul joncţional, topică: "Bani de-aş avea, m-aş însura. Brezaia cât de mult se va găti, tot brezaie rămâne. Ce-a mâncat lupul e bun mâncat. Ce poţi face singur nu aştepta să-ţi facă alţii. Câinele, de este câine, şi tot opreşte pe mâine. Câinele ce stă la bucătărie nu e pentru vânătoare. Joacă numai prin

tindă de-i ajung picioarele-n grindă. Leneşa când se scoală pare că are ouă în poală. Leneşul la toate zice că nu poate." (*Folclor*)

Model: Ştie el / unde doarme peştele/. Unde umblă cârtiţa / i se cunosc urmele. /.

Unde doarme peştele: K.D., R = *ştie*, j = *unde*, t = normală.

unde umblă cârtiţa: C.L., R = *se cunosc*, j = *unde*,

Ex. 363. Analizaţi sintactic enunţurile-frază de mai jos:

a) Nostalgia ce o resimt în faţa marilor ape, când văd o pânză albă fâlfâind ca o aripă de albatros, de la tine trebuie să-mi vie. (*D. Anghel*)

b) Şi totuşi, abia dacă pot să-mi aduc aminte cum era faţa ta, căci o negură te învăluie şi parcă din neguri e făcut şi conturul tău. (*D. Anghel*)

c) Şi i se păru ciudat că nu mai vede nimic din vechile ziduri cu metereze ce împrejmuiau curtea, că nu mai vede turnul străvechi de la poartă cu clopotul lui şi cu străjerii de pază, şi uimit, caută iarăşi să-şi aducă aminte ... (*D. Anghel*)

d) Ceea ce ştiu însă este că n-a mai plecat şi că într-o zi scaunul lui, dindărătul pianului, unde îl găsea noaptea, cu picioarele apăsate pe pedale, mişcând clapele cu mâinile lui greoaie, cu aerul unui om ce vrea să pornească o maşină diabolică, a rămas gol, şi că în seara aceea stelele s-au eclipsat de pe estradă în semn de mare doliu. (*D. Anghel*)

e) Astăzi mijlocul de a trimite o scrisoare a devenit mai practic, sentimentul însă cu care sunt aşteptate e acelaşi, pentru că inima omenească crede şi-i place să se înşele, să clădească o viaţă fericită de păreri, să ia drept adevăr ceea ce de multe ori nu e decât o minciună a simţurilor. (*D. Anghel*)

Model: *Cine* **a băut**[1] / **va** mai **bea**[2] / şi *excepţia* rară a regelui din Thule[3], / *care* la un moment dat **făcu** magnificul gest azvârlindu-şi cupa în talazurile mării[4], / după care *nimeni* **nu l-a** mai **văzut** bând[5] /, **nu s-a** mai **repetat** de atunci[3]/. (D. Anghel)

I. *Relaţii predicative:* cine↔a băut[1]; cine a băut↔va bea[2]; excepţia↔nu s-a repetat[3]; care↔făcu[4]; nimeni↔nu a văzut[5].

II. *Elemente de relaţie*: 1. cine→2; 2. ←şi→3; 4 care→3; 5 după care→4.

III. *Propoziţii*:

1. Cine a băut ... = S.B., R = *va bea*, j = *cine*, t = normală;

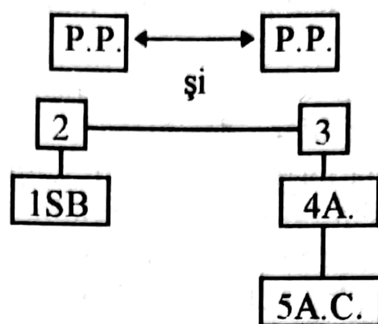
2. ... va mai bea ... = P.P.;

3. ... excepţia rară a regelui din Thule nu s-a mai repetat de atunci = P.P. coordonată copulativă prin joncţiune (*şi*) cu 2;

4. ... care la un moment dat făcu magnificul gest zvârlindu-şi cupa în talazurile mării ... = A. explicativă, R. = rege, j. = *care*, t. = normală;

5. ... după care nimeni nu l-a mai văzut bând ... = A.C., R.n. = *gest*, R.v. = zvârlind, j. = *după care*, t. = normală.

IV. *Structură*:

Ex. 364. Analizaţi sintactic enunţurile-propoziţie:

a) Alături de mine, o roată de tun înnămolit îşi zugrăvea spiţele pe cer ca nişte minutare de umbră oprite pe ochiul unui cadran într-un ceas fatal.

b) Iată aria, imensă ca un munte de aur topit.

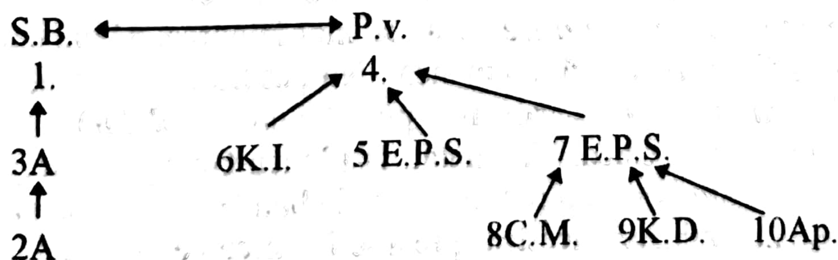
c) Sub cerul tragic o singură dungă de lumină însângerată a mai rămas luminând naltele zări.

d) La o anumită vârstă viaţa-i făcută din regrete, din însemnări răzleţe, pe margini de cărţi, din scrisori vechi şi pagini uitate.

e) A-i face onoarea aceasta înseamnă a-l pune în rândul celorlalţi. (D. Anghel)

Model: Figura (1) / marelui (2) / om (3) / se înălţa (4) / covârşitoare (5) / dintre pagini (6) /, întunecând (7) / încetul cu încetul (8) / pe ceilalţi (9) /, pe toate gloriile de o zi. (10) / (D. Anghel)

1. *Figura* : *SB.* în relaţie cu *se înălţa*
2. *marelui* : A. adj., R. = *om*
3. *om* : A. subst. gen., R. = *figura*
4. *se înălţa* : R.v. în relaţie cu *figura*
5. *covârşitoare* : E.P.S., R.v. = *se înălţa*, R.n. = *figura*
6. *dintre pagini* : K.I., R.v. = *se înălţa*
7. *întunecând* : E.P.S., R.v. = *se înălţa*, R.n. = *figura*
8. *încetul cu încetul* : C.M., R. = *întunecând*
9. *pe ceilalţi* : K.D., R. = *întunecând*
10. *pe toate gloriile de o zi* : Ap. dezv., E. = *pe ceilalţi*

Ex. 365. Izolați termenii complecşi din enunțuri şi analizați-i sinatctic şi morfologic:

"Ea singură, sprijinul ei fiind departe, (...) se încorda împotriva morții. Din om în om parcă mergeau ochii bătrânilor, deschizându-se cercetători şi mânioşi. Vie, puternică, fantastică, se consuma inteligența ta. Crescuți în sânul naturii, (...) trupurile lor au rămas zvelte. Una după alta florile au murit împrăştiindu-şi fiecare mireasma lor ca un blestem. Gângăniile mici, fărâmiturile acestea de nestemate împrăştiate pe fața pământului, urcau încet pe poala rochiei ei albe. Ca un demon aşternut vântului, întrecându-se cu roțile de spini date de-a dura, alerga acum dând pinteni calului. A exprima inexprimabilul, a da o formă lucrurilor informe (...) poate fi ceva mai sublim?" (D. Anghel)

Model: "*Dulce şi neliniştitoare*, noaptea se statorniceşte. Acolo l-am revăzut într-o altă călătorie a mea, *scriind o umbră violetă pe pământ*." (D. Anghel)

1. 2.
Dulce / şi neliniştitoare / = A.C., R.n. = *noaptea*, R.v. = se statorniceşte; termen multiplu ($C._1k.C._2$); *dulce* = adj., III, f., sg., N., poz.; *neliniştitoare* = adj., II, f., sg., N., poz.

şi
1. ⟷ 2.

1. 2. 3. 4.
scriind / o umbră / violetă / pe pământ /: E.P.S., R.v. = *am revăzut*, R.n. = 1.; construcție gerunzială absolută având structura:

1
K.D. 2 → 1 ← 4. C.L.
A. 3 → K.D. 2

- *scriind* = E.P.S. exprimat prin vb., III, tranz., act., ger.;
- *o umbră* = K.D., R. = *scriind*; s., I, f., sg., Ac., art. nehot.;
- *violetă* = A. adj., R., = *o umbră*; adj., I, f., sg., Ac.;
- *pe pământ* = C.L., R. = *scriind*; s., n., sg., Ac., neart. precedat de o prep. cu Ac.

Ex. 366. Contrageți subordonatele subliniate în părți de propoziție echivalente:

"*Cine a pățit multe* ştie multe. Vremea *ce a trecut* nu se mai întoarce. Mâna care nu ştie *să scrie* dă vina pe condei. Dă-i *să bea* că n-a mâncat. Nu pot trage bine caii, *că nu-s deopotrivă. După ce-ți degeră urechea*, degeaba mai pui căciula." (*Folclor*);

"*Cum a intrat în clasă*, s-a aşezat pe catedră încruntat. D-l Iancu Georgescu, *după ce s-a sărutat de multe ori cu neica Stavrache*, a pornit cu vesela bandă, *fără să se mai uite înapoi*... Voluntarii au să fie liberați zilele acestea spre a se întoarce pe la căminuri, *fiindcă războiul s-a sfârşit*. Nu mai avea băiatul *nici cu ce să vie-napoi acasă*." (*I.L. Caragiale*)

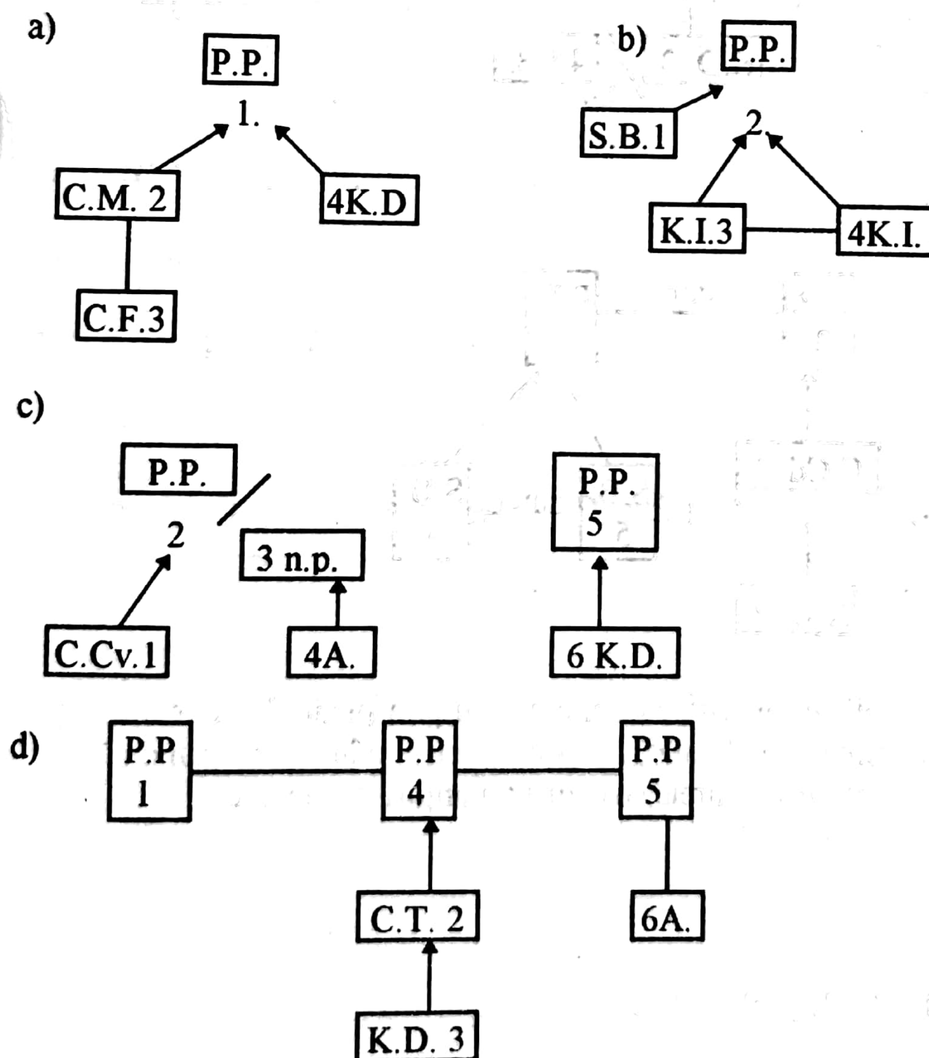
Model: Îmi place *să te văd chefliu şi vesel*. (*I.L. Caragiale*)
Îmi place *văzându-te chefliu şi vesel*.

Ex. 367. Dezvoltaţi părţile de propoziţie subliniate în propoziţii subordonate echivalente:

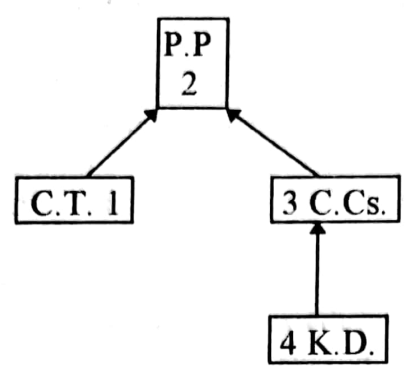
"Domniţa, *gândindu-se bine la statornicia tânărului* (...), nu i-a mai luat seama la poceala trupului. Doica, *iubind foarte pe băiat,* îl însoţea mereu la ceasurile de-nvăţătură. Dânsa, *plăcându-l asemenea* (...), bucuroasă l-a luat. Când îl vedeau *aruncându-se pe cal sălbatic prins de coamă-n fuga mare*, şi când se-ntorcea cu calul, adineauri nebun, acu domolit şi plin de spumă (...), amândoi soţii nu mai puteau de mândrie. Banul e scump; *învârtit bine*, aduce peste sută la sută. Abu-Hassan nu-şi pierde vremea cu nimicuri, ci se foloseşte degrabă de prilejul domniei *spre a pedepsi* cum se cuvine *pe zavistnicii bârfitori*. Iată ce-ndrăznesc *a-mi alege*: să mă pot cât mai adesea apropia de strălucirea ta, ca să am toată viaţa fericirea *a mă închina înainte-i* şi *a o slăvi*. Ea e fericită *a se supune* la ce hotărâse preaiubita ei stăpână." (*I.L. Caragiale*)

Model: Şi *zicând acestea*, Bujor-Împărat a închis ochii. (*I.L. Caragiale*)
- *zicând acestea* / C.T. / → *după ce a zis acestea* / C.T /

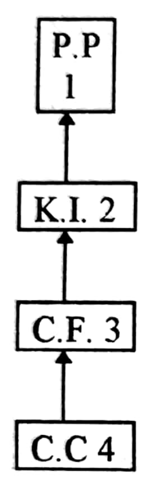
Ex. 368. Actualizaţi următoarele structuri (enunţuri-fraze):

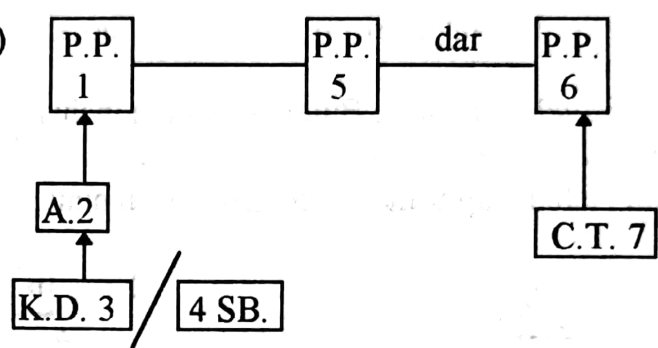
e)

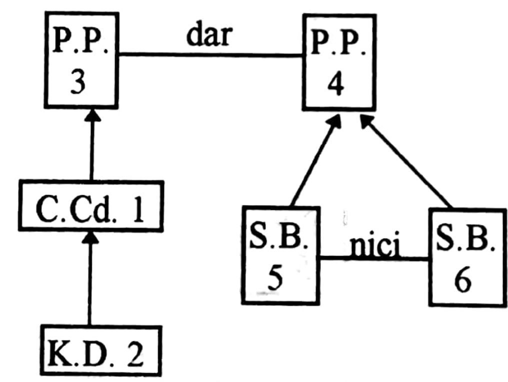
f)

g)

De exemplu:

Dacă vrei[1] / să colinzi munții[2], / eu n-am să-ți pun piedici[3], / dar mi se pare[4] / că nici nu te-ai întremat bine după boală[5], / nici n-are cine te însoți deocamdată[6] /.

Ex. 369. Actualizați următoarele structuri (enunțuri-propoziție):

a) SB. A. P.v. K.D.

_______________________________ ;

s. adj. vb. s.

b) SB. (C.1 k.C. 2) P.v. K.A.

_______________________________ ;

s.+ s. vb. reflex. s.

c) SB. P.v. E.P.S. A. K.D.
;
s. vb. vb. a. s.

d) A. SB. K.I. P.v. K.D. A. (C.1+C.2)
;
a. s. pr. vb. s. adj. + adj.

e) K.D. A. A. SB. A. K.D. P.v.
;
s. s. adj. s. adj. pr. vb.

f) A.C. SB. P.v. C.M.
;
s. s. vb. s.

g) A. C.T. (C.1. k. C.2) A. A. C.L. A. P.v.+v. C.M.

adj. pr. s.+s. s. adj. s. s. vb.+vb. s.

A. (C.1 + C.2 + C.3) SB. A.
;
adj.+ adj.+locț. adj. s. adj.

h) C.T. P.v. (SB.) K.D.
;
adv. vb. - s.

i) C.T. C.F. (C.F. + K.I. + K.D. + A.) SB. A. (C.1 K. C.2)

adv. s. vb.+ pr. + s. + adj. s. adj. vb. part.

K.A. A. C.L. A. K.I.
;
s. adj. s. adj. pr.

j) P.v. K.D. C.M.
;
vb. s. adv.

k) S.B. Ap. (Ap.+A.) P.v. A. K.I. Ap.
;
pr. s.+s. vb. adj. s. s.

Ex. 370. Construiţi 12 enunţuri în care să se întâlnească: SB. multiplu ↔ P.v.; S.B. multiplu ↔ n.p.; construcţii absolute gerunziale (C.T., A.), infinitivale (SB.), participiale (C.T.); Ap.; S.d. (K.S., C.O., C.Ex.).

Temă: O excursie, vara, în munţi.

Ex. 371. Transformaţi în enunţuri-frază: enunţurile-propoziţie şi fragmente de enunţuri grupate mai jos:

a) Acum plouă. Stau în casă. Fereastra e fumurie.

b) Gâfâiau boii. Parcă duceau piatră.

c) Noaptea e fără nori, fără lună. Focurile au alungat pe alocuri întunericul. Un foc spre Secara, spre răsărit - altul spre Ruşi, spre miazănoapte. (Z. Stancu)

Ex. 372. Dezvoltaţi nucleele:

Râul curge (+construcţie gerunzială E.P.S., C.L., A.); Plouă (+C.M., A., C.L., C.T.); Elevii au adunat (+K.D. multiplu, C.E., A.); Trec autovehicule (+C.L., Ap., A.); Copiii se joacă (+C.T., A., C.I.).

Ex. 373. În spaţiile libere introduceţi cuvinte autonome, adecvate ca înţeles, pe funcţiile indicate:

Mai era o jumătate (... A. sub. prep.) până la venirea (... A. sub. gen.). Sala (... A. sub. prep.) era întunecoasă (... n.p.). Deşi (... C.L.) era răcoare, aerul (... A. adj.) m-a alungat afară, în arşiţă.

Aici, în gara asta (... A. adj.), (... A. adj.) pe o terasă în coasta muntelui, cerul părea (... n.p.); poate de aceea soarele era (... n.p.). Şi nici un suflet de om, nici un zbor (... A. sub. prep.); totul (... P.v.).

Ex. 374. Completaţi zicalele, construind propoziţii adecvate:

Am dat de fundul sacului *şi* (...?). Banul te chinuie *dacă* (...?). (... ?) *când* va creşte la cai coarne. (... ?) *parcă* mi-au mas şoareci în burtă. (... ?) *de*-i bate vântul în traistă. (... ?) *că* n-are de ce să se prindă o mâţă. (... ?) *nici cât* ai chiorî un şoarece. (... ?): opinci rupte şi zile pierdute. (... ?) *parcă* ai luat în arendă vorba.

Ex.: *Se leapădă şi de tată-său* → Când ajunge la strâmtoare se leapădă şi de tată-său.

- *Şi-a pus sacii-n car* → După ce şi-a pus sacii-n car nu se mai uită la nimeni.

Ex. 375. Faceţi analiza sintactică şi morfologică completă a enunţurilor; întocmiţi modelele structurilor şi analizaţi-le:

a) "O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi,
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi." (M. Eminescu)

b) "Oare multe stricăciuni am să mai plătesc eu pe urma ta?" (I. Creangă)

Ex. 376. Faceţi analiza sintactică a enunţurilor-frază şi sintactico-morfologică a segmentelor subliniate; întocmiţi modelele structurilor şi analizaţi-le:

a) "Împrejurări pe care, din nefericire, nu le putem identifica, dar le putem totuşi intui, pun subiectele vorbitoare în situaţia *de a crea fapte noi de limbă*, aşa cum creează poeţii înşişi; o imagine, o comparaţie, un proverb se ivesc în vorbirea unui singur individ, de la care apoi se răspândesc la ceilalţi membrii ai comunităţii lingvistice, dacă, bineînţeles, satisfac nevoile de expresie ale acestora şi corespund sistemului limbii respective." (I. Iordan)

b) "Şi fiindcă pe de o parte îmi ceri cu stăruinţă să-ţi spui pe larg cine a fost nenea Andronache, iar pe de altă parte nu-mi e nimic mai drag decât să stau de vorbă cu dumneata, *fie şi prin scrisori*, iacă îţi scriu." (I.Al. Brătescu-Voineşti)

§ 59. TESTE ŞI EXERCIŢII SINTACTICE ŞI STILISTICE

1. SINTAXA PROPOZIŢIEI

a. Chestionar:

- Ce este sintaxa? Care este obiectul sintaxei propoziţiei? Ce se numeşte propoziţie? Ce raporturi sunt între propoziţie şi judecată? Care sunt caracteristicile propoziţiei? După ce criterii se pot clasifica propoziţiile? Care sunt felurile propoziţiilor după scopul comunicării? Ce sunt propoziţiile enunţative şi de câte feluri pot fi? Ce sunt propoziţiile interogative? Cum se clasifică propoziţiile după structură? Ce sunt propoziţiile analizabile şi cele neanalizabile? Ce sunt propoziţiile bimembre şi cele monomembre? Ce sunt propoziţiile verbale şi cele nominale? De câte feluri sunt părţile de propoziţie şi ce raporturi se pot stabili între ele? Care sunt părţile principale de propoziţie? Care sunt părţile secundare de propoziţie? Ce sunt părţile simple de propoziţie, părţile dezvoltate, reluate, multiple? Cum se exprimă raporturile dintre diferite părţi ale propoziţiei? În ce constă valoarea stilistică a propoziţiile eliptice?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, grupare, motivare, disociere

Ex. 377. Despărţiţi textul în propoziţii şi arătaţi felul fiecărei propoziţii după cele trei criterii principale de clasificare a propoziţiilor:

a) "Abia apucă a se coborî din trăsură şi gloata curioşilor încongiură pe postilion.

- Cu cine ai venit?
- Cu un boier.
- Cum îl cheamă?
- Nu ştiu.
- De unde vine?
- De la poşta din urmă. Şi crezând că l-a păcălit, postilionul lasă pre curios să caute pe alţii, ca să-i deie mai lămurit răspuns... Târgul fierbe până seara... Nu e vorba decât de noul venit; şoşotesc, vorbesc, născocesc, alcătuiesc.
- Oare însurat e? - Tânăr e? - Bătrân e? - Ce caută? - Ce vrea? - La ce a venit? - Ştie franţuzeşte? - Cum îl cheamă? - Ce familie? - O să şadă aici? - Ştie contradanţul cel nou?" (*C. Negruzzi*)

b) "Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci
Şi gândirilor dând viaţă, suferinţele întuneci;
Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,
Şi câţi codri-ascund în umbră strălucirea de izvoare!
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate!
Câte ţărmuri înflorite, ce palate şi cetăţi
Străbătute de-al tău farmec ţie singură-ţi arăţi?" (*M. Eminescu*)

Ex. 378. Copiaţi textul şi delimitaţi propoziţiile; arătaţi felul fiecărei propoziţii după scop, după structură şi după aspect.

a) "Şi-n ceasul acela Hassan a jurat / Să zacă de spaimă o lună, / Văzut-au şi beii că fuga e bună / Şi bietului paşă departe i-au dat, / Căci Vodă ghiaurul în toţi a băgat / O groază nebună." (*G. Coşbuc*)

b) "Iar Ghica-Vodă, după ce îl luase dintre ceilalţi boieri, se spăriiară, că nu ştie povestea ce este. Şi după ce s-au rădicat Divanul şi l-au adus la viziriul, l-au întrebat viziriul ce om este şi de unde este, şi au zis: Cunoşti-mă pe mine, au ba? Iar Ghica-Vodă s-au spus de unde este de locul lui, iar a cunoaşte pe vizirul nu-l cunoaşte." (*I. Neculce*)

Ex. 379. Analizaţi propoziţiile după scopul comunicării:

a) "După aceasta nu multă vreme trecând, veni şi lui Antonie-Vodă mazilie. Şi îndată purcese cu toţi boierii de se duseră la Odriiu că acolo era împărăţia. Atuncea şi Gligorie-Vodă încă venise din Ţara Nemţească, că-l iertase împărăţia. Deci fiind acolo şi Hristea vistierul, şi Stoica paharnicul, şi Radu Ştirbei şi cu toată ceata lor cea dintâi, ca nişte răi hicleni, cu mari meşteşuguri cu taină la turci au umbalt de au stricat domnia lui Gligorie-Vodă." (*Letopiseţul Cantacuzinesc*)

b) "Copoii săriră îndată chelălăind din cotlonul lor. Baba le aruncă două dărăburi de mămăligă rece. Încovrigaţi şi cu cozili subpuse, Lipa şi Coţa începură a înfulica culpav.

- Ce zici, măi Boghene? întrebă bătrânul." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 380. Analizaţi propoziţiile enunţiative şi arătaţi felul lor după ce exprimă modurile în care sunt construite.

a) "Cântau un cântec simplu ca pământul... / Eu i-aş fi strâns la piept pe-aceşti flăcăi / Şi le-aş fi spus întreaga mea mâhnire." (*N. Labiş*)

b) "Priveşte, de la miazăzi, la miazănoapte, popoarele îşi ridică capul ... lumea veche se prăvăleşte, şi pe ale ei dărămături slobozenia se înalţă... Deşteaptă-te!" (*A Russo*)

c) "De ce m-aţi dus de lângă voi? / De ce m-aţi dus de-acasă? / Să fi rămas fecior la plug, / Să fi rămas la coasă." (*O. Goga*)

Ex. 381. Subliniaţi predicatele propoziţiilor din textele următoare şi analizaţi felul propoziţiilor după scopul comunicării şi după aspectul pozitiv sau negativ al predicatului.

a) "Înspăimântat, el singur nu ştie de ce, făcu un pas înapoi şi privi, băgându-şi capul între umeri, împrejurul său. Nu era nimeni aici, nici o suflare omenească, nici un ochi să-l vadă, nici un glas care să-l dea pe faţă, nici o minte care să treacă peste a lui, nimeni şi nimic decât tăcerea." (*I. Slavici*)

b) "Aruncându-se porumbelul în văzduh, acesta ocoli pe deasupra lumii şi veni de se puse drept pe capul băiatului celui mare.

Fiii de împăraţi şi de boieri... începură a striga că nu se poate, e o greşală, nu e bun de împărat... şi cerură să se facă o a doua încercare." (*P. Ispirescu*)

Ex. 382. Subliniaţi predicatele, despărţiţi textul în propoziţii. Analizaţi felul propoziţiilor după structura lor:

a) “Iarna vine, vara trece. / Şi pădurea s-a rărit! / Ziua-i viscol, noaptea-i rece. / Greul vieţii a sosit!” (*V. Alecsandri*)

b) “Ienupărul e tipul nevoiaşului din lumea arborilor. Muntele e de piatră şi piatra e vitregă.” (*I. Simionescu*)

Ex. 383. Delimitaţi propoziţiile şi analizaţi-le (după structură, după scopul comunicării, după intonaţia exclamativă sau neexclamativă şi după aspectul pozitiv sau negativ al predicatului):

a) “Veţi crede că voi să vă serv un capitol de geografie populară, sau că încerc a vă da introducţiunea topografică a unui roman de călătorii şi aventuri. Nicidecum! Voi să vă fac cunoştinţă pur şi simplu cu o specie de oameni care, mă prind, nu-şi pot găsi semeni în niciunul din cele patru unghiuri ale pământului.” (*I.L.Caragiale*)

b) “Nici voie să-şi cernească portul / Nici drept să-l plângă n-au avut./ Şi niciodată n-au ştiut / În ce pământ le doarme mortul.” (*G. Coşbuc*)

c) “- Cine eşti tu? Apropie-te!

- Aceasta-i căpetenia, Măria Ta! a strigat Orheianu. Şi tatăl tău s-a apropiat.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 384. Despărţiţi textul în propoziţii. Grupaţi părţile de propoziţie după felul lor.

a) “După omături mari şi îngheţuri de cremene, deodată, într-o zi, printr-o împrejurare cu totul misterioasă, prevestită totuşi de gromovnice vechi şi călugări bărboşi de la sfânta mănăstire Neamţu, soarele a rămas stăpânitor în senin c-o lucire imensă.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Tinere, ce-ţi strângi în palme tâmplele înfierbântate, / Pe când mintea ta în friguri, ca o flacără se zbate, / Năbuşită înlăuntru, - dacă după nopţi de trudă, / Migălind vorbă cu vorbă, c-o-dărătnicie crudă, / Ai ajuns să-ţi legi în stihuri vr-o durere sau vr-un vis, / Nu-ţi întemeia o lume de iluzii pe ce-ai scris, / Nici nu te-mbăta de vorba cui ar sta să te admire!” (*A. Vlahuţă*)

Ex. 385. Recunoaşteţi raporturile de coordonare şi de subordonare dintre părţile de propoziţii şi propoziţiile cuprinse în frazele de mai jos. Explicaţi cum este exprimat fiecare raport.

a) “- Tată, am crescut în palaturile tale, m-am plimbat în astă grădină de atâtea ori şi am văzut roade foarte frumoase în pomul din fundul grădinii, dar n-am putut niciodată gusta din ele. Acum a dat în copt, dă-mi voie ca nopţile astea să păzesc eu şi mă prind că voi pune mâna pe acel tâlhar care ne jefuieşte.” (*P. Ispirescu*)

b) “ De oameni răi spunea că nu-i pasă; are pentru dânşii pistoale încărcate în desagi.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 386. Caracterizaţi propoziţiile enunţiative din texte (enunţiative propriu-zise, exclamative; enunţiative optative). Explicaţi cum e marcată gramatical fiecare propoziţie (mod, intonaţie etc.) şi ce stare afectivă este exprimată de fiecare propoziţie exclamativă.

a) “Aflatu-fi-vei din zvonul şi jalea obştii că s-au pristăvit fericitul domn şi bun creştin Radu-Vodă.” (*A. Odobescu*)

b) “Eu aş zice să lăsăm cetatea asta.

... Mai bine Măria Ta şi-ar căuta de drum şi ar da pace unor oameni care nu i-au făcut nimică.” (*C. Negruzzi*)

Ex. 387. Despărţiţi textul în propoziţii. Scoateţi pe grupe părţile de propoziţii între care există raporturi de determinare. Indicaţi funcţiile sintactice îndeplinite.

a) “Ne urcăm la Comăneşti, sat mare, frumos aşezat între munţi, pe tăpşane deschise, uşor înclinate spre apa Trotuşului...

Vuieşte valea de zgomotul morilor şi-al herăstraielor. În toate părţile e mişcare, zarvă - freamătul muncii. Sute de braţe harnice desfundă comorile pământului.” (*A. Vlahuţă*)

b) “Nouri curg, raze-a lor şiruri despică, / Streşine vechi casele-n lună ridică / Scârţâie-n vânt cumpăna de la fântână / Valea-i în fum, fluiere murmură-n stână.” (*M. Eminescu*)

Ex. 388. Subliniaţi părţile de propoziţie coordonate prin juxtapunere sau prin conjuncţii. Puneţi virgula acolo unde trebuie.

a) “Arcul şi săgeţile, ghioaga şi praştia stau aruncate la pământ...” (*A. Odobescu*)

b) “Calistrat Bogza şi tovarăşul său puteau fi găsiţi la casele lor ori în valea din dreapta ori în valea din stânga.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 389. Despărţiţi textul în propoziţii. Stabiliţi părţile principale. Acolo unde e cazul motivaţi lipsa unor părţi de propoziţie. Arătaţi valoarea stilistică a propoziţiilor eliptice.

“Caii deliilor erau în spume. În loc de frâie, ştreanguri şi curmeie. Cuţite late la brâu. Căciuli ţurcăneşti date pe ochi. Priviri de fiare. În fruntea lor, Dinu Potop, cu iataganul în mâna dreaptă, răspândind răcoare în jurul său de cotropitor, nalt cât un brad, cu faţa crestată de luptă şi de nedormire.” (*B.St. Delavrancea*)

Ex. 390. Caracterizaţi propoziţiile şi părţile de propoziţie după criteriile cunoscute:

a) “ Isprăvnicelul se apropie de dânsul, ţinând căciula în mâini.

- Să-mi aduci mai pe urmă acei patru jeluitori, care se văitau mai tare; auzitu-m-ai?
- Am auzit cocoane.
- Du-te acum de cheamă pe arendaş.
- Să trăiţi, cocoane, este dus la târg.
- Şi când vine îndărăt?
- Pe la chindii, cocoane.
- Bine.” (*N. Filimon*)

b) “- Mă rog, ce înţelegi d-ta prin amator?

- Prin amator... prin amator? ştiu eu?
- Ce diferenţă e între amator şi artist? Te rog să-mi spui numaidecât. Eşti un om care nu întrebuinţezi cuvintele în deşert. Ce înţelegi prin amator şi ce prin artişti?” (*I.L. Caragiale*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificativ, completare, modificare, compunere)

Ex. 391. a) Exemplificaţi fiecare fel de propoziţie după clasificarea celor trei criterii.

b) Construiţi câte o propoziţie enunţiativă optativă folosind modurile optativ şi conjunctiv.

c) Construiţi câte o propoziţie enunţiativă imperativă cu verbul predicativ la imperativ şi la conjunctiv prezent cu valoare de imperativ.

d) Construiţi câte o propoziţie negativă şi pozitivă în care să fie negat subiectul sau complementul direct.

e) Construiţi trei porpoziţii simple cu subiect multiplu şi trei propoziţii simple cu nume predicatvi multiplu. Subliniaţi subiectele şi predicatele.

f) Construiţi cinci propoziţii în care să se afle părţi de propoziţie dezvoltate exprimate prin substantive sau adjective compuse, prin locuţiuni verbale sau adverbiale, prin diferite îmbinări de cuvinte. Subliniaţi părţile de propoziţie. şi arătaţi ce raporturi sunt între ele.

Ex. 392. Alcătuiţi propoziţii care să conţină pe rând:

a) Subiect + atribut adjectival multiplu + predicat verbal + complement direct;

b) Subiect + atribut substantival + predicat nominal cu nume predicativ multiplu;

c) Subiect + predicat verbal + complement circumstanţial multiplu.

Ex. 393. Alcătuiţi zece propoziţii negative construite cu adverbele şi locuţiunile adverbiale: *nu, ba, deloc, de fel, niciodată*; cu pronumele *nimeni, nici unul, nimic*; cu conjuncţia *nici*; cu interjecţia *aşi!*

Ex. 394. Alegeţi din "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă un fragment în care să fie propoziţii afirmative. Modificaţi aspectul propoziţiilor prin adverbe sau pronume pentru a le face negative.

Ex. 395. Construiţi zece propoziţii simple, apoi transformaţi-le în propoziţii dezvoltate şi analizaţi-le.

Ex. 396. Copiaţi textul; completaţi punctuaţia, corectaţi greşelile referitoare la scrierea cu majusculă, marcând totodată şi aliniatele. Delimitaţi propoziţiile şi arătaţi felul lor după cele trei criterii principale:

a) "Toate felurile de muncă îşi au pitorescul lor un om care munceşte e întotdeauna interesant mişcări frumoase fac şi plugarii ce-şi încordează braţele pe coarnele plugului şi plutaşii în luptă cu iuţeala apelor şi semănătorii şi cosaşii cu gesturi largi ritmice dar nimeni nu pune atâta nobleţe în atitudine în mers în privire ca şi în vorbă nimeni nu are atâta poezie în făptură şi în viaţa lui ca păstorul lumina şi aerul tare al înălţimilor dormitul afară urcuşurile repezi sărituri peste ape şi lupte cu jivinele sălbatice atâtea şi atâtea particulare condiţii de trai l-au păstrat sănătos şi curat ager la minte sprinten şi mlădios la mişcări depărtarea de sat de lume de-ai lui i-a pus în ochi o dulce melancolie iubire şi cântec în suflet inima lui va fi şoptit stelelor într-o noapte de vară fără să-l fi auzit vr-odată cuvântul dor cuvântul de foc pe care nici o limbă nu-l poate traduce." (*A. Vlahuţă*)

b) “În mai puţin de două decenii, Mihail Eminescu a rupt drumuri nouă în poezia românească s-a adâncit - scafandru unic şi uimitor - în mituri şi lirica populară a restituit poporului - maestru şlefuite diamantele sufletului generaţiilor acestui neam poporul, pentru Eminescu, nu era cel convenţional al patriotarzilor; oamenii lui vechi care-i hrăneau arta erau băştinaşii din veac de la Boerebista şi Deceneu, cei pe care îi vedeam în lanţuri de robi pe columna lui Traian, cei care au luptat în vremea lui Decebal şi au adăpat cu sânge pământul lor cotropit de imperialiştii timpului strămoşii lui erau pământenii de la Rovine.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 397. Întocmiţi o naraţiune cu dialog despre zborul oamenilor în Lună şi folosiţi propoziţii enunţiative optative, exclamative şi interogative, precum şi propoziţii afirmative şi negative. Delimitaţi propoziţiile şi arătaţi felurile fiecăreia.

Ex. 398. Alegeţi dintr-o descriere a lui A. Odobescu zece propoziţii de diferite feluri şi arătaţi caracteristicile lor, precum şi raporturile dintre părţile de propoziţie.

Ex. 399. Alcătuiţi o compunere pe o temă la alegere şi analizaţi felurile propoziţiilor şi raporturile dintre părţile de propoziţie.

2. SUBIECTUL

a. Chestionar:

- Care este rolul subiectului în propoziţie? Ce raport există între subiect şi celelalte părţi ale propoziţiei? Prin ce părţi de vorbire se poate exprima subiectul? În ce caz sunt părţile de vorbire prin care se exprimă subiectul? Ce excepţii cunoaşteţi, în ce constau acestea? Ce este subiectul inclus? Ce valoare stilistică are procedeul reluării subiectului? Ce este subiectul subînţeles? Ce este subiectul nedetermibat? În ce situaţii poate lipsi subiectul? Ce deosebiri sunt între subiectul gramatical şi subiectul logic? Ce este subiectul multiplu? Care sunt caracteristicile propoziţiilor ce nu pot avea subiect? Ce cunoaşteţi despre locul subiectului în propoziţie şi despre punctuaţia subiectului?

b. Exerciţii de recunoştere, grupare, caracterizare, motivare, disociere

Ex. 400. Despărţiţi textul în propoziţii şi identificaţi subiectele:

a) “Pe când oastea se aşază, iată soarele apune, / Voind creştetele-nalte ale ţării să-ncunune / Cu un nimb de biruinţă, fulger lung încremenint / Mărgineşte munţii negri în întregul asfinţit, / Pân-ce izvorăsc din veacuri stele una câte una / Şi din neguri, dintre codrii, tremurând s-arată luna.” (*M. Eminescu*)

b) “Oamenii din popas au întors ochii holbaţi către acel drumeţ străin care vorbise:

- Prietene drumeţ, s-a umflat din foale Goraşcu Hramin, dacă ştii, nu ne pedepsi; spune, ca să ne izbăveşti de neştiinţă. Om umplea iar ulcelele şi te-om asculta ca pe un proroc. Poate ai trecut prin acele locuri din Ţara-de-Foc şi ai cules vorbe.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 401. Subliniaţi subiectele şi arătaţi prin ce părţi de vorbire sunt exprimate:

a) “De iute ce sunt, trei abia mă ţin, / Din nasul meu curge miere şi venin, / Glas nu am, dar să strig când voi fi pus / Mă aude răsărit şi apus. / Eu lumea o-mpăciuiesc şi-o-nvrăjbesc./ Eu pe toţi îi bucur şi îi întristez.” (*Folclor*)

b) "La vreo câteva zile după asta, împăratul făcu un ospăţ foarte mare în cinstea nepotu-său, la care ospăţ au fost poftiţi şi cei mai străluciţi oaspeţi..." (*I. Creangă*)

c) "E uşor a scrie versuri / Când nimic nu ai a spune, / Înşirând cuvinte goale / Ce din coadă au să sune." (*M. Eminescu*)

Ex. 402. Împărţiţi textul în propoziţii şi arătaţi pentru fiecare propoziţie ce fel de subiect are:

a) "Şi lui Ştefăniţă-Vodă îi era pre drag şi-l ţiné pre bine, şi tot la masă îi puné, şi se giuca cu dânsul, şi la sfaturi, că era atunce grămătic la dânsul. Iar când a fost o dată, nu s-au săturat de bine şi de cinstea ce avé la Ştefăniţă-Vodă, ce au şezut şi au scris nişte cărţi viclene, şi l-au pus într-un băţu sfredelit şi le-au trimis la Constantin cel Bătrân Băsărabă în Ţara Leşească, ca să rădice de acolo cu oşti, să vie să scoată pre Ştefăniţă-Vodă din domnie." (*I. Neculce*)

b) "Zile şi nopţi, luni şi săptămâni trecură. Feciorul de împărat şi Fata de Piatră trăiau înstrăinaţi de lume, singuri, singurei. Vânătoarea era uitată... Arcul şi săgeţile, ghioaga şi praştia stau aruncate la pământ, rugina şi putregaiul se lipise e ele şi le rodea puterea." (*A. Odobescu*)

Ex. 403. Stabiliţi subiectul propoziţiilor, indicaţi cazul în care stă şi explicaţi aparentele excepţii.

a) "Se scutură din salcâmi o ploaie de miresme. Bunicul stă pe prispă... pletele lui albe şi creţe parcă sunt nişte ciorchini de flori albe... numai ochii bunicului au rămas ca odinioară: blânzi şi mângâietori." (*B.Şt. Delavrancea*)

b) "Cădeau pe dealuri, dintre noi, / Ca frunza, mamă dragă." (*G. Coşbuc*)

c) "Oamenii nu voiau să vie, câtă vreme în bătătura bordeiului, pe o velinţă întinsă pe jos, ai casei erau la masă." (*Camil Petrescu*)

Ex. 404. Găsiţi subiectul fiecărei propoziţii şi cazul în care se află. Arătaţi ce deosebire este între subiectul logic şi cel gramatical.

a) "... De descălecatul cel dintâiu cu romani, adecă cu râmleni, nimica nu pomeneşte, numai amelită la un loc, cum că au mai fost ţara odată descălecată şi s-au pustiit de tătari." (*M. Costin*)

b) "Mie mi-e drag românul şi ştiu a preţui bunătăţile cu care l-au dăruit natura. Mi-e drag să-l privesc şi să-l ascult căci el e simplu şi frumos în înfăţişarea lui; căci e curat, înţelept, vesel şi poetic în graiul său." (*V. Alecsandri*)

Ex. 405. Stabiliţi subiectele din propoziţiile de mai jos; analizaţi-le. Explicaţi reluarea subiectului în cadrul aceleiaşi propoziţii.

a) "Ciobănaşul de pe Valea Prahovei, care coboară cu sumăieşul pe umeri, şi cu ghioaga la spate, întovărăşit de câinele lui de credinţă, alcătuieşte el tot înţelesul tabloului." (*A. Vlahuţă*)

b) "Şi-atunci de-o fi astfel... atunci în vecie
Suflarea ta caldă ea n-o să învie..." (*M. Eminescu*)

Ex. 406. Găsiţi subiectele şi predicatele. Explicaţi de ce unele propoziţii nu au subiect.

a) "Pe semne, baba Dochia nu-şi lepădase toate cojoacele. Începe a bura, apoi o întoarce în lapoviţă, pe urmă o dă în frig şi ninsoare..." (*I. Creangă*)

b) "E secetă şi de căldură / Pe câmp porumbul se usucă." (*Şt.O. Iosif*)

c) "Afară-i toamnă, frunza-mprăştiată, / Iar vântul zvârle-n geamuri grele picuri; / Şi tu citeşti scrisori din roase plicuri / Şi într-un ceas gândeşti la viaţa toată. / Pierzându-ţi timpul tău cu dulci nimicuri, / N-ai vrea ca nime-n uşa ta să bată; / Dar şi mai bine-i, când afară-i zloată, / Să stai visând la foc, de somn şi picuri." (*M. Eminescu*)

Ex. 407. Delimitaţi propoziţiile. Subliniaţi subiectele. Arătaţi ce fel de subiect are fiecare propoziţie. Analizaţi sintactice şi morfologic subiectele. Arătaţi locul subiectului şi punctuaţia subiectului multiplu:

a) "Pe când nu era moarte, nimic nemuritor, / Nici sâmburul luminii de viaţă dătător, / Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna, / Căci unul erau toate, şi totul era una; / Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată, / Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată, / Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi: / Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?" (*M. Eminescu*)

b) "Era toamnă, de-a binelea, ruginiseră pădurile şi burniţa, dar în cârciuma hanului... nu era nimeni. Miai se temuse întotdeauna să fie singur, faţă-n faţă, cu amândoi feciorii lui Nedelcu odată. Erau de felul lor înceţi dar voinici ca nişte boi." (*Camil Petrescu*)

c) "Cei din urmă, văzându-se împinşi spre pod, o iau fugă. Sinan se repede să-i întoarcă... Românii lovesc orbeşte. Piepturi şi capete trosnesc sfărânate sub copitele cailor. Mulţimea, nebună de groază, îşi caută scăparea-n fugă. Fricoşii târăsc pe eroi... Toţi poruncesc şi nimeni n-ascultă. Unii mor striviţi de îmbulzeală, alţii s-azvârle-n mocirlă." (*A. Vlahuţă*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, completare, înlocuire, modificare, compunere)

Ex. 408. a) Exemplificaţi fiecare fel de subiect cu fragmente alese din opere literare cunoscute.

b) Daţi câte un exemplu, în propoziţii de subiect inclus, subiect multiplu, subiect nedeterminat.

Ex. 409. a) Daţi cinci exemple de propoziţii fără subiect folosind verbe impersonale şi expresii verbale impersonale.

b) Daţi câte un exemplu în propoziţii de subiect exprimat prin: substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb la infinitiv, verb la supin.

Ex. 410. Găsiţi în "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă zece propoziţii cu subiect subînţeles şi zece propoziţii cu subiect nedeterminat.

Ex. 411. Căutaţi în opera lui Ion Creangă zece propoziţii fără subiect şi explicaţi de ce predicatele respective nu pot avea subiecte.

Ex. 412. Construiţi zece propoziţii în care subiectul gramatical să fie altul decât subiectul logic, apoi schimbând diateza predicatului verbal să transformaţi complementul de agent în subiect gramatical.

Ex. 413. Copiaţi fragmentele de mai jos şi adăugaţi, în paranteză, lângă predicat, pronumele care exprimă subiectul subînţeles.

a) "Sunt suflet în sufletul neamului meu / Şi-i cânt bucuria şi-amarul." (*G. Coşbuc*)

b) "Într-o zi, umblând cu turma / Întâlneşte-n cale-o zână...

- Spune-mi mie ce te doare / Şi de ce eşti trist la faţă?" (*Şt. O. Iosif*)

c) "Nevestei mele să-i mai spui / Să-mi cumpere o coasă, / Cea veche nu ştiu este-ori nu-i / Şi-o fi acum şi roasă, / De când rugina scurmă-n ea." (*G. Coşbuc*)

Ex. 414. Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbul *a fi* precedat de pronumele personal în dativ, la diferite persoane, cu subiectele următoare: dor, milă, teamă, groază.

Ex. 415. Compuneţi o descriere cu tema "O zi de iarnă", în care să folosiţi propoziţii cu predicate verbale, construite cu verbul *a fi*, iar subiectele să fie: iarnă, dimineaţă, vânt, ger, frig, ceaţă. Analizaţi subiectele.

Ex. 416. Subliniaţi subiectele, apoi simplificaţi propoziţiile înlăturând substantivele cu funcţiune de subiect şi punând ca subiecte cuvintele subliniate. Analizaţi noile subiecte sintactic şi morfologic.

a) "Răzaşul cel cărunt s-a apropiat cuprinzând mâna pe care i-o întindea Potcoavă." (*M. Sadoveanu*)

b) "Atunci fiul cel mijlociu păzi şi el." (*P. Ispirescu*)

c) "Patru oameni pompară, prin rotaţie, zile şi nopţi la pompa de mână." (*Traian Coşovei*)

d) "Cei paisprezece pescari aprinseră un foc mare în cinstea hatmanului." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 417. Subliniaţi predicatele şi subiectele. Dacă subiectul este inclus scrieţi-l în paranteză lângă predicat. Analizaţi toate subiectele.

a) "M-am învălit bine în cojoc şi m-am întors pe spate." (*G. Galaction*)

b) "Străin la vorbă şi la port / Luceşti fără de viaţă, / Căci eu sunt vie, tu eşti mort, / Şi ochiul tău mă-ncheaţă." (*M. Eminescu*)

c) "Îngăduiţi, oameni buni, ... să chem şi pe aceşti gospodari din valea Moldovei să cinstească din ulciorul meu." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 418. Subliniaţi predicatele şi subiectele. Dacă subiectul este subînţeles sau inclus, scrieţi-l în paranteză. Analizaţi toate subiectele.

a) "- Stăpâne, ştii că eu nu-ţi voiesc răul; ascultă-mă că n-ai să greşeşti.

Ispate, auzind aşa, se dă după Chirică şi să întoarnă cu ei sara acasă, tot cum s-au dus." (*I. Creangă*)

b) "În straturi florile-s trudite; un crin din când în când se-ndoaie. Şi lung priveşte-n sus să vadă: nu se purcede-un nor de ploaie?" (*Dimitrie Anghel*)

Ex. 419. Construiţi trei propoziţii în care între subiect şi predicat să se afle unul sau două atribute, şi alte trei propoziţii cu adverbele: *desigur, fireşte, bineînţeles*, intercalate între subiect şi predicat. Analizaţi subiectele şi punctuaţia folosită.

Ex. 420. Subliniaţi predicatele şi subiectele. În propoziţiile cu subiect multiplu, puneţi virgule acolo unde lipsesc:

a) "Întinde braţul... Şi din pălărie, / Ca prin minune-ncep acum să iasă / Un porumbel un iepure de casă / Cutii panglici o întreagă florărie." (*G. Topârceanu*)

b) “Şi marmora şi piatra şi omul sunt supuse legilor risipirii.” (*E. Camilar*)

c) “Nu pumnul ci ochii oamenilor mă sperie; prin ei, ca nişte lunete, văd ce se petrece în adâncimea unei tăceri viclene.” (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 421. Construiţi câte o propoziţie cu subiect multiplu în care conjuncţiile *şi, nici, ori, sau* să se afle atât între subiecte, cât şi înaintea primului subiect. Analizaţi subiectele şi explicaţi punctuaţia.

Ex. 422. Înlocuiţi punctele de suspensie cu subiectele necesare, cunoscând bine poezia lui Vasile Alecsandri. Analizaţi toate subiectele:

a) “Allah! Allah! ... răcnesc, / Sărind pe noi o sută. / ... punem steagul românesc / Pe crâncena redută. / Ura! măreţ se-nalţă-n vânt”... “...însă zăcem la pământ / Căzuţi pradă urgiei / ... moare şuierând, / Pe turci, în risipire, / Iar căpitanul admirând / Stindardu-n fâlfâire! Şi ... când ochii am închis, / Când mi-am luat osânda: / Ah! pot să mor de-acum, am zis, A noastră e ...!” (*V. Alecsandri*)

3. PREDICATUL

a. Chestinar:

- Ce rol are predicatul în propoziţie? De câte feluri este predicatul? Prin ce se exprimă predicatul verbal? Ce sunt adverbele predicative? Ce sunt verbele de modalitate şi de aspect? Ce fel de predicate se formează cu aceste verbe? Ce este predicatul nominal? Ce sunt verbele copulative? Care sunt principalele verbe copulative din limba română? Prin ce părţi de vorbire se exprimă numele predicativ? Ce deosebire este între verbul predicativ şi verbul copulativ? În ce situaţii predicatul verbal nu este exprimat? În ce situaţii verbul copulativ nu este exprimat? Care este locul numelui predicativ în propoziţie? Ce probleme de punctuaţie ridică numele prediactiv? În ce constă valoarea stilistică a numelui predicativ? Cum se face acordul predicatului verbal cu subiectul? Cum se acordă predicatul nominal cu subiectul? Ce excepţii şi abateri de la regulile acordului cunoaşteţi? Ce este acordul după înţeles? Ce este acordul prin atracţie? Ce cazuri deosebite cunoaşteţi privind acordul predicatului cu subiectul?

b. Ecerciţii de recunoaştere, caracterizare, grupare, motivare, disociere

Ex. 423. Identificaţi predicatele din textele următoare; arătaţi felul lor şi prin ce sunt exprimate.

a) “Cunoscând sfetnicii lui crai, ales episcopii, gândul că va să facă oaste împotriva lui Ştefan-Vodă, mulţi i-au adus aminte să nu facă asupra direptăţii, să nu se întoarcă mânia lui Dumnezeu spre el ci el gândul său nu l-au lăsat, ci încă au fostu zicându: Voao văieşte lucrul biserica să păziţi, iară nu de războaie să grijiţi, că gândul mieu voi nu-l ştiţi, numai eu singur.” (*Grigore Ureche*)

b) “Era odat-un împărat şi avea trei fete şi erau aşa de frumoase, de la soare te puteai uita, de la dânsele ba...

Doi erau cum erau, da unul era prost, şedea-n cenuşă şi-l chema Călin-Nebunul. Ş-a zis acei doi fraţi: Haidem şi noi să căutăm fetele-împăratului. Da Călin a zis: Hai şi eu cu voi. Ş-acei doi o zis: hai!” (*M. Eminescu*)

Ex. 424. Găsiţi predicatele. Subliniaţi cu o linie predicatele verbale, iar cu două linii predicatele nominale.

a) "Fost-au acest Ştefan-Vodă om nu mare la statu, mânios şi de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospeţe omoriea fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştia a-l acoperi şi unde nu gândeai, acolo îl aflai." (*Grigore Ureche*)

b) "Precum s-au arătat deplin neamul acestor ţări aşezate de râmleni, are şi graiul tot de la râmleni izvorât. Am dovedit mai sus a fi Italia pricina descălicării valahilor, aşa şi aice aceeaş laudă mărturisim că limba lor ieste limba vechilor romani, amestecată sau mai mult stricată cu sârbească, rusească, dăţască, horvăţască, slavonească... Şi dzice precum şi un historicu... au socotit precum graiul de casă a ardelenilor mai mult are în sine însămnarea graiului românescu şi lătinescu, decât a graiului de acum a italiianilor." (*M. Costin*)

Ex. 425. Scoateţi predicatele şi le grupaţi după părţile de vorbire prin care se exprimă:

a) "Ziua următoare, deşteptându-se din somn, Ghiţă era neliniştit. Îşi aducea aminte cele petrecute peste noapte, dar şi le gândea, ca şi când le-ar fi visat şi parcă nu-i venea să le creadă, iar când îşi dădea seama că cele în adevăr s-au petrecut, îi era ruşine de cele petrecute şi se temea că mai curând ori mai târziu se va da de gol şi nu numai va strica toată treaba, dar îşi va băga totodată capul în primejdie." (*I. Slavici*)

b) "Auzisem prin vis. Ce bine-mi părea că nu mă prindea bunica! Pleoapele-mi cădeau încărcate de lene, de somn, de mulţumire. Şi mă simţeam uşor ca un fulg, plutind ca o apă care curge încet, încetinel, încetişor. Şi bunica spunea, spunea înainte; şi fusul sfâr! sfâr! pe la urechi, ca un bondar, ca o lăcustă, cu acele cântece ale buruienilor, în care adormisem de atâtea ori." (*B. St. Delavrancea*)

c) "A-nceput de ieri să cadă / Câte-un fulg, acum a stat, / Norii s-au mai răzbunat / Spre apus, dar stau grămadă / Peste sat. / Nu e soare, dar e bine. / Şi pe râu e numai fum, / Vântu-i liniştit acum, / Dar năvalnic vuiet vine, / De pe drum." (*G. Coşbuc*)

Ex. 426. Găsiţi predicatele verbale şi analizaţi-le complet:

a) "- Stăi, mă? nu te-apuca de năzbâtii. Iazul, lacul şi pădurea de pe-aici sunt ale noastre.

- Poate-i zice că şi raţele de pe apă sunt ale voastre şi toporul meu din fundul iazului. Voiu învăta eu să puneţi stăpânire pe lucrurile din lume, cornoraţilor!

Dracul neavând ce-i face, huştiuluc în iaz şi dă de ştire lui Scaraoschi, despre omul lui Dumnezeu, cu năravul dracului." (*I. Creangă*)

b) "Un marinar coborî în fugă scările şi, după câteva minute se întoarse la capul scării cu viţelul în braţe, dar un agent vamal îi ieşi înainte:

- Nu puteţi îmbarca viţelul, că n-are permis de export. Aşa-i ordinul lui domnu'şef.

Un grănicer cu arma în bandulieră veni într-o goană. Viţelul era ameninţat să fie rupt în două. Marinarul îl trăgea de cap şi vameşul de picioare." (*Jean Bart*)

Ex. 427. Subliniaţi predicatele. Faceţi analiza sintactică şi morfologică a predicatelor nominale.

a) " Şi sub cortul pribegiei, bătrânii ziceau copiilor... colo... în vale, colo... departe... unde soarele se vede aşa frumos... unde pământul e roditor şi giuncele sunt albe... copii, acolo e ţara." (*A. Russo*)

b) "Numai la domnia lui Ştefan-Voievod a fost astfel, s-a împieptoşat, foindu-se cu mărire, Haramin. Sabia lui Vodă a ocrotit pe mişei. Dar eu aş putea spune că lui Ion-Vodă sabie a tăiat mai mulţi boieri decât a bătrânului...

Soarele-i încă sus, a grăit într-o vreme diacul Radu; şi codrii mesei unde se află într-un pisc pleşuv crucea care se cheamă Boura, se văd spre dreapta cam la un ceas de cale." (*M. Sadoveanu*)

c) "Eu stau într-un loc ieftin de consumaţie, într-o berărie populară, pierdut în mulţime şi mă gândesc: eu nu sunt un cine, eu sunt un ce; în masa omenirii eu sunt un număr trecut la statistica populaţiei..." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 428. Scoateţi pe o coloană predicatele verbale exprimate prin verbe la diateza pasivă, iar pe altă coloană predicatele nominale cu nume predicative exprimate prin adjective provenite din participiu. Explicaţi desebirile dintre ele.

a) "Se bucură numaidecât că a fost găsit de stăpânul său. Înştiinţare că ar fi aflat ceva despre bourul cel bătrân nu putu da... Bourul cel alb fusese văzut de toţi vânătorii, însă acuma nimene nu mai ştia nimic despre el." (*M. Sadoveanu*)

b) "Şi apoi pe vremile acele, mai toate ţările erau bântuite de războaie grozave, drumurile pe ape şi pe uscat erau... foarte întunecate, şi de aceea nu se putea călători aşa de uşor... ca în ziua de azi." (*I. Creangă*)

c) "Libertatea e îndoită: Cea din lăuntru şi cea din afară. Ele sunt surori, una fără alta nu pot trăi." (*Al. Russo*)

d) "Deocamdată brişca fu pregătită ... Celăreanu şi Nicu Elefterescu porniră spre moşia prinţului Vlad Mircea Negrescu, care era înrudit cu cele mai însemnate familii boiereşti." (*G. Călinescu*)

Ex. 429. Găsiţi şi deosebiţi formele verbului *a fi* când au valoare de adverb predicativ, de verb copulativ, de verb auxiliar. Arătaţi deosebirea dintre ele.

a) "A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti. A fost un împărat, că, vezi bine, împăraţii întotdeauna au fost, dar mai mulţi au fost bătrâni, nu tineri şi frumoşi ca acela de care vreau să vă vorbesc." (*Folclor*)

b) "Acolo unde nu e lege, nu e nici libertate şi acolo unde legea e numai pentru unii şi ceilalţi sunt scutiţi de sub ascultarea ei, libertatea a pierit şi fericirea e stinsă..." (*A. Russo*)

c) "La steaua care-a răsărit / E-o cale atât de lungă, / Că mii de ani i-au trebuit / Luminii să ne-ajungă. / Icoana stelei ce-a murit / Încet pe cer se suie / Era pe când nu s-a zărit / Azi o vedem şi nu e." (*M. Eminescu*)

Ex. 430. Găsiţi şi deosebiţi predicatele verbale exprimate prin adverbe predicative, de predicatele nominale cu nume predicative exprimate prin adverbe. Arătaţi deosebirile dintre ele:

a) "- Celălalt e domnul ministru!

- Asta e prea-prea; şi Domnu' începu a râde cu hohot:

- Ei, ştii că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!" (*M. Sadoveanu*)

b) “- Dacă nu mă-nşel, ... planurile au fost făcute chiar de maestrul Ioanide.
- Sigur, sunt de el, confirmă Mini.” (*G. Călinescu*)
c) “Oare ochii ei o mint / Sau aievea-i, adevăru-i?” (*M. Eminescu*)
d) “Aşa e ţăranul pretutindeni, mă rog. Şi la noi în Transilvania, tot după pământ se zbate ... Şi e bine că e aşa. Cât timp ţăranul va iubi cu atâta patimă pământul, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge.” (*L. Rebreanu*)
e) “Dacă port cu uşurinţă şi un zâmbet al lor ură,
Laudele lor, desigur, m-ar mâhni peste măsură.” (*M. Eminescu*)
f) “Pesemne c-aista-i Flămânzilă, foametea, sac fără fund ... de nu-l mai poate sătura nici pământul.” (*I. Creangă*)

Ex. 431. Analizaţi în coloane diferite predicatele nominale cu diferite verbe copulative şi predicatele verbale exprimate prin verbele: *a fi, a se face, a ajunge, a ieşi, a însemna, a rămâne*. Arătaţi deosebirea dintre ele:
a) “Unde-i unul, nu-i putere / La nevoi şi la durere; / Unde-s doi, puterea creşte / Şi duşmanul nu sporeşte!” (*V. Alecsandri*)
b) “Un om fusese-o frunză şi numai om cu om
Am izbutit să crească şi să se facă om.” (*T. Arghezi*)
c) “Baciul ne îndemna să rămânem la stână. Toate stăruinţele lui însă rămaseră zadarnice. Ne duse la o şandrama, din care nu mai rămăseseră decât vreo patru scânduri deasupra ...” (*C. Hogaş*)
d) “Băiatul se făcea mai isteţ şi mai iscusit. Nu mai trecu mult şi iată că împăratul ajunse la marginea groapei ... Când fu la ceasul morţii, el luă copilul pe genunchi şi îi zise:
- Sunt în clipa de a-mi da oştescul sfârşit. Eu văz că tu ai să ajungi om mare ...” (*P. Ispirescu*)
e) “Dumitru ieşise din şcoala militară printre cei dintâi şi avu dreptul să-şi aleagă arma. Frate-său, care ieşise ofiţer cu vreo trei ani în urmă, ceru să fie trecut în regimentul al X-lea de dorobanţi.” (*D. Zamfirescu*)

Ex. 432. Subliniaţi predicatele şi despărţi frazele în propoziţii. Analizaţi predicatele sintactic şi morfologic.

“Preumblându-mi ochii, când peste şesul cu străluciri şi scântei, când prin munţi cu tainice şi răcoroase raze, mă aşezasem pe un bolovan de piatră şi aşteptând să dispară cu totul soarele nu mă puteam sătura de asemenea privelişti ce nouă, orăşenilor ne este dat arareori a le vedea; dar călăuzul nostru ştia că noaptea are să vină iute şi că scoborâşul până la sat ne va cere, prin întuneric, poate o oră şi mai bine; de aceea el ne îndemna să ne pornim îndată şi, drept mângâiere, îmi spuse că are tocmai vreme ca să isprăvească şi basmul cel cu feciorul de împărat, norocos la vânat, până vom sosi a vale.
- Bine zici, bădiţă, îi răspunsei, negreşit că trebuie să mi-l spui tot, dacă mai este.” (*A. Odobescu*)

Ex. 433. Subliniaţi cu o linie subiectele, iar cu două linii predicatele. Arătaţi cum se face acordul predicatului cu subiectul. Pentru propoziţiile în care subiectul nu este exprimat, scrieţi în paranteză lângă predicat ce fel de subiect este.

"În urma gloatei fugare un detaşament de soldaţi pornise pe şoseau presărată de cadavre. În frunte păşea un lanţ de trăgători, cu armele gata de a trage, ocupând corpul şoselei din şanţ în şanţ, iar pe amândouă marginile câte-un pluton în coloană de marş, mijlocul rămânând rezervat pentru maiorul Tănăsescu, însoţit de trompetul batalionului. Din când în când maiorul răcnea comenzi scurte, trupa se oprea, puştile trosneau, apoi marşul reîncepea pe uliţa satului, printre casele care păreau pustii." (*L. Rebreanu*)

Ex. 434. Găsiţi predicatele. Arătaţi cum se face acordul predicatelor nominale cu subiectul:

a) "Era o fetiţă mărunţică, însă voinică şi plinuţă. Rochiţa de doc albastru stătea strâmbă şi în chip cu totul nepermis pe trupşorul ei. Botinuţele erau pline de colb şi de glod şi cu şireturile desfăcute. Colţunii căzuseră şi arătau nişte picioruşe pârlite de soare, cu genunchii nu tocmai curaţi. Capu-i era foarte scurt tuns, băieţeşte, şi arăta în rotunzimea lui felurite bulbucături neregulate. Năsuşoru-i mititel ar fi avut nevoie de batistă, lucru pe care-l dovedeau şi mânecile rochiţei. Gura-i era cam mare şi obrajii prea roşii. Nu era deloc frumuşică şi delicată duduia Luzica. Numai ochii căprui, umbriţi de gene negre, aveau în ei câte o mică floare de lumină." (*M. Sadoveanu*)

b) "După trei zile, un general, doi colonei de stat major, un ofiţer francez şi unul rus au vizitat trupa abătându-se de la regula de până atunci care era să descindă numai la comandamentele de brigăzi, divizii şi corpuri." (*Cezar Petrescu*)

c) "Se duce el în grabă, ş-opreşte zborul său,
Pe unde-odinioară trecut-am tu şi eu." (*V. Alecsandri*)

Ex. 435. Găsiţi subiectele şi predicatele. Explicaţi cum se face acordul predicatului cu subiectul multiplu şi cu subiectul exprimat prin substantiv colectiv.

a) "Trică, doi ucenici, Marta, Sultana şi o slujnică eram adunaţi în curte la cazanul în care fierbea cu clocote lictarul de prune." (*I. Slavici*)

b) "Mama urmase a crede, până la sfârşitul zileleor ei, că luna şi soarele sunt aşezate pe cer de înaltul ziditor, ca să ne rânduiască viaţa şi îndeletnicirile." (*M. Sadoveanu*)

c) "Se zvonea că un pâlc de turci o luase spre Curtea de Argeş, ca să globească târgul şi pe cei adăpostiţi în el." (*Gala Galaction*)

d) "Obşte de săraci şi văduve şi rude ale orfanilor războiului avea a lua în stăpânire lărgimea acelei câmpii." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 436. Explicaţi acordul prin înţeles sau prin atracţie dintre predicat şi subiect, analizaţi subiecte şi predicatele.

a) "De-atunci negura etrenă se desface în fâşii,
De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii ..." (*M. Eminescu*)

b) "Precum un cârd de vulturi din sferele senine / Cad iute ca un fulger pe-o pradă ce zăresc, / Românii duşi de Ştefan în lagăr se izbesc." (*V. Alecsandri*)

c) "O gvardie numeroasă de lefegii, albanezi, sârbi, unguri, izgoniţi pentru relele lor fapte, îşi aflaseră scăparea lângă Alexandru." (*C. Negruzzi*)

Ex. 437. Subliniaţi predicatele; împărţiţi textul în propoziţii; analizaţi subiectele şi predicatele; arătaţi cum se face acordul între predicat şi subiect.

a) "În suflările triste ale vântului de toamnă, în cernerea necontenită a ploii reci, în fața focului vrăjmaș, dorobanții vegheau neadormiți. Armele erau totdeauna gata. Turcii puteau să iasă din vizuinile lor în orice clipă și era rușine să nu fie primiți cu alai mare și petrecuți îndărăt cu pocnituri de bice. Cizmele le erau pline de apă și nu se mai vedeau din noroi; picioarele - în ele - erau sloi de gheață; căciulele erau ude și zbârlite de ploaie; mantalele șiroiau; mâinile erau roșii și reci; bucata de pesmet era înghițită greu, cu noduri, și amărăciune; dar nimeni nu se clintea de la locul lui - toți stăteau pe picioarele țapene la locul lor ..." (*M. Sadoveanu*)

b) "Valea era îngustă și mlăștinoasă. La intrare era un pod lung de lemn peste băltoacele Neajlovului. Mihai trecu podul și se așeză în strâmtoarea aceasta, ca într-o cetate. Puțini erau la număr ostașii lui, dar inimoși, încercați în luptă, cu multă iubire de țară și hotărâți cu toții a-și da scump viața. Împărțiți în cete așteptau pe vrăjmași și-și plănuiau loviturile. A patra zi pe la nămezi, pândarii de pe măguri, zăriră dinspre Giurgiu un nor mare de praf întunecând văzduhul. Pe la toacă, oastea marelui vizir, de zece ori mai numeroasă decât a lui Mihai, era împânzită la gura vadului, dincolo de pod. Din înfundăturile podului, românii își măsurau vrăjmașul cu care aveau să de piept a doua zi." (*A. Valhuță*)

c) "Acum nu se mai află picior de lup în ostrov. Au fost în vechime. Multe au fost în vechime, care nu mai sunt astăzi. Dar albinele au rămas. Scorburile sunt ochi cu faguri de miere. Când era pace, spre toamnă treceau românii din Lacrima, călări pe butuci, pe furiș, și o adunau." (*Z. Stancu*)

Ex. 438. Subliniați predicatele și analizați-le. Arătați în ce constă valoarea stilistică a unor predicate.

a) "Muscelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzăr și de corcoduși ... Cerul e ca leșia." (*B. Șt. Delavrancea*)

b) "Și acum, jos, lebăda sidefează fața apei, sus, luceafărul luminează întinsul tăriei. Numai ei doi sunt pâlpâirile nopții acesteia, în care lumea pare adâncită într-un somn de moarte. Amândoi rătăcesc singuri ... deopotrivă de reci, deși unul, bulgăre de gheață, celălalt, pară de foc." (*Em. Gârleanu*)

c) "Dar ce zgomote se aude înaintea noastră? Par urletele unei vijelii năprasnice ... Este Jiul, puternicul Jiu ... Voinicul frumosul râu se smulge din brațele monștrilor ... Apa lui, limpede și potolită, pare o oglindă culcată-n rama de verdeață." (*A. Valhuță*)

c. Exerciții cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 439. a) Dați câte trei exemple în propoziții de predicate verbale la toate diatezele și la moduri diferite.

b) Dați trei exemple de predicate verbale exprimate prin locuțiuni verbale.

c) Dați trei exemple de predicate verbale exprimate prin adverbe predicative.

d) Dați trei exemple de predicate verbale exprimate prin interjecții cu valoare verbală.

Ex. 440. a) Daţi câte un exemplu de predicat nominal în care verbul copulativ să fie pe rând: a fi, a deveni, a ieşi, a părea, a însemna, a ajunge, a rămâne, a se face.

b) Daţi câte un exemplu de predicat nominal în care numele predicativ să fie pe rând: substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb la infinitiv, verb la supin, adverb, locuţiune adverbială.

Ex. 441. Alcătuiţi trei propoziţii cu predicate verbale la diateza pasivă, iar alte trei propoziţii să aibă predicatele nominale cu numele predicativ exprimat prin adjectiv provenit din participiu. Analizaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 442. a) Alcătuiţi câte o prpoziţie cu predicat nominal în care numele predicativ să fie pe rând exprimat prin următoarele cuvinte: cinstit, conştient, modest, cântat. Ar lizaţi-le.

b) Construiţi trei propoziţii cu predicate asemănătoare cu cel din propoziţia: "Cerul pare oţelit."

c) Găsiţi verbe copulative care pot avea ca nume predicative cuvintele: îngândurat, optimist, călit, vopsit.

Ex. 443. Alcătuiţi două grupe de propoziţii cu predicate asemănătoare celor din următoarele propoziţii: "Grâul se seceră vara. Grâul este secerat de combină. Oamenii seceră vara grâul." Explicaţi ce deosebiri sunt între predicatele acestor propoziţii.

Ex. 444. a) Construiţi două propoziţii cu predicate verbale exprimate prin verbe la diateza pasivă, la modul conjunctiv prezent şi la condiţionalul-optativ prezent, iar alte două propoziţii cu aceleaşi verbe, la diateza activă; conjunctiv perfect şi la condiţionalul-optativ perfect. Analizaţi toate subiectele şi predicatele.

b) Construiţi două propoziţii cu predicate verbale exprimate prin verbele *a fi, a ieşi*, iar alte două propoziţii în care aceste verbe să fie verbe copulative. Analizaţi subiectele şi predicatele.

c) Construiţi câte o propoziţie cu nume predicative multiple şi cu verbul copulativ *a fi* la formele: *-i, -s, -îs.*

Ex. 445. Copiaţi textul şi adăugaţi în paranteză lângă numele predicativ, verbul copulativ care lipseşte la unele predicate. Analizaţi toate predicatele.

"Într-un colţ al odăii, câteva merţe de fasole; în altul sămânţă de cânepă; în al treilea, o movilă de mere domneşti şi pere de Rădăşeni, care trăiesc până după Paşti; în al patrulea, mazăre şi bob, despărţite prin o scândură lată, iar alăture nişte bostani turceşti; într-o putină, pere uscate şi dulci ca smochinele; mai încolo un teanc de chite de cânepă şi de in; pe o grindă, călepe de tort şi lânuri boite fel de fel pentru scoarţe şi lăicere; apoi călţi, furci şi alte lucruri, zăhăite prin cele poliţi şi colţare, ca în casa unui gospodar fruntaş de pe vremea aceea." (*I. Creangă*)

Ex. 446. Subliniaţi cu o linie predicatele nominale şi pe cele verbale exprimate prin verbul *a fi*. Analizaţi subiectele şi predicatele . Dacă lipseşte subiectul scrieţi-l în paranteză lângă predicat.

a) "Aerul e rouă, stă pe flori / Pietrele-s albastre, au priviri." (*E. Giurgiuca*)

b) "Înapoia mea răsare / acoperit de grâu şi de porumb / Soarele. / Razele lui / sunt de grâu şi de porumb. / Le aud revărsându-se-napoia mea / pe câmpia arată." (*Nichita Stănescu*)

c) "Războiu-i penru trântori, iar lupta-i pentru noi.
Războiul te mânjeşte, dar lupta-i datorie." (*T. Arghezi*)

Ex. 447. Subliniaţi predicatele nominale cu nume predicativ multiplu şi puneţi virgula acolo unde trebuie. Analizaţi toate predicatele.

a) "... Dacă n-a vrut să înveţe carte..., atunci ce-o să se facă el? S-ajungă vagabond ori pungaş." (*I.L. Caragiale*)

b) "Înalţ zmeul peste tot cu prietenul meu Marin Iepure, care e mai mărunt decât mine dar mai îndesat mai puternic mai vânjos mai vânos." (*Z. Stancu*)

c) "La a zecea zi unde se scutură odată calul şi se făcu frumos gras ca un pepene şi sprinten ca o căprioară." (*P. Ispirescu*)

Ex. 448. a) Construiţi câte o propoziţie cu predicatul exprimat prin verbele: a se vedea, a se auzi, a se povesti, a se descrie, la indicativ prezent, imperfect şi perfect compus, persoana a III-a plural. Analizaţi subiectele şi predicatele. Arătaţi cum se face acordul predicatului cu subiectul.

b) Construiţi câte o propoziţie cu subiectul exprimat prin substantivele: turmă, stol, roi, ceată, detaşament, mulţime, grămadă. Analizaţi acordul predicatului cu subiectul.

c) Alcătuiţi două propoziţii cu predicate verbale şi cu subiect multiplu, iar două propoziţii cu predicat nominal şi subiect multiplu. Analizaţi acordul predicatului cu subiectul.

d) Alcătuiţi două propoziţii cu predicat verbal şi cu subiect multiplu exprimat prin substantive proporii, iar două propoziţii cu predicat nominal în care numele predicativ să fie multiplu şi exprimat prin adjective. Analizaţi acordul.

Ex. 449. Completaţi locurile libere din text cu următoarele verbe: a scoate, a aşeza, a fi, a avea, a aduce. Urmăriţi să se realizeze acordul predicatului cu subiectul.

a) "Culai şi Gheoghieş ... din trăistuţe bulzii de mămăligă cu brânză şi-i ... la rând ca să se prăjească în preajma gătejelor aprinse. Ospăţul era scurt. Mai lungi ... poveştile şi amintirile de la clăcile şi şezătorile iernii trecute." (*M. Sadoveanu*)

b) "Soarele şi vântul de primăvară ... ceva arzător." (*M. Sadoveanu*)

c) "Admiraţia ori înduioşarea pentru suferinţele altora ... omului lepădarea de sine, dezrobirea minţii de cele prea pământeşti." (*I.A. Brătescu-Voineşti*)

Ex. 450. Modificaţi verbele din paranteze pentru a realiza acordul cu subiectele respective. Analizaţi subiectele şi predicatele:

a) "Dar toată suflarea şi făptura de primprejur îi (a ţine) hangul; vântul (a ţipa), vreascurile (a ţiui) şi chiar lemnele de pe foc (a pocni) de ger."

b) "Patrocle, îi (a zice) ea, (a şti) că tu (a fi) căţel vrednic şi viteaz; dar ce (a se face) noi dacă (a rătăci) prin pădure." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 451. Descrieţi oraşul (satul) vostru, folosind predicate verbale la toate diatezele. Analizaţi complet subiectele şi predicaele.

Ex. 452. Povestiţi o întâmplare din vacanţă folosind predicate nominale cu adjectiv, verb la infinitiv şi supin. Analizaţi subiectele şi predicatele.

Ex. 453. Întocmiţi o descriere a iernii folosind verbele: a se cerne, a se afla, a se chema, a fulgui, a ninge, a se găsi. Analizaţi subiectele şi predicatele.

Ex. 454. Analizați toate subiectele și predicatele din textul următor, precum și acordul dintre ele:

"La un semn un țărm de altul legând vas de vas se leagă
Și în sunet de fanfară trece oastea lui întreagă;
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii
Vin de-ntunecă pământul, la Rovine în câmpii;
Răspândindu-se în roiuri, întind corturile mari...
Numa-n zarea depărtată, sună codrul de stejari." (*M. Eminescu*)

4. ATRIBUTUL

a. Chestionar:

- Care este rolul atributului în propoziție? După ce criterii se clasifică atributul? Care sunt felurile atributului după părțile de vorbire prin care se exprimă? Care sunt felurile după legătura cu elementul determinat? Ce sunt atributele circumstanțiale? Ce sunt atributele de identificare? Prin ce poate fi exprimat atributul adjectival? Care sunt valorile atributului adjectival? De câte feluri este atributul substantival după mijloacele de exprimare? Care sunt valorile atributului substantival în genitiv? Ce valori poate avea atributul substantival prepozițional? Ce este apoziția? De câte feluri este apoziția după structură și după modul de exprimare? Ce valori poate avea apoziția? Ce este atributul pronominal după mijloacele de exprimare? Care sunt felurile atributului pronominal după mijloacele de exprimare? Prin ce se exprimă atributul adverbial? La ce moduri pot fi verbele prin care se exprimă atributul verbal? Cum se face acordul atributului cu substantivul determinat? Ce valori silistice poate avea atributul?

b. Exerciții de recunoaștere, caracterizare, grupare, motivare, disociere

Ex. 455. Identificați atributele din text; subliniați cu o linie atributele, iar cu o lunie punctată cuvintele pe care le determină.

a) "Și într-aceeași duminică, trecând craiul Prutul la Cernăuți, iarăși fu lovit de oastea lui Ștefan-Vodă, de i-au risipit și i-au tăiat, de-abia au scăpat însuși craiul cu puțină oaste de a sa. Deci trecând craiul spre țara sa, pre multe locuri i-au lovit pe ai noștri, ales pe craiul ..." (*Gr. Ureche*)

b) "De altfel, singură Pisicuța era deajuns ca să țină piept biruitor tuturor câinilor universului... Copitele potcovite ale tuspatru picioarelor sale cu așa iuțeală de fulger scăpărau în toate părțile, trupul ei de șopârlă mlădioasă cu așa iscusiă strategie își punea în fiece clipă, la adăpost, părțile slabe, încât înverșunarea crâncenă a dușmanului cu colții de fier murea neputincioasă la marginea de potcoave oțelite și de dinți ascuțiți ai cercului ei de apărare ... Iar când, pe tromboanele largi ale amânduror nărilor sale își revărsa, un sforăit de vifor, răsuflarea vijeloasă a pieptului său puternic, obcina întreagă se cutremura și zăvozii o rupeau de fugă îngroziți și ... iar se întorceau la luptă ..." (*C. Hogaș*)

Ex. 456. Scoateți atributele și arătați prin ce părți de vorbire sunt exprimate și ce cuvinte determină.

a) “Însă împinşi şi poftiţi fiind de la unii prieteni străini, şi mai cu deadins, de la însoţirea noastră carea, iastă Academia Ştiinţelor de Berlin, nu numai o dată sau de două ori, ca de multe ori îndemnaţi şi rugaţi fiind pentru ca de începătură, neamuri şi vechimea moldovenilor precât adevărul pofteşte, măcar cât de prescurt, să-i înştiinţăm.” (*D. Cantemir*)

b) “Un glas de bucium se auzi deodată sunând tare din cetăţuie, şi vânătorii, deşteptaţi din zgomotoasa şi sălbatica lor beţie, printr-acea grea şi paşnică chemare, se întoarseră cu larmă spre casă, unii purtând pe umeri dobitoacele ucise, atârnate de bârne, alţii ducând câinii de zgarde. În fruntea lor mergeau călări, cu frâul legat de oblânc, Mihnea şi feciorul său, Mircea Ciobanul; tatăl, om matur şi vârtos, avea scris pe faţă sa păroasă şi posomorâtă şi-n ochii săi arzoi şi-ncruntaţi, străşnicia caracterului să; băiatul, abia ieşit din copilărie, vădea o fire şi mai sălbatică, care-i şi meritase porecla de “Cioban”.” (*A. Odobescu*)

Ex. 457. Scoateţi atributele adjectivale; grupaţi-le după felul părţilor prin care se exprimă; arătaţi ce cuvinte determină şi cum se face acordul:

a) “Iară împăratul era om mare, mai înalt decât toţi oamenii; iar nu gros, rătund la faţă şi cam smad, oacheş, şi cam arunca câteodată din cap, fluturând.” (*I. Neculce*)

b) “Ochii se pierd adesea asupra acelei câmpii; şi cu toate că se văd, ici, ceva holde de grâne sau vreun câmp semănat cu porumb, colo, o livede de pomi sau o vâlcea acoperită cu viţă, urma omului nu se zăreşte nicăieri; singurătatea, pustiul domnesc chiar în locurile unde rămân semne de viaţă şi de muncă ale omului. Abia dacă se aude, din timp în timp, câte un glas duios, cântând o doină tristă şi melancolică; abia dacă, seara, când insectele şuieră printre frunzele ierbii, se ivesc pe câmpia întinsă câte un foc depărtat şi împrejuru-i chipurile obosite a vreo câtorva plugari, ce-şi pregătesc cina, prin care vor sfârşi trudnica lor zi de muncă.” (*A. Odobescu*)

c) “Sub icoana afumat-a unui sfânt cu comanac, / Arde-n candel-o lumină cât un sâmbure de mac; / Pe-a icoanei policioară, busuioc şi mint-uscată / Umplu casa-ntunecoasă de-o mireasmă piperată; / Pe cuptiorul uns cu humă şi pe coşcovii păreţi, / Zugrăvit-a c-un cărbune copilaşul cel isteţ / Purceluş cu coada sfredel şi cu beţe-n loc de labă, / Cum mai bine i se şede unui purceluş de treabă. / O beşică-n loc de sticlă e întinsă-n ferestruie / Printre care trece-o dungă mohorâtă şi gălbuie. / Pe un pat de scânduri goale doarme tânăra nevastă / În mocnitul întuneric şi cu faţa spre fereastră.” (*M. Eminescu*)

Ex. 458. Identificaţi atributele substantivale şi grupaţi-le după felul lor; analizaţi acordul cu cuvintele pe care le determină:

a) “Această oaste, în stare aşa ticăloasă, e aceea ce a înjosit de atâtea ori trufia semilunei, iar cei trei fruntaşi ofiţeri sunt hatmanii Iablonovschi şi Potoţki şi cel din mijlocul lor însuşi Ion Sobieski, regele Poloniei.” (*C. Negruzzi*)

b) “Ştim cu toţii că între slugile de la casele bogaţilor, ca în toate meseriile sociale, există o ierarhie oarecare. Ciocoiul dar îşi începe uneori cariera de la postul de rândaş; iar alte ori de la lacheul ce se pune în coada trăsurii boierului; devine cu încetul sufragiu, apoi vătav de curte, iar mai pe urmă se face şi el boier şi cu toate că unii-alţii îi zic în dereziune boier făcut, copiii lui însă devin boieri şi fii de boieri.” (*N. Filimon*)

Ex. 459. Subliniaţi predicatele, subiectele şi atributele. Scoateţi din texte atributele adjectivale împreună cu substantivele determinate şi analizaţi-le arătând felul lor şi prin ce sunt exprimate (adjectiv propriu-zis, participiu, gerunziu, sau numeral cu valoare adjectivală, adjectiv pronominal), precum şi genul, numărul şi cazul fiecăruia.

a) "Era la începutul primăverii şi cerul acoperit cu nori grei nu trimiteau asupra pământului nici palida lumină a stelelor. De nepătruns, noaptea domnea pretutindeni. Singură viteza trenului dădea o senzaţie de succesiune, în ritm cinematografic imaginilor confuze care treceau prin dreptul ferestrei, menţinând trează atenţia spre această lungă şi neconcludentă defilare a tenebrelor ... Cu optzeci de kilometri pe oră, trenul alerga. Traversând munţii, întârziase puţin şi acum gonea din răsputeri să recâştige timpul pierdut. Deasupra câmpiei întinse, părea un lung ogar de fier dezlănţuit. Deodată, marele oraş în care urma să sosim îşi arătă cele dintâi lumini. Din adâncimea nopţii se desprinseră becuri strălucitoare şi parcă ireale, aşa că puneau capăt - în mod miraculos - compactei întunecimi de până atunci." (*Geo Bogza*)

b) "Rar se găseşte o panoramă aşa de plăcută şi atât de luminată: la miazănoapte, trâmba podgoriilor aici aproape, şi mai sus, în depărtare, treptele din ce în ce mai azurii ale Carpaţilor; la miazăzi, câmpia vastă, care se-ntinde uşor povârnită până departe-n Dunăre. La spate cea din urmă treaptă a munţilor; în faţă neţărmuita zare a câmpiei. Se poate zice că Mizilul este poarta Bărăganului. Alături se află Fefeleiul, ilustru pentru vechimea lui isorică, leagănul aristrocraţiei de pe albia Buzăului, se mai află apoi aici apoape Inoteştii şi mai încolo Lipia, amândouă vestite pentru cultura pasionată a rasei cabaline şi pentru cursele de cai pe deşelate şi pe distanţe de sute de kilomeri." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 460. Analizaţi atributele adjectivale şi arătaţi cum se face acordul lor cu substantivele determinate.

a) "În golul înalt de sub picioarele mele, se întindea spre răsărit noianul fără hotar al munţilor pitici, ce-şi ridicau cu sfială, parcă, piscurile lor viorii în văpaia de aur a soarelui înflăcărat, aburi uşori şi străvezii ca o reţea alburie şi subţire de aţe de păiangăn, împânzeau imensitatea nemărginirilor deşertului. Albatrosul şters al văzduhului topit apăsa greu peste pământ, iar sub arşiţa covârşitoare a miezului zilei, vântul adormise obosit, frunza codrilor nu se clătina şi tăcerea netulburată îşi întinsese neţărmurita ei stăpânire." (*C. Hogaş*)

b) "Numai dumneata, iubite cititor, numai dumneata care n-ai fost mamă nu vei înţelege emoţia şi neastâmpărul din ce în ce mai crescânde ale mamei lui Artur, graţioasa madam'Aglae Ionescu." (*I.L. Caragiale*)

c) "Nu murea nimeni. Nu era nici o violenţă a faptelor. Era un chin mut şi neputincios, o desnădejde şi o revoltă înăbuşită; suflet ce războia, închis în cetăţuia împresurată a timpului." (*H. Papadat-Bengescu*)

Ex. 461. Subliniaţi toate atributele. Grupaţi atributele substantivale pe categoriile: genitivale, prepoziţionale şi apoziţionale; analizaţi-le şi arătaţi cum se face acordul cu substantivele determinate.

a) "Peste vr-un an, vornicul prinzând la oaste cu arcanul pe bădiţa Vasile, dascălul nostru, şcoala a rămas pustie, iar noi, şcolarii, care eram peste patruzeci la număr,

ne-am împrăştiat pe la casele noastre. După vr-un an iarăşi s-a deschis şcoala. Dar dascălul Iordache, fiind cam chilangiu, a început a ne ridica de urechi la fârta, deasupra uşii şi a ne prea îndesi la spinare cu Sfântu Neculai, un bici cu curele făcut şi dăruit şcoalei de moş Fotea, cojocarul satului." (*I. Creangă*)

b) "Mândrul soare al Moldovei / Şade-n fruntea mesei mari / ... Răzămat stă în spetează / Sub umbrarul de verdeaţă, / Lângă el, Bogdan sfiosul, / Fiul său cel mai iubit - / Luca Arbore, bătrânul / Înţelept, şi mândrul Şendrea / Stau alături cu Tăutul, / Logofătul cel vestit." (*Şt. O. Iosif*)

Ex. 462. Găsiţi apoziţiile şi stabiliţi ce cuvinte determină. Arătaţi funcţia fiecăruia şi indicaţi semnele de punctuaţie necesare şi care au fost omise:

a) "O singură armă o ghioagă de fier ţintuită mare şi grea buzduganul însuşi slujbei de armaş mare stă aşezat pe velinţa flocoasă de-a dreapta bolovanului ....

... când după aceea, câţiva călăreţi băteau tare cu paloşele în poartă Stoica om vechi al casei deschise oblonul, scoase capul pe-o îngustă ferestruie şi întrebă:

- Cine e?

- Oameni buni. răspunse de-afară.

- Ce căutaţi aşa de înnoptat la casele creştinilor?

- Suntem de la domnie noi boieri ai ţării şi venim să ne închinăm noului ales de obşte lui Mihai-Vodă." (*A. Odobescu*)

b) "Tu eşti Ştefan domn cel mare / Care-n lume semăn n-are; / Şi eu sunt Şoiman Burcel / Puişor de voinicel!" (*V.Alecsandri*)

Ex. 463. Subliniaţi toate atributele. Scoateţi atributele pronominale şi analizaţi-le; arătaţi ce cuvinte determină.

a) "Părul ei, după moda de atuncea, se împărţea despletit pe umeri şi spatele sale." (*C. Negruzzi*)

b) "Pe când se petreceau acestea în casa boierească, arendaşul se întorsese de la târg şi se informase despre aspra cercetare făcută în lipsă-i..." (*N. Filimon*)

c) "Şi inima lui creşte, şi ochii-i plini de jale
Cu drag privesc prin lacrimi podoaba ţării sale." (*M. Eminescu*)

Ex. 464. Subliniaţi toate atributele. Analizaţi complet atributele verbale.

a) "afară ceriul era învăluit de nori vineţi care se spărgeau deasupra Iaşului, cu gândul de a-l spăla de glod şi de păcate." (*V. Alecsandri*)

b) "Peste iarnă, mama iar s-a pus pe capul tatei să mă deie undeva la şcoală. Dar tata spunea că nu mai are bani de dat pentru mine." (*I. Creangă*)

c) "Nu-i loc mai bun pe lume / De plâns decât în crâng!" (*G. Coşbuc*)

Ex. 465. Subliniaţi toate atributele. Analizaţi complet atributele adverbiale.

a) "Fără să salute şi vădit foarte supărat, Edmond se apropie de Edgar, cu aşa paşi şi aer straşnic, încât Edgar se ridică drept în picioare în faţa lui Edmond." (*I.L. Caragiale*)

b) "Am stat un răstimp la hodină subt sălcii, şi bunicul meu Pintilie mi-a spus o întâmplare de demult, când au purces în bejenie unele sate ale noastre, de la apa Moldovei." (*M. Sadoveanu*)

c) "Din mesteacănul de-afară / Flori îngălbenite curg." (*O. Goga*)

Ex. 466. Subliniaţi cu o linie atributele şi cu două linii cuvintele determinate. Analizaţi complet toate atributele, arătând şi felul cum se face acordul atributului cu substantivul pe care-l determină:

a) "Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri, / Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri; / Se înalţă în tăcere dintre rariştea de brazi, / Dând atâta întuneric rotitorului talaz. /Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur numa / Lungi perdele încreţite, care scânteie ca bruma. / Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte, / Muchi de stâncă, vârf de arbor, ea pe ceruri zugrăveşte / Iar stejarii par o strajă de giganţi ce-o înconjoară, / Răsăritul ei păzindu-l ca pe tainică comoară. / Numai lebedele albe, când plutesc încet din trestii, / Dormitoare peste ape, oaspeţi liniştei acestei, / Cu aripile întinse se mai scutură şi-o taie. / Când în cercuri tremurânde, când în brazde de văpaie / Papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier, / Iar în iarba înflorită somnoros suspin-un grier ..." (*M. Eminescu*)

b) "Îşi aducea aminte d-ale ei dalbe frumuseţi, d-ale ei dulci cântări, de zilele fericite pe când glasul munţilor şi al apelor răspundea cu vesel susur la glasul copilei, pe când ea umbla, legănându-se, gingaşă şi uşoară, pe verdeaţa livezilor, pe când ea tremurând, scutura de pe cosiţele-i bălaie zăpada mai puţin albă decât pieliţa ei. Atunci inma lui, cu suspine, întreba în zadar pe codrii şi pe stânci: "Unde şi în ce ţară va mai fi acea mândră floare, acea drăgăstoasă romancă, cu faţa albă ca crinul, cu glas încântător de zână?... Numai râul, acuma, numai apele, când se clătesc, răspund cu vuiet la gemetele mele ... Ah! unde mai sunt, stăpâna mea dorită, ah, unde mai sunt chiar şi viscolele de odinioară!" (*A. Odobescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator (de modificare, completare, exemplificare, compunere)

Ex. 467. a) Daţi câte trei exemple pentru fiecare fel de atribut, în propoziţii.

b) Daţi câte cinci exemple, în propoziţii, pentru fiecare fel de atribut substantival.

c) Daţi câte trei exemple de atribute verbale, adverbiale şi pronominale; explicaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 468. a) Construiţi trei propoziţii cu două sau mai multe atribute înlănţuite.

b) Construiţi trei propoziţii în care unul şi acelaşi atribut să determine două sau mai multe substantive.

c) Construiţi trei propoziţii în care un substantiv să aibă un atribut aşezat înaintea substantivului şi două atribute după substantivul determinat.

Ex. 469. a) Alcătuiţi trei propoziţii în care să fie câte un atribut exprimat prin adjectiv compus care să determine substantive feminine la singular şi la plural.

b) Alcătuiţi câte trei propoziţii cu atribute expimate prin adjective pronominale.

c) Construiţi câte trei propoziţii cu atribute substantivale genitivale exprimate prin substantive masculine la singular, şi prin substantive feminine la plural.

Ex. 470. a) Formaţi propoziţii cu atribute substantivale prepoziţionale exprimate prin substantive la genitiv precedate de preopoziţiile si locuţiunile prepoziţionale: împotriva, contra, din faţa, din stânga, de deasupra.

b) Construiţi propoziţii în care un substantiv, un pronume şi un numeral cu valoare de substantiv, să aibă mai multe apoziţii simple şi dezvoltate. Subliniaţi apoziţiile şi explicaţi punctuaţia.

c) Construiţi trei propoziţii cu atribute verbale la infinitiv, supin şi gerunziu. Subliniaţi-le şi explicaţi pe cine determină.

Ex. 471. Construiţi câte două propoziţii cu:

a) un atribut adjectival şi unul substantival;

b) un atribut pronominal şi unul verbal;

c) un atribut verbal şi unul interjecţional.

Ex. 472. Găsiţi atributele apoziţionale şi stabiliţi cuvintele pe care le determină. Indicaţi semnele de punctuaţie necesare şi completaţi-le acolo unde au fost omise:

a) "Alei, Fulgo-barbă neagră / Dar cu mintea neîntreagă / Când la drum te-am întâlnit / Eu, mări, ţi-am dăruit / Trei mioare de frigare ..." (*Folclor*)

b) "În vremea asta Cătălin / Viclean copil de casă / Ce împle cupele cu vin / Mesenilor la masă / Un paj ce poartă pas cu pas / A-mpărătesii rochii / Băiat din flori şi de pripas / Dar îndrăzneţ cu ochii / ... Se furişează pânditor / Privind la Cătălina" (*M. Eminescu*)

c) "O singură armă o ghioagă de fier ţintuită mare şi grea buzduganul însuşit slujbei de armaş mare este aşezat pe velinţa flocoasă de-a dreapta bolovanului ..." (*A. Odobescu*)

Ex. 473. Faceţi acordul atributelor adjectivale scrise în paranteză, cu substantivele pe care le determină. Arătaţi cum se face acordul:

a) "Ce e de spumă sus pe ramuri se face jos de catifea / Şi astfel umbrele (căzut) pe pajişte par mantii (grea) / (Zvârlit) de dănţuitorii ce au râmas numa-n dantele, / În parcul (legendar) în care s-a prefăcut grădina mea. / Pe gura scorburilor vântul (plecat) a deşteptat un cânt, / Şi-(nvolt) mâneci (horborat) se-ntind uşoare să salute / Preludiul acestei (stins) şi (dulce) orchestre (nevăzut) / Şi-apoi cu reverenţe pomii s-au închinat pân-la pământ." (*D. Anghel*)

b) "Pornim. Malurile (drept) şi (uscat) fug îndărăt. O pulbere (mărunt) de aur pluteşte sub cerul (albastru), în zariştea (-necat) de soare. Departe, la răsărit, dealurile (gol), (rumen) ale Măcinului par aprinse. Un val de pământ (aştenut) de-a curmezişul înaintea noastră ascundea vederea Galaţilor. Din stânga, despicând malul (plecat) şi (gol) intră liniştit (bogat) Siret, mănunchiul (puternic) în care se împreună toate apele (curgător) ale Modovei. Nici unul din râurile care străbat ţara noasră nu soarbe (atât) afluenţi în undele lui. (Privit) pe hartă, Siretul pare un copac (uriaş) culcat de-a lungul Moldovei, cu rădăcina-n Dunăre şi cu crengile (răschirat); (înfipt) prin crăpăturile munţilor. Cărăuş (neobosit), el aduce corăbiilor catarguri şi umple schelele Dunării de avuţiile codrilor (depărtat) şi zi noapte răsună vara (frumos)-i văi de doinele plutaşilor." (*A. Vlahuţă*)

Ex. 474. Copiaţi textele şi intercalaţi acolo unde se potrivesc substantivele: nuvela, basmul, fabulele. Analizaţi complet toate atributele.

a) "În casa tatălui lui Ion Ghica, a scris Grigore Alexandrescu: Toporul şi pădurea, Câinele şi căţelul, Lupul moralist, Vulpea liberală etc.

b) "C. Negruzzi avu curajul a spune boierilor prin: "Alexandru Lăpuşneanu"- un mare adevăr: "poporul e mai puternic decât boierimea." (*V. Alecsandri*)

c) "- Măi băieţi, ştiţi că am să vă citesc şi eu o poveste ... Şi a aşezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă şi, în lumina ei, acolo între noi, ne-a citit "Harap-Alb" al lui Moş Creangă." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 475. Înlocuiţi punctele de suspensie cu atributele corespunzătoare şi analizaţi-le:

a) "Muncitorii aşteptau cina. Erau oamenii de (...) felurile, felurit (...). Erau figuri (...); erau obrazuri (...), cu ochi (...): Erau în stare (...), ca pe malul Moldovei, erau straie (...) Pălării (...) de pâslă, clopote de paie (...), (...) cu aţă (...), căciuli (...) de vechime (...) de ploi (...) şi de soare (...)." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 476. Căutaţi în opere literare exemple de atribute adjectivale, pronominale şi verbale. Analizaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 477. Întocmiţi o descriere a şcolii voastre folosind atribute exprimate prin adjective, substantive şi advebe. Analizaţi complet atributele folosite.

Ex. 478. Faceţi o scurtă prezentare a vieţii şi operei ultimului scriitor studiat. Folosiţi toate felurile de atribute şi analizaţi-le complet.

Ex. 479. Descrieţi cel mai frumos colţ din natură pe care l-aţi văzut în vacanţă. Subliniaţi şi analizaţi toate atributele. Folosiţi epitete exprimate prin atribute adjectivale sau prin atribute substantivale precedate de adverbe de comparaţie.

Ex. 480. Analizaţi complet toate atributele din textele următoare:

a) "Colo Dunărea bătrână, liberă-ndrăzneaţă, mare.
C-un murmur rostogoleşte a ei valuri gânditoare
Ce mişcându-se-adormite merg în marea de amor;
Astfel miile de secoli cu vieţi, gândiri o mie,
Adormite şi bătrâne s-adâncesc în vecinicie
Şi pe urmă din izvoare timpi răcori şi clari răsar.
Dar pe-arcade negre-nalte, ce molatec se-nmormântă.

În a Dunării lungi valuri ce vuiesc şi se frământă,
Trece-un pod, un gând de piatră repezit din arc în arc,
Valurile-nfuriate ridic frunţile răstite,

Şi izbând cu repejune arcurile neclintite,
Gem, picioarele le scaldă la stâncosul lor monarc." (*M. Eminescu*)

b) "Radu-Vodă sub grea afurisenie şi urgie a patriarhului Nifon, se răpuse de o groaznică şi cumplită boală şi, cu toată cinstea voievozilor se îngropase în mănăstirea sa din Deal.

Fratele lui, Vlăduţă, era încă prea tânăr, ca să ia cârma ţării; boierii de toate părţile umblau cu zavistii care de care s-apuce domnia; Basarabii, care mai erau şi bani moşneni ai Craiovei, voiau să aşeze pentru vecie neamul lor pe scaunul domnesc; dar ei erau olteni şi boierilor de dincoace nu le plăcea a fi mai prejos. Însă sila de a ţine ţara în vrăjbi îndelungate şi mai ales temerea de a vedea viind domn de la Vladislav, craiul

Ungariei, care prin solul său, Emeric de Jaborg, făgăduia neîncetat boierilor că le va trimite pe Danciul, fiul lui Țepeș-Vodă, care trăia în Ungaria la groful Zapolia, și care negreșit ar fi închinat țara protectorului său. În sfârșit, și frica turcilor ce amenițau necontenit țara de a năvăli peste români, făcu pe boieri ca s-aleagă dintre dânșii pe cel care, prin firea sa mai semeață, se părea că va fi cel mai viteaz apărător al țării. Acela fu boierul Mihneau, fiul Dracei, armașul din Mănești." (*Al. Odobescu*)

5. COMPLEMENTUL

a. Chestionar:

- Care este rolul complementului în propoziție? Ce părți de vorbire poate determina complementul? După ce criterii se clasifică complementul? Ce fel de verbe detremină complementul direct? Cum se construiește complementul direct? În ce condiții se reia sau se anticipează complementul direct prin pronumele neaccentuat? Ce este complementul direct intern? Ce valori poate avea complementul indirect? În ce cazuri apare complementul indirect al unui adverb? Prin ce se exprimă complementul indirect? În ce constă reluarea sau anticiparea complementului indirect printr-un pronume? Ce este complementul de agent? Prin ce se exprimă? Ce valori poate avea complementul de agent? Ce arată complementele circumstanțiale? De câte feluri sunt? Ce este complementul circumstanțial de loc? Prin ce se exprimă? Cu ce prepoziții și locuțiunii prepoziționale se construiește complementul circumstanțial de loc? Ce nuanțe poate avea complementul circumstanțial de loc? Ce arată complementul circumstanțial de timp? Prin ce se exprimă? Cu ce prepoziții și locuțiunii prepoziționale se construiește complementul circumstanțial de timp? Ce arată și prin ce se exprimă complementul circumstanțial de cauză? Ce determină și ce arată complementul circumstanțial de scop? Prin ce se exprimă? Cu ce propoziții și locuțiuni prepoziționale se construiește complementul circumstanțial de scop? Ce nuanțe poate avea complementul circumstanțial de scop? Pe cine determină și ce arată complementul circumstanțial de mod? De câte feluri este complementul circumstanțial de mod? Prin ce se exprimă complementul circumstanțial de mod propriu-zis? Prin ce se exprimă complementul circumstanțial de mod care arată măsura? Ce arată complementul circumstanțial de mod comparativ? Ce arată complementul circumstanțial de mod consecutiv? Ce nuanțe mai pot avea complementele circumstanțiale de mod? Ce determină și ce arată complementul circumstanțial instrumental? Prin ce se exprimă? Cu ce prepoziții se construiește? Ce nuanțe are? Ce este complementul circumstanțial sociativ? Prin ce se exprimă? Ce raporturi sunt între complementele sociativ și indirect? Ce arată complementul circumstanțial de relație? Prin ce se exprimă? În ce constă izolarea complementului circumstanțial de relație? Ce este complementul circumstanțial condițional? Prin ce se exprimă? Ce este și prin ce se exprimă complementul circumstanțial concesiv? Ce arată și prin ce se exprimă complementul circumstanțial opozițional? Ce arată, prin ce se exprimă și ce nuanțe poate avea complementul circumstanțial cumulativ? Ce este complementul circumstanțial de excepție? Prin ce se exprimă? Ce valoari stilistice pot avea complementele?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, caracterizare, motivare şi disociere.

Ex. 481. Identificaţi toate complementele şi arătaţi felul fiecăruia:

a) "Trei băieţi avea bunica şi-o singură fată, pe mama. Băieţii mai mari decât mama, Tone şi Lisandru, îşi luară lumea în cap de mici, slugăriseră pe la stăpâni, agonisiseră ceva, şi veniseră în Omida, sat mâncat de sărăcie dar mare, cu gară, cu poştă, cu greci negustori de origine. Cumpăraseră locuri la şosea, clădiseră case, deschiseseră prăvălii cu de toate. Cu fete de la oraş se-nsuraseră amândoi. Casele lor erau cu copii ..." (*Z. Stancu*)

b) "Am cunoscut adevărul şi am învăţat că în toată lumea oamenii s-au împărţit nu în naţii, ci în asupritori şi asupriţi. Mai aproape am fost în necazul meu de un sărman de altă limbă şi credinţă decât de boieri, chiaburi şi slujbaşii noştri. Şi mai aprope s-au simţit boierii noştri de boierii altor neamuri, fiind cu ei din aceeaşi tagmă a asupritorilor sărăcimii. De aceea mi s-a deschis mintea că n-am ce împărţi şi n-am de ce bate război cu fratele meu omul din altă ţară, grăind altă limbă." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 482. Găsiţi complementele şi arătaţi pe cine determină; stabiliţi felul lor şi grupaţi-le în două categorii (circumstanţiale şi necircumstanţiale).

a) "Văd pe Petru Rareş cu pletele pe umeri, cu cămaşa desfăcută la piept, îngenunchind pe marginea Brateşului şi-ncordându-şi braţele vânjoase pe măjile-ncărcate cu peşte; de unde să-i treacă prin cuget că, pe când el asudă trăgând la năvod, crainicii trimişi prin ţară îl caută de zor să-i spuie că sfetnicii Moldovei s-au strâns la Iaşi şi l-au ales domn!" (*A. Valhuţă*)

b) "De la Tg. Frumos, Ştefan-Vodă, dăruindu cu un Surguciu pe Gligoraşco-Vodă, domnescu, l-au întorsu cu slujitorii la Iaşi iară el, lovindu pre la Buciuleşti, la Cumpăneşti, au intrat în munţi, în Ţara Ungurească, Ghica-Vodă, peste puţine zile, au intratu în Iaşi, tot într-acolo ani 1765, înainte de Paşti cu o săptămână." (*M. Costin*)

Ex. 483. Identificaţi toate complementele. Subliniaţi cu o linie complementele directe, iar cu două linii complementele indirecte; arătaţi pe cine determină şi prin ce sunt expimate:

a) "Ajunseră în locurile unde erau moşia Sorpiei; acolo găsiră oraşe; pădurile se schimbaseră în câmpii; întrebă pe unii şi pe alţii despre Scorpie şi locuinţa ei; dar îi răspunseră că bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se asemenea fleacuri." (*P. Ispirescu*)

b) "Ioanide nu pricepu clar rostul râsului, îşi dădu seama numai, cunoscând enigmistica lui Gaittany, că Hangerliu plecase pentru o afacere pe care mulţi iniţiaţi o ştiau. De unde râsul de complicitate. Arhitectul, în ultima vreme, determinat de anomaliile din faţa lui, se instruise puţin în afacerile de ordin politic şi intui în linii generale ce voia să spună Gaittany. Nu mai exista îndoială deci: Tudorel însoţise în Germania pe Hangerliu." (*G. Călinescu*)

Ex. 484. Scoateţi complementele directe; arătaţi la ce întrebări răspund; ce verbe determină, prin ce sunt exprimate şi cum se construiesc. Analizaţi verbele tranzitive şi intranzitive:

a) "Trăgea din ţigara de foi, fără să mai ia aminte, la semnul desprins la fiecare clătinare nervoasă de mână. Radu Comşa îl simţea alături, mai mult decât îl observa. Aşadar şi în omul acesta activ, aspru, tiranic, se ascunde, pitită, o floare fragilă a himerei. Pasiunea energicilor: nevoia de a domina realitatea, de a scormoni puterile latente, de a crea ceva chiar dacă nu e aşa de dezinteresat, cum ar specula alţii, aparenţele: stupii ţăranilor, livezile, "satul model!" ... Vorbea despre ele cu glas tare." (*Cezar Petrescu*)

b) "Ia-ţi, Zeus, lanţurile înapoi! / Au ruginit de vânturi şi de ploi, / Dar sunt destul de trainice şi grele. / Păstrează-le dacă mai crezi în ele! / Iar voi, flămânde fiare, înapoi! / Pomană vreţi? ... Aşa e: se cuvine / S-aveţi şi voi o urmă de la mine. / Luaţi-l! E destul de proaspăt încă." (*Al. Philippide*)

c) "Şi-am rupt nişte hârtie creponată de pe perete şi i-am întins-o. El a strâns-o mototol în pumn şi cu capul ăla de câine, mai mult cu umărul, mi-a făcut semn să înaintez către o uşa de placaj, în timp ce dincolo se zbătea un clopoţel de alarmă." (*Fănuş Neagu*)

Ex. 485. Stabiliţi complementele indirece şi arătaţi ce cuvinte determină şi prin ce sunt exprimate.

a) "Un susur noptatec se înalţă de pe faţa pământului: Din adierea vântului prin ierburi, din ţârâitul greierilor, din mii de sunete uşoare şi nedesluşite se naşte ca o slabă suspinare ieşită din sânul obosit al naturii." (*A. Odobescu*)

b) "- Dar cu dumneavoastră ce-i? o întreabă pe dânsa.

- Nici eu n-am hârtii, răspunse ea cu îndoială.

- Trebuia să baţi la uşă şi să tragi la babă să-ţi deie drumul. Să deschidă grajdul pentru cai şi să le puie fân sub bot ...

Să vă dau o bucată de pâine uscată ş-un pahar cu apă. Atâta am, atâta vă dau, dar să nu-mi faceţi mie ruşine să staţi sub păretele meu. Şi caii să-i potcoviţi din nou. Eu îs fierar şi potcovar. Iar potcoavele nu le pot bate decât mâine dimineaţă." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 486. Identificaţi complementele de agent, arătaţi prin ce este exprimat fiecare şi ce cuvânt determină.

a) "Apostol fu cuprins de o spaimă dureroasă ... Îşi curmă brusc veselia şi, cuprins de ruşine se răsti la vizitiu." (*L. Rebreanu*)

b) "Ici umbre de noroade le vezi ocârmuite / De umbra unor pravili călcate, siluite / De alte mai mici umbre, neînsemnaţi pitici." (*Gr. Alexandrescu*)

c) " Ajungând acolo Floarea-împărăteasa şi cu Ler Voievod, au fost întâmpinaţi de Albu-împărat, de împărăteasa lui, de copii şi de o ceată întreagă de fruntaşi." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 487. Distingeţi complementele de agent de complementele indirecte din textele următoare; arătaţi după ce criterii le-aţi deosebit.

a) "Ca un arist de-apururi nemulţumit de sine / De mii de ani natura, în setea de mai bine, / Se luptă să deschidă desăvârşirii cale / Şi tot mai mult împarte din darurile sale; / Dă sufletului aripi şi trupului vigoare, / Femeii frumuseţe, iar geniului scântei /

Şi pas cu pas se-nalţă eterna creatoare. / Visând să dea luminii un neam de semizei." (*P. Cerna*)

Ex. 488. Scoateţi pe coloane diferite complementele directe, indirecte şi de agent; arătaţi deosebirile dintre ele.

a) "Viaţa universală e într-o veşnică scurgere. Orcât ni s-ar părea că suntem stăpâni pe noi, nu avem mijlocul de a ajunge la o aşa reculegere pentru a fi şi picătura de apă ce se prăbuşeşte în abis, şi conştiinţa care-şi dă seama, cu nerăbdare, de ceea ce i se întâmplă, oglindind cu aceeaşi obiectivitate şi ceea ce se petrece în jurul ei. Nu putem fi şi actori şi spectatori nepărtinitori." (*Eug. Lovinescu*)

b) "Din copilărie am avut dragoste mare pentru opera lui Creangă. Găseam poate în poveştile şi povestirile lui graiul înflorit al mamei, poezia de expresii a Moldovei; mă sinţeam cu el aşa de bine, parcă aş fi fost cu unul din vechii povestitori care mi-au încântat copilăria în seri de iarnă, la vatra cu jar; simţeam pătrunzându-mă blândeţea nesfârşită a peisajului moldovenesc; glasul patriei întregi vibra în opera lui şi mă fermeca cum nu m-a fermecat nici un alt scriitor vreodată." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 489. Stabiliţi complementele circumstanţiale şi necircumstanţiale şi scrieţi-le pe coloane separat; arătaţi deosebirile dintre ele:

"O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi / Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi, / Deasupra criptei negre a sfântului mormânt / Se strecură salcâmii de ploaie şi de vânt, / Se bat încet din ramuri, îngână glasul tău ... / Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu." (*M. Eminescu*)

Ex. 490. Scoateţi pe coloane diferite complemente circumstanţiale de loc şi de timp; arătaţi pe cine detremină, prin ce se exprimă şi ce valori au:

a) "Ani de-a rândul Grigorescu umbla vara prin munţi, cu săptămânile, observând mişcările, obiceiurile, felul de a sta şi de privi al ciobanului, studiind-l cu dragoste, pururi în căutarea frumuseţii tipice, caracterului fundamental al neamului; ceasuri întregi el sta de vorbă cu ei; şi ce mult îi plăcea liniştea cu care adesea oamenii aceia simpli, spuneau lucruri foarte adânci." (*A. Valhuţă*)

b) "De-acuma trebuie să sosească şi convoiul ... a pornit adineaori şi în câteva minute va fi aici ... Vorbind, trecu lângă stâlpul de brad." (*L. Rebreanu*)

Ex. 491. Identificaţi şi scoateţi pe coloane diferite complementele circumstanţiale de loc, de timp, de cauză şi de scop; arătaţi pe cine determină, prin ce se exprimă şi ce valori au:

a) "De groază şi durere, de muncă şi bătaie / În jaf şi-n umilinţă / am tot strigat, dar glasul se-neacă şi se taie / De-atâta suferinţă ..." (*B. P. Hasdeu*)

b) " Şi astăzi pentru a-mi preciza mâhnirea nehotărâtă, o veste învechită şi târziu purtată de poştă prin aceste ţinuturi pustii, ne-am întors gândurile îndărăt." (*Cezar Petrescu*)

c) "De pe acum se poate spune însă că modelele create vor obliga de aici înainte pe orice prozator la eforturi de invenţie, de adâncire psihologică şi de compoziţie artistică, în lipsa cărora producţia respectivă ar avea un caracter întrecut. Noua mişcare a romanului românesc a fost factorul care a adâncit perspecivele istoice ale întregii

literaturi dinaintea anului 1920. În periodizarea viitoare a literaturii românești, anul acesta va însuma, desigur o piatră de hotar." (*T. Vianu*)

d) "Când soarele coboară, din ceruri stând să iasă, / Tu urci, cu el în față, spre via neculeasă; / Așa că multă vreme îl mai zărești pe coamă, / Rostogolit acolo, o fabuloasă poamă." (*V. Voiculescu*)

Ex. 492. Găsiți complementele circumstanțiale de mod, arătați pe cine determină, prin ce sunt exprimate, ce valoare au:

a) "Jumătate curioși, jumătate înveseliți și nefiind vorba să i se poată împotrivi, boierii îl urmară în slava divanului celui mai mare Domn. El bătu din palme și chemă pe vătaful de aprozi. Praznicul domnesc se terminase printr-o curioasă petrecere și nu se cuvenea să lipsești da la așa ceva. Princepelui, vel aga la scaunul de trebuință, vel armașul asemenea, armașii după rânduială. Boierii laolaltă, mai glumind, mai înghețându-le spinarea că știau de ce-i în stare." (*Eugen Barbu*)

b) "Dar nu vine ... Singuratic / În zadar suspin și sufăr / Lângă lacul cel albastru / Încărcat cu flori de nufăr." (*M. Eminescu*)

c) "Desculți cu capetele goale și încovoiați adânc de șale,
Ca-ntr-o evlavie de slujbă, cum lanț de lanț se înșirau,
Plecați pe cuiburi prășitorii săpau tarlale cu tarlale
Și fir cu fir țarina toată prin mâna lor o prefirau.
Foșnea porumbul pe răstavuri atins de palmele-năsprite
Și fiecare lujer, parcă plecându-și fruntea mulțumea,
Făgăduind belșug de roadă în schimbul trudei cheltuite
Și însuși soarele din slavă a fi chezașul lor primea." (*V. Voiculescu*)

Ex. 493. Scoteți pe coloane diferite complementele circumstanțiale de mod propriu-zise, de măsură, comparative, consecutive; arătați pe cine determină și prin ce sunt exprimate:

a) "Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecându-l vin săgeți de pretudindeni,
Vâjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie ...
Urlă câmpul și de tropot și de stigăt de bătaie,
În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare
Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
Căci cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste,
Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie;
....
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliți
Printre cetele păgâne trec rupându-și large uliți.
Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri
Și gonind biruitoare tot veneau a țării steaguri,
Ca potop ce prăpădește, ca o mare tulburată
Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată." (*M. Eminescu*)

b) “După câteva zile şi nopţi de necontenită ploaie deasă, pe albia gârlei a început să se prelingă, asemeni unui şarpe cenuşiu, lung, fără cap şi coadă, un şuvoi tulbure.” (*Z. Stancu*)

c) “ ... Numai când trăgea bine cu urechea îi venea din depărtare la auz chiotul ghionoaiei şi miorlăitul cucuvăilor care se chemau jalnic una pe alta prin mijlocul beznei; apoi îi trecea repede pe dinaintea ochilor câte o umbră neagră de lăstun rătăcit.” (*A. Odobescu*)

Ex. 494. Scoateţi pe coloane diferite complementele circumstanţiale de mod, condiţionale, instrumentale, concesive, sociative, opoziţionale, cumulative, de relaţie şi de excepţie. Arătaţi pe cine determină şi prin ce se exprimă fiecare.

a) “Nu vreau să ştiu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strânşi. Imediat să părăseşti primăria, altfel te arestez.” (*L. Rebreanu*)

b) “În locul spătarului Ghica eu nu-ţi trăgeam palme cum a făcul el ... Eu vâram sabia în dumneata ...” (*Camil Petrescu*)

c) “Din cauza aceasta, cu toată sărăcia, Humă nu muncea la nimeni cu ziua.” (*M. Preda*)

d) “Plângea şi în ciuda mâniei, ochii ei rămâneau mari şi curaţi.” (*M. Preda*)

e) “Pentru Ştefan ... nebuniile copiilor sunt o petrecere. Îi ia în braţe, îi sărută şi le dă glas, în pofida mamei, să-şi facă de cap. Aceste fel de a face în ciuda nevestei ... este şi el o desfătare dată bărbatului.” (*G. Călinescu*)

f) “E altul care cântă mai bine decât mine?
Cu-atât mai bine ţării şi lui cu-atât mai bine.” (*V. Alecsadndri*)

g) “Au trecut o apă lată de cinci metri şi apoi au sărit încă doi metri.”

h) “Cum torceam eu, de-a mai mare dragul pe întrecute cu Măriuca, şi cum sfârâia fusul roţii, aşa-mi sfârâia inima-n mine de dragostea Măriucăi.” (*I. Creangă*)

i) “Să nu-l fi părăsit la începutul bătăliei prin trădarea pârcălabului Ieremia Golia, cele mai alese cinci regimente de cavalerie, victoria era completă.” (*B. P. Hasdeu*)

j) “Nu meritaţi a muri de sabie, ci de ştreang.” (*C. Negruzzi*)

k) “Iar cel ungurean / Şi cu cel vrâncean, / Mări, se vorbiră / Şi se sfătuiră.” / (*Mioriţa*)

l) “Fiţi cu mine şi cu voi va fi izbânda.” (*B. P. Hasdeu*)

m) “- M-am deprins cu dânşii şi ei cu mine.” (*A. Odobescu*)

n) “Se vede că sunteţi ofiţer de rezervă, altfel n-aţi vorbi aşa despre o crimă.” (*L. Rebreanu*)

o) “Cu tot respectul pentru bătrâna prinţesă, Filip profita de orele când aceasta îşi făcea siesta şi cobora cu băgare de seamă ...” (*G. Călinescu*)

p) “Dat-a frunza fagului, / Pus-am cruce satului / Şi coadă baltagului / Că am gândul dracului / Asupra bogatului.” (*Folclor*)

r) “Din punct de vedere psihic, unii sunt zugrăviţi mai adânc, dar, cum am zis nici unul greşit. Sunt scene care din punct de vedere al adevărului şi puterii în zugrăvirea caracterelor şi stărilor sufleteşti, sunt făcute cu adevărată mână de maestru.” (*C. D. Gherea*)

s) "De durerea ei s-a înduioşat Alexa şi şi-a şters cu mâneca sumanului ochiul lui ce verde." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 495. Scoateţi pe coloane diferite complementele circumstanţiale şi pe cele necircumstanţiale şi analizaţi-le complet (sintactic şi morfologic).

a) "O seară mohorâtă cobora să ţină isonul unei despărţiri şi unei plecări. Cei ce plecau, eram eu şi cu Liciniu ... Plecam din Lancrăm la Vinţul de Jos, de unde urma să luăm trenul spre Braşov ... Mă urmăreşte, în legătură cu această călătorie o amintire de coşmar. Văd gări în noapte, felinare ce se agită fumegând, luna alergând, copii hăituiţi ... În vagon stăteam, foarte înghesuiţi numai elevi, ca şi noi, se duceau strânşi de prin multe ţinuturi, sate şi târguri, la Braşov ca să fie vărsaţi aceluiaşi liceu." (*L. Blaga*)

b) "Acolo unde-n Argeş se varsă râul Doamnei / Şi murmură pe ape copilăria mea, / Ca Negru-Vodă, care descălecând venea? / Mi-am ctitorit viaţa pe dealurile toamnei. / Prin viile de aur ca banii dintr-o salbă. / Pe al colinei mele împodobit pieptar / Închis-am fericirea în strâmtul ei hotar / De nuci bogaţi în umbră, umbrind o casă albă." (*I. Pillat*)

c) "În dimineaţa aceea, Ştefan Budu se trezi mai devreme ca de obicei. Înainte de a aprinde lampa de pe măsuţa de noapte, stătu câteva clipe cu ochii deschişi în întuneric nemişcat. Afară nu se auzea nici unul din zgomotele obişnuite ale dimineţii. Pe Budu, aceste zgomote îl surprindeau mereu prin violenţa şi stridenţa lor, chiar şi acum, după un an şi jumătate de când se mutase la Bucureşti." (*Al. Philippide*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, modificare, completare, compunere)

Ex. 496. a) Daţi cinci exemple, în propoziţii, de complemente necircumstanţiale şi alte cinci exemple de complemente circumstanţiale diferite şi explicaţi diferenţa între ele.

b) Daţi cinci exemple, în propoziţii, de complemente directe şi cinci de complemente indirecte; analizaţi ce fel de verbe determină.

c) Daţi cinci exemple, în propoziţii, de complemente de agent; arătaţi ce fel de verbe determină.

Ex. 497. a) Exemplificaţi complementul direct intern şi arătaţi ce fel de verb determină.

b) Daţi exemple de complemente indirecte care determină un adverb.

c) Daţi exemple de complemente de agent şi arătaţi ce valori pot avea.

Ex. 498. a) Daţi câte trei exemple de complemente circumstanţiale de timp, de cauză, de scop şi de mod, exprimate prin părţi de vorbire diferite şi precedate de prepoziţii sau locuţiunii prepoziţionale.

b) Daţi câte trei exemple, în propoziţii, de complemente circumstanţiale de mod propriu-zis, de măsură, comparativ, consecutiv; arătaţi prin ce se exprimă şi ce valori au.

c) Daţi câte trei exemple de complemente circumstanţiale: instrumental, sociativ, de relaţie, condiţional, consecutiv, concesiv, opoziţional, cumulativ, de excepţie. Arătaţi prin ce sunt exprimate.

Ex. 499. a) Căutaţi în povestirile lui Ion Creangă, câte două exemple din fiecare fel de complemente circumstanţiale şi arătaţi ce valori au şi prin ce sunt exprimate.

b) Găsiţi în comediile lui I.L. Caragiale câte două exemple de complemente necircumstanţiale şi analizaţi-le complet.

c) Găsiţi în poeziile lui Eminescu câte două exemple de complemente circumstanţiale, însoţite de diferite corelative, arătaţi ce valoari au şi prin ce se exprimă.

Ex. 500. Găsiţi în pagini de proză contemporană (*Marin Preda, Fănuş Neagu, Petru Dumitriu, Augustin Buzura*) exemple de complemente circumstanţiale şi necircumstan-ţiale şi analizaţie-le.

Ex. 501. Alcătuiţi câte două propoziţii în care acelaşi substantiv să fie în prima propoziţie complement direct, iar în a doua complement indirect.

Ex. 502. Schimbaţi verbele de la diateza activă la diateza pasivă. Arătaţi ce fel de complemente au aceste verbe:

a) "Şi acel zâmbet îi alina amărăciunea lăuntrică, amărăciunea lui veche şi neistovită." (*M. Sadoveanu*)

b) "Tunurile aşezate pe scaune de lemn băteau necontenit cetatea." (*C. Negruzzi*)

c) "Nici o privelişte nu se mai deschidea ochilor noştri, căci eram de toate părţile împresuraţi de pădurile posomorâte ale poalelor Hălăucei." (*C. Hogaş*)

d) "Mai multe lighioane, locuind într-o vale,
Erau des vătămate d-un iute, rău vecin." (*Gr. Alexandrescu*)

e) "Lacul codrilor albastru / Nuferi galbeni, îl incarcă; / Tresărind în cercuri albe / El cutremură o barcă." (*M. Eminescu*)

Ex. 503. Copiaţi textele şi treceţi verbele de la diateza pasivă la diateza activă. Arătaţi în ce s-a transformat complementul de agent.

a) "Dar azi vălul cade crudo! dismeţit de visuri sece
Fruntea mea este trezită de al buzei tale-ngheţ." (*M. Eminescu*)

b) "Pe când eram ajuns aici cu scrisul, fusei întrerupt de fetiţa mea, care venea în fuga mare să-mi aducă o veste ce o înveselise foarte ..." (*A. Odobescu*)

Ex. 504. a) Alcătuiţi propoziţii cu verbele: a aduce, a pregăti, a termina, a porunci, a da, a explica, a primi, a scrie, a citi. Găsiţi complemente directe, indirecte şi de agent. Analizaţi-le.

b) Schimbaţi diatezele verbelor şi arătaţi ce au devenit complementele respective.

Ex. 505. Alcătuiţi o descriere în care să folosiţi diferite feluri de complemente necir-cumstanţiale; analizaţi complet fiecare complement.

Ex. 506. Alcătuiţi o compunere despre un film care v-a plăcut foarte mult şi folosiţi diferite complemente circumstanţiale de timp, de loc, de mod; analizaţi-le.

Ex. 507. Construiţi patru propoziţii cu complemente circumstanţiale de cauză cu următoarele conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale: de, pentru, din cauză, din pricină; iar cinci propoziţii cu complemente circumstanţiale descop cu propoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: spre, pentru, în scopul, în vederea.

Ex. 508. Construiţi trei propoziţii cu complemente circumstanţiale de mod propriu-zise cu prepoziţiile: cu, prin, după.

Ex. 509. Alcătuiţi o scurtă compunere în care să descrieţi o excursie în munţi. Folosiţi complemente circumstanţiale de loc, de diferite valori şi analizaţi-le.

Ex. 510. Completaţi propoziţiile cu complemente circumstanţiale de cauză şi cu complemente circumstanţiale de scop potrivite. Analizaţi-le complet.

a) Aerul era îmbălsămat ... (de ce?)

- Copacii se îndoiau ... (de ce?)

- Nu se vede pădurea ... (din cauza cui?)

b) Mănânci pentru ..., nu trăieşti pentru ...

- Apa de izvor e bună ...

- Cutreieram întinderile cu puşca ...

Ex. 511. Înlocuiţi parantezele cu complementele necesare.

a) "(...) pe un frasin un lin freamăt se aude." (*V. Alecsandri*)

b) "Bate vântul (...), iarna-i (...), vara-i (...)" (*M. Eminescu*)

c) "Se scutură (...) o ploaie de miresme." (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 512. Formaţi propoziţii cu complemente circumstanţiale de diferite feluri, exprimate prin următoarele cuvinte şi expresii: demult, ieri, către, amurg, amarnic, cu o falcă-n cer, ca o sădeată, spre binele, de plecare, cât pentru mine unul, asupra sa, deşi sărac, ca dracul, cu chiu cu vai.

Ex. 513. Construiţi câte o propoziţie cu complemente circumstanţiale de mod exprimate prin infinitivul verbelor: a dezamăgi, a privi, a dezbina, precedate de prepoziţia *fără*. Între prepoziţia infinitivală *a* şi verb să fie intercalat un complement direct exprimat prin pronumele neaccentuat *-l* şi *-i* sau un atribut pronominal exprimat prin pronumele *-ţi, -şi-* la dativ posesiv. Subliniaţi cu o linie complementele circumstanţiale şi cu două linii complementele sau atributele intercalate, indicaţi prin săgeţi verbele sau substantivele determinate de acestea.

Ex. 514. Alcătuiţi un portret sau o descriere a unui tablou în care să folosiţi complemente circumstanţiale de mod comparativ. Subliniaţi-le şi analizaţi-le.

Ex. 515. Alcătuiţi o naraţiune în care să folosiţi propoziţii cu diferite complemente circumstanţiale, unele aşezate după cuvântul determinat, iar altele între subiect şi predicat. Analizaţi toate complementele şi explicaţi valoarea stilistică şi punctuaţia lor.

Ex. 516. Copiaţi textul. Scoateţi pe coloane diferite complemente necircumstanţiale şi pe cele circumstanţiale, analizaţi-le complet şi arătaţi valoarea lor stilistică, punctuaţia şi locul lor în propoziţie.

a) "Atunci mezinul se vârâ iute în horn, şi sprijinit cu picioarele de prichiciu şi cu nasul în funingine, tace ca peştele şi tremură de frică ... Asemenea cel mijlociu, ţuşti! iute sub chersin se înghemuieşte acolo cum poate, tace ca pământul, şi-i tremură carnea pe dânsul de frică: fuga-i ruşinoasă, da-i sănătoasă!" (*I. Creangă*)

b) "Eram poftit să fiu de faţă la ruperea peceţilor, puse de cu seară la posomorâta lui locuinţă din Mântuleasa. Nu mi-aş fi închipuit să poată cineva, oricât de zgârcit, trăi într-o asemena sărăcie. Am stat nepăsător cât a ţinut cercetarea afară de o clipă de vie uimire când s-a deschis namila de dulap de fier, şi nu din pricina comorilor dintr-însul, ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce i le dasem în ajun lui nea Scarlat

să le zălogească. Ieşiră apoi la iveală şi poliţele mele toate; un teanc gros." (*Mateiu Caragiale*)

c) "Ieşea pe străzi şi se plimba fără nici o ţintă şi în general începu să se liniştească şi să uite ceea ce îl obseda, mirându-se chiar, uneori, cum de putuse să se frământe el din pricina unei istorii care acum, după trecerea timpului, i se părea de neînţeles. Dacă din pricina ei n-ar fi fost direct implicat, i s-ar fi părut, povestită de cineva, o pură născocire. Trecerea timpului pune pe chipul oamenilor şi întâmplărilor un semn de întrebare atât de ciudat, încât, deşi cunoşti tu însuţi omul şi ai trăit tu însuţi întâmplarea, eşti cuprins de îndoieli: a existat cu adevărat omul acela şi s-a petrecut chiar aievea întâmplarea cunoscută? Şi dacă e adevărat, atunci care e înţelesul ei?" (*M. Preda*)

d) "Apusul roş se năruie în clăi / De purpură clocotitoare / Pe-aici pădurea s-a uscat din văi, / În văi, / Odinioară, către soare / Bătrânii brazi se văd şi-acum / Ca nişte cerşetori rămaşi în drum / Pe dealuri, sus, / Către apus, / De când convoiul lor smerit, / Venind mereu, / Pe veşnicie a înmărmurit / În drumul greu / Spre soarele care-a murit / Stingher / Cu fruntea pe cer!" (*Al. Philippide*)

6. ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR

a. Chestionar:

- Ce este elementul predicativ suplimentar? Cum poate fi identificat? Pe cine însoţeşte şi ce exprimă? În ce constă dubla subordonare a elementului predicativ suplimentar? La ce se poate referi caracteristica sau acţiunea exprimată de elementul predicativ suplimentar? Prin ce se exprimă elementul predicativ suplimentar? În ce constă aspectul nominal şi aspectul verbal al elementului predicativ suplimentar? Pe cine determină şi cu cine se acordă elementul predicativ suplimentar? În ce constă gradul de dependenţă faţă de verb al elementului predicativ suplimentar? Prin ce este apropiat şi prin ce se deosebeşte de predicat? Pe lângă ce fel de verbe apare elementul predicativ suplimentar? Prin ce este apropiat şi prin ce se deosebeşte de complement şi de atribut? Ce valori stilistice poate avea elementul predicativ suplimentar?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, grupare, motivare, disociere

Ex. 517. Identificaţi elementul predicativ suplimentar din text şi arătaţi pe cine însoţeşte şi ce exprimă.

a) "De la gârlă-n pâlcuri dese / Zgomotoşi copiii vin." (*G. Coşbuc*)
b) "Nici rău nu-i pare acuma, nici bine nu ... ea moare,
Visându-se-ntr-o clipă cu anii înapoi." (*M. Eminescu*)
c) "Tătarii mâncau grăbiţi lângă capetele cailor." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 518. Subliniaţi şi caracterizaţi elementul predicativ suplimentar din text:

a) "Atunci tu prin întuneric te apropii surâzând." (*M. Eminescu*)
b) "Luna pe cer trece aşa sfântă şi clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară." (*M. Eminescu*)
c) "Plecat-au nouă din Vaslui, / Şi cu sergentul zece." (*V. Alecsandri*)

Ex. 519. Găsiţi elementele predicative suplimentare, grupaţi-le pe două coloane, arătând aspectul nominal şi aspectul verbal al acestora.

a) "Ochii îl priveau mereu nemişcaţi, cu aceeaşi umbră de spaimă." (*L. Rebreanu*)

b) "Olguţa arunca cojiţele, vehement, ca nişte insulte farfuriei, preocupată de mişcare mai mult decât de gust." (*Ionel Teodoreanu*)

c) "Unde te visezi, de umbli cu porci după tine." (*I. Creangă*)

Ex. 520. Disociaţi şi motivaţi elementele predicative suplimentare care se apropie de valoarea de complement de cele care se apropie de valoarea de atribut:

a) "Trec zilele voioase şi orele surâd." (*M. Eminescu*)

b) "S-a întors a doua zi bolnavă şi plângând."

c) "O pisică trecu albă pe linia gardului." (*Cezar Petrescu*)

Ex. 521. Subliniaţi şi analizaţi elementele predicative suplimentare arătând pe cine determină, ce valori au, prin ce se exprimă, prin ce se aseamănă şi prin ce se deosebesc de alte părţi de propoziţie.

a) "Mă uitam la ea mirându-mă în gând şi eram uluit de cât de singură dormea ea în noaptea aceea. Vobeam apoi recunoscător de felul cum a primit tăcută totul, fără să se mire de ceva şi să mă ameninţe cu ceva." (*M. Preda*)

b) "Îi urai răutăcios, în gând, din suflet, să aibă de asemenea plictiseli parte cât mai des. Mă întrebai uimit totodată dacă, ştiind că avea să retrăiască o oră-două viaţa pentru care fusese menit, adevărata sa viaţă, nu cumva era tulburat, nu încolţea mocnit oare într-însul, târzie, căinţă, că renunţase la ea?" (*Mateiu Caragiale*)

c. Exerciţii cu caracter creator (exemplificare, schimbare, modificare, înlocuire, completare, compunere)

Ex. 522. a) Daţi, în propoziţii, câte trei exemple de elemente predicative suplimentare care să aibă dublă subordonare, şi explicaţi pe cine determină.

b) Daţi, în propoziţii, câte trei exemple de elemente predicative suplimentare care să aibă aspect nominal şi aspect verbal şi explicaţi în ce constau aceste aspecte.

c) Exemplificaţi elementul predicativ suplimentar care se deosebeşte de complement şi de atribut şi arătaţi prin ce se exprimă şi prin ce se deosebeşte.

Ex. 523. a) Căuaţi în opere literare cunoscute câte trei elemente pentru fiecare fel de element predicativ suplimentar cunoscut.

b) Găsiţi în "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă, cinci exemple de elemente predicative suplimentare şi analizaţi-le complet.

Ex. 524. Înlocuiţi punctele din paranteze cu elemente predicative suplimentare pe care le consideraţi cele mai potrivite şi analizaţi-le.

a) El era socotit (...) de revoluţionari. (*Camil Petrescu*)

b) În pai ca (...) În spic ca (...) (*Folclor*)

c) Îi vedeam (...) spre casă şi apoi îi aşteptam (...) la întâlnire.

Ex. 525. Găsiţi elemente predicative suplimentare şi schimbaţi forma lor pentru a arăta dubla subordonare.

a) "Le spuse surâzând să-i găsească sănătoşi."

b) "Mâncau în grabă şi se uitau miraţi spre musafirul nepoftit." (*M. Sadoveanu*)

c) "Primarul Ion Pravilă intra în cârciumă frecându-şi mâinile mulţumit." (*L. Reabreanu*)

Ex. 526. a) Alcătuiţi o scurtă descriere a pădurii toamna folosind elemente predicati-ve suplimentare. Analizaţi-le arătând pe cine determină, ce valori au, cu ce se acordă şi ce sensuri au.

b) Imaginaţi-vă o călătorie pe o navă cosmică şi întocmiţi o descriere folosind elemente predicative suplimentare. Analizaţi-le complet arătând şi valoarea lor stilistică.

7. COORDONAREA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE
Analiza sintactică a propoziţie

a. Chestionar:

- Ce sunt părţile de propoziţie subordonate? Cum se clasifică părţile de propoziţie subordonate? Ce fel de raporturi de coordonare pot exista între părţile de propoziţie? Ce părţi de propoziţie pot fi coordonate copulativ? Ce părţi de propoziţie pot fi legate prin coordonare adversativă? Ce părţi de propoziţie pot fi coordonate disjunctive? Ce părţi de propoziţie pot fi legate prin coordonare conclusivă? Ce instrumente gramaticale se pot folosi în cadrul raporturilor de coordonare între părţile de propoziţie? Ce se înţelege prin analiza sintactică a propoziţiei? Care este ordinea operaţiilor în cadrul analizei sintactice a propoziţiei? Ce procedee de analiză sintactică a propoziţiei cunoaşteţi? Cum se întocmeşte schema propoziţiei? Ce probleme de topică şi punctuaţie ridică sintaxa propoziţiei?

b. Exerciţii de recunoaştere, motivarea, caracterizare, analiză

Ex. 527. Identificaţi părţile de propoziţie coordonate între ele şi arătaţi ce fel de raporturi de coordonare sunt şi cum se realizează.

a) "Frumos era pe atunci: căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi." (*I. Creangă*)

b) "Intrând cineva şi într-acele locuri ... nu va vedea nici biserică, nici grad împrejurul casei, nici car, nici vacă, nici pasăre, nici pătul." (*Camil Petrescu*)

c) "Şi ca să vezi că nu sunt nici pornit, nici absurd, îţi voi adăuga că Miron Iuga e mai de treabă decât cei mai mulţi alţii." (*L. Rebreanu*)

Ex. 528. Subliniaţi părţile principale de propoziţie cu o linie iar părţile secundare cu două linii; arătaţi ce fel de raporturi sunt între ele şi cum se realizează.

a) "Şezu cât şezu aşa, meditând un discurs pentru a convinge pe chivuţe că nişte femei muncitoare pot câştiga o avere într-un chip onorabil, fără să caute a ruina pe un om de la casa căruia au câştigat totdeauna o bucăţică de pâine." (*I.L. Caragiale*)

b) "Amândoi simţise un gol sub picioare, în jur pretutindeni. Era balastul ce le umpluse existenţa care dispărea dintr-o dată. Stau ca două baloane dezumflate în faţa telegramei, plutind ca într-un haos." (*H. P. Bengescu*)

Ex. 529. Delimitaţi propoziţiile şi faceţi analiza sintactică a părţilor de propoziţie; arătaţi raporturile care se stabilesc între ele:

a) "Pe când luna stăluceşte peste-a tomurilor bracuri, / Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri, / La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă, / Pe când totul era lipsă de viață şi voință, / Când nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns. / Când pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns. / Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă? / N-a fost lume pricepută şi nici minte s-o priceapă, / Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază, / Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o vază, / Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, / Şi în sine împăcată stăpânea eterna pace! ..." (*M. Eminescu*)

b) "Pentru conştiința literară a epocii pe care o străbatem, proza lui Tudor Arghezi ocupă, fără îndoială, un loc privilegiat. Situația pe care o deținea, în generația anterioară, Alexandru Odobescu, o însumează acum Arghezi. Întocmai ca autorul lui "Pseudokinegheticos", Tudor Arghezi trece astăzi, dacă nu în ochii marelui public, cel puțin în aceea ai cunoscătorilor şi pentru cea mai mare parte a criticii literare, drept cel mai de seamă artist contemporan al cuvântului, drept acela care a dus procedeele artistice ale prozei româneşti la un nivel niciodată atins în trecut. Obiecțiile pe care le-a stârnit în multe cercuri s-au adresat rareori artistului." (*Tudor Vianu*)

Ex. 530. Faceți analiza sintactică a propozițiilor folosind următoarea schemă:

Subiect	*Predicat*
atribute şi *complemente* din *grupa subiectului*	*complemente, atribute, elemente predicative suplimentare* din *grupa predicatului*

a) "O iarbă subțire, culcată de vânturi, s-aşterne ca un covor, le largul, înaltul creştet al Muntiorului." (*Al. Vlahuță*)

b) "Unul din toată ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendreş roşu, cisme galbene, o cuşmă conică blănită, şi peste umărul stâng un gros bici împletit de trei curele." (*B.P. Haşdeu*)

c) "Trecând pârâul şi suind malul stâng, zărirăm turnul înalt al mănăstirii şi albul zid împrejmuitor, cu creasta lui de oloane roşii." (*C. Hogaş*)

d) "După acest ultim eveniment foarte important în viața sa, Niculae Moromete, cu inima plină de amărăciune, se întoarse mâhnit şi negru de supărare la raion." (*Marin Preda*)

e) "Odată istovit de-albastrul prea senin al primăverii, / cu suflet de copil întâiul om / căzu cu fața-n pulberea pământului..." (*L. Blaga*)

Ex. 531. Delimitați propozițiile şi analizați-le după următoarea schemă:

Partea de propoziție	Felul	Întrebarea	Pe cine determină	Prin ce este exprimă	Analiza morfologică

a) "Abia venită, ea spuse că n-a venit decât în treacăt, ca să se țină de cuvânt, dar îşi dezminți singură vorbele prin gesturile ei, scoțându-şi pălăria şi pardesiul şi aşezându-se într-unul din fotoliile cu canafuri." (*Al. Philippide*)

b) "Pe prispă, la odăile slugilor, o ţigancă bătrână, cu un clopot de berbec în poală, plângea ... Suirăm în castel pe scara din stânga, lângă care ne împiedicarăm de o aripă de moară şi de un morman de cărţi rupte - în timp ce înlăturam cărţile, ca să curăţim intrarea, cineva, de la balcon, ne azvârli în cap o pernă, râzând în hohote - şi pătrunserăm în salonul mare." (*Fănuş Neagu*)

c) "Cum ascultam cu glas prea cunoscut, / al codrului jelind că-i moare frunza /- în freamăt larg şi arhicunoscut - / din sânul focului, din afumata vatră, / o Sânziană se arată / şi prinde a cânta." (*Emil Botta*)

d) "Ioanide însoţi pe conservatorul Casei de artă. Acesta îi arătă încăperile ce urmau a se consacra expoziţiei, îi prezentă contractul în baza căruia Ioanide era obligat a face numai planul de restauraţie şi de a da ideea generală a muzeului arhitectonic şi-i plăti suma de participaţie, spre a evita alte complicaţii." (*G. Călinescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator (modificare, completare, schimbare, compunere)

Ex. 532. Delimitaţi propoziţiile; găsiţi părţile de propoziţie de acelaşi fel; completaţi punctuaţia necesară.

a) "Sfiicios mă uitam la Eminescu şi mi se părea un zeu tânăr şi frumos cu părul lui negru ondulat sub care se dezvelea o frunte mare, palid la faţă cu ochii adormiţi osteniţi de gânduri mustaţa tunsă puţin gura mică şi în toate ale lui o expresie de-o nespusă bunătate şi melancolie." (*A. Vlahuţă*)

b) "Ei bine, tu mi-ai înşirat verzi şi uscate ia stai să-ţi spun eu pe ale mele. Toporul, barda, ciocanul cleştele vătraiul şi nenumăratele maşini de fier unele de o mărime uriaşă, iar altele mici şi bicisnice ca tine pututu-s-au face până n-au trecut prin nicovală şi baros? Casa, biserica, ... şi alte lucruri nenumărate aşa-i că n-ar fi de nu eram eu? Tu îmi spui de haine frumoase; eu ţi-oi spune de casă, de sapă, de seceră. de coasă şi de plug." (*I. Creangă*)

Ex. 533. Modificaţi textul, schimbând ordinea cuvintelor pentru a stabili o topică normală a propoziţiei. Explicaţi deosebirile şi valoarea lor.

"În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată." (*V. Alecsandri*)

Ex. 534. Delimitaţi propoziţiile. Găsiţi părţile de propoziţie coordonate între ele. Analizaţi complet toate părţile de propoziţie.

a) "Gazda, robotind zi şi noapte, se proslăvea pe cuptor între şanuri, calupuri ... şi custuri tăioase." (*I. Creangă*)

b) "Sala, cu sugestii de interior de teatru prin arhitectură, de club prin verdele fotoliilor şi al draperiilor, de catedrală prin lumina de vitraliu galben, venită din luminătoriul imens de deasupra, avea un aer solemn. Incinta era la început numai pe jumătate plină. Numai deputaţii îşi citeau gazetele, abia apărute de după-amiază, alţii făceau cerc, discutând în faţa vreunui personaj important." (*Camil Petrescu*)

c) "Azi la ora douăsprezece jumătate, Mărăcineanu, după optsprezece ani de temniţă, a fost pus în libertate! A ieşit pe poartă escortat de boieri, de socialişti, de gangsteri, şi de o ceată de deţinuţi, specialişti în buzunare şi spargeri. E o bucurie

generală, ca într-o zi frumoasă de primăvară... Funcţionari, gardieni, deţinuţi, toţi fac ovaţii celui liberat, care, copleşit de fericire, păşeşte strâmb, palid, concentrat în linia aspră a capului energic şi cu profil de bronz." (*T. Arghezi*)

Ex. 535. a) Alcătuiţi cinci propoziţii cu părţi de propoziţie coordonate între ele, folosind diferite instrumente de realizare a raportului sintactic.

b) Întocmiţi trei propoziţii cu diferite feluri de atribute şi trei propoziţii cu diferite feluri de complemente. Analizaţi-le, arătând deosebirile dintre ele.

c) Căutaţi în "Amintiri din copilărie" exemple de propoziţii alcătuite cu diferite părţi de propoziţie şi analizaţi-le complet.

d) Alegeţi un fragment dintr-o schiţă de I. L. Caragiale şi explicaţi toate semnele de punctuaţie.

e) Găsiţi în "Călin - File din poveste" de M. Eminescu, propoziţii cu topică inversă şi schimbaţi ordinea cuvintelor pentru a stabili o topică normală. Arătaţi ce deosebiri sunt şi ce valoare are topica inversă.

f) Compuneţi o descriere despre iarnă şi folosiţi propoziţii cu topică inversă. Analizaţi părţile de propoziţie şi valoarea lor.

g) Alcătuiţi o compunere despre viaţa păsărilor şi folosiţi toate felurile de părţi de propoziţie. Analizaţi toate părţile de propoziţie din punct de vedere sintactic şi morfologic.

Ex. 536. Delimitaţi propoziţiile. Faceţi analiza sintactică a propoziţiilor. Explicaţi punctuaţia folosită, particularităţile de topică şi valoarea stilistică.

a) "Clopotul bisericii domneşti din târguleţul Bucureştilor bătea cu glas jalnic şi treptat; iar de sus, de pe colnicea dealului dimpotrivă, le răspundea, cu răsunet tânguios şi depărtat, mica turlă rotunjită a bisericuţei lui Bucur... De patru ani, Mircea fusese aşezat domn cu sila în ţară de Poarta turcească şi numai hulă şi ură îşi ridicase asupră-şi prin năpăstuirile sale..." (*A. Odobescu*)

b) "Viaţa lui, din istoria căreia i se întâmpla rar să dezvăluie ceva, fusese o crâncenă luptă începută de timpuriu. Ieşit din oameni cu vază şi stare, fusese asuprit de la naştere, crescut pe mâini străine, surghiunit apoi în străinătate la învăţătură. Întors în ţară, se văzuse jefuit de ai săi, hărţuit, prigonit şi trădat de toată lumea." (*Mateiu Caragiale*)

B. SINTAXA FRAZEI

1. Generalităţi

a. Chestionar:

- Definiţi fraza. Precizaţi conţinutul noţiunilor: propoziţie principală independentă, propoziţie principală coordonată, propoziţie principală regentă, propoziţie subordonată regentă, propoziţie subordonată coordonată. Ce categorii de propoziţii pot fi întâlnite în frază? Ce tipuri de frază se cunosc după natura raporturilor sintactice? Ce se înţelege prin fraze complete? Ce se înţelege prin fraze fragmentate? Care sunt mijloacele de realizare a legăturii între propoziţiile unei fraze?

b. Exerciţii

Ex. 537. Delimitaţi propoziţiile din frază, precizaţi tipurile de frază: construite numai prin coordonare, construite prin subordonare, construite şi prin coordonare şi prin subor-donare.

a) "Apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vâltorile şi sar peste stâncile lustruite; şipotele ţâşnesc şi-şi azvârlă sulul apelor reci ca nişte arcuri de sticlă străvezie; munţii se încalecă, grumaz peste grumaz, până în slava cerului; călătorii admiră, râd, petrec, beau pe muşchiul moale şi blând ca o catifea verde." (*B. Şt. Delavrancea*)

b) "În duminica în care i-am întâlnit, viscolul părea că o să mute munţii din loc."

"E drept că nici afară nu se ştie nimic de ceea ce se petrece în mină când fac explozie magaziile de dinamită, când galeriile se surpă peste oameni, când în întuneric vine dezastrul."

"Sentimentul cel mai puternic pe care îl întreci în faţa peisajelor petrolifere e că te afli într-o lume unde vechile raporturi dintre oameni şi lucruri, dintre oameni şi viaţă au fost răsturnate." (*Geo Bogza*)

Ex. 538. Căutaţi în romanul "Neamul Şoimăreştilor" de *M. Sadoveanu* patru fraze:

- o frază construită numai cu propoziţii principale coordonate;
- o frază construită din câteva propoziţii principale coordonate de care depind 2-3 propoziţii subordonate;
- o frază construită dintr-o principală regentă şi câteva subordonate coordonate între ele;
- o frază construită dintr-o principală regentă şi câteva subordonate.

Ex. 539. Delimitaţi propoziţiile în textele următoarele. Precizaţi care dintre fraze sunt fragmentate şi reconstruiţi-le.

"Eu când m-am ridicat în lume, nu m-am crezut născut cu asemenea talent. Căci părinţii mei sunt ş-acuma gospodari la casa lor, în sat la Pipirig. Şi eu am mâncat mămăligă muncită cu mâna mea. Iar acuma mănânc pâine ca boierii, dar îmi place mai puţin."

"- Acesta e un cuvânt pe care eu îl înţeleg, murmură el. Măcar că nu n-am simţit vinovat." (*M. Sadoveanu*)

2. COORDONAREA

A. GENERALITĂŢI

a. Chestionar:

- Ce se înţelege prin coordonare? Ce fel de propoziţii pot fi coordonate în frază? După natura logică a raportului dintre propoziţii în frază, de câte feluri poate fi coordonarea? Prin ce mijloace se realizează coordonarea în frază?

b. Execiţii de recunoaştere, grupare, motivare, disociere

Ex. 540. Delimitaţi propoziţiile în frază; precizaţi care sunt propoziţiile coordonate şi prin ce mijloace sunt legate.

a) "Trecu grabnic în vagonul soldaţilor, se înghesui printre ţăranii de pe coridor. Apostol îşi zicea că la fel îi ţârâie şi gândurile în creieri, subţiri, nesigure, pipăitoare. Încetul cu încetul însă izbuti să le rânduiască... Va să zică şi-a atins ţinta şi se poate prezenta în faţa generalului." (*L. Rebreanu*)

b) "Cu o mişcare care trebuie să-i fi fost obişnuită, voi să-şi dea în lături părul sur şi ud de pe frunte, dar nu ajunse cu degetele la cap." "Trenul se târa scârţâindu-şi osiile în noapte, oprindu-se nesfârşit în gări neluminate; s-ar fi spus că nu vine de nicăieri şi că nu va ajunge niciodată undeva." (*Cezar Petrescu*)

c) "Şefa secţiei de învăţământ era într-o şedinţă, trebui s-o aştepte cam vro jumătate de oră, apoi o primi, îi arătă scaunul din faţa biroului şi începu să-i spună despre ce e vorba."

"La început, Constanţa nu auzi; dar la un moment dat, ceva o făcu să înţeleagă că ei vroiau în felul acesta să scape de ea, s-o alunge de acolo şi s-o determine să renunţe la tot." (*M. Preda*)

Ex. 541. Explicaţi ce fel de unităţi sintactice leagă raportul de coordonare, în textele de mai jos:

a) "Acum, ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă priveşte pe mine; numai vreau să ştiu dacă mi-l dai, ori ba."

"Apoi la urma urmelor năpădiră asupra lui şi-i mai trântiră în cap bolovani şi cu ce au apucat până-l omorâră de tot." (*I. Creangă*)

b) "Când m-am întors dimineaţă, lângă pădure la barieră, Voicu Ghioceoaia descărca dintr-un camion nişte saci şi nu ştiu mai ce."

"Gradaţii începură să-l întrebe de unde e, câţi fraţi are şi câte surori are, de ce e aşa de mic, şi altele de acelaşi fel." (*M. Preda*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 542. Căutaţi în nuvela "Hagi Tudose" de B. Delavrancea trei fraze construite prin coordonare; o frază să aibă şi propoziţii subordonate coordonate între ele.

Ex. 543. Construiţi trei fraze:

- o frază să aibă propoziţii principale juxtapuse;
- o frază să aibă propoziţii principale legate prin conjuncţii;
- o frază să aibă propoziţii subordonate coordonate între ele.

B. COORDONAREA COPULATIVĂ

a. Chestinar:

- Ce se înţelege prin coordonarea copulativă? Ce fel de propoziţii pot fi coordonate copulativ? Prin ce mijloace poate fi realizată coordonarea copulativă? Alcătuiţi un tabel cu principalele conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale care leagă propoziţiile coordonate copulativ.

b. Exerciții de recunoaștere, grupare, caracterizare, motivare

Ex. 544. Delimitați propozițiile din fraze; identificați propozițiile copulative; precizați prin ce mijloace se leagă.

a) "A găsit sat fără câini și umbră fără băț. A poruncit câinelui, și câinele pisicii, și pisica șaoreceului, iar șoarecele de coadă și-a atârnat porunca. Vremea păstrează paiele și nevoia le cumpără. Nici salcia lemn de bute, nici nerodul om de frunte." (*Folclor*)

b) "Polcovnicul Ioniță, în mijlocul lor, cu o ladă plină de cutii dinainte, le împărțea iarbă și alice, câte patru umpluturi de pușcă, desemnând fiecăruia locul unde să se ție, când să dea gură și încotro s-o apuce."; "Nici nu omora, nici nu schingiuia, nici nu jăfuia, ci numai se găzduia; fugea de potiră și de panduri cât putea; dar când îl încolțea, apoi se apăra." (*I. Ghica*)

c) "Se duse mai întâi la han și-l găsi în proastă stare; vizită cârciumile și morile și le găsi tot asemenea; apoi intră în pădure și, găsind-o în adevăr cu totul stricată, se întoarse acasă și făcu foaie de ispașă iscălită de preoții și fruntașii satului." (*N. Filimon*)

d) "Fiul craiului, punându-i zăbala în gură, încălecă și atunci calul o dată zboară cu dânsul până la nouri și apoi se lasă în jos ca o săgeată."

"Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii și încotro te duci, că de nu, acolo îți putrezesc ciolanele!" (*I. Creangă*)

e) "Aici nu e numai complex de inferioritate individuală, ci și unul de inferioritate socială, noutatea oamenilor fiind notorie, ceea ce duce la falsificări îndrăznețe, la o constituire în castă agresivă."

"Ca să nu mai fie domnul Goe, copilul ar trebui să nu fie impacient în stație, să nu scoată capul pe fereastră cu primejdia pierderii pălăriei, să nu tragă de semnalul de alarmă, să nu toarne dulceață în galoșii musafirilor, să iasă impecabil la examen."

"Starea lui e fixă, precum e și aceea a lui Pristanda ..." (*G. Călinescu*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 545. Căutați în "Baltagul" de M. Sadoveanu trei fraze în care să fie propoziții principale coordonate copulativ (prin juxtapunere și prin joncțiune) și două fraze cu propoziții subordonate, coordonate copulativ.

Ex. 546. Alcătuiți trei fraze în care să fie propoziții coordonate copulativ. Vor fi folosite următoarele conjuncții copulative: *și, nici, ba*.

C. COORDONAREA ADVERSATIVĂ

a. Chestionar:

- Ce se înțelege prin coordonare adversativă? Ce fel de propoziții pot fi coordonate adversativ? Prin ce mijloace poate fi realizată coordonarea adversativă? Alcătuiți un tabel cu principalele conjuncții și locuțiuni conjuncționale care leagă propozițiile coordonate adversativ. Indicați câteva adverbe și locuțiuni adverbiale care însoțesc și întăresc sensul conjuncțiilor adversative.

b. Exerciţii de recunoaştere, motivare, caracterizare, disociere

Ex. 547. Delimitaţi propoziţiile în fraze; identificaţi propoziţiile adversative, precizaţi prin ce mijloace se leagă.

a) Bagă mâţa-n sac, dar ghearele i se văd. Ascultarea e viaţă, iar neascultarea e moarte. Ascultă cu urechile, vezi cu ochii, dar taci cu gura. Vulpea e vicleană, dar mai viclean e cel ce o prinde. Să nu vinzi, să nu cumperi. Rădăcina e amară, dar roadele sunt dulci. Pântecele se satură, dar ochii niciodată. Nu se caută ce-ai fost, ci ceea ce eşti. Nu-l primesc în sat şi el întreabă de casa vornicului. Nu e pe brodite, ci e pe ştiute. Nu câte ştii, ci cum le ştii. (*Folclor*)

b) "Fătul meu, bun tovarăş ţi-ai ales; de te-a învăţat cineva, bine ţi-a priit, iară de ai făcut-o din capul tău, bun cap ai avut;"

"Boierul acela cică era om zgârcit, dar văzând că Ivan este om împărătesc, n-are ce să facă." (*I. Creangă*)

c) "Lică fusese de multe ori prins şi avea obiceiurile sale în asemenea împrejurări: el se dedea prins, fără ca să mai întrebe pentru ce; însă era ştiut că nu dă răspuns la nici un fel de întrebare decât înaintea judecătorului."

"Pe om nu-l stăpâneşti decât cu păcatele lui şi tot omul are păcate, numai că unul le ascunde mai bine, iară altul le dă mai lesne pe faţă." (*I.Slavici*)

c. Execrciţii cu caracter creator

Ex. 548. Căutaţi în "Viaţa la ţară" de D. Zamfirescu cinci fraze cu propoziţii coordonate adversativ.

Ex. 549. Alcătuiţi trei fraze în care să fie propoziţii cordonate adversativ. Vor fi folosite succesiv conjuncţii adversative: *ci, dar, însă.*

D. COORDONAREA DISJUNCTIVĂ

a. Chestionar:

- Ce se înţelege prin coordonarea disjunctivă? Ce fel de propoziţii pot fi coordonate disjunctiv? Prin ce mijloace poate fi realizată coordonarea disjunctivă? Alcătuiţi un tabel cu principalele conjuncţii disjunctive care leagă propoziţii coordonate disjunctiv.

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 550. Delimitaţi propoziţiile în fraze; identificaţi propoziţiile disjunctive, precizaţi prin ce mijloace se leagă.

a) Aci te bucură, aci te scutură. Ori taci, ori zi ceva mai bun decât tăcerea. Ori că zici baba Rada, ori că zici Rada baba, tot una e. Ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-e vorba. (*Folclor*)

b) "Întoarce-te înapoi, ori dacă ai de dus înainte, ie-ţi în ajutor pe cineva."

"Doamne - zice atunci sfântul Petre, spăriet - ori hai să ne grăbim, ori să ne dăm într-o parte, nu cumva ostaşul cela să aibă harţag şi să ne găsim beleaua cu dânsul."

"Ori casa asta nu-i curată, ori s-a cutremurat pământul, de mi-a sărit perna de sub cap şi umblu bădădăind ca un nebun."

"Moartea atunci, neavând încotro, se băgă în turbincă, şi acuş icneşte, de-ţi venea să-i plângi de milă."

"Doamne, nu ştiu dacă ai ştiinţă ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme." (*I. Creangă*)

c) "Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rând la alt om la "Moara cu noroc"."

"Când una când alta: o dată da cu vorba-n săteni, altă dată-n protopop."; "Este nebun acela care seamănă unde nu poate secera ori unde nu ştie dacă va putea ori nu secera." (*I. Slavici*)

d) "Visuri sunt şi unul ş-altul, / Şi totuna mi-este mie. / De-oi trăi în veci pe lume, / De-oi muri în vecinicie."; "De-o fi una, de-o fi... alta... Ce e scris şi pentru noi, / Bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război." (*M. Eminescu*)

e) "Răspunde scurt: am, ori n-am şanse?"

"Şi, în sfârşit, alege! vrei să rămâi aici la noi, ori vrei să pleci mâine?" (*I.L. Caragiale*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 551. Căutaţi în basmul "Harap-Alb" de I. Creangă cinci fraze cu propoziţii coordonate disjunctiv.

Ex. 552. Alcătuiţi trei fraze în care să fie propoziţii coordonate disjunctiv. Vor fi folosite succesiv următoarele conjuncţii disjunctive: *ori, sau, fie (că).*

E. COORDONAREA CONCLUSIVĂ

a. Chestionar:

- Ce se înţelege prin coordonare conclusivă? Ce fel de propoziţii pot fi coordonate conclusiv? Prin ce mijloace poate fi realizată coordonarea conclusivă? Alcătuiţi un tabel cu principalele conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale conclusive care leagă propoziţiile coordonate conclusiv.

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 553. Delimitaţi propoziţiile în fraze; identificaţi propoziţiile conclusive, precizaţi prin ce mijloace se leagă.

a) "Acum cred că mă cunoşti şi de urât şi de frumos, şi de bătrân şi de tânăr, şi de slab şi de puternic; de aceea mă fac iar cum m-ai văzut în herghelie..." (*I. Creangă*)

b) "De la acest om atârna soarta lui Ghiţă, căci dacă el scăpa, nici Ghiţă nu putea să fie osândit: ea urma deci cu încordată luare-aminte şi inima i se încălzea la fiecare cuvânt rostit de dânsul." (*I. Slavici*)

c) "Noi, zburătoarele, grăi corbul, suntem mai vechi decât jivinele, deci am vorbit întâi şi am arătat ce se întâmplă." (*M. Sadoveanu*)

d) "Prin moartea eroică a unui strămoş, urmaşul în viaţă se bucură de prestigiu, aşadar şi el e gata a se jerfi pe sine spre a consolida familia."

"În termeni obişnuiţi poezia nu ne învaţă, deci nu se cade să fie didactică, şi nu ne arată ce e bine şi ce e rău, deci nu trebuie să fie morală." (*George Călinescu*)

e) "Se spune că laptele de măgăriţă ar semăna cu cel uman. De aia, adăugă profesorul, printre oameni sunt atâţia măgari." (*M. Preda*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 554. Căutaţi în romanul "Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război" de Camil Petrescu, cinci fraze cu propoziţii coordonate conclusiv.

Ex. 555. Alcătuiţi trei fraze în care să fie propoziţii conclusive. Vor fi folosite succesiv următoarele conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale: *deci, aşadar, prin urmare.*

3. SUBORDONAREA

Generalităţi

a. Chestionar:

- Precizaţi sensul următorilor termeni: propoziţie principală, propoziţie secundară, propoziţie regentă, propoziţie subordonată. Alcătuiţi un tabel al corespondenţelor dintre părţile de propoziţie şi subordonate: pe coloana din stânga denumiţi părţile (principale şi secundare) de propoziţie, pe coloana din dreapta denumiţi propoziţiile subordonate corespondente părţilor de propoziţie. Indicaţi cele două mari categorii de subordonate şi precizaţi care sunt caracteristicile fiecăreia. Prin ce mijloace se realizează raportul de subordonare? Precizaţi care sunt cuvintele (apartenenţa lor morfologică) cu ajutorul cărora se exprimă joncţiunea în frază între subordonate şi regenta lor.

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 556. Delimitaţi propoziţiile din frază; precizaţi legăturile dintre propoziţii; stabiliţi care propoziţii sunt principale şi care sunt subordonate.

a) "Pe urmă se mai învârte cât se mai învârte prin casă, doar o mai găsi ceva, dar nu găseşte nimic, căci iedul cel cuminte tăcea molcum în horn, cum tace peştele în borş la foc."

"Harap-Alb, cum îl aude horăind, iese afară încetişor, şi cum îl croieşte o dată cu sabia pe la mijlocul gâtului, îi şi zboară capul cât colo de la trup, şi apoi Harap-Alb se aruncă fără sine în groapă, după cum îl povăţuise sfânta Duminică." (*I. Creangă*)

b) "Tot ar fi voit să ştie dacă el trece ori nu, şi o adâncă întristare o cuprindea, când se ivea în mintea ei gândul că el ar putea să plece mai departe fără ca să treacă pe aici."

"Gândindu-se la viaţa aceasta, ea se simţea atrasă de suferinţele pe care le vedea în faţa ei, şi în timp de câteva zile întregul ei fel de a vedea lucrurile se schimbase atât de mult, încât maica Aegidia s-ar fi înspăimântat dacă ar fi auzit-o vorbind." (*I. Slavici*)

Ex. 557. Delimitaţi propoziţiile în fraze şi indicaţi în cazul subordonatelor: elementul regent; prin ce este realizată legătura dintre regent şi subordonată; topica subordonatelor faţă de regentă; punctuaţia folosită:

a) "Cine se ştie cu musca pe căciulă se apără. Când e sare nu e făină, când nu e sare, şi când le împreuni pe toate, iese apă în vatra focului. E anevoie să tai pom şi să

ciopleşti om. Lumânarea se aprinde pentru cei ce văd, nu pentru cei orbi. Mai curge apa, pe unde a mai curs." (*Folclor*)

b) "Şi dacă corăbierii, părăsind ţărmurile, au dreptul să spună că au ieşit la largul mării, tot cu acelaşi drept am fi putut zice şi noi, că ieşisem la largul Hălăucei; cel puţin, aceasta e simţirea ce ţi-o deşteaptă pleşuva ei privelişte, nemărginita ei întindere verde şi nenumăratele ei valuri de coline."

"Când tot sui şi tot cobori, cum a făcut el astăzi, nu-i de mirare să fii ostenit; doar n-a fi cumpănă de fântână, căci numai ea nu osteneşte, deşi veşnic suie şi coboară." (*C. Hogaş*)

3. A. PROPOZIŢII SUBORDONATE NECIRCUMSTANŢIALE

A. PROPOZIŢIA SUBIECTIVĂ

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonata subiectivă următoarele: Ce funcţie îndeplineşte pe lângă regentă? Ce cuvinte pot avea rol de regent pentru o subordonată subiectivă? Prin ce este introdusă subordonata subiectivă? Care este locul subordonatei subiective faţă de regenta ei? Dacă se folosesc semne de punctuaţie între regentă şi subordonata subiectivă.

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, caracterizare, motivare

Ex. 558. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele subiective; precizaţi: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

a) "Cel ce se uită la vânt nu va semăna, cel ce caută la nori nu va secera. Cine bea apă din pumni străini nu se satură niciodată. Cine nu învaţă la tinereţe va plânge la bătrâneţe. Ce e frumos la toţi place. Care începe bine sfârşeşte frumos. Cui e frică de orice nor nici o călătorie nu face. E mai bine să fie cineva la colţ de ţară şi la mijloc de masă. E rău când aştepţi la mâna altuia. Pe cine l-a muşcat câinele se teme şi de lătrătură." (*Folclor*)

b) "Mi se întâmplă uneori să-i pun o întrebare la ora opt dimineaţa şi el să-mi răspundă exact la amiază. Ceea ce ai spus prima oară a intrat perfect în urechea lui, însă dumneata nu puteai s-aştepţi câteva ceasuri."

"E firesc să preferaţi un loc aşa de frumos; însă nu se va putea să rămâneţi." (*M. Sadoveanu*)

c) "Desigur că în ştiinţă lipsa de documentare supără şi întârzie găsirea adevărului."

"Este cu putinţă să faci critică curată fără proiecţie istorică, cu toate că adevărata critică de valoare conţine implicit o determinare istorică, dar nu e cu putinţă să faci istorie literară fără examen critic." (*G. Călinescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 559. Căutaţi în "Momente şi schiţe" de I.L. Caragiale cinci fraze în care să fie subordonate subiective: două propoziţii subiective să aibă regent adverbe predicative; două propoziţii subiective să aibă regent verbe unipersonale ca formă şi impersonale prin conţinut; o propoziţie subiectivă să aibă regent un verb personal.

Ex. 560. Construiţi patru fraze în care să fie subordonate subiective având ca regent verbele: *a plăcea, a trebui* şi adverbele predicative: *fireşte, poate.*

Ex. 561. Înlocuiţi subordonatele subiective subliniate cu construcţii echivalente (adjective şi participii substantivizate, construcţii infinitivale, supin).

a) "*Cine a păţit multe* ştie multe. *Cine are minte* nu se amestecă în gâlceava altora. *Cine* s-a obişnuit cu stăpân moare slugă. *Cine e viteaz* în urma războiului se cunoaşte. Nu-i frumos *cine-i frumos*, da-i frumos *cine-i drăcos*. Nu-i greu *să te sui în sus*, îi greu *să te ţii acolo*. Lesne e *să dai* ş-anevoie *să iei*." (*Folclor*)

b) "Nu!... nu e voie *să scoţi capul pe fereastră, mititelule*! zice unul din tineri lui d. Goe, şi-l trage puţin înapoi."

"Maică-sa îl aştepta cu masa; fiul n-avea poftă de mâncare; îi era degrabă *să meargă la neica Stavrache, hangiul, frate-său* mai mare." (*I.L. Caragiale*)

c) "Mie mi-a plăcut totdeauna *să dorm bine şi să mănânc ceva bun*, mărturisea ş-acum el, c-un zâmbet de îngăduinţă pentru aceste uşoare şi trecătoare scăderi." (*M. Sadoveanu*)

B. PROPOZIŢIA PREDICATIVĂ

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonata predicativă următoarele: Ce funcţie îndeplineşte pe lângă regentă; Ce cuvinte pot avea rol regent pentru subordonata predicativă; Prin ce este introdusă subordonata predicativă? Care este rolul subordonatei predicative faţă de regenta ei? Dacă se folosesc semne de punctuaţie între regentă şi subordonata predicativă?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, caracterizare, motivare

Ex. 562. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele predicative; precizaţi: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

a) "Nu e pentru cine se găteşte, ci e pentru cine se nimereşte. Norocu-i după cum şi-l face omul." (*Folclor*)

b) "Cum a sosit în capitalie, întâia lui treabă este să se ducă la Micula, ca să-şi cumpere ochelari sau lornetă cu care se uită sara obrăzniceşte prin toate lojele teatrului." (*C. Negruzzi*)

c) "Cea dintâi grijă a lui boier Gheorghe, dimineaţa, când se scula din aşternut, era să-şi ia pistoalele de subt căpătâi şi să le bage în buzunar." (*I. Ghica*)

d) "Timpul însă părea că contrariază înadins mania de lux şi opulenţă a fanariotului..." (*N. Filimon*)

e) "Probabil cheltuiala frugalei gustări populare rămase să fie trecută în viitorul buget al Republicii."

"În anul al patrulea de şcoală primară, Niţă ajunsese să scrie aşa de frumos, încât, adesea, puse alături, caietul lui ai fi zis că este modelul de caligrafie, scris de mână." (*I.L. Caragiale*)

g) "Părerea mea este că ar trebui să desfiinţăm agenţii şi intermediarii."; "Cum elementele se coalizau întrucâtva cu oamenii, datoria lui era să ajungă la o biruinţă cât mai rapidă."; "Faptele, domnule Bernard, sunt mai mult ceea ce voim noi, sau ceea ce dorim noi să fie." (*M. Sadoveanu*)

h) "Talentul meu, îmi scrie un confrate srăin, felicitat pentru o carte a lui, în sfârşit apărută, nu e ce pari a crede."

"Idealul nostru este ca, treptat, să facem din omul fiscal un individ integrat autorităţilor integral, insul de antecameră, degajat de cele pământeşi, renunţând de bunăvoie la o îndeletnicire personală, pentru a fi complectamente absorbit de datoriile lui faţă de autorităţi." (*T. Arghezi*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 563. Căutaţi în "Cartea Oltului" de Geo Bogza, cinci fraze în care să fie subordonate predicative: două subordonate predicative să aibă regent verbul *a fi*; trei subordonate predicative să aibă alt verb copulativ ca regent.

Ex. 564. Construiţi patru fraze în care subordonatele predicative să fie introduse prin: pronume relativ (o frază); conjuncţii (2 fraze); adverbe relative (o frază).

Ex. 565. Înlocuiţi subordonatele predicative subliniate cu construcţii echivalente (construcţii infinitivale).

a) "Cel mai greu lucru din lume e *să dai socoteală unui om prost*." (*Folclor*)

b) "Funcţia noastră e *să disperăm*." (*M. Sadoveanu*)

c) "Uneori drumul pare *că se netezeşte*, dar după doi, trei metri o ia din nou în sus sau în jos, ţinând-o astfel câte un kilometru."

"După cum freamătă şi îşi repede apele, s-ar spune că scopul suprem al vieţii lui e *să se întoarcă în locuri asemănătoare cu acelea* din care a pornit."; "Iuţeala cu care Oltul aleargă acum pare *că-l va duce, inevitabil, la o nenorocire*." (*Geo Bogza*)

C. PROPOZIŢIA ATRIBUTIVĂ

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonatele atributive următoarele: Ce funcţie îndeplinesc pe lângă regentă; Ce cuvinte pot avea rol regent pentru subordonatele atributive? Prin ce sunt introduse subordonatele atributive? Care este locul subordonatelor atributive faţă de regentă? De câte feluri sunt subordonate atributive şi care sunt caracteristicile lor? Ce semne de punctuaţie se folosesc între regentă şi subordonatele atributive şi în ce situaţii?

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 566. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele atributive; felul atributivei, termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

a) "Vai de pasărea ce scapă din colivie şi cade în laţ. Trestia care se pleacă vântului, niciodată nu se frânge. Rana ce nu se vede, aceea-i mai grea. Piatra ce se rostogolişte nimic dobândeşte. Nu fugi după căruţa care te-aşteaptă. Nu dorm toţi câţi au ochii închişi. (*Folclor*)

b) "Tot mai rămăsese o şcoală pre care aceşti buni bătrâni o priveau ca singur azilul prigonitei limbi, şcoală unde învaţă încă româneşte, aproape de Iaşi, în monastirea Socola."

"După o convorbire atăt de prozaică, în care vreme ne uitam unul la altul, am sfârşit prin a râde noi însuşi de noi, şi a ne mângâia de poznaşele ispràvi a timpului." (*C. Negruzzi*)

c) "Unica grijă ce-l preocupa era aceea de a crea norocul credinciosului său servitor, pe care-l orândui mai întâi sameş la hătmănie; dar necrezând de ajuns această răsplătire, el rugă pe Caragea de îl onoră cu rangul de sluger, pe care mai în urmă îl prefăcu în cel de pitar."; "Din ziua, însă, când postelnicul avu nerozia de a orândui pe Păturică privighetor asupra faptelor amantei sale, vâtaful îşi îndoi privigherile sale şi află toate câte Păturică voia să le ţie ascunse." (*N. Filimon*)

d) "Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiaza mare pe drumul de ţară şi nimeni nu mă opreşte în cale, că mă duc la oraş şi stau de vorbă cu domnii."; "Chiar şi acela pe care toată lumea îl ştie de bun îşi are ceasurile de răutate şi nu avem decât să-l atingem unde-l doare, pentru ca să-l facem mai dârz decât alţii." (*I. Slavici*)

e) "Avea nişte ziduri groase de ici până colo, şi nişte porţi ferecate cum n-am mai văzut de zilele mele."; "Şi-i spun eu despre toate valurile câte m-au bântuit, despre tot veninul cât l-am adunat în inima mea, şi cât l-am moştenit de la morţii mei." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 567. Căutaţi în romanul "Pădurea spânzuraţilor" de L. Rebreanu cinci fraze în care să fie subordonate atributive determinative.

Ex. 568. Căutaţi în romanul "Pădurea spânzuraţilor" de L. Rebreanu cinci fraze în care să fie subordonate atributive explicative.

Ex. 569. Construiţi şase fraze în care subordonatele atributive să fie introduse prin: pronume relative (2 fraze), adverbe relative (2 fraze) şi conjuncţii (2 fraze).

Ex. 570. Înlocuiţi subordonatele atributive subliniate cu construcţii echivalente (construcţii gerunziale, participiale, infinitivale sau adjectiv).

a) "Vremea *ce a trecut* nu se mai întoarce. Omul *care ştie carte* de toate are parte. Omul *care este harnic* totdeauna are praznic." (*Folclor*)

"Pe dumneavoastră, unchesilor, *care-mi sunteţi părinţi şi rude bune*, tot am a vă întreba, a doua oară ceva." (*M. Sadoveanu*)

b) "Şi cum, după atâţia ani, văzând pe tânărul acesta *ce-şi răsfoieşte întâiul lui volum*, parcă mă văd pe mine ..." (*D. Anghel*)

c) "Era o suferință de neînchipuit *care se hrănea din propria ei substanță.*"; "Nene Tache, orice ai spune, e fermecătoare naivitatea *să crezi* că tu poți îndrepta o țară." (*Camil Petrescu*)

d) "Elena Bilbor protestă, silindu-se să râdă. Dar își apăsa cu mâna zvâcnirile inimii, de spaime, *care încă nu se potolise.*" (*Cezar Petrescu*)

D. PROPOZIȚIA APOZITIVĂ

a. Chestionar:

- Reamintiți-vă despre subordonata apozitivă următoarele: Ce funcție îndeplinește pe lângă regentă? Prin ce se deosebește subordonata apozitivă de atributivă (referire la elementul regent)? Prin ce mijloace este realizat raportul de subordonare? Prin ce cuvinte este exprimată joncțiunea? Care este locul apoziției față de regentă? Ce semne de punctuație se folosesc între regentă și subordonată?

b. Exerciții de recunoaștere, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 571. Delimitați propozițiile în frază; identificați subordonatele apozitive; precizați: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica și punctuația.

a) "De vei fi băgat de seamă o împrejurare: cartea mea cetind-o în șir rămâne neînțeleasă ... dar, ori de unde-i începe, răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir."

"Ea se numea Cleopatra, iar el Caius Cezar Octavian August. Adică ea citise un roman ș-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decât de paisprezece; el istoria românilor și voia să fie de patruzeci de ani."

"Pe când el perora o temă de astronomie - indiferentă atât lui, cât și ei - adecă pe când se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte." (*M. Eminescu*)

b) "În cele din urmă, păru că ia o hotărâre: ca și mine, așeză și el perna la părete în curmezișul patului și se culcă ..."

"Făcui ce putui: îl luai în brațe ca pe un copil și îl culcai pe lada prea largă pentru el; luai straiele frumos păturite și le pusei pe dulap, iar sub cap îi vârâi cultucul cel mic ..."

"Și fiecare-și urmă, fără să se stingherească, treaba începută: care turna zăr pentru câini, într-un fel de chersin larg și unsuros; care potrivea scoarța întreagă a unui brad despoiat, pe acoperământul tupilat al stânii zdruncinate de furtună; care arunca de mămăligă un ceaun uriaș, pe niște lespezi înalte, orânduite ca niște pirostii, în jurul unui foc viu de crengi uscate; care așeza pe comarnic, ca să se zvânteze, un caș rotund și mare, cât un pântece de patriarh ..." (*C. Hogaș*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 572. Căutați în romanul "Moromeții" de Marin Preda trei fraze în care să fie propoziții subordonate apozitive.

Ex. 573. Construiţi trei fraze în care să fie subordonate apozitive: o subordonată apozitivă să fie juxtapusă, iar două - introduse prin adverbul *anume* şi pronumele *ceea ce*.

E. PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ DIRECTĂ

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonata completivă directă următoarele: Ce funcţie îndeplineşte pe lângă regentă; Ce cuvinte au rol regent pentru subordonatele completive directe; Prin ce sunt introduse subordonatele completive directe; Care este locul subordonatei completive directe faţă de regentă; Dacă se folosesc semne de punctuaţie între regentă şi subordonata completiva directă.

b. Exerciţii de recunoaştere, grupare, caracterizare, motivare

Ex. 574. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele completive directe; precizaţi: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

a) "Vai de cel ce nu ştie nici când să grăiască, nici când să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce nu ştie nici ce să grăiască, nici ce să tacă. Prostul face ce vede şi ce aude crede. Nu poţi da cât poţi lua. Numai soarele poate să încălzească toată lumea." (*Folclor*)

b) "Văzând eu că mi-am aprins paie în cap cu asta, am şterpelit-o de acasă numai cu beşica cea de porc, nu cumva să-mi ieie tata ciubotele şi să rămân de ruşine înaintea tovarăşilor. Şi nu ştiu cum s-a întâmplat, că nici unul dintre tovarăşi n-avea clopot."

"Dumneavoastră, ca fiecare boier, numai ne-aţi poruncit să aducem bolovanul, dar n-aţi pus umărul împreună cu noi la adus ..."

"Fecioru-meu, auzind că aveţi fată de măritat, m-a trimes, din partea lui, să aduc la cunoştinţă mărie-voastre că el, cică poate să vă facă podul." (*I. Creangă*)

c) "A! e grozav să ai fiinţe iubite, rătăcite departe de tine, şi să nu ştii la un moment în ce loc se află, ce fac, ce li se întâmplă, ce vorbesc, ce simt, ce gândesc despre tine ..."

"A trecut câtva timp, şi iată că s-au ivit câteva locuri la al treilea minister." (*I.L. Caragiale*)

d) "Şi pe cel ce se scula împotrivă-i îl pălea cu hamgerul ori îl detuna cu pistolul."; "Măria ta, spunea Leca şi Marandache cum că a venit un neamţ să cumpere pădurea Borzei şi s-o taie"; "Era uşor de spus că vor umbla pe malul pârâului şi pe urmă vor coti la tău." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 575. Căutaţi în romanul "Ion" de L. Rebreanu cinci fraze în care să fie subordonate completive directe.

Ex. 576. Construiţi patru fraze în care să fie subordonate completive directe: două subordonate completive directe să aibă ca regent verbe tranzitive, una - o locuţiune verbală tranzitivă şi una o interjecţie.

Ex. 577. Înlocuiţi subordonatele completive directe subliniate cu o construcţie echivalentă (construcţii infinitivale, supin).

a) "Nu ştie *să încurce două paie*. Nu ştii *să torci, nici să ţeşi*, numai la horă te-ndeşi. Mâna care nu ştie *să scrie* dă vina pe condei. Poţi *să-i pui şi paie arse în spinare*, că el tot nu fuge. Dă-i *să bea* că n-a mâncat." (*Folclor*)

b) "Pe lângă asta, lenea lui şi meditaţia îi aducea unele nemulţumiri şi nedumeriri pe care zadarnic cerca *să le evite*."

"Totuşi vă sfătuiesc *să gustaţi vinul şi să cercaţi muşchiul fript*."; "Nu ştiu *decât să zgârâie în condici cuvinte fără ortografie*." (*M. Sadoveanu*)

c) "Îi stârnea bănuieli, ghicea parcă în dosul lor mintea încă proastă a unei fete care crede, dumnezeu ştie de ce, că poate *să spună* orice bazaconie îi trece prin cap şi că poate *să-i mai stea şi bine spunând-o*." (*M. Preda*)

F. PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonata completivă indirectă următoarele: ce funcţie îndeplineşte pe lângă regentă; ce cuvinte au rol regent pentru subordonatele completive indirecte; prin ce sunt introduse subordonatele completive indirecte; care este locul subordonatei completive indirecte faţă de regentă, dacă se folosesc semne de puncuaţie între regentă şi subordonata completivă indirectă.

b. Exerciţii de recunoaşre, grupare, motivare, caracterizare

Ex. 578. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele completive indirecte; precizaţi: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

a) "Te miri ce mănâncă şi te miri ce mai lasă. Nu da ciomag cui nu-i eşti drag, nici sabia în mâna vrăjmaşului. Omul e dator când nu e dator nimic. Vai de cel ce fuge de câini şi dă peste lupi." (*Folclor*)

b) "Aşa făcu, şi-i râdea inima babei, de bucurie, când gândea numai cât de fericită are să fie, ajutată de feciori şi mângâiată de viitoarele nurori."; "Şi temându-se împăratul să nu i se întâmple ceva rău, a făcut sfat şi-a găsit cu cale să deie fata după feciorul moşneagului, şi de îndată a şi trimis-o." (*I. Creangă*)

c) "Ei s-au trezit încă de mici în gura satului şi nici îşi mai dedeau bine seamă despre cele ce se vorbeau zi de zi."

"Nimeni nu se întreba de unde vine şi unde descalecă; toată lumea ştie că este Miron oierul şi nimeni mai mult nu dorea să ştie."; "Era mândră Safta că-şi poate mărita fiica, că poate primi oaspeţi nuntaşi şi că-şi poate desfăşura comorile."; "Să nu ne prinză dar mirare că ea, încă de mai mulţi ani, era gata să-şi primească peţitorii."; "Miron nu se mai întreabă dacă cineva îl priveşte, dacă lumea nu cumva bănuieşte, ci,

cu o mişcare pripită şi fără de voie, pune mâna pe şerpar şi pipăie cuţitul, apoi merge cu pas hotărât pe urma Martei." (*I. Slavici*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 579. Căutaţi în romanul "Ion" de L. Rebreanu patru fraze în care să fie subordonate completive indirecte.

Ex. 580. Construiţi cinci fraze cu subordonate completive indirecte: două subordonate să aibă ca regent verbe, o subordonată - un adjectiv, o subordonată un adverb şi o subordonată - o interjecţie.

Ex. 581. Înlocuiţi subordonatele completive indirecte subliniate cu o construcţie echivalentă (construcţie infinitivală).

a) "În sfârşit, toate i se înturnau împotrivă, până ce la urma urmei se hotărî *să-şi încrucişeze mâinile pe piept şi să aştepte moartea* liniştit." (*D. Anghel*)

b) "Dar de unde ştie el că sunt ori nu destoinic *să fiu acceptat în* clasa a treia urbană?" (*G. Galaction*)

c) "... se mulţămea *să fie un om de treabă, in prieten cinstit, un soţ credincios*."

"Oamenii de aici sunt prea doritori *să afle* cine-s drumeţii." (*M. Sadoveanu*)

G. PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ DE AGENT

a. Chestionar:

- Reamintiţi-vă despre subordonatele completive de agent următoarele: ce funcţie îndeplinesc pe lângă regentă; ce cuvinte au rol regent pentru subordonatele completive de agent; prin ce sunt introduse subordonatele completive de agent; dacă se folosesc semne de punctuaţie între regentă şi subordonata completivă de agent.

b. Exerciţii de recunoaştere

Ex. 582. Delimitaţi propoziţiile în frază; identificaţi subordonatele completive de agent; precizaţi: termenul regent, mijloacele de realizare a subordonării, topica şi punctuaţia.

"Ştirea se răspândi pretutindeni şi sprijinită de dovezi incontestabile fu crezută şi de cei ce se îndoiseră până atunci."

"Noua lucrare despre trecutul ţării noastre poate fi citită de oricine doreşte să adâncească un capitol de istorie insuficient explicat până acum. - Lista bibliografică a fost comunicată de cine era bine informat. - Am insistat atât de mult asupra măsurilor care trebuie luate de cei care operează cu substanţe toxice pentru ca să evităm orice accident în viitor. - De ani de zile medicamentul era extras din plante umile prin metode ingenioase tocmai de cine nu ne aşteptam: de o bătrânică care-şi aduna singură buruienile trebuincioase pe coasta însorită a Huciului." (*Al. Odobescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 583. Construiţi două fraze în care să fie incluse şi subordonate completive de agent.

Ex. 584. Subliniaţi în textele de mai jos complementele circumstanţiale de agent; dezvoltaţi aceste complemente transformându-le în subordonate completive de agent.

a) "Această crăiască carte fusese citită în mijlocul pieţii de către magistratul oraşului." (*A. I. Odobescu*)

b) "Dar ameninţând-o astfel, şi-a pus în primejdie viaţa, căci fusese legat tăcerii de către dascălul său." (*M. Sadoveanu*)

c) "... el s-a întins în pat, a încrucişat paşnic mâinile, între care a încleştat lumânarea aprinsă şi a închis ochii, vegheat numai de sora de noapte, pe care a rugat-o să aibă grijă de lumânare." (*V. Voiculescu*)

H. EXERCIŢII RECAPITULATIVE

a. Exerciţii de recunoaştere

Ex. 585. Delimitaţi propoziţiile în fraze. Precizaţi: care propoziţii sunt subordonate necircumstanţiale; felul subordonatelor necircumstanţiale; termenul regent; prin ce sunt introduse; topica şi punctuaţia subordonatelor.

a) "Toţi scriitori de merit, care au dobândit un nume lăudat în literatura vreunei naţiuni, au avut mai mult sau mai puţin în talentele lor un caracter îndoit; toţi au lăsat, îmbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi preţuiţi şi în zilele vieţii lor, şi în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sunt menite a rămâne neuitării, pot negreşit, cu cea mai nenorocită fecunditate, să inventeze creaţiuni nouă şi sublime, să emită idei înalte şi premature în secolul lor, să introducă în stil şi în limbaj mii de preschimbări fericite; dar oricât de novator ar fi geniul lor, ei totuşi, cu o parte din sine, trebuie să ţină de timpul şi de locul în care au trăit." (*A. Odobescu*)

b) "Vocea lui Lisandru era tot ce poate fi mai normal, mai banal aproape. Dar cu acea voce ştearsă, fără gradaţii, el spunea lucruri care lui Iancu făceau să i se încreţească pielea." (*Geo Bogza*)

c) "Nu trebuie să doreşti să te recompenseze alţii pentru munca ta mai mult decât o poţi face tu însuţi, zise doctorul Ionescu. Trebuie să-ţi ajungă bucuria care te-a stăpânit în timp ce lucrai şi să rămâi numai la ea. E singura care contează şi numai pe ea trebuie s-o cauţi. Dacă bucuria de atunci nu-ţi revine în ceasurile astea de oboseală înseamnă că ai lucrat prost şi să te înveţi minte altă dată să mai lucrezi prost: înseamnă că nu ţi-ai cunoscut măsura şi te-ai înhămat la ce nu poţi duce." (*M. Preda*)

b. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 586. Transformaţi construcţiile participiale, gerunziale şi infinitivale subliniate în subordonate necircumstanţiale corespunzătoare.

"Zeus nu va nesocoti povaţa ta cea bună, şi ceilalţi zei nu vor mai avea cuvânt de aici înainte a se plânge de străşnicia mea şi de vorbele mele aspre."

"Ei aşteptară pân'ce apele, suindu-se aproape pe culmea munţilor Ftiei, scăldară poalele vasului pregătit de Deucalion."

"De aceea, traiul omului a rămas a fi greu şi silnic, ca şi piatra din care dânsul se născuse."; "Deci, începu cerul a turna şiroaie încât şi văi şi dealuri, totul pre pământ era înecat."

"Cât era de întristată biata mamă Demetra, ea însă nu-şi putu stăpâni mânia, când află una ca aceasta."; "Tocmai către seară, pe când soarele începe a se ascunde în tasul tău de aur din dosul dealurilor civite, ea ajunse la porţile cetăţii Eleusis."

"Acolo trăi, timp de un an, Demetra, pteţuită şi lăudată de toţi."

"Ades nu cuteză a se împotrivi, dar Persefona îi era şi lui dragă şi el nu voia să o piardă cu totul."

"Când veni acea zi, toţi zeii se aşezară pe scaunele lor de aur, rânduite în cerc pe malul Kefisului."; "Dar când crescu mai mare şi se întări, tânărul zeu cu părul de fir se simţi pornit a străbate lumea şi a o limpezi de iesmele întunericului."; "Lui Apolon însă îi ardea mai cu seamă de a folosi pe muritori cu virtutea sa şi de a-şi alege pe uscat un lăcaş statornic."; "Acolo îi veni gândul a-şi clădi un templu, căci locul era plăcut şi înzestrat cu de toate."; "Dar Telfuseinu-i plăcea de fel să vază pe Apolon luând în stăpânire vâlceaua ei şi aşternând într-însa temeliile templului său." (*A. Odobescu*)

Ex. 587. Alcătuiţi o compunere despre viaţa şcolară de azi. În cuprinsul compunerii să existe fraze care să inclidă toate felurile de subordonate necircumstanţiale.

3. B. PROPOZIŢII SUBORDONATE CIRCUMSTANŢIALE

A. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE LOC

a. Chestionar:

- Ce arată propoziţia circumstanţială de loc? Prin ce se introduce propoziţia circumstanţială de loc? Ce moduri se pot folosi în propoziţia circumstanţială de loc? Ce probleme de topică şi de punctuaţie ridică propoziţia circumstanţială de loc?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, motovare, disociere

Ex. 588. Subliniaţi predicatele, delimitaţi propoziţiile şi identificaţi propoziţiile circumstanţiale de loc; arătaţi pe cine determină şi ce rol au în frază.

a) "Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, şi acolo unde legea e numai pentru unii şi ceilalţi sunt scutiţi de subt ascultarea ei, slobozenia a pierit ... şi fericirea e stinsă ..." (*A. Russo*)

b) "Pe unde crescuseră struguri, plugul a pătruns şi a răsturnat brazdă lângă brazdă." (*Z. Stancu*)

Ex. 589. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale de loc şi arătaţi prin ce sunt introduse, ce valoare au, explicaţi locul şi punctuaţia lor.

a) "Căci unde-ajunge nu-i hotar, / Nici ochi spre a cunoaşte, / Şi vremea-ncearcă în zadar / Din goluri a se naşte." (*M. Eminescu*)

b) "Unde înfloreşte azi Celeiul, iar oile şi boii beau apă din sarcofage romane, fu odinioară o cetate, care se numea Malva sau Scibida. Dincolo, peste Dunăre, unde e

Ghighiul bulgăresc, şi drept în dreptul Celeiului, era cetatea romană Oescus." (*Gala Galaction*)

Ex. 590. Delimitaţi propoziţiile, scoateţi separat propoziţiile introduse prin: unde, de unde, pe unde. Arătaţi ce valoare au aceste propoziţii şi prin ce se caracterizează faţă de celelalte.

a) "Sosesc de unde nu te-aştepţi, / Se duc pe unde nu se ştie, / Privesc cu milă către prunci / Şi către prispa ta pustie." (*Eug. Jebeleanu*)

b) "Apoi iar se pierde-n codrii cu trunchi groşi, cu frunza deasă, / Unde arborul din mijloc e vrăjită-mpărătească, / Unde-s sălcii mlădioase sunt copile de-mpărat." (*M. Eminescu*)

Ex. 591. Subliniaţi predicatele, delimitaţi propoziţiile, analizaţi propoziţiile introduse prin adverbe relative de loc.

a) "Colo unde stau Carpaţii cu de stânci înalte coaste, / Unde paltinii pe dealuri se înşir ca mândră oaste, / Munţii ţeapăna lor frunte o suiau-n-albastre bolţi." (*M. Eminescu*)

b) "Grăbind spre han Victoria simţea cum o umplu gânduri şi hotărâri nebiruite. Toate îi veneau fără îndoială de la locul unde îngenunchiase şi unde ceruse cu durere izbăvire." (*M. Sadoveanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 592. a) Daţi câte două exemple de propoziţii circumstanţiale de loc introduse prin adverbele relative: unde, de unde, până unde, încotro;

b) Alcătuiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale de loc intercalate în propoziţii regente. Delimitaţi şi arătaţi raporturile dintre ele.

c) Construiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale de loc introduse prin adverbele relative: unde, de unde, încotro, şi alte fraze cu propoziţii atributive, completive directe sau indirecte introduse prin aceleaşi adverbe. Arătaţi deosebirile dintre ele.

Ex. 593. a) Construiţi trei fraze în care să fie câte trei propoziţii circumstanţiale de loc coordonate între ele, iar alte fraze în care o propoziţie circumstanţială de loc să determine două sau mai multe propoziţii regente. Analizaţi propoziţiile circumstanţiale de loc.

b) Căutaţi în "România pitorească" de A. Vlahuţă, trei fraze în care să fie propoziţii circumstanţiale de loc introduse prin diferite adverbe relative şi pronume relative. Analizaţi-le complet.

c) Găsiţi în "Amintiri din copilărie" de I. Creangă cinci fraze în care propoziţiile circumstanţiale de loc să aibă locuri diferite faţă de regentă. Explicaţi punctuaţia.

Ex. 594. Introduceţi în text adverbele relative necesare, potrivit sensului. Analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale de loc.

a) "Nu cumva ai văzut / ... ai trecut / Un zid părăsit / Şi neisprăvit?" (*Meşterul Manole*)

b) Nu te amesteca ... nu-ţi fierbe oala (*Proverb*)

c) "... trece ea, faţa pământului se usucă." (*M. Eminescu*)

Ex. 595. a) Alcătuiţi o descriere despre mare în care să folosiţi propoziţii circumstanţiale de loc introduse prin adverbe relative cu sau fără prepoziţii. Analizaţi-le complet.

b) Alcătuiţi o compunere liberă în care să folosiţi propoziţiile circumstanţiale de loc aşezate înainte, după sau în mijlocul regentei. Analizaţi-le complet şi explicaţi punctuaţia.

Ex. 596. Subliniaţi predicatele, delimitaţi propoziţiile, analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale de loc.

a) "Unde n-a fost semănată sămânţă de grâu, unde n-a fost semănată sămânţă de mei, ori de secară, ori de orez, ori de rapiţă, a răsărit iarbă." (*Z. Stancu*)

b) "De-oi şti că-n a mea cale, voi face totdeauna / Din şepte nopţi o noapte, din şepte zile una, / M-oi duce mult departe cu un răpide avânt, / Departe unde cerul se lasă pe pământ, / Pe unde munţii falnici apar ca nourele, / Pe unde stau de vorbă în umbre flori cu stele." (*V. Alecsandri*)

B. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE TIMP SAU TEMPORALĂ

a. Chestionar:

- Ce arată propoziţia circumstanţială de timp? Ce valori poate avea raportul temporal pe care îl exprimă propoziţia circumstanţială de timp faţă de propoziţia regentă? Prin ce se poate introduce o propoziţie circumstanţială de timp? Ce sunt construcţiile temporale inverse? Cu ce moduri şi cu ce timpuri se pot construi propoziţii circumstanţiale de timp? Ce probleme de topică şi de punctuaţie ridică propoziţia circumstanţială de timp?

b. Exerciţii de recunoaştere şi analiză

Ex. 597. Identificaţi predicatele; delimitaţi propoziţiile; subliniaţi propoziţiile circumstanţiale de timp şi arătaţi ce exprimă fiecare şi prin ce se introduce:

a) "La-nceput, pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă, / Pe când totul era lipsă de viaţă şi voinţă, / Când nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns, / Când pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns, / Fu prăpastie? Genune? Fu noiam întins de ape?" (*M. Eminescu*)

b) "A fost odată ca niciodată că de n-ar fi nu s-ar povesti; de când făcea plopşorul pere şi răchita micşunele, de când se băteau urşii în coadă; de când se luau de gât lupii cu mieii de se sărutau înfrăţindu-se; de când se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci şi nouă de oca de fier şi s-arunca în slava cerului de ne aducea poveşti. De când se scria musca pe perete, mai mincinos cine nu crede ..." (*Petre Ispirescu*)

Ex. 598. Despărţiţi frazele în propoziţii. Scoateţi propoziţiile circumstanţiale de timp împreună cu verbele determinate şi analizaţi-le arătând prin ce sunt introduse şi ce fel de raport temporal exprimă fiecare.

a) "După ce a ruinat de-ajuns pe nenorocitul boier, care nu l-a lăsat să piară de foame pe drumuri şi după de şi-a luat rangul de pitar, la care nu era vătaf să nu aspire,

omul nostru caută un pretext şi părăseşte casa stăpânului, tocmai atunci când acesta simte mai mare nevoie de dânsul." (*N. Filimon*)

b) "Din fântânile şi gropanele adânci, grădinarii'năduşind, scoteau apa cu găleţile şi udau răzoarele cu ceapă şi usturoi, cu roşii şi vinete, şi pogoanele cu ridichi, cu brozbe şi varză albă, de cum se lăsa seara şi se mai potolea pârjolul soarelui, până dincolo de miezul nopţii, când începea să se ridice la răsărit lumina alburie a zorilor." (*Z. Stancu*)

Ex. 599. Despărţiţi frazele în propoziţii şi găsiţi propoziţiile circumstanţiale de timp; subliniaţi în mod diferit adverbele prin care sunt introduse şi corelativele lor din propoziţiile regente;

a) "Când apoi a căzut, istovită de oboseală, pe o frunză, atunci întâiaşi dată a cunoscut greul." (*E. Gârleanu*)

b) "Şi cum iese Sfânta Duminică afară, odată şi porneşte desculţă prin rouă de culege o poală de somnoroasă." (*I. Creangă*)

Ex. 600. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale de timp şi grupaţile după felul raportului temporal pe care-l exprimă; arătaţi prin ce sunt introduse şi valoarea fiecăreia.

a) "Cum auzi aşa fiul de boier se duse de-şi cumpără şi el un cuţitaş. După ce se întoarse, cina fiind gata, se puseră de cinară, apoi merseră să se culce." (*P. Ispirescu*)

c) "Soldaţi şi paşi fug laolaltă lăsând arme şi steaguri în mâinile românilor care-i gonesc, lovindu-i de zor, până când noaptea ia sub ocrotirea întunericului ei sfărâmăturile ce mai rămăseseră din marea oaste a lui Sinan ... Şi pe când spahii lui tremurau tupilaţi prin bălării, din tabăra românilor se înalţă în liniştea nopţii cântece de biruinţă." (*A. Vlahuţă*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 601. a) Construiţi câte două fraze în care să fie exemple de propoziţii circumstanţiale de timp care să aibă pe rând raport temporal de anterioritate, de simultaneitate, de posterioriate. Analizaţi-le şi arătaţi deosebirea dintre ele.

b) Alcătuiţi câte o frază cu propoziţii circumstanţiale de timp introduse cu adverbe care să ceară în regentă corelativele: atunci, îndată, odată, cum (îndată). Analizaţi propoziţiile respective.

c) Construiţi două fraze cu propoziţii temporale aşezate înainte, după şi în interiorul propoziţiilor regente. Analizaţi propoziţiile temporale şi explicaţi punctuaţia lor.

Ex. 602. Completaţi textele de mai jos cu propoziţiile circumstanţiale de timp potrivite.

a) "Doină, doină cântec dulce / ... nu m-aş mai duce, / Doină, doină viers cu foc / .. eu stau pe loc" (*Doina*)

b) "Codrule codruţule / Ce mai faci, drăguţule? / ... / Multă vreme a trecut." (*M. Eminescu*)

Ex. 603. Transformaţi complementele circumstanţiale de timp în propoziţii circumstanţiale de timp. Subliniaţi cuvintele pe care le determină şi arătaţi prin ce sunt introduse.

a) “Înainte de a mă culca am intrat pe urmele unei Angheline în bucătăria curată.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Multe mici întâmplări am avut pân-a nu ajunge la Tazlău.” (*V. Alecsandri*)

c) “A doua zi plecăm, până-a nu răsări soarele.” (*A. Vlahuţă*)

Ex. 604. a) Alcătuiţi o compunere despre o întâmplare din viaţă folosind propoziţiii circumstanţiale de timp introduse prin diferite adverbe şi locuţiuni conjuncţionale. Subliniaţi cuvintele pe care le determină şi analizaţi propoziţiile circumstanţiale de timp.

b) Întocmiţi o naraţiune pe o temă liberă şi folosiţi propoziţii circumstanţiale de timp aşezate înainte, după, şi în mijlocul propoziţiilor regente. Analizaţi-le complet şi explicaţi punctuaţia lor.

Ex. 605. Subliniaţi predicatele. Delimitaţi propoziţiile. Găsiţi propoziţiile temporale şi analizaţi raporturile sintactice din frază. Faceţi schema frazei şi analizaţi complet propoziţiile temporale.

a) “Ştefan-Vodă cel bun când s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras Ştefan-Vodă dintr-un vârfu de munte ce este după mănăstire; şi unde au ajunsu săgeata, acolo au făcut pristolul în altar. Şi este mult loc de unde au tras până în mănăstire.” (*I. Neculce*)

b) “După ce l-au adus în stare de locuit amândoi proprietarii s-au mutat fiecare în proprietatea respectivă şi au stat ca buni vecini fiecare.” (*I. L. Caragiale*)

c) “O dezmiardă, pân-ce fruntea-mi este netedă şi lină, / O dezmiardă, pân-eşti jună ca lumina cea de soare, / Pân-eşti clară ca o rouă, pân-eşti dulce ca o floare, / Pân’ nu-i faţa mea sbârcită pân’ nu-i inima bătrână.” (*M. Eminescu*)

C. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE CAUZĂ (CAUZALĂ)

a. Chestionar:

Ce exprimă propoziţia circumstanţială de cauză? De câte feluri pot fi propoziţiile cauzale? Prin ce se introduce o propoziţie cauzală? Ce corelative pot avea conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale care introduc propoziţii cauzale? Ce moduri se pot folosi în propoziţia cauzală? Ce nuanţe şi ce valori mai pot avea propoziţiile cauzale? Care este locul propoziţie cauzale şi ce punctuaţie cere?

b. Exerciţii de recunoaştere şi analiză

Ex. 606. Delimitaţi popoziţiile în frază. Identificaţi propoziţiile cauzale. Arătaţi ce cuvinte determină, prin ce sunt introduse şi ce valori au propoziţiile cauzale.

a) “Huţu, nu plătea decât pe jumătate adică şasezeci de crăiţari pe lună, fiindcă îi ducea în toate dimineţile coşul cu peşte verde, făcea foc, mătura în casă, spăla vasele, căra apă şi aducea iar coşurile acasă, când se însera şi atunci mă duceam şi eu să-l ajut pentru că-mi plăcea să port coşul cu peşte şi peştele mirosea frumos.” (*I. Slavici*)

b) “Şi ne-o da această învăţătură nu pentru că trebuia şi pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el şi pentru că în acest suflet era ceva din credinţa şi din curăţenia unui apostol.” (*M. Sadoveanu*)

Ex. 607. Despărțiți frazele în propoziții. Soateți propozițiile cauzale și cuvintele pe care le determină. Analizați modurile și valorile acestor propoziții:

a) "Aş voi să ne aducem aminte totdeauna că cei care, an de an, au lăsat să li se strecoare printre degete sute de milioane pentru mărunțișuri zadarnice, au respins între foame și mizerie pe cel mai mare poet pentru că nu era nici alegător cu influență, nu avea rude cu trecere, nici se încovoia înaintea marilor zilei." (*M. Sadoveanu*)

b) "Nu puteau toți să ia același drum, întâi fiindcă drumurile erau multe și al doilea fiindcă locurile de scăpare erau așijderea mai multe." (*G. Galaction*)

Ex. 608. Stabiliți subordonatele cauzale. Arătați prin ce sunt introduse, pe cine determină, ce loc au în frază și ce punctuație cer. Alcătuiți schema frazei.

a) "De acolo plecai călare ca să merg la Bisoca, sat în două chipuri interesant: mai întâi, fiindcă de sub dealul pe care el șade, izvorăște Peceneaga, un pârâu cu nume prețios pentru etnografia Țării; al doilea, pentru că într-însul trăiesc cei mai frumoşi bărbați din tot plaiul împrejmuitor." (*A. Odobescu*)

b) "Și să nu credeți că nu mi-am ținut cuvântul de joi până mai apoi, pentru că așa am fost eu, răbdător și statornic la vorbă, în felul meu." (*I. Creangă*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 609. Găsiți complementele circumstanțiale de cauză și înlocuiți-le cu propozițiile circumstanțiale cauzale. Analizați complet aceste propoziții:

a) "Propunerea aceasta cu toți aplaudară / Și pentru întâia oară / Pe gâscă lăudară / Pentru a ei idee, apoi se risipiră / Și-a doua zi iară l-același loc veniră. / Până-a doua zi însă, știți ce s-a întâmplat?/ Fiind vară și soare și o căldură mare, / Peștele s-a stricat / Și racii l-au mâncat." (*Gr. Alexandrescu*)

b) "S-au întors cu copilul încet la pas, și ori de oboseală cât țipae ori de zăngănitul armelor, ori de legănătura mersului domol călare, copilul a adormit în brațele sfetnicului care i-a cântat tot drumul." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 610. Despărțiți frazele în propoziții; identificați propozițiile cauzale. Arătați prin ce sunt introduse și înlocuiți conjuncțiile cu locuțiunile conjuncționale echivalente. Analizați complet aceste propoziții.

a) "Nu te face, fata mea, pui de cuc în cuib de cioară, că nu-ți este firea pentru acestea." (*I. Slavici*)

b) "Și cum luna se ascunsese într-un nor, rugă pe licurici să-i lumineze calea." (*E. Gârleanu*)

c) "Acu parcă înțelegea că este cu putință ca unul să citească ceea ce au scris alții, fiindcă toți cărturarii scriu într-un fel." (*I. Slavici*)

Ex. 611. a) Construiți câte o frază cu propoziții cauzale introduse prin conjuncțiile: *că, dacă, cum*; iar câte o frază cu propoziții cauzale introduse prin locuțiunile conjuncționale: *pentru că, din cauză că*.

b) Alcătuiți câte două fraze cu propoziții cauzale care să determine: un verb; o interjecție cu funcție de predicat; un adjectiv. Analizați propozițiile respective.

c) Construiţi trei fraze cu două sau mai multe propoziţii cauzale care să determine aceeaşi regentă. Analizaţi propoziţiile cauzale, faceţi schema frazei şi arătaţi raporturile sintactice dintre propoziţii.

d) Întocmiţi o poveste despre întâmplări din viaţa voastră, folosind propoziţii cauzale introduse prin diferite conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, precum şi aşezate înainte şi după regente. Analizaţi complet propoziţiile cauzale arătând şi topica şi punctuaţia acestor propoziţii.

Ex. 612. Delimitaţi propoziţiile din fraze. Scoateţi propoziţiile cauzale şi analizaţi-le complet. Faceţi schema frazei arătând felul tuturor propoziţiilor studiate şi raporturile sintactice din frază.

a) "Cei mai vestiţi eroi au simţit un ce care seamănă cu frica, la cele dintâi bătălii; în urmare ni se poate ierta neliniştea care ne-a cuprins la cea dintâi luptă a noastră cu o apă atât de înşelătoare ca Bistriţa, mai ales că acea mică tulburare nu ne-a oprit nici de cum de a admira mai târziu frumosul şi măreţul apus al soarelui. Un entuziasm poetic ne-a pătruns pe toţi, până şi pe judecător; căci priveliştea era vrednică de a încânta sufletele cele mai adormite şi vrăjmaşii cei mai aprigi ai naturii." (*V. Alecsandri*)

b) "Eminescu a făcut şcoală, pentru că fondul sufletesc al acelei generaţii era, într-un sens sau altul, ca şi al lui Eminescu... Alţii nu-l puteau înţelege, pentru că Eminescu spunea altceva." (*G. Ibrăileanu*)

c) "Locul lui Mureşianu îl vor lua alţii - căci nu cred să dispară "Gazeta Transilvaniei" şi n-ar fi bine, pentru că ea e una din puţinele noastre tradiţii." (*N. Iorga*)

D. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE SCOP (FINALĂ)

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziţia circumstanţială de scop sau finală? Prin ce se introduce propoziţia circumstanţială de scop sau finală? Ce corelative se folosesc în unele propoziţii finale? Ce moduri se folosesc în propoziţia finală? Ce fel de acţiuni pot exprima propoziţiile finale? Ce loc ocupă în frază propoziţia finală?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare şi analiză

Ex. 613. Delinitaţi propoziţiile din frază. Stabiliţi propoziţiile circumstanţiale de scop sau finale. Arătaţi ce funcţie îndeplinesc, prin ce sunt intoduse în frază, pe cine determină. Indicaţi modul verbului din propoziţia finală. Faceţi schema frazei.

a) "Cuminte însă ca totdeauna, îmi căutai de treabă; lăsai cerul în pace să-şi cearnă azurul adânc în picături albastre prin reţeaua deasă şi mişcătoare a frunzelor de plop, razele de soare să se topească, în tonuri de aur, pe fundalul vioriu şi depărtat al munţilor, vântul amăgitor să sărute florile şi să fugă, iar florile înşelate să plece în urmă-i capul şi să plângă cu lacrimi de rouă." (*C. Hogaş*)

b) "Trec furnici ducând în gură de făină marii saci, / Ca să coacă pentru nuntă şi plăcinte şi colaci, / Şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, / Ca cercei din el să facă cariu, care-i meşter faur." (*M. Eminescu*)

Ex. 614. Delimitați propozițiile din fraze. Stabiliți propozițiile finale. Stabiliți cuvintele pe care le determină. Arătați prin ce sunt introduse. Analizați propozițiile finale.

a) "Agitația începuse de la ambițioșii mascați în apărători ai proporietății, care ne învinovățeau că ce vrem noi este să o răpim de la proprietari ca să o dăm țăranilor, cu toate că le declarasem că vom lăsa acestă chestie să se dezlege prin Obșteasca Adunare Constituantă." (*Camil Petrescu*)

b) "Iscălesc pentru ca fiii oamenilor să nu mai piară în război. Iscălesc pentru ca duzii pe care i-am sădit să crească mari și să producem aici, la noi, mătase. Iscălesc pentru ca pomii pe care i-am altoit să înflorească și să lege roade. Iscălesc ca să nu mai aud tunurile bătând la marginea satului și să nu mai văd cimitire de soldați." (*Z. Stancu*)

Ex. 615. Despărțiți frazele în propoziții. Scoateți din fraze popozițiile finale și pe altă coloană pe cele cauzale cu verbele determinate și analizați-le arătând: ordinea acțiunilor din regente și din subordonate; modurile cu care sunt construite propozițiile subordonate și felul acțiunii; prin ce sunt introduse subordonatele și felul lor:

"Pentru ca să poată vorbi însă acestui popor, trebuia să-și dea silința de a-i cunoaște limba, felul de a gândi și a simți, întrega fire specială, ca să se potrivească cu ea..." (*I. Slavici*)

Ex. 616. Delimitați propozițiile din fraze. Stabiliți felul propozițiilor. Analizați complet propozițiile finale. Întocmiți schema frazei.

a) "Din sfera mea venii cu greu / Ca să-ți urmez chemarea, / Iar cerul este tatăl meu, / Și mumă-mea e marea. / Ca în cămara ta să vin / Să te privesc de-aproape / Am coborât cu-al meu senin / Și m-am născut din ape." (*M. Eminescu*)

b) "Mai veni și o ființă cu privirile în ceață / Ce intra precum se intră în oricare cafenea / Ca să-ți iei cu nepăsare din lingurița cu dulceață / Și să pleci trântind în tavă gologanii pentru ea." (*Al. Macedonski*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 617. a) Construiți cinci fraze cu propoziții finale introduse prin diferite conjuncții și locuțiuni conjuncționale. Analizați propozițiile finale.

b) Alcătuiți câte trei fraze cu propoziții finale așezate înaintea regentei, după regentă și după un complement circumstanțial. Analizați propozițiile finale, topica și punctuația lor.

Ex. 618. Înlocuiți propozițiile circumstanțiale de scop prin complemente circumstanțiale de scop. Analizați topica și punctuația lor.

a) "Copiii rumeni și bucălați goneau cu ghiozdanele la școala din curtea bisericii să plătească sfănțoaica pe lună dascălului Nicuță și să învețe slove noi, să citească pe felurime și să scrie pe "Platcă" și hei! mai târziu să învârtească tocul pe hârtie ca niște logofeți." (*B. Șt. Delavrancea*)

b) "Să nu faceți gură când trecem pe lângă moară, ca să nu iasă moșul în prag și să ne amenințe cu degetul lui lung cât o măciulie." (*T. Arghezi*)

Ex. 619. a) Căutați în "Povești" de Ion Creangă fraze cu propoziții finale introduse prin diferite conjuncții și locuțiuni conjuncționale. Analizați complet propozițiile finale. Faceți schema frazei.

b) Întocmiți o povestire pe o temă liberă, folosind fraze cu propoziții finale diferite. Analizați complet propozițiile finale. Faceți schemele frazelor în care sunt așezate aceste propoziții.

E. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE MOD (MODALĂ)

a. Chestionar:

- Ce arată propoziția circumstanțială de mod? De câte feluri poate fi propoziția circumstanțială de mod după felul în care este exprimată circumstanța modală? Ce arată propoziția circumstanțială de mod propriu-zisă? Prin ce se introduce o propoziție circumstanțială de mod propriu-zisă? Ce corelative adverbiale pot avea elementele introductive? Ce arată propoziția circumstanțială de mod comparativă? Ce exprimă propoziția comparativă de egalitate? Dar popoziția comparativă de inegaliate? Prin ce se introduce o propoziție circumstanțială comparativă de egalitate? Dar popoziția comparativă de inegaliate? Ce arată propoziția circumstanțială comparativă condițională? Prin ce se introduce? Ce exprimă propoziția circumstanțială de măsură? Ce fel de relație este ăntre propoziția regentă și propoziția circumstanțială de măsură progresivă? Prin ce se introduce o propoziție circumstanțială de măsură progresivă? Ce moduri se folosesc în propozițiile circumstanțiale de mod și ce valori stilistice au? Ce loc au în frază și ce punctuație cer propozițiile circumstanțiale de mod?

b. Exerciții de recunoaștere, caracterizare, analiză

Ex. 620. Găsiți predicatele din frază. Delimitați propozițiile și identificați propozițiile circumstanțiale de mod. Arătați felul lor, pe cine determină și prin ce sunt introduse?

a) "E când în focul povestirii, el roatea aceasta cu cea mai deplină încredințare, ca și când lucrul ar fi fost întocmai după cum îl spunea deodată se simți tras de dindărăt, de mâneca surtucului." (*A. Odobescu*)

b) "Se văd parcă pâlcurile de oameni cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum coboară pe potecile înguste spre gura minei." (*Geo Bogza*)

c) "Și s-așază toți la masă, cum li-s anii cum li-i rangul /
Lin viorile răsună, iară cobza ține hangul." (*M. Eminescu*)

Ex. 621. Subliniați în mod diferit propozițiile circumstanțiale de mod propriu-zise, pe cele de mod comparative și pe cele comparativ-condiționale. Arătați ce rol au, pe cine determină, prin ce sunt introduse și ce punctuație au.

a) "Ia privește-i cum stau toți treji și se uită țintă în ochii noștri parcă au de gând să ne zugrăvească." (*I. Creangă*)

b) "Râuri gemene fecioare / Vă privim de la izvoare... / Limpezi cum le-am cunoscut, / Șapte văi au străbătut." (*T. Arghezi*)

Ex. 622. Delimitați propozițiile, scoateți pe coloane diferite propozițiile circumstanțiale de mod comparative, circumstanțiale comparative condiționale, circumstanțiale de măsură progresivă. Arătați pe cine determină, prin ce sunt introduse și ce valoare au.

a) "Cănuță oftă adânc, ca și cum ar fi răsuflat întâia oară, își șterse repede ochii, ca și cum ar fi văzut întâia oară lumina." (*I.L. Caragiale*)

b) "Și când gândesc la viața-mi, îmi pare că ea cură / Încet repovestită de o străină gură, / Ca și când n-ar fi viața-mi, ca și când n-aș fi fost..." (*M. Eminescu*)

c) "Pe măsură ce te apropii de castel, îți dai seama ce imensități de flori și plante care sunt răspândite în parcul fără sfârșit." (*G. Călinescu*)

Ex. 623. Despărțiți frazele în propoziții și subliniați în mod diferit propozițiile circumstanțiale de mod și adverbele corelative din regente.

a) "Fata împăratului Roș nu se capătă așa de lesne cum crezi tu." (*I. Creangă*)

b) "Cum se întorc toamna carele de la câmp, domoale și pline, așa treceau în acele nopți orele, încărcate de imensa frumusețe a lunii." (*Geo Bogza*)

Ex. 624. Despărțiți frazele în propoziții, găsiți propozițiile circumstanțiale de mod și stabiliți felul lor. Caracterizați pe fiecare în parte.

a) "Când mai încolo, numai iaca fântâna îngrijită de dânsa era plină până-n gură cu apă limpede cum îi lacrima, dulce și rece, cum îi gheața." (*I. Creangă*)

b) "Să trăiți, copii! Să rămâneți sănătoși și să nu uitați a citi cartea cum e scrisă, cum v-am învățat eu." (*Z. Stancu*)

Ex. 625. Delimitați propozițiile și disociați propozițiile predicative de cele subiective și de cele circumstanțiale de mod. Arătați deosebirile dintre ele.

a) "Se pare că alte valuri / Cobor mereu pe-aceleași vad, / Se pare cum că-i altă toamnă / Că-n veci aceleși frunze cad." (*M. Eminescu*)

b) "Ș-apoi lumea asta nu este cum o vezi, ci cum o știi că este. Nu s-arată cum e? Soarele și luna ar fi cum le vedem? ..." (*B. Delavrancea*)

Ex. 626. Găsiți propozițiile circumstanțiale de mod. Arătați ce loc ocupă în frază și ce semne de punctuație se folosesc.

a) "Și acum pentru a treia oară, feciorul de împărat iertă viața râsului, precum iertase pe a vulturului, precum iertase pe a dihorului." (*Al. Odobescu*)

b) "Cad nuferii la pământ / Cum se scutur perele, / Perele și merele." (*Folclor*)

Ex. 627. Delimitați propozițiile. Găsiți propozițiile circumstanțiale de mod; arătați pe cine determină, ce rol au, prin ce sunt introduse, ce punctuație cer și ce valoare stilistică au.

a) "Și era una la părinți / Și mândră-n toate cele, / Cum e fecioara între sfinți / Și luna între stele." (*M. Eminescu*)

b) "Mugurii au ieșit pe ramuri și cotoare, deasupra stupilor rânduiți între pomi, ca și cum albinele din toata Prisaca s-ar fi mutat din alee pe creangă." (*T. Arghezi*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 628. a) Dați câte un exemplu, în fraze separate, pentru fiecare fel de propoziție circumstanțială de mod.

b) Construiţi două fraze cu propoziţii circumstanţiale de mod propriu-zise şi două fraze cu propoziţii circumstanţiale comparative. Arătaţi deosebirile dintre ele. Analizaţi-le.

Ex. 629. a) Construiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale de mod aşezate după regentă.

b) Construiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale de mod aşezate înainte de regentă. Analizaţi-le complet arătând şi punctuaţia lor.

c) Construiţi câte două fraze cu propoziţii circumstanţiale de mod propriu-zise şi de mod comparative, intercalate în regentele lor. Despărţiţi frazele în propoziţii, subliniaţi-le în mod diferit, arătaţi punctuaţia lor.

Ex. 630. a) Căutaţi în poeziile lui Eminescu patru fraze cu propoziţii circumstanţiale de mod de diferite feluri şi analizaţi-le complet, arătând şi valoarea lor stilistică.

b) Găsiţi în romanele istorice ale lui M. Sadoveanu trei propoziţii circumstanţiale de mod care să aibă diferite locuri în frază. Analizaţi-le complet. Arătaţi ce punctuaţie şi ce valoare stilistică au.

Ex. 631. a) Întocmiţi o scurtă descriere despre o noapte de vară, în care să folosiţi propoziţii circumstanţiale de mod propriu-zise şi comparative introduse prin diferite conjuncţii şi adverbe. Întocmiţi schema raporturilor sintactice şi analizaţi complet toate propoziţiile subordonate studiate.

b) Alcătuiţi o compunere după un basm care va plăcut mai mult, folosind propoziţii subiective, predicative şi circumstanţiale de mod. Analizaţi complet propoziţiile subordonate. Faceţi schema frazei.

Ex. 632. Transformaţi complementul circumstanţial de mod în propoziţii circumstanţiale de mod. Analizaţi complet propoziţiile. Faceţi schema frazei:

a) "Urlă Tarcăul în vale, umflat de puhoaie, din ce în ce mai tare s-aud grohotind bolovanii târâţi în valurile-i posomorâte, şi ploaia cade, cade vijelioasă, neostenită, răpăitoare ca o grindină, de crezi că dărăpănă munţii." (*A. Vlahuţă*)

b) "Domnul Vucea umblă binişor şi pe furiş cu nuiaua în mână, ca să umfle pe cei ce n-ar fi stat drepţi şi smeriţi." (*B. Şt. Delavrancea*)

Ex. 633. Subliniaţi cu o linie propoziţiile circumstanţiale de loc, cu două linii propoziţiile circumstanţiale de timp, cu trei linii propoziţiile circumstanţiale de mod. Arătaţi prin ce sunt introduse şi analizaţi deosebirile dintre ele.

a) "Să nu te-ndoieşti, Măria-ta, răspunse curteanul, ţara geme de asuprirea Tomşei. Oastea toată se va supune, cum i se va făgădui mai mare simbrie. Boierii, câţi i-au mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai ţine, dar, cum vor vedea că Măria-ta vii cu putere, îndată vor alerga şi îl vor lăsa." (*C. Negruzzi*)

b) "Cum o vede, maiorul se opreşte o clipă ca şi cum ar vrea să se reculeagă fiind surprins de inamic." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 634. Găsiţi predicatele. Delimitaţi propoziţiile. Arătaţi felul lor şi întocmiţi schema frazei. Analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale de mod. Arătaţi şi rolul lor stilistic.

a) “Pe buza unei prăpăstii, un brad începe să se clatine din ce în ce mai mult, până ce îl atinge pe cel din stânga, revine apoi spre cel din dreapta, ca şi cum şi-ar lua rămas bun de la fraţii cu care a copilărit.” (*Geo Bogza*)

b) “El vede patria-nainte-i / Aşa cum e, cum n-a mai fost, / O ţară-n care primăvara / Şi viaţa şi-naltă adăpost.” (*E. Jebeleanu*)

F. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONSECUTIVĂ

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziţia circumstanţială consecutivă? Prin ce se introduce propoziţia circumstanţială consecutivă? Ce corelative adverbiale au unele elemente introductive? Ce loc pot avea corelativele adverbiale faţă de conjuncţia consecutivă? Ce moduri se folosesc în propoziţiile circumstanţiale consecutive? Ce loc poate ocupa în frază propoziţia circumstanţială consecutivă? Ce punctuaţie cere propoziţia circumstanţială consecutivă?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare şi analiză

Ex. 635. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale consecutive şi arătaţi ce exprimă, prin ce sunt introduse şi ce moduri folosesc.

a) “Şi atunci, minune mare! Numai iaca au şi început a curge furnicile cu droaia, câte pulbere şi spuză, câtă frunză şi iarbă: unele pe sub pământ, altele pe deasupra pământului şi alte în zbor, de nu se mai curmau viind... Şi apoi, în zori de ziuă, când e somnul mai dulce, de doarme şi pământul sub om, o mulţime de furnici de cele mărunţele au străbătut înlăuntrul palatului şi au început a pişca din somn pe împăratul, de-l frigeau nu altceva.” (*I. Creangă*)

b) “Întâlnirea unor însuşiri atât de eminente este aşa de rară, încât Caragiale a putut spune cu drept cuvânt că vor trece secoli până ce se va mai naşte un al doilea Eminescu.” (*G. Ibrăileanu*)

Ex. 636. Scoateţi propoziţiile circumstanţiale consecutive şi arătaţi sensul lor; stabiliţi conjuncţiile prin care se introduc şi corelativele din propoziţiile regente.

a) “Şi aşa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele, pe care le stârneam cu picioarele, cât mine de sus.” (*I. Creangă*)

b) “Şi-atâta e roua ce-o plânge / Câmpia. Că-n palme-o poţi strânge / Ca-n cupă s-o bei.” (*G. Coşbuc*)

c) “Avea Pisicuţa un aşa talent de ronţăit iarba şi l-a ucis între dinţi vârfurile tinere şi fragede ale crengilor, încât îţi lăsa gura apă.” (*C. Hogaş*)

Ex. 637. Subliniaţi predicatele. Despărţiţi frazele în propoziţii. Subliniaţi conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale prin care sunt introduse propoziţiile circumstanţiale consecutive. Întocmiţi schema frazei.

a) “Văzut-aţi către seară o tainică fântână / atuncea pe când ziua cu noaptea se îngână, / Pe când, molatic, doarme pârâu-într-al său val, / Încât de-abia se-aude un lin susur de apă / Şi zgomotul ce naşte din picături ce scapă / Întocmai ca atâtea mărgele care cad?” (*Al. Macedonski*)

b) "Căruţa prinsese să huruie şi să hurduce atât de tare, că sublocotenentul în focul povestirii îşi muşcă limba." (*L. Rebreanu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 638. a) Daţi câte trei exemple de propoziţii circumstanţiale consecutive introduse prin: *încât, de, că*. Analizaţi-le complet.

b) Construiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale consecutive care să aibă diferite sensuri; analizaţi-le complet.

Ex. 639. a) Căutaţi în "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă, trei fraze în care să se afle propoziţii circumstanţiale consecutive introduse prin diferite conjuncţii. Faceţi schema frazei şi analizaţi propoziţiile circumstanţiale consecutive.

b) Întocmiţi o scurtă naraţiune în care să se afle 4-5 propoziţii consecutive; subliniaţi şi explicaţi punctuaţia lor.

Ex. 640. Despărţiţi frazele în propoziţii. Găsiţi şi analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale consecutive. Faceţi schema frazei.

a) "Era senin pe cer, şi aşa de frumos... că-ţi venea să te scalzi pe uscat, ca găinile." (*I. Creangă*)

b) "Prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei, / Ca să nu s-arate-odată ce sunteţi - nişte mişei!" (*M. Eminescu*)

c) "Într-o zi, înnebuni, de nebunia unei boale urâte, de nebunia oboselilor unei munci de gazetar făcută cu prea mare sinceritate, cu prea multă jertfă şi cu o uitare aşa de desăvârşită de sine însuşi, încât dădea dreptul oricui să-l uite." (*G. Ibrăileanu*)

G. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ INSTRUMENTALĂ

a. Chestionar:

- Ce este propoziţia circumstanţială instrumentală? Prin ce se introduce o propoziţie circumstanţială instrumentală? Ce moduri se pot folosi în propoziţia circumstanţială instrumentală? Ce loc ocupă în frază şi ce punctuaţie cere propoziţia circumstanţială instrumentală?

b. Exerciţii de recunoaştere şi caracterizare

Ex. 641. Delimitaţi propoziţiile şi identificaţi propoziţiile circumstanţiale instrumentale; arătaţi ce exprimă şi prin ce sunt introduse.

a) "Şi cu câtă carte ştiu, cu câtă nu ştiu, peste câţiva ani pot s-ajung dichiu la vreun mitoc şi să strâng un ştiubei plin de galbeni." (*I. Creangă*)

b) "Cu ceea ce îi mai vine din arenda pământului, de-abia dacă îşi plăteşte datoriile." (*G. Galaction*)

Ex. 642. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale instrumentale şi arătaţi ce exprimă, ce caracter au, prin ce sunt introduse, ce loc au în frază şi ce punctuaţie cer.

a) "Harap-Alb... nu se lăsă până ce nu găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte cu ce poate, şi-i face urdiniş." (*I. Creangă*)

b) “Cu ce arde acolo ştiu c-ar fi trăit boiereşte un an de zile tot satul.” (*L. Rebreanu*)

Ex. 643. Delimitaţi propoziţiile şi stabiliţi felul lor. Analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale. Faceţi schema frazei.

a) “Apoi la urma urmelor năpădiră asupra lui şi-i mai trântiră în cap cu bolovani şi cu ce au apucat până-l omorâră de tot.” (*I. Creangă*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 644. a) Construiţi trei fraze în care să se afle propoziţiile circumstanţiale instrumentale şi analizaţi-le complet.

b) Alcătuiţi patru fraze în care să se afle propoziţii circumstanţiale instrumentale introduse prin: *cu ce, cu câtă, din ce, cu ceea ce*.

Ex. 645. Întocmiţi o scurtă povestire şi folosiţi propoziţiile circumstanţiale instrumentale diferite. Subliniaţi-le şi analizaţi-le. Faceţi schema frazei.

Ex. 646. Delimitaţi propoziţiile. Stabiliţi felul lor, analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale instrumentale. Faceţi schema frazei.

“Cum vezi, frate Pană, avere multă n-are fata, dar e comoară de bunătate şi parcă într-adins v-a făcut Dumnezeu unul pentru altul. Dar cu ce are ea, cu ce ai dumneata - şi mai ai şi leafă de profesor, pe care ai uitat s-o pui la socoteală - cum sunteţi amândoi potoliţi, puteţi să trăiţi o viaţă, să râvnească şi împăraţii la dumeavostră.” (*I.Al. Brătescu-Voineşti*)

H. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ SOCIATIVĂ

a. Chestionar:

- Ce este propoziţia circumstanţială sociativă? Pe cine însoţeşte propoziţia circumstanţială sociativă? Prin ce se introduce o propoziţie circumstanţială sociativă? Ce moduri se pot folosi în propoziţiile circumstanţiale sociative? Ce loc au în frază şi ce punctuaţie cer propoziţiile circumstanţiale sociative?

b. Exerciţii de recunoaştere şi caracterizare

Ex. 647. Delimitaţi propoziţiile din frază. Subliniaţi propoziţiile circumstanţiale sociative şi arătaţi pe cine însoţesc, ce rol au şi prin ce sunt introduse.

a) “Pogorâm pe colea şi ne aflăm la un loc cu cei care petrec cu inima bucuroasă.” (*M. Sadoveanu*)

b) “Zamoisky dete poruncă hatmanului Zatkiewsky de a se duce în grabă cu câte oşti va putea să adune mai curând.” (*N. Bălcescu*)

Ex. 648. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale instrumentale şi analizaţi-le arătând ce rol au, pe cine însoţeşte, ce caracteristici ai faţă de celelalte subordonate.

a) “Aide, pleacă acasă! Du-te dracului cu cine mi te-a trimis, să-mi mai sară inima şi pentru tine.” (*L. Rebreanu*)

b) “Aşa-mi trebuie, zicea Ana. Nu m-am măritat cu cine mi-a plăcut; m-am dus după un Urcan, ca să vă fac pe plac.” (*Pavel Dan*)

Ex. 649. Scoateţi propoziţiile circumstanţiale sociative pe două coloane diferite: propoziţii care însoţesc subiecte; propoziţii care însoţesc complemente directe. Analizaţi-le complet.

a) "Nu fi proastă, Frusino! Du-te după cine te cere şi iubeşte-te cu cine-ţi este drag." (*G.Galaction*)

b) "Aş pleca cu cine ar vrea să mă însoţească."

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 650. a) Construiţi două fraze cu propoziţii circumstanţiale sociative care să însoţească un subiect, iar apoi un complement direct. Analizaţi-le complet.

b) Alcătuiţi câte trei fraze în care să fie pe rând propoziţii circumstanţiale sociative introduse prin: *cu cine, cu ce împreună cu.*

Ex. 651. Întocmiţi o povestire în care să folosiţi propoziţii circumstanţiale sociative diferite. Subliniaţi-le şi arătaţi ce caracteristici au.

Ex. 652. Delimitaţi propoziţiile din frază. Stabiliţi felurile lor. Analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale sociative. Faceţi schema frazei.

a) "S-o pornim cu ce-om apuca, încotro ne-o duce norocul grăi un bătrân." (*B. Şt. Delavrancea*)

b) "Cheamă nepoţi şi finicei / Până-n patruzeci şi trei, / Cheamă neveste şi fete / Cu ce Dumnezeu mai dete." (*G. Dem. Teodorescu*)

I. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE RELAŢIE

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziţia circumstanţială de relaţie? Ce caracteristici are o propoziţie de relaţie? Cum se construieşte o propoziţie circumstanţială de relaţie? Prin ce mai pot fi introduse propoziţiile circumstanţiale de relaţie? Ce loc pot avea în frază şi ce punctuaţie cere propoziţia circumstanţială de relaţie?

b. Exerciţii de recunoaştere şi caracterizare

Ex. 653. Delimitaţi propoziţiile. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale de relaţie; arătaţi ce indică şi prin ce sunt introduse.

a) "Cu atât mai rău sau ... cu atât mai bine pentru cine n-a văzut stele căzătoare în plin miez al zilelor de iulie." (*C. Hogaş*)

b) "Acum să stăm aici în ceea ce te priveşte pe dumneata şi să luăm pe istalalt la rând." (*I. Creangă*)

Ex. 654. Delimitaţi propoziţiile. Scoateţi propoziţiile circumstanţiale de relaţie şi caracterizaţi-le.

a) "În ce priveşte prima parte a pasajului se pune însă o problemă de izvoare." (*T. Vianu*)

b) "În ceea ce priveşte problemele discutate trebuie să luăm următoarele hotărâri..."

Ex. 655. Subliniați predicatele; delimitați propozițiile; stabiliți felurile lor. Faceți schema frazei. Scoateți propozițiile circumstanțiale de relații și analizați-le complet.

a) "Instinctul propriu-zis aparține biologiei joase și, întrucât îl privește pe om, el e un impediment după faza curat fiziologică." (*G. Călinescu*)

b) "Dar era lesne de înțeles că Răzvan, după ce ca ajunge în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpân să se ferească de bătaie, chiar dacă lăsăm deoparte natura lui cea cutezătoare, și ar fi fost mult mai bine dacă Batori întreprinde singur această expediție sau de da atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat, care ar fi ajuns să ferească pe credinciosul său Răzvan și oastea lui, tristă soartă ce întâmpinară în Moldova." (*N. Bălcescu*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 656. a) Construiți două fraze cu propoziții circumstanțiale de relație care să se refere pe rând la o acțiune, apoi la un obiect din propoziția regentă.

b) Alcătuiți trei fraze în care să fie pe rând propoziții circumstanțiale de relație introduse prin: *în (ceea) ce privește, cât privește, pentru cine*.

Ex. 657. Întocmiți o compunere liberă folosind propozițiile circumstanțiale de relație diferite. Subliniați și analizați complet propozițiile circumstanțiale de relație.

Ex. 658. Delimitați propozițiile. Stabiliți felurile lor. Faceți schema frazei. Analizați complet propozițiile circumstanțiale de relație.

a) "Puiculiță, pui păun, / Treci la badea peste drum, / Să cercăm vinul de-i bun." (*Jarnik-Bârseanu*)

c) "Cine încă cunoaște ca noi de aproape organele acestui stat și funcționarea lui se miră acum, nu de ceea ce se întâmplă, ci dacă a existat, cum era îndreptățit să nu mai crează, atâta energie în acele mase - cum de n-a izbucnit acest enorm scandal public cu mult mai înainte." (*I.L. Caragiale*)

J. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ CONDIȚIONALĂ

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziția circumstanțială condițională? Prin ce se introduce o propoziție circumstanțială condițională? În ce condiții raportul de subordonare condițională poate fi exprimat prin juxtapunerea unor propoziții? Care sunt corelativele propoziției condiționale? Cu ce moduri se poate construi propoziția condițională? Ce nuanțe mai pot avea propozițiile circumstanțiale condiționale? Ce valori stilistice pot avea construcțiile condiționale?

b. Exerciții de recunoaștere și caracterizare

Ex. 659. Despărțiți frazele în propoziții. Subliniați propozițiile circumstanțiale condiționale și arătați pe cine determină.

a) "Atunci dac'a mea frunte galbenă, obosită, / Dacă a mea privire s-o-ntoarce spre mormânt? / Dacă a vieți-mi tristă făclie osândită / S-o-ntuneca, s-ar stinge de-al patimilor vânt, / Pe aripile morții celei mântuitoare, / Voi părăsi locașul unde-am

nădăjduit / Voi lăsa fericirea aceluia ce o are / Şi-a mea pomenire acelor ce-am iubit." (*Gr. Alexandrescu*)

b) "Fătul meu, bun tovarăş ţi-ai ales; de te-a învăţat cineva, bine ţi-a priit, iară de-ai făcut-o din capul tău, bun cap ai avut." (*I. Creangă*)

Ex. 660. Identificaţi propoziţiile circumstanţiale condiţionale. Arătaţi pe cine determină, prin ce sunt introduse şi cu ce moduri se construiesc.

a) "Ce mi-i vremea, când de veacuri / Stele-mi scânteie pe lacuri / Că de-i vremea rea sau bună, / Vântu-mi bate, frunza-mi sună; / Şi de-i vremea bună, rea, / Mie-mi curge Dunărea." (*M. Eminescu*)

b) "Când m-aş potrivi eu babe, la toate cele, apoi aş lua câmpii." (*I. Creangă*)

E. 661. Găsiţi popoziţiile condiţionale; arătaţi modul şi timpul verbelor care formează predicatele acestor popoziţii.

a) "De mi-i duce ca gândul, tu mi-i prăpădi, iar de mi-i duce ca vântul tu mi-i folosi căluţul meu, zise fiul Craiului." (*I. Creangă*)

b) "Să-l văd venind / Aş mai trăi o viaţă." (*G. Coşbuc*)

c) "De eşti om bun, aproape de chilioara mea; iară de eşti om rău, departe de pe locurile aceste, că am o căţea cu dinţii de oţel, şi de i-oi da drumul te face mii şi fărâme." (*I. Creangă*)

Ex. 662. Delimitaţi propoziţiile; stabiliţi felurile lor; analizaţi propoziţiile condiţionale arătând şi valoarea lor stilistică. Întocmiţi schema frazei.

a) "... de-aş fi poet, aş culege mitologia română, care-i mai frumoasă ca şi aceea latină sau greacă; de-aş fi istoric, aş străbate prin toate bordeiele să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de-aş fi gramatic, aş călători pe toate malurile româneşti şi aş culege limba." (*A. Russo*)

b) "Dacă surâsul şi-ar fi arătat numai calmul, aş fi fost ca atunci când s-a uitat la mâna mea, ce acoperea pagina unei cărţi." (*L. Blaga*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 663. a) Construiţi două fraze cu propoziţii circumstanţiale condiţionale, care să arate o condiţie apoi o ipoteză.

b) Alcătuiţi fraze cu propoziţii circumstanţiale condiţionale introduse prin: *dacă, de, să, când.*

Ex. 664. a) Căutaţi în schiţele lui I. L. Caragiale fraze cu propoziţii circumstanţiale condiţionale introduse prin diferite conjuncţii şi construite la diferite moduri şi timpuri.

b) Găsiţi în lecturile studiate fraze cu propoziţii circumstanţiale condiţionale dar care să aibă şi alte valori. Analizaţi complet aceste propoziţii. Întocmiţi schema frazei.

Ex. 665. Întocmiţi o compunere liberă folosind propoziţii circumstanţiale condiţionale. Subliniaţi-le şi analizaţi-le complet.

Ex. 666. Stabiliţi felurile propoziţiilor. Analizaţi complet propoziţiile circumstanţiale condiţionale. Întocmiţi schema frazei.

"Mă grăbesc a declara că acel cititor va fi adevăratul păgubaş, căci dacă nu ştie regulile vânătoriei mai bine decât mine şi voieşte cu toate acestea să le înveţe. el pierde cea mai bună ocazie de a se instrui, citind o carte plăcută în care formulele costelive ale

mecanicei şi reţetele greţoase ale medicinei vetérinare sunt mai peste tot locul foarte binişor furişate printre o mulţime de noţiuni istorice, de povăţuiri înţelepte şi de fapte interesante care pot să placă şi să folosească oricărui cititor." (*A. Odobescu*)

K. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONCESIVĂ

a. Chestionar:

- Ce arată propoziţia circumstanţială concesivă? De câte feluri sunt propoziţiile concesive după caracterul real sau ipotetic al acestora? Prin ce mijloace de construcţie se deosebesc cele două feluri de propoziţii circumstanţiale concesive? Prin ce se introduce propoziţia concesivă? Cum este exprimat raportul concesiv în fraze cu propoziţii concesive juxtapuse? Care sunt corelativele concesive? Cu ce moduri se pot construi propoziţiile concesive? Ce loc şi ce punctuaţie au propoziţiile concesive în frază?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare şi analiză

Ex. 667. Despărţiţi frazele în propoziţii. Identificaţi propoziţiile concesive şi arătaţi felul lor.

a) "Aşa a fost acest sunet, deşi nu-i nour negru deasupra codrului, deşi adâncul se luminează de o dimineaţă liniştită şi limpede." (*M. Sadoveanu*)

b) "Cu toate că ducem de câteva zile o viaţă idilică şi ni s-ar fi cuvenit, prin urmare, să gustăm un minut de odihnă sub umbra stufoasă a vreunui fag, totuşi ne mulţumirăm deocamdată, cu umbra rară şi îngustă a unui tânăr brad." (*C. Hogaş*)

Ex. 668. Găsiţi subordonatele concesive şi arătaţi prin ce sunt introduse, felul lor, modurile cu care sunt construite, locul lor în frază.

a) "Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi şi voi merge ori cu voia ori fără voia voastră." (*C. Negruzzi*)

b) "Nu căuta că-s mic, dar trebile pe care ţi le-oi face eu, nu le-a face altul, măcar să fie cu stea în frunte." (*I. Creangă*)

Ex. 669. Delimitaţi propoziţiile. Scoateţi propoziţiile concesive pe două coloane după felul lor şi arătaţi prin ce sunt introduse, ce corelative cer, locul şi punctuaţia lor.

a) "Şi i-am făcut, măicuţă, vânt / L-am scos de tot din ţară, / Măcar stătea pe sub pământ / Şi nu ieşea pe-afară." (*G. Coşbuc*)

b) "De piatră de-ai fi fost, şi nu se putea să nu-ţi salte inima de bucurie, când auzeai uneori pe Mihai scripcariul din Humuleşti cântând." (*I. Creangă*)

Ex. 670. Despărţiţi frazele în propoziţii. Scoateţi propoziţiile concesive şi adverbele corelative din regentele lor. Analizaţi complet propoziţiile cocesive şi arătaţi legătura cu corelativele.

a) "Oricât de tânără era Ileana, înţelese totuşi că taică-său citea în sufletul ei tot aşa de bine ca-n cărţile lui." (*I. L. Caragiale*)

b) "Poezia eminesciană e un univers plin de viaţă potopitoare. Oricât de istovit ar fi sufletul omenesc, tot tresare... dacă vine în atingere cu această vrajă a realităţii... Prin

legătura ei cu realitatea, deci cu adevărul, pozia eminesciană nu poate fi supusă niciodată uitării, chiar dacă uitarea ar fi mai puternică decât toate oştile." (*N. Iorga*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 671. a) Construiţi trei fraze cu propoziţii concesive propriu-zise şi alte trei fraze cu propoziţii concesive ipotetice sau condiţionale. Analizaţi deosebirile dintre ele.

b) Construiţi câte o frază cu propoziţii concesive introduse pe rând cu: *deşi, cu toate că, măcar că, fără să, chiar dacă.*

c) Construiţi trei fraze cu propoziţii concesive care să aibă în regente adverbul corelativ *totuşi* sau *tot*. Subliniaţi propoziţiile concesive şi analizaţi-le.

d) Construiţi trei fraze în care propoziţia concesivă să fie despărţită de regentă prin alte propoziţii subordonate. Analizaţi toate propoziţiile şi întocmiţi schema raporturilor sintactice.

e) Alcătuiţi o compunere liberă şi folosiţi propoziţii concesive diferite aşezare la început, la mijloc şi după propoziţia regentă. Subliniaţi propoziţiile concesive şi analizaţi-le.

Ex. 672. a) Căutaţi în "Amintiri din copilărie" de Ion Creangă fraze cu diferite feluri de propoziţii concesive şi analizaţi-le.

b) Găsiţi în poeziile lui Eminescu fraze cu propoziţii concesive introduse prin diferite conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale.

c) Găsiţi propoziţiile concesive şi puneţi semnele de punctuaţie care lipsesc. Analizaţi toate propoziţiile.

"Deşi nu înţelegeam tocmai lămurit ce este şi ce are să se petreacă întâmplarea asta mi-a pricinuit o bucurie aşa de mare încât în fiecare zi prindeam gâştele şi le aşteptam să vie la uşă să ciocănească cu pliscurile şi să ceară iertare." (*M. Sadoveanu*)

Ex. 673. Delimitaţi propoziţiile şi stabiliţi felul lor. Faceţi schema raporturilor sintactice. Analizaţi complet propoziţiile concesive.

a) "Eu, babei mele, că merge pe douăzeci şi patru de ani de când m-am luat cu dânsa - şi ce n-a făcut ea? şi cât nu m-a cihăit la cap să-i spun, şi tot nu i-am spus." (*I. Creangă*)

b) "Deşi nu mai împărtăşeam entuziasmul cărţii lui Bălcescu pentru ideile profesate azi de colegii lui de la 1848, deşi ne-am încredinţat cu durere că chiar aceia ce azi le reprezintă nu mai sunt pătrunşi şi se slujesc numia de dânsele ca de o pârghie pentru ajungerea unor interese mici, deşi ştiam că dacă inima lui era vie în vremea noastră, prin cartea lui ar fi trecut o suflare rece de ironie asupra piticilor care îngânau a împărtăşi simţirile unei inimi, pe care n-am ştiut-o preţui niciodată, totuşi entuziasmul lui ca atare ne încălzeşte, căci este sincer, adevărat, energic, s-arată cu acea neşovăire de care ne minunăm în caracterele antichităţii." (*M. Eminescu*)

L. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ OPOZIŢIONALĂ

a. Chestionar:

- Ce arată propoziţia circumstanţială opoziţională? Cu ce poate fi echivalent raportul sintactic dintre subordonata opoziţională şi regenta ei? Prin ce se introduce propoziţia circumstanţială opoziţională? De câte feluri este raportul opoziţional din punct de vedere al realităţii conţinutului? Ce tipuri de propoziţii opoziţionale cunoaşteţi după elementele introductive şi după ideea exprimată? Ce este propoziţia opoziţională cu nuanţă comparativă? Cu ce moduri se construiesc de obicei propoziţiile opoziţionale? Ce loc ocupă în frază şi ce punctuaţie cere propoziţia opoziţională?

b. Exerciţii de recunoaştere şi analiză

Ex. 674. Delimitaţi propoziţiile şi stabiliţi reporturile sintactice. Subliniaţi propoziţiile opoziţionale şi arătaţi ce exprimă, prin ce sunt introduse şi cu ce mod sunt construite.

a) " Moţoc îi sărută mâna, asemena câinelui care, în loc să muşte, linge mâna, care-l bate." (*C. Negruzzi*)

b) "M-am păcălit în socoteala mea: soarele, în loc ca să-mi ajungă până la ochi şi să mă trezească, a tras peste mine ţolul ist greoi şi leorcăit." (*G. Galaction*)

c) "Între toate acestea una suferă mai grozav - e cucoana Lucsiţa, fiindcă toate celelalte sufăr numai de căldură şi de sete, pe câtă vreme dumneaiei suferă pe lângă astea şi de foame." (*I.L. Caragiale*)

Ex. 675. Delimitaţi propoziţiile şi faceţi schema frazei. Identificaţi propoziţiile circumstanţiale opoziţionale şi analizaţi-le complet.

a) "Nu prea înţelegea, era adevărat de ce Paraschiv în loc să se bucure că grâul ieşise cum nu-şi aduceau ei aminte să se fi făcut vreodată, arăta mereu posomorât şi secera ca şi cum ar fi tras la jug." (*M. Preda*)

b) "Dar de vreme ce, pornindu-mă a-ţi vorbi despre vânătoare, mă văz fără veste pribegind pe răzoarele literaturii mulţumeşte-te te rog amice, ca, în loc de o analiză scrupuloasă a "Manualului" tău de o preţuire a meritelor ce el va şti neapărat şi cu mai bun succes să destăinuiască la ochii oamenilor de ştiinţă şi de specialitate, într-un cuvânt, în loc de ceea ce mi-ai cerut, mulţumeşte-te, zic, să-ţi spun aici numai în ce chip, cum şi în ce fel imaginaţiunea, sufletul şi mintea mea au putut aievea să-ţi însuşească plăcerile şi farmecul artei pe care tu cel dintâi, o predai astăzi cititorilor români, închegate în regule mai mult sau mai puţin riguroase." (*A. Odobescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 676. a) Daţi trei exemple de propoziţii circumstanţiale opoziţionale în fraze şi explicaţi caracteristicile lor.

b) Construiţi cinci fraze cu propoziţii circumstanţiale opoziţionale introduse prin diferite conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale; analzaţi raporturile sintactice dintre propoziţii şi întocmiţi schema frazei.

c) Alcătuţi o scurtă compunere despre un prieten şi folosiţi propoziţii circumstanţiale opoziţionale. Analizaţi complet aceste propoziţii.

Ex. 677. Găsiţi complementele opoziţionale şi transformaţi-le în propoziţii opoziţionale. Analizaţi complet aceste propoziţii.

a) "Pe piept colac de grâu de-un an / Şi-n loc de galben buzdugan, / Făclii de ceară ţi-au făcut / În dreata cea fără temut." (*G. Coşbuc*)

b) "Şi poate că singura mea vină este că în loc de a reacţiona tăcut şi cu fapta, mă mărginesc la simpla protestare verbală." (*G. Călinescu*)

Ex. 678. Delimitaţi propoziţiile. Stabiliţi raporturile sintactice şi faceţi schema frazei. Analizaţi propoziţiile circumstanţiale opoziţionale.

a) "Vrei să nu paţi şi tu ca simigiul şi de unde, cu drept cuvânt te aşteptai să fii răsplătit, chiar de la început, prin laude meritate pentru toate cercetările serioase, pentru toate observaţiunile adânci, pentru toate ostenelile ce ai depus în opera ta să nu capeţi de la mine decât un eucomion fluturatic şi fără temei, psalmodiat şi acela pe drâng sau cântat din frunză." (*A. Odobescu*)

b) "... În loc să-şi vază popa de legea lui şi ctitorii să se îngrijească de geamie, dumnealor se leagă de lume şi n-o lasă să trăiască în bună pace." (*I.L. Caragiale*)

M. PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CUMULATIVĂ

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziţia circumstanţială cumulativă? Prin ce se introduce propoziţia cumulativă? Ce corelative adverbiale sau conjuncţionale corespund în regentă propoziţiei circumstanţiale cumulative? Ce moduri se folosesc în propoziţiile circumstanţiale cumulative? Ce loc ocupă în frază şi ce semne de punctuaţie cere propoziţia circumstanţială cumulativă?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare, analiză

Ex. 679. Delimitaţi propoziţiile. Identificaţi propoziţiile circumstanţiale cumulative şi arătaţi ce exprimă şi prin ce sunt introduse.

a) "Pe lângă că suntem meşteri lemnari, apoi am şi ajuns la o vreme de căruntеţă, când avem învăţătură că porunca-i poruncă." (*M. Sadoveanu*)

b) "Las'că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata după cuviinţă un asemenea înalt sujet, dar chiar împrejurările din afară sunt împotriva mea." (*M. Kogălniceanu*)

Ex. 680. Subliniaţi propoziţiile circumstanţiale cumulative şi caracterizaţi-le. Arătaţi prin ce locuţiuni conjuncţionale se introduc şi ce corelative au în regentă.

a) "Toată vremea la masă s-a vorbit rău de profesori, cari după ce nu sunt buni de nimic, apoi sunt şi brutali şi mojici, mai ales cu copiii de familii bune." (*I.L.Caragiale*)

b) "Nici oleacă de mâncare nu mi-a dat, necum să-mi dea ceva simbrie." (*L. Rebreanu*)

Ex. 681. Subliniați predicatele; delimitați propozițiile stabiliți raporturile sintactice; întocmiți schema frazei. Scoateți separat propozițiile circumstanțiale cumulative și analizați-le. Arătați locul și punctuația lor în frază.

a) "Dincolo de ceea ce au pus la cale cu sânge rece diplomații și oamenii politici, ori de argumentele artelor militare, mulțimile au intrat în acest război general, fiindcă de la el așteaptă altceva decât ceea ce văd socotelile diplomaților." (*Cezar Petrescu*)

b) "Lasă că era tânără numai de vro șaisprezece ani și că avea încă frăgezime copilărească atât de neprețuită în podoaba unei femei, dar apoi toate mișcările ei, căutătura sa, glasul său aveau un ce mai deosebit, un aer de sălbăticiune încântătoare." (*V. Alecsandri*)

c. Exerciții cu caracter creator

Ex. 682. a) Dați trei exemple în fraze cu propoziții circumstanțiale cumulative și arătați ce exprimă fiecare.

b) Construiți cinci fraze cu propoziții circumstanțiale cumulative introduse prin locuțiuni conjuncționale: *după ce că, pe lângă că, în afară că, lasă că, plus că.*

c) Căutați în lecturi literare cunoscute fraze cu propoziții circumstanțiale cumulative. Analizați complet aceste propoziții arătând și locul lor în frază.

d) Alcătuiți o scurtă descriere despre un coleg al vostru și folosiți propoziții circumstanțiale cumulative. Subliniați-le și analizați-le complet.

Ex. 683. Subliniați complementele circumstanțiale cumulative din propozițiile următoare și apoi transferați-le în propoziții subordonate circumstanțiale cumulative. Analizați complet aceste propoziții.

a) "Pe lângă hrană au luat și unelte. Să se sfătuiască ce să ia afară de bani și bijuterii." (*L. Rebreanu*)

b) "Citeam și alte cărți decât cele de învățătură." (*G. Galaction*)

c) "Am amintit mai sus o parte din A. Odobescu, care, pe lângă rezultatele cercetării sale la mănăstirea Bistrița, publică și descoperirea făcută la mănăstirea Brâncovenești din Hurezii Vâlcei." (*T. Vianu*)

N. PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE EXCEPȚIE

a. Chestionar:

- Ce exprimă propoziția circumstanțială de excepție? La ce se referă propoziția circumstanțială de excepție? Prin ce se introduce propoziția circumstanțială de excepție? Ce corelative are în regentă propoziția circumstanțială de excepție? Ce moduri se folosesc în propoziția circumstanțială de excepție?

b. Exerciții de recunoaștere, caracterizare și analiză

Ex. 684. Delimitați propozițiile. Identificați propozițiile circumstanțiale de excepție și arătați ce exprimă fiecare.

a) "Boierul e un om care toată ziua nu lucră altceva decât mănâncă, bea, citeşte într-o carte, se culcă şi doarme, iar când se scoală le începe pe toate de la capăt." (*M. Sadoveanu*)

b) "Mâine trebuiau să-l ducă la ştreang, afară numai dacă dormitorul nu va fi schimbat osânda într-o pedeapsă mai grea: să fie legat de două cămile, pe care argaţii să le biciuiască spre răsărit şi spre apus." (*Adrian Maniu*)

Ex. 685. Găsiţi propoziţiile circumstanţiale de excepţie şi arătaţi ce exprimă, prin ce sunt introduse, ce corelative au în regentă şi cum sunt construite:

a) "Barocul ... nu face altceva decât dă dezvolte datele prime ale clasamentului." (*G. Călinescu*)

b) "... împrumuturile slave n-au făcut altceva decât să înlocuiască cuvintele latineşti, la care se săvârşise deja evoluţia semantică arătată." (*I. Iordan*)

Ex. 686. Delimitaţi propoziţiile şi stabiliţi raporturile sintactice dintre ele. Întocmiţi schema frazei. Scoateţi propoziţiile circumstanţiale de excepţie şi analizaţi-le complet.

a) "Îşi aduse aminte de tocmeala cu slujitorul; îşi luă vorba înapoi şi îndreptându-se că în fierbinţeala vânătorii, nu va fi văzut tocmai bine, reduse coada vulpei până la vreo doi stânjeni." (*A. Odobescu*)

b) "Dar era lesne de înţeles că Răzvan după ce va ajunge în apropiere de duşmani nu va fi poate stăpân să se ferească de bătaie chiar dacă lăsăm deoparte natura lui cea prea cutezătoare şi ar fi fost mult mai bine dacă Batori întreprindea ajutor mai însemnat care ar fi ajuns să ferească pe credinciosul său Răzvan şi oastea lui de trista soartă ce întâmpinară în Moldova." (*N. Bălcescu*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 687. a) Construiţi trei fraze cu propoziţii circumstanţiale de excepţie, introduse prin diferite locuţiuni conjuncţionale şi adverbe. Subliniaţi aceste propoziţii.

b) Căutaţi în lecturile studiate fraze cu propoziţii de excepţie. Scoateţi şi analizaţi pe rând aceste propoziţii.

c) Alcătuiţi o compunere liberă şi folosiţi fraze cu propoziţii de excepţie. Subliniaţi şi analizaţi aceste propoziţii.

Ex. 688. Găsiţi complementele circumstanţiale de excepţie şi transformaţi-le în propoziţii. Scrieţi separat şi analizaţi complet aceste propoziţii.

a) "Nimic nu ţine mai strâns pe oameni decât respectul reciproc şi emulaţia în construcţie." (*G. Călinescu*)

b) "Altcineva decât mine ar fi găsit tovărăşie veselă şi ar fi petrecut." (*G. Galaction*)

c) "În alte două direcţii însă, în afară de vechile manuscrise şi tipărituri, se îndreaptă interesul lui Odobescu în anii "Revistei române", în direcţia folclorului şi în cea istorică." (*T. Vianu*)

3. C. PROPOZIŢIA PREDICATIVĂ SUPLIMENTARĂ

a. Chestionar:

- Ce exprimă şi ce rol are propoziţia predicativă suplimentară? La cine se referă acţiunea propoziţiei predicative suplimentare? În ce constă dubla determinare sintactică a acestei propoziţii? Prin ce se introduce o propoziţie predicativă suplimentară? Ce loc ocupă în cadrul frazei propoziţia predicativă suplimentară?

b. Exerciţii de recunoaştere, caracterizare şi analiză

Ex. 689. Delimitaţi propoziţiile din frază. Identificaţi propoziţiile predicative suplimetare şi arătaţi ce exprimă, pe cine determină şi prin ce sunt introduse.

a) "Nu prea înţelegea, era adevărat, de ce Paraschiv, în loc să se bucure că grâul ieşise cum nu-şi aduceau ei aminte să se fi făcut vreodată, arăta mereu posomorât şi secera ca şi când ar fi tras la jug." (*M. Preda*)

b) "Am luat un soldat care ştia drumul peste culme şi am pornit-o aşa cum mă găseam." (*Camil Petrescu*)

c) "Ipate se trezeşte într-o zi cu socru-său că vine şi-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale." (*I. Creangă*)

Ex. 690. Găsiţi propoziţiile predicative suplimetare şi arătaţi pe cine determină, ce exprimă, prin ce sunt introduse şi ce loc ocupă în cadrul frazei.

a) "Faptul că Microbului îi era ruşine să mărturisească ce avea în sertarul mesei îl împiedica să spuie ce căuta cu toate deselę întrebări ale Nababului în buzunarul căruia era cheia. Cum era ei să nu râdă când s-a lăsat Microbul de tutun şi când ceilalţi îi trimiteau rotocoale de fum care-l făceau să înghită în sec şi "să-i vie ameţele" cum zicea el, rugându-se să-l lase în pace?" (*I. A. Brătescu-Voineşti*)

b) "Se văd parcă pâlcurile de oameni cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum coboară pe potecile înguste spre gura minei." (*Geo Bogza*)

Ex. 691. Delimitaţi propoziţiile din fraze. Stabiliţi raporturile sintactice dintre propoziţii. Întocmiţi schema frazei. Analizaţi complet propoziţiile predicative suplimentare.

a) "Mă vei ierta însă a fi mai puţin discret în favoarea câinelui, şi, pe lângă lăudăroasele cuvinte ale domnului Quatrefages, pe care tu le-ai tradus - pe lângă poveţele tale, de care m-am şi folosit - precum ţi-am arătat mai sus - lasă-mă să adaug şi să pui unul lângă altul portretul câinelul, făcut în versuri elineşti de Opian şi un fragment analog din poema lui Graţiu Faliscu, ale cărui versuri grele de înţeles ne-au păstrat limba tehnică a strămoşilor noştri, vânătorii latini, limbă pe care poetul ca om de meserie trebuia să o fi cunoscut adânc." (*A. Odobescu*)

b) "Când te vezi aici, întâi te încearcă un fel de neastâmpăr, o dulce linişte, parcă ai fi gata să zbori. E în cuprins ceva aşa de măreţ, şi de sărbătoresc, că uiţi deodată şi osteneala şi foamea, şi setea şi nu te mai înduri să stai jos - priveşti uimit în toate părţile, respiri mai adânc aerul acesta proaspăt, răcoros, ce pare că miroase a zăpadă, ochii tăi sorb cu nesaţ depărtările şi nu ştiu ce sentiment de voioşie, de copilărească semeţie te face să-ţi ridici fruntea şi să cauţi falnic în jurul tău, ca şi cum ai fi lucrat şi

tu la aşezarea acestor podoabe, ca şi cum în clipa asta, anume pentru tine se înalţă în slăvi de pretutindeni popoarele de munţi." (*C. Hogaş*)

c. Exerciţii cu caracter creator

Ex. 692. a) Construiţi trei fraze cu propoziţii predicative suplimentare şi analizaţi-le complet.

b) Construiţi fraze cu propoziţii predicative suplimentare care să fie introduse prin: *că, să, cum, aşa cum, precum*. Analizaţi complet aceste propoziţii.

c) Alcătuiţi o descriere a mării şi folosiţi propoziţii predicative suplimentare diferite. Analizaţi-le complet.

Ex. 693. a) Căutaţi în lecturile cunoscute fraze cu propoziţii predicative suplimentare şi analizaţi-le complet.

b) Găsiţi în "Pseudokynegetikos" de A. Odobescu fraze cu propoziţii predicative suplimentare şi analizaţi-le compet.

Ex. 694. Găsiţi elementele predicative suplimentare şi transformaţi-le în propoziţii predicative suplimentare. Analizaţi aceste propoziţii.

a) "Luna pe cer trece-aşa sfântă şi clară." (*M. Eminescu*)

b) "Începător el se voia cu orice preţ un avocat al dreptăţii şi atât." (*L. Blaga*)

c) "Aşaz-o cu credinţă căpătâi." (*T. Arghezi*)

d) "Titu Herdelea o urmă speriat şi clătinând din cap." (*L. Rebreanu*)

e) "Cu sfiala lui senină / Mi-a trecut cucernic pragul / Ca un sol din altă lume / Zâmbitor păşea moşneagul." (*O. Goga*)

A. EXERCIŢII RECAPITULATIVE LA SINTAXA FRAZEI

Ex. 695. Subliniaţi predicatele şi delimitaţi propoziţiile. Stabiliţi raporturile sintactice dintre propoziţii. Întocmiţi schema frazei.

a) "Cu toate acestea, şezând acum colea, fără grijă, răsturnat în jeţul meu, privind liniştit pe fereastră cum mugurul liliacului se despică şi înverzeşte sub aburoasele sărutări ale soarelui de aprilie, şi ascultând cu o dulce răpire, cum brotăcelul cântă vesel înturnarea zilelor calde, te încredinţez că mi-ar place să străbat - fără totuşi a mă mişca din loc - în codrii umbroşi, alergând cu gândul în goana cerbilor, şi piscurile de stâncă după urmele ideale ale caprei negre, şi vizuinele de prin munţi în prepusa dibuire a urşilor, şi luncile cu răchită, după urma dârei de mistreţ, ba chiar şi pustiurile nisipoase, pe unde mi s-ar năluci vânători eroice de tigri înfricoşaţi şi de lei fioroşi." (*A. Odobescu*)

b) "Despre starea plugarilor români, avea putinţa să consulte o serie de documente ale trecutului care-i căzuseră în mână, dar bănuia că ar mai putea descoperi încă multe altele dacă ar avea răgaz şi nu se îndoia că în viitor cercetătorii vor fi mai numeroşi decât putea să fie el într-o capitală de ţară mică, unde nu se aflau, se putea spune, nici biblioteci, nici învăţământ, nici arhive. În ceea ce priveşte istoria domniei lui Mihai Viteazul. cercetase multe biblioteci şi arhive, în cele douăzeci de luni cât străbătuse în

străinătate, dar era un subiect necunoscut forurilor străine, de care nu se ocupase mai nimeni, materialul era împărțit și greu de adunat." (*Camil Petrescu*)

Ex. 696. Delimitați propozițiile și analizați fiecare propoziție potrivit modelului de mai jos. Stabiliți raporturile sintactice și întocmiți schema frazei.

Nr. crt.	Propo-ziția	Felul propo-ziției	Ce determină	La ce întrebare răspunde	Prin ce este introdusă	Ce caracte-ristici are	Locul față de regentă și punctuația

a) "Dar nenorocirea bietului om nu era încă completă, nici Păturică, ca hoț perfect ce era, nu făcea niciodată hoția pe jumătate, el lua acasă la dânsul toți banii ce se depuneau în păstrarea hatmăniei, și îi schimba la Costea Chiorul pe bani tăiați sau calpi, iar după aceea cosea pungile într-un chip cum să nu rămâie nici o urmă de violare." (*N. Filimon*)

b) "Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare, / Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare! / Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate; / Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate, / Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării / Și ridică mii de umbre după stinsul lumânării ... / Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară, / Și câți codrii-ascund în umbra strălucire de izvoară! / Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate, / Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate / Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții / De-opotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții! (*M. Eminescu*)

c) "Din fericire pentru dânsul, Eminescu n-a fost martor al acestei rătăciri, pe care altfel ar fi căutat din răsputeri s-o fluture, reclamându-și personalitatea cea adevărată, impuind conștiinței publicului adevăratele sale păreri și scopurile sale adevărate. El n-ar fi primit nici într-un chip să rămână un tip al poetului nimicniciei, al mucenicului unui eu nestăpânit. Și încă mai puțin ar fi putut el să se învoiască cu părerea că ale lui sunt numai acele versuri cu limba și cu ritmul îmbătătoare ... Nici ca să se înalțe pe cerul negru unde trece Hyperion cu zâmbetul de durere și dispreț al razei sale, nici ca să se împietrească în chipul unui sublim zeu fără legături cu toate ale pământului, nici pentru această mare glorie falsă n-ar fi jertfit el ceea ce trebuia să prețuiască mai mult decât orice: conștiința sa deplină de om care știe, crede, înțelege, iubește și urăște și care, deci, până la sfârșitul zilelor ce-i sunt îngăduite, alege, propovăduiește și luptă." (*N. Iorga*)

d) "A doua zi se auzi prin slugi că messerul își face bagajele și că poruncise să i se strângă instrumentele care erau aruncate unul peste altul într-o sanie. Toată noaptea aceea ninsese cu fulgi mari, pământul se acoperise cu o blană strălucitoare. Era o tăcere înspăimântătoare și boierii se feriră să-l caute pe Principe știindu-i meteahna de a se răzbuna în altă parte când nu mergeau cum trebuie lucrurile. Pe la prânz, când calabalâcul era aproape gata, un slujitor, mort de frică, abia îndrăzni să spună că messerul Ottaviani mai întreabă dacă are de auzit vreun cuvânt." (*E. Barbu*)

Ex. 697. Delimitaţi propoziţiile şi întocmiţi schema frazei. Analizaţi sintactic şi morfologic cuvintele subliniate. Transformaţi-le în propoziţii şi arătaţi felul acestor propoziţii. Întocmiţi schema frazelor formate.

a) "Mircea *temându-se a merge* de-a dreptul la Râmnicul Vâlcea şi *nevoind să trage* nici chiar tiptil la gazdă în oraş, mai înainte de *a fi aflat* ce se petrece pe acolo, se opri la mica mănăstire Cotmeana, puţin mai jos de frumoasa vale a Luminilor pe Topolog." (*A. Odobescu*)

b) "Ni se topea inima de mila lor; *trăind* ani şi ani laolaltă cu ei, *împărţind* laolaltă munca grea a câmpurilor, lalolaltă *îndurând* arşiţa soarelui şi bicele ploii, şi gerurile, noi nu mai vedeam în ei nişte vite *neştiutoare de nimic, supuse* poruncilor noastre, ci biete fiinţe *deopotrivă nouă* în suferinţă." (*Z. Stancu*)

Ex. 698. Transformaţi fiecare din textul de mai jos în fraze în care propoziţiile să fie legate prin coordonare.

"Apele cresc. Au trecut peste maluri. Parcă s-au rupt undeva departe zăgazuri uriaşe. Şi astă-vară, ce pârjol! ... Câmpurile strigau după ploaie. Copacii strigau după ploaie. Rumânii cu ochii pierduţi căutau pe cer scame de nori." (*Z. Stancu*)

Ex. 699. Întocmiţi analiza literară a ultimului roman românesc pe care l-aţi citit. Folosiţi diferite feluri de propoziţii coordonate şi subordonate. Analizaţi-le complet şi întocmiţi schema frazei.

Ex. 700. Alcătuiţi o compunere liberă şi folosiţi pe cât posibil cel puţin câte un exemplu pentru fiecare propoziţie subordonată învăţată. Analizaţi complet propoziţiile subordonate şi întocmiţi schema frazei.

B. VORBIREA DIRECTĂ ŞI INDIRECTĂ

a. Chestionar:

- Ce se înţelege prin vorbire directă? Ce este vorbirea indirectă? Ce deosebiri există între aceste două procedee sintactice? Care sunt principalele cuvinte de declaraţie prin care se introduce vorbirea directă? Ce valoare stilistică au construcţiile în care verbul de declaraţie este omis? Cum se face transpunerea propoziţiilor principale din vorbirea directă în vorbirea indirectă? Cum se face transpunerea propoziţiilor subordonate din vorbirea directă în vorbirea indirectă? Cum se face transformarea vorbirii indirecte în vorbire directă? Ce este vorbirea directă legală? Ce este vorbirea indirectă liberă? Ce valori au construcţiile cu mai multe procedee de redare a comunicării?

b. Exerciţii

Ex. 701. Stabiliţi ce fel de vorbire s-a folosit în fiecare text. Arătaţi deosebirile dintre cele două procedee. Indicaţi verbele de declaraţie, locul lor şi explicaţi punctuaţia din frază.

a) "Puseră capul pe masă şi Mihai cătă puţin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca ce era lângă dânsul, înecându-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plânge?

- Pentru că, răspunse această miloasă şi simţitoare femeie, aceea ce i s-a întâmplat lui i se poate întâmpla şi ţie sau acestuia, arătând pe fiul său Pătraşcu. Această vorbă pătrunse inima oţelită a asprului domn şi-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omeneşti. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrimile deodată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui şi din inimă strigă: "O săracul popă!" (*N. Bălcescu*)

b) "Înţelegem, cucoane, aşa a fi, răspunseră câţiva ţărani mai ruşinoşi; că, dă, dacă nu-ţi şti dumneavoastră ce-i pe lume, noi ţărănimea de la coarnele plugului avem să ştim ce-i bine şi ce-i rău?

-Ba eu drept să vă spun, cucoane, n-am înţeles! Cică zise cu îndrăzneală unul dintre ţărani, anume Ion Roată. Şi apoi chiar dacă ne-am pricepe şi noi la câte ceva, cine se mai uită în gura noastră? Vorba ceea, cucoane ...>Ţăranul când merge, tropăieşte, şi când vorbeşte, hodorogeşte ..." (*I. Creangă*)

Ex. 702. Transcrieţi frazele de mai jos transformând vorbirea directă în vorbire indirectă. Fiţi atenţi la semnele de punctuaţie cerute de vorbirea directă. Arătaţi ce modificări gramaticale a suferit textul.

a) "Ş-odată chemă Spânul pe Harap-Alb şi-i zice: Du-te în pădurea Cerbului, cum îi şti tu, şi măcar fă pe dracu în patru sau ori ce-i face, dar numai decât să-mi aduci pielea cerbului cu cap cu tot, aşa bătute cu pietre scumpe, cum se găsesc." (*I. Creangă*)

b) "Lăpuşneanu, pe care îl înştiinţase de pornirea norodului, trimise pe armaşul său să întrebe ce vor şi ce cer. Armaşul ieşi.

- Ei, voinice Moţoace, zise apoi înturnându-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mântuit de răii aceştia şi am scăpat de aşa râie?

- Măria-ta, ai urmat cu mare înţelepciune, răspunse mârşavul curtezan; eu de mult aveam de gând să sfătuiesc pre Măria-ta la acestea, dar văd că înţelepciunea Măriei-tale au apucat mai'nainte, şi ai făcut bine că i-ai tăiat..." (*C. Negruzzi*)

Ex. 703. Transformaţi vorbirea indirectă în vorbire directă. Puneţi punctuaţia necesară şi explicaţi modificările gramaticale.

a) "Laie, biet, nu ştia despre ce e vorba; însă îi fusese destul să privească o dată în faţa stăpânului său pentru ca să simtă că e vreo primejdie la mijloc; văzându-se dar faţă în faţă cu comisarul, el începu să tremure şi să spună că el nu ştie nimic, fiindcă el are de lucru la grajd, iară seara se culcă devreme. Atât era destul pentru ca comisarul să simţă întărit în bănuielile sale şi să-l ia mai de scurt. Astfel Lae mărturisi cu inima încleştată că într-o duminică Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăşi la Moara cu noroc, l-au deşteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpânu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, că s-a ascuns într-un crâng." (*I. Slavici*)

b) "Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întâmple cumva să se scoale ţăranii. Deşi zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni şi a ajutat unde a putut, încât n-are de ce să-i fie fric, adăuga că ţăranii când o pornesc razna nu mai ţin socoteală de nimic. Avea dânsul destui oameni de credinţă care-l înştiinţau ce se petrece în sat şi mereu îl asigurau că-l iubeşte toată lumea ca pe vreun frate." (*L. Rebreanu*)

Ex. 704. a) Redactaţi în scris o convorbire cu un coleg despre ultima carte citită. Apoi transformaţi vorbirea directă în vorbire indirectă.

b) Întocmiţi o scurtă compunere în care să reproduceţi o convorbire imaginară cu un scriitor preferat. Transformaţi dialogul în vorbire indirectă.

Ex. 705. Alegeţi din schiţele lui Caragiale o pagină cu vorbire directă şi transformaţi-o în vorbire indirectă. Arătaţi ce deosebiri sunt între ele.

Ex. 706. Alcătuiţi o scurtă compunere liberă folosind ambele procedee sintactice şi arătaţi valoarea lor.

C. PUNCTUAŢIA ŞI ORTOGRAFIA

a. Chestionar:

- Ce rol au semnele de punctuaţie? Ce legături există între sintaxă şi punctuaţie? Care sunt semnele de punctuaţie ale limbii române? Cum se foloseşte punctul? La ce serveşte semnul întrebării? Ce marchează semnul exclamării? Care sunt regulile de folosire a virgulei în cadrul propoziţiei şi separat în cadrul frazei? Ce marchează punctul şi virgula? În ce situaţie se folosesc două puncte? Ce arată semnele citării (ghilimelele)? Ce indică linia de dialog şi linia de pauză? Când se folosesc punctele de suspensie? Ce semne ortografice cunoaşteţi şi care sunt regulile de folosire a lor?

b. Exerciţii

Ex. 707. Arătaţi ce semne de ortografie şi de punctuaţie sunt în textele de mai jos şi explicaţi rolul fiecăruia.

a) "- Cine e?

- Eu, bunică!

I-a deschis.

- Ei! Ce cauţi tu până-n ziuă?

- Am fugit de la jupânul.

- De ce? a întrebat bunica încruntată de cine ştie ce urât gând i-a fi fulgerat prin mintea ei veche.

- ... Pentru că ... nu mai vreau să stau.

- Nu-ţi dă de mâncare?

- Ba da.

- Munceşti prea mult?

- Mult ... dar ... nu mult.

- Te bate?

Băiatul dete din cap şi începu să plângă." (*I.L.Caragiale*)

b) "Cât suntem încă pe pace, eu îşi zic: "Bine-ai venit!" (*M. Eminescu*)

c) "Şi zvârr! Cu pravila cea mare după călugăr. Apoi umflând un sfeşnic de alamă, după dânşii să-i afurisească! ... Şi na! părintele Duhu şi Teofan şi-au prăpădit papucii ..." (*I. Creangă*)

Ex. 708. Despărţiţi frazele în propoziţii. Arătaţi felul propoziţiilor şi locul lor în frază. Explicaţi ortografia şi punctuaţia folosită.

a) "... A ţinut să ajungă stăpân în moşia Moldovei nu pentru vinovat folos al său, ci ca să dea ţării slobozenia ei cea veche şi să scoată de sub sabia boierimii pe birnicii şi credincioşii săi." (*M. Sadoveanu*)

b) "În viaţa reală putea s-o cheme "Veta" pe tânăra cetitoare a "Dramelor Parisului", şi "Ziţa" pe nevasta matură a lui Jupân Dumitrache. Dar în asta nu se putea, adică era o greşeală, pentru că mai degrabă se potriveşte "Veta" cu o matroană şi "Ziţa" cu o femeiuşcă sprinţară. Şi tot aşa, în viaţa reală putea să-l cheme Iordache Brânzovenescu pe animatorul şi conducătorul studenţilor, iar pe avocatul din "O scrisoare pierdută" - Coriolan Drăgănescu. Dar în asta numele roman şi sonor ca o trompetă de alarmă de bâlci "Coriolan Drăgănescu" se potivea mai bine pentru şeful zvăpăiat al naţionalismului cu tinctură latinistă a vremii de atunci decât pentru un avocat." (*G. Ibrăileanu*)

c) "O revistă cum a fost "Viaţa românească", stând prin conducerea gustului literar sub categorice influenţe naturaliste, creează o rubrică fixă pentru adăpostirea producţiei astfel inspirate: "documentele omeneşti", în care apar unele din schiţele lui Spiridon Popescu şi Jean Bart. Alături de naturalismul instantaneelor, al "transelor" de viaţă, există însă forma lui fluvială, procedând nu prin fulgerare impresionantă, ci prin larga integrare a amănuntului, până la extinderea cea mai departe împinsă şi chiar până la zdrobirea formelor limitative." (*T. Vianu*)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. **Academia Română**, *Gramatica limbii române*, Vol. I şi al II-lea, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1966.

2. **Academia Română - Institutul de Lingvistică**, *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

3. **Academia Română - Institutul de Lingvistică**, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM), Bucureşti, Editura Academiei, 1982.

4. **Academia Română - Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan"**, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a, Bucureşti, Editura Univers - Enciclopedic, 1995.

5. **Academia Română - Institutul de Lingvistică**, *Limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei, 1956.

6. **Mihail Andrei, Iulian Ghiţă**, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.

7. **Mioara Avram**, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1986.

8. **G. Beldescu**, *Ortografia actuală a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

9. **Angela Bidu-Vrănceanu**, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

10. **Grigore Brâncuş**, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

11. **Grigore Brâncuş, Ştefan Găitănaru**, *Limba română, modele de analiză gramaticală*, Bucureşti, Editura Coresi, 1994.

12. **Vasile Breban**, *Dicţionar general al limbii române*, Vol. I şi II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995

13. **Marin Bucă, O. Vinţeler**, *Dicţionar de antonime*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1973.

14. **Gh. Bulgăr**, *Limba română. Fonetică. Lexic. Gramatică. Stilistică*, Bucureşti, Editura VOX, 1995.

15. **Ion Coja**, *Gramatica raţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

16. **Ion Coteanu**, *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros, 1982.

17. **Ion Coteanu** (coordonator), *Limba română contemporană. Fonetica, fonologia, morfologia*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985.

18. **Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu**, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985.

19. **Ion Coteanu**, *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

20. **Ion Diaconescu**, *Sintaxa limbii române*, Vol. I şi al II-lea, Bucureşti, Tipografia Universităţii, 1992.

21. **C. Dimitriu**, *Gramatica limbii române explicată*, Iaşi, Editura Junimea, 1982.

22. **Al Graur**, *Gramatica azi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973.

23. **Valeria Guţu Romalo**, *Morfologia structurală a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

24. **Valeria Guţu Romalo**, *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.

25. **Theodor Hristea** (coordonator şi autor principal), *Sinteze de limba română*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Albatros, 1984.

26. **Iorgu Iordan**, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

27. **Iorgu Iordan, Vladimir Robu**, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

28. **Florin Marcu, Constant Maneca**, *Dicţionar de neologisme* (DN), Bucureşti, Editura Academiei, 1978.

29. **Alexandru Niculescu**, *Între filologie şi poetică*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980.

30. **Gabriela Pană Dindelegan**, *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, 1976.

31. **Gabriela Pană Dindelegan**, *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, Editura Coresi, 1992.

32. **Ştefania Popescu**, *Gramatica practică a limbii române*, ediţia a V-a, Bucureşti, Editura Orizonturi, 1995.

33. **Alexandru Rosetti, Aurelian Lăzăroiu**, *Introducere în fonetică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982.

34. **Richard Sârbu**, *Antonimia lexicală în limba română*, Timişoara, Editura Facla, 1977.

35. **Luiza Seche, Mircea Seche, Irina Preda**, *Dicţionar de sinonime*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1992.

36. **Sorin Stati**, *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1972.

37. **Sorin Stati**, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1967.

38. **Gh. D. Trandafir**, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1982.

39. **Emanuel Vasiliu**, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965.

40. **Emanuel Vasiliu, Sanda Galopenţia-Eretescu**, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

41. **Emanuel Vasiliu**, *Introducere în teoria textului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1990.

42. **Tudor Vianu**, *Studii de stilistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1968.

43. **Iulian Ghiţă**, *Sinteze şi exerciţii lexicale, lingvistice şi stilistice*, Bucureşti,

FONETICĂ, LEXICOLOGIE, MORFOSINTAXĂ

- SINTEZE ŞI EXERCIŢII -

CUPRINS

- Argument 5

- Listă de sigle şi abrevieri 7

PARTEA ÎNTÂI - FONETICA ŞI FONOLOGIA

§ 1. Definiţia foneticii 9

§ 2. Sunetele limbii române 9

§ 3. Vocale şi consoane 10

§ 4. Mişcările articulatorii 11

§ 5. Fonologia. Fonemul şi funcţiile lui 12

§ 6. Sistemul vocalic 12

§ 7. Semivocale. Diftongi. Triftongi 13

§ 8. Sistemul consonantic 13

§ 9. Silaba. Reguli de despărţire a cuvintelor în silabe 14

§ 10. Accentul 14

§ 11. Alternanţe fonetice 15

§ 12. Alfabetul 16

§ 13. Corespondenţa dintre literă şi fonem 16

§ 14. Ortografia. Principii ortografice 17

§ 15. Reguli ortografice 18

§ 16. Semne ortografice 19
§ 17. Ortoepia. Hiatul. Reguli ortoepice 20
§ 18. Teste şi exerciţii fonetice 22
§ 19. Resurse stilistice ale structurii fonetice 36

PARTEA A DOUA - LEXICOLOGIA

§ 1. Definiţia lexicologiei. Importanţa vocabularului 53
§ 2. Unităţi lexicale. Cuvântul. Cuvinte flexibile şi neflexibile. Cuvinte autonome 53
§ 3. Structura etimologică a vocabularului 55
§ 4. Structura vocabularului după frecvenţa cuvintelor 61
§ 5. Structura morfematică a cuvântului. Radical (Rădăcină) Afixe. Temă. Desinenţă. Morfeme. Accentul. Familia lexicală 67
§ 6. Mijloacele de îmbogăţire a vocabularului. Derivarea. Compunerea. Conversiunea. Abrevierea. Formaţii analitice. Împrumutul. Calcul lingvistic 72
§ 7. Structura semantică şi stilistică a vocabularului. Monosemie şi polisemie. Sens şi semnificaţie. Sens de bază şi sensuri secundare. Sens figurat 77
§ 8. Relaţii semantice. Sinonimia. Antonimia. Omonimia. Paronimia. Hiponimia 84
§ 9. Valori expresive şi stilistico-funcţionale 88
§ 10. Lexicografia. Dicţionare. Glosare 91

§ 11. Onomastica şi toponimia 92

§ 12. Probleme de ortografie 93

§ 13. Exerciţii lexicale 95

§ 14. Teste şi tipuri de exerciţii 100

§ 15. Resurse expresive ale vocabularului. Exerciţii stilistice lexicale 131

PARTEA A TREIA - MORFOSINTAXA

§ 1. Definiţie. Morfologie şi sintaxă 168

§ 2. Structura gramaticală a limbii române 169

A. MORFOLOGIA

§ 3. Clasificarea cuvintelor din punct de vedere formal-lexical, semantic, morfologic şi sintactic 169

§ 4. Clasele morfologice 170

§ 5. Categoriile morfologice (genul, numărul, cazul, gradul de comparaţie, persoana, diateza, modul, timpul) 170

§ 6. Articolul. Definiţie. Caracteristici. Clasificare. Articolul hotărât (propriu-zis). Articolul genitival (posesiv). Articolul demonstrativ (adjectival). Probleme de ortografie şi de punctuaţie 175

§ 7. Substantivul. Definiţie. Clasificarea după formă. Categorii gramaticale. Caracterizarea semantică a genurilor. Marcarea genurilor. Numărul. Cazurile. Funcţiile lor. Tipuri de declinare. Valori expresive ale substantivului. Probleme de ortografie şi de punctuaţie 178

§ 8. Adjectivul. Definiţie. Adjective pronominale. Clasificare. Flexiune. Acordul cu substantivul. Marcarea opoziţiilor de gen, număr şi caz. Gradele de comparaţie.

Adjective fără grade de comparaţie. Funcţii sintactice în propoziţie.
Relaţiile sintactice în care apare adjectivul. Valori expresive.
Probleme de ortografie şi de punctuaţie.. 187
§ 9. Numeralul. Definiţie. Clasificarea după structură şi după sens.
Numeralul cardinal propriu-zis. Numerale colective. Numerale fracţionare.
Numerale multiplicative. Numerale distributive. Numerale adverbiale.
Numeralul ordinal. Funcţii sintactice ale numeralelor.
Probleme de ortografie şi de punctuaţie.. 193
§ 10. Pronumele. Definiţie. Caracteristici. Clasificare. Pronumele personal.
Valori de întrebuinţare. Dativul etic. Dativul posesiv. Pronumele reflexiv.
Pronumele de întărire. Pronumele şi adjectivul posesiv. Pronumele şi adjectivul
demonstrativ. Pronumele şi adjectivul interogativ. Pronumele şi adjectivul
relativ. Pronumele şi adjectivul nehotărât. Pronumele şi adjectivul negativ.
Funcţii sintactice ale pronumelor în propoziţie. Pronumele în relaţiile din enunţ.
Valori expresive. Ortografia şi punctuaţia pronumelui.................................. 199
§ 11. Verbul. Definiţie. Clasificarea după structură, după criteriul sintactic, după
criteriul morfologic. Locuţiuni verbale. Categoriile morfologice ale verbului.
Diateza. Modul. Timpul. Persoana. Numărul. Flexiunea. Conjugarea.
Funcţii sintactice. Verbul în relaţii sintactice. Valori expresive.
Probleme de ortografie şi de punctuaţie.. 213

§ 12. Adverbul. Definiţie. Locuţiuni adverbiale. Clasificare. Comparaţia. Funcţii sintactice. Adverbe predicative. Valori de întrebuinţare. Valori expresive. Ortografia şi punctuaţia adverbului 231
§ 13. Interjecţia. Definiţie. Clasificare. Funcţii sintactice. Valori expresive. Ortografia şi punctuaţia interjecţiei 234
§ 14. Prepoziţia. Definiţie. Clasificare. Întrebuinţarea prepoziţiilor. Valori expresive. Probleme de ortografie şi de punctuaţie 237
§ 15. Conjuncţia. Definiţie. Clasificare. Rol sintactic. Probleme de punctuaţie şi de ortografie. Valori expresive 239
§ 16. Exerciţii morfologice 241
§ 17. Alte teste şi exerciţii morfologice 248

B. SINTAXA

§ 18. Definiţia sintaxei. Enunţul: definitie, caracteristici, clasificarea enunţurilor după structură 319
§ 19. Delimitarea formală a enunţurilor 320
§ 20. Relaţii în enunţ 320
§ 21. Exprimarea relaţiilor în enunţ: acord, recţiune, aderenţă, juxtapunere, joncţiune, intonaţie 322
§ 22. Poziţia sintactică subiect: definiţie; subiectul exprimat; subiect simplu, complex, multiplu; subiect implicit (subînţeles, inclus, nedeterminat); subiectul zero. Cazul subiectului. Valori expresive ale subiectului. Propoziţia subiectivă; relaţii sintactice; joncţiunea. Valori expresive 322

§ 23. Poziţia sintactică predicat: definiţie; clasificare; exprimarea predicatului verbal; exprimarea predicatului nominal; alte tipuri de predicate. Propoziţia predicativă; relaţii sintactice. Elipsa predicatului; valori expresive. Construcţii infinitivale şi gerunziale. Substituiri: contrageri ale subiectivei şi predicativei; expansiuni ale subiectului şi numelui predicativ 325

§ 24. Acordul în relaţia predicativă 329

§ 25. Topica şi punctuaţia în relaţia predicativă 330

§ 26. Poziţia sintactică atribut: definiţie, clasificarea după părţile de vorbire prin care se exprimă (adjectival, substantival, pronominal, verbal, adverbial); atribute determinative şi explicative. Propoziţia subordonată atributivă: regent, joncţiune, clasificare, topică şi punctuaţie; valori expresive 331

§ 27. Poziţia sintactică complement necircumstanţial: definiţie, clasificarea complementelor şi completivelor 334

§ 28. Complementul direct: regent, exprimare, realizarea subordonării, topică, anticipare şi reluare, feluri. Propoziţia completivă directă: regent, joncţiune, topică, anticipare şi reluare 335

§ 29. Complementul indirect: regent, exprimare, realizarea subordonării, topică. Propoziţia completivă indirectă: regent, joncţiune, topică 337

§ 30. Complementul de agent. Propoziţia completivă de agent 338

§ 31. Contragerea completivelor 339

§ 32. Valori expresive ale complementelor şi completivelor 339

§ 33. Poziţia sintactică complement circumstanţial; clasificarea complementelor circumstanţiale şi a propoziţiilor circumstanţiale 340
§ 34. Complementul circumstanţial de loc şi propoziţia circumstanţială de loc......... 341
§ 35. Complementul circumstanţial de timp şi propoziţia circumstanţială de timp.... 342
§ 36. Complementul circumstanţial de mod şi propoziţia circumstanţială de mod..... 343
§ 37. Complementul circumstanţial consecutiv şi propoziţia circumstanţială consecutivă 344
§ 38. Complementul circumstanţial de cauză şi propoziţia circumstanţială de cauză.. 345
§ 39. Complementul circumstanţial de scop şi propoziţia circumstanţială de scop (finală).. 346
§ 40. Complementul circumstanţial instrumental şi propoziţia circumstanţială instrumentală 346
§ 41. Complementul circumstanţial condiţional şi propoziţia circumstanţială condiţională 346
§ 42. Complementul circumstanţial concesiv şi propoziţia circumstanţială concesivă 347
§ 43. Complementul circumstanţial de relaţie şi propoziţia circumstanţială de relaţie.. 348
§ 44. Contragerea subordonatelor circumstanţiale.. 348
§ 45. Valori expresive ale circumstanţialelor.. 349
§ 46. Relaţia de subordonare cu dublu regent. Clasificare.. 350

§ 47. Elementul predicativ suplimentar. Propoziția predicativă suplimentară: termeni regenți, exprimare, joncțiune, topică și punctuație 350
§ 48. Atributul circumstanțial. Propoziția atributivă circumstanțială 352
§ 49. Complementul sociativ. Propoziția subordonată sociativă 353
§ 50. Complementul opozițional și propoziția subordonată opozițională 353
§ 51. Complementul cumulativ și propoziția subordonată cumulativă 354
§ 52. Complementul de excepție și propoziția subordonată de excepție 355
§ 53. Valori expresive ale complementelor și ale subordonatelor cu dublu regent 356
§ 54. Apoziția: definiție, termeni explicați, cazul apoziției, exprimare, topică și punctuație. Propoziția apozitivă; tipuri speciale de propoziții apozitive; valori expresive 357
§ 55. Poziția sintactică termen coordonat. Coordonarea: definiție, termeni coordonați, realizarea coordonării, feluri de coordonare (copulativă, disjunctivă, adversativă, conclusivă), topica și punctuația termenilor coordonați, valori expresive 359
§ 56. Segmente sintactice în poziția zero. Enunțul nepropozițional. Termeni incidenți 362
§ 57. Structuri în enunț. Clasificare. Enunțuri complete și fragmentate. Intonația în enunț; enunțuri interogative și enunțiative; enunțuri exclamative și neutre; enunțuri afirmative și negative 364
§ 58. Exerciții sintactice 368
§ 59. Alte teste și exerciții sintactice și stilistice 379
- Bibliografie selectivă 463

MIHAIL ANDREI IULIAN GHIȚĂ

LIMBA ROMÂNĂ

FONETICĂ, LEXICOLOGIE, MORFOSINTAXĂ

SINTEZE ȘI EXERCIȚII

"Lucrarea profesorilor *Mihail Andrei* și *Iulian Ghiță* conține sinteze și exerciții remarcabile atât prin conținutul teoretic selectat din lucrări fundamentale de gramatică normatică, cât și prin varietatea exemplelor cu interferențe lingvistice și stilistice."

Prof. univ. dr. **GRIGORE BRÂNCUȘ**,
Universitatea București

"Receptivi la noutățile lingvistice, dar evitând unele aspecte controversate de gramatică, profesorii *Mihail Andrei* și *Iulian Ghiță* realizează o imagine generală a sistemului actual al limbii române, în bună tradiție didactică și cu evidentă latură aplicativă. Cartea ne oferă sinteze interesante și exerciții incitante fonetice, lexicale, morfosintactice și stilistice, fiind deosebit de utilă profesorilor și elevilor din gimnazii și licee."

Conf. univ. dr. **MELANIA FLOREA**,
Universitatea București

ISBN: 973-97792-5-5
Coperta: Walter Riess
Preț: 14000 lei